

Koldo Eleizalde

Idoia **A**riznabarreta
Patxi **O**rcasitas
Gregorio **A**rrien
José Javier **G**ranja
Elías **A**mézaga

8

colección
Lankidetzan
bilduma

Luis de Eleizalde:

El hombre, el vascólogo

Saludo	269
Prólogo	271

Idoia ARIZNABARRETA AURTENETXE

Luis de Eleizalde y su entorno familiar	275
--	-----

1. Luis de Eleizalde y Breñosa: Cuatro pinceladas de interés sobre su figura	278
2. Familia Eleizalde-Breñosa: los progenitores y las raíces culturales de 'Axe'	281
3. Familia Eleizalde-Urrutia: la descendencia y los frutos de 'Axe'	285
4. A modo de epílogo	287

Patxi ORCASITAS GARCÍA

Aspectos lingüísticos en la obra de Luis de Eleizalde	289
--	-----

1. Introducción	291
2. Conceptos fundamentales que Eleizalde relaciona con la lengua: nación, raza, cultura, escuelas	292
2.1. El idioma propio signo exterior principal de la nacionalidad	292
2.2. Vinculación del idioma con el "alma" (ideas, sentimientos, cultura) de un pueblo	293
2.3. Enseñanza y lengua materna	294
3. Aspectos generales de lingüística	295
3.1. Idiomas y dialectos	295
3.2. Componentes materiales y formales de las lenguas. Acerca de una clasificación científica de las lenguas.....	296
4. El idioma vasco en el conjunto de las lenguas	296
4.1. Características peculiares.....	296
4.2. Situación actual.....	297

5. Estudios morfológicos	298
5.1. Punto de partida y autores precursores a su obra	298
5.2. Principales aportaciones en este terreno, especialmente en lo referente a la conjunción sintética del verbo	299
5.3. Polemistas y críticos (Vinson, Urquijo,...)	302
6. Algunas cuestiones lexicales y etimológicas. La importancia de la filología comparada	303
7. Estudio de campo: el euskera de Bergara	305
8. Necesidades y urgencias del euskera.....	305
8.1. Restauración social (la importancia de las clases intelectuales y de las escuelas euskéricas)	305
8.2. Restauración literaria y científica. (Unidad fonética, ortográfica y dialectal)	306
9. Propuesta para una futura academia de la lengua y vinculación de Eleizalde a su creación y desarrollo.....	307
10. Conclusiones.....	308
Resumen	310
Bibliografía	311

Gregorio ARRIEN BERROJAECHERRIA

Ideología y educación en Luis de Eleizalde	319
---	------------

I. El nacionalismo posibilista y la acción cultural	321
1. Introducción	321
2. Del carlismo al nacionalismo	322
3. El programa y organización del partido	324
3.1. La revista "Euzkadi" y Juventud Vasca de Bilbao	327
4. La cuestión religiosa	329
5. La defensa del mundo rural	333
5.1. La promoción de la agricultura y la ganadería	336
6. El movimiento nacionalista entre 1914 y 1923	338
6.1. El periodo de 1919 a 1923: La escisión del partido	342
7. La prioridad de la acción cultural	344
II. La problemática de la enseñanza elemental y los intentos renovadores	347
1. Algunos factores del analfabetismo	347
2. La situación de la enseñanza oficial: Los maestros	348
2.1. La reclamación de la facultad de nombrar maestros	350
2.2. Dos ejemplos diferentes: El maestro en "Blancos y negros" y el maestro en "Landibar"	354
3. El euskera y escuela: Los colegios privados	357
4. A favor de reformas radicales	360
4.1. La Nueva Escuela Vasca	361
4.2. La creación de escuelas vascas	363

III. La política nacionalista en la diputación de Bizkaia: Las innovaciones educativas	365
1. La autonomía docente	365
2. La creación de la Junta de Instrucción Pública	367
3. Las escuelas euskéricas	370
3.1. Los centros de enseñanza superior y la Normal Libre de maestros	372
3.2. La Escuela de Náutica de Bilbao y la Universidad Vasca	374
3.2.1. La cuestión de la Universidad Vasca	376
4. Luis de Eleizalde, inspector de los establecimientos docentes de-pendientes de la Diputación de Bizkaia	379
IV. Las escuelas de Barriada de Bizkaia	381
1. La Moción Gallano	381
2. La creación y desarrollo de las Escuelas de barriada (1920-1923)	383
3. La modificación de la primera orientación bilingüe	386
4. El apoyo popular a las escuelas. Los costes de construcción y conservación	390
5. La organización escolar y programas	392
6. El mobiliario y el material escolar: Los textos euskéricos	394
6.1. La cuestión de los textos euskéricos	396
6.2. La inspección médica y las cantinas. Otras actividades complementarias	398
7. El personal docente	400
8. Los alumnos y la asistencia escolar: Las clases para adultos	402
8.1. La organización de clases para adultos	403
9. La evolución posterior de las escuelas	404
Album fotográfico	409

José Javier GRANJA PASCUAL

Luis de Eleizalde, periodista	423
--------------------------------------	-----

1. Contexto nacionalista	425
2. La enseñanza en euskera	426
3. Las propuestas lingüísticas	429
4. La defensa del nacionalismo	430
5. Los nacionalismos europeos	434
6. La crítica literaria	438
7. Música y arte popular	440
8. Otros temas	442

José Javier GRANJA PASCUAL

La obra literaria de Luis de Eleizalde y su relación con Eusko Ikaskuntza	443
--	-----

1. Los antecedentes	445
1.1. Biográficos	445
1.2. Políticos	448
1.3. Religiosos	451

1.4. Literarios	452
1.5. Académicos	453
1.6. El euskera	455
1.6.1. La unificación	457
1.6.2. La morfología verbal	458
1.6.3. Los estudios de toponomía	459
1.6.4. El vascoiberismo	460
1.6.5. La Escuela Euskaldun	460
1.6.5.1. Los textos escolares	461
1.6.5.2. Las escuelas de barriada	462
2. La obra literaria de Luis de Eleizalde	463
2.1. La recepción de Landibar	464
2.2. La trama	467
2.3. El tiempo de la obra	469
2.4. Las descripciones	470
2.4.1. Los montes y el mar	470
2.4.2. La historia, la leyenda y el paisaje	471
2.4.2.1. Historia	471
2.4.2.2. Leyendas	471
2.4.3. El ruralismo	472
2.4.3.1. La ciudad de Landibar	473
2.4.3.2. La ciudad de Madrid	474
2.4.3.3. El baile	475
2.5. Los retratos	475
2.5.1. Miguel Gaztanbide	476
2.5.2. Los agrupamientos de personajes	477
2.5.2.1. Personajes vasquistas	478
2.5.2.2. Personajes antivascos	480
2.5.2.2.1. De origen español	480
2.5.2.2.2. De origen vasco	482
2.5.2.2.3. El capitalista	482
2.5.2.2.4. El predicador	483
2.6. La lucha política partidaria	484
2.6.1. La corrupción electoral	484
2.6.2. Los liberales-conservadores	485
2.6.3. Los nacionalistas	486
2.6.4. El carlismo	486
2.6.5. Los inmigrantes	487
2.7. Otros recursos literarios	487
3. Luis de Eleizalde y la Sociedad de Estudios Vascos	490
Elías AMEZAGA URLEZAGA	
Luis de Eleizalde: aproximación bio-bibliográfica	501

Koldo Eleizalde: gizona, euskaltzalea

Agurra	17
Hitzaurrea	19

Idoia ARIZNABARRETA AURTENETXE

Koldo Eleizalde eta bere famili ingurunea	23
--	-----------

1. Koldo Eleizalde eta Breñosa: Lau xehetasun interesgarri haren irudiaz.....	26
2. Eleizalde-Breñosa familia: "Axe"ren gurasoak eta kultur erroak	29
3. Eleizalde-Urrutia familia: "Axe"ren ondorengoak eta fruituak	33
4. Hitzatze gisara	34

Patxi ORCASITAS GARCIA

Hizkuntz aspektuak Koldo Eleizalderen obran	37
--	-----------

1. Sarrera	39
2. Eleizaldek hizkuntzarekin harremanetan jartzen dituen oinarritzko kontzeptuak: Nazioa, Arraza, Kultura, Eskolak	40
2.1. Hizkuntza propioa, naziotasunaren kanpoko zeinu nagusia	40
2.2. Hizkuntzaren eta herriaren "arima"ren arteko lotura (ideiak, sentimenduak, kultura...)	41
2.3. Irakaskuntza eta ama-hizkuntza	42
3. Hizkuntzalaritzaren alderdi orokorrak	43
3.1. Hizkuntzak eta dialektoak	43
3.2. Hizkuntzen osagai material eta formalak. Hizkuntzen sailkapen zientifikoaz	44
4. Euskal hizkuntza beste hizkuntzen artean	44
4.1. Ezaugarri bereziak	44
4.2. Gaurko egoera	45
5. Azterketa morfologikoak	45
5.1. Bere obraren abiagunea eta autore aintzindariak (Arana-Goiri, Lardizabal Van Eys...)	45

5.2. Alor honetako ekarpen nagusiak, batez ere aditzaren jokaera sintetikoari dagozkionak	46
5.3. Polemistak eta kritikariak. (Vinson, Urkixo)	50
6. Auzi lexiko eta etimologiko batzuk. Filologia konparatuaren garrantzia	51
7. Eremu-azterketa: Bergarako euskara	53
8. Euskararen premiak eta larritasunak.	53
8.1. Gizarte-berrezarpena (Klase intelektualen eta euskarazko ikastetxeen garrantzia)	53
8.2. Berrezarpen literario eta zientifikoa. (Batasun fonetiko, ortografiko eta dialektala)	54
9. Etorkizuneko hizkuntz akademia baterako proposamenak eta Eleizalde hura sortu eta garatzean izandako zerikusia	55
10. Azken ondorioak	56
Laburbilduma	58
Bibliografia	58

Gregorio ARRIEN BERROJAECHVARRIA

Ideologia eta hezkuntza Koldo Eleizalderen baitan	65
--	-----------

I. Nazionalismo posibilista eta kultur egintza	67
1. Sarrera	67
2. Karlismotik nazionalismora	68
3. Egitaraua eta alderdiaren antolakuntza	70
3.1. "Euzkadi" aldizkaria eta "Juventud vasca de Bilbao"	73
4. Erljio-azua	75
5. Baserri-munduaren defentsa	79
5.1. Nekazaritza eta abeltzaintzaren sustapena	82
6. Mugimendu nazionalista 1914 eta 1923 bitartean	83
6.1. 1919tik 1922ra bitarteko epea: Alderdiaren zatiketa	87
7. Kultur ekintzaren lehentasuna	89
II. Lehen hezkuntzaren arazoak eta berriztatze-ahaleginak	92
1. Analfabetismoaren zenbait faktore	92
2. Irakaskuntza ofizialaren egoera: Maisu-maistrak	93
2.1. Maisu-maistrak izendatzeko ahalmenaren erreklamazioa	95
2.2. Bi adibide desberdin: Maisua "Blancos y Negros"en eta maisua "Landibar"en	99
3. Euskara eta eskola: Ikastetxe pribatuak.	102
4. Errotiko eraberrikuntzen alde	104
4.1. Euskal Eskola Berria	105
4.2. Euskal eskolen sorrera	107

III. Politika nazionalista Bizkaiko Aldundian: Hezkuntzako berrikuntzak	108
1. Irakas-autonomia	108
2. Instrukzio Publikoko Batzordearen sorrera	111
3. Euskarazko eskolak	114
3.1. Goi mailako ikastetxeak eta maisuen normal askea	115
3.2. Bilboko Nautika Eskola eta Euskal Unibertsitatea	117
3.2.1. Euskal Unibertsitatearen auzia	119
4. Luis Eleizalde, Bizkaiko Aldundiaren menpeko ikastetxeen ikuskari	121
IV. Bizkaiko auzo ikastolak	124
1. Gallano Mozioa	124
2. Auzo ikastolak sortu eta garatzea (1920-1923)	126
3. Lehen orientazio elebidunaren aldaketa	129
4. Eskolen laguntza herritarra. Eraikuntza eta kontserbazio kostuak	132
5. Eskola-antolakuntza eta egitarauak	134
6. Altzariak eta eskola-materiala: Euskarazko testuak	137
6.1. Euskarazko testuen auzia	138
6.2. Ikuskaritza medikoa eta kantineak. Beste jarduera osagarri batzuk	140
7. Irakasleak	142
8. Ikasleak eta eskola-asistentzia: helduentzako eskolak	144
8.1. Helduentzako eskolen antolakuntza	145
9. Eskolen geroko bilakaera	146
Argazki bilduma	149

José Javier GRANJA PASCUAL

Koldo Eleizalde kazetari	163
1. Testuinguru nazionalista.	165
2. Euskarazko irakaskuntza.	166
3. Proposamen linguistikoak.	169
4. Nazionalismoaren defentsa.	170
5. Europako nazionalismoak.	174
6. Literatur kritika.	178
7. Musika eta arte herritarra.	180
8. Beste gai batzuk.	182

José Javier GRANJA PASCUAL

Koldo Eleizalderen literatur obra eta Eusko Ikaskuntzarekiko bere harremana ...	183
1. Aurrekariak	185
1.1. Biografikoak	185
1.2. Politikoak	188
1.3. Erlizkoak	191
1.4. Literarioak	192

1.5. Akademikoak	193
1.6. Euskara	195
1.6.1. Bateratzea	197
1.6.2. Aditz morfologia	198
1.6.3. Toponimiako azterketak	199
1.6.4. Euskaliberismoa	199
1.6.5. Eskola euskalduna	200
1.6.5.1. Eskola testuak	201
1.6.5.2. Auzo ikastolak	202
2. Koldo Eleizalderen literatur obra	203
2.1. “Landibar-i buruzko iritziak”	204
2.2. Bilbea	206
2.3. Obrako denbora	209
2.4. Deskribapenak	209
2.4.1. Mendiak eta itsasoa	209
2.4.2. Historia, elezaharra eta paisajea	211
2.4.2.1. Historia	211
2.4.2.2. Elezaharrak	211
2.4.3. Ruralismoa	212
2.4.3.1. Landibar hiria	213
2.4.3.2. Madril hiria	213
2.4.3.3. Dantza	214
2.5. Erretratuak	215
2.5.1. Miguel de Gaztanbide	215
2.5.2. Pertsonaien taldekatzeak	217
2.5.2.1. Pertsonaia euskaltzaleak	217
2.5.2.2. Pertsonaia antieuskaldunak	219
2.5.2.2.1. Jatorri espainiarrekoak	220
2.5.2.2.2. Euskaldun jatorrizkoak	221
2.5.2.2.3. Kapitalista	221
2.5.2.2.4. Predikaria	222
2.6. Borroka politiko alderditarra	223
2.6.1. Hauteskundeetako ustelkeria	224
2.6.2. Liberal-kontserbadoreak	224
2.6.3. Nazionalistak	225
2.6.4. Karlismoa	225
2.6.5. Etorkinak	226
2.7. Beste literatur baliabide batzuk	227
3. Koldo Eleizalde eta Eusko Ikaskuntza	229
Elías AMEZAGA URLEZAGA	
Koldo Eleizalde: gerturatze bio-bibliografikoa	239

Poz handiz aurkezten dut azken mende eta laurdenean Bergarak eman duen gizonik gailenetako baten bizitza eta lanak jorratzen dituen liburu hau.

Liburuak berak agertzen duenez, gaitasun eta ekimen ikaragarritzko gizona izan zen Eleizalde: politikan, hizkuntzalaritzan, literaturan, pedagogia gaietan... eta beste hainbat arlotan jardun zuen. Baina, bereziki azpimarratzekoa da euskara biziberritu eta gizarteratzeko egin zuen lan handia: Euskaltzaindiaren sortzaileetarikoa izan zen, euskara eskolan sartzeko lan ikaragarria egin zuen, euskararen batasunaren defendatzaile sutsua izan zen...

Euskal Herriaren eraikuntzarekin zuen konpromiso sakonak eraman zuen hainbeste egin-kizuni heltzera eta, zoritxarrez behar baino bizitza laburragoa izan bazuen ere, bere lanak utzi zuen fruturik.

Ez dago dudarik, Eleizalderen eta bere garaiko Euskal Herriaren bizitza inguratu zuten hainbat aspektuk, garai hartako helburuek, garai hartako eztabaidagaiak, garai hartako erronkek... badutela loturarik gure herriak gaur bizi dituenekin. Iraganaren berri jakitea laguntza handia izango zaigu etorkizuna hobeto bideratzeko. Liburu honek aukera ederra eskaintzen digu horretarako.

Eleizalde hil zela 75 urte bete diren honetan, Udalaren izenean nire eskerrik beroenak azaldu nahi dizkiet bereziki egileei eta baita hartan edo honetan liburu honek argia ikus dezan lagundu duten guztiei.

Victoriano Gallastegi
Alkateak

HITZAURREA

Eusko ikaskuntzaren Hezkuntza sailak talde lan batzuk burutzea lortu du azken urteotan. Horren ondorioz, Euskal Herrian hezkuntzaren gertakaria egoki ulertzeko funtsezkoak diren zenbait autore edo gairi buruzko monografiak egiteko gai den ikerketa-gune bat sendoturik geratu da. Ildo horretatik, aipatzekoak dira Julene Azpeitia (1988) eta Federiko Belaustegigoitia (1989) ikertzen dituzten monografikoak. Koldo Eleizalderi eskainitakoa aurrekoen jarraipen gisa dator: bergarar hau irakaskuntza munduaren berezko ordezkaria da —Matematika katedraduna eta Auzo Ikastolen Hezkuntza ikuskatzailea izan zenez—, baina baita pertsonaia giltzarria ere XX. mendeko lehen hogeitau urteetan hezkuntza, hizkuntza, politika eta kazetagintza alorretan eta 1900-1923 bitartean euskaltzaleek antolatu jarduera guztietan, azkeneko data hori haren heriotz goiztarrarena delarik.

Euskal Herriko kultura, hizkuntzalaritza eta pedagogia eremuetako berrikuntza abiatu zuten pertsonaia handi haietariko batek buruturiko lana agertarazi nahiko luke orain aurkezten dugun lan honek. Lehen garaiko joera abertzalearen baitan kokaturik, Eleizalderen mailak izaera hori gainditzen du, 1936a aurretik onduriko hizkuntza eta hezkuntza berreraikitze haren lehen planoan agertzeraino.

Beste azterlanetan azpimarratu denez, gure iritziz, gaur egungo hezkuntza eta hizkuntza alorretako Euskal Herriaren arartegabeko aitzinekoak diren pertsonaia historiko hauek berreskuratzea ezinbestekoa dugu, azken mende erdian 1936az geroko hondamenaren ondorioz ahaztuegiak izan dira eta. Ahazte hori konpondu eta susturriak berreskuratzea da gure asmoa eta bide horri ekiten diogu, lan honekin jarraituko duten ikerlari gehiago hurbilduko delakoan eta euskal hezkuntzaren arloan dauden aukera ugariak konponduz joango direlakoan.

Ondoren bost azterlan aurkezten dira.

Lehenengoan, Idoia Ariznabarretak Koldo Eleizalderen familiarteko ingurune hurbilena ikertu du, gure autorearen kultura erroak azaldu nahian, haren gurasoengandik ondorengoganaino, berauek segida eman baitiote Eleizalde familiaren kezka intelektualari.

Azterlan hauetariko bigarrena Koldo Eleizalderen obraren hizkuntza alderdiei eskainia da. Eleizalde, nazionalitateen teoriarin oinarriturik, gure hizkuntzaren azterketari buruzko ideia orokorrak lantzeagatik eta, aditz trinkoaren sistematizazio eta zabalkunde lanagatik nabarmendu zen. Azken lan horretan erabilitako metodoa induktiboa da. Ohiko formetan oinarritu-

rik, beraiek argitzen dituzten legeak ateratzen zituen eta horiek beste adizki batzuk sortarazteko bide ematen digute. Haren helburua praktikoa zen teorikoa baino areago, hau da, euskarak kultura hizkuntza gisa iraupena lortzeko bidea aurkitzea.

Hezkuntzaren ideologia eta ikusmoldearen gaia, batez ere Bizkaiko Auzo Ikastolen ikuskatzaile lanari dagokionez, aztertzen duen lan zabal-dokumentatuak Eleizalderen nortasun apartekoa erakusten digu. Eduardo Landetarekin batera, Eleizalde euskal eskolaren eta, oro har, euskal kulturaren berpizkundearen bultzatzaile gailenatariko bat izan zen. Irakaskuntza autonomiaren eta berrikuntza pedagogikoaren aldeko jarduera, gehienbat, XX. mendeko bigarren hamarraldian gertatu zen. Nazionalismoak euskal eskolaren obrari modu erabakiorrez ekin behar ziolako uste osoa zuen, gainerako arazoak hezkuntz arazoaren adarrak besterik ez zirelakoan.

Halaber, haren partaidetza politikoa nazionalismoaren bilakaeran aztertzen da hemen; hartara karlismoaren bidez iritsia zen. Bestalde, Eleizaldek parte hartu zuen kultura, erlijio eta moralitate testuingurua ikertzen da, haustura nazionalistan esku hartu baitzuen, baina testuinguru hurbilena gainditu eta Europako erdialdeko nazionalitateen existentzia eta aurrerapenen berri ematen zuela.

Oinarrizko irakaskuntzan zeuden arazoak eta Eleizaldek maila hori berritzeko eta euskal eskolak sortzeko egindako ekarpena zehazki aztertu ondoren, hainbat alderdi aurkezten dira, hala nola 1917.az geroztik Bizkaian gertatu hezkuntz berrikuntzen azterketa, Junta de Instrucción Pública delakoaren sorrera, goi ikasketen egoera eta Eleizaldek Auzo Ikastolen ikuskatzaile gisa egindako lana.

Azterlanaren azken atala Bizkaiko Auzo Ikastolei eskainia da eta bertan sakon aztertzen dira beraien sorreratik, Gallano mozioaren onespina dela bide, izandako arazoak eta lorpenak, harik eta Eskola Nazional bihurtu ziren arte. Herriaren laguntza eskolak eraikitzeko, euskal testuak ontzeko zailtasunak (garai hartan ez baitzen halakorik), eskolen antolaketa eta programak, irakaslearen kontratazioari emandako garrantzia, etab. dira Eleizaldek landu zituen alderdiatariko batzuk, bereziki euskal testuen sorrerari dagozkionak, haien autoreen artean izan baitzen bergararra.

Atal berezia merezi du helburu horiekin berekin prentsa bidez egindako lan zabalak, Euzkadi egunkarian gehienbat, zeinetan Eleizalde analista politikoa fina izan baitzen, ideia nazionalisten zerbitzuan beti.

Koldo Eleizalderen bizitza labur baina bizi-biziaren ezaugarri nabarmenenak azaltzen dituen sarrera gisako biografia labur baten ondoren, haren literatura eta kazetaritza obraren azterketari ekiten dio lan honek eta Eusko Ikaskuntzaren lehen urteetan, —sorreratik beretik partaide izan baitzen—, izan zuen lankidetzaz aztertzen da zehaztasun bereziz, Hizkuntza saileko partaide eta eusko ikaskuntzen lehenengo kongresuetan lankide izan zelako. Ikerketa hau egiteko Eusko Ikaskuntzaren artxiboez baliatu gara.

Euskaltzaindia jaioberriarekiko lankidetzaz aztertzea zen gure nahia, baina, zoritxarrez, Idoia Estornesek egindako lanari esker Eusko Ikaskuntzaren dokumentazioa oso ongi gorde bada, ez da gauza bera gertatzen Euskaltzaindiaren lehen urteetako dokumentazioari dagokionez, eta Eleizalderi buruzkoa desagertu egin da.

Eleizalderen literatur obra, oso zabala ez bada ere, XX. mendeko lehen hamarraldietako nazionalismoaren zerbitzuan zegoen intelektual organikoaren zereginaren ildotik doa eta ikus-

pegi nazionalistatik euskaltasunaren izatea bera mehatxatzen zuten arazoak biltzen ditu. I. Mundu Gerrak faboraturiko goraldi ekonomikoaren ondorioz nazionalistek 1917an Bizkaiko Diputaziora iritsi izanak argitzen du haren eleberri bakarra, Landibar izenburukoa. Nazionalismoaren berpizkundearen eta haren aurkako etsaien tesiari erantzuten dion eleberria da, beranduko erregionalismoaren erara idatzia.

Elías Amézagak, ohi duen legez, datu bibliografikoen bilketa sakon horietariko bat burutzen du gure autorearekin ere, hainbat lekutan Eleizalde argitaraturiko idazkiak jasoz: liburuak, liburuskak, askoren arteko lanak, astekariak, Euzkadi egunkaria, Hermes, La Tarde, RIEV, etab. Halaber, beste autoreengan bilduriko Eleizalderen bizitza eta obrari buruzko erreferentziak dakartza.

Azkenik, Koldo Eleizalderen familiari, Itziar alabari bereziki, eskerrak eman behar dizkiogu Eleizalderen nortasun eta obraren alderdi ezkutuena aztertzeko emandako erraztasunengatik, politiko eta idazlearen artxibo pertsonala jarri baitzuten gure esku, eta horrek, zalantzarik gabe, Koldo Eleizalde politikari, kazetari, literaturgile, hizkuntzalari eta pedagogor mailan zuen garrantzia goratzen duten datu berriak eskaintzeko balio izan du.

Liburu honen edukia Esteban Antxustegiren *Luis de Eleizalde. Un vasco polifacético* izenburuko obra egiteko erreferentzia gisa erabili da. Sabino Arana Kultur Elkargoak argitaratu du liburu hori.

Koldo Eleizalde eta bere famili ingurunea

Idoia **A**riznabarreta **A**urtenetxe

Iraganeko pertsonaia askorekin gertatzen denez, Koldo Eleizalderengan ingurune familiar eta pertsonala isiltasun zuhurraren pean ezkutaturik daude; kapitulu honetan zehar ikusiko denez, isiltasun horrek hutsunetxoak sorrarazi zituen bere irudiaren eta obraren inguruan. Berak zuzenean emandako datu biografikorik ia ez dago, Zientzietako bere ikasketei buruz emandako eta Hermes¹ aldizkariko “Gure hogeitun urteak” idatzian mamitutako zertzelada banaka batzuk izan ezik:

“Laster izango dira beste hainbeste geure hogeitun urte berdeak izan genituenetik. Madrilen ari ginen karrerako geure azken urteak ikasten: batzuk doktore-borlak jasotzeko ia prest geunden. Batzuek, Filosofi Fakultatean, don Nicolás Salmerónen eskolak entzuten zituzten, (...) Banaka batzuek, azkenik, Zientzia Fakultatean, Astronomia eta Fisika matematikoko ikasketekin genbiltzan, zeinen proba akademikoak borla urdin turkiarra erabiltzeko eskubidea ematen baitzigun eta izenaren aurretik ‘Dr.’ laburdura prestigiotsu eta irrikatua. Jakina da gero ez dugula hainbestetan erabili. Baina aitortu beharra dago orduan ilusio handi samarra egiten zigula”.

Gertakaria ez litzateke anekdota besterik izango baldin eta intimitate-keinu horrek, inbidia-garria, zalantzarik gabe, bere borondate onarekin giza esentzia aipagarritzko bazar oso bat esalik ez balu. Eta esango dut zergatik. Izen handiko aditu euskaldun hau –pertsona nekaezinararen adierazpen goren– gizendu zuen hazkuntza-salda, ez zen sorgin-edabe bat izan, familiaren osagaia baizik, hau da, iragan emankor batean iratzartu zen ehun pertsonal eta profesionala, eta zorionez gaur egun jarraitu egiten du bere ondorengotza ugarian, Eleizalde beraren izate eta jakiteak elikaturik. Adimenaz, kulturaz, sentsibiltateaz, iragazkortasunaz, iraupenaz, doitasunaz, konpromezuaz ari naiz eta, guztiaren gainetik, Koldo Eleizalde Breñosarekin, bere herrialdeko kultura jasotzeko hainbeste egin zuen abertzale aldeanitz horrekin zerikusia izan zutenei zerien eta oraindik darien maitakortasunaz ari naiz. Begibistan dago, orduan, Itziar Eleizalde Urrutiaren oroimen bikainera jotzea beste irtenbiderik ez dudala izan, izan ere berak onginahiz eta abegikor, bere burua eskaini baitit ingurune liluragarri horretan sar nañin. Eleizalderen alaba txikiak, maitakortasun eta sotiltasunez, behin eta berriz hartu nau Bermeoko etxean eta bertan aztertu ahal izan dugu, oroitzapen eta hizketaldiekin, famili albuma hasieratik. Bi urte besterik ez zituela aita galdu zuen baten lekukotasun paregabea, gaur egun, Miren Begoña (Miren) ahizparekin, Eleizalde-Urrutia zortzi neba-arreben ordezkaritza bizia osatzen duenarena.

¹ ELEIZALDE, Koldo: Nuestros veinte años, Hermes. Revista del País Vasco, Idatz Ekintza, S.A. Bilbo, 1917ko ekaina, 6. zbkia., 360-366 orr.

1. KOLDO ELEIZALDE BREÑOSA: LAU XEHETASUN INTERESGARRI HAREN IRUDIAZ

Axe, Iturraín, Azkain edo Aitzerreka izenez ere ezaguna. 1878ko ekainaren 10ean bataiatu zuten Bergarako San Pedro Ariznoako parrokiari Luis Maria Inazio Jose Roman izenekin. Gipuzkoako herri horretan bertan jaioa zen urte bereko ekainaren 9an. Eta 1923ko uztailaren 24an Koldo Eleizalde 45 urte zituen Bilboko Iralabari kaleko Gainzuri txaletean hil zenean. Tamalez, azken lau urteak oinazezko infernu bihurtu zitzaizkion minbizi setati baten ondorioz. Izan ere ezer gutxirako balio izan zioten -aldi baterako aringarri baizik ez- 1920 eta 1921 bitartean On Jesus Arrese Otxandioko mediku sonatuak egindako hiru ebakuntzek; eta ezer gutxirako balio izan zioten, halaber, (Alemania) Hanburgeko Ospitalean egin zizkieten radioterapia-saioek, nahiz eta bertatik itxaropen apur batekin itzuli zen. Guztiarekin ere, adeno-karzinomak, bronkoneumonia batekin konplikatzean, adio tristea esanarazi zion azken txanpa egiteko kristau-etsipenez fedeari itsatsi zitzaion gizonari. Zeren Bergarako katedradunak azken hatseraino izan zuen kemena, bere azken biografiarako apaingarri huts ez baizik zutabe izan zuen bere fede katolikoa, konpromezu ideologikoa eta mugarik gabeko maitasuna zurkaizteko. “Ongi ezagutu zituztenek zioten inoiz ez zutela hain senar-emazte zorionsurik ikusi. Munduko bikoterik maiteminduen zela”, aitortzen du Itziarrek elkartasun horren fruitua izatearen harrotasuna ezkutatu ezinik. Baina oraindik baditugu egin beharreko zenbait galdera. Esaterako: Zer bizimodu egin zuten elkar ezagutu aurretik? Non eta zer ikasi zuten? Nola ezagutu zuten elkar? Nola ezkondu ziren eta non bizi izan ziren? Zenbat seme-alaba izan zituzten? Zer egin zuen emazteak hain gazterik alargun gelditzean?

Koldo Eleizalde bere jaioterriko Dominikoetan hasi zuen batxilergoa eta Zaragozako jesuitetan jarraitu zuen ikasten, “begikotasun handia zien euskal ordena batekoak zirelako”, dio Itziarrek. Eleizalde-Breñosatarrak Aragoiko hiriburura aldatu ziren lekuz Filosofiako katedraduna zen aitaren lanbideak horretaraturik -hurrengo sailean ikusiko dugu hori-, nahiz eta zenbait urte geroago, 1899an zehatzago esateko, Madrilen lortu zuen Eleizalde gazteak Natur Zientziatako lizentziatura. Bere prestakuntza akademikoa amaiturik Euskadira itzuli zen -egia esateko ez zuen inoiz utzi, zeren udak Bergarako etxean ematen baitzituen guraso eta anai-arrebekin batera-. Garai horretan lehiaketaz Matematikako katedra atera zuen Gasteizko Institutuan -zegoen bakarrean-, eta bertako katedradun bikain izan zen, behin betiko Bilbora joan zen arte. Hori 1919an gertatu zen eta bere lan pedagogiko, dibulgatzaile, kudeatzaile eta sortzaile gailena gertatu zen, nola Bizkaiko Aldundiaren irakaskuntzaburu gisara, hala Auzo Ikastolen ikuskari bezala, eta Eusko Ikaskuntzaren hizkuntza-saileko partaide gisa eta Euskaltzain lanetan, nahiz Euzkadi argitalpenaren zuzendari gisa eta ezin zenbatuzko hainbat eta hainbat zereginetan, betiere idazketa alde batera utzi gabe. 1918an idatzitako Landibar² eleberririk bikainean gorde eta azalduko ditu, Migel Gaztanbide Esterenalde injineru nafar protagonistak baliatuz, neurri batean autorearen pentsatze eta sentitzearen radiografia izango zenaren keinu ukaezinak: adimena, abertzaletasuna, sentsibilitatea, kezka, erromantizismoa, erlijiozaletasuna, seta, borondatea.... Puntu honetara heldurik eta lehen aipatu dugun argibide-urritasunarengatik, agian uste izan liteke bilaketa bortxatu batean ari izan behar dugula Axeren izanera lantzeko. Bere ahaideen laguntzarengatik izan ez balitz behar bada irudimenarekin trantuan aritu beharko nukeen, baina, sinetsidazue, ez da horrelakorik gertatu. Eta nabarmen da ez dela gertatu, autorearen eta obraren arteko batasuna begibistakoa baita, eta halaxe egiaz-

2 ELEIZALDE, Koldo: Landibar, Cuadros novelescos del País Vasco, Gasteiz, 1918.

tatzen dute Miguel Cortésen, bere burua “adiskide eta aberkide”tzat definitzen duen kritikarieren, hitzek ere, Landibar irakurri eta gero Koldo Eleizalderi helarazitako gutun batean:

“Hasieran, injineru-ikaslearen Madrileko egonaldia deskribatzen ari zinela, uste izan nuen eleberria funts handirik gabekoa izango zela; eta bere helburu ia bakarra hispaniar tipo eta ohiturak egurtzea zela. Ikusten duzunez, ia etsai izanez hasi nintzaizun; ez hain zuzen ere jende hori astintzeagatik (bost axola niri) baizik eta arte-obra batetik eta zugandik zerbait gehiago eta horretaz bestelakorik espero izatekoa zelako. Laster zabaldu zitzaidan barrena. Autorea, bere injineru atseginarekin Euzkadira itzultzean, aberri-lurra zapaldu eta beren bizitza egiten eta beren giroa arnasten hasten direnean, orduan adimenak, bihotzarekin bat eginik, artea sortzen du, egiazko artea, emozioaren txingarrak saltarazten dituena.”³

Egia da umiltasun eta modestiak bahitu egin zutela Eleizalde eta bere banitatea zuhurtziaren ohoretan hertsatu ziotela; hala eta guzti ere, hori bezain egiazkoa da –zilegi bekit gure pertsonaiari errieta maitakorra egitea–, jendearen txaloak merezi dituzten gaitasunak badituela esatea, are gehiago hain bizitza laburrean. Eta Eleizalderena, trinkoa eta bete-betea izan zelarik, behar baino laburragoa izan zen. Emazte alargun gaztea utzi zuen, berarekin “ezkontza benetan erereduzkoa” izan eta gero, azpimarratzen du Itziarrek, hunkiturik eta konbentziturik; seme-alaba txikiak utzi zituen, horietako batzuk, Miren eta Itziar esaterako, lau eta bi urte zituztenak hurrenez hurren, bera ezagutzeko ia astirik gabe; eta hutsune handia utzi zuen lagun eta ezagunen artean, gizartean bertan, esango genuke, zeren bere hileta jendetsuaren irudi hutsa nahiko lekuko bikaina da galeraren balioa zenbaterainokoa zen aditzera emateko. Horrela izanik ere, ezin ditut aipatu gabe utzi Engrazio Aranzadi -Kizkitza- ospetsuak bere adiskideari heriotzeko lehen urteurrenean eskaintzen dizkion hitzak, bidegabekeria eta bekaizkeriaren izurri ezabaezinek eragindakoak; izan ere Eleizaldek bere burua horietatik babestu beharra izan baitzuen, bizirik zen garaian eta ondoren ere:

“Bere intelektual-izaera haziz eta nagusituz joango da denbora igaro ahala eta beraren jeniotasunaren sendotasun eta gorentasuna axaleko begiradetatik ezkutatzen zuten haren modestia, sotiltasun eta xalotasun txundigarria ezagutu zutenen oroitzapena omendu ahala, (-azaltzen du Aranzadik-); haren irudia aurreiritzi guztietatik libre gelditu ahala, Eleizaldek zenbat balio zuen behar bezala preziatu ahal izateko beraren obren proba bakar eta ukaezina kontuan izaten denean” (Euzkadi, 24-VII-1924)⁴.

Hogeita hamabi urterekin alargundurik gelditzean, Lone Urrutiak Bermeoko Ercilla kaleko 18ra itzultzea erabaki zuen. Itziarrek izugarria, “oso handia”, zela dio, eta milimetroz milimetro gogoratzen du, zeren bertan bizi izan baitzen urte luzetan, Arostegi kalean egoitza hartu baino lehen; etxe horren hormek abegitasunez biltzen dituzte gure elkarriketak, orrialde hauek sinesgarritasunez betetzeko. Benetan eder eta zabala izan behar zuen Urrutiatarren etxeak hamar neba-arrebei leku egiteko. Eta xehetasun bitxi bezala aipa genezake –gizarte-estatus jasoak zuten familien artean aski ohikoa zen moduan– kapera propioa zuela etxeak. Horrek guztiak, bada, Urrutia familia ekonomia aldetik eroso bizi zela erakusten du, eta bertan ezinbestekoa da Isaak Urrutiaren, osaba Isaaken, garrantzia azpimarratzea. Loneren neba apaiza “egiazko aita bihurtu zen guretzat -dio Itziarrek– guztiaz arduratu baitzen”, koinatuari heriotza

3 Miguel Cortésen Koldo Eleizalderi egindako gutuna. Bilbo, 1918ko ekainaren 9a.

4 AMEZAGA, Elías: Autores Vascos, III. libkia., 210. orr.

goiztiarrak eragotzi zion guztiaz, noski. Lonek bere izatearen sakonenean sentitu zuen senar-raren gabezia –gogora bedi zeinen elkarturik zeuden senar-emazteak–, eta hala ere bakar-dadeak ez zuen lortu arima menpean hartzerik, neba-arreben laguntzari esker eta, batez ere, artean berarekin gelditzen zen Eleizalderen parte horri esker, lau seme-alabei esker.

Egin dezagun flash back ezkongaietako aldira eta ezkontzara bitarteko urrats haietara. Luiz Eleizalde matematiketako katedradun gisara utzi dugu Gasteizko Institutuan eta badakigu, Itziarren bidez, Lone Urrutiak, ahizpek bezala, bi urte eman zituela Bihotz Sakratuaren ordenak Gasteizen zeukan barnetegian. Kultura Orokorreko prestakuntza ematen zieten. Guztiarekin ere, maitemintzea ez zen Araban gertatu, Bizkaian baizik; Mundakan, zehatzago esateko.

“Kontua da ahizpa batek –hala dio Itziarrek–, mundakar batekin ezkonduzik zegoenak, San Pedro jaiki pasatzera gonbidatu zuela etxera. Halaberbarrez gertatu zen nire aita amaren koinatuaren oso adiskide zela eta hura ere jaietan zebilela. Kontua da elkarri aurkezpenak egin zizkiotela, elkar atsegin izan zuten eta gainerako guztia oso bizkor etorri zen –gehitzen du, halako piper-ukitu batekin–. Izan ere ez ziren hiru hilabetera iritsi ezkongai gisara, eta 1906ko urriaren 6an ezkondu ziren Urkiolan. Erabat maitemindurik zeuden eta hala jarraitu zuten bizitza osoan”.

Aise sinesten zaio Itziarri eta horrela izanik ere, oraingoan badugu aparteko beste lekuo bat ere: ezkontzako argazkia. Paper-zati urtetsu, umel, txibia kolorekoa eta bi aurpegi liluraturari darien ia hada-istorio bat. Koldo Eleizalde, berezko patxada, hazpegi dotore eta lasaiekin eta Herkules Poirotena moduko bibotearekin. Lone Urrutia, adierazpen atseginekoa, tupe moduko batean mimoz bilduriko ilea, idun gorako soinekoa eta medailoi ikustetsu bat guztia nabarmenduz. 1906. urtea zen eta ezkonberriak zorionez gainezka ageri ziren. Hainbestearino, non, ezteiondoko bidaia nora egin zuten alabak gogoan ez badu ere, badakien handik gutxira amak gurasoen etxea utzi eta Gasteiza jo zuela senararekin bizi izaten jartzeko. Eta ondorengoak etortzen hasi ziren. Haurretik haurrera urte pare bateko tartearekin, guztira zortzi izan zituzten. Nahiz eta, tamalez, horietako lau –Iñaki, Maria Lourdes, Jon Andoni eta Ane Miren–, oso gazterik hil ziren, “orduko epidemien biktima, nik uste -aipatzen du Itziarrek–, zeren ezagutu ez banituen ere badakit garai hartan gaitzek gogor erasotzen zietela haurrei”. Paper-gordailutik oroitzapen hunkigarri bat berreskuratu dugu Jon Andoni Eleizalde Urrutiarena, Gasteizen 1913ko maiatzaren 1ean bi urterekin hildakoarena. Bizirik iraun zuten lauretatik, Miren Eulali eta Miren Araban jaio ziren; aldiz, Luis eta Itziar Bermeon eta Bilbon, hurrenez hurren. Familia honetan ezerk bereziki hunkitzekotan, euren arteko loturaren sendoak hunkitzen gaitu. Eta Itziarren testigantzek fede ematen dute: “Aita eta ama aitak lan-arrazoiengatik bidaiaren bat egin behar zuenean aldentzen ziren elkarrengatik, baina ez zuten batere gogoko banaturik egotea”, baieztatzen du. Eta arrazoiz, zeren bai baitago Luisek Bilbotik, auzo Ikas-toletako irakaslegaietaz azterketak egiten ari zen tokitik, igorritako gutun bat eta bertan nahigabea agertzen du aldendurik egoteagatik, eta emaztearekin lehenbailehen berriz elkartzeko irrika⁵. Gauzak horrela, gertakarien logikak –sentimenduenak, areago–, pentsarazten digu alarguntzeak kolpe ikaragarri, lehor eta zakarra eman ziola Lone Urrutiari. Izan ere halaxe izan zen. Baina, bestalde, mirezgarriak izan ziren bere kemen fisiko eta espiritual, eta Bermeora itzuli zenean, neba-arreben eta seme-alaben berotasunean berrindartu eta borrokan jarraitzeko gai izan zen. Ziurraski indar endogeno horren parte bat senar-raren azken nahia

⁵ Emazteari idatziriko gutuna. Bilbo, 1922ko uztailaren 26.

betetzeko ahaleginetik sortzen zen.”Hil baino lehen, gutztoi karrera bana eta aurrera ateratzeko lanbide bana emateko eskatu zion aitak. Bere garairako oso ideia aurreratuak zituen eta oso kezkatuak bizi zen bere familiaren ongizatea zela-eta.” Gaur egun Koldo Eleizalde Breñosari telegrama bat bidaltzerik izango bagenu, nonahi dagoela ere, honelako zerbait idatziko genuke: *Egitekoa beterik*.

Jazoeretatik ateratzen denez, dirua ez zen arazo izan Eleizalde familiarentzat, ez aitaren heriotzaren aurretik eta ez gero ere. Azpimarratu egiten dut gai ekonomikoa zeren agian harri-garri gerta baitaiteke titularra hiltzean ia bat-batean kendu zioten katedradun-soldata erreklamatu izana Lone Urrutiak Bizkaiko Aldundiari. Ziurraski, ez zen larritasunak eraginda izango eta, aldiz, Eleizalderen alargunak bidezkotzat jotzen zuen zerbait eskuratzea izango zen erreklamazioaren asmoa. Itziarren testigantzak sendotu egiten du uste hori: “Ez dut zailtasun ekonomikoak jasan izanaren konstantziarik eta izan baldin baziren –proposatu eta konpontzen du berehalakoan–, amak ez zigan jakinarazi eta ez zigan horrelakoen berri eman.” Ez da inolako sekretua, nolana ere, garai hartan gisa horretako karguak eskuzabalki sarituak zeudela –9.000 bat pezeta urtean–, eta halaber esan beharra dago Gizarte Segurantzari ezak pribilegio hori gabe uzten zuela bizi zen ezkontidea. Eleizalderen alargunak eskatu egin zuen, esan dudanez, baina, alde batetik, ofizialki onartu gabeko izapidea zelako eta, bestetik, Primo de Riveraren diktadura berehala etorri zelako, behin betikoz ukatu zitzaion dirua. Lone ez zen kildu ezezkoaren aurrean eta, beti gogoan zeukan senarraren oroitzapenari atxikirik, kontzientziak landu zuen bere seme-alabak hazteko behar zuen sendotasuna. Lehen uneetan iloben hezkuntzaz oso arduraturik zeuden Isaak neba, ahizpa ezkongabea eta bere koinata erlijiosoan laguntza izan bazuen ere, karrera eta lanbideen aukera egiterakoan Aita Olabide, Eleizalderen adiskide mina, izan zuen aholkularia. Beraren eragina oso positiboa eta familian oso estimatua izan zen. 1953ko abenduaren 10ean Lone Urrutiaren bihotza geratu egin zen eta harrezkero bere senarraren eta seme-alaben ondoan datza Bermeoko hilerrian.

2. ELEIZALDE-BREÑOSA FAMILIA: ‘AXE’REN GURASOAK ETA KULTUR ERROAK

Koldo Eleizalde Breñosa pertsonaia gizatiar eta interesgarriaren barne-muinak ikusteko pribilegioa izan dudala nabarmendu dut sarreran. Irmoki errepikatzen dut. Gogoan izango duzue, era berean, famili katearen marrazki osoa era batera edo bestera taxutuz doazen iraganeko eta etorkizuneko belaunaldiez nola mintzatu naizen. Bada, puntu honetan, ezinbestekoa da gure biografiatuaren aitaren, Luis Maria Eleizalde Izagirre Psikologia, Logika eta Filosofiako katedradun gailena izan zenaren aipamen bat egitea. Orain erraza gertatzen zaigu abiagune aparta dela ulertzen eta bertan hasi zela sortzen bere familiaren etorkizun zabalara hartuko zuen kultur giroa. Bestalde, badakigu, zituen ideien inguruetatik, Eleizalde Izagirre Karlismoaren barruan aritu zela, hurbileko iturriek diotenez Integrismoan buka zitekeen karlismoan; Ramon de Nocedalek XIX. mendearen amaieran, hau da, euskal filosofoaren bizitzako azken urteetan, sorturiko karlista-osagaizko alderdian. Baina ez nuke hemen gelditu nahi zeren, inolako akatsik gabeko bere curriculum vitaearen arabera, Itziarren aitaren alde-tiko aitona jakintzagaiarteko ezagutzaz jantzia baitzegoen: ikertzailea, irakaslea, idazlea...⁶ Bergarako Institutuan hasi zuen batxilergoa. Zaragozako Unibertsitatera pasatu zen eta handik Madrilera Zientzietako ikasketak Filosofia eta Letretakoekin batera eramateko. Bere bi-

⁶ Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco. Cuerpo A. libkia. X Editorial Auñamendi. Estornés Lasa Hnos. Donostia, 1979, 336 orr.

zitzan zehar gai ugariz arduratu zen, nahiz eta gorputz eta arima Filosofia Eskolastikoa sa-
kontzen ari izan zen, zeren teologiaren gainetik ez baitzuen ezer jartzen. Hain zehatz eta
ezinbestekoa zeritzon zientzia horri, non dena haren menpean jartzen baitzuen; baita Filo-
sopia bera ere. Ikus dezagun, argibide gisara, bere Psikologia, Logika eta Etikaren Laburbil-
dumako zenbait paragrafo:

“Baina sublimea delarik ere Filosofia, Teologia baino beheiago dago. Zientzia hori,
Jainkoak gizakiari azalduko printzipioetan oinarriturik dagoenez, izugarriko nagusitasu-
na du harekiko, bai eduki edo funts doktrinazkoan, eta bai bere ziurtasunean: funts dok-
trinazkoan egia garaiagoak dituelako, ordena naturalekoak baino sublimagoak; ziurta-
sunean, Filosofiak bere ziurtasuna huts egin dezakeen giza arrazoimenaren argi natura-
letik hartzen duelako, baina Teologiak zientzia jainkotiarraren argitik hartzen du eta horre-
tan ezinezkoa da huts egitea.

Honetatik dator Filosofia bere izaeraz, Teologiaren menpean egotea; eta horretan ez
dago ezer arrazoi zuzenaren kontrakorik, zeren horrek eskatzen baitu garaiena eta ziu-
rrena den zientziaren menpe egotea gainerakoak. Historiak frogatzen du Agerkunde jain-
kotiarrak laguntza handia eman diola Filosofiaren aurrerakuntzari”.⁷

Horretatik guztitik ateratzen da, azken finean, Eleizaldetarren jakitun-profilak izen-
deituradun iraganean dituela erroak: Luis Maria Eleizalde Izagirrerengan. Eta xehetasun
aski esanguratsu bat eman nahiko nuke, berriro ere beraren bide politikoari gaingiroki
eutsiz: garai hartan ideologia karlista ez zen gertakari isolatua, zeren bat baino gehiago
baitziren horretan zebiltzan elizgizonak. Ez dezagun ahantz, gainera, –Gregorio Arrienek
egoki oroitarazten du bere kapituluan– Koldo Eleizalde, semeak, zalantzarik gabe asko-
zaz amore-emailleagoa izanik, bere burua gazteria karlistaren tarteko aitortzen duela harik
eta abertzaletasuna eta katolizismoa nazionalismoaren funtsezko gotorleku zirela konturatu
zen arte. Joan anaiarekin eta bere hiru arreba mojekin elkarbanatu zuen nazionalis-
moa, “ulertu eta beti defenditu baitzuten, Mª Angelesek batik bat”, azpimarratzen du
Itziarrek. Eta hizpidean dago. Zeren Luis Mariak –Luisek seme zaharrena eta Itziarren
neba zenak– igorritako gutunean nabari da atxikimendu hori, baita idazlearen heriotza-
rengatik nahigabea eta Eusko Ikaskuntzaren Kongresuan (Gernika, 1922) Alfontso
XIII.ak haren lanen aurrean agertu zuen ezaxolarengatik ia bizitzaren bukaeran sentitu
zuen deslilura ere:

“Duela bi egun jaso dut Mª Angeles izebaren gutun guztiz maitakorra eta bertan be-
rak idatziriko ohar batzuk, gure aitaren heriotzari buruzkoak (g.b.). Gure aita zenduari bu-
ruz (g.b.) ideia bikainak eta bere nebari zion maitasun guztia adierazten ditu.”

Eta aitaren ebakuntza ugarien eta “radium”aren bidez hartu berri zuen tratamenduaren
aipamena egin ondoren, hau gehitzen du:

“Ongi itzuli zen Alemaniatik, erabat osaturik ere bai. 1922an, Eusko Ikaskuntzaren
Gernikako Kongresua zela-eta, itxiera-saioan A[ifontso].XIII.ak gaztelania ikastea gomen-
datu zuen Amerikara emigratzeko. Gero Auzo Ikastolen azalpena berrikusi zuen, aitak
erakutsi zionean eta A[ifontso].XIII.ak jarrera guztiz hotza izan zuen gure aitarekiko.”⁸

7 ELEIZALDE E YZAGUIRRE, Luis Maria: Compendio de Psicología, Lógica y Ética-rako Sarrera, Vergara. Tip.
de el ‘ Santísimo Rosario’, 1911, Laugarren Argitalpena, 2-3 orr.

8 Luis Maria Eleizalde Urrutiak anai-arrebei eta ilobei egindako gutuna. Zaragoza, 1970eko urtarrilaren 16a.

Ondoren, Koldo Eleizaldek nazionalismoa nola urlertzen zuen argitzen duen gertaera bat. 1912ko azaroaren 21eko argitalpenean berari eta amaren aldetik zuen kanpoko jatorriari iseka egiten zion El Correo del Norte egunkari karlistari 'Igorri' erantzuna:

"Benetako euskaldun guztiak aitortuko dute gehiago balio duela hogeii mila bider Breñosa deitura izatea eta euskaldun sentitu eta lan egiteak ostentazio soil eta hutsalez euskal deitura sail amaigabea erakusteak baino, aldi berean Euzkadietik Thibetera bezain urrun dagoen arima baten jabe izanez [...] " ('Igorria', Bizkaitarra, 206. zkia., azaroaren 30, 1912)⁹.

Belaunaldiei buruzko digresio horren ondoren eta une batez gure pertsonaiaren aitaren irudira itzuliz, aipagarriak dira, batetik, bere ezagutza akademikoak eta, bestetik, ezkongai garaiko eta ezkontzari buruzko xehetasunak. Lehendabizikoei dagokienez, badirudi Santiago de Compostelako Unibertsitatean lortu zuela katedradun-postua eta ez Zaragozakoan, baina galiziar hiriburuko giroa ez zuen atsegin eta lekualdaketa eskatu zuen. Ontzat eman zioten. Eta hara joan zen bere familiarekin eta bertan hil zen 1897an Erljiioaren Oinarriei buruz tratatu bat prestatzen ari zen bitartean. Familiak dio 50 urterekin hil zela eta horrela izaki 1847an jaioa zela, baina berriro ere hutsuneak ageri zaizkigu idatzietan (Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco, adibidez) eta kasu honetan jaiotze-datari dagokionez galdera-ikur bat (?) ezartzea erabakitzen dute. Nolanahi ere Itziarren aitona, gero lehen semearekin gertatuko zenez, gazte hil zen; gazteegi. Emazte alargundua, Breñosa deitura izan arren Gipuzkoako lurraldean jaioa izanik, herrimenez zelarik Bergarara itzuli zen. Honela, hemen hasiko litzateke gure bigarren historia –lehena, doitasun kronologikoari begiratuz gero–. Nola iritsi zen Breñosa deitura Gipuzkoara? Egia esan nahi bada, kontakizuna ez zaio atzean gelditzen zinematografi gidoi indartsuenari. Hara: María Belén Breñosaren aita, Rafael Breñosa, Kordobako medikua zen eta bertan bizi zen familiarekin. Egun batean, Sierra Morenan ari zen bandolero-koadrila batek harrapatu zuen arrebetako bat. Ezbeharrak eta nahigabea hainbestekoa izan zen, non familiak oso-osorik Espainiako iparraldera emigratzea erabaki zuen: batzuk Santanderrera, beste batzuk Euskal Herrira. Rafael Breñosa Aretxabaletan kokatu zen eta bertako bainuetxean egin zuen lan mediku gisara. "Gogoan dut nola joan nintzen bertara oso txikia nintzela bronkioetarako urak hartzera", oroitzen du Breñosa doktoarearen birbilobak oroimen-ariketa bikaina eginez. Medikuek Aretxabaletan izan zuen alabarekin –María Belénekin– jarraitzen du historiak. Alaba honek Errezilgo gazte interesgarri bat –Luis Maria–ezagutuko zuen, eta horien ezkontzatik bost seme-alaba jaio ziren: Luis, Juan, María Angeles, Josefina eta María Eleizalde Breñosa.

Hiru ahizpak moja egin ziren –Bi Jesusen Bihotzarenek eta hirugarrena, Maria, Irakaskuntza ordenakoa–; Luis pixkanaka ari gara ezagutzen eta berarekin jarraituko dugu; eta Juan Eleizalde, Bermeoko nautikako irakasle izan zena, bermeotar batekin ezkondu zen eta alaba bat izan zuen, Mª Angeles. Badakigu, halaber, musika-kritikari bikaina izan zela, nahiz eta ilobak esaten duenagatik, bere gaitasun propioak azaltzeko orduan, anaia bezalaxe, apal eta umila zela iruditzen zaidan. "*Osaba Juanek 'Euzkadi' egunkarian musika-kritika xaramel, oso finak idazten ziotuen, baina nominan sartzea proposatu ziotenean ezezkoa eman zuen*". Musika zen, noski, familiak zeukan beste lokarrietako bat, nahiz eta hori gabe ere enpatia eta kidetasun-maila laudagarriaren jabe izan. Pianoa lau eskutara jotzen zuten, melodia bikainez gozatzen zuten eta beren zaletasuna familiako kide gazteengana hedatu zuten. Orrialde batzuk lehenago, *Landibar*

9 CORCUERA ATIENZA, Javier: Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco (1876-1904). Siglo XXI Editores. S.A. Madrid, 1979, 391 orr.

eleberriko protagonista Migel Gaztanbideren eta eleberriarren egilearen nortasunaren arteko antza aipatzen nuenean, zaletasunen arteko antza kasu honetan, musikarako sentsibilitateaz ari nintzen, ñabardurarik nabarmen eta freskoenetako bat. Obrako pasarte bat:

“...Sentsazioen elkartzeko bitxi batengatik, ia estasiskoa den begiespen-une hauetan, Migelen oroimenean beti musika-esaldi bat, poema kuttunen baten zatia, aurrez sentituta zerbait sortzen zen, eta hark uneko inpresioarekiko zuen egokitasunak miresgarririk zekien ezartzen ingeniari gaztearen zentzu estetiko fina. Une horretan, ordu hartan paisaje hari begira egoteari zerion patxada noblezko eta baretasun gorenezko inpresioa Beethovenen andante bat entzutean hartutako inpresioaren antzeko gertatzen zen Migelen espirituan, maiestate gorenez hornitua, espiritu noble eta arrandi baten altzo barrenenentan sortua.”¹⁰

Ondoren, Gure hogei urteak artikuluan atseginez sakonduz, hona hemen Eleizalde beraren aitorten batzuk hiriburuan izandako esperientziak:

“Gu guztiok, euskaldunak azken finean, oso musikazaleak ginen, ez ‘karramarro’ eta ‘lapiko’enarenak, baizik bestearenak, Rhin ibaiaren hegietakoaarenak: ez genuen Kontzertu Elkartearen saiorik galtzen, ezta wagneriar antzezpenerik ere, ezta garai hartan Madrildik igarotzen ziren pianojole ugari eta handien errezitalik ere. Urte haietan Rosenthal, Paderewski, Bauer eta Casals, Planté, Teresa Carreño eta Joaquin Malats artista katalan gazte eta zorigaitzekoa entzun genituen”¹¹.

Baina ez zen musika-sentsibilitatea soilik gailentzen, horrekin batera hizkuntzen ezagutza harrigarria ere –euskara, alemaniera, frantsesa, ingelesa...– txundigarri gertatzen zen, hainbat gehiago, artean hain gaztea izanik. Berak gaztelaniaratu zuen Anna of Geierstein eleberria, Walter Scott idazle eskoziar ezagunarena.

Eta, zalantzarik gabe, hainbeste aztarna eta poz ematen ari zaigun bere artikulutik urrundu gabe, esate baterako, Koldo Eleizalde musika eta hizkuntzarekiko gozamena bateratzeko gai zela egiaztatzen dugu:

“Orkestra handiko musikan, Beethovenen airean jartzen gintuen, gupida gabe estutzen zigun arima, eskularru bat bezala alderantzikatuz. (...) ‘Bederatzigarren Sinfonia’ entzun nuen Teofilo Guiard neure adiskidearekin eta ...” ...Eta pozez gainezka egiten du letra horren aurrean eta –umorez gogoratzen du– Ingeniaritzako eskoletan ere atzetik zerbilkion:

“Freude, Freude!...
Freude, schöner Götterfunken
Tochter aus Elysium!
Wir betreten feuertrunken
Himmlische, dein Heiligtum!”¹²

10 LEIZALDE, Koldo: Opus cit., 18-19 orr.

11 ELEIZALDE, Koldo: Hermes. Opus cit., 365 orr.

12 Poza, jainko-txinpart ederra, Eliseoaren kume! Gu, suz horditurik, sartzen gara, zerutar, zure santutegian!”

3. ELEIZALDE-URRUTIA FAMILIA: 'AXE'REN ONDORENGOAK ETA FRUITUAK

Buruaren birada arin batek emango digu aukera iraganetik –horrelakotzat kapitulu honen lehen puntua hartuz– bizirik iraun zuten lau seme-alaben irudia berreskuratzeko, hau da, Lone Urrutiak hezi eta bizitzaren aurrean jarri zituenak, betiere, bere senarrak –eta berak harekin batera– gogoko zuen ildoari jarraituz. Ibilalditxo bat proposatzen dizuet lau bizitza hauek ezagutzeko. Aurrena, anekdota bat, mende honen erdi aldera emakume batek erakuts zezakeen eta erakusten zuen izaera, ardura eta ama-psikologia argitzeko beste behin –beti esanahiz beterik–: *“Amak ikasturtea hasi baino lehen biltzen gintuen eta azaltzen zigun azken arrakasta geure eskuetan geneukala, geure heldutasunezko arduran. Berak ez gintuela estutuko, eta ezta ikasteko esertzera behartuko ere, baina hori bai, ekainean dena gainditurik nahi zuela.”* la Itziarrek amaitzeko zain egon ezinik, akordioaren emaitzaz galdetu diot: *“Ona –erantzuten du ezbairek gabe–. Beti ekainean ateratzen genuen guztia.”*

Une egokia da hauxe Eleizalderen seme-alabak ezagutzeko:

LUIS MARIA (Bermeo, 1915 - Zaragoza, 1976)

Ez du merezi bere adimen argitasunaz luzatzerik, batez ere familiakoen artean hutsik egiten ez duen ezaugarri bat delako, bai aurrera begiratzen dela, bai atzera begiratzen dela, eta alferrikako derizot hori azpimarratzen aritzea. Luis Mariak badu, berez, bizitza erakargarri bat, zailtasunik falta ez badu ere. Natur Zientziak ikasi zituen eta (Bizkaia) Portugaleten katedradun izan zen. “Instituto berezia -argitzen du arrebak– 1931 edo 1932an sortua, gero Santa Maria Ikastetxea eraikiko zen toki berean. Gerra Zibila iristean itxi egin zen ikastetxea eta Bermeora itzuli ginen amarekin.” Emakumeak itzuli ziren, baina gerra eta gerraondoko gertakari hark ibilbide korapilatsuagoak ekarriko zituen Eleizaldetarren anaia nagusiarentzat. Hasiera batean Eusko Jauriaritzako Nekazaritza Ministerioan sartu zen, Alvaro de Nardizenean, baina une hartako presio eta gorebeherek erbesteatzera behartu zuten. Frantziara eta, gero, Caracasera, bertako Unibertsitate Zentralean irakasle-lana berreskuratu zuelarik. “Especialista zen lurzorutan eta lan handiak egin zituen alor horretan Venezuelako Unibertsitatean egon zen bitartean. Profesionalki oso aintzakotzat harturik zegoen”, aitortzen du Itziarrek. Ordurako Luis Mariak bi alaba eta emaztea zituen; emaztea Bermeokoa, ama eta izeba bezala. Hego Amerikatik etorri gabe hamasei urte eman zituen, harik eta halako maiztasun batekin familiari bisitak egin ahal izan zizkion arte. Ahal zuen guztietan idazten zien. Jubilatzean Zaragozara itzuli zen betiko.

MIREN EULALI (Gasteiz, 1917 – Nafarroa, 1968)

Luis eta Loneren alaba nagusia bereziki argia zen eta, senide eta irakasleek trebeki gidaturik, Luis Maria nebarekin batera, bere gizarte-giroko lehen emakume lizentziatueta-bat bihurtu zen. Gasteizko barnetegiaren ondoren Bilboko Fontecha eta Salazar kaleko Teresianetara igaro zen eta bertan eskuratu zuen Zaragozan, libre gisa, Filosofia eta Letretako lizentziaturako ikasketak egiteko behar besteko ezagutza akademikoa. Sekula ez zen horretan aritu izan, baina aitaren aldetiko aitona ondarea nabarmendu zen berarengan. Ez, ordea, seme-alabengan Ingeniaritza, Matematika, Kimika eta Medikuntza aukeratu baitzuten. Miren Eulali Zaragozan ezagututako Jose Maria Bastero auzategi-medikuarekin ezkondu zen, eta sei seme-alaba izan zituen, guztiak mutilak. Bastero medikuak postua lortu

zuen Gernikan eta orduan denbora baterako Bermeon hartu zuten egoitza, harik eta alde-
rantzizko ibilbidea eginez, Aragoira itzuli ziren arte. Baina bizitzaren aurpegi garratzena
agertu zitzaion Miren Eulaliri ere, eta egun batean senarrarekin eta bere 25 urteko Javier
semearekin Nafarroako Eskolapioetan zegoen beste seme bati bisita egitera bidaiari zihola,
auto-istripu batek kendu zien bizia amari eta semeari. Beste bostak –Jose Maria eta
Juan Luis (bikiak), Antonio, Karlos eta Jesus– gaur egun figura gailenak dira bakoitza bere
sailean; baina Jose Maria da mundu akademikoan ezagunena, Nafarroako Unibertsitateko
errektore-kargua dela-eta. Berau Ingeniaritza Industrial eta Ingeniaritza Nabalean doktorea
da, Bermeon jaio zen duela 55 urte, Zaragozan hazi zen eta Madrilen egin zituen ikaske-
tak, bertan hasiz lanean azkenean Donostiara jo baina lehen. Gipuzkoako hiriburuan
1992ra arte egon zen eta ondoren Nafarroara joan zen eta bertako Unibertsitateko Errekto-
reorde aritu duela urtebete arte; orduan Alejandro Llano Cifuentes errektorearen lekua har-
tu zuen. Beraz, esan dugunez, amaren aldetiko aitonaren ardura intelektuala bizirik eta in-
dartsu ageri da ondorengo ugarien artean.

MIREN BEGOÑA (Gasteiz, 1919)

Eleizalde-Urrutia sagaren azkenaurrekoak ere urteak eman zituen Gasteizko barnetegian,
eta ondoren maistra-titulua eskuratu zuen Berrizen. Hau ere ez da inoiz lanbide horretan aritu
izan. Notario sonatu eta Jabetzaren Erregistratzailea den Rikardo Gomeza Jaunarekin ezkon-
durik dago. Bilbon bizi da eta zortzi seme-alaba ditu.

MIREN ITZIAR (Bilbo, 1921)

Ama hil eta gero osaba Isaakekin bizitzen jarraitu zuen. Beti oso elkarturik egon ziren.
“Gizon miresgarria zen, adoragarria, Jainkoaren gizon bat. Hainbestearino zen hori horrela
–hala dio berak–, non batzuek kanpotik dei egiten baitzioten berarekin bakarrik aitortu nahi
zutelako. Dohain berezia zuen jendearekin.” 1961ean urdaileko minbizi batek eraman zuene-
an, Itziarrek Ercillatik alde egin eta Juan Antonio Urrutia amaren aldetiko aitona 1902an erosi-
tako Arostegiko etxera aldatzea erabaki zuen. Eta hor dago Itziar eta hona nire eskerrona be-
rarentzat, ateak ireki dizkigulako: etxeak eta batez ere bihotzekoak.

4. HITZATZE GISARA

Sinetsirik nago Koldo Eleizalde ez zuela gaizki hartuko berarekin batera, hau da, berak
hain zelati gordeta zeukan bere zati horrekin batera egindako ibilaldi hau. Sinetsirik nago, era
berean, bere biografia lehen bezain hutsik gabea ageri dela orain ere, agian distiratsua go,
besteen parean jarri dugulako. Edonola ere, biografia horrek asko esaten du –dena esaten
du– ikasia, langilea eta pentsamendu, proposamen eta asmoetan aurreratua zen gizon honen
alde; ezin gehiagoraino erlijiozalea, abertzale porrokatua eta hain adiskide eta maitalea zen
gizonaren alde. Beraz gure hipotesia sendotu baizik ez da egin: Koldo Eleizalde Breñosa ka-
temaila ordezkazena da euskal kultura eta bizitzaren euskarriari indarra ematen jakin izan du-
ten gizon eta emakumeen katean. Eta sinetsirik nago barkatuko digula tartean sartu izana –ez
gara damutzen hori egin izanaz– guk geuk ere bere apaltasuna eta umiltasuna barkatzen di-
tugun bezala. Zeren Eleizalde ez baita iraganekoa; iraganean bizi izan zen, baina oraindik as-
ko dauka guri irakasteko. Halakoa zen bera eta hala ikusi zuten adiskideetako batzuek:

“Eleizalderen lehen ideia gidaria fede katoliko sakona zen, espiritu erlijiozalea izaki. Nazionalismoan ari izan diren eta gaur egun ari direnen artean era modernoenean prestatutako espirituetako bat zen. Gure Eleizalde maitatu eta deitoratuaren bihotz jatorreko aberriarenganako maitasuna gure giza izaera ziztrinaren neurrian izan daitekeen garbien, emankorren eta eskuzabalenetakoa zen”. (Barazar, Euzkadi, 1923-VIII-19)¹³.

13 AMEZAGA, Elias, Opus cit.

Hizkuntz aspektuak

Koldo Eleizalderen obran

Patxi **O**rcasitas **G**arcía

1. SARRERA

Metodologia-mailan lan honetan zehar kontuan izan ditugun bi zehaztapen egingo ditugu. Alde batetik, idatzi baten bibliografia eta/edo aipuak Eleizalderen izenarekin egingo ditugu, idatziok bere izenorde ezagunen batekin sinaturik daudenean (Azkain, Axe, L'tar, Iturrain...). Bigarren ohar bat zenbait hitzetan erabilitako grafiari buruzkoa da ("euzkera"...); Eleizalderen grafia aipu eta testu-erreferentzietan soilik errespetatu dugu.

Hizkuntz alorrean bada azterketa honetan jorratuko ez dugun alderdi bat, hau da, Eleizaldek bere bizitzako azken urteetan buruturiko azterketa toponimikoena. Alde batetik, material amaitu gabeak direlako, eta bestetik, zerrenda alfabetiko batzuk birsortzea areago izango litzatekeelako. Nolanahi ere, bibliografian aipatuko ditugu gai horiek ageri diren artikulua (batez ere RIEV, 1922tik aurrerakoak).

Hizkuntz alderdian beretan sartzen hasi baino lehen, interesgarritzat jotzen dugu Eleizalderen obra bere garaiko mugimendu nazionalistaren barruan testuingurutzeari.

Eleizalderen obra, lehen mende-laurdenean idatzia, guztiz loturik dago euskal nazionalismoaren garai horrekin, batetik mugimendu politiko berriaren ahalegin kementsuz arituz eta, bestetik, euskal izatearen ikuspegi agonikoa biziz. Krisi-ikuspegi horren alboan, eraso ideologikoko egoera bat gertatzen da; Eleizaldek dioenez Unamunok, Bilboko Lore Jokoetan, arren hil zedila eskatzen zion Euskal Herriari; halaber, "progresu" rako eragozpen izatea egozten dio euskarari¹. Esandakoaren ondorio gisara euskara bazterturik gelditzen da eskolan, baserriaz haratagoko gizarte-bizitzan eta bizitza ofizialean, eta horrekin batera autonomia politikoaren erabateko gabezia eta euskalduna, "gurea", den guztiaren (arraza, euskara, baserria...) atzeratze nabarmena gertatzen da kanpokoarekiko (emigrazioa, gaztelania, industria,...).

"La Paz" egunkarian idatzitako artikulua sail batean, Kanpion kexu da Nafarroan euskarren heriotza urrats-handika hurbiltzen ari delako.

Eleizaldek (Sabino Aranaren jarraitzaile izaki) errealitateaz duen ikuspegia euskal nazionalismoan kokatzen du eta bere egiten ditu haren planteamendu nazionalak: fuerismoa hizkuntza eta kulturarentz lerratzea ardatz ideologiko gisara, eta "arrazismo herritarra", euskal

¹ Eleizalde, K: Progreso Vasquista. Euzkadi Egunkaria. (1913-04-08).

kultura espainiar kulturari kontrajartzen diona. Hori guztia erlijiotasunez blai eginik eta kanpotik etorritako langile-klase erlijiogabean “bekatua” ikusten duela...

Irlandako esperientziak², txekiar, eslaviar nazioenak³ eta beste nazio batzuenak ere eragina dute berarengan. Borroka nazionalak indarrez azaltzen ari ziren Erteuropan baten aurrean, hizkuntza berreskuratzea bere eskuetan hartzen duen irlandar kleroaren eredia jarraitzen du.

Alemaniar erromantizismoaren aitzindariari begiratzen badiegu ikusten dugu nola Herderren “arima” (zeinen arabera horrek gurasoen pentsatzeko modu guztia bereganatuko baitzuen hizkuntzarekin batera), Volksgeist edo herri-espirtuaren, baserri-mundua birbaliozaren ideiak jasotzen dituen Eleizalde, eta bere egiten dituela Fichteren planteamenduak (“Alemaniar nazioarentzako hitzaldia”n), hau da, hizkuntza naziotasuna determinatzeko irizpide nagusizat hartzea, jatorrizko hizkuntzaren ideia, jatorrizko herria, hezkuntzari ematen dion garrantzi handiarekin batera. Agian Rousseau izan zen kontzeptio horren aitzindaria (“Kontsiderazioak Poloniako gobernuaz eta bere erreforma-egitasmoaz”) berreraikuntza nazionalaren oinarri gisa.

Alemaniar erromantikoen bezala, Eleizalderen ere nazioa organismo bizia da, antzinako garaietatik aurreizatea duena, eta Euskadiren kasuan lokartuta dagoena, eta horregatik beharrezkoa da iratzartzen laguntzea (intelektualen eginkizuna), horrela nazioak autokontzientzian bere burua adieraz dezan.

2. ELEIZALDEK HIZKUNTZAREKIN HARREMANETAN JARTZEN DITUEN OINARRIZKO KONTZEPTUAK: NAZIOA, ARRAZA, KULTURA, ESKOLAK

2.1. HIZKUNTZA PROPIOA, NAZIOTASUNAREN KANPOKO ZEINU NAGUSIA

Hona hemen hizkuntza propioaren definizioa Eleizalderen arabera:

“zeure deituetako hizkuntza hori da, zure herriko izenei esanahia ematen dien hori da,... hizkuntza horretako modismoak oraindik gordetzen dituzu, herentziaz, zerebroari hain gogor atxikirik, hain itsatsirik ezen, batere oharitu gabe, egunero eta orduoro ihes egiten dizuten..., euskarazko substratuaren gainean artifizialki eraikita daukazun gaztelania horretan”⁴.

Norbere hizkuntzaren aldeko borroka nazionalitateen teoriaren argitan jorratuko du; berarentzat ukaezina da giza generoa talde nazionaletan, nazionalitateetan, estatuaz bestelako gizarte-talde naturaletan bereizirik dagoela. Talde horien lokarri nazionala naziokideekiko odol, tradizio, desira, solidaritatezko komunitatea da... beraz hizkuntza desberdinari, nazionalitate desberdina dagokio.

Autorearentzat: “Herri batek hizkuntzari eusten dion bitartean, bere eskuan dauka... bere askatasunerako giltza”⁵. Halaber, dio euskaldunok, geure hutsegiteengatik, arrazaren hizkun-

² Eleizalde, K: Países y razas. Irlanda y su clero I eta II. Euzkadi Egunkaria (1913-05-28) eta (1913-06-01).

³ Eleizalde, K: Países y razas. La raza eslava I eta II. Euzkadi Egunkaria. (1913-04-17) eta (1913-04-20).

⁴ Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918. 144 orr.

⁵ Eleizalde, K: “El idioma basko” in Los baskos en la nación argentina 1816-1916. J. R. de Uriarte (De). Buenos Aires. 43 orr.

tza izan ezik, legeria, instituzioak, nortasun politikoa, eta abar galdu ditugula. Batzuegan izan ezik, oro har, bada hizkuntzarenganako maitasuna (hori naziotasunaren palladiuma bezalako zerbait da). Nahiz eta euskaldunak ez izan independenteak, hizkuntzari esker nazionalitateen artean gaude. Hizkuntza, beraz, Eleizalderen arabera herri baten Birjaiotza-ahalbidea eta nortasuna erabat berreskuratzeke oinarria da.

Kanpionek kritikatu egiten dio Eleizalderi hizkuntza arrazaren zeinu egiaztatzailea dela uste izatearen funtsezko okerra (Eleizalderen ideia hori Leibnitzek ere adierazi zuen zenbait mende lehenago). Hona hemen Kanpionen hitzak: “Eleiz. jauna pertsona jantziegia da sarritan arraza eta hizkuntzaren artean izaten den dikotomiaren berri ez izateko”⁶. Eleizaldek berak egiten du zehaztapen hau: (irizpide) “linguistikoa, nahiz eta... ez aski izan... hizkuntzen arteko ahaidetasuna arrazek beren artean duten ahaidetasunaren adierazle ukalezina da”⁷.

Arazaren garbitasuna hizkuntzarenaz justifikatzen du Eleizaldek. Kanpionen arabera, arrazaren garbitasuna auzi antropologiko bat da, ez linguistikoa; gainera gehitzen du, “arrazagarbitasuna” terminoa oso erlatiboa dela, zeren Euskal Herriko gune askotan “kutsadura” begibistakoa baita. Kanpionen iritziz, gauza bat da euskal arraza, gens euskariarraren nukleoa, substratua, eta beste gauza bat euskal herria, osagai baskonizatuz eratua.

2.2. HIZKUNTZAREN ETA HERRIAREN “ARIMA”REN ARTEKO LOTURA (IDEIAK, SENTIMENDUAK, KULTURA...)

Eleizaldek honela definitzen du arima nazionala: “arrazateko gizabanako guztiengan ikus daitezkeen elementu psikologiko, kolektibo eta moralak”⁸. Arima kontzientzia baino lehenagokoa da. Kontzientzia nazionalaz mintzo denean herri batek batasun kolektibo desberdindu gisa duen kontzientzia-egoerarekin parekatzen du. Abertzale ororen egitekoa kontzientzia nazionala iratzartzea izango da.

Eleizalderen arabera, hizkuntza propioa ez da produktu hutsa, baizik eta sortzen duten ahalmen enteleguzkoen baitan du eragina: “Ideiak eta sentimenduak hitza sortarazten dute, ... baina... hitzak erreakzionatu egiten du sentimendua eta ideiarene gain; horregatik daude... hitz “itzulezinak”⁹. Horregatik nazio menperatzaileak beren hizkuntza goitik behera ezartzen saiatzen dira, hori baita armarik eraginkorra arimez jabetzeko.

Zalantzarik ez dago hizkuntzak zigilu bat ezartzen duela herri baten ezaugarrietan, zeren arraza konposatu organiko desberdindu baina zerbait gehiago baita; entelegua, nahimena eta sentimendua da.

Halaber, ondorengo baieztaetzen du: “ikuspuntu moraletik, bere hizkuntza galtzen duen herria ezinbestean kondenaturik dago gizarte industrialaren ondoriozko utilitarismoaren eta materialismoaren eraginez bere burua endekatzer”¹⁰.

Berarentzat gertakari behagarria da biraoa eta hizkuntzazko lizunkeria ez direla aurkitzen euskara bakarrik erabiltzen denean; era berean, kriminalitatea ere txikiagoa da euskaldun hutsak diren guneetan eta izaera desberdintzaile hori paisajeraino bereraino darama: Eleizaldek

⁶ Campión, A: Bibliografía. RIEV. 1912. VI. libkia., 253 orr.

⁷ Idem, 254 orr.

⁸ Eleizalde, K: Conciencia Nacional. Euzkadi Egunkaria. (1913-II-15).

⁹ Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918. 145 orr.

¹⁰ Idem, 161 orr.

dioenez, paisaje euskalduna alderdi erdaldunetakoaz bestelakoa da. (Azken ideia hori garai-ko literaturan ere ageri da, adibidez D. Agirreren “Garoa” eleberrian)¹¹.

Bere artikulu batean, Apuntes de filología comparada. Rev. Euzkadi 1901. 265-266 orr., Eleizalde idazten du desberdina dela herrien garapen intelektuala beren hizkuntzaren arabera; hizkuntza indoeuoparretan proposizio bakoitza formula aljebrazko baten gisakoa da, zientzia garatzeko guztiz egokia; semitikoek, aldiz, egia erlijiosoak gordetzeko dohaina bide dute. Banaketa horretan Probidentziaren eskua ikusten du “Zientzian Jainkoa miresteko era bat bezala Agerkunderan ezagutu eta gero”.

2.3. IRAKASKUNTZA ETA AMA-HIZKUNTZA

Irakaskuntza da Eleizalderen obran oinarritzko beste zutabeetako bat, eta hori behar bezala aztertzeko lan berezi bat burutu beharko litzateke, horregatik izenburuan proposaturiko alderdia lantzerantz soilik mugatuko gara.

Eleizalderentzat beharrezkoa da eraberrikuntzak egitea instituzioak herrialdearen premia bizietara egokitzeko. Horren ondorioz, eta haurrak ezaguna duen hizkuntzan instrukzioa egin behar delako printzipioaren ildotik, Euskal Herriko gune euskaldunetan, irakaskuntza euskaraz egin beharko da (horrela bakarrik izango da probetxuzkoa eta baliagarria); hizkuntzari dagokionez mistoak direnetan, euskara erabiliko da irakasteko bitartekotzat, bi guneetako ezeinetan ere gaztelaniaren irakaskuntza zabartu gabe; azkenik, erdal guneetan gaztelaniaz irakatsiko da, nahiz eta euskara ere ikasiko den norberarena delako eta Erregek aitorturiko esku-bidea: “landu zeuen hizkuntza, euskara, milurtetakoa eta beneragarria”¹².

Euskarak derrigorrezkoa izan beharko luke Euskal Herrian eskubidez, eta ondorioz, ezin bestekoa euskotar guztiek beren hizkuntza erabat eta ezin hobeki ezagutzea.

Bere liburu batean, Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918. 200 or. eta hh., Eleizalde dio erdal gunean euskara sartzearen arrazoi pedagogikoa dela, batere baztergariak ez diren sentimenduzko kontsiderazioez gain. Era berean baieztatzen du Unibertsitateko zenbait irakasle sustengatzen dutela bi hizkuntza ikasteak analisi eta erkaketaren garapenera laguntzen diola. Halaber, behin eta berriz gainera, argi eta garbi jakinarazten du euskalduntze orok lehen eskola izan behar duela oinarritzat.

Lehen eskola edo hezkuntzarekin batera, institutu eta Unibertsitateak zentzu horretan egin beharreko lana aipatzen du. Unibertsitari eta elite intelektualaren gaiak 8. atalean arituko naiz.

Eleizalde oso kritikoa da eskola “ofizial”etako pedagogiarekin eta adierazten du: “Haurrak amarenaz bestelako hizkuntza batean eskolatzea egintza erruduna da”¹³. Bestalde, arrazoizkoa dirudi irakaskuntza euskaldunek ordaindua eta haur euskaldunentzakoa bada, gutxienez irakurri, idatzi eta zenbatzen euskaraz irakastea. Hala eta guztiz ere, eskoletan garai-ko sistemari eta zigorrengatik, jaiotzatiko hizkuntza mesprezatzen irakasten da. Bere aldetik, badirudi Estatua ez dagoela gune euskaldunetan nahi duten euskarazko Hezkuntza-sistema ezartzeko prest. Egin litekeen gauza bakarra litzateke euskaldunek berek “Matitse Skolska” gisako elkarte baten bitartez, txekiarrek bezala, behar diren euska-

¹¹ Sarasola, I: Historia social de la literatura vasca. Akal. Madril. 1982, 87 orr.

¹² AA.DD: I Congreso de Estudios vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbo. 1919. 22 orr.

¹³ Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918. 196 orr.

razko eskolak antolatzea. Horiek antolatu bitartean apaizek euskaraz irakurtzen eta idazten irakats lezakete.

Azkenik, eta laburpen gisara, Eleizalderen hitz hauek eskainiko ditugu: “irakaskuntzarik hoberena, berez posible den bakarra, ama-hizkuntzan, ulerkuntzarako ezaguna den tresnan, adimenari eta sentimenduari zuzenean hitz egiten dion hizkuntzan egingo da”¹⁴.

3. HIZKUNTZALARITZAREN ALDERDI OROKORRAK

3.1. HIZKUNTZAK ETA DIALEKTOAK

Eleizalderentzat estatu uniformisten izpirituan (espainiera talde horretan sartuko litzateke) mintzaira eta hizkuntza ofiziala gauza bera da; aldiz dialekto hitzak, esklusioz, ez-ofiziala esan nahiko luke. Sailkapen horrek funtzionalitate politikoa ere badu.

Eleizalderen ustetan, mintzaira nortasun propioa duen hizkuntza bezala ulertu behar da: nola gramatikan (aditzean eta sintaxian, ez hainbeste lexikoan) hala literaturan (modismoak). Bestalde, dialektoa beste baten menpean dagoen hizketa bezala definitzen du, desberdintasun fonetiko eta lexikoak dituena, nahiz eta aditzari eta sintaxiari dagokionik ez izan. Hizkuntza eta dialektoaren artean ezartzen duen harremana zuhaitzaren eta adarren artean dagoenarekin konpara daiteke. Kontuan izan behar da historikoki adar aldatuak (dialektoak) daudela eta gerora zuhaitz (hizkuntza) bihurtzen direla. Horixe litzateke hizkuntza erromantzeen kasua, baita latinarena berarena ere. Aurrez azaldutakoak adierazten digu mintzaira bere era dialektal guztiak baino lehenagokoa dela.

Era berean dio: “Mintzaira’ ideari ‘naziotasun’ kontzeptua dagokio; ‘dialekto’ ideari, ‘erregionalitate’arena”¹⁵. Katalana, galegoa eta gaztelaniaren kasuan ez dago esaterik bata bestearen dialekto direnik garai berean jaiok baitira. Beraz, hiru nazionalitate desberdini dagozkie, nahiz eta elkarren artean ahaidetuak izan. Hala eta guztiz ere, arrazoi historiko edo politikoengatik horietako bat nagusitu zaie besteei eta bere espiritua, arima, hizketa, eta abar ezarri dizkie.

Euskararen dialektoei dagokienez, Eleizalde argi eta garbi mintzo da: auzi hori ebatzi beharra dago, batez ere erabilpen literarioari buruz eta ez hainbeste erabilpen ahozko eta/edo herri-tarrari dagokienez. Dialekto literario bat baino gehiago edukitzeak, Eleizalderen iritziz, kulturarako gaitasun oro ukatuko luke eta hori luxu onartezina litzateke. Era berean, akordioz izendatuko den edozein onartuko du zeren “hizkuntzaren birjaiotze literarioa erabat baldintzatzen baitu dialekto bakar eta bateratua onartzeak idatzirako eta baita ahozko literarioarako ere”¹⁶.

Euskara dialektotan banaturik egoteak iraun badu, besteak beste, idatzitako literatura tradizional ezarengatik izan da; Eleizaldek baieztapen hori “Deun-ixendegi euzkotarra”ren sarrreran egiten du; hala ere, kontua da “literatura klasikoa ez zela ongi ezagutzen, eta, hartaz ezagutzen zen apurratik, hobe zen kontuan ez hartzea”¹⁷.

¹⁴ Eleizalde, K: El problema de la enseñanza en el País Vasco. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbo. 1919. 871 orr.

¹⁵ Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918. 149 orr.

¹⁶ Idem, 212 orr.

¹⁷ Sarasola, I: Historia social de la literatura vasca. Akal. Madrid. 1982. 77 orr.

3.2. HIZKUNTZEN OSAGAI MATERIAL ETA FORMALAK. HIZKUNTZEN SAILKAPEN ZIENTIFIKOAZ

Eleizaldek hizkuntza ororen baitan bi osagai bereizten ditu: materiala (lexikoa) aldakorra dena eta formala (gramatika) funtsezkoa eta iraunkorra. Hizkuntzen arteko konparaketetan biak izan behar dira kontuan, bestela etimologiak errakuntza-bide gerta litezke.

Hizkuntzak sailkatzeko irizpideak finkatzerakoan, alde batera uzten ditu "ofizialtasun / ez-ofizialtasun" gisakoak (nabarmen alde batera jotzen dutela uste duelako, dagoeneko esan dugunez) eta irizpide zientifiko-linguistikoetan oinarritzen da. Eraikuntza-legeak, aditza, alderdi semantiko, morfologiko eta fonetikoak ezagutzearen garrantzia azpimarratzen du.

Horren arabera, hizkuntza finlandiarra, magiarra eta euskara talde indoeuropar edo indo-aryotik kanpo gelditzen dira. Lehendabiziko biak elkarren artean ahaideturik daude (familia ugro-finlandiarra).

Euskara bakarrik gelditzen da, eta bere eransketa-ahalmen handia nabarmentzen du: "zuzeneko eta zeharkako araubide guztiak biltzen ditu bere aditz-jokaeran, pluralezko ñabardurekin, baita denbora, tokia eta modua adierazteko partikula ugarekin ere..."¹⁸.

Eleizaldek zehazten du euskararen izaera eranskaria ez dela hizkuntzak sailkatzeko balio duen irizpide, horien bilakaeraren barruko egoera bat baizik.

4. EUSKAL HIZKUNTZA BESTE HIZKUNTZEN ARTEAN

4.1. EZAUGARRI BEREZIAK

Bere lehen idatzietan (1901), Eleizaldek dio euskarari hizkuntza semitikoen antz handia aurkitu zaiola eta egunen batean, Humboldtten pentsamenduaren arabera, hizkuntza guztiak beren artean duten ahaidetasuna agertuko dela, horien azterketa pixkanaka hobetu ahala¹⁹.

Iritzi hori aldatu egiten du. 1916an baieztatzen du, hizkuntza baten eta nazionalitate baten nortasuna bere desberdintze-graduaz neurtuz gero, euskararen kasuan begibistakoa dela, enbor indoeuroparraz kanpo dagoelako eta familia uraloaltakoarekin ere ahaide-tasunik ez duelako (aurreko sailean jakinarazi dugunez), ezta enbor semitarekin ere. Hizkuntza polisintetikoen taldekoa litzateke euskara, horien artean leudekeelarik zenbait hizkuntza amerikar ere²⁰.

Nolanahi dela ere, eta euskarak beste hizkuntza batzuekin agian izan dituen harremanekiko bere ikuspegian zenbait gora-behera izan arren, Eleizaldek, batetik, positiboki balioesten du gure hizkuntzaren izaera bereizia, halaber desberdindua den gertakari nazional bati loturik dagoen heinean; bestetik negatiboki, beste hizkuntza batzuen kultur isuria gurera ekartzeko zailtasuna dakarren heinean.

¹⁸ Eleizalde, K : Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918.155 orr.

¹⁹ Eleizalde, K: Apuntes de filología comparada, Euzkadi aldizk. 1901. 3. 272 orr.

²⁰ Eleizalde, K: "El idioma basko" in Los baskos en la nación argentina 1816-1916. J. R. de Uriarte (De) Buenos Aires. 43 orr.

Eleizalde azpimarratzen duen beste ezaugarrietako bat da "araza kultoagoak du eragina... gutxiago denarengan"²¹. Horregatik euskarak eragin gutxi izan du, edo bat ere ez, latinarengan eta, aldiz, latinak bere eragina izan du euskararengan.

4.2. GAURKO EGOERA

Eleizalde tarteko jarrera dauka euskararen egoera etsipengarria dela uste dutenen eta ona dela irizten diotenen artean; berarentzat asko dago oraindik egiteko, baina egin ere asko egin daiteke. Batez ere, baztertu egiten du euskara ezinbestean desagertzea kondenaturik dagoelako ideia (paradoxa historikoak dira latinaren heriotza, hizkuntza kulta eta urrezko mende bat izan zuenarena eta euskararen erresistentzia). Etorbizuna egintzaren baitan dago; hizkuntzaren bizia herriaren biziari loturik dago (herri honek erakutsi du baduela energia); herrien egitekoa berentzat on derizotenen alde borroka egitea da. "Eginbearra bete, zernahi datorrela ere"²².

Bigarren hitzaldian "norbere hizkuntzaren aldeko borroka" izenekoan (1918ko martxoa) Irlandako eta Euskadiko egoerak erkatzen ditu. Irlandan %13ko populazio elebidunarekin, %0.46 bakarrik dago irlandera (gaelikoa) besterik ez dakiena eta, hala ere, irakasgai gisa ageri da lehen hezkuntzako ikastetxeetan 1878az gerotik eta maisuek sari berezia dute gaelikoa ikasten duen ikasle bakoitzarengatik. Euskal Herrian %32ko populazio elebidunarekin eta %8 elebarkoarekin, oraindik ez dago euskarazko irakaskuntzarik eta lehen hezkuntzako ikastetxeak euskararen kontrakoak dira (ez hainbeste pertsonala, baizik eta antolakuntza eta legezko forma). Eleizalde azterketak euskaraz egiteko baimena ere eskatzen du bigarren hezkuntzako ikastetxeetarako.

Bere obrako beste une batean euskararen aurkako mesprezuaz hitz egiten du, eta hirietan (ez ordea herrietan) euskara erabiltzeak sortzen duen lotsaz ere bai. Autoreak dio baserriar euskaldunari bere baserriak edo auzotik kanpora gauza guztiek gaztelan hitz egiten diotela (errodak, errotuluek, ikasliburuek...); hitz batean, bizitza publikoaren adierazpen oro, gaztelan hitz egiten duen euskarak ez duela ezertarako balio, erabileraz kanpo dagoen hizkuntza dela.

Eleizalderen arabera: "euskararentzako... arrisku larria horretantxe dago: oraindik euskara hizkuntza bizia duen populazio-gunea pixkanaka murriztuz eta desagertuz joatean"²³.

5. AZTERKETA MORFOLOGIKOAK

5.1. BERE OBRAREN ABIAGUNEA ETA AUTORE AITZINDARIAK (ARANA-GOIRI, LARDIZABAL, VAN EYS...)

Kapitulu hau da zalantzarik gabe garrantzitsua Eleizalderen hizkuntzari buruzko obran. Dirudenez aditzaren flexio sinplearen eta formula aljebraiko baten arteko antzekotasuna izan zen hasiera batean Eleizalderen interesa sortu zuena, eta I. López Mendizabalek dioenez²⁴, Eleizalderen prestakuntza zientifikoa izan behar da gogoan esandako hori ulertzeko.

²¹ Eleizalde, K: Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y reciprocamente. Euzkadi aldizk. 1906. 3. 3 orr.

²² Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial vasca. Bilbo. 1918. 168 orr.

²³ Idem, 172 orr.

²⁴ Villasante, L: Historia de la literatura vasca. Sendoa. Bilbo. 1961. 327 orr.; Euzkadi aldizkaritik hartua. 1913, 392 orr.

Bada autore-sail bat Eleizalde eskuarki erabiltzen duena; berak aipatzen ditu 1908ko RIEVen. II. libkia, 611 orrialdean; besteak beste, Lardizabal, Arana-Goiri, Kanpion eta Van Eys dira.

Lardizabalen kasuan etengabe aipatzen du haren gramatika; gramatika horrek izan zezakeen garrantziaren berri izateko jakin behar da 1855ean Hernanin izandako Batzar Nagusietan gramatika horren aleak herrietan barrena zabaltzea erabaki zela eta, batez ere, lehen hezkuntzako irakasleei ematea euskararen irakaskuntza heda zezaten.

Arana-Goiriren kasuan, harremana askozaz estuagoa da, zeren haren sistema grafiko eta fonetikoak harteaz gainera, "maisu"tzat hartzen baitzuen. Baina horrek ez du esan nahi, zenbait auzitan eta alderditan, Eleizalde Aranagandik saihesten ez zenik eta zuzendu ere egiten ez zuenik.

Kanpion eta Van Eysi buruzko erreferentziak askozaz bakanagoak dira; lehenari dagokionez haren "Gramática de los cuatro dialectos" erabiltzen du, nahiz eta nahiago duen Lardizabalenari hurbilagoak jarraitzea, azalpen argiagoak dituelako.

Bere ondorengo azterketen ardatza izango den oinarritzko ideia, bere metodo eta helburuen adierazgarri dena, honako hau da: "Giza zientzia ororen azterketa gertakarietatik hasten da, zeren eta "a priori"zko kontzepzioek, hasieratik ezarritako gero, desbideratu besterik ez balukete egingo ingurune ezezagun bat arakatzeko ari dena. Baina hainbat gertakari behatu ondoren, ideia orokorren bat, legeren bat, formularen bat erabili eta baliatu beharra dago, ...lege hori, hipotesi hutsa da, eta zenbat eta handiagoa den haren bidez esplikatzen diren gertakarien kopurua orduan eta handiagoa izango da bere balioa; eta ondorengo gertakari guztiek baieztatzen badute, hipotesi hori ziurtasun bihurtzen da"²⁵. Berarentzat begibistakoa da hizkuntza gauza emana dela eta, horregatik, deskribatu den bezala aztertu behar da, hau da, behaketaz eta indukzioz. (Euzkadi aldizkaria. 1901. 261 or.). Esandakoaren ondorioz ez du "a priori" jardungo eta alde batera utziko ditu eta ez ditu aditzera emango nahiko egiaztatuak ez diren hipotesiak: "...hipotesia ez dago nahiko egiaztatua flexio bakarra, eta hura ere ez erabat, esplikatzen badu"²⁶.

Bere azterketaren helburuen artean aditz-jokaera sinplearen ezagutza erraztea eta ohiko bihurtzea dago, eta euskaldunen zabarkeriaz urteetan zehar galduz joan diren adizki horiek "berrezartzea". Eleizalderen interesa beti handiagoa da euskararen arazo praktikoeikiko hizkuntzalaritzarekiko baino:

"Guri... interesatzen zaiguna... euskarak irautea da eta literatura oparora izatera iristea... gure jardun-eremua, beraz, hizkuntzalarientzat zeharo bestelakoa da..."²⁷.

5.2. ALOR HONETAKO EKARPEN NAGUSIAK, BATEZ ERE ADITZAREN JOKAERA SINTETIKOARI DAGOZKIONAK

Bere obra nagusia "Morfología de la conjugación vasca sintética" delarik, liburu horretan ageri diren ideiak prozesu baten emaitza dira, hau da, Euzkadi aldizkarian eta RIEVen alde

²⁵ Eleizalde, K: Morfología de la conjugación vasca sintética. I libkia. Elexpuru Hnos. Bilbo. 1913. 209 orr.

²⁶ Eleizalde, K: Notas acerca de las flexiones del grupo G. RIEV. II. libkia., 350 orr.

²⁷ Urquijo, J: Koldo Eleizalde. RIEV. 1923. XIV. libkia. 695 orr.

aurretik argitara emandako azterketa batzuen emaitza. Beraz, ondoren, eta kronologiaren arabera (argitaratze-ordenan), oinarritzko ideien berri emango dugu.

Eleizalderen ustez²⁸, eta Lardizabal eta, oro har, larramenditar guztien (eredu latindarren peko guztien) aurka euskal aditz simplea ez da irregularra, zeren eta aditz bakoitzetik erro bat atera baitaiteke eta horretatik aditz-jokaera simplea eratortzen da era iraunkor eta arauzkotan. (RIEVen. 1908. II libkia. 341 orrialdean gai hori berori jorratzen da adizkirik zaharrenak zein diren finkatzearen ikuspegitik). Teoria-zirriborro horretatik (flexio orokorretan artizki gisa diharduen errogunea aditz bakoitzetik ateratzea) "egin" aditza eratzen du analogiaz: "Nahiz eta "egin"en forma simple hauek gaurko erabilpenean ez aurkitu, ez dirudi ausartegi behiala erabili zirela suposatzea, eta gaur egun ez erabiltzea gure garaiotara euskara iritsi den egoera negargarriarengatik dela"²⁹. Nabarmendu beharra dago analogia-metodoa etengabe erabiliko duela bere aditz-jokaeraren "berreratze" eta berrezartze lanean.

Urte horretako (1905) argitalpenetan ere nabari dira bere formula aljebraikoaren hasierak, adizki puru eta mistoak lehendabizikora murriztearena aipatzen duenean eta/edo flexio-sail bat antzekotasun eta desberdintasunen prozesuaren bidez aztertzen duenean³⁰. Adizki puru eta mistoen terminologia hori Lardizabalena da.

Flexio horiek literatur euskaran erabiltzea proposatzen du Eleizaldek. (Idea hori bera adieraziko du Oñatiko Kongresuan bere "Euskara berrezartzeko metodologia" lanean.)

Era berean eta alde aurretik aipaturiko autoreengan (Lardizabal,...) ez bezala, aditz-jokaera sinpleak esanahi propio eta berezia du, adizki konposatuenarekin parekatu eta ordezkari ezin daitekeena. Idea hori, jadanik 1905ean azaldu zuen eta, "Morfología de la conjugación vasca sintética" (1913) lanean 82. orrialdean garatuko du. Aurrerago jasotzen ditu lor daitezkeen konbinazio perifrastiko desberdinak; horietako batzuk, nahiz eta morfologikoki posible izan, ez dira hala semantikoki: "...aldi horietako banaka batzuk soilik erabiltzen dira herriaren hizketan eta beste banaka batzuk gehiago bakarrik literarioan; baina ez dago inolako zalan-tzarik horiek guztiak, eta agian beste batzuk gehiago ere bai, erabilgarriak direla"³¹. Flexio sinpleak, Eleizalderen arabera, antzinako garaietan, inondik ere askozaz gehiago erabiltzen ziren bere garaian baino.

Eleizaldek erregulatzaez hitz egiten duenean idealaz, logikoaz, arauaz ari da; eta irregularra, berriz, erabilpenak emango luke, errealak. Idea hori RIEVen ageri da. 1908. II libkia, 344 orrialdean.

Euzkadi aldizkarian, 1906, 206 orrialdean agertzen dira azterketa morfologiko horiek egitera bultzatu zuten zioak. Alde batetik, 'egin' aditzarekin lorturiko arrakasta (Eleizaldek, Van Eysen erretrauak aipatuz -1596-, berak eraturako flexioak beste garai batean erabiliak zirela egiaztatzen du); beste alde batetik, Arana-Goiriren hitzak daude: "...aditz-jokaera sintetiko horren jabetzat aipaturiko aditz horiei beroriei aldi eta pertsona ongi mugatu batzuk soilik emateak ez digu eragozten aditz horien kasu guztietarako garatzea"³².

²⁸ Eleizalde, K: Acerca de una supuesta irregularidad del verbo euzkérico. Euzkadi aldizk. 1905. 162-168 orr.

²⁹ Eleizalde, K: Acerca de una supuesta irregularidad del verbo euzkérico. Euzkadi aldizk. 1905. 308 orr.

³⁰ Eleizalde, K: Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples. Euzkadi aldizk. 1906. 8. 286 orr.

³¹ Eleizalde, K: Morfología de la conjugación vasca sintética. I. libkia. Elexpuru Hnos. Bilbo. 1913. 256 orr.

³² Eleizalde, K: Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples. Euzkadi aldizk. 1906. 205 orr.

Aipaturiko azken aldizkari horretan baldintzazko, aginte eta subjuntibo-erako aditz-jokae-
ra simpleak eratu eta esplikatzen ditu. Erabiltzen duen prozedura beti bera da: erabiltzen di-
ren flexio konkretuetatik, forma orokorrak ateratzen ditu. Urte horietako idatzietan oraindik ez
du ezer esaten ahalez; Euzkadi aldizkarian, 1908. 239-245 orrialdeetan emango digu ho-
rren berri. Subjuntiboko adizkiei buruz dio batzuetan esanahia esaldiaren zentzu orokorrak
ematen duela; “dagidan” flexioa jartzen du adibidetzat (batzuetan “nik egin dezadan” eta
beste batzuetan “nik egiten dudan”).

Gai puntualenetan “egoki” aditzaz egiten duen ekarpena dago; Eleizalderen arabera, ez
dago horrelako aditzik eta horren flexioak ‘egon’ aditzarenak dira.

Azkenik, bere “Morfología de la conjugación vasca sintética” liburuan azaldutako ideia
nagusiak laburbilduko ditugu, hori zabaldu edo zuzentzeko, orain arte esandakoarekiko be-
rriak diren heinean.

Liburuaren ezaugarrietako bat azalpen teorikoekin batera analisi eta sintesiko ariketak
izatea da, irakurleak berak ariketak egin ahal izan ditzan.

Gramatika-nozio sail baten ondoren aditz-jokae sintetikoaren modu eta aldi desberdi-
nak aipatzen ditu. Aldietan dio horietako bi direla oinarritzokoak (indikativoko orainaldia eta hi-
potetiko bat), zeren horietatik eratortzen baitira beste guztiak.

Ondoren, formula aljebraikoa garatzen du (jadanik aipatu duguna), indikatiboaren orai-
naldiaren kasuan A B C D E izango litzatekeena, non A araubide zuzena den, B errogunea, C
pluraltasunaren marka, halakorik balego, D zeharkako araubidea (batzuetan baliteke ez iza-
tea) eta E perpausaren subjektua.

Idea original eta berri gisara dio: “Nire uste sakona da edozein aditz, iragankorra zein ira-
gangaizta, sintetikoki jokagarria dela, baldin eta, agian, aditz-boza (indefinitibo deitua) bokalez
edo “j” kontsonantez hasten bada”³³. A. Soloeta-Dimak kontsonantez hasten diren aditzentzat ere
aditz-jokae sintetiko proposatu zuenean, Eleizalde kontra atera zitzaion, antzinako testu baz-
tuz aipatuz eta Euskaralagia arrazoiketa hutsezko zientzia ez dela aditzera emanez.

Formula aljebraikoaren ondorengo azalpen batean dio pluralgilea hirugarren pertsonako
pluraleko araubideetan baino ez dela erabiltzen. Beraz, singularreko bigarrenean eta plurale-
ko lehenean ez da aipaturiko elementu hori agertuko. Hori eztabaidagai eta kritikagai izango
da beste autore batzuen aldetik, aurrerantzean ikusiko dugunez. Eleizaldek berak, ordea, la-
guntzailearen kasuan elementu pluralgilea erabiliko du, hirugarren pertsonan ezezik, baita
pluraleko lehendabizikoan ere: “gaituzu”³⁴.

Perifrasiko geroaldia erabiltzea, Eleizalderen arabera, erderismo hutsa da; forma sinteti-
koak erabili beharko lirake (1596ko Van Eysen erretrauetan dokumentatuak), literatur hiz-
kuntzan gutxienez.

Aldi hipotetikoaren azalpenean (konbentzionalismo hutsez deitzen zaio horrela, ez baitu
inolako zerikusirik esanahiarekin) jadanik deskribatu direnen antzeko bideetatik dabil, nahiz
eta eratze-moduak desberdinak izan.

³³ Eleizalde, K: Morfología de la conjugación vasca sintética. I. libkia. Elexpuru Hnos. Bilbo. 1913. 19 orr.

³⁴ Idem, 85 orr.

Laguntzaile iragankorrari dagokionez eta irregulartasunak ageri dituela kontuan harturik ere, Eleizalde gehiago gidatzen da ohiko adizkietatik logika hutsezkoak direnetatik baino; horrela, bada, flexio garbien gipuzkeraren ohiko koadroa birsortzen du eta honako forma hauek proposatzen ditu: "gaituzu, zaitut...", aldi berean honela dio: "Bigarren pertsonako araubide zuzeneko flexio hertsiki logikoak hauek lirateke: 'zaut, 'zaugu'..., eta Bizkaiko euskalkian, idazle moderno batzuek erabili egiten dituzte, Arana-Goiri'tar Sabinen eredia jarraituz, uste dudanez"³⁵. Kasu honetan Eleizalde bera ere, badirudi "maisua"rengandik aldentu egiten dela.

Baldintzazkoaren kasuan Eleizalde dio U eta ZA erroguneetatik eratorritako flexioek funtzio desberdinak hartzen dituztela, sinonimoen banaketako legearen arabera.

Aditz laguntzaile iragankorraren jokaera sintetikoan azpimarratzeko alderdietako batzuk, dagoeneko aipatu ditugunez gainera hauek dira: hirugarren pertsonako zuzeneko araubidearen itzulpena 'lo / los' partikulen bidez egitea (ez ditu 'la / las' sartzen) eta flexio horien eta gaur eguneko batuzko adizkien artean dagoen antzekotasun handia.

Jokaera sintetiko iragangaitzaren kasuan, erabat logikoak diren formek, uste du ez lukeela eraman behar Z pluraleko marka (zabilz...) singularreko beren bigarren pertsonan. Hala eta guztiz ere, erabilpenak baietz dio. Eleizalderen jarrera, kasu honetan, zalantzazkoa, ziurtasunik gabea da, zeren ahaleraren orainaldiaz hitz egitean esaten baitu: "Kontuan har bedi ez dagoela z pluralgilerik 'zaiteke' bigarren pertsonako flexioan...berez, ez dago inolako premiarik, eta agian alde batera utzi beharko genuke beti, onartzen duen erabilpen arruntaren kontra, eta beti esan eta idatzi 'zator...zabil...zago' eta ez 'zatorz, zabilz, zagode (zaude)'"³⁶.

Laguntzaile iragangaitzaz ari dela, Kanpionen euskalki-bertsioak hartzen ditu behin eta berriz (autore hori da, dagoeneko esan dugunez, Eleizalderen iturrietako bat).

Laburpen gisara esan dezakegu aditz laguntzaile iragangaitzaren jokaera sintetikoan antzekotasun handia dagoela Eleizalde azaldutako flexioen eta gaur egun batuan erabiltzen direnen artean. Gainerakoan kontuan hartzeko moduko aldaketa txikiak daude: gaztelaniatzko "seré" esateko naiteke erabiltzen du (gaur egun naizateke); baldintzazko eran, aldi absolutuan bizkaierazko adizkiak aurkezten ditu, baina ez ditu ninteke formak jasotzen... Azkenik, ahalerari dagokionez eta adizki mistoetan dio bi baldintzazkoekin bat datozela (gaur egun ez).

Hona hemen ideia batzuk puntu honen zatiko ondorio gisara: Eleizalde, bere prestakuntza zientifiko-matematikoarengatik logikari jarraitu nahi izan arren, ohiko formetara makurtzen da halakorik dagoenean (nahiz eta logikaren aurkakoak izan); hau da, logikaren arabera jokutzen du erabilpenik ez dagoenean. Orain arte esandakoa froga daiteke aditz sintetikoa eta laguntzaileak aztertzean: lehen kasuan logikara jotzen du kasurik gehienetan eta bigarrean erabilpena. "Morfología de la conjugación sintética" liburuan, logikari jarraitzen zaio 14, 40, 171, 218 orrialdeetan, besteak beste, eta erabilpenari 15, 17, 86, 88, 170 orrialdeetan. Esandakoaren ondorioz, besterik gabe Eleizalde "purista"tzat jotzea ez litzateke erabat bidezkoa.

³⁵ Idem, 88 orr.

³⁶ Idem, 218 orr.

5.3. POLEMISTAK ETA KRITIKARIAK (VINSON, URKIXO...)

Hona hemen Vinson jaunarekin eztabaidatu zituen ideietako batzuk. Eleizalde uste du Opil hitza ez datorrela latinezko offella-tik, Vinsonek proposatzen zuenez, baizik eta ogi-biletik³⁷. Era berean uste du Emakume hitzarentzako Vinsonek proposatutako etimologia (umek ematen dituen) zentzugabea dela, zeren eta ideia hori adierazteko euskaldunak ume-emale edo antzeko zerbait esango bailuke. Eleizalde ziurragotzat jotzen du honako etimologia hau Emakume (eme-kumea edo emetxo).

Vinson jaunarekin izan zituen “gora-behera” nagusiak, aditzari buruzkoak dira³⁸. Horiek zirela-eta, Eleizalde utzi egin zion RIEVen esku hartzeari, Vinson jaunaren ideiei babes handiagoa ematen zitzaie la uste baitzuen.

Vinsonek zioenez, Eleizalde ez du ondo ezagutzen Bonapartek, Schuchardtek eta Vinsonek berak euskal aditzaz idatzitakoa. Erantzunean Eleizalde bere maisuak aitortzen ditu (Lardizabal, Arana-Goiri, Van Eys...) eta alor horretan dituen mugak ere bai, baina zehazten du esanez bere asmoa: “paradigma horietan Euskararen egungo aditz-flexioak metodizatu eta kondentsatzea dela...”³⁹. Eleizalderen helburua ez da, beraz, zientifikoa, zabalkundekoa baizik eta hastera doazenei jokaera sintetikoaren parametroak eskaintzea.

Vinsonek funtsezko errakuntzatat dauka Eleizalde ‘Zu’ri singularreko bigarren pertsonaren balioa ematea eta ‘Zuek’i pluraleko bigarren pertsonarena. Vinsonentzat ‘Hi’ forma erabili behar da singularrean, ‘zu’ pluralean eta ‘zuek’ berriki sortutako plural bikoiztat.

Eleizalderen arabera (i, ik) eta (zu, zuk) paradigmak erabat desberdinak dira eta trataera desberdinei dagozkie. Polemika hau sortu eta urte batzuk geroago, dagoeneko “Morfología de la conjugación vasca sintética” obra aztertzean ikusi dugunez, Eleizalde, nahiz eta ez dituen pluralgileak singularreko bigarren pertsonan erabiltzen, jadanik aipaturiko zenbait kasu salbuetsirik (aditz laguntzaileak...), Vinsonen hipotesiak aipatzen ditu, hau da, ‘zuek’ flexioek subjektuari dagokionez bi pluralgile-marka dituztela⁴⁰.

Bigarren alderdi horretan, autoreen artean elkar ulertzeko zailtasuna bakoitzak ezartzen dituen helburu desberdinetan datza. Vinsonentzat kontua ez da gaur egun ZU nola erabiltzen den, baizik eta horrek duen lehen esanahi oinarritzkoa; aldiz, Eleizalde gehiago arduratzen da forma hori gaur egun nola erabiltzen den jakiteaz.

Azkenik eta hirugarren azalpen batean, Vinsonek dio lehen aditzak (ez perifrastikoak) bi aldi bakarrik zituela (iragana eta orainaldia) eta modu bakarra (indikatioa).

Eleizalde, bere aldetik, erantzuten dio indikatiboa dela zalantzarik gabe oinarritzko era; aldei dagokienez, eztabaidagarriago ikusten du bi bakarrik izatea. Izan ere, urte batzuk geroago eta bere “Morfología de la conjugación vasca sintética”n oinarritzotzat jotzen ditu orai-

³⁷ Eleizalde, K: Notas al artículo “Les études basques de 1901 a 1906” de M. Vinson. RIEV. 1907. I. libkia, 183-184 orr.

³⁸ Honako hauetan agertzen dira:

Vinson, J: Le verbe basque. RIEV. 1908. II. libkia. 474-475 orr.

Eleizalde, K: Del Verbo Euskérico. Respuesta al Sr. Vinson. RIEV. 1908. II. libkia. 611-613 orr.

Vinson, J: Observations Grammaticales. RIEV. 1908. II. libkia. 795-798 orr.

³⁹ Eleizalde, K: Del verbo Euskérico. Respuesta al señor Vinson. RIEV. 1908. II. libkia, 611 orr.

⁴⁰ Eleizalde, L: Morfología de la conjugación vasca sintética. I. libkia. Elexpuru Hnos. Bilbo. 1913, 170 orr.

naldi eta iraganeko aldiak, baina horietatik eratortzen du geroaldia ere. Halaber, era indikati-boarekin batera, aginte-, subjuntibo-, baldintzako- eta ahal-era ere bereizten ditu Eleizaldeek.

Eleizalde Schuchardtek RIEVen, 2. zenbakia, 154 orrialdean 'Etzan' aditzaren irregulartasunez emandako azalpenen aurka agertzen da⁴¹. Halaber ez du baliozkotzat jotzen autore horrek berorrek senar hitzaz emandako etimologia (RIEV, 4. zkia, 338 orrialdean), gaztelaniazko "señor" hitzetik eratortzen duelarik.

Urkixok, "Morfología de la conjugación vasca sintética"⁴² obrax ari dela, Arana-Goiriren dizipuluek egindakoetan onena dela dio eta baita Eleizaldeek ordurarte egindako lanen gailur ere.

Egiten dizkion erreparoen artean, iturriak behar adina ez aztertu izana aipatzen du, bate-tik, bertakoak (Axular, Etxepare...) eta, bestetik, atzerriko literatura euskaltzaleari dagozkionak (Eleizaldeek egin zezakeen hori, zeren frantsesa eta alemana ulertzen baitzituen).

Azkenik, eta iradokizun gisara, Urkixok azpimarratzen du forma hipotetikoak (Eleizaldeek eratuak) bereizi egin behar direla erabili izan diren edo erabiltzen direnetatik.

6. AUZI LEXIKO ETA ETIMOLOGIKO BATZUK. FILOLOGIA KONPARATUAREN GARRANTZIA

Hauek lirateke hizkuntzen artean ahaidetasun-aztarnak izateko baldintzak⁴³, Eleizalderen arabera:

- Hitzzen antzekotasun materiala eta adierazitako ideien identitatea edo gutxienez harreman ideologiko estua egotea. Arrazoi horrengatik, Larramendiren etimologiek gaur egun ez dute behar den doitasunik.

- Auzitan dauden hitzek sorreratik egon behar dute hizkuntza bakoitzean (ezin dira hizkuntza batek bestetik hartuak izan). Historian zehar euskarak bere egin ditu hitz espainiar eta frantsesak eta euskaralogo nabarmenen ahaleginei esker, nekez aurkitzen da latinezko hitzik. Eleizalderen pentsamenduan, ez dago latina eta grekoaren baliabideetara jotzerik, euskara ez baita hizkuntza erromanikoa; beraz, euskal hitzak (neologismoak) eratu beharra dago.

- Hitz onomatopeikoetan mesfidatu beharra dago hitz horien antzekotasun posibleez.

Halaber esango dugu Eleizaldeek bere egiten dituela Youngen planteamenduak; honek dioenez, bi hizkuntzaren artean kидetasuna dagoela baieztatzeko 20tik 30era hitz komun izan behar dituzte (probabilitate-kalkulua aplikatuz).

Hortik abiatuta, hizkuntza semitikoak indo-europearrekin konparatu zituen. Haiek familia bat osatzen dutela atera zuen ondorio, eta konparaketa ez dela erraza ezberdintasunak hain handiak direnean (lehenak pobreak eta besteak malguak direnean).

⁴¹ Eleizalde, K: Notas acerca de las flexiones del Grupo G. RIEV.1908. II. libkia. 344-345 orr.

⁴² Urquijo, J: Bibliografía. RIEV. 1914-1917. VIII. libkia. 174-175 orr.

⁴³ Eleizalde, K: Apuntes de filología comparada. Euzkadi aldizk. 1901. 262-264 orr.

Hizkuntzek beren artean duten ahaidetasuna nola esplikatzen den galderaren aurrean, uste du ez dagoela uste izaterik lehen hizkuntza bat baino gehiago izan zenik, zeren alderdi gramatikala aldaezina baita eta, bestalde, ez dago kointzidentzia horiek halabeharrezkotzat jotzerik ere (Youngen probabilitate-kalkuluaz). Berarentzat ez da sustengagarria hasierako hizkuntza bakarraren argudioa, zeren hizkuntza batek ezin baitu ezer funtsezko berririk bereganatu. Beraz, "hizkuntza berri bat ez da sortzen... gutxienez beste biren arteko talkaz izan ezik..."⁴⁴. Baieztapen hori planetekiko parekotasun bat ezarriz egiten du. Horregatik, beraz, hizkuntzaren bat-bateko haustura bat gertatu zela pentsatu beharra dago; kristauen kasuan gertakari hori Babel dorrearen kontaezan dago jasota.

Lehen hizkuntzaren batasuna frogatu ondoren, giza espeziearen batasuna da horren derigorrezko ondorioa (fededunen kasuan hori ere begibistakoa litzateke).

Eleizalderentzat, ez da interesgarriega jakitea ea gaurko euskara bi euskararen arteko talkatik datorren.

Beste artikuluko batean⁴⁵ Eleizaldek euskarazko jatorria duten latinezko hitz batzuk esplizitatu ditu: cirrus-kirru, c latindarraren ahoskera zuzena, R. de Miguelek dioenez, k hotsari dagokiola. Eleizaldek bi termino horien egiantzekotasun morfologikoa eta esanahizkoa ezartzen ditu. Esaten du latinak termino hori euskaratik hartu zuela, eta ez alderantziz, lege etimologiko honen arabera: "Hitz bera bi hizkuntzatan dagoenean, horietako batean esanahi konkretuarekin eta esanahi figuratuarekin bestean, segurtasun handiz baieztatu daiteke azken hizkuntza horrek hitz hori bestetik hartu zuela"⁴⁶. Izan ere, latinetik hartu izan balu latinezko terminoak dituen esanahi guztiekin aurkeztuko litzateke gure hizkuntzan.

Era antzekoan azaltzen du Cella = Kela gela. Uste du latinezko erroa euskarazkotik datorrela. Eleizalderen arabera, zori, zorion, zoritxar, zorgin hitzetatik dator latinezko sors hitza.

Hala eta guztiz ere, aipaturiko artikulua bukaeran badirudi atzera egiten duela edo gutxienez honako hau dio: "Hizkuntza guztiek dituzte erro komunak: printzipio hori aski da euskarazko erro horiek eta Lazioko hizkuntzan egon litezkeen beste batzuk justifikatzeko"⁴⁷.

Azkenik, honako euskarazko erro hauek aztertzen ditu grekozko ouranos = ur, euri eta urbs = uri hitzetan.

Eleizaldek A. Mendibururen "Otoitz-gayak" obrari heltzen dio hiztegian duen "garbitasuna" rengatik eta euskara berreraikitze-lanean erabil litekeela adierazten du⁴⁸.

⁴⁴ Idem, 274 orr.

⁴⁵ Eleizalde, K: Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y recíprocamente. Euzkadi aldizk. 1906. 2-5 orr.

⁴⁶ Idem, 4. orr.

⁴⁷ Idem, 4 orr.

⁴⁸ Eleizalde, K: Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz-gayak". RIEV. 1907. I. libkia. 67-73 orr.

7. EREMU-AZTERKETA: BERGARAKO EUSKARA

Bi arrazoiengatik eskaintzen diogu kapitulua gai honi: alde batetik “eremu-azterketa” bat da, in situ egina eta bertan, Eleizalde material zientifiko batzuk biltzeko ahaleginak egiten ditu fonetika eta gramatika-formei dagokienez; bestalde, hara Urkixok zer dioen: “Nolanahi ere, Eleizalde jaunaren langiletasuna handia da, eta oraindik ekarpen handiagoa egingo luke euskal ikaskuntzen aurrerapenerako, Bergarako bere euskalkiaz monografia bat ematera ausartuko balitz, behinola argitaratu zuen artikulua baino luzeagoa,”⁴⁹.

Azterketa horretan zehar⁵⁰ beste behin agerian jartzen da zein diren berak “erabiltzen” dituen autoreak. Horrela aitortzen du Arana-Goiriren sistema grafikoari darraikiola, Lardizabalengan oinarritzen da, zenbait puntu zuzentzen dizkiolarik (“j” soinuaren ahoskera, besteak beste).

Bergarako agakari dagokionez, Eleizalderen ustez, bizkaiera eta vaskoiera euskalkien partaidetza ondorioztatzen da.

Eratorpen-bukaerei eta atzizkien azterketei dagokienez etengabeko aipamenak egiten ditu eta Kanpionek bere gramatikan ezarritako jarraibideei lotzen zaio, zenbait puntutan zuzendu edo iritzi desberdinak azaltzen baditu ere (TZAT, TZAR eta abar bezalako atzizkiei buruz).

8. EUSKARAREN PREMIAK ETA LARRITASUNAK

8.1. GIZARTE-BERREZARPENA (KLASE INTELEKTUALEEN ETA EUSKARAZKO IKASTETXEEN GARRANTZIA)

Hizkuntza propioa herri baten nortasunaren kanpo-zeinu nagusia dela hartzen du abiapuntu Eleizalde, eta bere iritzi herri batek duen nortasuneko beste ezein ezaugarri ez dago hizkuntzarekin alderatzerik.

Autorearen ustez, deseuskalduntzea goitik behera etorri den heinean, berreuskalduntzeak ere bide beretik etorri beharko luke. Euskararen gizarte-berrezarpena, goiko klaseetatik eta klerotik etorriko da; klase ikasien ereduak egintza horrek, euskarazko ikastetxeen laguntzarekin, soluzioa emango lioke Euskal Herriak duen hizkuntz arazoari.

Elite ikasia abangoardia euskalduntzaile izateari buruz egiten duen planteamendua, argi eta garbi mamiturik ageri da zera dionean: “Erreforma eta barne-birsorkuntzarako espirtu horrek, nahiz eta zerebro argi batzuetan bakarrik jaioa izan, pixkanaka sortuaz joan beharko du gure herriko klase guztietan, eta zabal eta sakon hedatu”⁵¹.

Berreraikuntza nazionalean, euskal nazionalismoaren helburu politikoa horixe denez, euskara berreskuratzearekin guztiz loturik dagoen prozesua izanik, funtsezko zeregina du hezkuntzak: “Oinarritzkoena naziotasuna jagon eta eraberritzea da, arrazaren indar espirtualak hezkuntzaren bitartez berrindartzea”⁵².

⁴⁹ Urquijo, J: Bibliografía. RIEV, VIII. libkia. 175 orr.

⁵⁰ Eleizalde, K: Breves notas acerca del euzkera de Bergara. Euzkadi aldizk. 1905. 64-77 orr.

⁵¹ Idem, 164 orr. Elite ikasia gizarte-abangoardia izatearen ideia hori berori mamitu eta garatuko du in : Metodología para la restauración del euzkera. I Eusko Ikaskuntzaren Kongresua. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbo. 1919. 431 orr.

⁵² Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo. 1918. 164 orr.

Esandakoaren ondorio gisa eta nahi den gizarte-berreskuratze hori lortzeko, beharrezkoa da herriak bere hizkuntza propioan hitz egin dezan, euskal baseritarrak konfiantza izan dezan bere hizkuntzaren balioan. Eleizalde bideetako errotuluak euskaraz ere jartzearen eta euskara sartzearen eginkizuna, hau da, bizitza publikoko agerpen desberdinak euskaraz jartzearen lana, korporazio publiko eta partikularrei dagokiela aldarrikatzen du.

8.2. BERREZARPEN LITERARIO ETA ZIENTIFIKOA. (BATASUN FONETIKO, ORTOGRAFIKO ETA DIALEKTALA)

Euskara bizitza publikoan berreskuratuzeko premiarekin batera, era berean presazkoa da hizkuntza bizitza modernoko premia intelektualetara moldatzearena ere.

Eleizalde dei egiten die euskal idazle gazteei, testuak, liburuak eta irakaspedeak presta- tu eta euskarazko literatura bat sor dezaten. Berak ere ekarpen bat egiten du zentzu horretan bere “Euzkel-Zenbakiztia” obrarekin.

Honela dio Mac Haleri buruz: “Arrazoi handiz esaten zuen, Aberria egiteko modurik era- ginkorrenetako bat aberri-literatura egitea dela, aberkideak harro sentiaraztea beren hizkun- tza nazionalaz, arrazaren benetako hizkuntzaz”⁵³.

Hala eta guztiz ere, nola ekoizpen literarioa hala eskola-sistema abian jartzea euskararen bateratze-lanak baldintzatzen ditu; beraz, bateratzeak ez dauka itxaroterik.

Eleizalde adierazten du antzinako literatura idatzi bat ez izatea eragozpen dela euska- raren bateratze linguistikorako. Horren ondorioz, euskal idazleentzako informazio-iturri baka- rra herriaren aho-hizkuntza denez, herri mailako aldaera guztiak (euskalkiak, fonetika, eta abar) gero hizkuntza idatzian islatzen dira. Euskara hizkuntza oso irakurria eta literarioa izan dadin, ezinbesteko da hiru arlotako bateratzea: ortografikoa, fonetikoa eta dialektala. Hona hemen bere planteamenduaren laburpena⁵⁴ gai horiei buruz:

- Batasun ortografikoa: “rr” hotsa r azentudunaz irudikatu behar da, Bonapartek jadanik egiten zuen moduan. Grafian sistemak erraza izan behar du eta idazkera ez da fonografiare- kin irudikatu behar, zeren ez baitago hitz egiten den bezala idazten den hizkuntzarik. Urte batzuk lehenago eta hainbat idatzitan Eleizalde agertzen du Arana-Goirik bere “Lecciones de ortografía del Euskera bizkaino” liburuan proposaturiko sistema fonetikoa eta grafikoa ja- rraitzen dituela.

- Batasun fonetikoa: Transkripzio grafikoetan horren erabilpen oso neurtua gomendatzen du, eta desberdintasunak areagotu ordez murriztea helburuaren mesedetan. Beste gai bat “bustidura”rena da, bustidura batzuk asemikoak dira eta beste batzuk semantikoak (azken horiek ñabardurak ezartzen dizkiote hitzen esanahiari eta lehenak baino hobesgarriagoak dira).

- Batasun dialektala: Hori ez da eskatzen herritarren erabilpenerako, baizik eta literatura- rako soilik eta idatzirako batik bat. Planteamenduen arteko desberdintasunak nahi den bata-

⁵³ Eleizalde, K: Países y Razas. Irlanda y su clero II. Euzkadi Egunkaria. 1913-06-01.

⁵⁴ Eleizalde, K: Metodología para la restauración del euzkera. I Eusko Ikaskuntzaren Kongresua. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbo.1919. 435 eta hh.

sunak lortzeko moduari buruzkoak izaten dira sarritan. Batzuk berezko bilakaeraren eta euskalkietako bat besteen gainetik jartzearen alde agertzen dira (toskanoak, gaztelaniak eta abarrek horrela jokatu zuten); Eleizalderen ustez, berriz, literaturako hizkuntza gisa abantaila gehien eskaintzen dituen euskalkia idazleen eta erakundeen artean kontsentsuz hautatzea litzateke praktikoena.

9. ETORKIZUNEN HIZKUNTZA AKADEMIA BATERAKO PROPOSAMENAK ETA ELEIZALDEK HURA SORTU ETA GARATZEAN IZANDAKO ZERIKUSIA

Berreskuratze zientifiko eta literarioaz Eleizaldek egiten duen planteamendua, intelektual eta idazle euskaldunek burutu behar zuten lanarekin batera, banakako egintzak koordinatzea zekarren; eta literatoen artean desberdintasunak eragotzi eta hizkuntzaren euskal akademia bat sortzera behartzen zuen.

“Cuatro conferencias” izeneko bere liburuan eredu posible ikusten zituen Kroaziar Akademia eta Gaelikoaren Irlandako Ligan (azken hori herri ekintzaren adibide gisa). Kroaziakoa gurea bezalako beharrak (hizkuntza, instrukzio eta literatura aldetikoak) asetzeko sortu zen. Strossmayer apezpikuaren iritziz, herri eta nazio guztiek gailu ditzakete dialekto-desberdintasunak ezabatzearen zailtasunak; era berean ondorengoa dio: “nazio oso txikiak ez dute oso literatura originala izatea lortuko, beren dialektoen aniztasuna hizkuntza idatzi bakar batean bateratzea lortzen ez duten bitartean”⁵⁵.

Racki, aipaturiko apezpikuaren lankidea, kezu zen Jugoslavian behar adinako solidaritate-sentimendurik lortu ez zelako. Gaitz horiek, aipaturiko autoreen arabera, batasun eta kultura gune eta egintza eta abertzaletasun gune gisa eratutako akademia baten bidez konpondu behar dira. Korporazio horrek ordaindu egin behar die kideetako batzuei eta horrela ziurtatu egin behar du horien jarraipena.

Liga gaelikoari dagokionez esaten du ez dela filologia soilaz arduratzen, baizik eta gertakari praktikoan alorrera ere iristen dela. Bertan, hizkuntzaren birjaiotza planteatzen da aberriaren birjaiotzaren oinarri gisara. Halaber, “adar” deitzen betekizuna azaltzen du irlandararen hedapen-zentro diren heinean (irakasle boluntarioek antolatutako eskolak) eta horien jardura bikaina.

Eleizalderen lanak, garaiko beste euskaltzaleenarekin batera, 1918an Oñatin egindako Eusko Ikaskuntzaren I Kongresuan, Hizkuntza saileko ondorioetan, Euskaltzaindia sor zedin proposatzeko modua egin zuen; proposamen hori egia bihurtu zen 1919ko iraileko Batzarrean, eta horren indarrez Euskaltzaindia eraturik gelditu zen Elren menpeko antolakuntza gisara, baina alor zientifikoan autonomia zuela.

Eleizaldek, Hizkuntza saileko batzordearen lanak burutzerakoan Oñatin egin zuen proposamena honako hau da: “Niri, aldiz, Batzorde ortan bi lan-mota oietarako biar diran gizonak bildu ditezkeala deritzat. Jakintza uts-utsean, eguneroko bearra begiratu gabe leporaño sartuak bizi diranak badira: oyeri dagokie euskera ikertzeko lana. Beste batzuk hizkuntza, ez bakarrik ura ikertzeko baña geienik gizonen artean gorde ta zabaltzeko, gogoan darabilte: oye-

⁵⁵ Eleizalde, K: Cuatro conferencias. Editorial Vasca Bilbao. 1918. 219 orr.

kek Euskeraren zaiñ eta banatzaileak izango dirade ta guztiok buru bakar baten menpean dabiltzala sail osoagoa beteko dute”⁵⁶.

Eleizalde, 1919ko urriaren 7ko bilkuran Euskaltzaindiaren idazkari hautatu zuten. Euskal bizitzaren aldeko agerpen guztiekiko Bilbon zegoen giro ona ikusirik, Akademiaren helbidea hiri horretan kokatzea eskatu eta lortu zuen Eleizaldek.

Akademiak Eleizalderi emandako lanen artean, azpimarratzekoa da auzo eta hirien sarreteretan ezarritako errotuluak gainbegiratu eta aztertzeo eginkizuna, osatu edo, akatsik egonez gero, zuzen zezan.

10. AZKEN ONDORIOAK

Eleizaldek hizkuntz alderdia errealtate askozaz zabal eta konplexuago batean sartzen du (euskal arazoan, bere osotasunean harturik). Baina, bere garaiko beste aktibista politikoko batzuek ez bezala, “kontzientzia nazionala” lehen unean kultur gaiei, nola hezkuntzakoei hala hizkuntzakoei, lehentasuna emanaz lortzea planteatzen du. Bere pentsamendua azaltzen duen eskema sinple baina argigarri bat honako hau da: Euskal herria nazio bat da, zeren arraza, odola... eta beste osagai komunez gainera, beste desberdingarri ugari dituelako; nabariena eta bereziena bere hizkuntza propioa da. Hala eta guztiz ere, eta zirkunstantzia historiko-sozialengatik euskalduntasunarekiko utzikeria egon da. Beharrezko da, beraz, gure arrazaren espiritua berrindartu, eraberritu eta berpiztea batez ere gure ikastetxe propioak sortzearen bidetik (zeren estatuari ez baitzaio nabari zeregin horretan esku hartzeko interesik). Ikastetxe horietan euskarak irakaskuntza-tresna izan behar du, hizkuntza propioa delako eta horrek ematen dituen abantaila pedagogikoengatik.

Zehazki eta norbere hizkuntzaren arazoari heltzerakoan, naziotasunen teoriatik jotzen du. Izan ere beste errealtate nazionalekin duen harremana kontuan izanik (harreman pertsonala ere badena kasu askotan), ahaleginak egiten ditu beti esperientzia eta eredu horien arabera jokatzeko eta gure egoerara moldatzeko.

Gure hizkuntza dialekto izatera eta gure nazioa erregio izatera mugatzen saiatzen diren hainbat irizpide “alderdikoi” eta interesaturen kontra eraso egiten du.

Beste alor batean, eta hizkuntzaren alorrera mugaturik, bere kezka erabat praktikoa da (euskararen iraupena); horregatik da presazkoa sozialki berrezartzea, egunero erabiltzea. Bere aldetik, planteatzen dituen zientzia eta ikerketa-mailako azterlan guztiak helburu horretara bideraturik daude. Euskararen kasuan, haren egoera negargarria kontuan izanik, “berreraikitze”-lana planteatzen du, funtsean aditzean eta lexikoan zentraturik. Adizkien “berreraikitze”-lan horretan era induktiboan dihardu, hau da, dauden eta erabiltzen diren formak aztertzen ditu eta horietatik erro komun batzuk ateratzen ditu, horietatik flexio berriak sortzeko, ordurarte izan gabeak. Eleizaldek proposatzen du flexio horiek literaturan soilik erabiltzea eta herri-hizketan, berriz, herriak bereganatzen dituen neurrian bakarrik. Eleizalde, beraz, hizkuntzaren sistematizatzaile bat da, “hizkeraren egintza” desberdinen metodizatzaile bat, horrela flexio horiek ikastea errazagoa gerta dadin. Zentzu horretan berak egindako ekarpen batzuk gaur egun ere oraindik indarrean daude. (Aditz-flexioak gaur egun aztertzeo dugun era, berak proposatu zuenaren antzekoa da, nahiz eta nomenklatura aldatu).

⁵⁶ Onaindia, S: Euskal literatura. V. libkia. Etor. Bilbo. 1977. 135 orr.; Euskera aldizkaritik hartua. 1919-1920. 45 orr.

Lexikoaren alorrean, besteak beste, euskara “araztu, garbitu” egin nahi du, arrotzak zaizkion hitzetatik; latinezko eta grekerazko jatorria dutenak baztertu edo ordezkatzetik hasten da, Euskara hizkuntza horien senide ez delako. (Ideia hori Migel Unamunokok ere azaldu zuen). Hitz batean, euskal hitz berriak eratzea proposatzen du, bere esanetan, klasikoak diren autoreetara jotzen duelarik (A. Mendibururengana esaterako).

Egia da bere lehen idatzi eta argitalpenetan bere “maisua” (Arana-Goiri) zintzo jarraitzen duena; baina egia da baita ere pixkanaka bere teoria propioa eratzuz joango dela eta alderdi batzuetan hark proposaturiko ideietatik urrunduz joango dela (horren adibide batzuk dagoe-neko jaso ditugu lan honetan zehar): “Euzkotarren ixendegia idatzi zuenean bat zetorren Sabino Aranarekin, baina gero aldatu egin zuen izendegi hura”⁵⁷.

Eleizalde eta bere obraz era guztietako balorazioak egin dira ondoren; horietako batzuk jasoko ditugu:

Mitxelenarentzat⁵⁸ Eleizaldek eta oro har, garbizaleek ez dute gupidarik literatur tradizioa eta herri-hizketarekiko, logikak hala eskatzen duen bakoitzean. Zalantzarik gabe onartzen dute ondorio bat aurrez finkaturiko printzipioetatik baldin badator. (Jadanik esan dugunez, hori ez da erabat egia Eleizalderen kasuan, zeren ohiko forma errotuak zeudenean errespetatu egiten zituen, nahiz eta logikaren aurkakoak izan).

Urkixok azpimarratu zuen beharrezkoa zela bereiztea Eleizaldek sorturiko hitz edo flexioak eta aurreko idatzietan behar adina dokumentaturik zeudenak.

Onaindiak, aditz sintetikoa gehiegi erabiltzetik sortzen den kaltea onartu arren, positibotzat jotzen ditu flexio sinpleak batez ere poesian⁵⁹.

Villasantek uste du forma horiek ugari erabiltzeak korapilatsu eta zail bihurtzen duela horrelako testua jarraitzea; gainera zehazten du hizkuntza ez dela inoren apetara erabil daitekeen zerbait. Eleizalde bera ere jabeturik dago hizkuntza ez dela gobernatzen arrazoi hutsaren arabera, jadanik aditzera eman dugunez.

Azkuek, bere “Morfología vasca” Eleizalderen obra baino urte batzuk geroago lantzean, aitortzen du ez zuela izan Eleizalderen obra ezagutu eta erabiltzeko aukerarik; agian horregatik gelditu da Eleizalderen obra Azkueren ondorengo tratatu eta gramatiketan sartu gabe.

Nolanahi dela ere, badira Eleizaldek sorturiko forma edo hitz batzuk gaur egun normaltasun osoz erabiltzen ditugunak edo gutxienez gramatikako tratatuetan agertzen direnak: ahal eta subjuntiboko forma batzuk aditz sintetiko batzuetan; eratorri bezalako aditzak edo aberkide bezalako hitzak, adibidez, altxor komunekoak dira gaur egungo euskaran.

Esandako guztitik garrantzizko deritzogu Eleizalderen figura aitortu eta balioesteari eta bibliografia propioan dagokion lekua eman eta bere pertsonaren inguruan sortuz joan diren aurriritzi posibleak ezabatzeari.

Euskararen aldeko lanean Eleizaldek beti beharrezko ikusi zuen pertsona-talde bat bilatzea, erakunde baten azpian bi funtzio beteko zituena: ikerketakoa (fonetika, ortografia eta

⁵⁷ Odon Apraiz jaunaren hitzak. Euskera aldizk. XXIV. 1987-2. 878 orr.

⁵⁸ Michelena, L: Historia de la literatura vasca. Minotauro. Madril. 1960. 143-145 orr.

⁵⁹ Onaindia, S: Euskal literatura. III. libkia. Etor. Bilbo. 1974. 293-294 orr.

dialektoei buruzkoa batik bat) eta "propaganda-praktikakoa", euskara gizarteko maila guztietara hedatzekoa; azken hori "euskararen gizarte-berreskuratzea" izenez ezagutzen da. Lan horri ekiteko sortu zen Euskaltzaindia eta Eleizalde sustatzaile eta kide izan zen, Eusko Ikaskuntza eta beste kultur elkarte batzuetan bezala.

Hona hemen Eleizalde hil zenean Urkixok esandako hitzak, amaiera gisa erabil ditzakegunak: "Eusko Ikaskuntzak bere sustengatzaile nagusietako bat galdu du, herriak adimen handiko eta zintzotasun orbangabeko gizon bat, eta guk lankide aktibo eta adiskide on bat"⁶⁰.

LABURBILDUMA

Lan honekin Koldo Eleizaldek hizkuntzaren alorrean egin zituen ekarpen interesgarrien berri ematen saiatu gara.

Lehenik esango dugu norbere hizkuntza naziotasunaren kanpo-zeinu nagusizat hartzen duela; horren ondorioz, hizkuntza desberdinari naziotasun desberdina dagokio. Era berean, ama-hizkuntzak irakaskuntzaren eroale eta bitarteko izan behar du, benetan eraginkor eta baliagarri izan dadin.

Euskararen kasuan, bere berezitasun eta ezaugarriak kontuan izanik, hizkuntza honen premia larriena gizarte, literatura eta zientzia-mailan berrezartzearena da. Egiteko horretan ikastetxeen eta intelektualen jarduna hil ala bizikoa da; azken horiek instituzio (Euskaltzaindia) baten azpian koordinatu beharko dituzte beren ekintzak.

Eleizaldek ahalegin berezia eskaintzen dio aditz sintetikoaren ikerketari; gutxi erabiltzen dela ohartzen da eta hizkuntzaren beraren narriaduratik datorrela uste du. Beraz, forma horiek "berreskuratzeari" ekiten dio, analogiaz, ohikoetatik abiaturik arau batzuk jarraituz. Eleizalderen helburua adizkiak sistematizatzea da eta hasiberriei horien ikasketa erraztea. Bere oinarritzko kezka euskararen biziraupena da. Lexikoa eta etimologiaren alorrean egin dituen ekarpenak ere kontuan hartzekoak dira.

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD: I Congreso de Estudios Vascos. Biltzarreko lanen bilduma. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbo. 1919-20. 999.
- AA.DD: Reglamento. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. 34-38
- AA.DD: Conclusiones de la Sección de Lengua. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaínas de Artes Gráficas. Bilbo. 1919. 1920. 940-947.
- AA.DD: Conclusiones de la Sección de Enseñanza. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbo. 1919-1920. 940-947.
- AA.DD: Historia general del País Vasco. Haranburu editor. Donostia. 1984. I-XIV libkiak.
- AA.DD: Catálogo de obras didácticas infantiles 1800-1976. II. Congreso Mundial vasco.
- AA.DD: Constatación de la entrega de material toponímico por la viuda de Eleizalde a la SEV. BSEV. 35. zkia. 1927. 5.

⁶⁰ Urquijo, J: Koldo Eleizalde. RIEV. 1923. XIV. libkia. 697 orr.

- AA.DD: Relación de ayudas económicas a cada tema. BSEV. 39 zkia. 1928. 4-6.
- Eleizalde, J: Breves notas acerca del euzkera de Bergara. Euzkadi aldizk. 1905. 64-77.
- Eleizalde, K: Acerca de una supuesta irregularidad en el verbo euzkérico. Euzkadi aldizk. 1905. II. 162-168.
- Eleizalde, K: Acerca de una supuesta irregularidad en el verbo euzkérico. Euzkadi aldizk. 1905. II. 306-312.
- Eleizalde, K: Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y recíprocamente. Euzkadi aldizk. 1906. III. 3. 2-5.
- Eleizalde, K: Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples. Euzkadi aldizk. 1906. III. 7. 205-213 .
- Eleizalde, K: Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples. Euzkadi aldizk. 1906. 279-293.
- Eleizalde, K: Notas acerca del euskera segunda época. Euzkadi aldizk. 1906. 5. 2-5.
- Eleizalde, K: De euzkeralogía. La Gaceta del Norte. 1906-I-11.
- Eleizalde, K: Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz-gayak". RIEV. 1907. I libkia. 67-73.
- Eleizalde, K: Notas al artículo "Les études basques de 1901 a 1906" de M. Vinson. RIEV. 1907. I. 183-184.
- Eleizalde, K: Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz-gayak". RIEV. 1907. I. 210-212.
- Eleizalde, K: Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz-gayak". RIEV. 1907. I. 464-468.
- Eleizalde, K: Kristo'ren Antz-bidea. Euzkadi aldizk. 1907.IV. 171-172.
- Eleizalde, K: Notas acerca de las flexiones del grupo G. RIEV. II. 340-351.
- Eleizalde, K: Del verbo Euzkérico. Respuesta al señor Vinson. RIEV. 1908. II. 611-613.
- Eleizalde, K: Notas suplementarias al estudio de la conjugación euzkérica del grupo A (Euzkera gipuzkoano). Euzkadi aldizk. 1908.V. 239-245.
- Eleizalde, K: Notas acerca de las flexiones del grupo G. Euzkadi aldizk. 1908. 13. 17-30.
- Eleizalde, K: Euskeltzale sintsubaren agintzak. Euskal Esnalea. 1908.I. 170.
- Eleizalde, K: Kristo'ren Antz-bidea. Euzkadi aldizk. 1908.V. 333-334.
- Eleizalde, K: Kristo'ren Antz-bidea. Euzkadi aldizk. 1908.V. 405-408.
- Eleizalde, K: Otoyak euskaraz. (Bizkai-eraz) I. Loyola'tar Iñaki Deunaren otoi bi.II Otoi egikorra. III. Jabier'tar Deun Pantzeska'ren bederatzí-urrena. Bilbo. Elexpuru. 1908.8.
- Eleizalde, J: (Sobre traducción al euskera de la palabra gente). Euskal Esnalea. 1908.I. 96-97.
- Eleizalde, K: Revisión del verbo EGOKI. Euzkadi aldizk. 1909. VI.57-62.
- Eleizalde, K: Notas acerca de las flexiones del grupo G. Euzkadi aldizk. 1908. 18. 159-172.
- Eleizalde, K: Las cosas en su punto (Cuestiones etimológicas). Euskal Esnalea. 1909.II.74-77.
- Eleizalde, K: Notas para el estudio de la sufijación euzkérica. Euskal Esnalea. 1909.II. 74-77.
- Eleizalde, K: Deun eta onetsi. (Contestación a Orkaiztegi) Euskal Esnalea. 1909.II. 78-79.
- Eleizalde, K: Il-obijetarako euzkel-idazkunak (Bizkai-ta Gipuzko-eraz). Euskal Esnalea. 1909. II.192-193.
- Eleizalde, K: Kristo'ren Antz-bidea. Euskal Esnalea 1909.II. 142-143.
- Eleizalde, K: Apéndice a la conjugación G. Euzkadi aldizk. 1910. VII. 115-118.

- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1910. 179-194.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1910. 253-260
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1910. 323-338.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1910. 403-418.
- Eleizalde, K: Nombres baskos. La Baskonia. 443. 1910. 595 zkia.
- Eleizalde, K: Nombres baskos. La Baskonia. 443. 1910. 598 zkia.
- Eleizalde, K: Al Sr. Urquijo. La Baskonia. 594. 1910. 601 zkia.
- Eleizalde, K: Nombres baskos y el "Folklore". La Baskonia. 443. 1910. 604 zkia.
- Eleizalde, K: CXXXVI Eresija. Erri oratubaren negarra. (poesia). Euzkadi aldizk. 1910. VII. 389-390.
- Eleizalde, K: Gurutza Deunaren bidea. Portu-Mauricio'tar Lonarta deunak idatzi ebaneran lez Euzkeraldu dau bizkaieraz, Eleizalde'tar Koldobika'k. Grijelmo. Bilbo. 1910. 36or. (Jaungoiko-Zalen Idaztija. Bilbo. 1917).
- Eleizalde, K: Irakurkizun laburrak. Euzkadi aldizk. 1910. VII. 475-476.
- Eleizalde, K: Notas euzkerográficas. I. Las voces euskéricas de interrogación y sus derivaciones afijativas; II. La prefijación en las flexiones verbales; III. Una acepción poco conocida del sufijo Kl. Euzkadi aldizk. 1910. VII. 301-307.
- Eleizalde, K: Raza, Lengua y nación vasca. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Elexpuru Hnos. Bilbo. 1911. 140 zkia.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi. aldizk. 1911. 83-96.
- Eleizalde, K: Raza, Lengua , Nación. Bizkaitarra. 1911. 140 zkia.
- Eleizalde, K: Los nombres euskéricos. Bizkaitarra. 1911.
- Eleizalde, K: Irakurkizun laburrak. Euzkadi. aldizk. 1911. VIII.77-79.
- Eleizalde, K: Notas euzkerográficas. I. Las voces euskéricas de interrogación y sus derivaciones afijativas; II. La prefijación en las flexiones verbales; III. Una acepción poco conocida del sufijo Kl. Euzkadi aldizk. 1911. VII. 311-314.
- Eleizalde, K: Raza, Lengua y nación vasca. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Elexpuru Hnos. Bilbo. 1911.VII. 163-196.
- Eleizalde, K: Raza, Lengua y nación vasca. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Elexpuru Hnos. Bilbo. 1911. VIII. 243-276.
- Eleizalde, K: Raza, Lengua y nación vasca. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Elexpuru Hnos. Bilbo. 1911. VIII. 323-339.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 3-19.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 403-419.
- Eleizalde, K: Zubiya (The Invisible Light-Argi ikusiezkorra-deritzan R.H. Benson'en idazti ederretik artuba). Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 131-135.
- Eleizalde, K: Euzkadi aldizk. 1912. 157-158.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1912.IX. 243-258.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1912.IX. 323-333.
- Eleizalde, K: Elenetxu, eta umien lenengozko jaunartza. Bilbo. Euzko-Deyaren Argitalgintzea. Grijelmo'ren alargun eta semien irarkolea. Euzkeltzale bazkuna. 1912. 32.

- Eleizalde, K: Morfología de la conjugación vasca sintética. I. libkia. La conjugación sintética gipuzcoana en el tratamiento cortés. Elexpuru Hnos. Bilbo. 1913.
- Eleizalde, K: Progreso vasquista. Euzkadi aldizk. 1913-IV-08.
- Eleizalde, K: Países y Razas. El renacimiento literario txeeque. Euzkadi aldizk. 1913-V-07.
- Eleizalde, K: Países y Razas. El renacimiento literario txeeque. Euzkadi aldizk. 1913-V-17.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Irlanda y su clero. Euzkadi aldizk. 1913-VI-01.
- Eleizalde, K: Países y Razas. El renacimiento croata. Euzkadi aldizk. 1913-VI-08.
- Eleizalde, K: Países y Razas. El renacimiento croata. Euzkadi aldizk. 1913-VI-16.
- Eleizalde, K: Países y Razas. El renacimiento croata. Euzkadi aldizk. 1913-VI-22.
- Eleizalde, K: Aurrerantz. Euzkadi aldizk. 1913-VIII-03.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Finlandia. Euzkadi aldizk. 1913-XI-05.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Los polacos de Galitzia. Euzkadi aldizk. 1913-XI-23.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Los obstáculos del renacimiento gaélico. Euzkadi aldizk. 1913-XII-7.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1913.IX. 2-16.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1912.IX. 402-411.
- Eleizalde, K: De conjugación sintética. Euzkadi aldizk. 1913. X. 366-371.
- Eleizalde, K: De conjugación sintética. Euzkadi aldizk. 1913. X. 379-389.
- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1913. X.436-445.
- Eleizalde, K: Kristo'ren Antz-bidea. Euzkadi aldizk. 1913.X. 53-56.
- Eleizalde, K: Sobre un proyecto de unificación de la grafía euskérica a los miembros del "Cercle d'Etudes Euskariennes" de Bayona. Euzkadi aldizk. 1913. X. 152-156.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Las tribus albanesas. Euzkadi aldizk. 1914-I-11.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Los fenianos. Euzkadi aldizk. 1914-I-25.
- Eleizalde, K: Completamente de acuerdo. Euzkadi aldizk. 1914-II-03.
- Eleizalde, K: Países y Razas. La lucha escolar en Polonia. Euzkadi aldizk. 1914-II-15.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Polonia por su nacionalidad. Euzkadi aldizk. 1914-III-29.
- Eleizalde, K: Países y Razas. Los grandes patriotas. Euzkadi aldizk. 1914-IV-12.
- Eleizalde, K: Escuelas vascas. Euzkadi aldizk. 1914-05-03.
- Eleizalde, K: Euzkadi aldizk. 1914. 99.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1914. 2-7.
- Eleizalde, K: Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1914. 90-97.
- Eleizalde, K: Berrogeikaro deunerako irakurkizun egokia. ¿Garbai nagosia zer da? Euzkadi aldizk. 1914. XI. 260-263.
- Eleizalde, K: Garaikunde. Abestiak. Arerioa ausi-artekoa. (poesia) Euzkadi aldizk. 1914. XI. 214-215.
- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1914 (Urt. Ek). XI. 102-112.
- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1914 (Uzt-Ab). XI.29-35.
- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1914 (Uzt-Ab). XI. 120-125.

- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1914 (Uzt. Ab). XI.149-158.
- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1914 ((Uzt-Ab). XI.228-233.
- Eleizalde, K: Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia. Euzkadi aldizk. 1913(Uzt-Ab). XI. 281-287.
- Eleizalde, K: Por lo que valga. (Acerca de la conjugación sintética). Euzkadi aldizk. 1914. (Mar-Ap). XI. 98-101.
- Eleizalde, K: Retazos lexicográficos. Euzkadi aldizk. 1915-01-03.
- Eleizalde, K: Zaldi baltza. (Antziñako Abesti baten antzez). Euzkadi aldizk. 1914. (Ap). XI. 317-322.
- Eleizalde, K: El renacimiento literario finés. Euzkadi aldizk. 1915-01-03.
- Eleizalde, K: Rumanos contra magyares. Euzkadi aldizk. 1915-01-23.
- Eleizalde, K: Fundamentos racionales de nuestra fe, conferencia. La iglesia y el progreso de la humanidad. La racionalidad vasca como razón del nacionalismo vasco. Raza vasca, estudio antropológico. El euskera. Las instituciones vascas. Euzkadi aldizk. 1915-11-07.
- Eleizalde, K: Transcendental labor en favor del euskara. Euzkadi aldizk. 1915-IV-26.
- Eleizalde, K: En pro del euskera. La Tarde. 1915-IV-28.
- Eleizalde, K: Toponimia y patronimia vascas. La Tarde. 1915-X-07.
- Eleizalde, K: Agure eroa (poesia). Euzkadi aldizk. 1915. XII. 352.
- Eleizalde, K: De algunos apellidos euzkéricos. Euzkadi aldizk. 1915. X. 162-166.
- Eleizalde, K: De patronimia y toponimia vascas. Euskal Erria. 1915. LXXIII. 27-30.
- Eleizalde, K: De patronimia y toponimia vascas. Euskal Erria. 1915. LXXIII. 275-276.
- Eleizalde, K: El idioma basko. in. Los baskos en la Nación Argentina. (1816-1916). J.R. de Uriarte. Buenos Aires. 1916. 43-46.
- Eleizalde, K: Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces topónimicas vascas, compuestas y publicadas por la Sociedad de Estudios Vascos. Bilbo. Alvarez. 1916.
- Eleizalde, K: El idioma vasco. Euzkadi aldizk. 1916-II-06.
- Eleizalde, K: El valor pedagógico de la enseñanza del euskera. Euzkadi aldizk. 1916-II-05.
- Eleizalde, K: Orreaga. Euzkadi aldizk. 1916-IX-10.
- Eleizalde, K: De patronimia y toponimia vascas. Euskal Erria. 1916. LXXIV. 369.
- Eleizalde, K: El "Unai-deuna". Novela. Hermes. 1917. 1, 9 eta 10 zkia. 4.
- Eleizalde, K: El "Unai-deuna". Novela. Hermes. 1917. 1. 11 zkia.
- Eleizalde, K El "Unai-deuna". Novela. Hermes. 1917. 1. 12 zkia. 4.
- Eleizalde, K: Cuatro conferencias. (I-II) "Conferencias apologeticas a la Juventud Vasca de Bilbao"; III-IV "La lucha por el amor propio". De. Vasca. Bilbo. 1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. Euskal Erria. 1918. LXXVIII. 264-272.
- Eleizalde, K: Conferencia por el idioma propio. Euzkadi aldizk. 1918-III-17.
- Eleizalde, K: Conferencia por el idioma propio. Euzkadi aldizk. 1918-III-18.
- Eleizalde, K: Unas páginas de Landíbar. Euzkadi aldizk. 1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 18-1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 19-1918.

- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 20-1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 22-1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 23-1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 26-1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. La Tarde. 28-1918.
- Eleizalde, K: La lucha por el idioma propio. Conferencia. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbo. 1919.
- Eleizalde, K: Metodología para la restauración del euzkera. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbo. 1919-1920. 428-439.
- Eleizalde, K: Nuestra onomástica. Euzkadi aldizk. 1920-III-14.
- Eleizalde, K: Euskal-Zenbakitzia. Lenengo ikasle mallarako. Bizkai-Aldundiaren Erri-Irakaskuntza-Batzordearen aginduz ta ordainez argitaldua. Bilbo. Alvarez'en irakolan. 1920.
- Eleizalde, K: Toponomástica vasca. Hermes. 1921. V (2) maiatza. 23-28.
- Eleizalde, K: Notas. La caída de vocales iniciales en las voces toponímicas vascas. RIEV. 1922. XIII. 439-444.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (A-Ax). RIEV. 1922. XIII. 113-128.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1922. XIII. 420-438.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1922. XIII. 493-509.
- Eleizalde, K: Arantzazu'ko Andre Maria'ri abestiak (poesia) . Arantzazu. 1922. II. 287-288.
- Eleizalde, K: El individualismo lingüístico. Euzkadi aldizk. 1923-III-03.
- Eleizalde, K: Lingüística. Euzkadi aldizk. 1923-XI-01.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (Ax-EI). RIEV. 1923. XIV. 128-144.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV.1923. XIV. 315-328.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1923. XIV. 442-456.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1923. XIV. 558-571.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (EI-Er). RIEV. 1927. XVIII. 625-633.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (Er-Ga). RIEV. 1928. XIX. 77-87.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1928. XXI. 381-392.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1928. XVIII. 614-626.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (GA-I). RIEV. 1929. XIX. 24-35.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1929. XVIII. 218-226.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (I-L).RIEV. 1930. XIX. 178-201.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1930. XXI. 518-554.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (L-Latse). RIEV. 1931. XXII. 288-303.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (Latse-Mata). RIEV. 1932. XXIII. 408-437.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (Mate-Orma). RIEV. 1932. XXIII. 283-303.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. RIEV. 1933. XXIV. 387-404.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (Orma-P). RIEV. 1934. XXV. 418-429.
- Eleizalde, K: Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas. (P-Pozu). RIEV. 1936. XXVII. 163-172.
- Eleizalde, K: Izkillu deya. (poesia). Euzko Gogo. 1950. I. (5-6 zkiak.). 2.
- Eleizalde, K: Los nombres euskéricos. Bizkaitarra. 1919-IV-20.

- Eleizalde, K: Poetas y profetas. Euzkadi aldizk. 1919-IV-20.
- Estornés Zubizarreta, I: La Sociedad de Estudios Vascos. Aportaciones de Eusko Ikaskuntza a la Cultura Vasca. (1918-1936).
- Garate, J: Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Koldo Eleizalde. Euskal Esnalea. 1930. XX. 100-104.
- Garate, J: Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Koldo Eleizalde. Euskal Esnalea. 1930. XX. 153-157.
- Garate, J: Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Koldo Eleizalde. Euskal Esnalea. 1930. XX. 170-174.
- Garate, J: Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Koldo Eleizalde. Euskal Esnalea. 1930. XX. 235.
- Iturriotz'tar P: Txomin-ikasle. Iñaki deunaren Irarkola. Donostia. 1931.
- Lertxundi, J.M.: Euskal-iztiya. Euzkadi aldizk. 1913. X. 394-396.
- López Mendizabal, I: Manual de conversación... Euzkadi aldizk. 1908. V. 437-438.
- López Mendizabal, I: Manual de conversación... Euzkadi aldizk. 1913. X. 382-393.
- Méndez de la Torre, A: La nueva escuela primaria en el País Vasco. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. 920-938.
- Michelena, L: Historia de la literatura vasca. Minotauro. Madril. 1960.
- Mújica, G: Crónica general del I CEV. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. 9-33.
- Sarasola, I: Historia Social de la Literatura Vasca. Akal. Madril. 1982. 183.
- Urquijo, J: A propósito de mi conferencia. RIEV. 1912. VI. 246.
- Urquijo, J: Bibliografía. Koldo Eleizalde. Morfología de la Conjugación Vasca Sintética. RIEV. 1914-1917. VII. 174-175.
- Urquijo, J: Bibliografía. Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, compuestas y publicadas por la sociedad "Estudios Vascos". Bilbo. 1916. Jesús Alvarez. Imprimatzailea. RIEV. 1918. IX. 242.
- Urquijo, J: Bibliografía. Koldo Eleizalde. Cuatro conferencias. Prólogo del autor. Publicaciones de Editorial Vasca Euzko-Argitaldaria y Koldo Eleizalde. La lucha por el idioma propio. Bilbo. 1919. RIEV. 1920. XI. 70-71.
- Urquijo, J: Bibliografía. Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas. Bilbo. 1916. RIEV. 1919. X. 132.
- Villasante, L: Euskararen auziaz. Nafarroa. 1988. 263.
- Vinson, J: Le verbe basque. RIEV. 1908. II. 474-475.
- Vinson, J: Observations Grammaticales. RIEV. 1908. II. 795-798.

Ideologia eta hezkuntza Koldo Eleizalderen baitan

Bizkaiko Auzo Ikastolen ikuskari
legez egin zuen lana

Gregorio **A**rrien **B**errojaechevarría

I. NAZIONALISMO POSIBILISTA ETA KULTUR EGINTZA

1. SARRERA

Luis Eleizalde Breñosa oso pertsonaia garrantzitsua da Aranaren ondoko nazionalismoan; gaztetatik Sabino Aranaren irakatsien jarraitzaile, era nekagaitzean ari izan zen horiek euskal herrian zabaltzen eta errotzen.

Kultura eta pedagogiaren alorrean, euskal eskola deituaren eta euskal kultur berpizkundearen bultzatzaile gailenenetako bat da, Eduardo Landetarekin batera. Irakas-autonomiaren eta pedagogi berrikuntzaren alde berak egindako lana batez ere XX. mendeko bigarren hamarkadan garatu zen.

Institutuko katedradun izanik, Eusko Ikaskuntza Elkartearen Zuzendaritza Iraunkorreko kide ere izan zen, baita euskaltzain oso eta Bizkaiko Aldundiaren menpeko ikastoletako ikuskari ere; aldi berean, publizista nabarmen ere izan zen, zenbait zientzian oso aditua, eta guztiz ezagun bihurtu zituen egunkari abertzaleetan “Azkain”, “Iturain”, “Aitzerreka” eta “Axe” izen-goitiak. Ezin zenbatu ahala lan utzi zituen “Jel”, “Euzkadi”, “Hermes” eta beste hainbat aldizkarietan, baita “Euzkadi” egunkarian ere. Berak idatzitako lan ugariak foileto, aldizkari, astekari eta egunkarietan sakabanaturik daude, baita zenbait liburutan ere, hala nola: “Raza, lengua y nación vasca” (1911), “Morfología de la conjugación vasca sintética” (1914), “Países y razas” (1914), “Landibar” (1918).

1878ko ekainaren 9an Bergaran jaioa, Eleizaldek bere jaioterriko Aita Dominikoen ikastetxean hasi zuen batxilergoa, eta Zaragozako jesuitetan bukatu zuen. Aragoiko hiriburuan Zientzien karrerari ekin zion; gero Madrila joan eta bertan lizentziatu zen 1899ko ekainean; geroago, lehiaketa bidez, Gasteizko institutuko matematika-katedra irabazi zuen, eta hantxe ari izan zen 1919an Bizkaira aldatu zen arte. Bilbon hil zen 1923ko uztailaren 21ean.

Irakaskuntza eta euskal hizkuntzari buruzko auziak —bere ideologia politiko bereziari modu banaezinez lotuak— izan ziren bere bi ardur nagusiak. Sinetsirik zegoen biharko nazionalismo errealista eta argikusleak irmo helduko ziola euskarazko eskola egituratzeari, zeren, bere iritziz, gainerako auziak, baita aldian-aldian gorien zeudenak ere, irakas-arazoaren ondorio argi eta garbiak besterik ez baitziren.

Jakina denez, itzal handiko gizona izatera iritsi zen euskararen sailean.

2. KARLISMOTIK NAZIONALISMORA

XIX. mendearen bukaeratik, eragimen politikoa galduz joan zen karlismoa, batez ere bere barnean izan zituen gainbeheren ondorioz, hala nola 1888ko eten integrista edo mundugerraren ondoko eten tradizionalista. Alderdi nazionalistaren sorrerak ere bizkorragotu egin zuen garrantzi politikoa galtze hori, karlismoaren oinarrian zeuden asmoen parte handi bat bereganatzean.

Luis Eleizalde, gaztaroan karlista izan ondoren, laster lerratu zen Sabino Aranak sortutako nazionalismorantz, eta bere lehen partiduaren gainbeheraren lekuko aparta izan zen. Landibar izeneko bere eleberrian aipatzen du, hain zuzen ere, karlismotik etorritako jende asko etengabe nazionalismorantz lerratzearen fenomeno ezagun hori:

“(...) Gaur egungo nazionalistarik hoberenak —dio pertsonaietako batek— atzo karlista izanak dira, zu zeu bezala, don Aquilino. Horrek frogatzen du karlisten harrobia oso ona dela, edo izan dela behintzat. Nik uste oraindik ere badela”¹.

Aipaturiko eleberrian esaten da karlismoak, non “masa osasuntsu, jator eta idealista” bat baitago, beste edozein talde politiko espainolistak baino begikotasun gehiago sortarazten duela; garrantzizko puntu askotan karlistekin bat etorri ahal izateaz ere hitz egiten da, baldin eta menderaturik dauzkan zapalkuntza atzerritarra gainetik kentzeko adorea hartzen badute. Baina egun hori iritsi bitartean “oso barkabera izan beharra dago horiekin eta ez dira alferrik garratu behar desberdintasun-auzi batzuk”.

Begikotasun-agerpen horiek gora-behera, Eleizalde argi eta garbi aitortuko du euskal karlismoa kanpoko jendearen eraginpean dagoela, eta horiek kutsatu zitetela

“gure neba-arreba banatuei gureganako gorrotoa, euskalduntasunaren kontrako aiherra, jauntxokeria kontserbatzailearekiko morrontza menegilea, erreketean matoikeria lotsagarria eta beste gauza higuinargi batzuk”².

Antzeko ideiak azalduak zituen bi urte lehenago Euzkadin-n “La obra del carlismo ” izenburupean argitaratutako artikuluan; idatzi horretan gaineratzen zuen karlismoa ez zela inoren eta ezeren soluzioa, bere egintzak mito “katastrofiko”ari eusten ziolako oinarritzko postulatua gisa. Bere lehen hogei urteak giro zeharo karlista batean bizi izanak eraginda, karlisten ezpainetatik beren alderdiko egunkariak nekagabe jorratzen zuten gaiaren bariazioak besterik ez zituela entzun adierazten zuen: “Gauzak oso ongi doaz oker baino okerrago doazelako. Hondamendi gorenak Monarkia legitimo eta tradizionalaren berrezarpena ekarriko du ezinbestean. Eta dena konpondurik geldituko da”.

Eleizalderen arabera, “karlismo exotiko eta exotizatzaileak” ondikozko amaiera batera eramanean euskal nazionalitatea; eta horrela, beste nazionalitateek XIX. mendearen lehen herenean beren birjaiotza-prozesuari ekin zioten bitartean, euskaldunek denbora galdu zuten tradizioaren ordezkari legitimoa tronuan berrezartzeko ideiarekin, eta laurogei bat urtez berandutu zen gure birjaiotza.

“Eta, argi dago, inprenta sortu eta euskarazko liburuak argitaratu beharrean, kainoiak ezartzen eta danbadaka ibili gara; ikastetxeak ireki eta akademiak bildu beha-

¹ Eleizalde, Luis de: Landibar. Gasteiz. 1918, 285 orr.

² Ibidem, 285-286 orr.

rean, partidak eratzen eta batailoiak antolatzen ibili gara; geure Herrialde ezezaguna “visu et scientia” ezagutzeko txango zientifikoak sustatu ordez, operazio militarretarako planak eraiki eta gerra-espeditzioak sustatu ditugu. Jakina, egurra eman digute: ongi merezia geneukan. Babalore izateagatik”³.

1916ko urtarrilaren 16an “Hermes”en argitaraturiko artikulu batean, Eleizaldek bere nazionalismo hasiberriaren eta ondorengo bilakaera politikoaren aipamena egiten du:

“Gure lehen hogeit hamar urteak jadanik nazionalistak ziren, nazionalismo xalo eta sentimental batekoak, eta beste hogeit hamar urte hauek pasa eta gero, irribarrea eragiten digu horrek -baina ez gaitu lotsagorritzen-. Herrialdeko gerrillari zaharrei edota zenbait urtez Gipuzkoa eta Nafarroako mendietan giriekin tiro hutsean ibili ziren partida-buruei kontakizunak entzutean haurtzaroan sentitutako zirraren aztarnaren batek bizirik zirauen gudan, zalantzarik gabe (...). Irakurketa hauek eta zirrara haiek, eraldakuntza ortogonal bat izan ondoren, Geometrian esango genukeenez —hau da, idealizazio asaldatu eta sinplista samar baten menpe erori ondoren, oso sinplearen menpe ez esatearren—, halako kutsu erromantiko batean biltzen zuten gure nazionalismo hasiberria, eta horrek bazuen xarmarik eta poesiarik hogeit hamar urteko gazteengan (...) Urte banaka batzuk pasatu behar izan zuten nazionalitate bat eraikitzeak berekin dauzkan alderdi askotarikoez konturatzeko hasteko, baita —hasitako bidean atzera-pausorik emateko inolako asmorik gabe— arazo konplikatu baten aurreko soluzio sinplista oroz mesfidantza sakona izaten ikasterako ere, izan ere soluzio hori faltsua baita, ezinbestean, sinplista den heinean. Hori gerora ikusi dugu, eta egunean-egunean argitasun handiagoarekin”⁴.

Eleizaldek, antza denez, Aranaren “El Partido Carlista y los Fueros vasco-navarros” foiletoa irakurri ondoren eman zuen izena nazionalismoaren lerroetan. Fundatzailearen lehen jarraitzaileetako bat izan zen, eta 1901ean, “Iturain” izengoitiarekin, “Euzkadi” aldizkarian lankide gisara ageri da. Hurrengo urteetan “Patria” eta “La Patria” astekarietan argitaratzen dira bere idatziak.

Engrazio Aranzadi “Kizkitzak” adierazten duenez, EAJren sortzaileak bere lankide kuttunen artean sartu zuen Eleizalde, bere egintza politiko konfidentziala agertu zien lankideen artean.

Mugimendu nazionalista, oinarri nagusia Bizkaian zuelarik, eragozpen handiekin hasi zen hedatzen, baina aldi berean, antolakuntza praktikoari arreta handiagoa eskaintzen zitzaion. Donostiako lehen Euskal Zentroa 1904an ireki zen, Bilboko Euskal Gazteria ofizialki antolatzen urte berean⁵.

Arana hil eta gero, “euskal nazionalismoaren heriotza eta hilobiratzea iragarri zuten penintsula osoko prentsa eta politikariek erabateko ahobatasunez”⁶. Baina Kizkitzak idazten

³ “Axe”: La obra del carlismo. “Euzkadi”, 1916ko urtarrilaren 16a.

⁴ Eleizalde, Luis de: Nuestros veinte años. “Hermes”, ekaina 1917, 6. zkia.

⁵ 1904an sortu zen “Liga Forala”, EAJren laguntzarik jaso ez arren, zeren alderdi horrek kaltegarritzat hartu baitzuen aberriaren kausarako. “EAJren mehatxuaren aurrean, eskuin katolikoak eta liberal eta errepublikarrek, Liga Forala sortu zuten (1904), hau da, inork ez zekizkien foru batzuk aipatuz integrista zurrunkak errepublikar “disipatu”ekin bizikide izatera behartu zituen naturaz kontrako mustroa, harik eta 1906ko giltzarapo-legeak gauzak bere lekuan ezarri zituen arte” (Estornes, Idoia: Elecciones y partidos políticos en Euskadi (1808-1923), “Historia del pueblo vasco”n, 3. 1979. 183).

⁶ Aranzadi, Engracio de: Ereintza: Siembra del nacionalismo vasco, 1894-1912. Zarautz, 1935. 164.

duenez, profezia hori ez zen bete, zeren, sortzailea bizi izan zen bitartean, “kanpo-zapalkuntzaren izotzak eta barneko axolagabekeriak” nazionalismoa ito arren, “berehalaxe hasi baitzen Bizkaia eta Gipuzkoan barrena hedatzen”.

1906an “La Patria” alderdiaren organoak zenbaki berezi bat eskaini zion Sabino Aranaren heriotzaren 2. urteurrenaren ospakizunari; Eleizalde Bilboko Larrinaga kartzelan sartu zuten orduan argitara eman zuen artikulua batengatik. Presondegian zegoen bitartean, “Kizkitza”rekin batera zenbait zuzenketa egin zizkion “Eusko Ami”ren jatorrizko testuari, frai Ebanjelista Iberok landutako katixima nazionalistari.

“Gipuzkoarra” astekariaren lehen zenbakia 1907ko maiatzaren 18an atera zen, eta 1913an “Euzkadi” egunkaria argitaratu arte iraun zuen. Aldizkari horrek, gutxi gora-behera, 6.000 aleko tirada zuen, eta interesatuen atseginerako, salakuntza bakar bat besterik ez zuen izan. Nazionalismoaren oinarri historikoak azaldu eta luze eta zabal eztabaidatu zituen organoa izan zen. Alderdia, esan izanenez, aipaturiko “Gipuzkoarra” aldizkaria argitaratu zuen taldearen inguruan sartu zen Gipuzkoan. Astekariaren lankide izan ziren, “Kizkitza” zuzendariak gainera, Eleizalde, Isaak López Mendizabal, Angel Zabala, Ebanjelista Ibero, Anizeto Rezola, Jose Eizagirre, Inazio Azkoitia, Ramon Renteria, Abelino Barriola, Luis Zabala eta abar.

3. EGITARAUA ETA ALDERDIAREN ANTOLAKUNTZA

Aranaren ustekabeko heriotzaren erruz, alderdi berriaren ideia egitasmo hutsean gelditu zen, eta botere-hutsuneak eta antolakuntza-gabeziak eragindako arazo hori konpondu beharra zegoela proposatu zen. Laster hasi zen kanpaina bat “Euskalduna”ren orrialdeetatik, nazionalisten barne-antolakuntza eskatuz. Kritikarik gogorrenak, Angel Zabala EAJko ordezkariak zuten buruzagitzaren aurkakoak izan ziren.

1905az gero, Eduardo Landetak bat egin zuen erreformisten ofentsibarekin, eta bere idatzi ugarietan, “Euskalduna”ko lankideek ordurako erabilitako argudioetako batzuk errepikatu zituen. Landetak 1906ko ekainean idazten zuenez,

“Euskalduna-ren egitekoa, batez ere, dotrina eta printzipio nazionalisten defentsa eta zabalkundea egiteaz gain, alderdiaren egitaraua eta antolakuntza erdiestea izan da, bere idealak gauzatu nahi dituen edozein organismori dagokion legezko biritza emankorra izan dezan”⁷.

Azkenik, Bilbon 1906ko abenduaren 8an izandako Asanblada nazionalistan, Manifestua eta alderdiaren antolakuntza berria onartu ziren⁸. Horren prestakuntzan, EAJko ideologo eragileenetako bik esku hartu zuten: E. Aranzadik eta L. Eleizaldek. Manifestuan eta antolakuntzan euskal nazionalitatearen printzipioa baieztatzen zen, eta Euskadik 1839a

⁷ Landeta, Eduardo de: Hablemos claro. “Euskalduna”, 1906ko ekainaren 23a. 448 zkia, XI. urtea.

⁸ 1906an “Kontzertu Ekonomikoa”ren berrikuntza gertatu zen, eta horren negoziaketan oso partaidetza aktiboa izan zuen EAJk beste alderdi eta instituzioekin batera; nahiz eta lehenago Gobernuarekin negoziatzearen aurkako agertu, EAJk alde batera utzi zuen jarrera erradikal hori, antza denez, alderdiko sektore moderatuagoaren eraginez, “Kontzertuan” interes eta itxaropen handiak baitzeuzkan jarriak.

baino lehen zituen eskubide foralak berreskuratzeko erreibindikazio tradizionala ere jasozten zen⁹.

Egitarauaren 102. artikuluan zehazten zenez, kultura, euskal gizarte-ekintza, prentsa, hauteskundeak, estatistika, artxiboa eta beste hainbat batzorde onartu ziren. 1908, 1911 eta 1914ko hurrengo asanblada nazionalistetan hartutako erabakietan, batzordeen kopurua pixkanaka ugalduz joan zen, harik eta guztira hamahiru izan arte, besteak beste, irakaskuntza, musika eta dantza, euskal antzertia eta abar barne zirela, guztiak ere alderdiaren garapen eta orientazioari begira, erregio-karguen luzapen tekniko gisa.

1906an sortutako kultura-batzordeak, teorikoki bederen, kontu egin behar ziren

“bere jurisdikzioko euskaldunen instrukzio eta hezkuntzari, katedrak, ateneoak eta akademiak sortuz, Alderdiaren menpeko ikastetxeetan euskararen irakaskuntza hobetu zedila zainduz.

Bere egintza-eremuaren barruan sartuko dira zientzia erlijiosoak, filosofikoak, historikoak, sozialak, juridikoak eta politikoak; azterketa etniko, filosofiko, literario, artistiko, tekniko, profesionalak, eta, oro har, giza jakitearen abar guztiak, Euskal herriari aplikatuz, aplikazio hori egingarria den heinean”.

Nazionalisten kopuruak horretarako aukera ematen zuen tokietan, kultura honako azpi-batzordeetan banatuko zen: adierazitako gaien irakaskuntza, ideia nazionalisten propaganda, tradizioa eta ohiturak, eta letra eta arteak.

Euskarako batzordeak, bere aldetik, eskolak, katedrak eta akademiak sortzea du helburu, ahal duen guztia eginez pulpitoan, ikastetxe publikoetan, Elizaren boletin ofizialetan eta Aldundienetan euskara erabil dadin, araztu eta Euskadiko hizkuntza bakarra izan arte hedatzeko helburuaz.

Aurreko egitaraua eta antolakuntza onartu ondoren, Zabalaren kargu-uztea gertatu zen, eta hortaz, mugimendu nazionalistaren garapenean aldi berri bat hasi zen. Hala eta guztiz ere, ez zen hain berehalakoa izan onarturiko eduki askoren ezarpena, zailtasunak sortu baitziren alderdiko zuzendaritza-organo batzuk aukeratzean¹⁰.

1907az geroztik era nabarian igarri zen EAJren prozeduretan gertaturiko bilakaera; urte horretan, mugimendu nazionalistak gero eta garrantzi politiko handiagoa lortzearekin batera, Mauraren Gobernuak lehen aldiz nazionalista bat izendatu zuen Bilboko alkatetzarako. Gregorio Ibarretxe izendatu zuen, eta horrekin, nazionalistek gora egitea eta Estatuko politikan bide eskuhartzaileetara orientatzea erraztu zuen; parez pare, elementu moderatuak tentaldi separatistatik aldentu ziren.

⁹ 1906ko Asanbladatik hasita, zuzendaritza kolegiatu bat izendatzen da alderdirako (“Euzkadi-Buru-Batzarra”); ideologikoki “Jaun-Goikua eta Lege Zarra” politika defendatzeari jarraitzen zaio.

Beste maila batzuetan, finkaturik gelditzen dira bai alderdiaren antolakuntza, eta bai zenbait aspektu, hala nola afiliazio-araua, udal-batzordeak, erregio-kontseiluak, erregio-asanbladak, kontseilu gorena, altxorra, epai-organismoa, hauteskundeak, batzorde teknikoak eta abar. Zehatz esateko, ongi egituraturik agertzen da alderdiaren udal-oinarria, udal-batzarren bidez. Probintzia edo lurralde bakoitza erregio-kontseiluen bitartez antolatzen da, kontseilu gorena aginte gorena delarik, eta horrelakoa den heinean erregio-kontseiluetako banakoek eratua.

¹⁰ “Bizkaian ia bi urte iragan ziren, harik eta “Bizkai-Buru-Batzarrak” bere lanari ekin zion arte. Pragmatikoago eta batuago jokatzen zuten gipuzkoar nazionalistek ez bezala, Bizkaiko jeltkide banatuek bi alderdi-biltzar behar izan zituzten zuzendaritzako organo gorenak hautatzeko”. (Mees Ludger: *Nacionalismo vasco, movimiento obrero y cuestión social (1903-1923)*. Sabino Arana Fundazioa. Bilbo, 1992, 59 orr.).

Landetak ez zuen ezkututzen nazionalismoak bai geografikoki eta bai kopuru aldetik erdiezitako zabalkundeak sortzen zion poza; haren ustez, hazkuntza horren esplikazioa zera litzateke:

“bere ideiak ez direla egoistak, ez direla ziztrinak; zuzenbidean, arrazoian, justizian oinarrituriko ideiak direlako: elkarrenganako errespetuan, ordenan, progresuan oinarrituriko ideiak direlako; aberria askatasunaren argi txit garbiaz blai eginik ikusteko aukera ematen duten ideiak direlako”¹¹.

1907 eta 1908 urte bitartean hazi egin ziren alderdiko talde propagandagileak: orfeoiak eta dantza-taldeak herrialde osoan barrena hedatu ziren. “Batzoki” bat baino gehiago ireki zen: Gasteizkoa 1907an sortu zen, eta Iruñekoa 1909an.

Elgoibarko (1908) asanblada nazionalistan, zeinean ofizialki baztertu baitzen separatismoaren ideia, urrats handia eman zen alderdiaren antolakuntza-eredua sendotzeko; hala ere, independentisten eta autonomisten arteko barne-gatazkak ez ziren desagertu, nahiz azken horiek nagusitu ziren¹².

Bitartean, Eleizalde (‘‘Azkain’’ izengoitiaekin) adierazpen batzuk egin zituen ‘‘Gipuzkoarra’’ren orrialdeetatik: aditzera eman zuen euskaldunak ez zirela beste nazio baten erregio, baizik eta ‘‘nazio, beste edozein bezain nazio, eta Europako beste guztiak ez bezalako nazio’’¹³. Nazionalitatea definitzeko elementu gisa, ordena honetan aipatzen zituen: arraza, hizkuntza eta historia. Erregio-lurraldea, euskal nazioaren barruan, Gipuzkoa, Bizkaia, Araba, Nafarroa, Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Zuberoa erregio historikoei eratzten zuten.

1909an, ‘‘Azkain’’ek euskarazko astekari bat argitaratzeko ideia proposatu zuen, berak zioenez, egitasmo bideragarria zelako ‘‘baldin eta bere izaera guztiz herritarretik desbideratzen ez bazen, baldin eta propaganda arretatsu eta aktibo bat egiten bazen’’¹⁴. Hala ere, egitasmoa ez zen garai hartan mamitu, zeren arrazoiz uste baitzuten ez zuela behar adina irakurle izango, ‘‘Ibaizabal’’ eta ‘‘Euskaltzale’’ euskarazko aldizkari iraungiek zentzu horretan izan zuten esperientzia ezkorra kontuan izanik.

Gainerakoan, Eleizalde, Aranzadirekin batera, nazionalismo posibilista deituaren bultzatzaile nagusietako bat izan zen, eta ahaleginak egin zituen EAJ legezketasun monarkikora egokitu zedin; horien eta beste ideologo batzuen eraginpean, kultura eta propagandako egitarau zabal bat abian jarri zen mundu-gerratearen aurreko urteetan. Gero hitz egingo dugu

¹¹ Landeta, Eduardo de: El Partido Nacionalista Vasco. ‘‘Euskalduna’’. 1907ko abuztuaren 10a, 506 zk. XII. urtea.

¹² Landetak dei bat egin zuen 1908an errealliterantz ibiltzeko: ‘‘Bi indar ari dira borrokan elkarren artean Alderdi honen barruan. Bata osagai erradikal eta intransigenteak ordezkatzeko dituenak, ‘‘dena edo ezerez’’era gidatzen duena, eta bestea moderatuagoa, kontserbadoreagoa, denera iritsi nahi duena, baina horregatik, pixkanaka berreskura daitekeen parteari muzin egin gabe, baizik eta atseginez hartu eta den horren kontura beti, eta berari uko egin gabe.’’

‘‘Dena edo ezerez’’aren politikak, talde erradikalak ordezkatzeko duenak, ezin du inolako gauza on errealki edo positiborik ekarri. Ez gara geldituko hemen baieztapen aski begibistako hori frogatzen; baieztapen horiek maitasun engainakorrezko agerpenak baizik ez dira, zeinetan nazionalismoa itsu gelditzen baita erreallitatearen aurrean’’ (‘‘Veritas Vincit’’: Caminemos hacia la realidad. ‘‘Euskalduna’’, 1908ko abuztuaren 27a, 560 zk.).

¹³ ‘‘Azkain’’: Afirmaciones nacionalistas. ‘‘Gipuzkoarra’’, 1907ko abenduaren 14a, 23 zk.

¹⁴ ‘‘Azkain’’: Por lo que valga. ‘‘Gipuzkoarra’’, 1909ko abenduaren 14a, 115 zk.

L. tar K-k gehitzen zuen ‘‘euskarazko egunkaria alderdi nazionalistaren nahietako bat da, eta nahiz eta gaur gaurkoz gure etsaiek euskaraz irakurtzeko duten ohitura ezarengatik gurea ez den hizkuntza erabiltzera beharturik aurkitzen garen, helduko da eguna gure hizkuntza gaixo eta baztertuak egunkarien prentsan eskubidez dagokion monopolioa eta erabateko nagusitasuna izango duena...’’ (La labor del partido nacionalista. V. ‘‘Gipuzkoarra’’, 1910eko abenduaren 24a, 173 zk.).

kultur egintzaz, baina “propagandari dagokionez, erregio mailako astekariaren eskuetan uzten zen, Gipuzkoarra ereduzat harturik”¹⁵. Horrela sortu zen *Napartarra* 1911ko urtarrilean, 1919aren hasierara arte argitaratu zelararik, eta 1912ko urtarrilean, berriz, *Arabarra* agertu zen Gasteizen, itxuraz arrakasta handirik izan ez zuena, zeren afiliazio ahul baten gainean oinarritu baitzen.

1914a baino lehen, tamaina handi samarreko beste zenbait gertakari eta egitasmo ere gauzatu ziren. Jarraian aipatuko ditugu laburki:

- 1911n, lehen aldiz, Arabako nazionalismoa hauteskundeetako borrokara aurkeztu zen Gasteizko hirian, eta horren ordezkari behinena, zalantzarik gabe, Luis Eleizalde izan zen. Gasteizko herriari ezagutzera emandako egitaraua, Elgoibarko herri-asanbladan onartutako doktrina eta jardunbideetan oinarriturik zegoen. Hitz batean, aldarrikaturiko bi ideal handiak ondorengo hauek ziren: alde batetik, euskal herriaren ezaugarri politiko, juridiko, ekonomiko eta kulturalak berriz ere indarrean eta ekinean jartzea, aldiari aldiko errealitateen arabera; eta bestetik, Euskadiko tradizioari eustea zen helburua, usadio eta ohitura onei zegokienez, Eliza katolikoaren agindu moral eta irakatsiei atxikirik.

- 1911ko abenduaren 17an Gasteizen izandako Erregio Asanbladaren ondoren, Eleizaldek lehen “Araba-Buru-Batzarrean” esku hartu zuen bokal gisa, bilera-buru Garcia-Fresca zelararik.

- Francisco Ulaziaren zuzendaritzapean sortu zen Bilbon “Partido Nacionalista Liberal Vasco” izenekoa, baina egitasmo horrek porrot egin zuen 1913az geroztik batez ere, bi urte inguruko iraupen labur baten ondoren. Garai horretan, “Azkatasuna” astekariaren zenbait ale argitaratu ziren, berau zelararik talde berriaren organoa. Nazionalista liberalek euskal gizarte laiko eta demokratikoa defendatzen zuten, eta erlijio eta politikaren arteko errotiko bereizkuntza¹⁶.

-1911n “Solidaridad de Obreros Vascos (ELA)” izeneko euskal antolakuntza sindikala sortu zen, gainerako sindikatu sozialista, anarkista eta katolikoetatik independentea; nolabaiteko etsaitasunaz hartu zuen UGTK ELA.

3.1. “Euzkadi” aldizkaria eta “Juventud Vasca de Bilbao”

Aipaturiko aldizkari erregionalak agertu baino zertxobait lehenago, Sabino Aranak 1901ean sortutako “Euzkadi” kultur aldizkariaren berregituraketa egin nahi izan zen, Zientziak-Arte Ederrak-Letrak gaiei buruzko hiruherokoko aldizkari gisa. Bilbon argitaratu zen 1915era arte, 1902tik 1904ra bitarteko etenaldi batez. Bihilerokoa izan zen 1910eko maiatza eta 1914ko abendua bitartean, eta hilerokoa 1915etik aurrera.

EAJK aldizkariaren zuzendaritza Federiko Belaustegiogitiaren eskuetan jarri ondoren, horrek, 1909aren amaiera aldera, sartu nahi zituen hobekuntzen berri eman zuen, publikazio-eritmoa gehitzetik hasita. Lehengo lau haien ordezkari urtero sei zenbaki argitaratuko zirela iragarri zuen, eta zenbaki bakoitzean aurreko tamaina berari eutsiko zitzaioela.

¹⁵ Elorza, Antonio: Ideologías del nacionalismo vasco. Donostia, 1978, 161 orr.

¹⁶ Luis Eleizaldek, liberalismoa euskal arrazaren izpirituarekin erabat bateraezintzat jotzen zuen, eta gogor kritikatu zituen ezkerreko nazionalistak; hala ere, alderdi berriaren porrota nabarmendu zen bezain laster, “Alderdi Nazionalista Errepublikarrari “nacionalista” etiketa eman zion eta bera sortzea ere ontzat eman zuela zirudien, argudiatuz alderdi hori baliagarri izango zela borondate oneko euskaldunak Madriletik zuzendutako alderdi kanpotarren atzaparretatik aska zitezen” (Mees, L.: Opus cit., 1992, 133 orr).

Belaustegigoitiak jakinarazi zuen, halaber, aldizkari aberatsagoa eta atseginagoa egin nahi zuela, sail finko eta aldakor gehiago sartuz. Azken horien artean, eta ordura arte gutxi arakaturiko gai askok zuten garrantzia aitortuz, hitza eman zuen ahaleginak egingo zituela pertsona gaituek puri-purian zeuden eta Euskal Herriarentzat interes handienekoak ziren gaiak lant zituzaten; aditzera ematen zenez, aldaketa horiek ez zuten harpidetza-prezioa gehituko. Antza denez, harpidedunak 680 ziren 1910ean.

Aldizkari eraberrituaren lankide posibleei zuzenduriko gutunean, honela arrazoitzen zen beren lankidetzaren beharra:

“Ez dezagun ahantz zientziak dakarrela nazioen nagusitasuna, adimenak gizakia krea-zioaren errege bihurtzen duela, eta Eliza katolikoak berak ere ez diola zientziaren giza alderdiari uko egiten indar guztiak aurkako bere borroka garaikorrari eutsi nahirik. Zientzia gehi-ago bagenu, baliabide gehiago izango genituzke euskal kontzientzia nazionala eratzeko, eta eratu ondoren, geure arraza birsortu dadin oraindik ere geure esku dauzkagun osagaiak us-tiatzen eta antolatzen jakingo genuke: bere indar barreiatu eta egoera gordinekoetatik abia-tuz, indar diziplinatu eta ahaltsuak egingo genituzke”¹⁷.

Asmo on horiek gora-behera, badirudi gauzak ez zirela oso ongi joan “Euzkadi” aldiz-kariarentzat, zeren 1911n Luis Eleizalderen eskuetan jarri baitzen haren zuzendaritza, Luis Arana-Goirik hala nahi izanik. L. Meesek ohartarazten duenez, aldizkaria bere jarrera mar-jinaletik ateratzeko eta euskal gizartean eragimen politikoa handiagoa emateko azken aha-legina izan zen. Helburu hori lortzeko, -zuzendari berriaren arabera- ordura artekoa baino publikazio erregularragoa ziurtatu behar zen, jendartera irteteko datei zegokienez. Erdi-epera, “Euzkadi” bihilabetekari bihurtu behar zen “komunitate nazionalistako antolakuntza desberdinei eztabaida-tranpal gisara zerbitzatzeko, eta aldi berean, gai politikoen eremua kultur gaien bitartez ugartuz, sail zaletuen artean propaganda errazteko”; hori guztia ira-katsi katolikoarekiko eta hastapen nazionalistekiko errespetu guztiarekin egin behar zen¹⁸.

Lehen esan denez, “Euzkadi”-k 1915ean utzi zion argitaratzeari, Eleizalderen nahiak era-bat bete gabe, kultur aldizkari garrantzitsu bat izateari zegokionez bederen. Ordurako irakurle nazionalisten arreta 1913an agertutako EAJren egunerokoari begira jarrita zegoen.

Kazetaritza-argitalpenen ondoan, “Juventud Vasca de Bilbao” gazte-antolakuntza dina-mikoak bere gain hartu zuen propaganda eta kultur mailako lanaren parte handi bat. Etenaren aurretik (1921), talde edo sail batzuk jarri zituen abian, hala nola Eusko ikaskuntzen zirkulua, Musika-batzordea, Euskal zentro dramatikoak, Eusko gazterriko dantzariak, Euskal kultur tradi-zioen berreskurapena, Gimnasia eta kirolerako euskal zentroa, Mendigoizaleak, Euskaltzale Bazkuna¹⁹.

¹⁷ Lankideei 1909ko azaroaren 19an bidalitako zirkularrean, “Euzkadi” aldizkariak izan behar zituen sailez ere hitz egiten zen: “Gure aldizkariak historia, zuzenbidea, etnografia, ekonomia, eta abarrez hitz egin behar du, zientzia guztiak eta euskal arte nazional guztiak jorratu behar ditu. Gutxi aztertutako puntuak ikertzerara hedatu behar du, eta obra eta aldizkari atzeritarretan lortutako emaitza zientifiko garrantzitsuen berri eman behar du, baldin eta gure gau-zekin zerikusiren bat badute. Material berrieekin gero eta gehiago sendotu behar ditu nazionalismoaren oinarriak eta egungotasun erlijiozkoa, politikoa, soziala edo alderdikoa duten hainbat arazoz jabetu eta horiek ebatzi behar ditu, izan ere, horien soluzioa ez baitago zoriaren menpe, ezta herrialdearen etsaiek direnen esku ere, uzterik.

Horrela egiten ez badugu, begirune gutxi irabaziko dugu pertsona ikasien artean, eta horrek, kalte handia egin-go dio gure kausari.”

¹⁸ Mees, L.: *Opus cit.*, 1992, 78 orr.

¹⁹ Ikusi I. Camino eta L. de Guezala: *Juventud y Nacionalismo Vasco (1901-1937)*. Sabino Arana Fundazioa. Bil-bo. 1991.

1907an sortutako Euskal ikaskuntzen Zirkuluaren helburua propagandista berriak sortzea zen, eta halaber, beilaldiak, lehiaketak eta hitzaldiak antolatzea.

Antzerkia nazionalismoaren adierazpen- eta hedapen-tresnatzat erabili zen Sabino Aranaren garaietatik, baina XX. mendean zehar garatu zen bereziki; Juventud Vasca-k gogo biziz ekin zion egiteko horri “Libe”, “Sasi-Eskola”, “Alma Vasca”, “Patriota” eta beste obra ezagun batzuk antzetzuz. Antzerkiek, Santageda koruek eta beste ekimen batzuek sarritan Bilboko Ikastolen, Euskal Zentroaren eta “Euzkaltzale Bazkuna”ren alde dirua biltzeko balio izan zuten.

Lehendabiziko “mendigoizale”-taldeak 1906 eta 1912. urte bitartean sortu ziren, eta pro-selitismo-iturri eta abertzaletasunaren-oinarri izatea zen horien funtsa, beste mendizale-talde batzuekin batera: “Mendizale Bazkuna” 1908an eratu zen.

“Euzkaltzale Bazkuna” euskara landu eta hedatzeko sortu zen 1910ean, eta 1915ean, “Euzkel-Abestijak” izeneko koaderno batzuk argitaratzen hasi zen, euskal musika herritarraren ezaugarriak berezkoena biltzeko asmoz. 1916az geroztik, talde horrek *Euzko Deya* izeneko euskarazko astekaria sortu zuen, eta bere bigarren aldian 1921etik 1922ra luzatu zen.

Beste alde batetik, oso ezaguna da Juventud Vasca de Bilbao-k EAJren egituraren barruan izan zuen garrantzia; horregatik, Eleizaldek aparteko zaletasuna sentitzen zuen gazteria horrenganako, eta horrixek eskaini zion, 1914an, “Garaikunde Abestia (Arerioa ausi-ostekoa)” izenburua zuen poema, bere azken ahapaldian honela zioena:

“Entzun guztiok gure abestia:
¡Bezau da arrotza! ¡Jagon da Aberria!
Ba-letor ostera
Izkiluz geurera,
Ostera larke gaurko ukaldia.
Mendi-ibar aunek egin dauz Jainkoak
Azkerik bizi gaizantzat euzkoak!”²⁰

4. ERLIJO-AUZIA

Alderdi nazionalista, bere sorburutik, katoliko erromatarra izan zen. Aranaren tesi zahar bat jasoz, “Kizkitzak” zera idatzi zuen: “gure herria deseuskaldunduz joan den neurrian joan da deskristautuz ere”²¹.

Nazionalismoa erlijio katolikoarekin identifikatze horrek bultzatu egin zuen EAJren eta ezkerreko alderdien (sozialista, errepublikar eta beste talde politiko batzuen) arteko enfrontamendua, baina gertakari horrek berorrek nazionalistei balio izan zien alderdi katolikoekin ados jartzeko, batez ere hauteskunde-garai jakin batzuetan²². Ezin dezakegu hemen luze aztertu

²⁰ Eleizalde'tar Koldobika: Garaikunde-Abestia. “Euzkadi” aldizkaria, maiatza-ekaina 1914, 27 zk.

²¹ Aranzadi, E.: Opus cit., 249 orr.

²² José Mª Urquijo, nazionalisten, karlisten eta integristen laguntzarekin, diputatu izendatu zuten Bilbotik 1903ko Hauteskunde Orokorretan; Sabino Aranak berak eman zien jarraitzaileei Urquijori botoa emateko agindua.

1907ko hauteskunde orokorrekin Bilbotik Fernando Mª Ibarra mauristari eman zioten garaitzapena, katolikoekin, karlisten eta euskal nazionalismoko talde garrantzitsu baten laguntza izan zuelarik (azken alderdi horretako gutxiengo batek bere hautagai propioa aurkeztu zuen); Pablo Iglesias sozialistak porrota erdietsi zuen oraingo honetan.

katolikoaren batasunaren gaia; jakina denez, auzi horrek interes handia piztu zuen XX. mendearen lehen urteetan, batez ere, erlijio erakundearen egoera eta elizgizonen eraginpetik aterata nahi zuten irakaskuntzaren arazoa zela-eta liberalak beren bandera antiklerikal zaharrari hautsa kendu nahi izan ziotenean.

Nazionalisten erlijiozaletasun sakona gorabehera, eliz hierarkiaren harremanak ez ziren onak izan; Gasteizko apezpikuek —monarkia alfonsotarraren zaletu sutsuek— ez zuten ezer egin, beren aldetik, herrialdean gertatzen ari zena ulertzeko. Esan izan da Mateo Mujika iritsi arte,

“zeina Gasteizko apezpiku izan baitzen 1928az geroztik, ez zela sentiberatasunik izan Gasteizko apezpikuen aldetik euskal faktu desberdinuarekiko. Bai, ordea, Fr. Zacarias Martínez-en garaian euskara erabiltzen hasi zirela elizbarrutiko Boletín Ofizialean; baina argi dago erabilpen hori amore emate bat besterik ez zela “batasunaren mesedetan”. Fr. Zacariasek oso argi zeukan zein zen euskaldunen aberria eta zeintzuk izan behar zuten bere betebeharrak aberri horrekiko”²³.

Kleroaren egoera desberdina zen. Gerrate karlistaren ondoren, horietako gehienak jarrera atzerakoi eta integrista nabarmenetan finkaturik gelditu ziren; iragan antiliberalak zuten gero, neke handirik gabe eman zuten izena nazionalismoaren erroldetan, Aranak eta bere jarraitzaileek katolizismo oso bat bermatzen zuten formulazio politikoa begien aurrera aurkeztu ziotenean. Euskal nazionalismoak beren pastoralgintza indartzeko aukera eskaintzen zien elizgizonari, herri bezala iraungitzeko zorian zegoen herrialde baten salbamena gizatari eta erlijiozkoaren alde arituz.

Jakina denez, lehen unetik apaiz batzuek begikotasunez begiratu zioten Sabino Arana obrari; izenik ezagunenak Ebangelista de Ibero eta Ramón de Rentería dira. Antza denez, elizgizonak mundu-gerrateko urteetan aldatu ziren nabarmenki nazionalismora:

“Nazionalismoaren arrakasta handiak, eta Aldundien bitartez baserriaren eta arrantzaleen arazoetan murgildu izanak, lurraren eta herriaren sustraietan era naturalean erroteriko alderdi baten irudia faboratu zuten. Zabal egotzi izan zaio kleroari nazionalismoa predikatu izana. Pulpitoetatik egindako lanaren lekukotasunik ez dagoenez gero, us-te izan da eraginkorra eta bizia gertatu zela aitorlekuetatik egindakoa”²⁴.

José Cadena y Eleta Gasteizko apezpikuak, 1910aren hasieran, gutun pastoral bat idatzi zuen, haurrak euskarazko izenekin bataiatzea debekatuz, nahiz haur askoren gurasoek hori onartzea eskaturik zeukaten, eta horrexek piztu zuen gatazka. Pastoralak zioen latina zela sakramentuak administratzeko hizkuntza ofiziala, eta “Espainiako Elizak baduela bere hizkuntza ofiziala, gaztelania” era guztietako dokumentuak idazteko.

Apezpikuaren idatzia elizbarrutiko pulpito guztietan irakurri zen, eta Aranzadik aditzera ematen duenez “euskaldun asko, eta nazionalista gehienak, ustekabean harrapatu zituen eliz hierarkiatik egindako lehen ofentsiba handi honek”²⁵. Hala eta guztiz ere, nazionalistek isilik egotea erabaki zuten apezpikuaren dokumentuaren aurrean, eta bien bitartean, alderdi eskuindarrak eta katoliko ez zirenak zirkunstantzia horretaz baliatu ziren kanpaina anti-nazionalista gogor bat egiteko.

²³ Villota, Ignazio: *La Iglesia en la sociedad española y vasca contemporánea*. Desclée de Brouwer. Bilbo. 1985. 174 orr.

²⁴ *Ibidem*, 174 orr.

²⁵ Aranzadi, E.: *Opus cit.*, 262 orr.

Luis Eleizalde ez zen etsipenezko jarrera hartzearen aldeko²⁶, eta 1910eko ekainean orri bat idatzi zuen “Contestando al Heraldo” (Arabako egunkari independentea) izenburuaz, eta bertan, alderdi nazionalistak²⁷ eskatutakoa azaltzearekin batera, Sakramentuen Kongregazio Santura joko dutela iragartzen du “zuzen onez gure fidelotasun katolikoaren aurkakotzat daukagun” horren berri emateko²⁸.

Aipaturiko Gutun Pastoralara irten eta handik gutxira, Cadena y Eletak Zirkular batean gaitzetsiko zuen Angel Zabalaren “Historia de Vizcaya”ren lehen liburukia “bertan dauden errakuntza ugari eta larriengatik”. Gaitzetsiriko liburuan adierazten zen, baldintza jakin batzuetan gizabanakoak ez zeudela eliz gidarien aginduei men egitera behartuak.

Bitartean, nazionalistek atzera pausorik eman gabe eta ezbairik gabe iraun zuten. “Irmo” izan zen 1910eko otsailaren 26ko “Gipuzkoarra”ren editoriala, eta bertan esaten zen zuriak eta gorriak elkar hartu zutela berauek suntsitzeko; baina etsaiek, igaro ahala, aurriritziak eta faltsukeriak ereiten bazituzten ere herriagandik bereizteko asmoz, “jainkoari eskerrak, zinez errotu gara gure maitasunezko lur honetan, ekaitzaren besoetan galtzeko”.

Irudi katolikoa bera hobetzeko Lourdesera bi peregrinazio egin zituzten, 1910ean eta 1911n antolatuak; otsailaren 19an bi horien artean lehena “Gipuzkoarra”n aurkeztu zutenean, euskal erromesaldi nazional legez aipatu zuten, aberriaren ordezkari gisara Lourdesera zihonana²⁹. Ideia hori gogo handiz hartu zuten, eta erromesaldian zenbait milaka euskaldunek esku hartu zuten.

Erligioa finkatzeko kanpaina hori, “Eskola Laikoen” aurka protesta egiteko antolaturiko ekitaldiekin osatu ahal izan zen; antikerikalismoa ez zen artean arazo handia euskal gizartean, baina sindikalismo sozialistak hazkuntza handia izan zuen, eta gainera, Mauraren erorketa eta José Canalejasen garaitzapena ere denbora bertsuan gertatu ziren, baita Conjunción Republicano-Socialistaren arrakastak ere.

Protesta-ekintzetan parte hartzeko orduan, nazionalistak ez ziren izan Bilboko “Teatro del Circo”-n katolikoek antolaturiko mitinean; nahiago izan zuten gai berari buruz “Euskalduna”

²⁶ L. Meesek aditzera ematen duenez, Eleizaldek uste zuen Gasteizko apezpikuaren ofentsiba antinazionalistaren egiazko zioak alor politikoan zeudela:

1. Ideal nazionalistarekiko bere gorrotoa (...)

2. Hauteskundeak, Gernikako hautes-barrutikoak batik bat. A zer nolako miseria!

Usnatu ahal izan dut oso erreta dauzkala Bilboko porrot karlo-kontserbadoreak, azken hauteskundeetan eta hori alderdi nazionalistaren jarrerari egozten diotela (...) Niretzat, Apezpikua, Mauraren agente (oso trebea) besterik ez da, eta hark ez dio amore ematen Euzkadin alderdi kontserbadore ugari bat eratzeko duen asmoari”.

²⁷ Aipaturiko orrian “Contestando al Heraldo”, honela laburbiltzen zen nazionalisten nahia:

“Eusko Alderdi nazionalistak ez du inoiz eskatu bataioa euskaraz ematerik.

Eusko Alderdi nazionalistak ez du inoiz eskatu bataio-agiriak euskaraz idazterik.

Eusko Alderdi nazionalistak soilik eskatu du neofitoaren izena euskarazko eran idatz dadila bataio-agirian, haurra Sakramentura dakarrenak hala eskatzen duenean”.

²⁸ Iragarritako Erromarako bidaiak, agi danez, 1911ko otsailean egin zuten, nahiz eta Sakramentuen Kongregazio Santuaren Dekretuak aurreko urteko data duen; dekretu horretan arrazoia ematen zitzaion apezpikuari planteamenduei zegokionez, baina zabalik uzten ziren ateak izenak euskaraz idazteari zegokionez.

²⁹ Lourdeserako erromesaldia aukera bikaina izan zen euskal naziotasunaren eta fedearan agerpen bat egiteko: “ (...) Lourdesera joan behar dugu erromesaldi eskerge batean kolektibitate nazional gisara, belgikarrak, frantsesak, ingelesak, alemaniarak eta abar bezala. Gure fede nazionalak eskatzen du hori, Euzkadik Sortzez Garbiari tradizioz izan dion maitasunak...” (Aranzadi, E.: Opus cit. 284 orr.).

frontoian ekitaldi propio handi bat ospatu, eta bertan aritu ziren, hizlari gisa, Urrengoetxea, Urizar eta Orueta bilbotarrak, Olano arabarra eta Abelino Barriola gipuzkoarra.

1910ean zehar, protesta-ekitaldi gehiago egin ziren euskal probintzietan “Eskola Laikoen” aurka, eta horietan zenbait nazionalistak hartu zuen parte, norbanako gisa, alderdiak horretarako baimena emanik.

Hurrengo urteetan, Eleizalde, bere kazetaritza-artikuluetan eta hitzaldietan, Eliza eta ikastetxe erlijiosoen gaia jorratu zuen euskal naziotasunarekiko eta euskararekiko erlazioan, eta baita kristautasun eta fedearen aspektu teorikoak ere. Azken zentzu horretan, “Gure fedearen oinarri razionalak” eta “Eliza eta progresu orokorra” izenburu orokorrarekin emandako hitzaldi apologetikoek historiaren filosofiaren teoria bat finkatzea zuten helburu, euskal nazioari aplikatua:

“Kontua da jakitea zergatik garen teista, kristau, katoliko; zergatik izan behar dugun; zergatik oinarritu behar dugun gure doktrina politiko-soziala doktrina erlijioso batean”³⁰.

Sail hau bukatzeko, egokia da, labor bada ere, Eleizalde bere gaixotasun eta heriotzaren aurrean izan zuen jarrera aipatzea, zeren horrek erakusten baitu berak irakasten eta egiazki praktikatzen zuenaren arteko koherentzia.

Bizitzaren sasoi bete-betean zer gaitz zeukan jakin zuenean, kristau-etsipen eredugarriaz eta gizon-izpirituz eraman zuen gaixotasuna. Zeuzkan karguen buruzagitzan jarraitu zuen azkeneraino, bere lanetan betiko gogo biziaz murgildurik, bere izpiritua jauntasun handiz menperatuz; bere bizitzako azken egunak bere “Euskal berba toponomastikoen zerrenda alfabetikoak” osatzen eman zuen.

Oso ebakuntza gogorrek jasan zituen eta Hamburgeko klinikan itxaropen pixka bat eman zioten; baina hamalau bat hilabete igaro ondoren, ohartu zen zientziaren pronostikoa betetzeko zorian zegoela. Gernikako Eusko Ikaskuntzen Biltzarrearen lanak bukatu berriak zituen eta oso gaizki sentitu zen. Une batetik bestera indargabetzen ari zen, baina artean indarra aurkitu zuen Lourdesera bidaia bat egiteko, osasunaren eta graziaren bila.

Bilbora itzulirik, eta ohean gelditu aurretik, oso larri zegoen Jose Madinabeitia bere adiskidearen gelara igo zen; eskua luzatu, kontsolatu eta adorea eman zion, “gero arte” batekin adio esanez.

Madinabeitia oso larri zegoenez -1923ko urtarrilaren 2an hil zen sakramentuak hartu eta gero, gure autorea baino sei bat hilabete lehenago-, izpirituko indar miresgarria ageri duen gutun hau idatzi zion:

“José de Madinabeitia jauna

Adiskide txit maitea: Hor doaz ohetik oherako lerrook.

Esan didate (zerbait jakin dezakedan guztietan galdetzen dut zutaz) makalxeago zaudela. Ni neu ere gero eta bigunago nago; oraingo biok erabateko sinkronismoan goaz.

³⁰ Eleizalde, Luis de: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbo, 1918, 21 orr.

Jar zaitetz erabat eta uste onez Jainkoaren eskuetan; bake handi batek bilduko zaitu eta ama batek bere semetxo bezala kulunkatuko zaitu. Esperentziaz esaten dizut hori.

Inoiz baino adiskide atxikiagoa duzun honek besarkatzen zaitu eta zu han aurkitzea espero du.

Luis Eleizalde
1922. Abenduaren 31.”

5. BASERRI-MUNDUAREN DEFENTSA

Ez dago azpimarratu beharrik nolako garrantzia zuen euskal baserritarrak eta bere inguruneak ideologo eta politiko nazionalistentzat. Agrarismoak, XIX. mendeko forismoaren ondarea zenak, indar ideologiko handiagoa lortu zuen industrializazio prozesuarekin. Abertzaleen lehen doktrina industrializazioaren eta bere ondorioen aurkako protesta bat izan zen, eta Bizkaia baserritar, euskaldun eta arrazaz garbia hobesten zuen.

Baserrri-munduaren idealizazioa eta baserriak sinbolizatzen zuen bere gizarte-ordenamenduarena gertakari sarri samarra da Aranaren jarraitzaile hurbilenekeen literaturan eta idatzietan, batez ere lehen mundu-gerratearen aurreko urteetan. “Kizkitzak” baserritarrarengan bertute batzuk aurkitzen ditu, industrialismoaren inguruan mugitzen den perbertsio “exotikoari” kontrajartzen zaizkionak.

“Adimen ernea, izpirituaren bizitasuna, afektuen finezia, grazia eta edertasuna euskal baserritar inguruneetan aurkitzen dira. Badirudi gure lurraldeak, eragin arrotzetatik libre, besterik ez duela behar miresgarriki loratzeko. Arrazoiak harmonia fisiko eta izpiritual ororen magia zerutik jasoko balu bezala; zerua hurbildu ahala, mendigoietako euskal sendiak, harreman arrotzetatik libre, agertuz joan dira gure hautapenik onenak balira bezala, harik eta hirietako ganduak eta lantegi handien keak Gorbeia eta Aralarren gailurrak estali dituzten arte”³¹.

Ramon Belaustegigoitiak, 1920an, luzaroan euskal baserritarrari buruz jaso dugun ikuspegi “literario eta sentimental bakar” hori kritikatu zuen, eta honela aurkeztu zuen:

“zibilizazio industrial berri baten ukipen kosmopolitaren eraginez hiltzen ari den arraza baten emaitza tipikoena.

Aire zabalean eta esperimentazioaren eremuan faktore modernoekiko ukipenean begiratu beharrean, nahiago izan dugu legendaren lainoartean bildu eta sailkatu gabeko gizakikasu bitxi bat bihurtu, beste guztiek ez bezalako tradizio berezi eta bertuteak dituena, zeinaren eginkizun mundutarra badirudien bere herri-ohiturak gordetzea dela”³².

Belaustegigoitiaren iritziz, iraganarekiko erreferentzia eta herri-ohiturak gordetzeko ahaleginak literatur orrialde ederrenak sortarazi zituzten, baina ikuspuntu sozialetik, ez zuten lagun-

³¹ “Kizkitza”: La casa solar vasca. Donostia. 1932. 34 orr.

³² Belaustegigoitia, Ramón de: Problemas de la tierra, Eusko Ikaskuntzen Bigarren Biltzarrean. 1920, 288 orr.

du bitzita modernoaren eraginez langileriak zituen baldintzak hobetzen. Baserriko bizitzaren hondamendia azaltzeko askatasun politikorik eza aztertu ordez, beste elementu modernoago eta hurbilago batzuk lantzea proposatzen zuen, hala nola “industrialismo orok beti berekin duen kulturarik eza, miseria, jabeago txikiaren kontzentrazioa, aberaste bizkorra, alkoholaren kontsumo izugarria”...³³.

Eleizaldeek puntu horretan egindako ekarpenei dagokienez, esan beharra dago areago doazela “Kizkitzaren” bidetik Belaustegigoitiarenetik baino; ez da ahaztu behar azken horren oharra, zalantzarik gabe errealistagoak baldin badira ere, gure autorearenak baino zenbait urte geroago eginak direla.

Eleizaldeek bere idatzietan baserriko eta baserriarraren bertuteen ohiko gaiak landu zituen: gizarte-abandonua eta baserriari eragiten zioten emigrazio eta alkoholismo arazoak, eta jakina, euskara galtzeagatik kultur ondorioak.

“Cuestion vital” (1916) izeneko artikuluan euskal baserriarren dohain moralei buruz hitz egin zuen, eta ia beti industrialismoaren biktima diren proletarioenak baino garaiagoak direla zioen. Haren arabera, euskal herriaren oparotasun erlatiboa dohain moral horiei eskerrak zen, eta ez elementu ekonomiko, klima edo lurriari esker; zeren “oparotasuna, oparotasun materiala bera ere, herri batean bertan bizi den jendearen arima-kaizuren arabera baitago”³⁴.

Beste idazle batzuek erabilitako argudioak errepikatuz, esaten zuen “baserriarrek”, arrantzaleekin batera, arraza-klase gutxien adulteratua eratzen zutela, eta euskal naziotasunaren azken gotorlekua zela. Baina, paradoxaz, nekazariak erabat babesgabe zeuden, eta etsipenez onartu beharra zeukatzen “jaunskila taurokatolikoaren hauteskundeetako ardi-buru izatea”; zeuden gizarte-obra bakarrak hegoaldeko atzerriarren mesederako sorturik zeudela zirudien:

“Ugari dira orain, ongi zein gaizki, gizarte ekintzazkoak deitzen dituzten obrak, gure meategi, lantegi eta tailerretako langile etorkinen erabilpen nagusi eta probetxu ia bakar-rerakoak. Lan horretatik zeinen gutxi eskaintzen zaien mendi eta itsasoko langile bertokoei!”³⁵.

Eleizaldeek interes handiarekin egin zion abegi P. Lhanderen “Mirentxu” (1914) eleberriari, mende-hasierako euskal baserri, erlijio-tradizio eta euskal sendiaren antzinatiko dohainei egindako kantu horri; Hondarribiaren eta bertako mendi eta itsaso inguruneen deskribapen bat egiten du, kontakizuna kokaleku horietan garatzen baita; obra, funtsean, D. Pantaleon lukurro atzerriarraren eta Guztizederra familiaren arteko tirabira da, familia horrek Jaizkibel mendiaren hegian daukan aspaldiko etxebizitzaz jabetzearen. Etorkin lukurroaren trikimailu higuigarriak eta euskal baserrietako ohitura eta usarioak kontraartzten dira bertan.

Eleizaldeek obra horretan azpimarratzen zituen ezaugarri erakargarrien artean, lehena “mutur batetik besteraino ageri den baikortasun-giroa” da, eta hori oso atsegina da literatura modernoan behar baino gehiagotan agertzen diren “tesi goibelen ilunkeria ezkorren erdian”.

³³ Ibidem, 289 orr.

³⁴ “Axe”: Cuestión vital. “Euzkadi”, 1916ko azaroaren 12a.

³⁵ Eleizalde, Luis de: Mirentxu. “Euzkadi”, 1914ko maiatzaren 13a.

Azpiratzen zuen beste ezaugarri bat autoreak euskal baserriarrarenganako sentitzen zuen onirizkoa zen; beretzat baserritarra ez da “kaleko” gaizkiesaleek zioten tipo muker, isekati eta errezelotsu hori³⁶.

Alkoholismoaren eta emigrazioaren arazoei helduz, Eleizaldek zinez uste zuen, horietako lehena herri txikietara iritsi bazen, industri hirietako eredu txarren ondorio zela: nazionalistei dei larria egiten zien ordura arte baino partaidetza aktiboagoa eta zuzenagoa izan zezaten alkoholeriaren arazo larria konpontzeko³⁷. Emigrazioari buruz, ohar labur batzuk besterik ez zituen egin, exodoaren zergatiak aztertzen hasi gabe eta horrentzako soluzioak bilatu gabe; baina 1916an, arazoa oso laster areagotuko zela aurreikusten zuenez gero, benetako aber-tzaleei gomendioa egiten zien hori eragozteko beharrezko erabakiak har zituzten. Haren iri-tziz, ezinbestekoa zen daniar nazio txikiak bere lurraldea nekazaritza-alorrean kontinenteko aurreratuenetako bat bihurtzeko praktikan jarritako bitartekoen azterketa xehea egitea; eta da-niar nekazaritza aurrerarazten lagundu zuten bi elementuak aipatzen zituen azkenik: elkartegintza eta lehen hezkuntza.

Mundu-gerra amaitzean, areagotu egin zen baserritik hirirako exodoa, era orokor batez, industria handiko herrialde guztietan, hala nola, Belgika, Alemania, Ingalaterra eta Frantzia; Euskal Herria ez zen salbuespen izan horretan³⁸.

Euskaldunak, lehen itsasoaz haraindiko lurretara joaten baziren ere nagusiki (Ipar Ameri-ketara eta Hispanoamerikako herrialde batzuetara), 1914az geroztik gutxi gora-behera hiri eta industrigune hurbilenetara jo zuten, lantegi bateko soldatapeko langile bihurtuz. Ikerketa ga-raikide batzuen arabera, Bilbotik hurbil zeuden baserri askotako gizonezkoak lantegira joan ziren, eta emakumeak bakarrik gelditzen ziren baserrietan; ez dago datu zehatzik baserritik industriara aldaturiko lan-eskuaz, nahiz eta jakina den garapen industrialak eta teknologikoak eragin handia izan zuela nekazaritzan.

Nekazariak, batez ere gazteak, baserriko lana bertan behera utzi eta etxeak husteratzen bul-zatu zituzten arrazoiak asko eta konplexuak dira. Garaiakideek honako faktore hauek aipatzen dituzte: hiriko industria handiek duten erakarmen handia, zortzi orduko lanaldiarekin sari han-diagoa ematen baitute; etxearen jabe izateko zailtasun handiak; alokatze-kontratuak, horieta-ko batzuk handiegia izaten baitziren...

Baserriarrak nolabait lurrari atxikita mantentzeko, soluzio ekonomikoa eta sozio-kulturaz-koa baino hoberik ez zen aurkitzen. Beharrezkotzat jotzen zen baserriarraren baldintza eko-nomikoak eta sozialak hobetzea, bere egoera material eta izpirituala hiriko langile-klasearen

³⁶ Eleizalderen arabera, iraganean zikoizkeriarik gabe bere odola eta ondasunak kausa zentzugabe batek sorta-razitako abentura desarauzkoetan eman zituen baserriarrak, “ordainetan kaletarren iseka ia dongeak jaso zituen eta eszeptizismo, errezero, amarrukiaren salakuntzak, kaletarrok alderantzizko kualitateen gailurra bagina bezala” (Mi-rentxu, 1916ko maiatzaren 13a).

³⁷ Ikusi “Axe”ren artikulak: El alcoholismo. Los malos ejemplos, “Euzkadi”, 1921eko otsailaren 1a; Una plaga nacional. El alcoholismo, “Euzkadi”, 1919ko apirilaren 3a.

Azken idatzi horretan aditzera ematen zuen “abertzaleak Euzkadiko bizitza politiko eta sozialaren gidaritza esku irmoz hartuko duten uena datorren bitartean —eta une hori iristeko dago— alkoholismoaren aurkako borroka planteatu beharko litzateke, arazo sozial eta moral den heinean, eta ondorioz erlijioso ere bai”.

³⁸ “Una barriada vizcaína y su escuela (Albiz de Mendata)” Eleizaldek erakusten du, emigrazioa, 18 eta 30 urte bitar-teko gizonezkoen artean, atzergabea dela Mendatako Albizen; lehen Hego Amerikara joaten ziren, eta XX. mendearen biga-rren hamarkadan, Iparrameriketara (Californiara), 8-10 urteko epealdi baterako. “Amerikan zeuden aldian, artzantzan ari-zen ziren, zeren eta instrukzio-gabezia ia erabatekoak ez baitie uzten lanbide diru-emankorrako batzuetan jardutea”.

ongizate geroz eta handiago baino eskasagoa izan ez zedin. Bigarrenik, hezkuntza orokorra eta nekazaritzaren irakaskuntza bereziki³⁹ aipatzen ziren, baserri-munduan bizi-maila goratze-ko bi palanka nagusietakoak bezala. Hurrengo kapituluan lehen hezkuntzak, eta irakaskuntzak oro har, zeukan egoera aipatuko dugu.

Leonzio Urabaienen arabera, apaizak eta maisuak ziren herri txikietako giza eta gizarte-hezkuntzan lan egiteko egokienak; beren eginkizun bereziarengatik, gai ziren gazteei lurraldearenganako maitasuna eta lankidetzaz-izpiritua sentiarazteko, olgeta baliabide desberdinen bitartez, hala nola, kantuak eta dantzak, bilerak eta jaialdiak, irakurketak eta gizarte-hezkuntzako beste bitarteko batzuk, herriaren bizitza maitagarriago egiten saiatuz. Urabaienek zioenez, jarduera horiek oso emaitza onak eman zituzten Danimarkan⁴⁰.

5.1. Nekazaritza eta abeltzaintzaren sustapena

Euskal baserriaren eta bere ustiapenaren deskribapen labur bat aurreratuko dugu hemen, zeren auzo-ikastolen kultur egintza Bizkaiko baserri-munduan garatuko baita gero.

Baserria —funtsezko lau atalek eratua: etxebizitza, soroa, azienda eta mendiak— bere ekoizpena aldatuz joan zen, XX. mendeko lehen bi hamarkadetan zehar, herrialdeko premiak ere aldatu ahala; ustiapenaren bitartez lortutako etekina 50 urte lehenago baino askozaz handiagoa izan zen. Ongarri kimikoak erabiltzen ziren, nahiz eta neurri txikian eta nekazariak egiazki ezagutzen ez zituela, eta larreak ere gehitu ziren, nahiz eta artean behar adinakoak ez izan. Martin Cigak (Bizkaiko Higiene eta Abere-Osasungintzako ikuskariak), zainari jarraitzen ari nartzaion puntu honetan, zera idatzi zuen 1916an:

“gaur egun baserriek batez beste dituzten gainazal landuriko hiru hektarea horiek, eta batzuetan gutxiago, bost edo sei zatitan banatzen dira eskuarki landaketarako, eta gari, arbi, arto eta indabaren etengabeko errotazioa ezarri ohi da luraren heren batean gutxi gorabehera; beste heren bat hirusta gorria eta bioleta (frantses belarra eta sekula-bedarra) eta oloa eta alpapa lantzerak; eta beste heren bat babarrunak, babak, barazkiak eta beste landareren batzuk. Baserri batzuetan mahatsari ere ematen zaio sailtxo bat, oso bereziki Bakio, Balmaseda, Deustu eta Lekeitioko elizateetan, horietan hedadura handiagoa eskaintzen baitzaie. Guztiek dituzte bi edo lau behi, bizpahiru txahal, bi txerri eta dozenaren bat oilo”⁴¹.

Baserriaren diru-sarrerak esnea, barazkiak, frutak, lekariak, hegaztiak, arrautzak, okelatarako abereak eta txakolina saltzetik sortzen dira. Guztira likido eskuratua 1.762,50 pta. izaten zen.

Errendimendu handiagoa lortzeko, autore berak -Martín Cigak- proposatzen zuen Bizkaiko nekazaritzak esnea eta okela gehiago ekoiztu behar zuela, batez ere hirigune handietatik

³⁹ V. Lafitteren iritziz, baserriarrei beren lanbidea irakasteko prozedurarik gomendagarriena eskola ibiltariena eta aldi jakinetan emandako hitzaldiena da, ikastaro horiek “gertakari zientifiko ezinbestekoenen esperientzia frogagarriekin, proiektzio zinematografikoekin, museoetara eta baserri-industrietarako bistaldiekin lagundurik.

(...) Baserri-giroko etxerako irakaskuntzak egiazko mirariak egin ditu Belgikan, Alemanian, Danimarkan, Frantziako, Kanadan eta Estatu Batuetan, eta seguraski gauza bera gertatuko litzateke gure erregioan horrelako ikas-zentroak ezarritakoan” (La explotación del suelo. El caserío, Eusko Ikaskuntzaren Lehen Kongresua, 1919, 233 orr.).

⁴⁰ Ikusi Leonzio Urabaienen idatzia: “La enseñanza en los pequeños municipios vascos”, “Asamblea de Administración Municipal Vasca”. Donostia, 1920, 277-292 orr.

⁴¹ Ciga, Martín: Medios para aumentar el rendimiento del caserío, “Información”, 1916ko irailaren 3a, 866 orr.

hurbilen dauden baserriguneetan. Gariaren ekoizpena gutxitu eta forraje desberdinez ordezkatea gomendatzen zuten, larre artifizialak sortuz eta era berean, barazkiak, frutak, hegaztiak eta arrautzak ekoiztuz. Horrek guztiak baserriko diru-sarrerak bikoiztea ekarriko zukeen, guztira 3.133,75 pta.ko kopurua eginez.

Bizkaiko gainazalaren hedadura 220.640 hektareakoa zen eta 98.000 gelditzen ziren landugabe, orduan oso errendimendu urrikoak zirenak, baina oso egokiak berroihaneztapenerako, eta sega-belarrerako larreen edo labore, lekari, frutarbola eta abarren lantze intentsiborako⁴². Lursail horien egoerak galera handia esan nahi zuen Bizkaiko ekonomiarentzat; hortik etorri zen Bizkaiko Aldundiak zuen interesa berroihaneztatze-egitarauak bultzatzeko eta baserrietan obrak egin zitatzela sustatzeko, eta hortik etorri ziren, halaber, nekazariei beren lursailak hobetzeko emandako laguntzak... Baserriak babesteko lanak 1919 aldera hasi ziren, eta Bizkaiko Aurrezki Kutxaren maileguei esker, maizter asko jabe bihurtu ziren.

Une hartako hainbat idatzitan eta lekuko literarioetan bada halako kointzidentzia bat baserriak bere baitan lehenbailehen egin beharreko hobekuntzei buruz. Azienda eta barazkiak gehiago ekoizteaz gainera, baserriaren beraren higienizatzeko premiazko bat eskatzen zen.

Burutzeko orduan higienizazioaren arazo horrek zailtasun handiak topatu zituen, Aldundiaren asmo on guztiak gora-behera.

Zenbat baserri eta ustiategi zeuden benetan hogeiko hamarkadan?

Ez da erraz jakiten baserri horien kopuru zehatza; "Vizcaya Social"ek 1928 aldera eskainitako eta beste idatzitako batzuen bitartez osatutako datuen arabera, 14.133 baserri zeuden Bizkaian, horietatik 4.165 ziren bi bizitzakoak, eta gainerakoak, bizitza bakarrekoak. 19.216 familia zeuden lurra lantze hutsetik bizi zirenak. Horien banaketa honelakoa zen: 9.918 bizitza bakarreko baserrietan, 7.739 bi bizitzako baserrietan eta 1.559 hirigune eta herrixoetako baserrietan kokatuak. Zifra horietatik ateratzen da nekazarien %91 lurraldean barreiatutako baserrietan edo auzo txikiak eratuz bizi zela. Bizkaiko baserrien %78 alokairuan zeuden⁴³.

6. MUGIMENDU NAZIONALISTA 1914 ETA 1923 URTE BITARTEAN

Nazionalismoaren historiako denbora-epe hau bialdi desberdinetan banatzen da: lehenak 1919 artekoa hartzen du, eta mugimendu nazionalistaren gorakada eta ondare posibilitatzen sendotzea ditu ezaugarri nagusiak; autonomiaren aldeko kanpainako euforaldia bat dator 1917-18 urteetan lortutako hauteskundeetako garaizapen handiekin. Data horien ondoren gelditze- eta beherakada-aldi bat gertatzen da, 1921az geroztik alderdiaren zatikatzeak larritu zirena.

Lehen aldiaren hasieran, EAJk krisialdi larria izan zuen eta Luis Arana-Goiri 1915aren azken aldera alderditik bota zutenean amaitu zen; Aranaren nazionalismoaren figura historikoa eta urte askotan EBBaren lehendakari izan zenaren isolamendua, arrazoi askorengatik gertatu zen, besteak beste, bere "germanofilia"rengatik eta alderdiaren hauteskunde-akordioak ez bete izanagatik. Ustea da berak aldegitzeak alderdiaren egiturak demokratizatzen lagun-

⁴² Ikusi idatzia "El caserío vizcaino", "Vizcaya Social". Bilbo, azaroa-abendua, 1928, 14 orr.

⁴³ Mendatako Albizek, 1919 aldera, 51 etxebizitza zituen eta beste hainbeste familia, guztira 267 biztanle: "Biztanleriaren gunea osatzen duten 51 familietatik 20, bizi diren etxearen eta lantzen dituzten lurren jabeak dira; gainerako 31ek akuran erabiltzen dituzte etxebizitza eta lurak. Horiek artoa, garia eta lekariak ekoizten dituzte, baina aberastasunik handiena aziendarena da..."(Liburuska "Una barriada vizcaina y su escuela (Albiz de Mendata)").

du zuela, eta era berean “mugimenduaren izaera nazionala nabarmendu zen, aurreko joera probintzial samarren gainetik”⁴⁴.

1916aren bukaera aldera, antolakuntza nazionalistak bere jatorrizko izena aldatu eta *Comunión Nacionalista* izena hartu zuen; izen hori, antza, Eleizaldek hala proposatu zuelako hartu zen, harentzat euskal nazionalismoa alderdi bat baino gehiago baitzen eta arlo politikoa bere barruan bilduko zuen araubide sozial bat nahi baitzuen. Horrela, Komunioaren zentzu orobiltzailea sendotu zen, eta beraz, tradiziozko doktrina guztia kontuan izan eta estrategia posibilistarekin bateragarria izan behar zuen.

Komunioaren nahiak euskal kontzientzia berreraikitzea edo “arima nazionala” berreskuratzea ziren, eta puntu horretan, aurreko aldiari jadanik ezagunak ziren ideia batzuk errepikatzen ziren. Herriaren kontzientzia nazionala iratzartzea, Eleizalderen arabera, funtsean aberztzaileen eginkizuna⁴⁵ zen, eta horretarako, ekintza politikoa ez ezik, soziala eta kulturala ere erabili beharra zegoen.

“Euzkadi” egunkaria, 1913ko otsailean sortua, alderdiaren prentsa-organoa izan zen, eta bertan islatzen ziren nazionalisten ideiak. E. Aranzadik (“Kizkitza”) eta Eleizaldek (“Axe”k) beren esku izan zuten “komunikabide nazionalisten monopolioa”, eta lehenak “Euzkadi”ren kudeaketa ere izan zuen bere eskuetan. “Gainera, mendearen lehen hamarkadan ortodoxia-patentea lortua zuten biek, maisuaren ondoan, eta haren ondorengotzan”⁴⁶.

Países y Razas (1914) obran, 1913 eta 1914 urte bitartean “Euzkadi”n argitaraturiko artikuluen berrekoizpenaren fruitu zen obra horretan, Eleizaldek mugimendu nazionalistan bi joera desberdinak zeudela aipatzen zuen, “sinn feiner” irlandarren portaera zelarik bigarren joera “iraultzaileen” eredia:

“(…) Bata da etengabeko bilakaeraz jardutea proposatzen dutenena, ideia, sentimendu eta ohiturei etengabe eraginez, era geldoan arima nazionalaren elementu horiek guztiak aldatuz, instituzioen, egoera sozialaren eta politikaren eraldakuntza herriaren mentalitate eta moralitatearen eraldakuntzaren beharrezko ondorioa izan dadin. Horiek dira herrietan burutzen diren benetako iraultza sakonak; baina hain geldoak, hain hautemanezinak beren xehe-tasunetan, non egokiago baitute “bilakaera” izena “iraultza”rena baino”.

Beste joera bat bilakaera hori bizkortu nahi dutenek ordezkatzeko dutenena da, halako mailan eta moduz bizkortu ere, non erabakia hartu baitute ezarritako erakundeak bortxaz suntsitzeko, eta beren teoriekin bat datozela uste dutenak berehala haien ordeztzeko: eta joera hori, baita horren ondoriozko ekintza multzoa ere, berez “iraultza” deitu ohi dena izango litzateke.

Herri-mugimendu orotan egon bide da, dago, edo egongo da joera “iraultzailea”⁴⁷.

⁴⁴ Mees, L.: *Opus cit.*, 188 orr.

Luis Eleizaldek “La organización en Araba. Cuatro secas verdades al señor Arana-Goiri”, 1916ko urtarrilaren 10eko idatzian, Aranari egotzen zion Arabako desantolakuntza abertzalearen erantzukizuna (...) Arana-Goiri jauna izan bide da (demagun) Eusko Alderdi Jeltzalearen sortzailea, eta ideia horren alde nahi adina sakrifizio egin ditu, nonbait. Baina duela hilabete batetik honako bere portaeran, ezabatuak ditu dagoeneko bere aurreko meritu gehientzuenak. Bere buruaren gainera erakarri du Alderdi abertzalea sortu eta haren alde sakrifikatu izanari buruzko susmoa, ez zuela egin idearengatik, baizik eta atsegin pertsonalak bilatuz. Eta gaur egun Arana-Goiri jauna asaldura arrunt baten burua da, eta besterik ez”.

⁴⁵ “Axe”: *Conciencia nacional*. “Euzkadi”, 1913ko otsailaren 15a.

⁴⁶ Elorza, A.: *Opus cit.*, 357 orr.

⁴⁷ Eleizalde, Luis de: *Países y razas*. Las aspiraciones nacionalistas en diversos pueblos. Bilbo, 1914, 113 orr.

Europako herrialde desberdinen asmo nazionalistak aztertuz, lehenago ere 1911n "Raza, lengua y Nación" obran sustengatu zituen ideia batzuk berrestera iritsi zen, denak ere kultur ekintzaren lehen tasunari buruzkoak. Oso deigarria gertatu zitzaion idazle nazionalista hungariar baten esaldia: "nazioetasunak eta hizkuntzak askatasunak baino gehiago balio dute; askatasuna berreskuratu egin baitaiteke...". Hortik ateratzen zuen ez zuela ezertarako balio askatasuna izateak, aldi berean norbere nazioetasunaren ezagutzarik gabe:

"Hortik ondorioztatzen da, nazionalitatearen helburua independentzia lortzea eta Estatu propio bat eratzea dela uste dutenek ez dutela tutik ulertzen nazionalismoaz. Askotan esan izan da hori euskal nazionalismoaz, eta hortik dator euskal nazionalisten aurka hainbesteko arinkeriaz, non eta ez den fede txar higuinagarriz, jaurtitzen den separatismo-salakuntza hori. Ez gara izugarri estutzen hori dela-eta, zeren ongi baitakigu salakuntza bera egiten zaiela etengabe Irlanda, Polonia, Kroazia eta alderdi guztietako nazionalismo-⁴⁸ei".

"Países y Razas"en azterketan, ezin dezakegu ahantz argitalpen horren bidez ezagutarazi nahi zitzaizela, bai etxekoei eta bai kanpokoei ere, euskal arazoa ez zela fantasia bat, baizik eta gauza erreala, eta nahi nazionalistak ez zirela euskaldunen arazo soilik; kontra egin nahi zion, nolabait, euskal nazionalistak politika irreal eta xeble bat sustengatzen ari zirelako iritziari -nahiz geroz eta indar gutxiago izan-.

Horregatik guztiarengatik, Komunio Nazionalistak interes handia zeukan arazoa internazionalizatzeke; horrela, 1916an Lausanan (Suitzan) nazionalitateen Biltzarra ospatu zenean, Luis Eleizalde, Isaak Lopez Mendizabalek eta Jose Eizagirrek eraturiko delegazio batek esku hartu zuen bertan; beste nazionalitate batzuekin harremanetan jartzeaz gainera, Biltzarrak aukera aparta eman zien Euskadiren nortasunaren ezaugarriez eta Espainiar Gobernuarekiko erlazioez hitz egiteko⁴⁹.

Komunio Nazionalistaren historiari itzuliz, 1917-18an zeukan garrantzi politikoa erreala aipatu behar da, lehenik. 1918ko Gorteetarako hauteskundeetan lortutako arrakastaren fruitu gisa, nazionalistek Madrilo parlamentura ordezkari propioak bidaltzea lortu zuten lehen aldiz. Aurrerapena nabaria izan zen euskal probintzia guztietan, nahiz eta Arabako nazionalistek ez zuten Gorteetarako hauteskundeetan arrakastarik izan.

Hauteskunde-garaitzapenak gogoangarriak izan ziren probintzia-mailan ere, 1917ko martxoan lortu baitzen lehen aldiz Bizkaiko Aldundi Probintzialean gehiengo absolutua, eta Gipuzkoan gora egin zuen alderdiaren garrantziak.

Garaitzapen hori ekarri zuten faktoreak aztertzerakoan, ezin liteke ahantz Cambók, Lligako politikari kataluniarrak, Euskal Herrira egindako bisita, ezta nazionalitateen auziak izan zuen egungotasuna ere, mundu-gerrako jazoerak zirela medio; bestalde, krisialdi politikoa orokorreko aroa zen Espainian, negozio burgesen oparotasunaren ondoan. Naziona-

⁴⁸ Eleizalde, Luis de: El nacionalismo en los diversos países de Europa, in "Euzkadi" aldizkaria, 1915eko urtarri-lean, 7 zk., 61 orr.

⁴⁹ Euskal ordezkariak aurkezturiko txostenean honako hau esaten da Lausano Konferentzian esku hartzeko zuten zioari buruz: "(...) Euskal Nazionalitateak interes handia dauka konferentzia honetan esku hartzeko. Euzkadik, Euskal Herriak, erakutsi beharra dauka badela; harremanetan jarri beharra dauka antzeko zirkunstantzietan dauden nazionalitateekin, horien birjaiotza-mugimenduak ezagutzeko, horiengandik borroka praktikoa irakatsi handiak ikaste-ko, eta horregatik etorri gara birjaiotzen ari diren nazionalitateen asanblada honetara, nazioarteko ordena juridikoari buruzko arazo handiei dagokienez esku hartzera".

lismoaren goratze politikoa Bizkaiko ekonomiaren gorakadarekin batera gertatu zen, eta hori jarduera industrialen, metatze kapitalistaren eta ontzi-sektore pribilegiatuaren hazkundearen fruitu izan zen.

Nazionalistek, eta Bizkaiko Aldundiak bereziki -burges moderatuen nagusigoaren menpe- kanpaina aktiboa egin zuten autonomiaren alde 1917tik aurrera, nahiz eta horien ahaleginak hutsean gelditu ziren une politiko eta ekonomikoa alderantzikatu zenean. Geroago ere itzuliko gara gai horretara, baina badu garrantzia Luis Eleizaldeek gai horri buruz duen pentsamendua ezagutzeak. Eraentza autonomikoaren abantailak azpimarratzen zituen, zeren denboraldi luze batean ekinean jar baitzitekeen herrialdearen potentzial ekonomikoa, eta era guztietako zerbitzuak sor (sozialak, kulturalak, osasungintzakoak eta abar).

“Gu, euskaldunok, ezin hobeki konprometi gaitezke araubide autonomikoko hogeita bost urtetan gure Herriaren maila moral eta materiala goratzera, Europako herrialde aurreratuenen eta kulturen mailaraino. Ez dira hitz hutsak: hor daude geure burua gobernatzen jakin izan dugula eta administratzen dakigula erakusteko gertakari historikoak, daukagun araubide anbiguo, trabatzaile eta akatsez betearen beraren barruan ere, inoren babesik gabe, eta inoren irakatsirik gabe.

Araubide autonomikoko hogeita bost urtetan, inolako beldurrik gabe konprometi gaitezke hiritar duinez osaturiko herri bat berrezartzera, legeekiko errespetudunak, zibismo-izpirituz beteak, ongizatean eta Herrialdearen aurrerapen legitimoan erabat interesatuak, lankidetzara moral eta sozial guztietan partehartzaileak, eginbeharrez betetzailak, beren eskubideen zaindaria, hitz batean, gizarteak eta Aberriak eska diezazkiguketen funtzio guztietarako egokiak”⁵⁰.

Aztertzen ari garen aldiaren bukaeran *Hermes* agertu zen, 1917ko urtarriletik 1922ko uztaileara arte argitaratu zen aldizkari bat; Jesus Sarria nazionalistak zuzendua eta ekonomikoki Sotak sustengatua, argitalpenak euskaldunen baieztapen izpirituala eta “gure balio, tradizio eta interesen defentsa”⁵¹ egin nahi zuen. Lankide-talde bat biltzeko indarra izan zuen, besteak beste, Unamuno, Maeztu, Landeta, Eleizalde, Basterra, R.S. Mazas, R. Belaustegigoitia eta abar, bere orrialdeetan zehar nazionalismo kultural integratzaile bat proiektatuz, euskal idazle eta artista ororen lanak euskal herrikotzat hartzen zituelarik, horien esanahi ideologiko eta kulturala gorabehera⁵².

⁵⁰ “Axe”: Detrás...el separatismo. “Euzkadi”, 1917ko irailaren 23a.

⁵¹ “Lo que es Hermes”, in *Hermes*, 1917ko azaroan, 9.zk.

⁵² “Hartzen bada irakurtzeko, adibidez, lehen zenbakia, 1917ko urtarrilaren 1ean irtena, bertako autore eta izenburuek egiten dute, zentzu batean, argitalpena zer izango den hurrengo urteetan. Zenbaki horretan hauek idazten dute: R. de Maeztu (Un capítulo de autoridad, libertad y función a la luz de la guerra), R. Sánchez Mazas (A Ramiro de Maeztu en sus bodas, poesía), Ramón de Olascoaga (Políticos y economistas), Pedro Murlane Michelena (Comentario a los Amigos del País), Julio Carabias (Aspectos de la economía vizcaína), José María de Salaverria (Escritores vascos. El nihilismo de Pio Baroja), Manuel Aznar (De las ciudades y los pueblos. Los hermanos Zubiaurre), Miguel de Unamuno (Del Cristo de Velázquez), Gregorio Balparda (Los caracteres de la cultura vizcaína), Ignacio de Areilza (Digresiones pedagógicas), José F. Lequerica (Disraeli en España), Rafael S. Mazas (El pasajero de Bilbao), Argos (La vida financiera), R. García Sanchiz (Del gran mundo). Lehen zenbakietan euskarazko idatziak eta gai hertsiki abertzaleak agertu ziren, Luis de Eleizalde (Las Nacionalidades izenburuarekin), R. de Belaustegigoitia, E. de Landeta eta Jesús de Sarriaren eskutik. 1919an, zenbaki berezi bat egin zen Arana-Goiriren oroitzapenez”. (Arrien, Gregorio: Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia. Escuela y autonomía (1898-1936). Bizkaiko Foru Aldundia. Bilbo. 1987. 88-89 orr.)-

Landetaren lanak, batez ere, “Problema bizkaitarra”, “Bizkaitarrismo frente a las realidades del momento actual” eta beste gai batzuen ingurukoak izan ziren eta hala erradikalen separatismoa nola botere zentralak autonomia onartzeko zeukan erresistentzia gaitzesten zuen. Eleizaldek, aldiz, *Hermesen* artikulua-sail bat idatzi zuen “Las Nacionalidades” epigrafearen pean. Zerbaki sail batean argitaratu emandako bere idatzietan, nazionalitatearen elementuez (hizkuntza, arraza, ohiturak...), euskaldunen jatorrizko independentzia, katolizismoarekiko atxikimenduz eta abarrez jardun zuen. Beste behin, argi eta garbi utzi nahi izan zuen norbere hizkuntza independentzia bera baino nazionalitate-zeinu handiagoa dela, eta garrantzizkoena auzi sozial eta kulturaleri erantzutea zela, nahiz eta Estatu propiorik ez izan:

“Ideal nazional hori gauzatuz joan gaitezen, Estatu propiorik izan gabe ere (horren gabezia, ez da oraingoz, gaitzik handiena, zeinaren hutsunea sortuko ditugun gauza bizien indarrak ezar dezanean beteko baita), beharrezko da euskal biztanleria gehitzea emigrazioa moztuz, eta nekazaritza-sistema razional batez gure Herrialdeko eskualde ia eremutuak birpopulatuz, eta beharrezkoa da geure artean gizarte-kohesioa ere areagotzea, kontzientzia nazionala zabaltzea, eta kultura modernoan, hala zientzien sailean nola arteenean, balio positiboak sortzea. Euskal nazioa, Europako herri kultoan asanbladan, errespetu osoz agertu ahal izatera iritsi behar dugu”⁵³.

6.1. 1919tik 1923ra bitarteko epea: alderdiaren zatiketa

Historiografia nazionalistaren arabera, Komunioak 1919aren ondoren izandako krisialdia, barne-faktoreei ez ezik kanpokoei ere zor zaie; bigarrenengo artean Liga Monarkikoa deituaren ofentsiba aipa liteke, liberalen aldetik Gregorio Balparda, mauristen aldetik R. Bergé, eta kontserbadore datisten aldetik Luis de Salazar buru zirela. Jakina denez, Liga eta sozialismoaren artean lankidetzazko batzuk izan ziren nazionalismoa isolatzeko asmoarekin⁵⁴.

Gorteetarako hauteskundeak egin ondoren, “Euzkadi”n ondorengoa irakur zitekeen 1919ko ekainaren 3an: “Garaitu egin gaituzte. Porrot aintzatsua! (...) Katolikoak ezkerreko hordekin elkartu dira. “Piña” delakoak ehundaka mila pezeta gastatu ditu Bizkaian eta Gipuzkoan”.

1919ko uztaileko hauteskundeetan Komunioak bere gehiengoa galdu zuen Bizkaiko Aldundian.

Barne-faktoreei zegokienez, gorakada ekonomikoak, Komunioaren arrakasta politikoak eta “hauteskunde-garaitzape nazionalistei esker errealistak ziruditen autonomia-eskariak sortutako itxaropenek”, ordura arte mugimendu nazionalistak bat eginik irautea lortu zuten, alderdiaren zuzendaritzak eta ideologoen taxuturiko egitasmoaren inguruan⁵⁵. Baina egoera politiko eta ekonomikoa aldatzean, barne-kritikariak, beren jarrera erradikalak baztertu gabe

⁵³ Eleizalde, Luis de: *Las Nacionalidades*. “Hermes”, 1919ko urriaren 15a. 49 zkia.

⁵⁴ Liga Monarkikoaren lehen fruitua “1919ko maiatzaren 25ean PSOE eta errepublikarren artean lortutako konpromisoa da, Balmasedako aktarako G. de Balparda hautagai monarkikoaren aldeko botoa ematea hitzartu baitute, Bilboko hautes-esparruan bidea libre uztearen truke. Nazionalismoa isolatzeko helburuz sozialismoaren eta Ligaren arteko lankidetzazko sail baten lehenengo ekintza da, tarteka diktaduraren garaira arte gertatuko direlarik...” (Estornés, Idoia: *Opus cit.*, 185 orr.)

⁵⁵ Mees, L.: *Opus cit.*, 308 orr.

eta 1917az geroztik beren buruak nabarmenaraziz, indar berriak hartu zituzten eta Komunioaren jarraibide ofizialaren aurka zuzendu zituzten beren salakuntzak. Hasiera batean “independentzia” gaiaren inguruan alderdiaren egitarauaren berrikuste orokor bat besterik izan ez zena, berehala jendaurreko eztabaida izatera iritsi zen.

Separatisten kanpainaren aurrean, zeinaren gotorlekua “Juventud Vasca de Bilbao” eta “Aberri” beren adierazpen-organoak baitziren, EBBak bere aginpidea ezartzeko ahaleginak egin zituen, independentziaren gaiaren inguruan jendaurreko eztabaida oro debekatu; debeku hori behin baino gehiagotan agindu bazen ere, dena alferrik izan zen.

Eleizaldek ere esku hartu zuen eztabaidan, eta 1920ko apirilaren 21ean “Euzkadi”n argitaratutako artikulua batean nazionalismo ez-separatistaren oinarriak ezarri zituen. Autoreak berak geroago esango zuenez, aipaturiko “Euskal Nazionalismoa eta independentzia” artikulua, hitz bakoitzaren irismena zorrotz neurtu eta abertzale ongi frogatuen aholkua eskatu ondoren” idatzi zen, zeren aurreikusten baitzuen “zenbait eremu nazionalistatan lortuko zuen ospe txarra egiazki ‘izugarria’ izan zitekeela. Hitz batean ondoko hau zioen:

“egitarau independentistarekin, bereizkuntza osoko egitarauarekin (funtsean eta nagusiki iraultzailea denarekin) ez dagoela Parlamentura joaterik, guda-zelaira baizik, armak eskuetan direla. Gaineratu zuen -horri ere egia deritzot- nazionalismoa ez dela derri-gor separatista, badirela nazionalista ez-separatistak, badirela separatista ez-nazionalistak, eta azkenik, badirela nazionalista hutsak”⁵⁶.

Aurreko hori argitaratu ondoren sortu zen zalaparta egundalakoa izan zen; Eleizaldek berak adierazten zuenez, “hasita nengoen santutasun-usaina galtzen Euskaltzaindian onartua izan nintzenetik”, eta orain “erregionalismo” susmopean gertatu zen askorentzat eta “antinazionalismo” susmopean zenbaitentzat; “landetista” deitu zuenik ere izan zen...

Eleizaldek formulaturiko orientazio politikoa EBBaren doktrinazko dekretu batek berretsi zuen 1920ko maiatzaren 8an; eta Donostian urte bereko maiatzaren 23 eta 24an izandako Biltzar nazionalak Komunioaren doktrina ofiziala berretsi zuen.

Disidentek Biltzarraren emaitzarekin bat etorri ez zirenez gero, *Aberrin* orrialdeen bidez “garbitasun doktrinazkoa”ren desbiderapenak deituak kritikatu zituzten. Une horretatik aurrera, etena besterik ezin zitekeen espero, nahiz eta zenbait hilabete beranduago gertatu zen. Eten hori 1921eko irailean gauzatu zen “Euskal Alderdi Nazionalista” berri baten sorrerarekin.

Bitartean ugaldu egin ziren “aberriano”ekin kazetetan izandako polemikak; Eleizaldek, diatriba bakar bat ere erantzun gabe utzi ez zuenak, “Nazionalismoaren etapez” izenburuko gaiari buruzko hitzaldi bat eman zuen 1921eko abenduaren 3an Bilboko Euskal Ateneo nazionalistan, eta biharamunean osorik “Euzkadi”n argitaratu zen. Hizlariaren arabera, eten zakar eta gaizkoatua gertatu zen, baina ez zen ideia-disidentziarik izan, ezta prozeduren apreziaziorik ere; etenak sortarazi zituen bi “antolakuntza nazionalista erabat identikoak, itxuraz, doktrinaz eta egintza-prozeduraz”, alderdien izenen diferentzia bakarrarekin.

Talde politiko berriak, bere burua “sabindar” bakartzat hartzen zuenak, Aranaren lehen etapa bakarrik hartu zuen -Eleizalderen iritzi-, 1895 eta 1899 bitartekoa, eta propaganda zaratatsu eta estremista eta nazionalismo sentimentala ziren bere ezaugarri nabarmenak; biga-

⁵⁶ Eleizalde'tar Koldobika: La cuestión del día. “Euzkadi”, 1921eko abuztuaren 12a.

rren etapan, 1899an hasitakoan, nazionalismoa gogoetariago bihurtu eta egitarau sozio-politiko gaiztasunaren barruan jokatu duen Alderdi bat eratu zedi-la” pentsatuz. Une horretan masa nazionalistak hurbiltzen hasi ziren, herrialdeko iritzi jatorra-aren aurrean alderdia hartzen ari zen gero eta ospe handiagoak erakarrita.

Eleizaldek gogo handia zuen erakusteko “Komunio nazionalista, bigarren etapa sabindar horren oinordeko zuzen eta fidela” zela eta beti sortzaileak hasitako obrari jarraitzen ziola⁵⁷.

7. KULTUR EKINTZAREN LEHENTASUNA

Estaturik gabeko europar nazionalitateetan, Eleizaldek bi talde handi bereizten zituen 1915ean: lehen taldean Polonia, Hungaria eta antzeko nazionalitate guztiak zeuden, zeinen borrorak izaera erabat politikoa baitzuen, beren kultur bilakaeraren aldia eginga zutelako eta literatura tradizio aski koherente eta hedatu baten jabe zirelako, bide politikoa eta ofizialez ezarri nahi zitzaizen kanpotiko kulturarekin lehian aritzeko beste. Bigarren taldean, aurrekoa baino ugariagoan, euskaldunak, txekiarrek, kroatarak, irlandarrak, esloveniarrak, eslovakiarrak eta abar sartzen ziren, eta beren hizkuntza, literatura, arteak eta beste kultur osagai batzuk berrezartzen ari zirenak liriteke, arrazoi askorengatik kultur gainbeheraren etapa luze bat ezagutu zutelako. Eleizalderen aburuz, nazionalitate horiek, alde txikiarekin, “guk bezalako kinka larriak eta inguruabarrak pasatakoak dira: gure eragozpen berberen kontra dihardute borrokan, eta, gu bezala, ia iraingitzeko zorian egonak dira”, baina beren iraupen, behargintasun eta abertzetasunari esker “bizi zuten desagertze-arriskuaren hurbiltasuna urruntzea lortu dute”⁵⁸.

Nazionalismo kataluniarrari dagokionez, gure autoreak mirespen handia sentitzen zuen kataluniarrek prestatuturiko literatura eta kultur erakunde bikainekiko, euskaldunen oso gainetik baitzeuden “giza egintzari, borondetari, lan errenazentistaren planteamenduari, metodoari eta zeregin horretako jarraipenari dagokion guztian. Eta ez bakarrik gaur egunekoaz denaz bezainbatean, baita iraganekoaz ere”; kataluniarrek “batasun nazional” bat erdietsi zuten beren historian, euskaldunek oraindik oso urrun zeukatena, “zeren oso bakanetan lortu baitugu “auzo” edo klan izpiritu eta sentimendutik nazioaren izpiritu eta sentimendura igotzea”⁵⁹.

Beste nazionalitate batzuen jarraibidetik, behin eta berriz aipatu zuen nolako premia genuen haiek bezala berreraikitze nazionalerako etapa erregular batzuei ekiteko, nahiz eta luze, ilun eta neketsuak izan. Etapa erregularak hartu behar ziren, bere iritzi herri euskaldunak ez zeuzkalako oraindik nazionalista izateko kultur baldintza oinarritzkoenak. Kontsideratzen zuen herrira kultura behar adinako zabaleran iristen ez zen bitartean “alferrik dela nazionalismoaren helburuak asaltoka irabaztea; baina herriaren gaitze-lan hori burututakoan helburu nazionala lortzea hurbil eta ezinbestekoa izango dugu”.

⁵⁷ Kasu honetan eta beste batzuetan, Eleizaldek argi utzi nahi izan zuen zer zen funtsezkoa eta zer akzidentekoa Sabino Aranaren obran; funtsezkoa “euskal naziotasunaren baieztapena eta nazionalismo horrekiko atxikimendu afektibo eta eraginkorra zen. Horixe baino gutxiago ez; baina gehiago ere ez”. Disidenteei erantzunez gehitu zuen hutssegite larritzat zeukala, benetan kattegarrizat, “Sabino Aranak dena prestatuturik, eginik, aurreikusirik eta kontsumaturik utzi zuelakoa. Ez da jaiotako eta ez jaiotako ere gaitasun hori duen gizonik (...) Guri dagokigu berak hasitako ildo horiek berriek irekitzen jarraitzea (...) Baina horrela jokatu ordez, badirudi nahi dela geure bizitza zuhaitz baten adaburuan pasa dezagun, fakir on gisara Sukarrietako hilerriaren begiespen pasiboan” (“Prosigue el mismo tema”. “Euzkadi”, 1921eko uztailaren 13an).

⁵⁸ Eleizalde, Luis de: El nacionalismo en los diversos países de Europa, in “Euzkadi” aldizkaria, 1915eko urtarrila, 7. zkia, 64 orr.

⁵⁹ “Axe”: El nacionalismo catalán. “Euzkadi”, 1917ko abuztuaren 12a.

Azken gogoeta horiek 1921ean Bilbon emandako hitzaldi batean egin zituen, eta gizarte eta kultur etaparen garrantzia azpimarratu zuen kontzientzia nazionala sor eta erro zedin:

“(…) Hau da oinarrizko etapa, hots, eskolen, akademien, ateneoen, argitalpen zientifiko eta literarioen, langile-kooperatiben, ikaskuntza Kongresuen, Gizarte Asteen, eta abarren etapa. Ondoren dator, nahiz eta lehena itxi gabe, bizirik badirau, etapa politikoa, zeinean nazionalismoa, ordezkari-ta administratibo eta parlamentarioen bidez, bizitza publikora aurreko etapan aztertutako eta landutako soluzioen multzoa sartzen ahalegintzen baita. Bigarren hori hauteskondeen, mitin politikoaren eta jarduera mota horrek berekin dakarren mugimendu guztiaren etapa da. Azkenik, eta lehen bi etapek dirautela, bukaera dator, garaitzaren erabateko eta jabetza osoarena, eta zenbat eta kontzientzia handiagoarekin lan egin aurreko etapetan, orduan eta egonkorrago eta sendoagoa izango da garaitzapena.

Hori da neure argi laburrez ikusten dudana egintza-egitaraua. Baina, zorigaitzez, euskal Nazionalismoan erabat alderantzikatu dela uste dut etapa horien ondozkatzeko-ordena, eta buruak ematen dit teilatutik hasia dugula eraikuntza. Eta baliteke hortik etortzea, neurri handi batean, gaur egun nazionalisten alorrean dauden desadorea, nahigabea eta sosegurik eza⁶⁰.

Kultur egintzaren lehentasuna, zentzu zabal batean, gai errepikakor samarra da Eleizalderen obran, bere kezkarik sakon eta iraunkorrenetako bat izateraino. Kezka bera edo antzekoa izan zuten nazionalismoaren beste figura ezagun batzuek, hala nola, Sabino Arana⁶¹, Federico Belastegigoiitia eta Eduardo Landetak⁶². Hala ere, oso gutxi lortu zuten kultur berrezarpena nola burutu behar zen azaltzea Eleizaldek bere azken etapan egin zuen argitasun eta zabalera. Liburugintzan, irakaskuntzan, kazetaritzan, hitzaldiak ematen eta abarretan egin zuten lanaz aparte, agerpen artistikoen, literaturaren eta kulturaren garapena bultzatu zuten euskaraz, eta halaber, ahalegin handiak egin zituen euskara eskolan eta eguneroko bizitzan sarrarazteko. Zera eskatzen zuen:

“baserriar euskaldunari konfiantza sentiarazi behar zaio hizkuntzaren balioan, sine-tsarazi behar zaio hizkuntzaren proskripzio leun, eta ostrazismo aitortu gabearen garaiak iraganak direla, horretara gehiago ez itzultzeko⁶³”.

Euskararen arazo praktikoez kezkatuta, Eusko Ikaskuntzako Lehen Kongresuan, aspektu sozial eta literarioetatik abiatuta euskara berrezartzeko arazoan nolako metodologia jarraitu

⁶⁰ Eleizalde, Luis de: Etapas del nacionalismo. “Euzkadi”, 1921eko abenduaren 4a.

⁶¹ Sabino Aranak, 1899an, euskal herriaren birsorkuntza aipatu zuen, euskaldun guztien hezkuntza eta batasunaren bitartez: “(...) Bil gaitezen guztiok bandera beraren pean, sor ditzagun elkarre euskotar hutsak, idatz ditzagun egunkari euskotarrak ere, sor ditzagun antzoki euskotarrak, eskola euskotarrak, baita ongintzako erakunde euskotarrak ere. Gure begiek ikus dezaten guztia, gure belarriek entzun dezatena, gure ahoak hitz egin dezana, gure eskuek idatz dezatena, gure adimenek pentsa dezatena eta gure bihotzek senti dezatena euskotarra izan dadila” (“Regeneración”, in “Obras completas”, 1.673 orr.).

⁶² Landetak 1923an adierazten zuen zeintzuk ziren nazionalismoak erabili beharreko bitartekoak euskal kontzientzia berreraikitzeke: “(...) Euskal kontzientzia berreraiki behar badugu, hizkuntza, hots, gure nortasunaren ezaugarria berrezarri behar da; eskolaren bitartez noranahi zabaldu behar da gure egiazko historia eta munduan dugun egoera; birberdetu egin behar dira iraganeko oroitzapenak, oraingoekin adostasunean jarri; (...) gazteria tolerantziaren printzipioetan hezi behar da elkarbizitza izatea nahi badugu; elkarre sortu behar dira, nazionalisten esanetara ez egon arren euskotarrak izango direnak, arazo sozialak eta eusko gobernuak aztertu eta eztabaidatuko dituztenak, zeinetan kokatu eta garatuko baitira euskotar hutsak diren arteak, zientziak, letrak, nekazaritza, arrantza, industria, merkataritza eta nabigazioa” (“Los errores del nacionalismo vasco y sus remedios”. Bilbo, 1923, 26 orr.).

⁶³ Eleizalde, Luis de: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbao, 1919, 173 orr.

behar zen azaldu zuen. Lehen zentzuan, eta bere iritziz deseuskalduntzea goitik behera etorri zenez, herrialdeko klase nagusietatik, erremedioak ere bide beretik etorri behar zuen, eredu txarraren ondoren ona etor zedin:

“Euskararen berrezarpen sozialean, dena espero izan behar da goi-klase eta klerotik (...) Gaur egungo klase zuzendari eta eragileak, fortunak eta kultura intelektualak mugatzen dituzte, naziotze hutsak berak adina edo areago: horietan ageri da noski lanbide liberaletako gizonen elitea. Klase horiek euskara berrezartzearen adibidea eman behar dute, ziur egonik herriak fidelki jarraituko duela goitik emandako etsenplu ona”⁶⁴.

Berrezarpen soziala lortu eta euskara kultura-maila guztietarako tresna bihurtzeko, beharrezkoa zen hizkuntza oso mintzaira literarioa bihur zedin, eman nahi zitzaion eduki zientifikorako gaitua.

Kultur berpizkunderako tradizio literarioak ezak ekarritako eragozpen handia aipatu ondoren, honako hiru bateratze hauen aldeko agertu zen euskara irakurriagoa izan zedin: bateratze ortografikoa, fonetikoa eta dialektala. Zalantzarik gabe, azken hori zen zailena, nahiz eta “bateratze hori, bateratze fonetikoa bezala, ez den erabilpen arrunterako nahi, erabilpen literarioerako soilik, eta batez ere idatzirako”⁶⁵.

Eleizalderen arabera, agerpen artistikoek, musikak bereziki, euskal naziotasuna definitzen laguntzen zuten, hizkuntzak alor linguistikoan baino indar apurren bat gutxiagorekin. Horregatik, oso gartsuki hartu zuen euskal musika-itzarkundea, laupabost konpositore garaikideen inguruan gertatu zena, zeinen ahaleginek euskal musika herritarrean lortu nahi baitzuten E. Grieg-ek arte norvegiarraren alde egindakoa. Gai horri buruz argitaratu zituen artikuluetan, “Arte patrio” o “De música nacional” epigrafepean, behin eta berriz aipatu zuen euskal musika herritarra, musika nazionalizat hartua, oso goitik zegoela kantitatez eta kalitatez, alor horretan europar nazionalitate gehienek aurkez zezaketaren aldean.

A. Donostiaren “Euskal Preludioak” eta “Eresiak” koadernoak agertu zirenean, ez zuen zalantzarik izan konpositore horri “gure Grieg nazionala”⁶⁶ deitzeko. Gorespenezko hitzak izan zituen “Juventud Vasca de Bilbao”ren alde ere, 1914an, koaderno bat argitaratu baitzuen 23 euskal kantarekin, Guridik eta Udaltitzek harmonizatuz.

Gai horiei buruz zuen pentsamenduaz aparte, Eleizalde musikari nabaria izan zen, eta gazte-gaztetatik Chopinen piano-musikaren zalea; Eleizaldek berak gogoratzen duenez, Madridlgo estudiante euskaldunak arte nazionalistak erakarriak sentitzen ziren, eta beraiek izan ziren “Euzko Abendaren Ereserkia” lehenik kantatu zutenak:

“(...)”Euzko-Abendaren Ereserkia”koak Alaiza, Juan Egileor, Alberto Zarraoa eta beste banaka batzuk gehiago izan ginen, eta horien artean zegoen seguraski Txomin Zarakondegi: garai hartan Cruz kalean, mailegariaren eta torero-jostunen ingurunean zegoen Euskal Etxe batean gertatu zen hori.

⁶⁴ Eleizalde, Luis de: Metodología para la restauración del euzkera, Eusko Ikaskuntzaren I. Kongresua, 431 orr.

⁶⁵ Ibidem, 436 orr.

⁶⁶ “Aita Jose Antonio Donostiakoren pianorako obra argitaratu berriak bultzada handi bat dira aberriaren arterako, berpizkunderaren bide osasungarri horretatik. Konpositore bikain hau euskal herri-kantan bakarrik inspiratzen da; baina badaki bere gaiak arte modernoaren eskakizun eskisitoenak betez gauzatzen (...) Ez dago zalantzarik Aita Donostiak luzaro aztertu dituela Schumann, Txaikovski, Grieg...etab. konpositore modernoen prozedurak, eta hori beti berme bat da...” (Eleizalde, Luis de: De música nacional. “Euzkadil”, 1914ko ekainaren 7a).

Gu guztiok, euskaldunak azken finean, oso musikazaleak ginen, ez "karramarro" eta "kazerolena", baizik eta bestearena, Rhin hegikoarena. Ez genuen Kontzertu Elkartearen saiorik galtzen, ezta wagneriar antzezenik ere, ezta orduan Madrildik pasatzen ziren pianojole handi eta ugarien errezitalik ere. Urte haietan Rosenthal, Paderewski, Bauer Casalsekin, Planté, Teresa Carreño eta Joaquín Malats, gazterik hildako artista kataluniarra, entzun genituen.

Orkestra handiko musikan Beethovenek sutan jartzen gintuen, gupidarik gabe estutzen zigun arima, eskularru bat bezala alderantzikatuz. Bere obertura paregabeaz gainera, debotzio ia erlijiozkoz entzuten genituen sinfonia guztiak, inoiz entzuteko aukerarik izan ez genuen IV.a salbu. Guztiok bat gentozen Pastoral gutxiestean, nahiz hala ere hain txalotua izan, eta VIII.aren lehen bi denborei super-Mendelssohn bat, baina infra-Beethoven bat irizten genien. Aldiz, hodeietaraino igotzen ginen VIII.aren beraren finalarekin, VII. osoarekin eta gainerako denbora ia gehienekin⁶⁷.

II. LEHEN HEZKUNTZAREN ARAZOAK ETA BERRIZTATZE-AHALEGINAK

1. ANLAFABETISMOAREN ZENBAIT FAKTORE

Eskolaren arazoen inguruko gizarte-sentiberatasuna haziz joan zen XX. mendearen lehen herenean zehar, eta baserri-giroko hezkuntza-errealitatearen zuzeneko behaketaren ondorioz, lehenik, analisi objektiboak helduko ziren, eta gero soluzio praktikoak.

1920an oraindik, analfabetismo-tasak oso altuak ziren, nola Bizkaian hala gainerako euskal probintzietan: urte horretako zentsuaren arabera, alfabetatugabeen portzentaia Bizkaian % 40,79koa zen, Araban % 32,37koa, Gipuzkoan % 40,68koa eta Nafarroan % 43, 41ekoa.

Espainiako alfabetatugabeen kopuruak, Euskal Herriko batezbestekoa baino zerbait altuagoa zenak, honako kopuruak eskaintzen ditu 1900etik 1930era:

	1900	1910	1929	1930
Gizonezkoak	45,7	41,4	34,5	24,8
Emakumezkoak	66,0	59,1	50,6	39,4
Guztira	56,2	50,6	43,2	32,4 ⁶⁸

Datu hauen eta beste batzuen aurrean, autore garaikideek analfabetismoaren garapenaren eta banaketaren arteko aldeak azpimarratzen zituzten, baldintza geografikoek nahiz subjektuen baldintza pertsonalek sortuak, batez ere sexuak. Argi zegoen analfabetismoaren intentsitatea handiagoa zela emakumezkoen artean gizonezkoenean baino, nahiz eta haiei zegozkien kopuruak askozaz bizkorrago jaisten ari ziren gizonezkoen artean baino.

Ez dago baserri-giroko alfabetatugabeen estatistika-datu orokorrik, nahiz eta oso altuak izan ziren ustea egon. Jakingarri bitxi gisa, Mendatako Albiz bezalako guneeetako kasu konkretuak ezagunak dira, non auzo-ikastola sortu baino lehen egoera guztiz tamalgarria zegoela jakin ahal izan baitzuen Luis Eleizalde:

⁶⁷ Eleizalde, Luis de: Nuestros veinte años. "Hermes", 1917ko ekaina, 6. zk.

⁶⁸ Pérez S., Mariano: La enseñanza en la Segunda República. EDICUSA. Madril, 1977, 26 orr.

“(...) biztanle guztietatik (265 guztira), gaizki irakurtzen eta idazten zekitenak sei gizonetako ziren, eta emakume guztiak, berriz, alfabetatugabeak ziren”⁶⁹.

Ustea zen analfabetismoa hainbat faktoreren ondorio logikoa zela, hala nola: eskola-gabezia, irakasleen prestakuntza txarra, bizimodu ekonomiko eta sozialaren nekazaritza-izaera, eta abarrena⁷⁰; Euskal Herriaren kasuan, egoera hori larriturik ageri zen geografia-aren nahiz hizkuntzaren arazoarengatik, Eusko Ikaskuntzaren lehen Kongresuetan egiaztatzen zenez. Milaka haurrek egunero kilometro bat baino gehiago egin behar izaten zuten beren eskoletara iristeko, eta horrek guztiak asistentzia oso irregularra izatea zekarren. Bigarren, euskararen arazoak eta maisu-maistra ofizial gehienek hura ez jakiteak distantzia geografikoak adina analfabeto sortzen zituen, garaiko pentsalari eta idazleek ustetan. Landetak idazten zuenez, lehen hezkuntzako eskola sortzea demokraziaren konkista bat izan zen, eta beraren bitartez herria kulturarekiko harremanetan jarri zen; hala eta guztiz ere, “Bizkaian eta Euskal Herriko alderdi askotan, non haurrek euskaraz bakarrik hitz egiten zuten, konkista horren fruituak ez ziren iritsi, eta ez dira oraindik ere umotzera iritsi, eta ondorioz, herriak ez ditu oraindik dastatu”⁷¹.

2. IRAKASKUNTZA OFIZIALAREN EGOERA: MAISU-MAISTRAK

Ondoren, eta era eskematikoan, lehen hezkuntzak zituen arazo nagusiak jorratuko ditugu, berritze-ahaleginak gerora zein aspektu pedagogikotara bideratuko diren nolabait ere aurreratzeko asmoarekin.

Lehenik, zentralizazio pedagogikoaren eta hiri-eskola eta baserrikoaren arteko uniformitatearen auziak daude. Bi arazo horiek ideologia kontserbatzailea bere horretan mantentzeko eta politikariek eskolaren eguneroko errealitateaz duten axolagabekeriari egozten zaizkio; ikas-egitarau eta orientabideek ez zituzten erregio desberdinetako desberdintasun kultural, geografiko eta linguistikoak kontuan hartzen, ezta hiri-bizitza eta baserri-bizitzari loturiko gizarte-taldearen premiak ere aintzakotzat hartzen⁷².

Adituek sarritan aipatzen dituzte eskola-antolakuntza eskasaren arazoak eta metodo pedagogiko eta didaktiko desfatuak. Leonzio Urabaienek eta Eduardo Landetak, besteak beste, xeheki aztertu zituzten eskolaren barne-baldintzak, zenbait alderdi azpimarratuz, hala

⁶⁹ Una barriada vizcaína y su escuela (Albiz de Mendata). Edición de la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Bizkaia. Bilbo, 8 orr.

⁷⁰ Lorenzo Luzuriagak, espainiar alfabetismoa esplikatzen zuten faktoreak eman zituen zerrenda batean: herriaren miseria, arrazaren izaera, bizitza ekonomiko eta sozialaren izaera baserriar eta nekazaritzakoa, irakasleen prestakuntza eta ordainketa txarra; nahiz eta ulertzen zuten fenomeno horiek guztiek arazoa osatzen zutela, beraren arabera “bada bat orokorragoa eta erabakigarriagoa, eta hori eskola-gabezia da”. Azpimarratu egiten zuten analfabeto portzentaiaren, eskola bakoitzeko dagoen biztanle kopuruaren eta biztanle bakoitzeko gastuen artean dagoen erlazio estua. (El analfabetismo en España. Madrid, 1919, 75 orr.)

⁷¹ Landeta: E.: Estado actual de la escuela en el País Vasco. -Los remedios inmediatos. -Organización de la escuela vasca de conformidad con las condiciones locales. Eusko Ikaskuntzen I. Kongresua, 88 orr.

⁷² María de Maeztuk oso egoki laburbiltzen zituen gabezia eta akats horiek: “Horiek izan dira espainiar Estatuak egindako hutsegite larriak: legeria uniforme, batere originaltasunik gabea, erregio bakoitzak dituen ezaugarri bereziak batere kontuan hartzen ez dituen; gure politikariek lehen irakaskuntzako arazoekiko agertutako arinkeria; baserri-eskola erabat zabartzea. Nola harritu eraentza horrek irakaskuntza eskasa, eskola duineza, irakasle dohakabea, barrutik hautsia, solidaritate emankorretarako baretasun eta energiarik gabea ondorioztat eman izanaz? (Lehen Irakaskuntza. Eusko Ikaskuntzen II. Kongresua, 1920, 40 orr.)

nola maisu-maistren lanaren erdizpurdizkeria, irakaskuntza berbalista eta liburuzkoa, eskola-ekipamenduaren eta erabilitako materialen pobretasuna. Antolakuntzari zegokionez, Urabaiek zera adierazten zuten:

“geldi dago duela urte asko. 1857rako kalkulatu zirenak baino 122 eskola gutxiago ditugula esanez gero, dena esanda dago. 1908ko eskola-estatistikaren arabera, Euskal Herrian ezarritako eskola publiko bakoitzari, batez beste 85na ikasle eta irakasle zegozkion. Eta guztiok ongi dakigu irakasle bati ezinezko zaiola behar bezala lan egitea 45 edo 50 haur baino gehiago bere kontura eduki behar dituenean (...) Datu horiek 1908koak dira, baina egoera, Estatuaren egintzari dagokionez, ia ez da aldatu. Beraz, behar bezalako eskolarik ez izateaz gainera, behar ditugunak ere ez dauzkagu”⁷³.

Azkenik, ez dira ahaztu behar aurrekontu-eskasia eta horren ondorio negatiboak, batez ere eskola berriak sortzeari dagokionez eta irakasleriaren kontsiderazio ekonomiko eta sozialaz denaz bezainbatean⁷⁴.

Eskola-estatistika onik ez izateagatik, hogeigarren hamarkadan artean ez zegoen daturik eskola-kopuru zehatzaz, ikastetxe publikoetan eskolaturiko ikasleen kopuruaz eta bertaratze eta erregio nahiz urtaroen araberako fluktuazioen batez bestekoez. Horregatik, 1908ko datuetara jotzen zen. Urte horretan, Espainiak, gutxi gora-behera biztanleko 1,60 pta gastatu zituen lehen hezkuntzan; bien bitartean, Holanda eta Suitza bezalako europar herrialdeetan, 12 eta 21 pezeta gastatu ziren, hurrenez hurren.

Ikastetxe kopuru ahalik eta handiena jasotzeko premia larriarekin batera, bazegoen irakasleen egoera ekonomikoa hobetzeko kezka ere, erabiltzen zena baino soldata-eskala ekitatiboago baten bidez. 1901ean lehen irakaskuntzaren horniketa Estatuaren eskuetara aldatu ondoren, gutxienezko soldata 500 pta.ra igo zen; soldata hori 1.000 pta.n finkatu zen 1910ean, eta 1.500 pta.n zortzi urte geroago.

Azken urteetan egindako aurrerapen nabariak gora-behera, 17.866 maisu-maistra inguruk, hau da guztiaren % 63k, 2.000 pta. baino gutxiago irabazten zuten 1919an; egoera ekonomikoz kezkarri horrek, une hartako inguruabar ez-normalek larriagoturik, kezka-egoera larria sortzen zuten maisu-maistren artean, eta zenbaitetan, irakaskuntzaren graduazioa, eskola-egitarauak eta abar bezalako arazo garrantzitsuetan murgiltzea eragozten zuten.

Euskal Herriko eskola-erakineki dagokienez, 1908ko zentsuaren arabera 1.685 bat zeuden; eskola horietatik 1.033 bat har zitezkeen ontzat, 450 erregularizat eta 202 txartzat. Bizkaiari zegokionez, irakasteko helburuarekin eraikitakoak %65 ziren; eta Bilboren kasuan, baziren zenbait eraikin eta instituzio, Espainiako beste edozeinekin alderatuta higieenez eta pedagogiaz goragokotzat kontsidera zitezkeenak.

Hala ere, Bilboko eskola-erakin suntuosoekiko kontraste nabarian, Bizkaiko herri txiki askotan Mª de Maeztuk “baserri-eskolaren abandonua” deitzen zuena ageri zen. Herri horietako eskolei bisita egin ondoren, Maeztuk honako hau idatzi ahal izan zuen:

⁷³ Urabayen, Leoncio de: La enseñanza en los pequeños municipios vascos, “Asamblea de Administración Municipal Vasca”. Donostia, 1919, 285 orr.

⁷⁴ Ikusi Jordi Monés-en obra: El pensament escolar y la renovació pedagógica a Catalunya (1833-1938). Ediciones de La Magrana. Bartzelona, 1977, 160-162 orr.

“Nik euskal probintzietan Bilboko eskolak bakarrik ezagutzen nituen, eta horietako batzuk eraijin suntuosotan (suntuosok Espainiako gainerakoekin alderatuz gero) kokaturik zeuden eta Udalak material bikainez hornitu zituen. Cossio jaunak, 1905ean, hiri horretako Eskola-Erakusketan emandako hitzaldian, material “paregabea” deitu zion. Baina ez da probintzia guztia egoera berean aurkitzen. Bizkaiak, barruan eta kanpoan hain go-raipatua den oparotasuna gorabehera, abandonurik handienez eduki du bere erregioaren parte handi bat, hain zuzen ere ibarrean itxirik eta munduarekiko eta aberastasun-ahalbideekiko harreman murriztagoan dagoelako kuttunagoa izan beharko lukeena”⁷⁵.

2.1. Maisu-maistrak izendatzeko ahalmenaren erreklamazioa

Irakaskuntzaren arazoa, alderdi guztietan aski konplexua eta zaila izateaz gainera, Bizkaian larriagotua aurkitzen zen herrialdeak hizkuntza propioa zeukalako. Esan ohi zenez “guri ez zaizkigu aski eskolak eta maisuak. Guk behar dugu maisu horiek gaiturik egotea esku-betean hizkuntza propioan barreiatzeko” irakaskuntzaren onurak, horrela herriarentzat obra eraginkor bat eginez⁷⁶.

Alderdi jeltzaleak etengabe lan egin zuen irakasleei euskararen ezagutza ezinbesteko baldintzatat eskatu ahal izan ziezaieten, eta nahi horrek, udalek maisuak izendatu ahal izan zitzatela eskatzea ekarri zuen ondorio gisa. Funtsean, harik eta Moyano legeak (1857) instrukzio publikoaren behin betiko nibelazioa ezarri zuen arte, historikoki euskal udalek izandako ahalmen pribatibo eta forala berreskuratzea baizik ez zen.

Gurari nazionalistek gero eta aldeko gehiago bereganatu zituzten, eta 1906an, hezkuntza-gaia Aldundiek arreata handienarekin kudeatu beharreko gaien artean egon zedila eskatzen zen, Gobernuarekin Kontzertu Ekonomiko berriaren hitzarmena egitean. Azpimarratzen zen nolako garrantzi material eta moral handia zeukan “maisuk hemengoak, euskaldunak izateak, eta hemengo hizkuntzan, euskaraz hitz egiteak, horixe baita antzinakoa bezain eder den hizkuntza honen desagertzea geldiarazteko modu bakarra”; eta ondoren gehitzen zen “egunen batean iritsiko da maisuak Estatuak batere esku hartu gabe izendatuko diren eguna”⁷⁷.

Hizkuntzaz landa, irakas-autonomia erreklamatzeko eragin zuen beste auzietako bat irakaskuntza aurkitzen zen abandonu-egoera zen, maisuen etengabeko hutsegite eta interinitateengatik.

Sarritan esaten zenez, euskal herriari ez zitzaion hezkuntzarik ematen eta herri txikietan bizi zenari oraindik gutxiago, zeren

“Maisu gehienek ez dute horretarako zaletasunik, eta gainera, ez dute horretarako behar adinako prestakuntzarik. Gaitza areagotu egiten da eskolak hornitzeko garaian dagoen irregulartasunarekin. Euskal Herriak maisu gutxi ematen du, eta gure eskoletan oso nekez dago irakasle euskaldunik. Eta baserri-bizitza, dagoeneko ikusi dugunez, latza eta atsegin gutxiakoa denez, eskola bakoitza igarobide bat baizik ez da maisu bakoitzarentzat. Baldintza horietan erabat alferrik da lehen aipatzen genuen hobekuntza-lan horretan pentsatzea. Eskolak porrot egingo du zaletasun eta egonkortasunik gabeko maisuek gidatzen duten bitartean”⁷⁸.

⁷⁵ Maeztu, María de: Opus cit., 39 orr.

⁷⁶ Landeta, E.: Opus cit., 884 orr.

⁷⁷ Ikusi “Sobre lo mismo” idatzia. “Euskalduna”, 1906ko abuztuaren 18a, 456. zkia.

⁷⁸ Urabayen, Leoncio de: Opus cit., 283 orr.

Bertako korporazioak sarritan kexatu ziren egoera horretaz, eta euskal aldundiek gestioak egitea erabaki zuten lau euskal probintzietako udal eta kontzejuek maisu-maistrak libreki izendatzeko ahalmena izan zezatela Gobernuari eskatzeko. Unibertsitate-barruti propioa sortzea ere eskatzen zen, herrialdeko bertako maisu-maistrak prestatzeko alde aurretiko abiapuntu gisa⁷⁹. Iruñeko Konferentzian gertatu zen hori (1899ko ekainaren 20an eta 21ean); lau aldundiek “Instantzia” bat igorri zuten Madrila, baina ez zuen erantzunik izan, diputatuek Gor-teetara bidalitako gutunetatik ondorioztuzenez.

1912 aldera, Bizkaiko Udalen Asanbladak irakas-autonomiaren auzia planteatzen du berriro, maisu-maistrak udalek -eta ez Estatuak- izenda eta bereiz ditzatela eskatuz. Gaiak euskal instituzioen interesa sortarazi zuen, baina aurrekoetan bezala euskal gizartearen iritzi-desberdintasuna ere sortu zuen. Nazionalistek eta udal-autonomiaren aldekoek aurrez argitu nahi izan zuten ez zela ezer anarkikoa eta arraroa eskatzen, zeren eta praktika aski orokortua baitzen European irakaskuntza emankortasun-maila gorenean jarria zeukaten nazioetan, Alemanian eta Ingalaterran esaterako.

Lau probintzietako komisiok Madrila abiatu ziren “udalek maisu-maistrak izendatzeko eskubidea berreskura zezatela” kudeatzera, baina “ikusirik gestioak alferrik zirela, eta ez zegoen saileko Ministroak eta ez Canalejasek ere ez zutela ezer konpontzen, Bilbora itzultzea erabaki zuten”⁸⁰. Bitartean, Nafarroak, —negoiazio honetan aparte jokatu baitzuen—, gestioekin jarraitu zuen, eta 1914ko apirilaren 8ko E.D.-z maisu-maistren proposamen unipersonala formulatzeko ahalmena lortu zuen. Nafarroari egindako kontzesio horrek harrera ona izan zuen prentsa nazionalistan⁸¹, eta euskal instituzio publikoei Nafarroak erakutsi zuen energia, irauten eta irmotasun beraz jokatzeo eskatzen zitzaien.

Landeta izan zen udal-izaerako eskola baten aldeko kanpaina horretan gehien nabarmendu zena, eta irakaskuntza Estatuarena dela dioen ideia balio gabetzen zuten arrazoiak atera zituen; Estatu irakaslearen porrota azpimarratzea atsegin izaten zuen, eta baieztapen hori Costa, Maura, Cambó, Silió eta abarregandik hartutako aipuez sendotzen zuen, baita liburuez eta ateneoetan eta parlamentuan emandako hitzaldiez ere. Behin eta berriz defendatu zuen “La Tarde”ren orrialdeetatik, eta beti europar ereduaren arabera, “Estatuari dagokio maisuaren baldintza gutxienezkoak zaindu, gainbegiratu eta markatzea, eta behar denean udala ordezkatzeko, baina behar denean soilik”⁸².

⁷⁹ Joaquín Paviak, 1899ko Iruñeko Konferentzian Gipuzkoako ordezkari zenak, bertan bildutakoei ikusarazi zien garai hartako eskolak hornitzeko prozedurak “eragozpen larriak zekartzala irakasleen izendapena udalerriek egiten ez zutenetik, instrukzio erlijiosoari, asiduitate eta kargu hain garrantzitsua betetzeari eta herrialdeko ohitura onak gordezteari zegokienez portaera batere egokia ez zutenei postuak emanez, Maisu gehienak euskal herritik kanpokoak zirelako eta ez zutelako ezagutzen euskara, Gipuzkoako haur gehienek, batez ere biztanle gutxiko herrietan, hitz egiten duten hizkuntza bakarra”. Gainerako komisionatuak bat zetozen gipuzkoar ordezkariak azaldutako arrazoiakekin. (Gipuzkoako Aldundi Txit Gorenak horren laguntza eskatzen du, probintzia hauetako herrietako eskoletarako lehiaketak, 1857ko legeak xedatzen zuenaren arabera, bere hiriburuetako bakoitzean egin daitezela kudeatu eta Gobernutik lortzeko. Karp. 1030, esp.26)

⁸⁰ Arrien, Gregorio: Educación y escuelas de barriada de Bizkaia. (Escuela y autonomía, 1898-1936). Bizkaiko Foru Aldundia. Bilbo, 1987, 64 orr.

⁸¹ “Euzkadi” aldizkariak (1914ko martxo-apirilekoak), Eleizalde zuzendua, ez zuen erabat asebetegarritzat jotzen Nafarroak lortutako ahalmena, zeren “ulertzen baitugu Nafarroak ez dituela proposatu behar, baizik izendatu bere maisu-maistrak, horretarako bere eskubidea eskatuz eta indarreango legeetan erabat ezarri arte amore eman gabe”; hala ere, eta Euskadiren gainerakoan dagoen egoerarekin alderatuta, xedapen hori garaitzapean bat zela jotzen zuen.

⁸² Arrien, Gregorio: Opus cit. 107 orr.

Eleizaldek eskola-autonomiaren eztabaidan ere esku hartu zuen eta hori lortzea baldintza "sine qua non"tzat zeukan lehen irakaskuntzaren antolakuntza erreal eta eraginkorrerako. 1919ko abuztuaren txosten luze eta dokumentatua idatzi zuen "La enseñanza primaria en Bizkaia" izenburuarekin, eta bertan azaldu zuen nolako arazoa sortzen zuten maisu-maistren interinidade eta ordezkapenek, indarreko legerian kontsagratuak zeuden egiazko anomaliak baitziren eta irakaskuntzan atzerapen eta efikaziarik eza nabaria sortarazten baitzuten, sarri askotan horiei eusteko herriek egiten zituzten ahaleginak antzu bihurtuz. Bizkaiko Aldundiak kontuan har zitzan, datuok aurkeztu zituen:

"Lau urteko epean, 1913ko irailaren 1etik 1917ko abuztuaren 31ra, Bizkaian honakoa izan dugu:

Eskola 1 irakaslerik gabe	8 eta 9 hilabete bitartean
2 eskola irakaslerik gabe	7 eta 8 hilabete bitartean
Eskola 1 irakaslerik gabe	6 eta 7 hilabete bitartean
2 eskola irakaslerik gabe	5 eta 6 hilabete bitartean
3 eskola irakaslerik gabe	4 eta 5 hilabete bitartean
8 eskola irakaslerik gabe	3 eta 4 hilabete bitartean
31 eskola irakaslerik gabe	2 eta 3 hilabete bitartean
71 eskola irakaslerik gabe	hilabete 1 eta 2 artean
69 eskola irakaslerik gabe	hilabete 1 baino gutxiago

Hau da, lau urteko epean, irakasle-gabeziarengatik irakasle gabe eta itxita epe luze samar batean ehun eta laurogeita zortzi eskola nazional izan dira Bizkaian.

Eta ez zen dena horrekin bukatzen. Izan da eskolarik zenbait hilabetez irakasle gabe egon ondoren, urtebeteko interinidadeak jasan dituen. Gaitzerdi interinidadea maisu bakarrari zegokionean, kasu horretan nabarmen urritzen baitziren izaera horren eskasiak, bazegoelako halako jarraipen bat irakaslearen lanean"⁸³.

Baldin eta eskola nazional itxi edo irakaslegabeena (%46 epe luze samar batean) bitxia bada, ez da gutxiago ordezkapenei dagokiena.

Nahiz eta zerbitzuak ez eman edo eskas eman, udalek garaiz ordaintzen zuten hitzarturiko soldata; hori zela-eta, Eleizaldek gogoratzen zuen zer kostatzen zitzaion Bizkaiari eskolak sustengatzea, Landetak behin eta berriz jorraturiko gai bat azpimarratuz. Estatuak, 1918 alde-ra, 268.000 pta. jartzen zituen bitartean, Bizkaiko udalek epealdi berean guztira egindako gastuak 729.661,20 pta. ziren urtean; zenbateko horri udal-irakaskuntzaren sustenguan gas-tatutakoa ere gehitu behar zaio (567.806,68 pta.), eta beraz, irakaskuntza publikoan 1.300.000 pta. inbertitzen ziren guztira.

Hona hemen Bizkaiko udalek inbertitzen zituzten kopuruak, gai desberdinak eta horien xehetasuna adieraziz:

⁸³ Ikusi idatzi hau: "La enseñanza primaria en Bizkaia". "Euzkadi", 1920ko martxoaren 19a eta azaroaren 6a.

1901eko udal aurrekontuetan esleitutakoa Estatuari itzultzea . . .	431.363,36 pta.
Borondatezko sariztapenak	28.500,00 pta.
Borondatezko ordainketak	75.500,00 pta.
Etxe-gelaren alokairuarengatik	108.500,00 pta.
Borondatezko gehikuntzengatik	33.500,00 pta.
Gastu orokorregatik (ura, berokuntza, garbikuntza, ikuskaritza, eta abar, Bilbon soilik)	29.500,00 pta.
1. irakaskuntzako administrazio-saila	12.300,00 pta.
Eskolen ikuskaritza	4.247,84 pta.
Pixkanakako gehikuntzak	6.250,00 pta.
Udal-irakaskuntza Bilbon.	342.806,68 pta.
Udal-irakaskuntza Bizkaiaren gainerakoan, gutxi gorabehera	225.000,00 pta.
GUZTIRA	1.297.467,88 pta.

Maisu-maistrak izendatzearen auzia Eusko Ikaskuntzan ere planteatu zen, eta bere Kongresuetan arazo horri buruzko aipamen ugari ageri da. Esate baterako, Oñatiko Kongresuan (1918), irakaskuntzaren kanpo-antolaketari buruzko ondorioetako batean euskal Aldundieiei gogorarazten zaie era zabal eta guztizkoan lot zekizkiola lehen irakaskuntzaren gaiari.

“eta horretarako, lehenik, arretaz eta gastuei kontu egin gabe, ahalegindu behar du-te instrukzio hori —bere antolakuntza administratibo eta teknikoari dagokionez— erabat herrialdearen esku egon dadila, Estatuaren inolako eskuhartzerik gabe”⁸⁴.

Talde nazionalista Aldundiaren buru egon zen bitartean, autonomi gestio orokorrek in batera-tsu, Nafarroari maisu nazionalak izendatzeko emandako eraentza Bizkaiarentzat ere lortzen saia-tu ziren; beren gestioen emaitza negatiboak ikusirik, Madrila bidalitako komisionatuetako batek zioenez, Estatuari eskatu zioten

“hartutako eginbeharrak bete ditzala. Bizkaiko Diputatuok laburrak gara hitzetan baina luzeak geure eginbeharra betetzeko egintzetan. Guk Ministeriora hurbiltzean arrazoia eman diezagula eskatu diogu. Ez ditugu hitzak bakarrik nahi, egintzak baizik; eta eskubidez dago-kiguna gutxitu nahi badigute, esan diezagutela argiro herrialdeak jakin dezan. Instrukzio Pu-blikoko Ministro Jaun Txit Gorenarengana hurbiltzean, gogoratu diogu zeintzuk izan ziren Al-ba jaunak hitzartu eta Bergamin jaunak berretsitako konpromisoak beste erregio bati eman-dakoa Baskongadetako Probintziei ere emateari zegokionez, eta gaineratuz, komenio bat bete zedila besterik ez genuela eskatzen. Instrukzio publikoarekin zerikusia duen guztia arreta bereziz begiratzen dugunok, maisu-maistren proposamen unipersonalerako eskubi-dea udalei aitortzea besterik ez dugu eskatzen”⁸⁵.

Azkenean, protesta, erreklamazio eta negoziaketa horiek ez zuten nahi izandako emaitza eskaini; porrotaren zergatiak zeintzuk ziren aztertzen hasi gabe, jakinaraziko dugu Bizkaiko gizartea eta prentsaren parte bat hezkuntzaren udal-tesien aurka zeudela⁸⁶, eta halaber age-rikoa zen maisu-maistra nazionalak zioten kontrakarra ere.

⁸⁴ Ikusi Ondorioak, Eusko Ikaskuntzen I. Kongresua, 940 orr.

⁸⁵ Bizkaiko Aldundiaren bilera, 1917ko abenduaren 5ekoa (E.H.A.A., 1918-XI-11) 1088 orr., 253 zk.

⁸⁶ “La Gaceta del Norte” egunkariak instrukzio publikoaren dezentralizazioa defendatu zuen bitartean Estatu irakaslearen porrota seinalatuz -1912 eta 1914 bitartean argitara emandako zenbait artikuluren bitartez-, Bilboko “El Liberal”ek zorrotzasun handiarekin aztertu zituen “Bizkaiko Udalerrien Asanblada” (1912) aipatuaren ondorioak, zeinak Gobernuari maisuak izendatu eta bereizteko ahalmena eskatzea erabaki baitzuen; egunkari horren arabera, erreklamazio hori lortuz gero, eragin negatiboak izango zituen bai zuzendaritza separatistan eta bai eskolaren prozesuan ere, hori

2.2. Bi adibide desberdin: Maisua “Blancos y Negros”en eta maisua “Landibar”en

Ondoren herriko maisuaren jarduera aipatuko dugu Arturo Kanpionen “Blancos y Negros” (1896) eta Luis Eleizalderen “Landibar” (1918) eleberrietan agertzen den moduan, errealitate beraren bi koadro eta bi aspektu desberdin aurkezteko asmoz, besterik gabe. Bi obra horietan maisuari buruzko ikuspegi negatibo bat azaltzen zen, baina horietako lehenean deuseuskalduntze eta inmoralitaterako tresna bezala zuen egitekoa gehiago azpimarratzen zen eta “Landibar”en, berriz, laizismo, pedanteria eta antinazionalismoaren figura adierazgarri bezala ageri da areago.

Beste aspektu batzuetan, ez dago zalantzarik aurki litekeela antzekotasun literarioren bat aipaturiko eleberrietan, nahiz bata eta bestearen artean denboraldi luze samarra igarota egon. Bietan ageri da grina politiko argi bat, agintzeko gogoa dutenen ohitura eta etsaitasunen deskribapenaren bidez agerian jarria. Kanpionek Nafarroako politika tradizionala defendatzen du, Mariogan nortua, eta Eleizaldek argi eta garbi ikusarazten du bere ohiko pentsamoldea: “Landibar” eleberriko protagonista Miguel Gaztanbide nazionalista da, bere lanbidebizitzan eta politikan garaile gertatzen den ingeniari gaztea.

“Blancos y Negros”en, maisuak (Bernardinok) egundoko jipoia ematen dion haur baten (Martinico) historia negargarria kontatzen da, egokitu zaion eta euskaraz hitz egiteagatik kenterik izan ez duen eskolako eratzuna dela-eta. Azkueren Sasi-Eskola lanean ere agertzen da eskola-eratzunaren gaia, baina obra horren amaieran hurrek eraztun beldurgarria errekarra jaurtitzea erabakitzen dute eta, ikasleek gaztelaniaz hitz egiten al duten kontrolatzeko maisuak erabiltzen duen tresna nagusia desagertu egiten da. Kanpionen eleberraren kasuan, berriz, Martinico gizagajoaren heriotza dugu, eskolan jasotako zigor ankerraren ondorioz.

Blancos y negros lanaren egileak Bernardino maisua pertsona gaixo, umore txarreko eta arranditsu gisa deskribatzen du; gogorra azpikoekin, eta zurruna nagusiekin, bere baitan biltzen zuen, aldi berean, “dominearen erdi-ezjakintasuna” eta “obra erdipurdiko eta heterogeneoen irakurle zalapartatsuen erdi-zientzia”. Bere nortasunaren beste ezaugarri batzuen artean “erregionalismoari jakobino-gorrotoa zion”, eta higuina zion euskarari “agian gogora ekarri gaztelania lardaskatzen hasi zenean bereganatu zituen isekak, zeina gaur, bere eskola-maisuaren irizpidez, munduko hizkuntza ozen, maiestatetsu, aberats eta perfektutzat baitzeukan”. Euskararekiko gaitzespena “ernegatuaren, parrizidaren suminaren bidez hartitzen zen”⁸⁷.

Urgaingo udal-maisu kargua lortu ondoren, non soldata ziztrinaren truk ozta-ozta bizi baitzen, bere lanbidean murgildu zen, karreran izandako etsipenek, familiako ezbeharrek eta gorputzeko gaitzek ozpindu zioten izaera gozakaitz samar eta sentiberatasun gutxiko bihotz batez. “Bere menpeko mitikoengan, akatsa besterik ez zuen ikusten. Eta haiek eta bera elkarren tormentu ziren”⁸⁸.

menperaturik geratzen zelarik “hiritarren ordezkariak eta klase-bereizkuntza nahi dituztenen amarruetara, gerra zibila predikatuz, maila guztietan kulturarekiko gure erlazibideak izan behar duten metodo pedagogikoei ateak trabatuz” (Todo inútil, in “El Liberal”, 1912-1-12).

Prentsa nazionalistak, gurari autonomista horiek begikotasun eta atxikimenduz hartu zituelarik, beti ikusmuga zabalagoetara begiratzen zuen bere ideologiarekiko harmonian. Bizkaitarrak, Bizkai-Buru-Batzararen organoak, gogorazten zuen “herrialde honetan antzinatik arestira arte, udalerriek lehen irakaskuntzako maisu-maistren izendapenak egiten zituztela. Oraindik badira maisu-maistra horietako batzuk” (M.: Enseñanza, “Bizkaitarra”, 1912-4-6, 171. zk.).

⁸⁷ Campián, Arturo: Blancos y Negros. Berrargitarapena. Donostia, 1934, 208 orr.

⁸⁸ Ibidem, 209. orr.

Bernardinok ikasleei esan zien aurrerantzean astean bitan eskatuko zuela eraztuna, eta ez egun jakinetan, lehenago bezala. Bere iritiz, lotsagarria zen herrian gertatzen zena: Inork ez zuen gaztelaniaz egiten eta haur bakar bat ere ez zen gai “dozenerdi bat hitz bata bestea- ren ondoren ahoskatzeko, trakeskeriarik esan gabe. Gero ikuskari jauna etorri eta errieta egi- ten du”.

Eraztuna Martinicoren eskuetan zegoen. Martinico, eskrofulak, rakitismoak eta miseriak hiru bider zaurituriko haur eragabe bat zen; nahiz eta begibistako ahulezia izan, maisuak begiratu makurra egin zion, “eraztunari betiko atxikirik” zegoela esaten zion bitartean, eta eskolara ez ze- la letrazaletasunarengatik etortzen, baizik eta udalak ematen zuen jaki-anoarengatik:

“Gaztelania zer den eta gringoa zer den ikas dezaan, odolaren zirkulazioa bizkorra- raziko diat. Hire espartuzko mihia eta hire hizkuntza parez pare zabiltzak. Esana, esan; atera eskuak eta bildu hatzak”.

Gogoz kontra obeditu zion Martinicok, eta maisuak kolpe lehorrak emateari ekin zion koadradilozko erregelaz. Garrasi egiten zuen mutikoak eta eskuak atzeratzen zituen; or- duan maisuak tirakada gogorak ematen zizkion belarrietatik eta iletik, helduleku horieta- tik tiraka airean jasoz. Odola zerien atzazalei, eta inondik ere ez zen izan eskuak berririo sakeletatik aterarazteko modurik.

(...) Negar eta garrasiek sumindurik, don Bernardino ankertuz joan zen eta kolpeak hisia basatiz ugaldtu zituen (...) Dohakabeak ez zuen jadanik negarrik egiten, intziri egiten zuen: haren keXu konbultsiozkoek dardar eragiten zioten enbor eragabetuari...”⁸⁹.

“Landibar”eko maisuari zegokionez —Glicerio Pedrajales izenez—, haren jardura esko- laz kanpo gertatzen zen, kalean eta gizarte- eta kultur bileretan. Izatez, haren eskuhartzeak oso laburrak eta barreiatuak dira Eleizalderen narratiban zehar.

Pedrajales, jaiotzez Palentziakoa eta apaizgai izana gaztetan, heterodoxoa zen “semina- rioko beste transfuga” asko bezala. Eskuarki, “jauntxozale zuhurren taldeari” lotzen zitzaion, non Don Lesmes eta beste pertsonaia tipiko batzuk baitzeuden; haien interes handiena Alder- di Jeltzaleari kontra egitea zen eta “minbizi bizkaitarra” deitua herritarren artean eragozte- a, horretarako “gainera datorkigun basatikeria oskurantista eta atzerakoia- ren oldarra arbuaitzen zuten gizon aurrerakoi guztien” batasunaz baliatuz. Hori Lesmesek esan zuen bilera batean, eta gehitu zuen, zorionez, “egitekoa erraza dela, ongi eramaten baldin badakigu. Bali- ozko eta eragimenezko elementu guztiak gurekin daude, baita kleroa bera ere, eta horrek badu bere pipermina...”⁹⁰. Politikaren baliabide gorenak César Aldagan “Sociedad Vasco-Escocesa de Vidriería”ko gerentearen eskuetan bildurik zeuden, zeinak kontratatu baitzituen Miguel Gaz- tanbideren zerbitzuak.

Nazionalistak, beren aldetik, herriko plazan kokaturik zegoen Patxiren kafetegian biltzen ziren, ondorengo ohiko partaideen tertulia eratuz: Indalecio Legorburu, arkitektoa eta Udal batzarreko burua; Eugenio Azkue, medikua eta herriko batzoki-burua; Teodoro Zumeldi, abo- katua; Miguel Gaztanbide eta beste gazte adiskide batzuk. “Landibar-Iztaurre” barrutian na- zionalistek elementu garrantzitsuak zituzten langileen artean, inguru- etako baserri- tar jabeen artean eta “Iztaurre” auzategi jendetsuko arrantzaleen artean.

⁸⁹ Ibidem, 211-213 orr.

⁹⁰ Eleizalde, Luis de: Landibar: Cuadros novelescos del País Vasco. Gasteiz, 1918, 106 orr.

Arratsalde batean, lehen irakaskuntzako maisua —Eleizaldek bere lanean “pedagogus duin”, “alegia katolikoen aurrean” menperagaitz, “pitagoriko” eta abar izendatzen duena — “disertazio izpiritista bat” (sic) eginez zetorren bidetik, adiskide-talde baten aurrean, ahots oso goran, halako moldez, non “nabarmen molestatu nahi zituen gazte nazionalistek argi eta garbi entzuteko moduan”. Bitxi samarra da hitzaldiaren edukia:

“Egiazaturik dago loaldian perizpirituak arakaketa bat egiten duela plano astralean, eta bertan batzuetan gauza ezkutuak eta etorkizunekoak jakiten direla. Eta hori ezin hobeki erakusten du haren obretan Flammarion jaunak, eta hankaz gora botatzen ditu profeziei buruzko alegia katoliko guztiak”⁹¹.

Haurrak igandero meza nagusira eta bezperetara eramaten bazituzten, Udalarekin ez esaitzeko zen, “artean atzerakoia” baitzen.

Hurrengo aukera batean, Madrildo “El Imparcial” egunkariko korrespontsal bezala ari dela agertzen zaigu Pedrajales; egunkari horretan, “Petronio” izengoitipean, udaleko baserri-azategi bateko biztanleen eta txango bat egiten ari diren pertsona batzuen artean gertatutako gorabeherez zenbait berri ematen digu. Premiazko telegrama batean, “Petronio”k gertakarien interpretazio berezi bat egiten du, eta hain zuzen ere, gertatuaz zeharo alderantzizkoa kontatzen du. Hitzez hitz dio “igorroteek, klero trabukaireak fanatizaturik eta bizkaitarrek xaxaturik, eraso egin zietela, inolako aitzakiarik gabe, makilaka, harrika eta tiroka, txangolari bake-tsuei...”; eta amaitzeko dio hiriko eta Espainiako iritzi liberal osoa alarmaturik dagoela ikusirik gehiegikeria bizkaitarrak zeinen sarri gertatzen diren eta gero eta lotsagabekeria handiagoz gainera, eta “garratz kritikatzan du gobernua, bere bigunkeria onartezinek ausarkeria separatistei indar ematen dielako”⁹².

Nazionalistek, Patxiren kafetegian bildurik aipaturiko telegrama hori “El Imparcial”en irakurri zutenean, iruzkin bat baino gehiago egin zuten horren edukiaz eta horren egileaz, “Petronio”ren amets fantastiko bezain barregarriak tonu zirtolariz nabarmenduz:

“Gizon ezjakin hutsa -erantzun zion medikuak- Petronio, eta ez beste edozein izengoiti bezala, baizik eta Cayo Petronio berpiztua bezala, gure tokiko yabaneriaren emaitza perfektuena bezala haragiztatu da Pedrajales pedagogo. Berak neuri esana da, beraren arabera, Landibarko zientzi gizon bakarra naizela —eta horrek gutxi lausengatzen nau—. Pedrajales, pedagogo izateaz gainera, erabat pitagorikoa da. Bere kredoak, sinpletasun liluragarrikoa izanik, pitagorismo eztabaidaезinezko bi artikulua bakarrik ditu: mentespikosia eta biderkatzeko taula. Emakume medium txit goren batek —“mahatmas” bategen berak dioenez; niretzat, sorgin higuinarraren batek — agertu du bere egiazko nortasuna, eta hori Petronio dibinoa baino ez da, mila zortziehun eta abar urte geroago Glicerio Pedrajales palentziar eta eskola-maisuaren azalezko material xumean haragiztatua. Ez dizuet esango agerpen izpiritista horretatik, Pedrajales gizajoa ez dela erotu, ezinezkoa baita; baina seguraski lehen baino leloago dago. Ikusi nuen azken aldiaren esan zidan gogoratzen hasita zegoela, aurreko bizitzako bere gertakari goren gisara, Satyricon idazten eman zituen gauak (...) Hori guztia hileta-doluko seriotasunarekin: berak buruz daki Satyricon, ongi baitaki latina. Apaizgai izana da”⁹³.

⁹¹ Ibidem, 150 orr.

⁹² Ibidem, 274 orr.

⁹³ Ibidem, 275-276 orr.

3. EUSKARA ETA ESKOLA: IKASTETXE PRIBATUAK

Eleizaldeek arretaz aztertu zuen oinarrizko hezkuntzaren egoera, batez ere herri euskaldunetan, herrialdeko ama-hizkuntzaren beharrezko birbalioztapena proposatzeko aldez aurreko pauso legez.

Herrietako hezkuntza-errealitateari buruz zeukan informazioa ona izaten zen eskuarki, eta gainera, gehitu egin zen 1919az geroztik, data horretan jaso baitziren Bizkaiko Aldundiaren Instrukzio Publikoko Batzordean probintzia horretako udalek bidalitako estatistika-datuak, irakaskuntzaren egoerari buruzko galdetegi bati erantzunez; horien erantzunetan bat etortze handia zegoen eskolen abiaduran eragin negatiboa zuten kausei buruz⁹⁴.

Oraindik ez zegoen hizkuntzari buruzko zentsurik, eta horregatik ez zegoen zehatz jakite-rik zenbat ziren gaztelaniaz hitz egiten zutenak, elebidunak eta euskaldunak. Guztiarekin ere, Hego Euskal Herrian, 1918 aldera, gutxi gora-behera milioi bat biztanle zeudela kalkulatu zuten guztira, eta horietatik, 400.000 bat euskaldunak zirela; azken horietatik, 80.000 batek ez zekitela gaztelania, eta gainerakoak elebidunak zirela. Beraz, zifra erlatiboen arabera, elebidunak % 32 ziren, eta euskaldun elebakarrak % 8a.

Baldintza horietan, eta batez ere horregatik, irakaskuntzarako tresna soiltzat gaztelania hartzeak, Estatuak ezartzen zuen moduan, erabateko porrota ekarri behar zuen derrigor.

Arazo horren sustraia, Eleizalderen iritziz, antolakuntza ofizialaren izpirituan zegoen "hemen bete-betean euskalduntasunaren aurkakoa baita, eta gauzak gertatzeko moduari erreparaturik, badirudi legegilearen nahia, haurren izpirituan norbere naziotasunarekiko atxikimendu oro hilaraztea dela"; halaber esaten zuen eskola nazional izenekoak "gutxi gorabehera "Estatuak Euskal Herrian ezarritako inposturarik txarrena"⁹⁵ zirela.

Bere garaiko beste teorialari batzuek bezala, haurrak beren ama-hizkuntzaz bestelako hizkuntza batean eskolatzea pedagogikoki egintza kontraeragilea zela uste zuen, haurren mentalitatearen atrofia eragiten zuelako. Uste zuen egoera horren eraginpean 10.000 bat haur zeudela Bizkaitik bertatik irten gabe.

Herri txikietara egindako bisitetan, Eleizaldeek ikusi ahal izan zuen eskoletan maisuek eta ikasleek ez zutela elkarren berri, eta nahiz eta urteetan elkarren bizikide izan, ez zirela sekula komunikazioan jarri:

⁹⁴ 1920ko martxoaren 19ko "Euzkadi"n laburbilduma bat argitaratu zen Eleizaldeek "La enseñanza primaria en Bizkaia" izenburuaz egin zuen txostenean oinarrituta; laburbilduma horrek, Bizkaiko udalerriek beren eskolen egoerari buruz emandako erantzunak jasotzen zituen: "Abadiñok euskarazko irakaskuntza eskatzen du; Arantzazuk eta Arrazolak diote irakaskuntza txarra dela hizkuntzarenatik; Axpe-Martzanak dio euskaraz dakien maistra bat behar dela; Bermeok eskatzen du maisuak Udalerriak izendatutakoak izatea eta euskara jakin dezatela eskatzea; Berriatu irakaskuntza txarraz kezkatzen da; Arteagak dio eskola-zentsua osatzen duten 84 haurretatik, 39 bakarrik joaten direla eskolara eta hutsegitea neurri handi batean hizkuntzarenatik dela; Zeanurik dio irakaskuntza eskasa dela batez ere hizkuntzarenatik; Deriok eta Dimak diote eufemistikoki irakaskuntza erregularra dela, hitz hori zentzu peioratiboan ulertzekoa delarik; Eak dio irakaskuntza erregularra dela hizkuntzarenatik; Elorrio, Ereño eta Gamizek diote irakaskuntza eskasa dela irakasleek hizkuntza ez dakitelako; Gorozikak dio irakaskuntza erregularra dela, euskarazko irakaskuntzarako materiala falta delarik; Xemeinen irakaskuntza erregularra edo eskasagoa da; Laukizek eta Leketiok ziurtatzen dute irakaskuntza eskas samarra dela hizkuntzarenatik; Lezamak irakasle euskaldunak eskatzen ditu; Markinan irakaskuntza txarra da eta maisu onak behar dituzte; Mendatak dio irakaskuntza txarra dela, irakasleak berak esandakoaren arabera, haurrekin ulertzeko biderik ez duelako eta bi hizkuntzak ulertu eta hitz egingo dituzten maisu-maistrak eskatzen ditu; Otxandio kexu da irakasleek ez dutelako hizkuntza ezagutzen; Igorrek dio irakaskuntza erregularra dela hizkuntzarenatik. Eta oraindik euskaldun gehienen erantzunak falta dira".

⁹⁵ Eleizalde, Luis de: La lucha por el idioma propio (Conferencias). 1919. Bilbo, 194-195 orr.

“(…) Ikus itzazue, eskola nazionala deituriko bateko aulkietan eserita, herrialde euskaldunean, neska-mutiko erdi-lelotu eta beldurtien aurpegiak: ez dute esaten zaiena ulertzen, gaztelaniazko hitzak ez du inolako ideiarik horien zerebroetan iratzartzen; zirkulnik egin gabe beren aulkietan, ez dute ezer ikasten, ez dute ahoa irekitzen”⁹⁶.

Halaber, ikasteko nahiz irakasteko egiten ziren ahaleginak zeinen alferrak ziren aipatzen zen. Zeren, nola transmiti zekizkiokeen ikasleari edozein eratako ideia edo ezagutzak, horretarako zentzurik hartzen ez zien hitz edo esaldiak erabiltzen bazituen? Ondorioz, eskolara sartzean euskara besterik ez zekien haurra, ezinbestekoena ere jakin gabe irteten zen bertatik sarritan, eta txarrena da denbora galdu izanaren sentsazio bazterrezinarekin izaten zela. Haurrak eskola uztean zekien bakarra otoitzak eta dotrina ziren, ahotik ahora eta euskaraz ikasi zituelako etxean eta elizan.

Kultur prestakuntza egoki baten gabeziaren ondorioak herrien gizarte-bizitzan nabarmenduko dira gero, izan ere horiek “ezin baitira sartu beste herri batzuekin biziraupenaren merkataritzan, beste herri horiek egiten duten bezainbateko zabalera eta bizitasunaz”; Landetako gehitzen zuenez, gazte asko bere bizitza guztian nekazari izatera edo emigratzera behartzen zituen ezjakintasunak: “Badira zenbait herri Bizkaian, zeinetan pertsonen %90a egoera horretan aurkitzen baita, eta bi elizate ezagutu ditugu proportzio hori oraindik handiagoa dutenak”⁹⁷.

Ikastetxe libreak eta erlijiosoak ez ziren eskola nazionalak baino hobeak euskarazko irakaskuntzari zegokionez; Eleizalderen iritziak, akats berak egiten zituzten, antzeko okerrak egiten zituzten, premia errealekiko ulertezintasun bera zuten, horiek asetzeko ezintasun bera:

“Alderdi guztietan herriaren hezkuntza eta bere prestakuntza intelektual eta morala arreta bereziz zaintzen duen Eliza horrek, hemen Euskal Herrian, badirudi ez diola arazo horri heldu nahi. Ez dugu ikusi oraindik Euzkadin izaera herritarreko instituzio erlijiosorik, Irlandako Christian Brothers bezalakorik; aldiz, ez da ikastetxe erlijiosorik falta —eta batez ere mojenak— euskararen hiltegi pedagogikoen artean batere inbidiagarriak ez diren lehenetsuneko postuak irabazi dituztenak”⁹⁸.

Ikastetxe pribatuetan euskarak bizi duen egoera, Eleizalderen idatzietan sarri samar agertzen da, eta gehienetan, Belgika, Irlanda, Polonia, eta abar bezalakoetan gertatzen zena-erikiko erlazioan agertzen da; izan ere, herrialde horietako ikastetxe katolikoak eta kleroa, izpiritua nazionalera egokituak, ama-hizkuntza lantzearen bultzatzaile sutsu bihurtu baitziren beren ikastetxe eta elizetan. Horrekiko kontrastean, Euskal Herriko apaiz eta mojek zuzenduriko ikastetxeak haur eta gazteen ia erabateko deseuskalduntzea burutzen ari ziren. Ikastetxe horietan

“alde batera uzten da gure hizkuntza; ez, ez da uzten, jazarri egiten da, egitarauetatik, eskolatik, jolasetatik baztertzen delako, ezartzen diren zigorreatatik, egozten zaion inkultura eta tonu txarreatatik, baliabide guztiak erabiliz espainola eta frantsesa sartzeko ahaleginak egiten diren bitartean, zuzpertzeko erlijiosoa ekarriko duten iturri bakar gisa”⁹⁹.

⁹⁶ Ibidem, 197 orr.

⁹⁷ Landeta, E.: Opus cit., 886 orr.

⁹⁸ Eleizalde, Luis de: La lucha por el idioma propio. 1919, 198-199 orr.

⁹⁹ Ikusi Jel-Alderaren idatzia: Aberriko izkeraz ikastoletan III. “Gipuzkoarra”, 1911ko otsailaren 6a.

Euskara ikastetxeetan sartzearen aldeko kanpainan, beste idazle nazionalista batzuek ere esku hartu zuten, baita kultur instituzio eta prentsak ere, nahiz eta ez dakigun oso garbi zer emaitza lortu zituzten. Zehatz esateko, "Euskal-Esnalea" eta "Euskaltzale-Bazkuna" elkar-teen Zuzendaritza Batzordeek gutun bat igorri zieten Euskal Herriko zuzendari-ri, ikasketen egitarau ofiziala aldatzeko asmorik gabe, euskal musika eta jolasak lantzen saia zitezela eskatuz, eta "ez dakizkitenei euskararen hasi-masiak eman dakizkiela, eta hasi-masi horiek menperatzen dituzten ikasleei ezagutza hobetzeko aukera eman dakiela"¹⁰⁰.

4. ERROTIKO ERABERRIKUNTZEN ALDE

Eleizalde sarrixotan aipatu zuen aurrez aurre eta berandutu gabe ekin behar zitzaiola lehen instrukzioaren arazoari. Beharrezko zen —1918an esaten zuenez— eskola-zentroak kaltegarriak izatetik baliagarri izatera igarotzea, kontrako izatetik aldeko izatera, "instituzio horiek herrialdearen premia bizietara egokitzen ahaleginduko diren errotiko eraberrikuntzen bitartez"¹⁰¹.

Baldin eta iraganean euskaldunek oso interes gutxi erakutsi bazuten bere herriaren instrukzio eta hezkuntzarekiko —ia erabateko zabarkeria hori, utzikeria errudun hori da gure historiako mantxarrik handienetako bat— XX. mendeko euskaldunak beharturik zeuden akats hori ahalik eta era bizkorrean konpontzera.

Kosta ahala kosta lortu beharra zegoen euskara lehen eskoletan sartzea, nahiz horretarako "herri euskaldunak bere hizkuntza propioan eskolatua izateko duen eskubidearen aitortpena aginte publikoetatik eskuratu beharra izan". Eleizalde hilbizikotzat daukan puntu honetan, ordura arte baino irmotasun eta interes handiagoarekin jokatu beharra zegoen, beren eskolaren defentsan kemen garaituzinez jokatu zuten poloniarren eredura, horrela errusiarrekiko beren desberdintasun linguistikoei eutsiz.

Bultzatu nahi zuen berrikuntza-mugimendua ez zen mugatzen, jakina, eskubide baztuen aitortpena lortzera; euskarazko eskola ezartzearen aldeko bide neketsuan beharrezkoa zen bitartekoak eta baliabideak izatea, hala nola ikasliburuak, liburuak eta ikasbideak, baita ongi prestaturiko irakasleak ere; baina artean bitarteko hain oinarriko horiek falta zirenez gero, dei ozena egin zien klase intelektualei eta idazle gazteei "eskoletarako testuak prestatzearen lan zail, ilun eta larrian" murgil zitezen. Bere konbikzioa helaraziz, honako hitz hauek zuzendu zizkien:

"Jakizue gure birjaiotza osoaren oinarriko giltza lehen eskola dela: jakizue ezinbestekoa dela lehen eskola irabaztea, zeren horrekin dena irabazten baitugu, eta hori gabe alfer-erak izango dira gure ahalegin guztiak. Gaur egun eskola irabazteko lana testuak prestatzean datza, metodoak egokitzean, maisuak prestatzean. Gaur egun askoz garrantzi handiagoa du silabario bat egiteak poema heroiko bat egiteak baino. Gaur gaurkoz askozaz gehiago interesatzen zaigu Aritmetikako oinarri-testu on bat metafisikari buruzkoa baino. Gaur gaurkoz, gauzen tratatu bat arreta handiagoarekin prestatu behar dugu, euskaraz, haurrentzat, Entziklopedia baten argitalpena baino. Zeren oinarriko liburu horiek guztiak —silabategia, Aritmetika, gauzen tratatua— premia larri, oso larrikoak baitira; eta beste liburu goren horiek —poema, Metafisika, Entziklopedia— ez dira hainbeste"¹⁰².

¹⁰⁰ Euskal-Esnalea eta Euskaltzale-Bazkunaren Zuzendaritza Batzordeen Gutuna. "Euzkadi", 1917ko otsailaren 6a.

¹⁰¹ Eleizalde, Luis de: La lucha por el idioma propio. 1919, 199 orr.

¹⁰² Ibidem, 208 orr.

4.1. Euskal Eskola Berria

Landetak “La Tarde”n “Euskal eskolari buruz” izenburuarekin (1921) idatzi zuen artikulu luze eta bikainak oso harrera ona izan zuen. Euskaltzaindiak, lana bere balioan estimatuz, tirada ugaria egin eta Herrialde osoan zehar banatu zuen.

Jakina denez, artikulu hori Eleizalderen ekimenez idatzi zen, “Euzkadi”ren orrialdeetatik jo baitzuen bere adiskidearengana, euskal eskolari buruzko bere iritzia ager zezala eskatuz. Idatzia irakurri ondoren, eta bere nahia ase ondoren, Eleizaldek argi adierazi zuen zein bi puntutan zeuden erabateko adostasunean Landeta eta biak —gai horri buruz baretasun eta patxadaz pentsa zezaten guztiekin—:

“Lehenik: Herri batentzat hil edo biziko arazo bakarra, zeinahi dela ere; herrialdearen etorkizuna erabat zintzilik dauzkaten auzi guztiak laburbiltzen dituen instrukzio publikoarena da, eta zehatzago esateko, lehen instrukzioarena.

Bigarren: herrialde baten herri-instrukzioaren bitartekoa, eroalea, “modus docendi et discendi”a, ezin liteke izan herrialde horren hizkuntza propioa baizik. Horrek, jakina, ez du baztertzen beste hizkuntza bat ikastea, baldin eta beharrezkotzat edo besterik gabe komenigarritzat jotzen bada”¹⁰³.

Landetak eta Eleizaldek ez zuten elkarrenganako begikotasuna ezkututzen, eta bazuten amankomunean, besteak beste, antzeko hezkuntza-gaiekiko kezka eta dedikazio luzea. 1918az geroztik biak ari ziren lanean Eusko Ikaskuntza Elkarteko instituzioetan, eta bertatik ahalegindu ziren hizkuntzaren hezkuntza-betekizuna eta hezkuntza-eredu berri baten taxue-ra aztertzen eta formulatzen, oinarritzeko lehen eskola baten plan edo egitasmoa euskal gizarteari horrela eskainiz.

Oñatiko Kongresuan nabarmen birbalioztatu zen hizkuntza, Euskal Eskola Berriaren ezinbesteko osagai gisa irakaskuntzan sartu zenean. B.M. Erregeak inaugurazio-ekitaldian izan zuen partehartzea, ez zen hizkuntzaren birbalioztapen horretatik kanpo gelditu, biltzarkideengan zirrara atsegina sortarazi zuten hitz haiek esan baitzituen: “Lant ezazue -esan zuen- zuen hizkuntza beneragarria eta aspaldidanikoa, zuen gurasoengandik jaso duzuen gizateriaren altxorreko harribitxi preziatua eta zeuen seme-alabei kaltegabe helarazi behar diezuen”¹⁰⁴.

Lehen Irakaskuntza Sailaren ondorioetan irakur daitekeenez, horren ponenteek eskola-erlebitasunaren formulazioa egitea lortu zuten bi eredu desberdin bereiztearen bitartez, bata herrialdearen euskalgunerako eta bestea erdalgunerako. Formula hori gero Gernikako Kongresura (1922) igaro zen, eta funtsezkoan berretsirik geldituko zen, aspektu berriez aberasturik. Hizkuntzarekin batera Euskal Herriko geografia eta historiaren irakaskuntza ere kontuan hartzen ez zuen lehen eskolarik ezin zitekeen kontzebi.

Eskola Berria izenekoa eta beronek eskola-instituzioaren barne-berrikuntzaren arloan zuten inplikazioak aztertzeraz ere hedatu ziren Landetaren kezka teorikoak. Eskola Berria esamoldeak, hezkuntza tradizionalarekiko erreakzio gisara sortua, zentzu zabalagoa lortu zuen, mundu-gerra bukatu eta gero, “begibistan jarri ziren ordura arte aztertu gabeko faktore historiko-kultural garrantzitsuak, eta horiekin, hezkuntza-kontzepzioetan kontuan izan beharreko gizar-te eta politika-bizitzako baldintzak”¹⁰⁵.

¹⁰³ “Axe”: El problema vital. “Euzkadi”, 1921eko abenduaren 18a.

¹⁰⁴ “Axe”: El problema vital. “Euzkadi”, 1921eko abenduaren 18a.

¹⁰⁵ Ikusi Errege Hitzaldiaren testu osoa, Eusko Ikaskuntzen I. Kongresua, 884 orr.

Eskola Berriko ideal handiek kontraste egiten zuten, sarritan, errealtate mingots batekin, errealtate hori oso urrun zegoelako hainbeste aldarrikatutako horretara hurbiltzetik; Landetak esango zukeenez, pedagogia modernoaz, interesguneak sortzeaz, ingurunera moldatzeaz eta abarrez hitz egin arren, hezkuntza-obra aski funtsik gabea eta bizitzatik aldentua zen. Euskal Ikaskuntzako Kongresuan emandako hitzaldian, irakaskuntzak Herriaren errealtatera benetan nola moldatu behar zuen azaldu zuen, eskolaren izaera bereziki praktikoa azpimarratuz. "Haurra -dio- liburuaren mehertasun eta antzutasunetik atera egin behar da, bizitzarekin harremanetan jartzeko", eta lan hori ikasketaren bidez lortutako ezagutzaren berehalako aplikazio konkretuarekin osatu; baina, guztiaren gainetik, eta horren guztiaren tokirik sakonenean haragiturik, kontuan eduki beharra zegoen "haur bakoitzaren ekimena eta egintza propioa, bere natura asetzearen aurrean arima banako bakoitzak duen zinezko garapena"¹⁰⁶. Berrikuntzazko ildo honetan kokatu behar da haurraren hezkuntza osatzeko familia eta eskolaren arteko beharrezko lankidetzeta, hainbestetan azpimarratu izana; uste du guraso eta maisu-maistren arteko bilerak, beste nazio batzuetan hain normalak izan arren, hemen ez zirela existitzen, maisu-maistrak eskolaz kanpoko beste edozein eskuhartzeren aurka zeudelako, eta gurasoek axolagabekeria agertzen zutelako hezkuntzarekiko.

Eskola-elebitasunaren historiara itzulirik, Gernikako Kongresuan zenbait esperientzia elebidun bildu ziren, Britainia Handia eta Belgikako herrialdeetako ordezkariak aurkeztuak, batez ere.

Gernikan antolaturiko azterketetan, irakaskuntzako ponentzietan buruz eta horiek zirela medio, Bizkaiko Auzo-Eskoletako haurrek beren euskararen ezagutzaren benetako erakusketa bat egin zuten biltzarkideen aurrean, bai irakurketan eta idazketan eta bai geografia eta aritmetikako eza-gutzei dagokienez ere: "Entzuleak liluraturik gelditu ziren ikusirik nolako segurtasunez irakurtzen, idazten eta erantzuten zieten galderei euskaraz instrukzioa hartu zuten neska-mutikoei"¹⁰⁷.

Eleizalde, Batzar Nagusietan eta Eusko Ikaskuntzako Elkartearen Batzorde Iraunkorreen 1922ko irailaren 9an eta 16an izan zen azkeneko aldiz, baina ezin izan zuen esku hartu, dagoeneko ezagunak diren arrazoiengatik, urte bereko abenduko 21eko Batzorde Iraunkorreen, non Landetak egindako "Proyecto de Escuela Primaria Elemental" interesgarria aurkeztu baitzen; Egitasmo horrek ikastetxe-mota zehatz bat definitzen zuen, eta bide batez, autorearen eta Elkartearen beraren pentsamenduaren laburpena jasotzen zuen nolabait ere.

Hizkuntzaren erabilpenari eskainiriko partean, oinarritzko lehen eskolan elebitasuna ezartzeko araudi labur bat ezartzen zen:

- “1. art. Euskal Herriko eskolako eta irakaskuntzako urte guztietako hizkuntza euskara izango da, ikasle gehienen ama-hizkuntza euskara denean.
2. art. Bigarren hizkuntzaren irakaskuntza, hau da, gaztelaniarena, ez da eskola-zikloaren maila ertaina baino lehen ematen hasiko.
3. art. Euskal Herriko eskolako eta irakaskuntzako urte guztietako hizkuntza gaztelania izango da, ikasle gehienen ama-hizkuntza gaztelania denean.

¹⁰⁶ Ollero, Mª Isidora eta Rodríguez, A.: La filosofía educativa de la Escuela Nueva y la política educativa de la II República a través de la Revista de Pedagogía (1922-1936), "Lorenzo Luzuriaga y la política educativa de su tiempo". Ciudad Realgo Aldundia-Kultura Saila. 1986, 226 orr.

¹⁰⁷ Eusko Ikaskuntzen III. Kongresua, 12 orr.

4. art. Bigarren hizkuntzaren irakaskuntza, hau da, euskararena, ez da eskola-zikloaren maila ertaina baino lehen ematen hasiko.”¹⁰⁸

4.2. Euskal eskolen sorrera

Euskarazko lehen irakaskuntza ezartzeko baimena noiz emango zain asperturik, eskola propioen sare zabal bat sortzea proposatu zuen Eleizaldek 1918an, nahiz eta zenbait sakrifizio partikular aurreikusgarri egin behar izango ziren; Oñatiko Kongresuaren markoan egin zuen proposamen hori:

“Euskal Herriko lehen instrukzioaren korapilo hori, beharrezkoa da askatzea edo ebakitzea, Gordioren bezala. Ez dut uste askatzea lortuko dugunik, hau da, Estatuarengandik, bere lilurazko abstrakzioak alde batera utziz eta noiz edo noiz errealtate biziei helduz, bere hezkuntza-sistema aldatu eta euskarazko lehen irakaskuntza Euskal Herrian ezar dezala lortuko dugunik. Hori logikoa, arrazoizkoa eta bidezkoa izango litzateke; baina, horrexegatik, ez dirudi oso gertakorra denik. Ondorioz, gaur eguneko egoeran egin litekeen gauza bakarra korapiloa ebakitzea litzateke, hau da, guk geuk elkarte baten bitartez txekiarren “Matitse Skolska” moduko zerbait antolatzea: euskarazko eskolak. Ikusten dudana bide bakarra da, gaur gaurkoz, bide neketsua, zaila, sakrifizioz bete; baina hala eta guzti ere, bide ibilgarri bakarra”¹⁰⁹.

Ez zen Eleizaldek euskal eskolak sortzea aipatzen zuen lehen aldia; adibidez, “Escuelas vascas” (1914) izenburuko artikuluan adierazten zuen une hartako bi obra premiazkoenak prentsa eta eskolak zirela, zeren eta horiek gabe ezinezkoa baitzen birjaiotze nazionaleko ezein ahalegin. Horregatik, gonbidatu egiten zituen abertzaleak “hileroko kuota txiki bat ematera euskal eskoletara zuzendua”, beren etsenpluak jarraitzaileak izango zituela ziur, eta horrela etorkizuneko aberri-kulturaren oinarriak sortuko zirela¹¹⁰.

Eleizalderen aipaturiko artikulua bere adiskide Dunixiri egindako erantzun bat zen, izan ere horrek galdetzen baitzion ez ote zen heldu altxor sakratu gisako bat sortzeko ordua euskal eskolak sortzeari begira, “irlandar nekazarien hileroko pennyaren antzeko zerbait”.

Ez da erraza jakiten aurreko dei horiek berehalako eragin praktikoa izan ote zuten, baina susma daiteke ez zuela eragin handirik izan euskal eskolen aldeko elkarte desiratu hori sor zedin. Izatez, Eleizaldek berak aitortzen zuen “euskaldunok ez dakigula elkartzen, zailtasunak ditugula antolatzeko”, euskal herriaren indibidualismoaren erruz.

Testuinguru horretan sartzen eta hobeki ulertzen da Bilboko Plaza Berriko eskolen bilakera, 1908an sortu eta Itziarko Andre Mariaren izenpean ezagutzen direnak, hain zuzen. Dakigunaren arabera, bizimodu makal samarra izan zuten ez zutelako benetako laguntzarik jasotzen, eta hortik zailtasun ekonomikoak sortu zirelako. Patronatu Junta batek gobernaturik zeuden eta 4 ikasgela zituen diktadura iristearekin batera desagertu zirenean.

Hala ere, ez ziren hor amaitu euskal eskolak sortzeko ahaleginak; 1921aren amaieran, eta era nabarian, auzo-ikastolen inguruan sorturiko hasierako euforiak behera egin zuenean,

¹⁰⁸ Ikusi Lehen Eskola Oinarrikoaren Egitasmoa, Eusko Ikaskuntzaren Buletina. 1923, 17. zk., 19 orr.

¹⁰⁹ Eleizalde, Luis de: El problema de la enseñanza en el País Vasco. Eusko Ikaskuntzaren I. Kongresua, 871 orr.

¹¹⁰ “Axe”: Escuelas vascas. “Euzkadi”, 1914ko martxoaren 3a.

elkartez eta ekimen pribatuak hezkuntza-alorrean zuen eraginkortasun paregabeaz hitz egin zen berriro. Oraingo honetan, Eleizalderen etsipenak herrialdeko Korporazio administratiboen portaeran zuen jatorria, izan ere beren egituragatik, bere funtzionamendu-eragatik, eta batez ere, jasaten zituzten kanpo-eragin eta izaera politikozkoengatik, "behar zen eskola-instituzioa-ri kooperazio prekario, aldizkako eta urruneko" bat bakarrik eman ziezaioketen¹¹¹.

Eta herri-instrukzioa planteatu behar zen moduan antolatzeko instituzio publikoekin kon-
tatzerik ez zegoenez gero, euskaldun abertzaleak beste behin gonbidatzen zituen arazoaren konponbideak eskatzen zituen sakrifizioak onartzera; gehitu zuen legeak nahikoa tarte uzten zuela egin nahi zen on guztirako, eta lan neurgabe bat egiteko aukera zegoela eta emaitzak benetan kalkulaezinak izango zirela¹¹².

1933 aldera, Landeta ere ordura arte hartutako norabidea aldatzearen aldeko agertuko zen eta egintzaren martxari heltzearen aldeko, lehen irakaskuntzako eskola-eredu bat ezarritz, beste eskolentzat estimulu eta jarraibide izango zena. Oharturik zegoen alferrik zela Estatuarengandik eskoletan elebitasuna ezar zezala itxarotea, zeren eta "Estatu-gizonek, nola atzokoek hala gaurkoek, monarkikoek zein errepublikarrek, beti gor baitiraute gure eskubideen aurrean"¹¹³.

III. POLITIKA NAZIONALISTA BIZKAIKO ALDUNDIAN: HEZKUNTZAKO BERRIKUNTZAK

1. IRAKAS-AUTONOMIA

1917an hasitako kanpaina autonomikoa, Euskal Aldundiek zuzendua, toki askotan herrien itzartzea igar zitekeen garai batean gertatu zen; autonomiaren agerpenak eta erreibindikazioak maila erregionalean eta maila nazional nahiz internazionalen garatu ziren.

Ofentsiba orokor horren berotan, kontsentsu zabala sortu zen aldundien gestioen inguruan. Herrialdeko alderdi eta instituzio politikoak horien alde zeuden. Gobernu zentralari mezu bidali aurretik, udalbatzek horri buruz zituzten iritzia entzun nahi izan zituzten Aldundiek; Bizkaiko udal-ordezkariek, 1917ko abuztuaren 9ko asanbladan bildurik, aho batezko laguntza eman zieten abian zeuden planei. Zeanuri eta Balmasedako ordezkariak ez zioten abagune hari ihes egiten utzi nahi izan irakaskuntza-adar horrekiko beren kezka eta interesa erakutsi gabe, eta horrela, Aldundiari eskatu zioten gai horretan ahalmenik zabalena bereganatu zitzala; Udalek, jakina, bazuten proiekturiko erreforma administratiboa lortzeko itxaropena, hezkuntza-alorrean ahalmen berriak eskuratuko zizkiena. Sekula ez zen alde batera utzi gutxienezko erreforma irrikatu hori, nahiz eta irakaskuntzaren auzia Autonomi Estatuaren egitasmoaren barruan sartu zen, zeinean irakaskuntza betekizun erregional bat izatera pasa baitzen.

Aipaturiko mezuan, Gobernuaren arreta euskal auzirantz erakartzeko prestatuturiko dokumentu bat izaki, antzinako foruen berrezarpen osoa eskatzen zen, eta foruen berrituzte hori botere zentralak edo Gorteen desegokitzat joz gero bakarrik erreklamatzeko ahalik eta au-

¹¹¹ "Axe": El problema vital. "Euzkadi", 1921eko abenduaren 18a.

¹¹² Frederiko Belaustegigoitia, soluzio errotikoen zalea ez zenez, ez zegoen beren kontutik eskolak sortzeko egitasmoaren alde. Bere ustez, laguntza eta subentzioen politika batekin, garaiko eskola nazional asko euskara irakaste-ko prest agertuko ziren. Bere "Euskerazko Eskolak" idatzia ikus daiteke, "Lenengo Euskalegunetako Itzaldiak". 1922, 114 orr.

¹¹³ Landeta, E.: El bilingüismo en la enseñanza internacional y en Euzkadi. "Yakintza", aza-ab, 1933, 6. zk., 400 eta hh. orr.

tonomia handiena. Alor desberdinen administrazioan, ondorengo alor hauek estatuari ematen zitzaizkion: nazioarteko harremanak, ejerzitoa, zortze publikoa, muga eta aduanetako araudiak, moneta akuinatzea, pisu eta monetak finkatzea... Euskal Aldundien eskumenekoak izango ziren hezkuntza, ongintza, hidroenergia, nekazaritza, meatzaritza, industria eta merkataritza alorrak.

Gurari horiek zehatzago gauzaturik zeuden Estatuaren egitasmoan, bai Estuari erre-berbaturiko funtzioei zegokienez eta bai erregioari zegokienez ere. Azken horien artean, hezkuntza-gaietan, "irakaskuntza, oinarrizkoa, goikoa eta lanbide-instrukzioa, irakaskuntza-planak, egitarauen idazkuntza, graduak ematea, eta abar" finkatzen ziren¹¹⁴. Hau da, irakas-funtzioak beren maila guztietan.

Autonomi egitasmoaren barruan baziren zenbait aspektu gatazkatsu samar, hala nola euskara gaztelaniarekin juridikoki parekatzea, gai fiskalean euskaldunen subiranotasun mugagabea, polizia-sailaren eskumena, eta abar. Hezkuntza-alorrean bertan ere izan zen iritzi-desberdintasunik, irakas-autonomiaren defendatzaile sutsuen eta horren kontraesale garrantzitsu batzuen artean. Lehenengoen artean, adibidez, Oñatiko Eusko Ikaskuntzako Kongresuko ponenteak aurkitzen ziren, zeinen ondorioetan jasotzen baitzen "ezinbestekoa dela lehen instrukzioa Herrialdeak berak antolatua izatea, hau da, Aldundiek eta Udalek"; eta euskal Aldundiei gomendatzen zitzaizkien irakas-arazoa erabat eta osoki har zezatela, halako moldez, non lehen instrukzioa "bere antolakuntza tekniko eta administratiboan, herrialdearen esku egon zedin, estatuaren inolako eskuhartzerik gabe"¹¹⁵.

Luis Eleizaldek, zeinaren pentsamendua puntu horretan bat datorren alderdi askotan Eusko Ikaskuntzako Biltzarretan azaldukoarekin, adierazten zuen eskola-antolakuntza eskasetik sortutako arazoak irakas-autonomiaren bitartez bakarrik konponduko zirela. Berak bere gogoetak honako hiru puntuotan laburbiltzen zituen:

1. "Sine qua non" baldintza - izenpetzailearen iritzi- Bizkaian lehen instrukzioa benetan eta eraginkorki antolatzeko, eskola-autonomia erabatekoan datza, eta horren bitartez Aldundi Txit Gorenak, Udalekin batera, herrialde honen premiek eskatzen duten lehen irakaskuntzaren lana eta araubidea ezarri ahal izango du.

2. Araubide autonomiko horren truke, Aldundi Txit Gorenak osoki eta erabat ordeztuko du Estatu lehen irakaskuntzako pertsonala eta materialaren arloei dagokienez, gaur egun arlo horiek ezarrita dauden zenbateko eta eran.

3. Beharrezko irakasleak pixkanaka prestatuz joateko, Aldundi Txit Gorenak, bai berak bakarrik edo bai senide dituen eta egitasmoa interesatzen zaien beste Aldundiekin batera, Eskola Normal Aske bat sortuko du, bere helburuak betetzeko erakunde horrek behar duen ofizialtasun-maila estatuari eskatuz¹¹⁶.

Aurreko aroan bezala, maisu-maistrak izan ziren irakas-autonomiaren etsairik gogorrenak; 1917a baino lehen arlo horretako ministroari maisu-maistrak izendatzeko ahalmena

¹¹⁴ Ikusi "Bases para el establecimiento de la autonomía vasca", F. de Zabalaren liburuan: "De los fueros al Estado". Donostia, 1976, 118 orr.

¹¹⁵ Ondorio Orokorrak, Eusko Ikaskuntzen Lehen Kongresua, 940 orr.

¹¹⁶ Luis Eleizaldek "La enseñanza primaria en Bizkaia" gaiari buruz idatzitako txostena. 1919ko abuztuaren 27a (Euzkadi, 1920ko martxoaren 19a eta 1920ko azaroaren 6a).

udalei ez emateko eskatu baldin bazioten, Nafarroari egindako kontzesioa ere ezabatuz, une horretan gogor lan egin zuten Gobernuak nahi autonomikoen aurrean amore eman ez zezan, zeren lehen instrukzioa eta "horrekin zerikusia duen guztia bitzitza nazionalako osagirik garrantzizkoenetako bat baita. Eskola baldintza ezinbestekoenetako bat da nazioaren existentziarako". Maisu-maistren Elkarte Nazionalak ez zuen amore eman eta gogor lan egin zuen "eskolak bere izaera gal ez dezan eta maisu-maistra nazionalak ez gaitetzen eror, berriro, udal tranpatien sare itsuan, edota jaunskila autonomikoen atzaparretan, mila bider kaltegarriagoak izango bailirateke gaur egungo oligarkak baino"¹¹⁷. Eskola nazionalaren aldeko kanpainan, magisterioko organo ofizialen eta prentsa orokorraren bidez garatu zelarik, Kataluniaren eta euskal probintzien gurariak "maneu separarista"tzat jotzen ziren, eta horixe zen egungotasun handieneko arazoa eta gobernatzaileak eta bitzitza nazionalako sektore zabalak gehien kezkatzen zituen.

Alferrikakoak gertatu ziren irakasleen kezka eta errezeloak desagertarazteko ahaleginak, zeinak prest zeuden onartzeko "Konstituzioak onartzen duen deszentralizazio administratibo handiena; baina ez dadila utz inondik ere batasun nazionalari erasotzen, eta gutxiago irakas-kuntzari, zeinak guztien interesagatik estatuaren menpean egon behar duen eta beti eta toki guztietan espainiar hizkuntzan eman behar den"¹¹⁸.

Kanpaina autonomistak bukaera arrakastatsua izango zela iragartzen zuen, batez ere Romanones politikari liberalak, 1919an, Kataluniarako eta Euskal Herrirako autonomia estatutu bana egiteko parlamentuaz kanpoko batzorde bat sortu zuenean. Baina laster porrot egin zuten itxaropenek; egitasmoa ez zen Kongresuan eztabaidatzera iritsi, zeren une horretan, Romanonesen gobernuaren dimisioa gertatu baitzen, zeina Mauraren gobernu kontserbadore berriak ordezkatu zuen. Eskuineko alderdi kontserbadorea oso zentralista agertu zen, eta ezin izan zen autonomia zabal bat lortu, eta azken urteetan politika nazionalistak izandako helburu nagusi hori hutsean geratu zen.

Kontrako emaitza horrek, oinarri nazionalistan etsipenezko sentsazio sakon bat eragin zuen, eta "korronte erradikalei indar berria eman zien alderdiaren barruan"; ondorioz, autonomia kontzeptuaren eta ezarritako prozedura malgu eta erreformistaren¹¹⁹ aurkako iritziak izan ziren, baita garai batean alderdiaren zuzendaritzan norabide moderatu eta posibilista bultzatu zutenen aldetik ere. Azken zentzu horretan, Eleizalde, berari ere eragin baitzion etsipen orokortuzko giro horrek, azpimarratu zuen Madrilgo politikariek "arrisku autonomista" uxatu zutela, zeinaren funtsa baitzen "gaur zuloa estaltzea, hamabost egunera handiago bat irekitzearen truke". Baldintza horietan, eta ondorio negatiboak aurreikusgarriak ziren heinean, Madril en zerbait ona lortzeko ustea zeukatenen (erregionalista, autonomista eta foristen) itxaropenak xalo eta oinarrigabetzat jotzen zituen. Azkenik, eta autonomia eskubide zabalagoak lortzeko bidean igarobide bezala ulertuz, gehitzen zuen "hemen, Euskadin oso autonomista gutxi dagoela, mairu leialei autonomia izugarrikeria bat iruditzen zaie; guri, nazionalistoi, autonomia erradikalena ziztrinkeria gozo eta xalo bat iruditzen zaigu, patata jator bat. Gure abertzale-bihotzek autonomia eta forismoarekin batere zerikusirik ez duen zerbait nahi dute. Independentzia nazional santua da gure arimak erakartzen dituen ideal gorena. Gaur egungo gai-

¹¹⁷ La Autonomía y la escuela, "El Defensor de los Maestros", 1919ko urtarrilaren 11, VII. urtea, 252. zk.

¹¹⁸ El movimiento nacionalista y la autonomía. Los maestros debemos defender la integridad de la Patria, "El Magisterio Español". Instrukzio publikoko aldizkaria. Madril, 1919ko urtarrilaren 4a. LIII. urtea, 4. aroa.

¹¹⁹ Mees, L.: Opus cit., 1992, 244-245 orr.

tzentzat ikusten dugun erremedio bakarra da, baita etorkizunean mehatxuka dauzkagunen-tzat ere. Halaber, egiatzko abertzale baten gurari duin bakarra da”¹²⁰.

2. INSTRUKZIO PUBLIKOKO BATZORDEAREN SORRERA

Aldundiaren lehendakaritza-kargua hartzean, 1917ko maiatzean, Ramon Sotak, talde nazionalistaren hauteskunde-egitarauaren eta orientabide politikoen arabera, bere ekitaldia hiru sail handitan banatuko zuela agindu zuen: hezkuntza-obrak, aberastasuna gehitzea eta obra ekonomikoak. Hezkuntza-sailean, hitz eman zuen euskalduntze-ildoan eta hezkuntzaren hobekuntzan herrialdean zegoen mugimendu handia aprobetxatuko zuela, Euskal Unibertsitatea eratzeke oinarriak ere ezarri zituela eta Arte eta Ofizioetako eskoletan irakaskuntza praktikoa-goa bihurtuko zuela. Lehen eskolari dagokionez, irakaskuntza praktikatzeko moduan aldaketa sakon baten premia aipatu zuen, batez ere probintziako baserri-giroan, non haurrak “irakur-tzen eta idazten jakingabe irteten diren eskolatik (...) Beharrezko da -esan zuen- gure biztan-leriaren parte horri euskara irakastea; jakina, horretarako Estatutik erabateko askatasuna es-ukuratu beharko dugu irakaskuntza alorrean beste aldundiekin batera”¹²¹. Zalantzarik gabe, gogoan zeukan Kataluniako Mankomunitateak eskola-erreformaren alde egindakoa, zeinaren egintza lehen irakaskuntzara, irakaskuntza teknikora eta emakumearen prestakuntza profesio-nalera zuzendu baitzen bereziki.

1917ko urriaren 4an Aldundiko Kultura Batzordea eratu zen herrialdeko kultur mugimen-dua ikuspegi euskaltzaletik bultzatzeko¹²². 1917ko abenduaren 5eko Korporazio probintziala-ren akordio batez eratu zen Bizkaiko Aldundiaren Instrukzio Publikoko batzordea. 1918ko maiatzaren 21eko saioan, bere funtzionamendu eta jarduerarako eginkizun aholku-emaile eta betearazleak onartu ziren.

Instrukzio Publikoko Batzordeak, bere eginkizunei hasiera eman zienean, bulego bat era-tu zuen instrukzio publikorako xedatua, eta horrela Aldundiaren Sustapen Saitetik bereziki egin zen. Bere jardueraren araudi propio bat ere eratu zuen eta bere etorkizuneko barne-antola-kuntzaren, ahalmenen eta foruen oinarriak ezarri zituen. Izaera teknikoko batzorde bat eratu nahi zen, zeinaren kideek prestakuntza bereziki bat izango baitzuten herrialdeko irakaskuntza-ren arazoak konpontzeko; zentzu horretan, uste zen batzorde horrek ez zuela aholku-emaile

¹²⁰ Luis Eleizalderen gogoeta horiek, “Nuevo campo de batalla” izenburua dutenak, Bermeoko sendi-artxioban dauden ohar eta idatzitako argitaragabeen osagai dira.

¹²¹ Bizkaiko Aldundiaren Administrazio Artxiboa (B. A. A): 1917-V-04ko Aldundiaren Bilera (B.A.A.O.) 1917-V-23koa, 494 orr, 114 zk.

¹²² Euskal Kulturaren Batzordea honako sailetan banatu zen bere funtzionamendurako: historia, artxiobak eta li-burutegiak; hitzaldiak; hizkuntza; euskal antzerkia; euskal musika; arte plastikoak; arkeologi museoak; antropologi mu-seoa; eta Arte Ederretarako eraikin bat eraikitzekoa. Lehen Euskal Kulturaren Batzordea honako kideek osatu zuten: Julio Urkixo, Juan Karlos Kortazar, Benigno Belaustegiogitia, Eduardo Landeta, Anakleto Ortueta, Juan Mugartegi, Fer-nando de la Cuadra Salcedo, Alvaro Kortazar, Manuel M^o Smith, Oskar Rochelt, Gregorio Ybarra, Ebaristo Bustintza eta Jose Joaquin Sautu.

Halaber, eta lehenago aipaturiko kideek eskaturik, 1918ko ekainean, kulturako izen eta figura berriak sartu ziren Batzordean, bokal gisara: Pedro Aguado, F. Belaustegiogitia, Jose Urizar, Tomas Etxebarria, Jose M^o Arroitauregi, Jose M^o Goia, Javier Kortazar eta Jose M^o Basterra.

Inaugurazio-ekitaldia hitzaldi-ikastaro edo ziklo bat izan zen, Filarmonikoaren aretoetan emana. 1918ko urtarille-tik martxora bitartean hitzaldi distiratsua eman ziren euskara, artea, unibertsitatea, eta beste gai batzuetako adituen eskutik. Gonbidaturiko adituen artean Luis Eleizalde, A. Apraiz, A. Kanpion, Karmelo Etxegarai, R.M. Azkue eta abar zeuden. Eleizaldek gai hau erabili zuen: hizkuntza propioaren aldeko borroka.

soila izan behar, zeren eta horren ondorioz, halako auzien helmena ulertzeko prestatuak ez zeudenen botoen menpe geratzen baitziren erabakiak, eta kasurik hoberenean, atzeratu egin zezaketen horiek betetzea¹²³.

Batzordeak bazituen, lehen esan den bezala, zenbait eskumen betearazle hezkuntza-alorrean, 1918ko urtean onarturiko oinarrien arabera; gainerako oinarriak guztira hamasei alderdi desberdinei buruzkoak ziren, eta garrantzitsuenak honako hauek ziren:

- Batzordeak bere gain hartzen du Korporazio probintzialaren ordezkari-tza Estatuarekiko, beste aldundiekiko eta udaliekiko erlazioetan.

- Ikuskaritza eta estatistikako zerbitzu-mota guztiak antolatzeko ahalmena du.

- Aurrekontu arrunt eta bereziak banatu eta inbertitzeko ahalmena du.

- Bere egitekoa hezkuntza eta kulturako plan eta metodoak aztertzea da, herrialdearen eta garaiaren premietara egokiturik.

- Bere eginkizunak, irakaskuntza berriak sortu, eta daudenak hobetu, eraberritu edo ezabatzea izango dira.

- Era berean, berari dagokio euskara gorde dadin ahalgintzea, hori erdiesteko bitartekoak praktikan jarri.

- Aldundiaren eskumenerakoak diren ikastetxeetan maisu-maistrak eta irakasleak izendatu ahal izango ditu.

- Batzordeak bere barne-funtzionamendurako araudi propioa idatziko du.

Barne-araudi horren arabera, Batzordeak hamasei kide izango zituen. Horietatik hamarek diputatu izan behar zuten, eta sei pertsonak Aldundiaz kanpokoak. Lehen kide osatzaileak honakoak izan ziren: Diputatu gisa Ramon Mª Rotaetxe, Felix Landaburu, Mariano de la Torre, Luis Urrengoetxea, Vicente Ibarra, Juan Francisco Tierra, Jose Mª Garay, Kosme Elgezabal eta Manuel Egileor, eta bokal auzo gisa, Eduardo Landeta, Ebaristo Bustintza, Juan Bautista Eguzkiza, Federiko Belaustegigoitia eta Alfredo Acebal. Luis Eleizalde, bokal izateari uko egin arren, parte hartu zuen Batzordean, Aldundiaren menpeko establezimenduen ikuskari gisa.

Bai Batzordeburua, diputatua izan behar zuena, eta bai gainerako kideak ere, Aldundiak izendatu behar zituen.

Bere bilerei zegokienez, hilean hiru egiteko konpromisoa hartu zuen, eta beste bilera berezi batzuk ere bai, nahiz kopuru eta datarik ez zehaztu.

Batzordearen eskumen betearazleek bere horretan iraun zuten bitartean, hezkuntza-egintza guztiak bere ardura soilekoak izan ziren, eta Aldundia, horien jakinaren gainean zegoela adieraztera eta akordioak praktikan jartzera mugatzen zen; eskumen horiek 1919ko maiatzaren 5eko eta abuztuaren 29ko Korporazio probintzialaren saioan berretsi ziren. Hala ere, ez zegoen erabateko akordiorik diputatuen artean eskumen betearazle horiek onesteari buruz, zeren eta, horrekin -zioten- diputatuei kendu egiten baitzitzaien beren karguari zegozkion zenbait funtzio burutzeko ahalmena. 1921eko apirilaz gero desagertu egin ziren ahalmen bete-

¹²³ Ikusi Gregorio Arrienen liburua: Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia. Foru Aldundia. Bilbo, 1987, 135-139 orr.

razleak, eta aurrerantzean Batzorde Aholkuemaile soil baten gisara funtzionatu zuen. Data horretatik aurrera, kide auzoak ere desagertu egin ziren, eta diputatu ziren kideek bakarrik osatu zuten. Batzordearen funtzionamendurako erreforma horiek, Aldundiaren osaketan sortutako etengabeko aldaketan eta bere hezkuntza-politikaren testuinguruan gertatu ziren.

Eduardo Landetak, horren ondorioz hezkuntzaren alorrean izan ziren agerraldietan gehien parte hartu zuenetako batek, ordura arte egindako lanaren laburpen bat egin zuen 1919.aren erdi aldera:

“(…) 1918ko apirilaren 30etik 1919ko uztailaren 31ra arte hogeita sei bilera egin eta 260 erabaki baino gehiago hartu ditu, besteak beste eta alde zurretiko bisita eta zenbait hizketalderen ondoren, Laukizen, Plentzian, Mendatan eta Ibarrrin ikastetxeak egitea, baita Amorebietako Maisuen Normal Askea eta Bilbo eta Barakaldoko Maistren Normalean euskararen katedrak sortzea ere; zenbait herrialdetara zenbait ikuskaritza-bisita egitea eta, Arte eta Ofizioetako Eskolak ikuskatu eta horien egoeraz berri ematea; Bizkaiko irakaskuntzaren egoeraz estatistikak egitea (ordura arte Aldundi Txit Gorenak inondik ere ezagutzen ez zituen datuak), eta horrela, Bizkaia osoan barrena barreiatutako berrogei lehen eskola biltzea lortu du, denak ere Batzordearen dirulaguntza dutela euskarazko irakaskuntzarako, eta horiei bisita egitea ere badagokio, eta abar, eta abar; gainera, kontuak despatxatu, izapidetu eta aztertzeaz eta, nolabait ere, Instrukzio Publikoarekin zerikusia duten arazo guztiak ebazteaz arduratu da.

Gaur egun Bizkaia lehen instrukzioarekiko duen egoeraren azterketa oso bat egin du, berau normaldu eta hobetzeko egokitzen jotzen dituen bitarteko guztiak aipatuz; halaber, Bizkaia bere maisu-maistren izendapenean proposamen unipertsonala egiteko ahalmena Estatuarengandik jaso dezan dauzkan eskubideak aztertu eta horien berri eman du, eta Batzordearen ordezkariak batek parte hartu du Aldundi senideek horri buruz izandako konferentzietan, bere txostena eta azterketa alderdi guztietan goretzia eta onartua izan delarik.

Maisuen Eskola Aske Normal baten azterketa oso bat egin zuen bere egitarau, ordu-tegi, eta abarrekin..., izan ere, maisua baitzen, bere ustez, hezkuntzaren oinarri funtsezkoa”¹²⁴.

Esan beharra dago aurreko aipua Luis Aranguren diputatuak egindako ohar edo salakuntzei erantzunez egindako idatzi zabal baten atal dela, zeinak nazionalistei alferreko pertsonala izendatu izana leporatzen baitzien, eta halaber, Probintziako altxorari gastu handiak eragin izana¹²⁵. Puntu guztiak banan-banan argitu ondoren, Batzordeak egindako izendapenen premia frogatzen saiatu zen Landeta, eta halaber, erakunde horrek irakaskuntzaren hobekuntzan izandako eraginkortasuna ere erakutsi zuen. Instrukzio publikoko bulegoan 1919an enplegatutako langileak, ikuskari bakar bat (Luis Eleizalde), idazkari bakar bat (Jose Bengoezia) eta idazlari bakar bat (Zipriano Zenitagoia) besterik ez ziren¹²⁶.

¹²⁴ B. A. A.: Aldundi Txit Gorenak 1917-1919ko biurtean, instrukzio publikoari buruz egindakoaz Luis Aranguren jaunaren interpelazioa eta Eduardo Landeta Batzordeko kideak interpelazioari emandako erantzuna. 1919, 1.076 karp, esp. 15.

¹²⁵ Nazionalisten politika kultural eta hezkuntzakoa indar politiko desberdinen jopuntu bihurtu zen, batez ere eskuin monarkikoa. Hori dela-eta, honako liburuan adierazitako ideiak ikus daitezke: “La administración provincial en manos de los nacionalistas”. Publicación de la Liga de la Acción Monárquica de Vizcaya. 1919, 19-22 orr.

¹²⁶ Instrukzio Publikoko Batzordeak, denbora iragan ahala, egundoko eraldakuntza izango zuen, ez hainbeste bertan lanean ari ziren enplegatuei zegokienez, baizik eta bere bulegotik ematen ziren zerbitzuei zegokienez; langile-

3. EUSKARAZKO ESKOLAK

Noizbait idatzi izan denez, Bizkaiko Aldundiak ez zeukan ahalmen berezi eta pribatiborik irakaskuntzaren alorrean, ez lehen-mailarako eta ez gorenerako ere, nahiz eta Kontzertu Ekonomikoen eraentzaren ondorio gisa, eta euskal aldundien eta Estatuaren artean lortutako akordioen ildotik, aldundi horien egitekoa izan udalek lehen irakaskuntzaren zainketagatik Estatuari zor zizkieten diru-kopuruak ordaintzea, 1901. urtetik aurrera.

Estatuak zeukan irakas-monopolioa zela-eta, eta hizkuntzak eskolan zeukan arazoari zuzenean ekiteko asmoz, Instrukzio Publikoko Batzordeari honako bi bide hauetariko bati jarraitzeko aukera besterik ez zitzaion gelditzen: eskola askeak susta zitzakeen, indarreko legeriak horri buruz ematen zituen ahalmenez baliatuz, edota irakaskuntza ofizialaren gabeziak osatzen ahalegindu zitekeen, lehendik zeuden edo geroan sortuko ziren lehen mailako ikastetxei diru-laguntzak emanez, baldin eta horiek herrialdearen ezaugarrietara eta ikasleen baldintzetara moldatzen baziren. Batzordeak, ordukoz, bigarren bideari heldu zion, eta hori garatzeko oinarri-sorta bat idatzi zuen, Aldundiak 1918ko uztailaren 26ko bileran onartu zuena.

Oro har, diru-laguntza hori jasotzeko, “erlijio- eta aberri-izpiritu bikoitzaz” informaturik egon behar zuten eskola-instituzioek, eta “derrigorrez katolikoak izan behar dute, eta euskal herriaren izaera, jarduera eta joeretan oinarrituko dira beren irakaskuntza eta hezkuntza-planiari dagokionez”¹²⁷.

Oinarrietako beste batean esaten zen Batzordeak ez zuela ikastetxeetako zuzendaritza, plan eta metodoetan esku hartzeko asmorik, baina emandako laguntzen ordainetan, irakaskuntza jakin bat eskatzen zuen, hau da: euskara nagusi zen herrialdeko guneetan, euskarazko irakaskuntza zabal samarra eman behar zen, Batzordeak balioetsiriko inguruabarren arabera, “irakurketa, idazkuntza, errezoak, kantuak eta aritmetika-nozioak euskaraz ematearen gutxienezko baten gainean”; gaztelania hizkuntza nagusia zen guneetan, berriz, euskara eta bere irakurketa, idazkuntza eta kantuak irakatsiko ziren, eta egitarauaren gainerakoa gaztelaniaz emango zen.

Bere unean ikusiko dugun bezala, auzo-ikastolen etorkizuneko antolakuntza Instrukzio Publiko Batzorde horrek egindako erregelamendu horretara egokitu da oinarrian eta funtsean.

Diru-laguntza 3,50 pta.koa zen hileko eta ikasleko, eskolak ikasgela bakarra zuenean eta bertara 25 ikasle baino gutxiago joaten zirenean; ikasgelan 25eko kopurua baino handiagoa bazegoen, baina 40tik igaro gabe, diru-laguntza 2 pta.koa zen.

Jakina, erregelamenduak Batzordearen esku uzten zuen matrikula-liburuen berrikusteskubidea eta irakaskuntza subentzionatuaren emaitzak egiaztatu ahal izateko azterketak egiaztatzea.

Ikastetxe askok aipaturiko laguntza horiek eskatu eta lortu ere egin zituzten: garaiko dokumentuetan 40 bat aipatzen dira, nahiz eta euskarazko irakaskuntza ezartzea eskatu zuten toki eta eskola guztien izenik ez eman. Zehazki, ezagunak dira honako herrietako maisu na-

ria mugatu samarra zen: 1930 aldera bulegoak ikuskariburu bat zuen, buruorde bat, laguntzaile bat eta idazlari bat. Aldiz, bertan egiten ziren lanek zerikusia zuten Euskal Unibertsitatearekin, Institutuarekin, Arte eta Ofizioetako Eskolarekin, Ingeniari Industrialarekin, Nautika Eskolarekin, euskarazko eskolekin, takigrafia eskolekin eta abarrekin, baita auzo-ikastoleetako antolakuntza, langileria eta ikuskaritza-eraentzarekin ere.

¹²⁷ B.A.A.: Lehen eskolei diruz laguntzeko oinarriak (B.A. A.O. 1920-VI-4koa).

zionalak aurkezturiko eskariak: Usantsolo (Galdakao), Zeanuri, Ubidea, Dima, Urduña, Zior-tza, Abadiño, Busturia, Getxo, Natxitu, Gallarta, Zornotza, Nabarniz, Muxika, Deustua, Etxabarri, Gorliz, Abanto eta Zierbena, Plentzia, Gizaburuaga, Meñaka, Gorozika, Kortezubi, Karrantza, Balmaseda, Sestao, Guenes eta abarretakoak.

Herrialdearen hezkuntza eta kulturaren beste aspektu batzuetan ez ziren falta izan euskarazko eskolei buruzko aurriritzi batzuk, politika nazionalista egiteko bitartekotzat erabiltzen zirela esanez, era gutxi-asko mozorrotuan; batzuetan, horien baliagarritasun urria ere aipatu zen¹²⁸. Hala eta guztiz ere, ekinean jarraitu zuten harik eta Bizkaiko baserri-guneetan eskola berriak eraikitzeak horien presentzia alferrikakoa bihurtu zuen arte.

3.1. Goi mailako ikastetxeak eta maisuen normal askea

Gallano diputatuak Gernika, Markina, Durango eta Balmasedan goi-mailako ikastetxeak sortzeari buruz aurkeztutako mozio interesgarria aztertuko dugu jarraian; 1920ko abenduaren 9an onartu zuen Aldundiak. Ordurako Bizkaian Arte Ofizioetako hamasei bat eskola zeuden, eta Aldundiari eta horiek kokatuak zeuden udalerriei, 262.705,70 pta. kostatzen zitzairen urtero. Azken ikastetxe horietako irakaskuntzak ez zuen izaera ofizialik.

Horrekin batera, bazeuden goi-mailako irakaskuntzako beste ikastetxe batzuk ere, hala nola: Institutua, Merkataritza Eskola, Maistren Eskola Normala, Nautika Eskola, Meatzetako Kapatazen eta Ingeniari Industrialen Eskola; ikastetxe horien antolakuntza eta barne-araubidea Estatuaren obra eta ahalmena zen bakar-bakarrik, nahiz eta Bizkaian horiek sustengatzen 337.218,22 pta. ko diru-kopuru garrantzitsua inbertitzen zuen¹²⁹.

Gallanoren mozioaren helburua zera zen, hots, "ez dadila egon, ezain kasutan eta inolako aitzakiaz, hiritar-talde handi samarrik ikastetxeetara joateko aukerarik gabe"; horretarako jarrera, bokazioa eta gaitasuna erakusten zutenei bideragarri egin nahi zitzairen lehen irakaskuntza amaitu ondoren goi-mailako irakaskuntzara iristea¹³⁰.

Aipaturiko ikastetxe horiek ezartzeko ezinbestekoa zen zegozkien udalak beharrezko lokalak eta irakas-materialak dohainik ematea. Tokiko erakundeei eskatzen zitzairen, halaber, eskualdearen ezaugarri ekonomiko eta sozialei buruz eta lehen ikasketak egin ondoren gazte-

¹²⁸ A. Pisón diputatuak zera zioen: "sinetsirik nago ezarritako eta ezartzekoak diren euskarazko Ikastetxeen baliagarritasun urriaz, eta hori diot zeren esparru enkartatuan ez dakitelako euskararik eta ikasi ere nahi ez dutelako; beraz, alferrikako gastua da bertan egiten dena. Bizkaiko gainerako esparruetan ez da beharrezko euskarazko eskola, zeren jaiotzetik baitakite euskara..." (1919-XII-18ko Aldundiaren bilera; B.A. A.O.: 1922-IX-20koa).

¹²⁹ Udalen edo Aldundiaren, edo aldi berean bi erakundeen jabegoko eraikinetan antolatutako goi-irakaskuntza ofizialari eustea honako hau kostatzen zitzaion Bizkaian 1919an:

2. irakaskuntzako Institutua	36.202, 32 pta.	"
-Merkataritza Eskola	18.280	"
-Maistren Eskola Normala	52.175, 84	"
-Meatzetako Kapatazen Eskola	21.359, 06	"
-Nautika Eskola	50.000	"
-Ingeniari Industrialen Eskola	159.203	"
GUZTIRA	337.218, 22	"

¹³⁰ B.D.A.: Gallano diputatuaren mozioa Durango, Markina, Gernika eta Balmasedan goi-mailako ikastetxe bat sortzea proposatzen. 957 karp, 17 esp.

riak hartzen zuen norabideari buruz datu-sail bat eman zezatela, etorkizuneko ikastetxeek izan behar zuten orientabidea eta izaera asmatzearren; pentsatzen zen, horiek plan bakar eta komun bati lotu beharrean, gune bakoitzeko premia eta ikuspegietara egokitu behar zutela. Horrela, eskualde industrialek industria-eskolak izan behar zituzten, beren helburuetarako bitartekoez hornituak, baina hala ere, batasun organiko baten atal izan behar zuten, zeinen ardatza Bilboko Eskola Industrialak izango baitzen, eta horri atxikiko zitaizkion beren funtzionamenduan.

Zirriborraturiko plana, bere garaian, Gernika, Balmaseda, Markina, Durango, Galdakao eta Igorreko udalei bidali zitzairen; Gernika eta Galdakako ordezkariak eman zuten erantzunik bizkorrena, eta interesa agertu zuten proposamenaren eduki hori beren Udalerrietan egia bihur zedin.

Luis Eleizalde izan zen ikasketa-plana prestatzearen arduraduna, aipaturiko mozioak kontratatu beharreko irakasleen kopuruaz ezartzen zituen mugen barruan, ikastetxe bakoitzak hiruna irakasle izan behar zuelako; Gernika eta bere inguruneko zirkunstantziak kontuan izanik, eduki orokorrekin nekazaritza, industria, merkataritza eta itsasgintzako arloak jaso behar zituzten hemen, halaxe adierazi baitzen hiri horretara bidalitako inkestari erantzutean.

Astiro samar izan arren, Gernika eta Galdakako ikastetxeen izapidetak aurrera jarraitu zuten 1922an zehar; Gernikaren kasuan, Aldundiak eraikuntza-lanetarako 45.000 pezetako diru-laguntza onartu ere egin zuen 1923aren hasieran. Hala eta guztiz ere, dena horretan gelditu zen, eta proiektaturiko obra ez zen burutu ahal izan. Antza denez, gauzak horretan gelditu izanaren arrazoia, une horretan hezkuntza-politikan gertaturiko aldaketan aurkitu behar da.

Antzeko bukaera etsigarria izan zuen, bi urte lehenago, Maisuen Eskola Normal Aske bati buruzko egitasmoak, maisuen gabezia osatzeko asmoz gogo bizienarekin horri ekin ondoren.

Bazen Bizkaian, XX. mendearen hasieratik, Maistren Eskola Normal bat, betidanik espazio eta lokal-baldintza zailak izan zituena. Urteak igaro ahala, egoera hori instituzioaren arazo iraunkor bihurtu zen, ikasleen kopurua izugarri hazi zelako. Auzi horiez landa, urte horietan eztabaidagai bihurtu zen Normalek nolako gaitasuna zuten herrialdeak behar zituen maisuak prestatzeko, eta horrela, pedagogoez bitarteko bat baino gehiago proposatu zituzten irakasleen kultur prestakuntzaren maila jasotzeko, eta horiek Euskal Herriko irakaskuntzara nola moldatu zehazteko. Besteak beste, ikasgaien koadro orokorrean euskararen irakaskuntzaren hutsunea nabari zen.

Bizkaiko Maistren Eskola Normalean irakaskuntza elebidunik ez izatea nolabait konpondu ahal izateko, Instrukzio Publikoko Batzordeak, 1918an, euskararen ezagutza bertara hedatu zedila erabaki zuen, eta horretarako euskararen katedra bat sortu zedila Aldundiaren kontura; izaera dohainekoa, publikoa eta borondatezkoa zuen katedra horrek ikasle-kopuru handi samar bati erantzun zion -hogeita eta hogeita hamar bitarteko kopuruak ikasturteko- eta 1923aren bukaerara arte ari izan zen.

Batzordeko kideak ez zeuden pozik zeukatzen Normalarekin, bertako orientabideekin eta bertako ikasketa-planekin; horregatik, 1918an, Eskola Normal Aske bat sortzea bultzatu zuten, Landetak bere lehen zirriborroan prestatutako egitasmoari jarraiki; urte berean onartu zuen Aldundiak.

Egitasmo zabal horretan, Landetak gauza guztietan pentsatu zuen. Egituraturik zeuzkan xede eta helburuak, ikasketa-planak, eraikin berriaren kokagunea eta azken aurrekontua. Eskola Normal Aske horrek izango zituen ezaugarri nagusien artean ondokoak zeuden:

- Oinarrizkotzat jotzen zen maisu-maistraren prestakuntza integrala, eta horretarako, funtsezkotzat jotzen zen karreraren zehar irakasle eta ikasleak elkarrekin bizi izatea Eskolan, erdi-barnetegi baten antzera, eredu ingelesari jarraituz.

- Eskola Normal Berriaren xede nagusia herriak behar lukeenerako maisu moldakorrak prestatzea izango zen herriak behar lukeen alorrerako, garaiko kultura-mailaren arabera eza-gutza-multzo jakin baten jabe izango zirenak. Horretarako, etorkizuneko maisuei ongi ordaintzea pentsatzen zen.

- Egitarauari dagokionez, Estatuak eskaturiko gaiez aparte, beste gai gehigarri batzuk erantsiko zitzaizkion, hala nola Euskal Herriko geografia nahiz historia, eta euskara.

- Laburbilduz, honako alderdi hauek lortzeko asmoa zegoen: "Ezagutzak areagotzea, ikasteko denbora gehitzea, antolakuntza pedagogiko hobea lortzea, euskal premietara moldatzea eta izpiritu hezitzaileago bat izatea"¹³¹.

Hura kokatzeko lurraz Zornotzako udalerrian erosi ziren, eta etorkizuneko eraikinaren planoak egin ere egin ziren; baina lehen esan denez, obra gelditu egin zen, behin betiko eran, 1921ean, eta data horretan beste gai asko ere geldiarazi ziren, geroago ikusiko denez.

3.2. Bilboko Nautika Eskola eta Euskal Unibertsitatea

1919ko irailaren 16an, Bilbon Nautika Eskola bat ezartzea erabaki zuen Bizkaiko Aldundiak, eta horretarako, ofizialki aitortzea eta Instrukzio Publikoko Ministerioaren menpekotasun zuzenean ez egotea eskatu zion Estatuari; Bermeo, Lekeitio, Plentzia eta Santurtziko Eskolek ordurako funtzionatzen zuten bezala, 1915ean emandako xedapen baten arabera, Bilboko etorkizuneko Nautika Eskola, haiek bezala, Patronatu Batzorde baten menpean egon zedila lortu nahi zen, baina instituzioaren araubide eta funtzionamenduan, irakasleen izendapen eta bereizkuntzan, soldata ezartzean eta abarretan subiranoa izango zena¹³². Gastu guztiak Aldundiaren kontura izango ziren, eta Estatuak beretzat gordeko zuen titulu profesionalak emateko eskubidea, berak izendaturiko funtzionarioek azterketa egin eta gero.

Garai hartako txosten eta kazetari-artikuluetan azpimarratzen zenez, Aldundiak, Bilboko itsasontzi-industriaren garrantziaren arabera zegokion mailan ezarri nahi zuen aipaturiko ikasketxea; horretarako, eta irakas-material egokiaz hornitzeaz gainera, pertsona gaituak prestatzeko beharrezkoak liratekeen irakasgaiak gehitu nahi zitzaizkien egitarau ofizialei, merkataritzaren eta nabigazioaren garapenak zeuzkan eskakizunekin bat etorritz.

"Aldundiak Bilbon sortu nahi duen Nautika Eskola, hori sortzeko bitartekaritza egin baitu Ministro jaunaren aurrean, Korporazio honek gastu guztiak ordainduko lituzkeelarik, egiazko Eskola bat izatea nahi da, teorikoa eta praktikoa, hori baita bititza, eta bertako egitarauak burutu eta gainditze soila askitasun nahikoaren berme izan dadila edonon"¹³³.

¹³¹ Arrien, G.: Opus cit., 1987. 124-125 orr.

¹³² Bilboko Nautika Eskolaren Patronatu Batzorde proiektatua honela eraturik egongo zen: Lehendakaria, Aldundikoa; lehendakariordeak, Marinako komandante jauna eta Instrukzio publikoko Batzordeburua; kideak, Eskolako zuzendaria, Institutu orokor eta teknikoko zuzendaria, Aldundiaren Instrukzio Publikoko Batzordeko hiru kide, Merkataritzako marinan lanean ziharduten kapitain, pilotu eta makinisten artean hautaturiko ordezkari bat, Bilboko Merkataritza Ganbarako lehendakaria, Bilboko Portuko Obretarako Batzordeburua eta Ontzijabeen Elkarteburua; eta idazkari gisara, Aldundiaren Instrukzio Publikoko Batzordearena eta proiektaturiko Nautika Eskolarena.

¹³³ Landeta, E. de: La Escuela de Náutica de Bilbao y el Sr. Balparda... y algo más. "La Tarde", 1920ko ekainaren 9a.

1919aren bukaeran, Aldundiak bereziki izendatutako diputatuen batzorde bat Madrilera joan zen, Nautika eskola horren aitoren ofiziala berehala lortzeko asmoz; Luis Eleizalde batzorde horretan zegoen, Instrukzio Publikoko Batzordearen izenean.

Madriden zegoela, hilabetez egon behar izan baitzuen bertan, Eleizaldek gutun bat baino gehiago idatzi zizkion Landeta bere adiskideari, pauso guztien berri emanez, Institutu eta Merkataritza eta Nautika Eskolen bulegora egindako bisitei buruzkoak gehienak, baina baita Administrazio publikoaren arduradun gorenekin izandako hartu-emanei buruzkoak ere.

Proposaturiko helburua ahalik eta errazen lortzeko, Aldundiak Gorteetako euskal ordezkariengana jo zuen, beren laguntza eta babesa eskatuz; zentzu horretan Indalecio Prieto oso arretatsu agertu zen denbora guztian, eta batzordekideei beren gestio guztietan lagundu zien eta berak prestatu zuen Prado eta Palaciosekiko elkarrizketa. Hala ere, ezkor samarra izan zen Gregorio Balpardaren portaera, 1919ko azaroaren 18an Eleizaldek idatzi zuenaren arabera:

“(...) Atzo, azkenik, Sanromán bulegoburu jaunarekin izan nintzen. Ezagutzen zuen ordurako Nautikaren gaia, oso inpresio onak eman zizkidan horri buruz eta esan zidan Ministroa eta I.P.ko Kontseiluburua ikustera joan nendila. Hori ikusirik, gauean Prietori abisatu nion gaur eguerdian lagun gintzan. Hoteleko hallean haren zain nengoela, batzordekideek Balparda jaunarekin hitz egin dute eta honek ezezko biribila eman die Nautika Eskolaren aldeko gestioetan, “ni batzordean nengoelako (testualki)”; beraz jaun horren lankidetzat baliosua lortu nahi baduzue, I.P.ko Batzordea eraberritzetik hasi behar duzue, bertatik ni leunki bidaliz”¹³⁴.

Lehen unean erraz samarra zirudiena, egunak igaro ahala ezin lortuzkoa bihurtu zen; Eleizalderen gutunek argi eta garbi islatzen dute gestioetan aurkituriko zailtasuna eta batzordekideen geroz eta etsimendu handiagoa. Porrot-sentsazioari Madrilen luzaro egon behar izateak sortutako nekea gehitu zitzaion, hasiera batean aurreikusia baino askoz egonaldi luzeagoa izan baitzen. Bere inpresio ezkorak gorabehera, Eleizaldek lanean jarraitu zuen, eta azken unerarte mugitzen; dirudienez, batzordekide guztiek ez zuten interes bera jarri esku artean zituzten gaietan¹³⁵.

Espainiako hiriburutik egindako bere azken gutunetako batean, bila zebilena lortzeko aurkeztzen ziren era politikoko objektioak aipatzen zituen:

“(...) Gaia jadanik Kontseiluan dago eta bihar, osteguna, batzorde iraunkorrean ponentea izendatuko da. Vegasi guztientzako mesedegarria iruditzen zaio gai hori; gaiaren alderdi “politikoa”ri dio beldurra bakarrik (ez beragatik, besteengatik baizik). Hemen guztiek ikaragarritzko beldurra diote separatismoari. Kosmografia nazioartekoa dela eta doktrina politikozko ondorioetarako biderik ez duela ematen ihardetsi diodanean, erantzun du gai horri ez diotela beldurrik, pertsonalari baizik (...). Vegasek berriro ere esan dit ez dela bere buruaz ari, baizik eta beste batzuek aurkez ditzaketan eragozpenak aurrerazten ari dela, eta abar...”¹³⁶.

¹³⁴ Landeta, Nautika Eskolaren egitasmoa aurrera atera zedin interesatuenetako bat, interesarekin jarraitu zituen Madril horri buruz egiten ari ziren gestio guztiak, bere artxibo partikularrean gorde dira Luis Eleizaldek idatziriko gutunak.

¹³⁵ Eleizaldek idazten zuenez “batzordeko besteak, salbuespenak salbuespen, badirudi gehiago arduratzen direla ostradez (sic) gomendaturiko arazoez baino. Bizkaia gaixoa! (1919-XI-19an Landetari egindako gutuna).

¹³⁶ 1919-XII-10ean Landetari egindako gutuna.

Aldundiak, azkenik, ezin izan zituen bere nahiak beterik ikusi eta ez zuen Bilboko Nautika Eskola onartzerik lortu. Landetak porrot horren parte handi bat Gregorio Balparda Balmasedako diputatuaren oposizioari egotzi zion, garai hartan Instrukzio Publikoko ministro zenaren talde politikoaren osakide baitzen.

Balparda eta bere gogaideen arabera, Eskola hori maniobra politiko-separatista bat zen¹³⁷.

3.2.1. Euskal unibertsitatearen auzia

XX. mendearen lehen herenean asko ugaritu ziren Euskal Unibertsitatearen aldeko egitasmoak.

“1914an, Donostiako udaleko zenbait zinegotzik Donostian Ikastetxe Unibertsitario Ofizial bat sortzea eskatuz udalean mozio bat aurkeztu zutenetik 1936an Bilbon Medikuntzako fakultatea sortu zen arte, zenbait aldiz gai hori bera azaldu zen. Horrezaz aparte, Eusko Ikaskuntzen Elkartek eta Bilboko Udalbatza bezalako zenbait instituziok, beren aldetik, egitasmo beraren alde ekitea erabaki zuten; Angel Apraiz, Luis Eleizalde, F. Cuadra Salcedo eta beste hainbat pertsonalitatearen ahaleginak ahaztu gabe, izan ere beren idatzi eta hitzaldien bitartez, bizirik eutsi baitzioten goi-mailako ikasketa-zentro baten aldeko interesari”¹³⁸.

Eleizaldek puntu honetan zuen pentsamenduari dagokionez, Euskal Unibertsitatearen egitasmoaren lehen bultzatzailetako bat izan zela ziurta daiteke. Ideia horren jatorriari buruzko aipamenetan, 1914an adierazi zuen nazionalistek sarritan pentsatu zutela gai horretan, “gure Unibertsitatearen ideia une batetik bestera noiz sortuko zain, egitasmo hori gure alderditik bertatik sor zedila desiraturaz”, unea iristen zenean behar zuen laguntza guztia geure aldetik emateko. Baina ikusirik “inor ez dela gogoratzen, inor ez dela arduratzen, itxura guztien arabera inori ez zitzaiola interesatzen”, ideia jaurtitzeko erabaki zuten, nahiz eta ikusi, beren alorretik sortua izateagatik, Euskal Herriko zenbait esfera politikotan eta udalbatza batzuetan baztertua izan zitekeela”¹³⁹.

Euskadik unibertsitateari ez zuenez, ikasleak beharturik zeuden Valladolid eta Zaragozako espainiar unibertsitateetara joatera, horrek zekartzan kostu ekonomiko handiekin eta haien bizitzetarako arrisku moralekin; gainera, ikastetxe horietan jasotako prestakuntza intelektuala, sendoa, zabala, zaindua eta arretatsua izan beharrean, txar samarra zen, eta hezkuntza, “oraindik askozaz txarragoa”.

Eleizaldek, instituzio unibertsitarioari buruz bere ideiak azaldu ondoren, Euskal Unibertsitatea euskal irakasleriaren bidez sortzea proposatu zuen, “xede horri begira batean bildutako Euskal Aldundien goi-babesletzaren laguntzaz”. Ekimen pribatua eta aberatsen egintza ere eskatzen zuen, gazteriak bere herrialdetik irten gabe beharrezko instrukzio guztia jaso zezan¹⁴⁰.

¹³⁷ Gregorio Balpardak Nautika Eskolaren gaian itsumen politikoa eduki izanaren salakuntza ez zuen Landetak bakarrik egin; Bizkaiko Aldundiak berak, zeinean ideia politiko mota guztiak biltzen baitziren, Balparda eta Gandaria-sen portaerarengatik ondoeza adieraztea erabaki zuen 1920ko azaroaren 3ko bere bileran eta aldi berean Instrukzio Publikoko Batzordearen gestioa onartu zuen.

¹³⁸ Arrien, G.: *Opus cit.*, 1987, 125-126 orr.

¹³⁹ “Axe”: *La mancomunidad vasca para la Universidad Vasca*. “Euzkadi”, 1914ko otsailaren 22a.

¹⁴⁰ Leonzio Urabaienek ere dei bat egin zuen “Un llamamiento a la riqueza que tiene corazón (1919), herriaren kultur maila jasotzeko beharrezko laguntza aurkitzeko asmoz, hori guztia, zenbait kultur instituzio sortzearen bitartez (zientzia eta ikerketa lantzeko laboratoriorak sortzea, maisuei sariak ematea, bokazioarreko eskola bat, lanbide-eskolak, haur-etxeak, liburutegi publikoak sortzea eta abar).

Goi-mailako irakaskuntza-zentro bat ezartzea, bere iritziz, herrialdeak zeukan hil edo biziko interesetako bat zen, eta ezin berandutuzkotzat zeukan hori sortzea, hezkuntza bizi eta eraginkorra nahi baldin bazen; uste zuen Unibertsitatea edukitzea funtsezkoa zela eskola-sistema osorako, eta halaber, horixe zela lehen irakaskuntzaren arazoa konpontzeko bitartekorik hoberena:

“(…) lehen eta bigarren eskola onak, akademia eta ikastetxe onak eduki nahi baditugu, beharrezkoa da lehenik Unibertsitate on bat edukitzea. Aurrerakuntza zientifiko eta literarioa goitik dator, eguzkiak ibarrak baino lehen gailurrak argitzen dituen bezala. Unibertsitatearen beste inon baino hobeki ikasten da zientzia eta hezkuntzaren artea, bere historial eta metodo desberdinen bidez”¹⁴¹.

Aurreko funtzio horretaz gain, unibertsitateak herrialdearen lokarri izpirituala ere izan behar zuen, banakako ahalegin izpiritualak bilduz eta koordinatuz, “Herrialdeko kulturaren eta horren zerbitzu hobearen alde ekiteko prest baikaude”. Azken ideia horiek Eusko Ikaskuntzen Lehen Kongresuan (1918) garatu zituen, eta bertan, Unibertsitatearen helburuaz ere mintzatu zen; bere ustez, instituzio horrek “izpiritu gutxi batzuen, onenen, indartsueneren eta saiatueneren hautespen bat izan behar zuen”, eta halaber, “ikaskuntza desinteresatuaren egoitza, zientzia —bere horretan harturik eta helburu utilitario oro alde batera utzirik— lantzeko saialekoa”; ezaguera zientifikoak eta beren aplikazioak zabaltzeko bazeuden beste erakunde batzuk (arte eta ofizioetako eskolak, nekazaritzakoa, zientzia aplikatuena, era guztietako establezimendu teknikoak)¹⁴². Ildo horretatik, eraikinen, araudien, errenten eta gainerako auzien arazoa bigarren mailakotzat jotzen zuen; funtsezkoa zen gidatatz balioko zuen goi-printzipio izpiritual bat izatea, “gauzatu beharreko ideal bizi bat, bete beharreko helburu moral bat”. Labor esateko, Unibertsitatearen egitekoa ez da medikuntzan, jurisprudentzian edo zientzietan profesionalak sortzea bakarrik. Helburu hori bigarren mailakoa litzateke. Unibertsitatearen egitekoa gorago dago, benetan gorena da. Alor desberdinetako gizaki gailenak biltzea da xedea, beren buruak lantzen jarrai dezaten, eta ondorioz, beste batzuen garapena sustatzeko gai izan daitezen. Unibertsitateak, beraz, kultura oso bat eman beharko du, ez intelektuala bakarrik, zeren eta errakuntzarik handiena egitea izango bailitzateke ezagutza intelektualak biderkatze hutsa, eta gizakiaren egiazko handitasuna batez ere energia moralaren baitan dagoela ahaztea”¹⁴³.

Sail hau amaitzeko, labor bada ere aztertu beharra daukagu Eusko Ikaskuntzaren pentsamendua Euskal Unibertsitateari dagokionez. Oñatiko Kongresuan, bere ondorioetako batean, arrazoi sozial, zientifiko eta ekonomikoengatik hura sortu beharra jasotzen zen; ideia horiek zabaldu eta zehaztu egin ziren Elkarte beraren hurrengo Kongresuetan¹⁴⁴. Gernikako Kongresuan (1922) arretaz aztertu zen Estatutuaren egitasmoa, eta bertan, Unibertsitatea ezartzeak konponduko litzuzkeen arazoaren soluzioak jasotzen ziren. Hortik sortuko ziren gerora Euskal Herriko arazo unibertsitarioaren Oinarriak; hamabi oinarrien bitartez, Unibertsitatearen kokaera, estatutu berezia eta ikasgaiak edota horien antolakuntza bezain alderdi garrantzitsuak finkatzen ziren.

¹⁴¹ “Axe”: Algunas ideas acerca de la Universidad Vasca. “Euzkadi”, 1914ko apirilaren 12a.

¹⁴² Eleizalde, Luis de: El problema de la enseñanza en el País Vasco. Eusko Ikaskuntzen I. Kongresua, 872-873 orr.

¹⁴³ Ibidem, 873-874 orr.

¹⁴⁴ Estatuko Unibertsitateetan halako autonomia bat ezartzen zuen 1919ko E.D. zela eta, bazirudien ate bat irekitzen zitzaiola gero eta premiazkoagoa zen Euskal Unibertsitatea lortzeko gurariari; baina ate hori itxita geratu zen Unibertsitateen Autonomi Lege-Proiektuaren klausularekin, zeinaren arabera, unibertsitate berri bat sortzeko edota jandantik zegoen erakunde bati maila hori emateko, lege berezi bat eskatzen baitzen, eta eskakizun hori oso zaila zen lortzen.

Unibertsitatearen kokaerari buruz -horixe izan zen punturik eztabaidatuenetako bat- Eusko Ikaskuntzak adierazi zuen ez zuela Euskal Herriko gune jakin batean kokaturik egon behar, baizik eta probintzia desberdinetan zehar barreiaturik egon zitekeela, araudi eta zuzendaritza komun baten azpian, eta batasun orokor baten barruan. Euskal Unibertsitatea, herrialdean zeuden eta sor zitezkeen goi-mailako irakas-zentro guztien antolakuntza bezala hartu behar zen; gainera, antolakuntza hori hitzarmen berezien bitartez erlaziona daiteke “Unibertsitatearen lankide izan nahi duten zentroekin, erabat haren Araudi eta Zuzendaritzari atxiki beharrik izan gabe”¹⁴⁵.

Irakaskuntza unibertsitarioan estatuak esku hartzeari buruz eta bertan ezarri beharreko eraentzaz Elkarateak uste zuen ekimen partikularraren ikuskaritza, jagoletza eta ordezkaritza eginkizunetara mugatu behar zuela. Hau da, Unibertsitateak autonomo eta librea izan behar zuela, Estatuko Unibertsitatea ez bezalakoa.

Oinarrietako batek instituzio unibertsitarioaren izaera zientifikoa ere aipatzen zuen, bere helburua hezkuntza eta gizarte arlokoa izan behar zuelarik. Eleizalde aipatuz, gaineratzen zen, profesionalak prestatzeko helburu soil horretara mugatetik urrun, jakitearen alor desberdinetan pertsona gailenak zirenak biltzeko gai ere izan behar zuela.

Azkenik, zazpigarren oinarriak adierazten zuen Unibertsitateak klasikoak deituriko fakultate guztiak hartuko dituela, eta halaber, “zientzia puru edo aplikatu eta Arte Ederretakoak, herrialdearen premia kultural eta materialek goi-mailan eskatuko dituztenak”; era berean, arreta berezia eskainiko dio “Magisterioari eta lanaren aplikazio berriak ezartzen lagun dezaketen irakaskuntza guztien prestakuntzari”¹⁴⁶.

Unibertsitatearen aldeko gestioek II. Errepublikan zehar jarraituko dute, eta azkenik, 1936ko azaroaren 18an Euskadiko Behin behineko Gobernuak Euskal Unibertsitatea sortuko du, Bilbon kokaturiko medikuntza Fakultatearen bidez.

4. LUIS ELEIZALDE, BIZKAIKO ALDUNDIAREN MENPEKO IKASTETXEEN IKUSKARI

Instrukzio Publikoko Batzordeak, 1918ko azaroaren 5eko bere bileran, ikuskari bat izendatu zuen Aldundiaren menpeko irakas-zentro guztien zuzendaritzaz arduratu zedin. Postu horren sorrera honako arrazoiek justifikatu zuten: alde batetik Korporazio probintzialak esku-zabaltasunez sustengaturiko hezkuntza-instituzioek ez zuten ematen haiengandik espero eta eska zitekeen errendimendua, ez zegoelako inolako zuzeneko egintza iraunkorrik diruz lagunduriko erakunde horien gainean; behar adinako gaitasuna lukeen pertsona baten lan orientatzaileak lagundu egingo luke ikasketa-planak, hezkuntza-metodoak eta horien aplikazio prak-

Madriren zegoela, 1919aren amaiera aldera, Eleizalde beste komisionatu batzuekin lan egin zuen, Senatuan izendaturiko Komizioak klausula hori bazter zezan. Zentzu berean, eta emaitza negatibo berarekin, euskal aldundiek azalpen bat bidali zuten Egitasmo horri buruz berri eman behar zuen Senatuko komizio berera.

Era berean porrot egin zuten 1921ean egindako gestioek, Unibertsitate Autonomiaren Lege-Proiektua Gorteetan aurkeztu zenean.

¹⁴⁵ Memorias y bases para la resolución del problema universitario en el País Vasco. 1923, 4-5 orr. Eusko Ikaskuntza.

¹⁴⁶ Ibidem, 6 orr.

tikoa aztertu eta eskaintzen. Bigarrenik, diruz lagunduriko irakas-zentroen zabalera eta aniztasunak, baita eskola berrien egitasmoak gauzatzeko ere, eragotzi egiten zuten Batzordeak instituzio horiei zuzenean ekin ahal izatea.

Ondorioz, ikuskari lanpostu bat hornitzeko lehiaketarako deialdia egin zen, honako baldintza hauekin: lehiakideek euskaldunak izan behar zuten, euskararen jabe, 25 urtez gorakoa eta 40 baino gutxiagokoak, eta beren gaitasuna frogatu behar zuten, egoki jotzen ziren frogak guztiak aurkeztuz. Lanpostuak urtean 8.000 pta.ko soldata edukiko zuten, eta bosturteen arabera 500 pta.ko gehikuntzak izango zituen, ikuskaritza-bidaietan egindako gastuak aparte ordainduko lirakeelarik. Bigarren deialdian urteko soldata 10.000 pta.n jarri zen, eta goiko aldetik adina mugatzearen baldintza kendu egin zen, eta beraz, 25 urteko gorakoentzat zabalik gelditu zen lehiaketa, besterik gabe.

Zortzi izan ziren ikuskari izateko lehiakideak lehen deialdian, hau da: Luis Ezkurdia Arenaza, 25 urtekoa, Areetako udal-eskolako zuzendaria; Joakin Etxabe Sustaeta, zientzia fisiko-kimikoe-tan lizentziatua eta farmazian doktorea; Jose Mª Eskudero Bollar, abokatua; Leon Urriza Berraondo, Bergararokoa; Inazio Mª Villasante Orue, abokatua eta bibliotekaria, Elias Aspiazu Gorosabel, maisu nazionala; Manuel Sierra Bustamante, 36 urtekoa, Portugaletekoa, Gipuzkoako irakaskuntzaren ikuskaria; aldez aurretik, denbora laburrean, Lleidan eta Araban ikuskari izana zen; beste titulu batzuen artean, zientzietako doktorearena eta gaitasun pedagogikoko ziurtagiria zituen; Ramon Belaustegigoitia Landaluze, 27 urtekoa, Laudioarra, abokatu eta kontsul-karrera zituen, eta kazetaritzan aritua zen bere lizentziatura bukatu baino lehen eta gero. 1916 eta 1918 bitartean Londresen egona zen ingeles hizkuntzaren ezagutza hobetzeko asmoarekin.

Lehiakideek aurkezturiko eskaerak aztertu ondoren, Instrukzio Publikoko Batzordeak deitutako lehiaketa bete gabe uztea erabaki zuen, "ez baitzuten —generikoki zioen— lortu nahi zuten kargua arrakastaz betetzeko nahikoa ziurtasun eskaintzen"¹⁴⁷.

Batzordearen txostenaren arabera, eskaeragileek ez zituzten eskaturiko baldintzak betezen, eta ondorioz lehiaketa berri bat egitea proposatzen zuten; deialdi hori 1918ko abenduaren 18an egin zen. Bigarren aukera honetan 15 bat eskaera aurkeztu ziren¹⁴⁸; baina hori guztia egintza formal hutsa baizik ez zen izan, zeren eta ordurako kargua Luis Eleizalderi eskaini baitzitzaion, eta horrek hartua baitzuen. Hori zela-eta, Landetaren bi gutun daude, eta horiek argi eta garbi erakusten dute nola gertatu ziren konponketa berezi horiek, lehen lehiaketaren emaitzak ezagutu baino lehen ere. Hona hemen lehen gutunaren testua:

¹⁴⁷ B. A. A.: Komisio Probintzial Txit Argiari lehen eta goiko irakaskuntzan ikuskari-postu bat, nolabait ere Aldundiaren menpean legokeena, hornitzeko lehiaketa baten iragarpena proposatzea erabaki du Batzordeak. 1918ko azaroaren 5a, 2.589 karp., 8 esp.

¹⁴⁸ Hona hemen bigarren deialdian ikuskari-posturako izangai batzuen izenak: Calixto Paz de Alcibar, maisua; Manuel Serdán Díaz de Arcaute, abokatua; Florencio M. Acha, Ramon Belaustegigoitia; Ambrosio M. Saseta y Lazaro, maisua; Rufino Mendiola y Querejeta; Enrique Martín Ugarte; Manuel Sierra y Bustamante; Teodoro Uriarte y Berasategi, abokatua; Luis Eleizalde Breñosa; Manuel Campos y Ostolaza, ingeniari industrialia; Adelina Mendez de la Torre, maistra, Esteban de Isusi, etab.

1918ko abenduaren 7an

Luis Eleizalde Jauna

Gasteiz

Adiskide estimatua:

Uste dut jakinaren gainean zaudela nola Bizkaiko Aldundiak lehiaketa bat zabalik duen Instrukzio Publikoko Ikuskari lanpostua sortzeko (...) Esleituriko soldata urtean 8.000 ptakoa da, gastuak ordainduak eta %10eko gehikuntza bosturteko zerbitzuak asebetegarriak badira.

Zuk nik baino hobeki dakizu zein den kargu horren garrantzia eta ikuskaritza horren egiteko goitar eta abertzalea. Nire iritiz, izangaietako batek ere ez ditu beharrezko baldintzak betetzen. Sarritan gogoratu naiz zutaz, zeren eta ezagutza zientifikoez gain abertzale-baldintza betetzen baituzu; agian hori beharrezkoago da gaur egun beste horiek baino, baldin eta gure belaunaldiak geure idealaren bideetatik orientatu eta bideratu nahi baditugu.

Nik erregutzen dizut gogoeta apur bat egin dezazula eta erabakia har dezazula postu hori hartzeko. Onartuz gero erraza litzaidake urteroko ordaina 10.000 pta.raino igotzea eta gainera, zuk onartzen duzula jakinda, neu moldatuko nintzateke postua zuri eskaini ahal izateko, zuk zeuk eskatu gabe.

Ez didazu ezer eskertu behar. Hau bezalako egoeratan alde batera utzi behar dira begikotasunak, eta abar, eta abar, Aberriarentzako gizon egokia bilatu behar da. Eta hori zeu zara eta horregatik jotzen dut zuregan.

Nik erantzun lasterra eskertuko dizut, zeren gainerako guztia hemen konponduko baitugu.

E. Landeta”.

Oso lasterra izan zen Eleizalderen erantzuna, Landetak bere bigarren gutuna idatzi zuen data ikusita; hark, hartutako erabakiarengatik eskerrak ematen zizkion bitartean, arazo guztiak berehala konpontzea agintzen zion, interesatuaren eskuhartzerik gabe.

“1918ko abenduaren 11n

Luis Eleizalde. Gasteiz.

Ene adiskide estimatua: Neure eskuan daukat atzoko zurea, eta pozez betetzen nau neure aurreko gutunean proposatzen nizuna onartzen duzula jakiteak.

Hitz egin dut Lehendakariarekin, Urrengoetxea eta Egileorrekin, eta guztiek beren poza adierazi didate lorpen honengatik.

Orain, gaiak ez arduratzeko besterik ez dizut esaten, zeren geuk konponduko baitugu hemen eta nik emango dizut egin beharrekoaren berri, seguras-ki datorren igandean, zeren ostiralean bilduko baita Instrukzio Publikoko Batzordea zeinean iragarritako lehiaketa hutsik geldituko dela jakinaraziko baita eta gu geure nahiari forma ematen saiatuko gara zu postu horretaz jabetzera etor zaitez.

Berriz diotsut neuk jakinaraziko dizudala dagoenaren berri.

Neure buruari zorionak emanez eta erabakia eskertuz bihotz-bihotzez agurtzen zaitu zure adiskide on...

E. Landetak.”

Eleizalde 1919ko maiatzaren 9an izendatu zuten ikuskari¹⁴⁹, eta urte bereko ekainaren 21ean hartu zuen kargu horren ardura.

IV. BIZKAIKO AUZO IKASTOLAK

1. GALLANO MOZIOA

Auzo Ikastolak, 1919ko azaroaren 26ko Gallano Mozioaren bidez sortuak, garrantzi handiko hezkuntza-obra bat dira. Eskola horien helburua “Bizkaian, biztanleriaren banaketa bereziarengatik, dagoen hezkuntza-eskasia osatzea” da, udalekin edo auzo-taldeekin elkarlanean ikastetxeak ezarriz¹⁵⁰. Probintziako kultur eta hezkuntza desoreka konpontzeko ahaleginak egin nahi ziren, begibistan baitzegoen biztanleriaren sail gutxi-asko zabalak bazterturik zeudela, batez ere baserri-giroan.

Azterketa bat baino gehiago egin dira ikastola horiei buruz, eta horietan, beren alderdi nagusiak biltzen ahalegindu gara¹⁵¹; horregatik, Luis Eleizaldek gai honen inguruan egin zuen lan nabarmenaz hitz egitean, derrigor jo beharko dugu lan horietara.

Bizkaiko hezkuntzaren historian ahalegin bat baino gehiago egin ziren baserri-giroko eskolak sortzeko, nahiz eta gero arrazoi eta zirkunstantzia desberdinegatik porrot egin beharrean aurkitu ziren. 1896an Victoriano Galdiz Probintziako diputatuak Bizkaiko baserrigunee-tan eskola osatugabeak sortzea proposatu zuen, beren aurrekontuaren ehuneko berrogeia diru publikoaren bidez estalita. Mozio hori artxibaturik gelditu zen, 1898 urte inguruan Euskal Aldundiak lehen irakaskuntzaren eraberrikuntza administratiboak lortzeko egintza kolektibo bat eratu zutenean, azterketa honen beste alderdi batean adierazi den bezala. 1911n eskolak sortzeko beste proposamen bat dago, Isidoro León diputatuak aurkeztua, eraikuntza-plan zabal bat jasoz, hogeitau urtean egitekoa eta gutxi gorabehera hiru milioi pezetakoa¹⁵². Mozio interesgarri hau, Aldundiko Sustapen Batzordeak aintzakotzat hartua, ez zen aurrera irten, ezezagunak zaizkigun arrazoiengatik.

Aurrekoek ez bezala, Gallano Mozioak, bere garapenari lagundu zioten faktore eta elementu multzo bat izan zuen, XX. mendeko garai horretan pisu handia izan zutenak; honako hauek ziren: analfabetismoaren maila altuak zuzendu beharra, eskolako pentsamendua eta kultur maileri buruzko geroz eta kontzientzia argi eta zorrotzagoa herrialde kultoeneren bidetik garatzea, bultzada autonomikoa eta gorantz zihoan nazionalismoaren ideologia, eta herrialdeak urte horietan lortu zuen aberastasun erlatiboa.

¹⁴⁹ Aldundiak egindako izendapenaren aurretik, Instrukzio Publikoko Batzordeak Eleizalde hautatu zuen 1919ko martxoaren 4an, kasuak eskatzen zituen formalitateak gordez; hautatuaren aldeko botoa eman zutenak hauek izan ziren: E. Landeta, L. Urrengoetxea, E. Bustintza, J.B. Eguzkiza, M. Egileor eta V. Ibarra; J.M. Garay eta A. Acebalek J. Etxabe Sustataren aldeko botoa eman zuten, eta F. Belaustegigoitiak ez zuen botorik eman.

¹⁵⁰ Ikusi El Reglamento de las Escuelas de barriada. Bilbo. 1921, 29 orr.

¹⁵¹ Auzo-ikastolen sorrera eta bilakaerari buruzko informazioa zabalteko, Gregorio Arrienen idatziak kontsulta daitezke: “Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia (Escuela y autonomía, 1898-1936)”. Bizkaiko Foru Aldundia. Bilbo, 1987; “Bere irakaskuntza praktika Bizkaiko auzo eskoletan, “Julene Azpeitia. Ehun Urte Mugan (1888-1988)”. Bilbo, 1988, 69-94 orr. “Educación y Escuelas de barriada de Vizcaya, 1937-1939 (“Su traspaso al Estado y deterioro de la enseñanza”. “Julio Caro Barojari Omenaldia”. RIEV, 34. urtea, XXXI. libkia, 3. zk., urria-abendua, 1986, 629-640 orr.

¹⁵² B. A. A.: La Moción del Diputado Isidoro de León, en libro de sesiones de la Diputación de Bizkaia, 1911. 1911-V-20ko bilera.

Hona hemen Mozio horren edukia:

“Jaun Txit Gorena:

Gizakiari bere naturatik datozkion berdintasunezko eskubideak bizitzako aldi guztietan aitortu beharra egunetik egunera premiazkoagoa eta larriagoa bihurtzen ari da. Egiazki kezkarriak dira une hauek herrien gizarte-bizitzan, eta batez ere arazo ekonomikoari dagokionez, eta berandutu gabe eta kementez ekin behar zaito horren soluzioari, mehatxupearan gauzkatzen izatera deuseztatzaila eta anarkikoko arrisku handiak salbatzearen, instituzio eta organismo zaharrek gaur egun porrot egitearen ondorioz, eztabaidea eta iraunkortzat eduki izan baitira.

Baina maila ekonomiko-sozialeko eraberrikuntzekin, aberastasun kolektibo-boa ekitatiboki banatzearen zentzu unibertseki onartuarekin, hondamendia une baterako urrunaraztea besterik ez da lortuko, baldin eta parez pare gizartearen kultur eta hezkuntza-lana ez bada indartzen, halako moldez, non horietako kideek, beharizan fisikoak aseturik dauzkaten heinean, elikadura izpiritualako elementu erraz eta ugariak ere izan ditzaten, horiek baitira bakearen eta oparotasunaren oinarri eta berme.

Gure kultur aberastasuna gizarte-esfera guztietara era berean iritsi dadila lortuz, eta gaitasun-mailaz beste bereizkuntzarik egin gabe, arazorik zailenak konpontzeko ezinbestekoak diren oinarriak ezarriko ditugu, zibilizazioaren pixkanakako martxa aldatu eta geldiaraziko duen perturbazio eta konbultsiorik gabe.

Bizkaiak, beraz, bere ahalmen ekonomikoarekiko harmonian, instrukzio publikoaren onurak orokortzeko beharra du (trokel horretan eratzen baitira etorkizuneko belaunaldiak), halako moldez, non ezein kasutan eta inolako aitzakiaren azpian hiritar-talde gutxi-asko ugariak ez baitaitezke bizi ikastetxetara joateko ezintasun materialean; eta ahalmen hori bideratu egin behar da herri-gaitasun guztiak ustiatu ahal izateko eran, aldeztu aurretik hautespen patxadatsu eta zorrotz bat eginez, irakas-instituzio guztietarako bidea zabal dadin, izan ere, garapen intelektualean hastapenetan jardueraren emankorren itxaropen bilakatzen baitira.

Aipaturiko helburuak lortzeko lehen urrats gisa, Aldundi Txit Goren honi honako egitasmo hauek kontuan hartzea proposatzen diot:

1.- Lehen mailako berrogeita hamar eskola sortzea mutikoentzat eta berrogeita hamar neskoentzat, bost urteko epean, hamar familia baino gehiagoko beste hainbeste auzune edo taldeetan, baldin eta etxebizitzatik eskola hurbilenera kilometro bateko distantzia badago, auzo laboratuek duten gelarik egokiena horretarako dohainik laga dadila kudeatuz, Aldundi Txit Gorenak ordainduko duelarik irakaskuntzarako beharrezkoa den materiala eta maisuen

Mozio horrek suposatzen zuen Estatua laguntzailekide izango zela ehuneko 25ean, eta Udalak beren aldetik prest egongo zirela eraikinen balioaren ehuneko 3 ordaintzeko, gehi hogeita hamabost urteko epe batean amortizatzeko legokiekien erabilera.

sustengua, zeinen soldata gutxienez 3.000 pta.koa izango den. Hurrengo ekitaldiko aurrekontuetan 90.000 pta.ko kopurua esleitzea lehen urteari dagozkion hogeitaz eskolak eraikitzeko.

(...) 5.- J.T.G. horrek Mozio hau kontuan hartu duzularik, Instrukzio Publikoko Batzordeak eta Sustapen Batzordeak hori aztertu eta horren berri eman dezatela eskatzen dut, azken finean aipaturiko egitasmoekiko egokien jotzen diren gehiketak edo kenketak proposa ditzaten, zeinen errealitatea eta eraginkortasuna labur dadila komeni baita adierazitako helburuak lehenbailehen lortzeko.

J.T.G. horrek erabakiko du egokien deritzona.

Bilbon, 1919ko azaroaren 26an,
Juan Gallano”.

Ehun eskola sortu nahi ziren bost urteko epean, urtean 20 eraikita; azkenik, eta geroago ikusiko denez, ehun eta hemeretzi izango dira, betiere auzune desberdinetan sortutako premia berrien arabera. Egitasmo hori benetako interesaz hartu zuten Instrukzio Publikoko kideek, eta Luis Eleizalde, mozioaren albisteak ustekabeen harrapatu baitzuen Madrilan, zera idatzi zuen, “lehen irakurraldian eta oro har oso ongi deritxot, fundazio horiek Herrialdearen errealitate biziei erantzuteko badira; horixe da auziaren korapiloa, horretan datza obra bat onuragarria izatea edo, aitzitik, ahalegin hori abentura txoroetan alferrik galtzea. Hala ere, uste dut, fundazio horietan zentzu eta arreta pixka batez jokatzu gero, arrakasta ona izango dela eta oharkabeen aldatuko dela gauzen itxura”¹⁵³.

Bizkaiko Aldundiak aintzakotzat hartu zuen 1919ko abenduaren 9ko mozioa; gerora, Landetak, Eleizalde (ikuskeriak), Gallanok eta P. Aransolok osatutako ponentzia bat eratu zuen, auzo-ikastolen izapidetza administratiboarekin loturiko lan guztiak izaera betearazle batez egin zituzten.

2. AUZO-IKASTOLAK SORTU ETA GARATZEA (1920-1923)

1920.eko lehen hilabeteetan gogor lan egin zen, bai egitasmoaren eta bere antolakuntza-irismena aztertzen, eta bai Administrazio Zentralaren lege-alderdiak izapidatzen ere; horrekin bateratu, Instrukzio Publikoko bulegoa berrantolatu zen, eta delineaizale bat gelditu zen horri atxikirik eskola-eraikinekin zerikusia zuten gauza guztiez arduratuta, Aldundiko arkitectoarekin adostasunean.

Egitasmo zabal hau burutzean arrakasta segurtatzeko, ahalik eta zehaztasun handienaz ezagutu behar ziren Bizkaiko herri desberdinetan zeuden premiak; horretarako zirkular bat eta galde-zerrenda bat zuzendu zituzten 1920ko urtarrian. Aginduriko lehen hezkuntzako eskola erdiesteko herriek edo auzo-elkarteek bete behar zituzten hiru baldintzen berri ematen zuten zirkularrak: hamar biztanle baino gehiago izan behar zituzten, horien etxebizitzek gutxienez kilometro batera egon behar zuten eskola hurbilenetik, eta azkenik, beharrezkoa zen auzo- edo Udalek lokal egoki bat eskaintzea. Aldundiak, bere aldetik, eskola-materiala eta maisuen sustengua ordaintzeko konpromisoa hartzen zuen.

¹⁵³ 1919ko abenduaren 10ean E. Landetak egindako gutuna.

Euskaraz eta gaztelaniaz idatzirik zegoen galde-zerrendak honako datuak eskatzen zituen: herriaren izena, biztanleen kopurua, eskola-zentsua, ohiko hizkuntza, eskola behar duten auzoak, nekazaritza-lanen ohiko aroa, lan horien iraupena, haurrek nekazaritza-lanetan hartzen duten parte, eta abar.

Galde-zerrendari emandako erantzunak jaso eta herrien beharrezanean buruz lehen eskuko informazioa bildu ondoren, Instrukzio Publikoko batzordea zerrenda bat egiten eta auzoen lehen-tasun-ordena bat ezartzen hasi zen, honako alderdiak kontuan izanik: ikasle kopururik handiena eta biztanle kopuru orokorra, baita eskola hurbilenera zegoen distantzia handiena ere; batzordeak ikusi zuen udalerrri eta auzune-kopuru handi batek behar zuela eskola bat sortzea, kasu bakoitzean ageri ziren datuei erreparatuz gero.

Batzordeak hala erabakirik, Eleizaldek, Landetak eta Gallanok eraturiko ponentzia bat izendatu zen lehen instrukzioko berrogeita hamar postu zuzkitzeko lehiaketa prestatu eta ireki zezaten; jakina denez, lehiaketa publiko eta orokor hori apiril aldera ireki zen. Deialdian bi oinarri edo baldintzaren aipamena egiten zen: lehenaren arabera, maisuek aski ongi menperatu behar zuten euskara, batez ere, gune euskalduneko postuez jabetzeko. Bigarren oinarri edo baldintzak zioen postu guztiak, kategoria-salbuespenik gabe, sarreran hiru mila pta.ko soldataz horniturik egongo zirela, eta horri, zegokion araudian ezarritako bosturteroko gehikuntzak erantsi beharko litzaizkioke. Halaber, maisu-maistrek hartzeko pasiboetarako eskubidea ere izango zuten, araudian zehazturiko zenbateko eta eran.

Deialdiak oihartzun handia izan zuen maisu-maistren artean, eta eskaera ugari jaso ziren Batzordean eta aise gairitu zituzten zeuden postuen kopurua.

Maisuen lehen promozioa, Auzo-ikastolen garapenean hainbesteko eragina izan zuena, 1920ko hilabete horietan onartu zen¹⁵⁴; artean ez zegoen lehiaketa-egitaraurik, eta gainerako beste baldintzak ere zehaztu gabe zeuden, nahiz eta ondorengo urteetan finkatzen joango ziren.

Eskola-eraikinei zegokionez, 1920 eta 1923. urte bitartean 53 eskola inauguratu ziren beste hainbeste auzunetan, eta beste banaka batzuk ia amaiturik gelditu ziren.

Honako laukian ikusten denez, eskolen eraikuntza-erritmoa oso bizkorra izan zen lehen urteetan, eta ikasleen kopurua ere nabarmen gehitu zen. Erritmoa gutxituz joan zen diktaduragaraian, hamarkadaren bukaeran ehun eskolako kopurua osatu zen arte.

	Irekitako eskolak	Eraikinak guztira	Ikasleak guztira
1920	2	2	99
1921	23	25	1637
1922	13	38	2426
1923	15	53	3074
1924	9	62	3692
1925	15	77	4748
1926	9	86	4989
1927	9	95	5315

¹⁵⁴ Lehen maisu / maistra-promozio hau honako izenek osatzen zuten: Julene Azpeitia, Maria Learreta, M^ñ Nieves Gomeza, Purificación Mandiola, M^ñ Asunción Gorriño, Consuelo Gallastegi, Primitiva Unzueta, M^ñ Luisa Leivar, Sixta Barrenechea, M^ñ Rementería, Nicolasa Aizpuru, Eulalia Azcuénaga, Benita Larrabe, Juana Eceiza, Gregoria Zufiaurre, Juana Zubero, Presentación Lecube, Segunda Ibarreche, Pascuala Gamecho, Inés de Zubeldia, Emeteria Gangoiti, Eloisa Urquidi, Félix Gutiérrez, Ireneo Díez A., Julián Irigoyen Irisarri.

	Irekitako eskolak	Eraikinak guztira	Ikasleak guztira
1928	4	99	5642
1929	1	100	5731
1930	0	100	5810

Soilik lehen aroan eraikitako eskolei bagagozkie, esan liteke probintzia osoan barrena sakabanaturik daudela, batez ere Markina, Durango, Arratia eta Enkarterrietan; udalerrri batzuek eskola bat baino gehiago zeukaten ordurako beren lurraldean.

Lehen inauguratu zen eskola Mendatako Albiz izan zen, eta ondotik Belendiz (Arratzu), Arkotxa (Zaratamo), Bengoetxe (Galdakao), Uribe (Zeanuri), Metxikas (Errigoiti), Iruzubieta (Ziortza), Errigoitolea (Errigoiti), San Migel (Amorebieta), Iturreta (Markina), Derio (Zamudio-Derio), Laukariz (Mungia), Aspiltza (Xemein), Jainko (Arrieta), Ziarregi (Ziortza), Axuria (Barruri), Linarez (Artzetales), Zubiaur (Bermeo), Torkatxas (Karrantza), Sangrizes (Karrantza), Areatza (Muxika), Oromino (Durango), Santxosolo (Gueñes), Astelarra (Muxika), Oba (Dima), Eizaga (Zaldua), San Lorentzo (Zaldua), Natxitua (Ea), Gallartu (Orozko), Amalloa (Xemein), Kabiezes (Santurtzi), Santa Lutzia (Igorre), Leiz-Miota (Elorrio), Gallano (Basauri), Isuskiza (Plentzia), Uresantze (Gorliz), Baldatika (Forua), Lauro (Loiu), Gabika (Ereño), Geldo (Zamudio-Derio), Berreño (Arbazegi), Erietxeeta (Galdakao), Zubialdea (Basauri), Las Muñecas (Sopuerta), San Zipriano (Karrantza), Mendiola (Abadino), Bernagoiti (Amorebieta), Asterría (Zeanuri), Indusi (Dima), El Alta (Galdames), Arbaiza (Orozko), La Calera (Karrantza)...

Bizkaiko haran eta muinoetan barreiaruriko eskola hauek ezin hobeki egokitu ziren herrialdearen izaera eta paisaiara, bai eraikinaren kanpo-konfigurazioarengatik, eta bai eraikuntzan erabilitako materialengatik ere; arkitektura, oro har, eskual baserriaren estilora moldatzen da.

Oso eraikuntza trinkoak dira, harlangaitzekoak eta 0'60 metro lodierako hormak dituztenak. Teila kurbatuzko teilatuak nola gainerako arkitekturak herrialde honen ezaugarriei erantzuten die. Eskola-eraikinaren inguruan nekazaritza-esperimentaziorako lurguneak daude, lorategiaz eta jolaserako frontoiaz gainera.

Ikuskaritza-karguan Luis Eleizalderen ondoren etorriko zenak, Pedro Zufiak, eskola bikun baten planoaren deskribapena utzi digu, baita eraikinaren barrunbeena ere:

“Eraikinak planta bakarra du, eta honela banaturik dago: ataria, ikasgela, materialgela eta sukalde-jantokia. Gure eskola guztiak mota berekoak dira, zeinahi kategoriatakoa izanik ere; aldatzen den gauza bakarra ikasgela eta komun kopurua da, eta desberdintasun hori eskola-zentsua osatzen duten haur-kopuruaren arabera dago, zeren ez baitago baimendurik ikasgela eta maisu bakoitzeko 48 ikasle baino gehiago duen matrikula-ketarik. Ikasgelak laukizuzenak eta luzeak dira, argikuntza ugari eta uniformeari lehentasuna eman nahi zaiolako, honako neurri hauekin: 6'50 metro zabalean eta 9 metro luzean, eta 4,25 metroko altuera teilatuetan, eta zorua zur, baldosa edo zerrauts konprimatuzkoa izango da nagusiki, 0,25 metroko altuera duten tabike edo gangatxoan gainean eraikia, barruan eratzen den aire-ganbarari esker hezetasunetik erabat isolatzeko. Airea etengabe berrizatzen da kanpo-hormetan ezarritako haizagailuei esker. Ikasgeletako argikuntza beti aldebakarrekoa da, ikasleek ezkerretik hartzen baitute argia, 2 x 2,50 metroko hiru leihateria laukizuzen zabaletatik, eta horiek behetik gora horizontalki baskulatzuten duten montantez horniturik daude, ikasgelaren aireztapen etengabea lortzen dutelarik ikasleen osasuna arriskuan jarri gabe, zeinek ez baitute hozteko arriskurik, ze-

ren ikasgelek estufa baitute berogailutzat, nahiz gurea bezain klima onberan ez den oso beharrezkoa izaten. Eraikineko barrunbe guztiak 1'20tik 1,50rako altuera duen zokalo batez estalirik daude, eta kasurik gehienetan axuleiua da, zeren horrela exijitzen baita neurri higieniko, apaindurazko eta denborarekin ekonomiko gisa. Goi-partean hormak zurituz daude eta angelu guztiak biribilduak dituzte; bainugelak esekitzeko kakoak doaz hiru frontetan eta bestean bi garbileku daude txorrota atzeragarriz horniturik, haurrek ura surtidore-sistemaz edan dezaten, eta beraz, inolako kutsatze-arriskurik gabe; sukalde-jantokia sutegi ekonomikoaz, ikastokiaz eta ur korrontedun harrazkaz horniturik dago: azken baldintza hori eskola guztietan eskatzen da, eta kasurik gehienetan, iturriko hura hartuz bete izan da, eta gutxi batzuetan bakarrik, eta ezin gaudituzko zailtasunengatik, deposituak eraikiz euri-ura erabiltzeko.

Komunak eraikin nagusitik bereizirik daude, eta mutiko eta neskatoentzat bi sail erabat berezitan banaturik daude, denak ere kanpo-ate, etengabeko aireztapen, ur korronte eta dagokion garbilekuz hornituak¹⁵⁵.

3. LEHEN ORIENTAZIO ELEBIDUNAREN ALDAKETA

1921ean argitaraturiko eskolen lehen araudiaren arabera, irakaskuntza-planak, edozein lehen eskolak dituen ikasgai komunez gainera, herrialdeko ama-hizkuntzaren irakaskuntza eta euskal gramatikaren ikaskuntza hartzen ditu bere baitan; bi printzipio garrantzizko hartuko dira, gauzen errealitateak eta sentitzen diren premia ezinbestekoek zehaztuak, hots: "A" kategoriako eskoletan, euskal hizkuntza erabilia eta ohikoa den eskualdeetan kokaturik daudenean, irakaskuntza "euskaraz eman behar da, gaztelania irakaskuntzako gai derrigorrezkoa izanik Eskola horietako goi-ikasturteetan"; bestalde, "B" kategoriako eskoletan, erabilitako hizkuntza gaztelania den eskualdeetan kokaturik daudenean, irakaskuntza gaztelaniaz emango da, "euskara borondatezko ikasgaia izanik Eskola horietako goi-ikasturteetan".

Horren guztiaren hedapen egitarauzko batek, "A" kategoriako eskoletan irakurketa eta idazketa euskaraz egitea ezartzen zuen oinarrizko ikasturtean; Bizkaia eta Euskal Herriko historia ikastea erdiko ikasturtean, eta euskal gramatika ikastea goiko ikasturtean, eta horrezaz gainera, aurreko urtean hasitako Euskal Herriko historia eta geografiako ezaguerak hedatzea.

Luis Eleizaldek eta Instrukzio Publikoko gainerako Batzordekideek auzo-ikastolei eman zieten hezkuntza-orientazio hau aldatu egin zen haien ibilbidea hasi bezain laster, Landetak berak, aldaketa horien lekuko berezia izan zenak, berresten digunez:

"Luis Eleizalde jaunak -dio- auzo-ikastolei buruz zuen pentsamendua -hari zor diote bizia- ezagutzeko aukera izan genuenok, egindako urte guzti hauetan etengabe harritu gaitu nolako aldaketak egin diren, pixkanaka-pixkanaka, haren orientazioan, geroz eta gehiago desnaturalizatuz joan baitira.

Utzi gintuen euskaldun handi haren ideietatik praktikara alde nabarmenak azpimarratu genituen ezinbestean, eta Eleizaldek berak ere horretara moldatu behar izan zuen bere borondatez, nahi zuenaren parte handi samar bat lortuko bazuen¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Zufía, Pedro de: Las Escuelas de barriada. Bilbo, 1930, 134-136 orr.

¹⁵⁶ "Don Higinio": ¿Alta traición? Contra las Escuelas de barriada. "Euzkadi", 1931ko urriaren 9a.

Zalantzarik gabe, Liga Monarkikoa eratzeak eta hura agertu eta sendotzearen ondorioz sor-
turiko egoera berriak izan zuen eraginik Aldundiaren hezkuntza-politikan gertaturiko aldaketa ho-
rietan guztietan. Beste toki batean aipatu dugu Ligak zer pentsamendu zuen nazionalistek euskal
kulturaren gaietan, euskarazko eskoletan eta abarretan egindako gastuen inguruan. Ligaren ara-
bera, herrialdea “desespainoltzera” zuzendurik zegoen dena, eta beren asmoa zen “euskararen
erabilpena hedatzea eta haurretatik darabiltenek gaztelaniarik ez ikastea”¹⁵⁷. Euskal nazionalis-
moaren aurrez aurreko oposizioaren testuinguru honetan ulertu behar da Eusko Ikaskuntzari eta
Gernikako Kongresuari egindako kritika gogorra. Aski da “El Pueblo Vasco” irakurtzea Eusko
Ikaskuntza Elkartearen lanez zer iritzi zeukan konturatzeko, esaten zenean “gizon ezaxolati edo
neuro batzuen ondoan, jokaera aktibo eta erabakior batez separatista adierazgarrienak ikusten
ditugu”; eta Aldundiko Batzordearen jardunari dagokionez, honako hau gehitzen zuen prentsa
berak: “Oraindik ere, irakaskuntzako negoziatua, edo hobeki esanda, eskoletara propaganda biz-
kaitarra zabaltzekoa fanatiko arrakatsu batek, alderdiari egindako zerbitzuak ordaintzeko gehien-
go nazionalistak bertan jarritako batek gidatzen du, eta hori eskandalagarria da”¹⁵⁸. Aipu hauetan
eta beste batzuetan, era gutxi-asko nabarmenean, Luis Eleizalderen pertsona adierazi nahi zen,
separatista gailenetakotzat hartua.

Aldunditik zuzenduriko hezkuntza-obraren aurkako susmo txar eta akusaziozko giro ho-
netan ez da harritzekoa eskola probintzialesi buruz ere adierazpen aldekoegiak ez egitea: ma-
gisterio nazionaleko ordezkari batzuen arabera, horiek sortzean separatisten maniobra politi-
ko osasungaitz bat ikus zitekeen: eskola horiek “izaera euskaldun nabarmena zuten, eta on-
dorioz, goiburutzat espainiar intsignia daukatenen etsai” ziren¹⁵⁹.

Eskolen hezkuntza-orientazioari buruzko salakuntzak ugaldtu egin ziren 1921eko lehen hi-
labeteetan, auzo-ikastoletan eta oro har euskal eskoletan erabiltzeko zenbait euskarazko ikas-
liburu argitaratu zirenean; Instrukzio Publikoko Batzordekide batzuen iritiz, testu horietan ku-
tsu politiko argiko kontzeptuak defendatzen ziren, eta horregatik, berehala erabileratik kanpo
utz zitzatela eskatu zen.

Eskola-testu horien edukiari buruzko eztabaida Batzordean hasi eta Aldundira eta prentsara
igaro zen gero. Hori zela-eta, aipaturiko liburuetatik pasarte batzuk atera ziren eta, gaztelaniara i-
tzulirik, nazionalisten asmo politikoen egiaztagarritzat argitaratu ziren. Hau bezalako esaldiak ate-
ra ziren: “Tomad el vascuence y dejad el castellano”; eta beste hura: “si queremos ser libres co-
mo fuimos antes, dejemos para los castellanos los cuentos escritos en castellano” eta abar¹⁶⁰.
Hautatu eta argitaraturiko gainerako esaldiak ildo beretik zihoazen eta zentzu berekoak ziren.

Nazionalisten “lan separatista”ri buruzko kexuak administraziora ere iritsi ziren, eta horre-
la, Valladolideko Unibertsitateko Errektoreak, 1921eko abuztuan xedatu zuen, nahiz eta alde
aurretik aitortu eskola horiek zeinen eginkizun garrantzitsua betetzen zuten baserri-giroa alfa-
betizatzen, gaztelaniazko gramatika ikasi beharra zegoela herrialdeko eskola guztietan.
Errektorearen jakinarazpenak zioen, besteak beste,

¹⁵⁷ Ikusi “La administración provincial en manos de los nacionalistas”. Publicación de la Liga de Acción Monár-
quica de Vizcaya. 1919, 21 orr.

¹⁵⁸ “Frente a la conjura. El mitin de Guernica”, “El Pueblo Vasco”, 1922ko irailaren 15a.

¹⁵⁹ Manzanares, Alejandro de: Las Escuelas de Vizcaya. “El Liberal”, 1920ko apirilaren 21a.

Aurreko idatziaren zentzu berean aurkitzen da Daniel Ranz Lafuenteren beste bat: Las Escuelas en Vizcaya, “El
Liberal”, 1920ko apirilaren 27a.

¹⁶⁰ Ikusi “El Magisterio español” (Periódico de instrucción pública) 1921-V-09, LV. urtea, 5.985. zk., Emilia Gus-
polcuzen idatzia, zeinak “Labor separatista intolerable” izenburupean, “Azijerea eta Osasun-Bidea” euskarazko liburu-
tik jasotako eta separatistatzat jotzen dituen puntu batzuk aipatzen baititu. Honela idatzen du idazleak:

“eskola horien funtzionamenduaz aurkezturiko salakuntzak direla-eta irekitako informazioa kontuan hartuz, une hartan Ministerioan aurkitzen zelarik informazio hori, ondo-ondotzatzen da uneren batean Bizkaiko iritzian alarmaren bat sortu zela aipaturiko eskola horiek sortu izanarekin lotuta.

Errektoregoak zuhur irizten dio inkoaturiko espedientei onarpena eman aurretik Bizkaiko Aldundi Probintzialera jotzeari, bertan honako puntuok alda ditzan:

“Ikus beza irakurleak liburu horiek zer dioten:

Azjireea eta Osasun-Bidea testua

31. folioa. IV Ikasgaia- Aberrijaganako biarkunak

Ikasgai honetan Euzcadiz (Euzkadi Aberrija) hitz egiten da etengabe. Dirua eman behar dela dio, baita bizia ere, gure nazioaren askatasuna babesteko. Ejerzito espainiarraren inbasioaz eta Otxandioko borroka hitz egiten da. Irakurgai: “Ume euskaldunen laguna”, II libkia, 22. folioa. Honela dio:

“Ardiak larreen ari diren bitartean, artzainek zantzoak jaregiten dituzte erdi-euskaraz, erdi-erdaraz, eta hori hizkera lotsagarria da”.

30. folioa.

Honela dio bertso batek: “Hartu euskara eta utzi erdara”.

34. folioa.

Honela dio: “Euskaldun jaio nintzen, euskaldun hazi, nire amak euskara bakarrik erakutsi zidan; euskara maitea, zoaz beti nirekin; euskara hilez gero, ez nuke bizi nahi”.

108. folioa

Honela dio: “Lehen izan ginen bezala aske izan nahi badugu berriro, utz ditzagun erdaldunentzat erdaraz idatzitako ipuinak”.

116. folioa

Honela dio: “Menditik irten da eguzki askatzailea; haren argia laster zabalduko da noranahi. Itzartu euskalduna. Gora euskaldun guztiak. Gora, gora lege zaharrak”.

120. folioa

Udaberriari egindako bertso batzuetan dio negua gogorra izan dela Euzkadin, bere seme-alabak arrotz eta atzeritarren artean bizi izan direla, baina, itxaron, zeren neguaren ostean udaberria etorriko baita eta orduan Euzkadi biziko da eta zoriotsu izango da”.

141. folioa

Honela dio bertso batek:

“Euskaldun erdaldundua. A zer izurria!”

204. folioa

Ardiak zaintzen ari den artzain bat irudikatzen du bineta batek, eta hasieran datorren bertsozko ikasgai batek honela amaitzen du: “Geu gara, artzain abertzaleok, Euzkadi begi zoliz zaindu behar dugunak hartzik sar ez dakigun, zeren hartz arrotzek inguratutik baitaukat Euzkadi”.

“Ume euskaldunen laguna” liburuaren bigarren tomoan, bada ikasgai bat 17. folioan, “Erdalderiaz” izenburua duena.

Ikaskai honen ertzean bineta nazkagarri bat ageri da, mihi pozointsua ageri duen suge batez inguratutiko zuhaitz baten enborra irudikatzen duena, eta ikasgai horretan esaten da “Gaztelerritik ordu txarrean sugedorri bat sartu zitzaigula, bere mintzo eziaz guztiok engainatu gaituela. Sugedorri zikin hori hasieran akabatu bagenu, buruan joz, euskal herriaren askatasuna gaur bizirik legoke munduan”.

Ale horretan bertan, 175. folioan, beste ikasgai bat dago bertsoan, eta bertan Irakasleak bere ikasleei galdetzen die zer egingo luketen erdaldunak izatera behartuko balituzte, eta haurrek esaten dute “erdaldunak izan baino hobe da hiltzea”.

(Nazionalistak beren buruak defendatzera beharturik aurkitzean esaten dute Erdeldun eta Erdara hitzek pertsona edo hizkuntza arrotz edo atzeritarra esan nahi dutela, baina mundu guztiak daki nazionalistak hitz horiek erabiltzen ditueanean, pertsona edo hizkuntza hori gaztelania edo espainiarra dela adierazteko dela).

Hori irakurri ondoren suminduko ez denik baldin badago, sentiberatasuna galdua duela sinetsi beharko da. Eta agi denez, bada jendea, hori guztiarekiko sentigaitz, ezer berezirik gertatu ez balitz bezala jarraitzen duena.

Instrukzioko Ministro Txit Garaia: eskola horiek, liburuarekin edo liburu gabe, badute beren seiua, nabarmendu egin dute beren izpiritua espainiar aberri, bakar eta banaezinaren sentimendurekiko kontrakarrean dagoena”.

1. Auzo-ikastolen plan edo irakasgai-koadroan, bai A taldekoetan eta bai B taldekoetan ere, gaztelaniazko hizkuntza eta gramatikaren ikaskuntza sartu behar da irakaskuntza banatzen den beheko, erdiko eta goiko hiru ikasturteetako bakoitzean, horiek eskatzen duten mailakako hedapenarekin...”¹⁶¹.

Horren guztiaren ondorio gisa, Bizkaiko Aldundiak, lehen adierazi den eran gobernaturik, auzo-ikastoletan indarrean zegoen ikasketa-plana aldatzea erabaki zuen, 1921eko urriaren 11ko bileran; orientazio euskaltzalea eta euskal gramatikaren ikasketa desagertu egin zen beraz, eta aurrerantz, euskararen erabilpena irakaskuntzako bitarteko eta eroale gisa bakarrik gorde zen.

Hain zuzen ere, Luis Eleizalderi egokituko zitzaion, ikuskari zen aldetik, Aldundiak hartutako erabakiaren berri maisu-maistra guztiei ematea; 1921eko urriaren 17ko bere idatzian esaten zien ikasketa-plana aldaturik gelditzen zela, Valladolideko Errektoreak goian azalduko zentzuan¹⁶².

Urte bereko azaroan, auzo-ikastolak sortzeko izendaturiko ponentziak erabaki zuen E. Solanaren gaztelaniazko gramatika erabil zedila gaztelaniazko hizkuntza eta gramatika irakasteko.

4. ESKOLEN LAGUNTZA HERRITARRA. ERAIKUNTZA ETA KONTSERBAZIO KOSTUAK

Eskola-gelak, eskolak ezarri beharreko auzoen udalek eman behar zituzten, eta gero Udalarenak edo Aldundiarenak izango ziren jabetzari zegokionez; 1926ko araudiaren arabera, Korporazio probintziala prest zegoen auzo-elkarteei eraikuntza-kontzesioak egiteko, baldin eta horiek hitz ematen bazuten “Aldundiari lagako ziotela eraikinaren lege-usufruktua, irakaskuntzarako den bitartean, eta Aldundiak aitortuko zuen bertako seme-alabek lehenetazko eskubidea dutela eskolara joateko”¹⁶³.

Udalak, eta bere kasuan, herritar jabeak obligaturik zeuden beharrezko konponketa eta atonketa guztiak egitera eraikinak behar bezala edukitzeko; era berean, horien kontura zihozten urteroko garbiketara eta zuriketara lanak ere, eta baita jarduera horietarako beharrezko materiala hornitzea ere.

Jakina denez, eraikin gehienak Udalek eraiki zituzten, udal-aurrekontuen kargura; baina hamarka batzuk zegokien auzoko biztanleen jabetzakoak ziren. Auzolagun horiek, auzoari eskola bat emateko bildurik, era guztietako ahalegin pertsonal eta komunitarioak egin zituzten eta beren dirua ere eman zuten.

Landetak, herritarren ekarpen horien lekuko izanik, Bizkaian gertatu zen jazoera miressgarria azpimarratu zuen, non “guztiek, gazte eta zaharrek, gizon nahiz emakumeek, ez beren dirua soilik, beren aurrezkiak, baizik eta beren ahalegin pertsonala eskaini zuten. Batzuek beren basoetako zura edo harrobietako harria eskaini zuten, beren idi-pareak eta gurdia material horiek garraiatzeko, beren izerdia eman zuten besoetako ahaleginez, zeren guztiek, gizaki sentituz, beren herriko eskolan parte izan nahi baitzuten, beren seme-alaben arimak eta gorputzak moldeatuko ziren tailerlean”¹⁶⁴.

¹⁶¹ B. A. A.: Gallano Mozioa, 1919, 957. Karp, 4. esp.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ikusi El Reglamento de las Escuelas de barriada. 1926, 11. orr. Ondoren, eta Araudiko 18. atal horrek jabeen seme-alabei bakarrik mesede egiten zenez gero, honela aldatu zuten: “(...) eskola-adinean dauden haurrak eskolan sartzeko, izangaiaren adin handiagoa beste lehenetazunik ez da izango, 52. atalean ezarritakoaren arabera”.

¹⁶⁴ “Don Higinio”: De Instrucción Pública. Nuestras Escuelas de barriada. “Euzkadi”, 1932ko martxoaren 23a.

Eraikinen kostua, zehazten erraza ez den arren, Zufiaren arabera, 17.000 pta. ingurukoa zen batez beste eskola bakunarentzat, eta 24.000 pta.koa bikunarentzat. Hori, 1930a baino lehen eraikitako eskolei zegokienez.

Badakigu eraikinaren kostua ahalik eta merkeena izan zedin saiatu zirela auzolagunak, eta horretarako ez zituzten materialak (harria, zura, garraioak eta abar) soilik eman, baita jornalak ere; auzolagunek, batzuetan, haren kokagunerako lurra ere jartzen zuten, eta horrenbestez, aurrekontua diru-kopuru aski apalera murriztua gelditu zen. Berriaturen kasuan, eskola eraikitzeak ez zuen mila pezeta baino gehiago balio izan ordainduriko dirutan, eta badira beste zenbait adibide, mila eta hiru mila pta. bitartean ibili zirenak¹⁶⁵.

Interesgarria izango litzateke aztertzea auzo-elkarteek nola burutu zituzten eskolak eraikitze-ko gestioak; baina hemen kasu bakoitzak dituen berezitasun apartekoak jasotzeko modurik ez dugunez gero, Mendatako Albizekoaren eraikuntzan gertatuaren berri emango dugu ondoren; kontaera honek, seguraski Luis Eleizaldek berak idatziriko monografia baten parte denak, ongi samar islatzen du gainerako eskoletan ere gertatzen zena. Gestioak zuzenean egin ziren

“Albiz auzoko biztanleekin, beraiek hitzartu baitute Aldundi Txit Gorenarekin, gaur egun dagoen ikastetxea beren diruz eraikitzea”.

Ikastetxe horren kostua, bere kokapenerako beharrezkoa den lursaila barne, 25.000 bat pezetan jo daiteke. Kontuan hartzen bada 3.000 pta.koa dela familia bakoitzaren diru-sarrera, urtebeteko diru-sarrera guztien %16'33a izango litzateke.

Horren diru-sakrifizio handia ia laguntzarik gabe egin du Albiz auzuneak, lehen eskolak bere sorreratik eman zituen emaitza eraginkorrak zabaldu eta sendotzeko gogo bizi horrek bultzaturik. Gaur egungo eskola-eraikina jasotzeko lanetan auzoko gizonezko guztiek esku hartu zuten, nola jabeek ala maizterrek, era berdinean, prestazio pertsonalaren bidez. Horrezaz gainera, auzotar jabeek beren kontura eman eta garraiatu zuten, bakoitzak bere ahalbideen arabera, eraikuntzarako beharrezko zura. Harlangaitza Ortiz de Vidasolo jaunak eman zuen dohainik, kontuan izanik zer helburutarako zen, nahiz auzune horretan ez bizi, bertan interes eta afektuak baitzeuzkan. Dirutan egin beharreko ordainketak 51 auzotarren artean egin ziren proportzionaliki, beharrezko kopuruak lortu arte, nola jabeen hala maizterren artean, bakoitzak auzo-banaketa gisara Mendatako Udalarari ordaintzen dion zerga-kuota oinarritzat harturik. Auzotar maizterrei dagokienez, baldin eta horiek ez badira aldentzen Albizetik hamar urteko epe batean, behin betikotzat jotzen dira eskola eraikitze-ko gastu-eragindako ekarpenak; baldin eta data hori baino lehen alde egiten badute auzunetik, kalteordaina emango zaie ordainduriko kopuruarengatik, hamar urteko epea bete arte falta den denboraren konformidadean.

Obra egiten ari ziren bitartean, auzolagunek, batzorde bat eraturik, beren artetik lau pertsona izendatu zituzten obrak ikuskatzeko; bat hargintzarako, bestea zurgintzarako eta abar.

Bonifazio Etxegaraiak “La vecindad. Relaciones que engendra en el País Vasco”(1933) “bere lanean, eskola-mota kolektibo hori guztien onerako egiten ziren beste auzolaguntzen lerro berean kokatzen du, hala nola: bideak trazatu, garbitu eta konpontzea, auzunetako baserri-elizak zaintzea, nekazaritza-lanetan elkarri laguntzea eta abarren parean.

¹⁶⁵ Diktadura-garaian egindako auzo-ikastolen eraikuntzak sortutako kostu erreal edo ordainketa efektiboek buruzko informazioa zabaltzeko, honako liburu hau irakur daiteke: “Cinco años de Nuevo Régimen”. Bilbo, 1929, 23. orr.

Arrazoiz esan daiteke, beraz, ezin hobea izan dela Albizeko auzotarrek izan duten lotura Bizkaiko Aldundi Txit Gorenak bertan sorturiko auzo-ikastolarekin, eta ongi merezi duela familia haiek beren seme-alaben etorkizuna hobetzeko agertutako eskuzabaltasuna eta sakrifizioa lerro hauetan goraiatzea. Eta hain da adierazgarria Albizko auzuneak bere auzo-ikastolari ematen dion gizarte-laguntza, non bertan honako kasu hauek izan diren: Eleuterio Uribek, hango auzotar batek, saldu egin zuen zeukan artaldea bere seme-alabak eskolara joan zitezen, zeren ezin baitziren nahi adinako sarritasunez bertara joan artzain-lanetan zebiltzalako, eta Dionisio Badiolak Albizera itzularazi du kanpoan neskametzan ari zen alaba bat, eskolara joan zedin eta bertan beharrezko instrukzioa eta hezkuntza lor zezan¹⁶⁶.

Auzo-ikastola bakoitzean Tokiko Ikuskaritza Batzorde bat eratu zen, alkateak, herriko parrukoak, mediku titularrak eta familiako guraso kideek eratua. Praktikan irakaskuntza, ikasleen partaidetza eta diziiplina nola zihoan soilik adieraztera mugatzen zen bere eginkizuna. Batzorde horiek, irakasleriaren gaitasun, portaera eta ardurari buruzko azalpenak ematen zizkioten Instrukzio Publikoko Batzordeari; baina batez ere, ikasgeletako eragiketak eta higiena agintzeaz arduratzen ziren.

Konpontze, atontze eta garbitze-lanak udako oporretan egin behar izaten ziren, irailean ikasturtea hasi baino lehen.

Bere aldetik, Aldundiak, eta haren izenean Instrukzio Publikoko Batzordeak, ikastetxeak sortu, banatu, antolatu eta administratzeko eskumen orokorrak beretzat gordeak zeuzkan araudiz; horren arabera, esklusibitatez zegokion eskolaren izaera zehaztea (bakuna, bikuna, mistoa, graduatua, eta abar), maisuak prestatu, hautatu eta izendatzea, irakaskuntzako pertsonal eta materialaren premia guztiei erantzutea, ikastetxe eta ikasgela bakoitzaren kopurua finkatzea, eta azkenik, ikasketa-plana, ordutegiak, barne-araudia eta eskolen ikuskaritza orokorra ezartzea.

Ahalmen horietako batzuen interpretazioak zailtasunak sortu zituen auzotarren eta Aldundiaren artean; halaber, auzotarren eta maisuen artean ere arazo batzuk izan ziren, baita auzotarren eta eraikitzaileak ez ziren beste auzotarren edo auzunetik urrundurik zeuden baserrien artean ere.

Nahiz eta hemen ez izan gai horiek sakontzeko astirik, bidezkoa da esatea asko direla Instrukzio Publikoko Batzordearen eta Tokiko Batzordeen zerbitzuen artean trukaturako ohar eta gutunak, kasu bakoitzean egin behar ziren obren berri ematen zutenak.

5. ESKOLA-ANTOLAKUNTZA ETA EGITARAUAK

1923ko Araudiaren arabera, auzo-ikastolak bertako ikasleen arabera misto, baterako eta bereziak izaten ziren, eta eraikinen egitura eta banaeraren arabera bakun, bikun eta bereziak; gerora, eskola bereziek eta bikun mistoek beti graduatuak izan behar zutela ezarriko zen obligazio gisa. Horrela, 1934-35 ikasturtean 27 eskolak graduatu-izaera lortu zuten, eta guztira 74 ikasgela zituzten.

¹⁶⁶ Una barriada vizcaína. Albiz de Mendata. Bizkaiko Instrukzio Publikoko Batzordearen edizioa. Bilbo, 1922, 12-14 orr.

Ikasgela bakoitzeko 48 ikasle baino gehiago ezin zitekeela onar ezarri zen debeku gisa, eta eskola-zentsua kopuru hori baino handiagoa bazen, berehalaxe gehitzen ziren ikasgelak.

Eskola-adina 5 eta 14 urte bitartekoa zen. Ikaslea, eskolan zegoen bitartean, honako graduotatik pasatzen zen: prestakuntza-gradua, 5 urtetik 7ra; behe-gradua, 8tik 10era gutxi gorabehera; erdiko gradua, 11tik 12 urtera; goi-gradua, 13 eta 14 urterekin.

Eskolak sei ordukoak izaten ziren egunero: udazkenean eta neguan goizeko zortzi t'erdietatik arratsaldeko lau t'erdiak arte; eta udaberrian eta udan, zortzietatik hamaiketara eta ordu bi t'erdietatik arratsaldeko bostak arte. Ordu-tegiak aldatu egiten ziren eskualde bakoitzaren premien arabera. Goizean eta arratsaldean banaturik, ordu erdiko jolasaldi izaten zuten.

Ikasturteek irailaren lehenetik uztailaren 16ra arte irauten zuten, Eguberrietako eta Aste Santuko oporraldiak zituztela, jakina, eta gainera, araudiz ezarritako beste jaiegun batzuk ere baziren.

Eskolako diziplina barne-antolakuntzan eta lanean zetzan; debekatuak zeuden gorputz-zigorrak, eta estimuluak erabiltzea gomendatzen zen, esaterako, nota onak, bereizkuntza publikoak eta pribatuak, ohorezko postuak ematea, eskola-karneta.... Ikaslea irakaslearen irakaspenak bereganatzen saiatzeko estimulurik onena saria zela uste zen.

Irakaskuntzen koadro orokorrak, honako gai hauek biltzen zituen: Instrukzio erlijioso eta morala, irakurketa eta idazketa, aritmetika eta geometria, urbanitatea eta higieena, geografia eta historia, gaztelaniazko gramatika, zientzia fisiko-naturalak, marrazketa, zuzenbide-nozioak eta eskola-kantuak.

Goi-ikasturtean, herri bakoitzaren izaera eta bertan ugarienak ziren lanbideak kontuan izanik, oinarrizko nozioak ematen ziren nekazaritza, nabigazioa, arrantza, industria edo merkataritzari buruz. Horretarako Bizkaian hiru alde ongi zehatu bereizten ziren: nekazaritza arlokoa (zabalena eta garrantzitsuena), fabrika arlokoa eta itsas arlokoa.

Baserri-giroan kokaturiko eskolen garrantziaren arabera, "nekazaritza-esperimentaziorako lurguneak" ezarri ziren ikasleei esperientziak eta ezaguerak iradokitzeko asmoz, lehen irakaskuntzaren apaltasunaren barruan, etorkizuneko bizitzarako halako baliagarritasun bat ematearren, "ongarrien, hazien, eta kultiboen entseguak eginez ondorio ziur eta aurreikusgarrietara gidatuko dituztenak, aldikako bitarteko gisa landaz baliaturik fisika, kimika, fisiologia, botanika eta abarren parte handi baten irakaskuntzarako, beren nozio oinarrizkoen eta nekazaritzarekiko erlazio estuenetan. Ez dira ahaztekoak abere-industriari buruzko irakaspenak ere, gure ikasleentzat hainbesteko garrantzia dutenak"¹⁶⁷.

Halaber, erdiko gradutik hasita, eskulana sartzen dira neskentzat: josketa, ebaketa, plantaketa, garbiketa, ekonomi nozioak, haurtzaintza, etxearen kudeaketa eta beste zenbait arlo.

Eskola-egitarauai dagokienez, horien oinarrizko lerroak 1921ean idatzi zirelarik, askatasuna ematen zitzaizkien irakasleei eskolak antolatzeko, ikasleak sailkatzeko, irakaskuntza orientatu eta ikasgela bakoitzaren egitarauak idazteko; ekimenari eta askatasunari buruzko hezkuntzaren bitartez ikasleak bizitzarako prestatu zitekeela esaten zen; Eleizaldek esango zukeenez,

¹⁶⁷ Zufia, Pedro de: *Opus cit.*, 66 or.

“izaki aktiboak eta ekimenez beteak prestatu behar dira, askatasun-sentimenduaren jabe eta hartaz ongi baliatzeko gai direnak. Eskoletan era guztietako ekimenak onartuko zaizkie, diziplinaren mugen barruan.

(...) Beharrezko da ikaslearengan erantzukizunaren sentimendua sortu eta sustatzea; horretarako ona da “karguak” ematea eskolaren barruan, bai instruktore edo sailburu gisa, eta bai liburutegiaren, garbitokien, argikuntzaren eta abarren zaintzaile gisa ere.

Askatasunaren hezkuntza era mailakatuan egin behar da. Emandako askatasunmailek parez pare joan behar dute irabazitako konfiantza-mailekin”¹⁶⁸.

Eskola-egitarau bakarraren argitalpena 1928an gertatuko zen; P. Zufia egilearen arabera, errealitateak ezarritako eta esperientziak aholkatu-rikiko plan baten oinarri, gida eta garapen gisa balio behar zuen¹⁶⁹; azken egitarau horretan debekatu egiten zen ikasgaiak buruz ikastea eta ikasliburuak gehiegi erabiltzea, baina aldiz, gomendatu egiten zen eskolan apunteak hartzea, elkarrizketa bizia, idazkuntza originalak, ariketa praktikoak eta txangoak egitea... Hezkuntzaren eginkizunaren barruan sartuko lirarteke haurrengan egizaletasuna eta justiziale-
tasuna sustatzea, edertasun artistikoa eta naturarekiko zaletasuna iratzartzea, gorputzaren hezkuntza ahaztu gabe, lan fisikoaren, gimnasiaren, joko gidatuen eta higie-ne eta gorputz-txukuntasunaren bitartez.

Edukiei zegokienez, aipaturiko eskola-egitarauak bere garaiko egitarau nazional guztien akatsak zeuzkan, oro har. Eduki zabal eta konplexuegiak ziren¹⁷⁰, eta haien orientazioa ez zegoen behar adina moldatua herrialdearen eskakizun eta premietara. Eusko Ikaskuntza Elkar-tearen Lehen Irakaskuntzako batzordeak, egitarauak eta irakaskuntzako koadro berriek euskarazko orientazio eta giro-rik ez zutela salatu zuen:

“(...) Egitarau horiek kutsu “estatista”, konbentzional eta baterakoiz blai eginak, irakaslanaren emaitza hurbil eta berehalakoaz obesesionaturik ageri dira.

Izpiritualitatea eta giroa falta zaien neurrian “neuro”tzat kalifikatzera ausartuko ginatekeen pedagogi sistema bat da, eta uste dugu lehenbailehen baztertu behar dela emaitza kaltegarriak saihesteko”¹⁷¹.

¹⁶⁸ Eleizaldeak, irakaskuntzako ikuskari gisara, idatzirik hezkuntzari buruzko oharren artean, batzuk, nolabait, txosten eta araudietan jaso ziren, eta beste batzuk argitaratu gabe gelditu ziren, honako hau bezala.

¹⁶⁹ 1928ko eskola-egitarau honetan bi alderdi argiro bereiziaz ageri dira: sarrerako alderdi bat orientazio pedagogiko orokorreko lerro nagusiak finkatzeko xedea duena, eta beste alderdia, prestakuntzako, oinarriko, erdiko eta goiko maila desberdinetan ikasi beharreko gaiak era enuntziatiboan garatzen dituen.

¹⁷⁰ E. Landetaren aburuz, egitarau horiek hain dira zabal eta desarauzkoak, non institutuko ikasleek berek eta unibertsarioek ere nekez emango bailiekete erantzun egokia ezarritako gai batzuei, baina halere baserriarren seme-alabentzako prestatuak daude, gehienak gure mendietako baserrietan bizi direlarik. (“Euzkadi”, 1928ko martxoaren 13a).

¹⁷¹ Ikusi “La Tarde”, 1931-V-14koa, Eusko Ikaskuntzen Elkartearen Lehen Irakaskuntzako Komisioaren oharra, Bizkaia eta Gipuzkoako Aldundiei zuzendua; ohar horretan kritika egiten zaio bi probintzietako baserri-eskoletan ezarritako sistema pedagogikoari.

6. ALTZARIAK ETA ESKOLA-MATERIALA: EUSKARAZKO TESTUAK

Oro har, auzo-ikastolako altzariak honako hauek izaten ziren: irakasle-mahai bat, hiru bat aulki ikasgelarako, materialarentzako armairu bat, mahai-aulki bipertsonalak ikasleentzat, arbel finkoa eta arbel mugikorra, Bizkaia, Espainia eta Europaren mapa erliebedunak, erregearen erretratu bat, egutegi bat, erloju bat, termometro bat, estufa bat, barometro bat eta guru-tze bat. Sukaldean aulki batzuk, mahaia eta tresnak gordetzeko armairu bat izaten ziren.

Aldundiak dohainik eta eskuzabalki irakaskuntzarako emandako materialari dagokionez, ondorengo multzo edo atalak biltzen zituen: testuak, ikasleentzako irakurketa-liburuak eta irakasleentzako kontsulta-liburuak; eskolako koadernoak, marrazketarako eredu eta paperak; idazketa eta marrazketarako bitartekoak; intuizio eta proiektzio baliabide deiturikoak.

Material multzo honen barruan arreta erakartzen duena, bere ugaritasunaz eta premia errealei moldatua izateaz gainera, horien modernitatea da. Ikastolen lehen urteetan, materialen horniketa Leipzig-eko Koehler eta Volckmar etxe sonatuaren esku utzi zen, eta hezkuntza balio handiko produktuak ekartzeaz arduratu zen, hala nola arbel bikoitzak, mapak esekitzeko "Lipsia" aparatuek, zirkuluerdi graduatuak, arbelerako eskuairak, konpasak, haurren entretenimendurako konbinazioak, Froebel sistema, Koepf irakurketa-makinak, espainiar alfabetoak Koepf aparatuek, gorputz geometriko desmontagarriak, lur-esferak, sistema metriko-dezimala irakasteko aparatuek, taula zenbatzaileak, globoak, indukzio-arbelak, 7 hormirudi anatomiko, animalia eta landareen kartoizko serieak, "Kristo, haurren adiskidea" laminak, Europaren mapa fisiko-politikoak, Espainia eta Portugalen mapa fisiko-politikoak eta abar. Material-bloke honekin 50 eskola misto hornitzea espero zen, ikastola bakoitzeko 30na ikasle oinarritzat harturik.

1922. urtearen erdi aldera gorputz opakoak proiektatzeko aparatu batzuk erosi ziren, Luis Eleizaldek bereziki gomendatuak: maneaerrazak eta aplikazioanitzak zirelako oso baliagarriak gertatu ziren argi elektrikoa zuten ikastoletan. Eleizaldek pentsatzen zuen aparatu horiek balio zezaketela maistra batzuk has zitezen "bakoitzak bere auzuneko helduei herri-kulturrari buruzko gau-hitzaldiak ematen, hala nola, higieniaz, alkoholiaz, gaixoentzako lehen laguntzez eta abarri buruz", gai horiek garrantzi handikotzat jotzen baitzituen¹⁷².

1925ean eskolako zinema ezarri zen, irudi eta proiektzioen mundua osatuz. Balio praktikoa handikoak ziren filmeak, eta batez ere, bidaia, historia, geografia eta nekazaritza-abeltzaientza eta oihantzaintzari buruzkoak ziren.

Maisu-maistrek materialaren eskariak egiten zituzten, eskuarki, irail, abendu, martxo eta ekaineko lehen hamabostaldietan.

Gai horretan egindako gastuei zegokienez, Instrukzio Publikoko Batzordeak horien oinarri eta arautzat eskola-matrikula eta aurreko hiruhilekoan izandako asistentzia jarri zituen. Matrikulatutako ikasleek arabera, ikasleko eta urteko 8 pta.ko kopurua ezarri zen beheko, erdiko eta goiko graduetan; eta 5 pta.koa parbuluetan. Zifra horiek gainditurik gelditu ziren 1921-22 eta 1922-23an, horietako lehen ikasmailan 8'78 lortu zen urte eta ikasle bakoitzeko, eta bigarreanean, 9'45.

Dokumentazio ugaria dago Aldundiak ikastola bakoitzari eskuraturiko material erabilgarriaz¹⁷³. 1923-1924 ikasturtean materiala lehiaketa publikoz eskuratzeko araua ezarri zen, eta

¹⁷² B.A.A.: Adquisición de material escolar a la Casa Koehler de Leipzig, 1920-1923. 1120 karp., 10. esp.

¹⁷³ "(...) titulu-ugaritasun handia dagoenez gero, eta batez ere, maisuek egindako eskaeren artean alde handiak daudenez gero, oso zaila da guztia sintetizatu egitea.

bai hornitzaileak eta bai liburusaltzaileak ere, aldez aurretik xeheki adierazitako oinarri batzuk bete behar zituzten.

Beste gauza eta material batzuei dagokienez, "Alfa" josteko makinez ere hornitu ziren Auzo-ikastolak, eta txango eta eskola-ibilaldietan zehar jasotako gauzak gordetzeko bitrinez ere bai, "Eskola Museoa" eratzeko. Zentzu horretan, ez zegoen ikasleek berek egindako lanak baino eraginkortasun pedagogiko gehiago zuen beste materialik.

Txangoak helburu hezitzaile eta praktikoa batez antolatzea, oso ohiko bilakatu zen eskola horietan, batez ere 1923 eta 1930. urte bitartean; goi-mailako ikasleentzako zeuden antolatuak, ikasle batek ere ez zezan eskolatik alde egin txangoren bat egin gabe.

Haurra, oso lausoki eta erreferentzia zehazkabez bakarrik ezagutzen zuen bizitza berri batera hurbiltzea zen helburua. Auzategiko girotik ikaslea atera eta beste giro batzuk ezagutzeko aukera eskaintzearen, txango horiek maiztza-ekaina eta urria-azaroa aldietan egitea gomendatzen zen, horiek baitziren egitasmoari eraginkortasuna emateko egokienak¹⁷⁴.

6.1. Euskarazko testuen auzia

Euskaraz idatziriko testurik ez zegoenez hurrek instrukzioa eta hezkuntza beren bitarteko naturalez jaso zezaten, Instrukzio Publikoko Batzordeak erabaki zuen, 1918ko ekainean, lehiaketa bat iragartzea lehen irakaskuntzako libururik hoberenak saritzeko. Lehiaketako oinarrien arabera, honako kopuru hauek emango ziren sari gisa: 500 pta. "Euskal Herriko geografiaren bilduma laburra" eta "Baserri-giroko urbanitate eta higienea" testuentzat. "Lehen graduako irakurketa-liburua" eta "Bigarren graduako ikasleentzako irakurketa-liburua" testuek 750 pta. jasoko zituzten.

Lanak edozein euskalki eta ortografiatan egon zitezkeen idatziak, nahiz eta sarituen argitalpena "bizkaieraz eta Arana-Goiriren ortografian egingo zen. Lanak, beren irakurketa eta azterketa epaimahaikoek erraz ulertzeko moduan aurkeztu beharko dira"¹⁷⁵.

Lehiaketara aurkezturiko liburuen artean, epaimahaiak —Luis Urrengoetxeak, Ebaristo Bustintzak eta Juan Bautista Eguskitzak osatua— honako hauen aldeko epaia eman zuen: "Euzko errixen edesti laburra", Eugenio Urroz eta Gabriel Manterolarena; "Ume euzkeldunen laguna (Leningo eta bigarren idazkija)", Joseba Altunarena; eta "Azijerea ta Ozazunbidea", C. Jemeinena.

Asko orokortzen ahaleginduz, testu-liburuen partean esan daiteke, titulu eta autore-ugaritasun handia zegoela. Esan liteke liburuen kopurua ere gehiegizkoa zela. Hornizio horrek egokiagoa ematen zuen hiriko eskola graduatueterako, baserri-eskola apal batzuetarako baino. Gehien eskatutako titulu edo liburuen artean hauek dira aipagarrienak: Bruñoren aritmetika eta geometria, Solanaren gaztelaniazko gramatika eta historia sakratua, Ascarzaren zientzia fisiko-naturalak, Seix y Barralen Espainiako historia eta historia naturala, baina baita beste autore eta titulu gehiago ere, hala nola Dalmau, F.T.D., Rufino Blanco, Marti Alpera, Masriera eta abar.

Haurrentzako irakurketa-liburuei dagokienez, autore eta titulu zerbitzatuak zerranda luze bat aipa daiteke; irakurgai horien autoreak hauek dira: Dalmau, Seix y Barral, Pazzi, M. Alpera, Araluce, Solana, Calleja, Ascarza, eta abar (Arrien, Gregorio: Educación y Escuelas de barriada... 1987, 170-171 orr.).

¹⁷⁴ 1923ko zirkular bati erantzunez, maisuek jakinarazi zuten zein ibilbide eta garraibide erabili nahi zuten beren txangoetan, baita zein eskolarekin elkar zitezkeen ere horiek egiteko eta gutxi gorabeherako aurrekontuak. Hautaturiko helburuen artean, bidaiaren helmuga gisara, kostaldea aipatzen zen, erakarmen handienekoa eta lehentasunekoa baitzen lurralde barrukoentzat; baina Bizkaiko Labe Garaiak, Sestaako Ontziola eta Abadiño eta Zallako Nekazaritza Granja ere bisitatzeko ziren.

¹⁷⁵ Euskarazko testuei buruzko edozerarako, ikus bedi " B.A.A.: Material euskérico para las escuelas primarias de Vizcaya". 1125 karp., 10. esp.

“Editorial Vasca” elkarteari esleitu zitzaion aipaturiko liburuen argitalpena, kontuan harturik erakunde horren proposamena zela abantailatsuena Batzordeari aurkeztu zitzaizkionen artean, eta testu bakoitzetik argitaratu beharreko aleak hiru mila izango zirela finkatu zen.

Batzordeak Federiko Belaustegigoitiari gomendatu zion geografiako testu baten prestakuntza, sari hori hutsik geratu baitzen; parez pare, irakurketarako zenbait liburu eskuratu zituen, hala nola, E. Bustintzaren “Abarrak”, eta euskarazko katixima bat argitaratzeko gogoa piztu zitzaion. Azken puntu horretan “Jaungoiko-Zale” apaiz-elkartea arduratu zen lantzeaz, eta lehenik, lehen graduko “Kristiñau Ikasbidea” argitaratu zen; gero, katixima osoa ere agertu zen, Auzo-ikastolen hiru graduetan erabiltzekoa.

Seix y Barral argitaletxeak, pedagogia, eskulan eta gazteentzako argitalpenetan espezialduriko etxeak, bere burua eskaini zion Instrukzio Publikoko Batzordeari materialez hornitzeko, ez ikasliburuez soilik, baita koadernoaz eta eskulanez ere; Batzordeak, nahiz hasieran bere asmoa ez zen izan eskola-liburuak euskarara itzultzea soilik, baina bai Seix y Barralen edizioek zerabilten metodologia erabiltzea, 20.000 koaderno erosi zizkion etxe horri “amerikar idazkerako bildumako hiru koadernoetako bakoitzetik, horren jatorrizkoa” aurrez behar bezala euskaratua izan zelarik.

Eleizalde bera arduratu zen oinarrizko aritmetikako testu bat bizkaieraz lantzeaz (“Euzkel-Zenbakiztia”); egileak berak egindako adierazpenen arabera, 49 orrialdeko liburuxka horren edizioa mila aletan finkatu zen, alor horretan egiten zen lehen esperientzietako bat zenez, eduki zitzakeen metodo-akatsak zuzendu ahal izateko. Testuak, 1920an Alvarez'en Irakolan Bilbon argitaratuak, lau eragiketa matematikoak biltzen ditu. Sarreran jakinarazten denez, egileak kontuan izan zuen Isaak Lopez-Mendizabalaren “Zenbakiztiya”, gipuzkeraz idatzia, eta alderdi askotan eredutzat hartu zuen.

Silabategi txiki bat ere argitaratu zen, batzuetan Eleizalderi eta beste batzuetan Gastañagari egotzia. Hori dela-eta, Instrukzio Publikoko Batzordearen agirietan (1919ko uztailaren 30ean) esaten da irakaskuntzen ikuskariari eskumena ematen zaiola “Gastañaga jaunari buruz, hots, Batzordeari aurkezturiko silabategiaren egileari buruz, egiten ari den gestioak aurrera eraman ditzan, Ikuskari jaunak, bere aldetik, hormako karteloiak eta euskarazko silabategiak egitearen kalterik gabe, zeinak Batzordearen onespena beharko duten”¹⁷⁶.

1919ko irailaren 25ean Eleizaldek Batzordeari aurkeztu zion “beronen aginduz idatzirik euskarazko silabategia, ponente gisa Belaustegigoitia izendatzea erabakitzen delarik horren berri eman dezan”¹⁷⁷. Hurrengo hilean hamar mila ale kaleratzea erabaki zen.

48 bat orrialdeko testu hori, “Euskeraz irakurteko irakaspidea ta lenengo irakurkizunak” titulatu eta 1920an “Euzkel-Zenbakiztia”ren inprenta berean argitaratua, egoki irudizaturik ageri da haur guztiek ezagunak dituzten gauzak eta animaliak erabiliz, bukaeran irakurgai labur eta errazak datozela.

Silabategiak harrera bikaina izan zuen auzo-ikastoletako maisu-maistren artean.

¹⁷⁶ Eleizalderen Bermeoko artxiboan gordeta dagoen “Euskeraz irakurteko irakaspidea ta lenengo irakurkizunak” jatorrizkoa ez dator erabat bat argitaraturiko testuarekin, eta 15 orrialde besterik ez ditu.

¹⁷⁷ B.A. A.; Libro de actas de la Junta de Instrucción Pública, 1919-1924. 1919ko irailaren 25eko bilera.

Gainerakoan, gaur egun ia ezinezkoa gertatzen da material horiek aurkitzea, banaka batzuk aurki daitezkeen arren. Aurreko orrialdeetan esandakoaren arabera, 1920aren bukaeraz geroztik irakurketa eta urbanitateko testuak erabilgabetzea eskatu zen “beren baitan biltzen zituzten eduki eta kontzeptu politikoengatik”¹⁷⁸.

Eskoletan erabiltzea debekatu zenean, material horren parte handi bat biltegitururik gelditu zen; “Euzkadi” egunkarian idatzi zen gerora liburuak erre egin zirela, desagertarazteko:

“(…) mehatxua bete egin zen. Eta euskarazko hogeita hamar mila liburuak erre egin ziren, banan-banan, Bizkaiko Aldundiaren eraikineko berogailuaren galdaretan. Eta horien orde ez zituzten beste batzuek egin. Ia ezezaguna den gertakari honek ez du iruzkin beharrik”¹⁷⁹.

6.2. Ikuskaritza medikoa eta kantinak. Beste jarduera osagarri batzuk

Auzo-ikastolak sortzeko izendaturiko ponentziak erabaki zuen, 1921eko otsailaren 18an, sail horrek ikuskaritza medikoaren gaia aztertzeari ekin ziezaiola, batez ere, medikuei ordaintzeko erarik egokienari buruz eta osasun-fitxa argitaratzeari buruz.

Beharrezko osasun-neurriak hartu eta bisita orokor eta hilerokoarengatik eta ikasleen txertaketa nahiz birtxertaketarengatik medikuei ordaindu beharrekoak finkatu ondoren, Eleizalde bere gain hartu zuen erabaki horien berri eskolak zeuden udalerriei jakinaraztea. Kasu horietan finkaturiko ordainkizunak honakoak ziren: 50 pta. ikasturte-hasierako (edo ikastola-irekierako) bisitarengatik, 10 pta. hileroko bisitarengatik; pezeta 1 ikasle bakoitza txertatu edo birtxertatzeagatik. “Kobrakizun horiek jasotzeko, auzo-ikastoletako irakasleek ofizioz jakinara zi behar diote Batzordeari agindu horiek bete direla”¹⁸⁰.

Batzordeak gonbidatu egin zituen herri eta elizateetako mediku titularrak eskola probintzialak bisitatzea; une horretatik aurrera, medikuek atseginez bete zuten beren egitekoa, eta batzuetan zenbait ikastoletako higiene eta osasun eskasiak zuzendu ere egin zituzten.

Medikuek, maisuak edo maistrak deitutakoan joan behar zuten eskolara, eta kutsadura-arriskuren bat zuten ikasleak eskolaratugabe uzteko baimena zuten.

Aldundiaren 1923ko azaroaren 30eko erabaki batez, eskola-ikuskaritza medikoa ezarri eta sustenga zezatela gomendatu zitzairen udalei, baina data horretatik aurrera oso zaila gertatu zen hori nola bete zen jarraitzea.

1931n, beste Auzo-ikastola batzuk eraikitzearekin batera, Gorlizko Osasunetxean eskola berezi bat ezarri zen bertan bilduriko 4 eta 14 urte bitarteko haurrei arreta eskaintzeko.

Horrezaz guztiaz aparte, ikastola bakoitzak sorospen-botikin bat eduki behar zuen, maisuaren zaindaritza zorrotzaren pean, ezbeharretan eta bat-bateko ondoezetan laguntzeko.

Eskolako kantinari dagokionez, izaera sozial eta humanitarioko instituzio bat zen, eta behar beste janari osasungarri eta elikagarri ematea zuen helburu; halaber, horren bitartez su-

¹⁷⁸ J. Gallanok egin zuen eskaera hau 1920ko abenduaren 16ko Instrukzio Publikoko Batzordearen bileran.

¹⁷⁹ “Artez”: Begi zoliz. “Euzkadi”, 1931ko abenduaren 16a.

¹⁸⁰ B.A. A.: Inspección médica de la escuela de barriada de Zubiaur (Bermeo), 1921, 1201 karp, 69. esp.

kaldaritza eta higieena ere irakatsi nahi zen, baliagarritasun handikoak izango baitziren goikasturteetako neska ikasleentzat.

Eskolako kantinek, ikastola guztietara hedatuak zeudenez, baserriak urrun egoteagatik eta bideak zailak izateagatik ikastoletara ez joatearen arazoa konpontzeko balio izan zuten, baita haurrak baldintza inhumanotan bazkari hotz bat jatera beharturik ez egoteko ere. Aldundiaren galdera-zerrenda bati emandako erantzunen arabera, 10-15 ikasle izaten ziren, batez beste, bazkaria eskolara ekartzera beharturik aurkitzen zirenak.

Kantina ezartzeko, Udalek, eta hala zegokionean, auzo-taldeek, mahaia, armairua, bi aulki eta sutegi ekonomiko bat ezarri behar zuten. Aldundiak bere gain hartzen zuen bateria, baxera eta gainerako mahai-tresnak hornitzea (platerak, edalontziak, erretiluak, katiluak, burrun-tzaliak, labanak, pitxerrak, bandejak, fruitontziak eta abar).

Ikasleek, gehienetan baserriarren seme-alabak, ekartzen zituzten behar ziren jakiak: ogia, indabak, patatak, barazkiak, urdaia, txorizoa, zezina, arrautzak, esnea, fruta... Nekazaritza-esperimentazioko lurguneetako emaitzak ere kantinetarako izaten ziren. Maistra, ardurazten zen jakiak prestatzeaz, arestian esan bezala goiko ikasturteetako ikasleek lagundurik.

Azkenik, jarduera osagarriak izendapenaren azpian, museoak, eskola-mutualitatea, liburutegi ibiltariak, beka-sistemak, erakusketak eta helduen eskolak sartzen ziren; azkeneko hiru instituzio horiez geroago hitz egingo dugu.

Eskola-mutualitatea, Bizkaiko Aurrezki Kutxaren zuzendaritzapean ezarria, sakon errotu zen probintzian eta erruz ugaldu zen urte gutxiren buruan; gizarte mailako lan bat bezala burutzen zen, eta aurrezpenaren eta aurreikuspenaren zentzua areagotzeko aukera gisa, norberaren adinaren arabera.

1923ko araudiak zehazten zuen irakasleak beharturik zeudela bere laguntza ematera eskola-mutualitateen ezarpen eta funtzionamenduari eta "oro har Aldundi Txit Gorenak edo berak sorturiko organismoek aurrerantzean eskolaren inguruan eta ondoren ezarriko dituzten izaera mutualistako instituzioei"¹⁸¹.

Bere aldetik, eskola-liburutegiak, izaera publiko eta ibiltariarekin sortuak, egiazko kultur hedapen bat ziren, zeren horien zerbitzuak ez baitziren eskolaroko ikasleentzat bakarrik, baizik eta auzo guztienganaino iristen ziren. Auzo-ikastoletan ezarritako lehen liburutegiak Bizkaiko Aurrezki Kutxaren eskuzabaltasunari esker eman ziren, zeinak beharrezko altzariak eta bakoitzari 70 obra eman baitzizkion; ondoren, liburutegi gehiago bidali ziren eta aurrekoak aberastuz joan ziren, Aldundiaren kontura.

Liburutegiak prestatzeko irizpide praktikoa eta bereziki utilitarioak erabili ziren; liburuek gairik desberdinenak jorratzen zituzten eta ezaugarri nagusia beren atsegintasuna, interesa, baliagarritasuna eta irakaskuntza praktikoa zuten. Nekazaritza orokorra, zuhaitzaintza, baratzaintza, abelazkuntza, higieena, historia, biografiak, bidaiak, literatura, geografia deskribatzailea, merkataritza, industria, nabigazioa eta ohiturazko zuzenbideari buruzko obrak ziren.

Liburutegi horiek berrehunetik hirurehunera bitarteko liburu-masa batek eratuak zeuden, eta tartean, euskarazko titulu batzuk ere bazeuden, hala nola: "Peru Abarka", "Ipuiañak" (Lego-

¹⁸¹ Reglamento de las Escuelas de barriada. Bilbo, 1923, 25 orr.

aldi, Altuna, Urruzuno eta abarrenak), "Xabierto" (Mendizabalena), "Abarak (Bustintzarena) eta abar. Oro har, han zeuden Lizardi, I. Lopez-Mendizabal, Zamarripa, Manterola, J. Altuna eta abarren liburuak.

7. IRAKASLEAK

Auzo-ikastoletako irakasleak funtsezko osagaitzat hartzen ziren beren antolakuntza eta funtzionamendurako; Eleizaldek 1922an adierazi zuen "eskola dela maisu-maistra", eta "eskola horiek lortzen ari diren arrakasta zabal eta hazkorraren faktore nagusia, eta iritzi publikoan duten abegi merezia, horien ardura daramaten irakasleak direla"¹⁸².

Irakasleak lehiaketa bidez izendatzen ziren; lehiaketan parte hartzeko honako baldintza hauek bete behar ziren: Lehen irakaskuntzako maisu-titulua edo ofizialki horrekin parekatu-rik egon zitezkeenetakoren baten jabe izan; maisuek hogeitun urte beteak edukitzea eta hemezortzi maistrek; ziurtagiri medikoa eta beste agiri batzuk lortzea (jaiotze-agiria, zedula pertsonala, titulua eta zegokion eskaera).

Izangai guztiek behar besteko gaitasuna erakutsi behar zuten jendaurreko azterketan, epaimahaiaren aurrean eta Batzordeak modu egokian izendaturiko egitarauarekin.

Lehiaketazko eta hautespenezko ariketa desberdinak gai-zerrenda edo galdera-zerrenda zabal bati atxikirik egiten ziren, eta horietatik berrogeita hamar, letratakoak izaten ziren, eta beste berrogeita hamarrek, berriz, zientzietakoak. Pertsona askoren ustez lehiakideei ezar-zen zitzaien egitarauak gai-kopuru gehiegizkoa zeukan, eta horien ezagutza frogatzea ez zen beharrezko maisu edo maistra ona izateko. Zehatzago esateko, Landetak zalantzan jar-zen zuen erlijio arloan

"beren lanpostua lehiaketa bidez irabazi duten doktoratu eta magistratuak, azterke-tan onik atera zitezkeenik hori prestatzeko hamabost egun bakarrik emanda, eta beste alderdi batzuetan hainbestekoa da gaien konplexutasuna, non ariketen lekuko izan be-harko baita ondorioztatzeko ezen, lehiaketariak, denik eta abantailatu eta gailenak izanik ere, ez direla gauza egokitzen zaizkien gaiei egoki erantzuteko, zeren hamabost egune-ko epean ez baitago denbora materialik lehiaketari batek bere ikasketak uztartzeko, hala-ko moldez, non dakiena, ikasi duena edo ikas dezana, nahikoa ongi azalduko duen"¹⁸³.

Ariketen ordenari dagokionez, guztientzat orokorra zen gai bati buruzko idatzizko azter-ke-ta baten bidez hasten zen; ondoren ahozko azterketa bat egiten zen, alfabetoaren arabera; gero baztertze eta sailkapenetara jotzen zen, merituen arabera; azkenik, "A" kategoriako lehiakideek euskarazko azterketa egiten zuten, eta "B" kategoriara pasatzen ziren proba hori gainditzen ez zutenak.

Denbora igaro ahala, ariketa-sorta honek aldaketa handiak izango zituen, ariketa praktikoa ere tartean sartuz, hamar bat minutuko epean egin beharrezkoa, horretarako ekarritako au-zo-ikastoletako haur-talde batekin¹⁸⁴.

Epaimahai aztertzailea, eskuarki, Aldundiko lehendakariak, Instrukzio Publikoko Batzor-deburuak, irakaskuntzen ikuskariak eta Batzordeko idazkariak osatzen zuten; batzuetan, jada-

¹⁸² B. A. A.: Oficio del inspector de enseñanzas al presidente de la Diputación, 1922ko uztailaren 18a, 2082 karp., 1. esp.

¹⁸³ "Las Escuelas de barriada. Oposición de maestros y maestras". "La Tarde", 1922ko uztailaren 12a.

¹⁸⁴ Lehiaketetan gertaturiko guztia, baita onartuen kopurua eta izenak ere, puntualki jasota gelditzen ziren epai-mahaiaren agirietan, eta horrela dokumentazio ugari eta zehatza bildu zen lehiaketa horiei buruz.

nik lanean ari ziren maisuren batzuek ere esku hartzen zuten, antzinasunagatik edo ikasleen errendimenduarengatik gailentzen zirenak. Eleizalde epaimahaiaren idazkari gisa aritzen zen eta “lehiakideen egiazko hautespen guztiz eskrupulutsuaren”¹⁸⁵ aldekoa izanik, bere eginkizun aztertzailleak berekin zituen zailtasun batzuk aipatu zituen gutun batean:

“Auzo-ikastoletako maisuen lehiaketa-epaimahaitik idazten dizut; gaur hasi dugu neke-iturri horrekikoa, eta hogeit bat egunetarako izango dugulakoan nago. Ea egiteko hori bukatzen denerako, zure bila joan naitekeen, nahi dudana bezala, eta etxera ekartzen zaitudan, guztion pozgarri.

(...) 30 maisu eta 86 maistra ditugu aztertzeko; pentsa dezakezu nola hertsatzen gaituzten alderdi guztietatik”¹⁸⁶.

Lehiaketak, hasiera-hasieratik, ia urteroko erregularitasunez errepikatu ziren, maisu berrien premiak sortzen ziren neurrian; 1936a baino lehen, 13 promozio desberdin izan ziren, guztira 179 maisu-maistra gutxi gora-behera. Baldintza berdinetan, eskoletako lanpostu berriak bizkaitarrentzat ziren; baina horiek falta baziren Euskal Herri osoko langileez beteko ziren, baita Espainiako beste probintzietakoez ere (Burgos, Valladolid, Palentzia eta abarretakoez). Izatez, “A” kategoriako eskolak Bizkaia eta Gipuzkoako maisu-maistratz beterik zeuden, eta neurri txikiagoan Nafarroakoez.

Inoiz edo behin idatzi izan denez, auzo-ikastoletako maisu-maistrek homogeneotasun handia ageri zuten; Normaletako onenak eskola horietara joaten ziren, ordainsariak eta eskubideek erakarririk, izan ere, 1920ko garai hartan aurrerapen handia baitziren legeak ezartzen zituenekiko; maisu-maistrek 3.000 pta.ko sarrera-soldata zuten, 250 pta.ko bosturtekoak kobratzeko eskubidearekin, nazionalen gutxieneko soldata 500 pta.koa zen bitartean.

Araudi zaharrak jubilazio-eskubidea ere ezartzen zuen, borondatezkoa edo behartua izan zitekeena; azken hori adinarengatikoa izan zitekeen (70 urterekin maisuak eta 65 urterekin maistrak), edo bestela, ezgaitze fisikoarengatik¹⁸⁷. Eskubide pasibo horiek 1923ko azaroa baino lehen izendaturiko pertsonal guztiak zeuzkan; sail honetan geroago sartu zirenak, Al-
dundiko enplegatuen Montepio orokorrean sartu zituzten 1929ko maiatzaren 1etik aurrera. Irakasle guztiei eman zitzaizkien, ere berean, Aurrezki Behartuaren onurak.

Aurreko beste lan batzuetan maisu horietako askoren kalitate handia aztertzen ahalegin-
du gara: hautespen-prozesuak, ikastaro pedagogikoen bidezko etengabeko prestakuntzak eta zeukaten material ugari eta bikainak, nabarmenki faboratu zuten beren irakaste-lanaren eraginkortasuna¹⁸⁸.

¹⁸⁵ B. A.A.: Oficio de inspector de enseñanzas al presidente de la Diputación, 1922ko utzailaren 18a, 2082 karp., 1. esp.

¹⁸⁶ Emazteari idatziriko gutuna. Bilbo, 1922ko utzailaren 26a.

¹⁸⁷ Zufia, Pedro de: Opus cit., 39-41 orr.

¹⁸⁸ “(...)Lanean diharduten irakasleen etengabeko prestakuntza izan zen eskola horien beste ezaugarrietako bat. Zentzu horretan, jarduera pedagogikoaren baldintzak hobetzeko tresna edo bitarteko bat baino gehiago ezarri zituzten. Horietako bat zen orientatzaileak eskoletara bidaltzea gaitasun gutxieneko edo berrikuntzarako uzkurrago agertzen ziren maisu-maistregana. Prozedura hori, gero ikusiko denez, barrenean, zigor moral bat zen irakasleentzat, benetako estimulua bainoago.

Irakasleen esku jarritako bigarren bitartekoa ikastaro pedagogikoak antolatzean zetzan, eta partidu-buruetan eta uda-garaian eginik, erabilitako metodo eta prozedurak berritzeko balio zuen, eta horrek aukera bat eskaintzen zuen lagun eta adituekin ikasturtean zehar izandako zailtasunak eta aldeak kontrastatzeko” (Arrien, Gregorio: Educación y Escuelas de barriada...1987, 185 orr.).

Magisterio horretan nabarmentzekoak dira, lanean izandako bilakaera bikainengatik eta instituzioek eman zizkieten sari eta zorionengatik, honako izenak: Julene Azpeitia, Soledad Campos, Mª Pilar Arana, Emeteria Gangoiti, Konsuelo Gallastegi, Berta Jiménez, Mª Berta Isasi, Juan Bautista Aspiroz, Teodoro Tejedor, Augusto Vecino, Angel J. del Río, Amado Arnaiz...

Julene Azpeitiak, nortasun handiko hezitzaile eta idazleak, ongi ezagutzen zituen A. Manjoren Ave Mariaren Eskoletako esperientzia pedagogikoak eta Decrolyk sustaturiko metodoa. Bere idatzietan ardura handia ageri du irakaskuntza elebidunarekiko. 1888an Zumaian (Gipuzkoa) jaioa, Donostiako Normal Nagusian ikasi zuen, eta gero lehen postua lortu zuen maistra nazional posturako lehiaketan. Auzo-ikastolak sortzean, emakumezko irakasleen zuzendari-kargua bete zuen eskola horietan, denbora labur batez izan arren. Irakaskuntza arloko jardunean, behin eta berriz lan egin zuen Dudeako San Migeleko auzo-ikastoletan (Amorebietan), Mendiolan eta Matienan (Abadinon). Azken horretan 1926tik 1936ra bitartean lan egin zuen¹⁸⁹.

8. IKASLEAK ETA ESKOLA-ASISTENTZIA: HELDUENTZAKO ESKOLAK

Hasiera-hasieratik interes handienarekin heldu zitzaion eskola-asistentziaren arazoari. Auzuneen eta baserriguneen erdian eskolak ezarri zirenean, desagertu egin ziren distantziak, bide txarrak eta beste hainbat eragozpen, baina baserritarrak konbentzitu egin behar ziren neska-mutikoentzat irakaskuntza onuragarriagoa zela nekazaritza-lanetan aritzea baino. Bartzuetan zer bait biltzen lagundu behar zutelako, beste bartzuetan azienda zaindu behar zutelako eta beste zenbaitetan iratzea edo belarra ebaki behar zutelako, sarritan egiten zuten huts, beren hezkuntzari kalte handia eginez¹⁹⁰.

Instrukzio Publikoko Batzordeak behin-betiko konpondu nahi zuen egoera hori, tokiko agintarien eta gurasoen interesa piztuz. Erabateko asistentzia lortzea etenik gabeko desio bat izan zen; hori zela eta, zenbait tresna jarri ziren abian, eskola-urteak ahalik eta hobekien aprobetxatzeko helburuz.

Eleizaldeak, irakaskuntzaren ikuskariak, asistentzia-orriak bidali zizkien maisu-maistrei 1921ean, eta haiek, Batzordearen bulegoetara itzuli behar izango zituzten hamabostean behin, irakaskuntzaren martxari, asistentziaren gora-beherei eta bertan eragina izan zezaketen kausei buruzko datuak adieraziz; parez pare, maiz eskolara huts egiten zuten seme-alaben gurasoei ere eragin nahi izan zitzairen, eskolara bidaltzeaz ardura zitezen. Hori zela-eta, tokiko ikuskaritza-batzordeak

“bultzatu egin behar zuten eskolara joatea, horretarako bitarteko guztiak erabiliz, baita horrelakoetarako legeak ezartzen dituen neurri hertsagarriak ere; eta halaber, matrikula-eragiketak antolatu, eta irakasleekin lankidetzan aritu, irakaskuntzan ahalik eta emaitzarik onenak lortzeko”¹⁹¹.

¹⁸⁹ Ikusi obra hau: “Julene Azpeitia. Ehun Urte Muga (1888-1988)”. Bilbo, 1988.

1988an Juleneren jaiotzaren mendeurrenean prestatu genuen liburua bere bizitza eta obraren alderdi guztiak biltzen ditu: Bibliografia, pentsamendu pedagogikoa, metodo didaktikoak eta auzo-ikastoletako irakaskuntza, abertzale eta emakume gisara izan zuen jardura, baita haur-narratiban burururiko bere lana ere.

¹⁹⁰ Hamabostero bidalitako maisuen txostenetan argi adierazten zen ikasleen eskolaratzea gutxitu egiten zela abendutik urtarilerara, eguraldi txarrarengatik (euria eta hotza); halaber, antzeko gutxitze bat nabarmentzen zen nekazaritzako lan-garaian, bai udaberrian eta bai udazkenean ere.

¹⁹¹ Reglamento de las Escuelas de barriada. Bilbo. 1923, 8 orr.

Guztiarekin ere, asistentzia-batezbestekoaren % 80 portzentaia ontzat hartzen zen; 1933-34an lortu zen batezbestekoa (% 81,42koa) ageri da, gorabehera handirik gabe, aurreko eta ondorengo ikasturteetan.

Beste maila batean, Bizkaiko Aldundiak 1924tik aurrera beka eta ikasketarako laguntza batzuk ezarri zituen bere eskoletako ikasle abantailatuen sustapen intelektuala faboratzeko, horrela auzunean bertan hasitako instrukzio eta kultur obra osatu ahal izan zezaten; eta beka horiez baliatzeko aukera izango zuten, posizio ekonomiko egokia ez edukitzearen ondorioz, "beren ahalmen intelektualak, horien eraginkortasun gorena eta etorkizuneko garapen erabatekoa lortu arte, osoki" erabili ezin zituztenek¹⁹².

Jakina da ikasturte guztietan eman zirela beka batzuk, nahiz eta inoiz ez izan oso ugariak, zeren eta horretarako izendatutako dirua ez baitzen oso ugaria izan; esan liteke bekek, batez ere, batxilergoa eta magisterioa jarraitzeko balio izan zutela, eta kasu banaka batzuetan, baita unibertsitate-karrera egiteko ere.

8.1. Helduentzako eskolen antolakuntza

Helduentzako eskolak sortzearen egitasmoa, auzuneetan analfabetismoaren aurka burututako borrokaren eta sustapen intelektual eta moralaren testuinguruan kokatu behar da.

Auzotarrek berek, irakasleen laguntzarekin, izan zuten horrelakoak eratzeko ekimena; behin eta berriz jo zuten Instrukzio Publikoko Batzordera, neguko hilabeteetan auzo-ikastoletan helduentzako irakaskuntza ezartzeko zegokion baimenaren bila. Batzordeak, hezkuntzaren onurak ahalik eta pertsona gehienengana hedatu nahi zituenez gero, agertutako desio horiei arreta eskaini behar zitzaie la erabaki zuen, eta hain lan beharrezko eta ongilea erraztu. Aldundiak 1922ko abenduan onartu zuen horiek ezartzea, eta beren funtzionamendurako honako oinarri edo baldintzak ezarri zituen:

A.- Hasiera batean, helduen gau-irakaskuntzari eman zitzaion baimena, horretarako auzo-ikastolak eta bertako material finkoa erabil zitezkeelarik.

B.- Maisu-maistrek ikasle interesatuekin zuzenean konpondu beharko lukete adosturiko ordainketen zenbatekoa, horiek nola kobratu eta zer material osagarri ekarri beharko luketen.

C.- Irakaskuntza horiek finkatzen dituzten maisu-maistrek Instrukzio Publikoko Batzordeari jakinarazi beharko diote, eta bertara, ikasturtearen hasieran, matrikulen zerrenda, asistentzia-erlazioa eta adin eta sexuaren arabera egindako ikasleen sailkapena bidali.

D.- Irakaskuntza horiek ez diote inoiz egunekoari kalterik egin behar, hori baita irakasleen lehentasunezko jarduerara.

Jakina denez, baimen horretaz baliatu eta helduei beren atek ireki zituzten eskolak ondoko hauek izan ziren 1922-23 eta 1923-24 ikasturteetan: Laukariz (Mungia), Santxosolo (Gueñes), Santa Lutzia (Igorre), Albiz (Mendata), Ariz (Basauri), Astelarra (Mungia)...

Jarraituriko curriculumaren arabera, Santa Lutzia (Igorre) eskolako maisuak zioen irakurketa, esan ahala egindako idazketa, aritmetika praktikoa eta gauzei eta geografiari buruzko

¹⁹² B.D.A.: Zirkularra. Becas para alumnos de las Escuelas de barriada. 1924. 965 karp., 4. esp.

zenbait ikasgai irakasten ahalegintzen zela¹⁹³; seguraski, beste ikastetxeetan ezarritako curriculumua ez zen oso desberdina. Gau-eskola hauetara ikasle-kopuru handi samarra etortzen zen kasu guztietan eta ikasturtea urritik martxora bitartekoa izaten zen. Ikasleen adina hamabi urte eta hogeita hamar, edota gehiago, bitartekoa izaten zen; gehienak gazteak izaten ziren eta gutxi batzuk adinekoak. Maisuek, beren aldetik, hirutik bost pezetara bitartean kobratzen zuten ikasle eta hilabete bakoitzeko.

9. ESKOLEN GEROKO BILAKAERA

Eleizalde hil eta gero, irakaskuntzako ikuskari-kargua hutsik gelditu zen bost bat hilabetez; 1923ko abenduaren 20an, Instrukzio Publikoko Batzordeak, Rafael Muñozen zuzendaritzapean bildurik, Aldundiari Pedro Zufia proposatzea erabaki zuen aurreko kargu hori betetzeko; Ernesto Erkoreka, Gabino Orbe eta Rikardo Urrutia kideek, eramandako prozedurarekin ados ez zeudenez, boto partikularra eman zuten postu hura lehiaketa-bidez hornitzearen alde. Hurrengo urtearen hasieran, Pedro Zufia irakaskuntza-ikuskari izendatu zuten, "Ofizial Letradun horrek, erreferentziako kargurako oso egoki bihurtzen duten baldintza pertsonalak biltzen dituelako bere baitan"¹⁹⁴.

1925ean, eta R. Muñoz beraren proposamenez, Juan Gallanoren izendapena onartu zen Instrukzio Publikoko Batzordeko bokal iraunkor gisa, Auzo-ikastolen sorreraren egile izan zelako¹⁹⁵; hori zela-eta, Eleizaldek eginkizun horretan bertan izan zuen partaidetza baliotsua jasoz arazi zen¹⁹⁶.

Eskolak eraikitzeke planari jarraipen ematea eta aurreko aroan hasitako lana osatzea egokitu zitzaion Pedro Zufiari; berari zor zaizkio zenbait ekimen garrantzitsu, hala nola egitarauak egitea eta parte hartze erabakigarria izan zuten zenbait orientazio pedagogiko. "Las Escuelas de barriada. Monografía" (1930) obra idatzi zuen eta "Geografía de Vizcaya" baten egile ere bada, auzo-ikastolei begira gaztelaniaz idatziriko liburuska labur baten egile.

1931 aldera oso hazia zegoen zerbitzu administratiboaren eta ikuskaritzaren konplexutasuna; une horretan pentsatu zuten ikuskariaren laguntzaile gisa bi irakasle izendatzea, ikuskariburuaren menpe.

Zufiak, irakaslearentzako liburutegi ibiltari bat sortzea bultzatu zuen, irakaslearen lana pedagogiaren bide berrietatik ibilarazteko beharrezko obra zientifiko eta metodologiazkoak jasoz; horrekin batera, irakas-pertsonalaren jardueraren inguruko eskakizunak gehitu egin ziren.

Kargua etengabea utzita edukitzeagatik, insubordinazioagatik, agintarien aginduei men ez egiteagatik, eta abarregatik ohiko zigor eta ohartarazpenak egiteaz gain, beste zehapen batzuk gehitu zitzaizkien, lanetik iraitzea barne zela, ikasturte bakoitzaren amaieran egindako

¹⁹³ Nagusien irakaskuntzari buruzko guztirako, horri buruzko txosten bat ikus daiteke " B.A.A.: Reglamento de Escuelas de barriada. 960 karp., 8. esp.

¹⁹⁴ 1924ko urtarrilaren 2ko Aldundiaren bilera (B.A.A.O. 1924-VIII-23, 189. zk.).

¹⁹⁵ Joan Gallano, Bidasoako Beran jaioa eta Bizkaian bizi zena, joera erradikal liberalekoa, Probintziako diputatu izan zen, 1919an auzo-ikastolak sortu zituen Mozioa aurkeztu zuenean. II. Errepublikan Bizkaiko Aldundiaren Komisio Kudeatzailearen buru izan zen, eta 1934an utzi zuen postu hori.

¹⁹⁶ "(...) Muñoz jaunak jasoarazten du pozik hartzen dituela prentsaren agerpenak, eta zorionak ematen dizkio bere buruari, Luis Eleizalde (G.B.), Irakaskuntzako Ikuskari izan zenak, auzo-ikastolen sorreran izan zuen eskuhartze hain baliotsu eta aktiboa jasoz ahal duelako". (B.A.A.: Moción Muñoz sobre la designación de Don Juan Gallano para vocal perpetuo de la Junta de Instrucción Pública, como autor que es de la creación de Escuelas de barriada. 1925, 960 karp., 3. esp.).

azterketen ondorio gisa. Azterketa horiek, 1925-26tik aurrera geroz eta hedadura, orokortasun eta zorroztasun handiagoa izaten hasi zirelarik, maisu-maistren lana epaitzeko erabiltzen ziren, batena bestearenarekin alderatu eta irakasleak ikasgelak lortutako notaren arabera sailkatzeko; ondorioz, nota txar batek arriskuan jar zezakeen maisuaren jarraipena.

Irakaskuntza ez zen baretasunez burutzeko egoera atsegin bat; maisu-maistrak behin baino gehiagotan kexatu ziren, eta azterketa horiek, egiten ziren modu horretan, kentzeko ere eskatu zuten eta horien ordean ikuskaritzako bisitak egiteko. Zentzu horretan, Euskal Irakasleen Elkarteak, irakaskuntzaren euskal ezaugarriak, kontzientzia-askatasuna eta elebitasuna babesteko 1932an sortuak, eskaera luze eta dokumentatu bat helarazi zion Aldundiko Batzorde Kudeatzailearen Buruari, kentzeko erregutuz, azterketa hori "zentzugabea", baliogabea eta haurren hezkuntzarako sistema kontraeragingarria zela kontsideratuz¹⁹⁷.

Nahiz eta azalpena oso arrazoitua izan, azterketak ohiko eran egiten jarraitu zuten; ikuskaritza-buruak uste zuen estimulurik eta epaiketarik gabeko irakaslea, bere burua aise zabartzen duen maisua dela.

Eskolen orientazio elebidunari zegokionez, aldaketa nabarmenak egin ziren garai horretan. Landetak esango zuen bezala: "Estatuaren esku-sartzeak batzuetan, bizkaitarren maneiu kritikagarriek beste batzuetan, hasierako asmo hura endekarazi zuten, askoren eskandalurako", behin baino gehiagotan aldatu zen araudia, eta diktadurak

"euskaldunen aurkako suminak hartuta, zenbait errege-agindu diktarazi zituen, zeinak asmo on hura indargabetzen ahalegintzen baitziren, auzo-ikastoletako irakaskuntza Estatuak ematen zuenarekin parekatzen zuten baldintzak ezarriz, eta horrela, bateratze bat lortzen saiatu zen, hasiera-emateen planaren eta herrien komenientziaren aurka ez ezik, zientzia pedagogikoaren printzipioen kontra ere bazihona, zeina lege izango baitzen irakaskuntza-gaietan, eta hori, guk hala uste dugu, funtsezko gauza da horrelako gaietan.

Baina guztiarekin ere, auzo-ikastolek nortasun zehatz bat zuten, eta esleituak zituzten helburuetako batzuk, guztiak ez baziren ere, betetzen zituzten"¹⁹⁸.

II. Errepublikaren garaian erlijioaren irakaskuntza bertan behera utzi eta laizismoa ezarri zen; Batzorde Kudeatzailearen dekretuz (1932), aurrerantzean, instrukzio erlijiosoari buruzko alderdi guztiak irakas-egitarauetatik bazterturik gelditu ziren. Alferrik izan ziren zenbait elkar-terren protestak, prentsa katolikoarenak eta pedagogo eta pentsatzaileen protestak¹⁹⁹.

Garai berean, eskola berriak sortu ziren, eta ordurako osatua zegoen aurreko eraikuntza planari, 25 bat ikastetxe gehiago batu zitzaizkion; aldi berean, doenerdi bat eskola ezabatu ziren, 30eko hamarraldia baino lehen sortuak, beren jatorri eta sorreran izendatu zitzaizen helburua betetzeari utzi zituelako.

Aurreko aldaketa horiek guztiak gorabehera, auzo-ikastolek nortasun nabarmena zuten; beren antolakuntza autonomo bereziaz aparte, atxikimendu herritar inbidigarria zuten.

¹⁹⁷ B.A.A.: La Agrupación de Maestros Vascos, en representación de los de barriada, solicita la supresión del artículo 32 del Reglamento. 1933, 968 karp., 15. esp.

¹⁹⁸ "Don Higinio": ¿Alta traición? Contra las Escuelas de barriada. "Euzkadi", 1931ko urriaren 9a.

¹⁹⁹ Beste batzuen artean, Eduardo Landetaren ustez, erlijio-alderdia auzo-ikastolen oinarritzko orientazioaren osagai garrantzizko bat zen; horregatik sustengatzen zuen Komisio Kudeatzaileak ezin zuela, berez eta bere aurrean, udalerriak eta herritarrak kontuan izan gabe, zeinekin egin baitzen erlijioa eta morala irakasteko kontratu tazitutako moduko bat, irakasgaien koadroa aldatzen ahalegindu eta eskolatik instrukzio erlijioso eta morala baztertu.

Eskola horien balioespen orokor bat eginez, ezin dira ahantzi honako alderdi edo emaitzak: analfabetismoa murriztea, auzuneak harreman gizatiar, sozial eta kulturaletako mundu batera irekitzea eta hezkuntza elebiduna ezartzea; jadanik ezagunak diren muga guztiekin, alde zurratik aurkitu ez zuen leku bat eman ziztaion euskarari.

Emaitza horiek lortzeko, Aldundiak ez zuen zikoitz jokatu gastu eta ahaleginetan: 1920 eta 1936. urte bitartean diru-kopuru handiak inbertitu zituen, auzo-ikastolei eusteko ez ezik, baita instrukzio publikoan oro har ere. Garai horretan Korporazio probintzialak 9 milioi pta. baino gehiago gastatu zituen auzo-ikastolei eusten bakarrik; kopuru horren parterik handiena maisuei soldatak ordaintzen inbertitu zen.

Jakina denez, gerra zibilak sakon eragin zion eskolen funtzionamenduari; 1938an auzo-ikastolak auzuneko Eskola Nazional bihurtu ziren.

Argazki bilduma

Argazkiak:

Bizkaiko Foru Aldundia. Liburutegia
Eleizalde familia
Eusko Ikaskuntzako Argazki Artxiboa

Koldo Eleizalde gaztetan

Lone Urrutiarekin, senar-emazteen oroitzapena (Foto Segura, Madril)

1922. Heriotzaren aurreko urteko oroitzapena. Betiko lanetara emana jarraitu zuen amaieraraino.

Eleizalde senar-emazteen lau seme-alabak: Luis María, Miren Eulali, Miren eta Itziar.

EL PROBLEMA VITAL

Va ya para un mes que publicó el diario local "La Tuda" un extenso y notable artículo delido a la pluma de don Eusebio de Lasaeta, y titulado "Acercas de la escuela vasca". Había ya, días antes, cruzado la opinión de "Don Higinio" desde estas columnas de EIZKADI, y "Don Higinio" se volvió a discutir en la forma y grado que él sabe hacerlo. Póblon es que la Academia de la Lengua Vasca, primando en su valor el trabajo de nuestro distinguido convecino, ha acordado hacer conlata trada de ese artículo y repartirla porntunamente por todo el País. Sé decir de mí que en lectura me produjo la especialísima satisfacción que se obtiene al encontrar, clara y perfectamente expresadas, ideas y cosas que sentía muy mismo de un modo confuso y oscuro.

Creo que los dos puntos fundamentales en los que nos encontramos en perfecto acuerdo "Don Higinio" y yo—con cuantos piensen con acierto y a un poco de distanciamiento sobre esto asunto—son los siguientes:

Primero: El dicho problema vital para un pueblo, sea el que fuere; el problema que resume todas las cuestiones de las que depende enteramente el porvenir de un país, es el de la instrucción pública, y señalando más, el de la instrucción primaria.

Segundo: El medio, el vehículo de la instrucción popular primaria de un país, el medio *decendi et discendi*, no puede ser otro que la propia lengua materna de ese país. Lo cual, evidentemente, no excluye el aprendizaje de otra lengua que se reputa necesaria o mercedemente conveniente.

Las escuelas primarias del Estado, que son un evidente fracaso en todas partes—no siendo ninguna clase de reproche al hacer esta afirmación, pero consta patéticamente el hecho—se ven todavía empotradas en nuestro País, y especialmente en nuestra País castellana, por desconocer o olvidada y atenuadamente esta primordial necesidad de instruir al pueblo en su propio idioma y no en lengua extranjera, como se enseñan en buerco. Se encuentran a veces profesores que tienen la sinceridad de reconocer esa necesidad; se encuentran otras veces profesores—en menor número—que no sólo reconocen esa necesidad, sino que procuran remediarla, aprediendo la lengua del país en el grado suficiente para entenderse con sus alumnos. Pero los reglamentos, y más aún el espíritu que los informa, siguen siendo absurdamente hostiles a cuanto parezca necesario a la manera de ser y las necesidades vivas y reales de los pueblos, en las escuelas del Estado español. En este sentido, las cosas—como decía muy bien desde un punto de vista de entonces el señor Balmori—ocurren como si se enseñara "a saber, en beneficio de la lengua de la región castellana, con los demás idiomas regionales, y no, la cultura de todos los españoles."

Y con todo, alandando por un momento el terreno en que mis ideas de siempre me colocan, y pasando en hipótesis al que razonablemente le sea dado ocupar al español más españolista de toda la Celtiberia, se puede discutir y proceder de muy otra manera de la que es, y degrading, habitual en los altos poderes del Estado, en los políticos de Madrid y en los centros oficiales y académicos.

Un buen español, patriota y clarividente, podría pensar que la mayor parte de los males que en el orden político sobrevienen a la zona pública se debe al abandono completo de que España sea—lo que no es, ni puede ser—un Estado "nacional". Que España

sea en tratamiento un "Estado de nacionalidad", en condiciones tales que se imponen una salida y prudente política de equilibrio entre esas nacionalidades, evitando con todo cuidado el no pequeño peligro de hegemonía de una nacionalidad, cuya exclusiva representación asume el Estado, sobre las demás. Que al declarar la oficialidad de una nacionalidad representativa, y, por extensión, la "inoficialidad" de las restantes, se abre el camino de todas las acciones políticas y de todos los separatismos. Que, aceptado, por el contrario, el principio del "Estado de nacionalidades", no solamente debía abstenerse el Estado de aburgar y opresir a sus nacionalidades—como lo opone y aboga en sus vitales características y en sus peculiares modalidades—sino que, muy lejos de eso, consideráralas como cosas geminas y propias, había de tender justamente a favorecerlas y a ayudarlas en el fomento y desarrollo normal de aquellas mismas características y modalidades.

Añí podía, y me atrevo a creer que "debia" discutir un buen español, clarividente y patriota. Por desgracia, no sé de ninguno que disciera así. No sé de ninguno que haya discutido así desde el tiempo de los Reyes Católicos hasta la forma—muy ilustre pero única excepción de don Francisco Pi y Margall—, ni creo probable que ningún político español tenga el amplio espíritu que se necesita para recibir y abogar estas visiones de política "elemental".

Por donde juzgo que ninguna esperanza cabe a esta cuestión de oficialidad del Estado y sus altas políticas tocante a esta cuestión ni a ninguna otra que a la nación vasca, como tal nación, interese.

Debemos, por tanto, volver a nuestros patios feres y a nuestras posiciones ideológicas.

Creo que tampoco podríamos gustar, para la obra de la instrucción popular en la forma en que precisamente debe ser planteada, con las Corporaciones administrativas de nuestro País, más que de un modo eventual y subsidiario.

Estas Corporaciones están, por lo general, demasado influidas por los valores de la política para que puedan ser garantías suficientes de una obra de la estabilidad y solidez requeridas por la instrucción popular. No digo que las Corporaciones no pueden creer y sostener acardas, ni digo que lleguen a cerrar las ya existentes. Lo que digo es que, por su estructura, por su modo de funcionamiento—más que todo por las influencias exteriores y de carácter político a las que están sometidas—no se puede esperar de las Corporaciones más que una precaria, intermitente y débil cooperación, en la institución de la escuela "que se necesita".

Queda, por tanto, la iniciativa privada, difícil de organizar, costosa en sostenes, pero libre y libérrima y de una eficacia incontestable. La ley dejó margen suficiente para todo lo bueno que se quiera hacer. A las claras, a la vista de todo el mundo, cumpliendo estiracamente todas las condiciones legales, se puede realizar una labor inmensa cuyos resultados serían verdaderamente incalculables.

¿Cómo? Por medio de la asociación. Si los vascos patriotas llegan a "ver" este problema, a "sentirlo" como absolutamente único y a decidirse a resolverlo, asumiendo los graves sacrificios que esta solución requiere, se darán ya andada la mitad del camino. Toda la demás será ya rebalsadamente fácil. Y habrá alcanzado el primer día de verdadera esperanza para nuestra Patria.

ANEX

Irakaskuntza eta euskara, Eleizalderen ardura handietariko bi

H. D. José de Madinabeitia

Illeg cuando amigo. Ahí van unas
líneas de cama a cama.

He leido dicho (pregunto por usted bien
pe que peso sabes algo) que está usted
algo peor. También yo voy ablandándose
cada vez más; de modo que por el
momento vamos en pleno sinovris-
mo

Pongame usted enter y confianza-
mente en manos de Dios; una
gran paz le envolverá y le mecerá
a usted como una madre a su
hijito. Lo digo por experiencia.

Se abraza su más que nunca
afecto amigo que espere encontrarse
allá,
Luis de Eleizalde

31 Setbr. 1922

Hamburg (Auelmannstrasse, 14),
16 de Agosto de 1921

Mi querida mujer: Hace un mo-
mento me he instalado en esta deliciosa
quinta que te recuerdo de entusiasmo si
la viéras. José he tomado un cuarto
para dormir en la vecindad (Zippendorfer
Bau, 26), y en este momento está conmigo
Alfons. Hemos llegado, la Frau doctor me
he tomado la temperatura (36.9) y el
peso (72 kg.) y ahora estamos esperando
lo que designa el profesor Parauer.
En este momento son las 12 en punto
del mediodía, el tiempo está hermoso aun-
que muy fresco, porque he dejado mucho
los días anteriores. Batemos en el viento
de un magnífico parque, con grandes
arboledas, en una casa preciosa, y la
habitación buena. — De París a Colonia

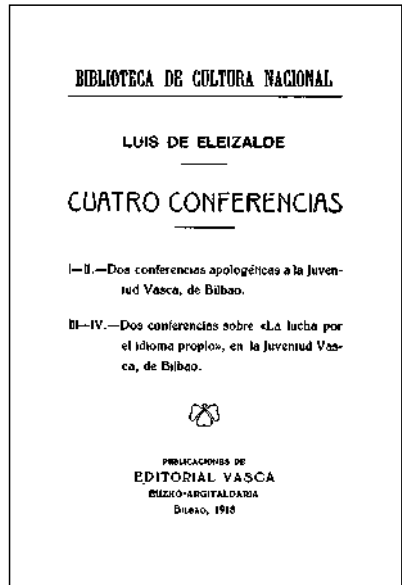
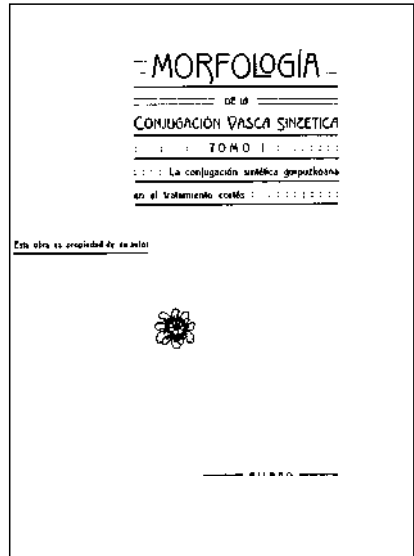
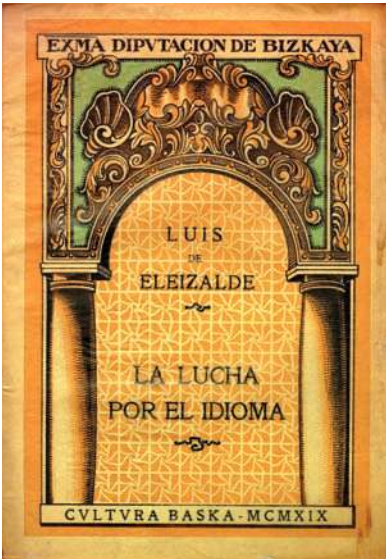
Berlín, 26 Julio 1922

Mi querida mujer: En este momento he re-
sido tu carta del 20, ya me he dado cuenta poco,
pero me he sido aburrido y triste; bien quisiera estar
del pan bastante un poco de compañía, porque yo me
voy mucho de que te diste en la casa agradable. Pero
cuando en un con un poco de paciencia pasará esos
días tristes, y volviendo a tu casa con perfecta salud
y sin las molestias que hasta ahora te han abur-
rado.

He escrito desde el tribunal de opiniones de
muertos de cosas de decirte; hay cosas interesantes
en un pequeño, y yo me tendré que ir
mucho días de ir a por un poco de tiempo con un
tira, puede ir yo a buscarlo, como deseo, y
triste a casa, con pleno satisfacción de todos. A
la misma la cuestión existe, aunque no tanto como
antes, según las noticias de científicos ya me diste
en 4. Hasta ayer no recibí la fotografía de las
citas (ya me me parece muy buena); seguramente
ya se va a tardar por la guerra.

Ahí hay pocas noticias me comunicaste.
En dicho se nota poco movimiento en las
citas; yo me voy muy con una visión profunda en
todas las cosas. — Tenemos 30 muertos y 26 mu-
chos que esperan; ya te figurabas cómo me
recorran por todos partes.

Después están muy buenas. Quisiera muy pronto
de, a un objeto a una mujer con su mantilla.

Hainbat liburuz gain, Eleizalde idazki produkzio zabala utzi zuen liburuxka, aldizkari, astekari eta egunkarietan barreiatua

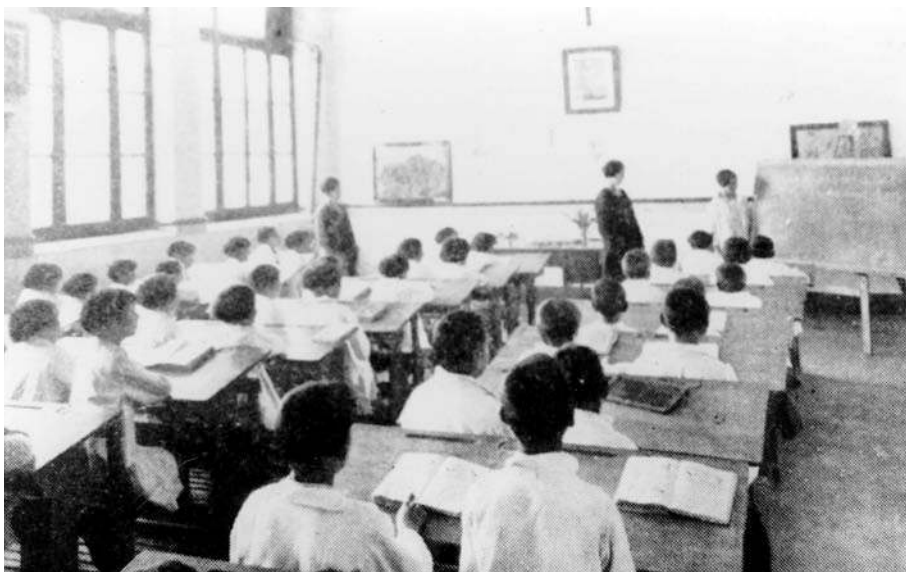
Hainbat liburuz gain, Eleizalde idazki produkzio zabala utzi zuen liburuxka, aldizkari, astekari eta egunkarietan barreiatua

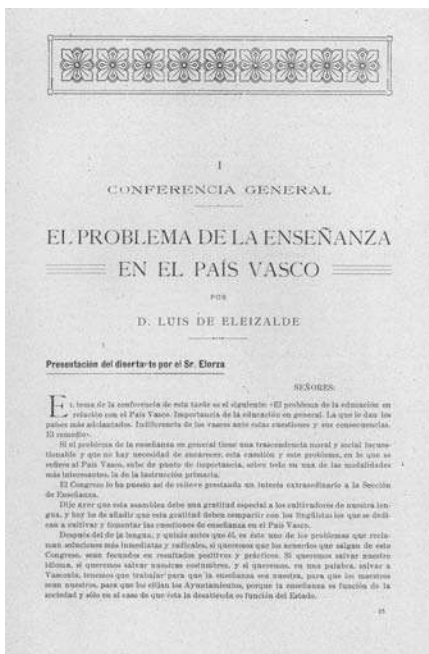
Bizkaiko Auzo Ikastolen zuzendari gisa, Eleizalde erabat lotu zitzaion antolaketa eta orientabide lanari

Erletxeko Auzo Ikastola

Santelicesko (Muskiz) Auzo Ikastola

Koldo Eleizalde irakaskuntzaren aldeko lana egin zuen eta eskolarako euskal testuen argitarapena -bultzatu zuen.

Euskeraz irakurteko irakaspidea
ta
Lenengo irakurkizunak

Bizkai-Aldundiaren Eri-Irakaskuntza-Batzordearen
arduraz ta ordaiñez argitaldua

BILBAO'N
ALVAREZ'EN IRARKOLAN
1920

*Koldo Eleizalde irakaskuntzaren aldeko lana egin zuen eta eskolarako
euskal testuen argitarapena bultzatu zuen.*

Eusko Ikaskuntzak Eleizalderi eginiko omenaldia Bergaran

Koldo Eleizalde

Koldo Eleizalde

Koldo Eleizalde, kazetari

José Javier **G**ranja **P**ascual

1. TESTUINGURU NAZIONALISTA

Euzkadi egunkaria da, Gerra zibilaren aurreko garaian, euskal nazionalismoaren hedapen-organo eraginkorra. Koldo Eleizalde, alderdiarekin konprometaturik egonik, lankidetzaz bizi izango du bere heriotzara arte dibulgazio eta iritzi artikuluekin nazionalismoaren bilakae-raz, Europako nazionalismoez, euskarari buruz, bateratzeaz, euskal unibertsitateaz, literatur kritikaz, musikaz, zientziez eta abarrez idatziz.

1913an Euzkadi egunkarian idazten hasten denerako Eleizalde bilakaera bat izan du, 1903ko sabindar jarrera erradikalenetatik erradikalismo independentistari uko egiten dion nazionalismo transigente bateraino iritsiz. Bai bera, eta bai Engrazio Aranzadi “Kizkitza”, Sabino Aranaren oinordeko teoriko bihurtzen dira, baina sabindar ortodoxia gero eta gehiago moldatuz 1906tik nagusitzen den errealitate paktistara: “Itxura batean EAJren helburu politikoen intransigentziarekiko urrunduz, ingurune legal eta ekonomikora moldatze horren bozeramaile nagusiak, hasieratik beretik, Koldo Eleizalde (“Iturain” eta gero “Azkain”) eta, batez ere, Gipuzkoako Aldundiko funtzionarioa zen Engrazio Aranzadi (“Kizkitza” eta “Mendizorrotz”) izan ziren. Doktrinazko edukien irmotasuna eta prozeduren malgutasuna izango da bien urrezko araua” (Elorza, 1978: 339).

1904an, Eleizalde, “Iturain” izengoitiarekin, Liga Foral Autonomista sortu zutenen aurka kritika bat argitaratzen du *La Patria* aldizkarian (73 zbkia., 1904-XII-17 eta ond.), euskal arazoa arraza eta nazionalitate auzi bat dela adieraziz eta ez dagoela nazionalismorik “Jaun-Goikua eta Lege-Zarra”ren ortodoxiaz kanpo. Horregatik EAJk ezin du egin aliantzarik alderdi laikoekin. Baina gero eta argiago ageri zen helburu nazionalistak lortzeko nolabaiteko transigentzia baten premia zegoela bitartekoetan. Zentzu horretan irizten zaio (Eleizalde, *La Patria*, nº 69, 1903-II-15) nazionalismoaren helburu nagusia ez dela independentzia, eta independentzia hori bitarteko bat dela egiazko helburu bakarra lortzeko: egiazko euskal gizartea berreraikitzea, mendeetako eragin exotikoek endekatua dagoelarik. Berreraikitze politikoa euskararen nagusitasuna lortzeko ezinbestekoa dela irizten zaio. Horrek “halako erlatibismo batera eraman zuen mugimenduaren xede politikoen lehentasunari zegokionez” (Elorza, 1978:342) eta horrek 1906tik aurrera posibilismo nazionalista bultzatu zuen.

Eleizalde bezala, “Kizkitza”k 1907an (Aberri, 91 zbkia., 1908-II-08) euskal arima nazionala berreraikitzeak foru-berrintegrazioaren aldean lehentasuna duela proposatzen du: arraza, hizkuntza, folkorea eta abarren defentsa, “egintza sozial nazionalista”. Bigarren maila ba-

tean uzten ditu gurari independentistak, eta aurre egiten die euskal arimaren ezaugarrien aurkako diren eragin exotiko guztiei.

Nazionalistak jarrera transigenteetara hurbiltzeak monarkikoekin akordioak izatera eram zituen 1907an Gregorio Ibarretxe nazionalista Bilboko alkate izendatua izan zedin eta 1909an Jose Horn, nazionalistak Fernando Maria Ybarra kontserbadoreari Aldundian laguntzearen truk.

Nahiz eta efektiboa izatera ez iritsi, Ramon de la Sota EAJren Lehen Kontseilu Erregionaleko lehendakari hautatzen dute 1908an eta harrezkero euskal egintza sozialak lehentasuna hartzen du politikarekiko.

Autonomismoa-independentismoa dikotomia biguindurik, 1910az geroztik binomio erlijioso-laikoak eztanda egiten du Alderdiaren katolizismo ortodoxoari aurre egiten dion joera nazionalista bat agertzean. Frantzisko Ulaziak P.N. Liberal Vasco izenekoa sortzen du, errepublikarrei lagundu eta "Aberria eta Askatasuna" goiburua jarraitzen duena, euskal gizarte laiko eta demokratiko bat Errepublika federal batean defendatuz. Hala eta guztiz ere, EAJk kontra egingo zion joera berri horri eta tradiziozko katolizismoan errotuko zen, Alderdi izendapena baztertu eta *Comunión Nacional Vasca* (Euskal Komunio Nazionala) hartuz 1913tik Euzkadi egunkarian eta ofizialki 1916tik.

Testuinguru honetan hasten da Eleizalderen lankidetzak Euzkadin.

Lehen unetik Eleizalde leiala izango da nazionalismoaren helburuekin eta eginkizun propagandistarekin, euskal kontzientzia nazionala eratzekeo xedez, argumentu ugariarekin euskal nazionalitatea defendatuz, eta horien artean ez ziren garrantzi txikienekoak Pio X.a Aita Santuaren izaera erlijiosoko ekarpenak.

Eleizalderentzat nazionalitate bat zedarritzen duten ezaugarriak, arraza, hizkuntza, historia, independentzia, instituzioak, ohiturak eta abar dira. Kritikatu egiten ditu euskal nazionalitate bat badagoela aitortu arren, haren ahultasunean oinarriturik, eboluzionismoaren izenean hiltzen utzi behar zaiola dioten euskaldunak. Horien aurrean, nazionalistek, baieztatu ez ezik, iraurarazi eta birsendotu egin nahi dute euskal nazionalitatea.

2. EUSKARAZKO IRAKASKUNTZA

Eleizaldek kritikatu egiten du (Euzkadi, 1914-XII-13) Pere Corominasen *Historia dels moviments nacionalistes* obra, bertan euskara hilik dagoela eta zientzia modernorako ez duela balioko adierazten duelako. Eleizaldek euskararen antzinatasuna eta bere balio linguistikoa aparta baieztatzen ditu, horrek beste edozein hizkuntza aise ikasteko aukera ematen diolarik euskaldunari. Hizkuntzari eusten bazaio, nazionalitateari ere eutsiko zaio, nahiz eta independentziarik ez izan.

Halaber, herri txikia izateagatiko nazionalitatearen aurkako argudioaz ere defenditzen da, eta emigrazioa eteten bada despopulazioa eragozteko aski izango dela baieztatzen du.

Edozein unetan euskal herriaren birnazionalizazio-lanak, eraginkorra izatekotan, hizkuntza iraurarazi eta sustatzean eta kulturaren oinarritu beharko du.

Eleizaldek dio, gainera, nazionalitatea ez datzala ezaugarri fisiologikoetan soilik, intelektuallak ere badituela. Eta garrantzitsuena hizkuntza dela, bere organismoan ideia eta sentimen-

duen ñabardurarik finenak islatzen dituelarik. Hizkuntza da tradizio nazionalik egiazkoena eta benetakoena, arimaren konplexu intelektualaren ispilua da, herriaren ezagueren inbentario leiala, izaera eta zibilizazioaren irudikapen zehatzena... Bere lexikoak, txiro edo oparoak, arranditsu edo gangartuak, adierazpen balioitsuak emango dizkigu herriaren mentalitate, moralitate, ezagueren bilduma eta bilakaera-urratsei buruz. Joskera, juntadura eta esamoldeek arima nazionalaren barne-muinen berri emango digute, metodo psikologikoen bidez alferrik bilatuko liratekeenak; historiako liburuetan ezarrita ez dauden iraganeko gertakariak erakutsiko dizkigute.

Baina hizkuntza batek badu, gainera, beste eragin ziur bat, hitz egiten duen herriari adierazteko era berezi bat erantsiz eta pentsamendua eraikitzeke sistema berezi bat ezarritik, eta, ondorioz, izaera komun bat ematen die hitzaren bidez adierazten ez diren bere agerpen intelektual guztiei: arte plastikoei, musikari eta abar..., eta izakerari berari, hau da, sentimenduak eta borondateak kanpoko edo barneko eszitzazioen aurrean duten erantzuteko erari.

Eta agian gerta liteke, azkenik, arimaren obratzeko era horiek guztiek eragina izatea gizakiaren organismo fisikoaren baitan eta hori eraldatzea, bere pentsamendua adierazteko erara egokituz, halako moldez, non luzarora, gizakiaren alderdi espiritualak materialaren gainean duen erreakzio hori "substratum" fisiologiko izatera iritsi baitaiteke, herentziaz transmititu daitekeen zerbit.

Eta agian, hori zubi bat izan liteke arrazen teoria linguistikoaren eta teoria antropologikoaren artean.

Bizkaiko Aldundian, Kultura Batzordearen eskariz, 1918ko martxoaren 16 eta 17an *La lucha por el idioma propio* izenburupean emandako hitzaldietan, hizkuntza nazionalitatearen zeinu nagusia zela defendatu zuen Eleizalde. Ordurako, *Morfología de la conjugación vasca sintética* argitaratu ondoren, onartua zegoen Eleizalderen lan euskaltzalea, eta Landaburu, Egileor eta Rotaetxe probintziako aldunen eta Cortes Orueta Gorteetako aldunaren aurrean emandako hitzaldi horiek erabakigarriak gertatu ziren kontzientzia nazionala berreskuratzen lagunduko zuten euskal eskolen premiaz kontzientzia har zezaten.

Eleizalde kexu da dauden eskolez, eta antieuskalduntzat dauzka euskal izaeraren aurka-koak direlako, egiazko instrukzioaren ordez irakaskuntza mekanikoa ematen dutelako, euskal hizkuntza eta nazionalitatea ukatzen dituztelako eta euskarazko Bigarren irakaskuntza eragozten dutelako, euskaldun batzuentzat horrek zailtasun handiak eragiten dituelarik; eta hori Eleizalde azterketa epaimahaietan egiaztaturik daukala baieztatzen du, ikusi izan zuelako "mutiko euskaldun gizajoak teorema matematikoak jakin arren, adierazten ez zuela asmatzen". Kritikatuz egiten du neska-mutiko horiei euskaraz hitz egiten uzten ez dien legea. Euskal Herriko Bigarren irakaskuntzako zentro guztietan azterketak euskaraz egin ahal izatea defendatzen du.

Oraindik okerragoa da Lehen irakaskuntzari dagokionez agertzen duen egoera, ikasleen arima bahitu eta maisu gaztelaua eta eraztuna ezartzen baititu.

Egoera horri aurka egiteko auzo-ikastolak sortuko dira, zeren hizkuntza propioa independentzia bera baino ere nazionalitate-zeinu handiagoa baita, baita Estatu propioa izatea baino ere. Zentzu horretan aipatzen ditu suitzar eta norvegiarren ahaleginak beren hizkuntza autoktonoak berpizteko, nahiz eta ordurako independentziaren jabe izan herri horiek.

Eleizalde nazionalitate menperatuetan irakaskuntza ofiziala beti antinazionala dela azaltzen du, eta ikasleak ahalik eta erarik osoenean exotizatzerara jotzen duela. Egoera horri erremedioa jartzeko euskal prentsa eta eskola sustatuko dituen elkarteak eskatzen da.

Heri bakoitzean abertzaleak biltzea eta hileroko kuota baten bidez euskal eskolak sortzeko dirutza bat eratzea proposatzen du (Euzkadi, 1914-V-3). Hori astiro egingo da, literaturgile eta tratatistek obra didaktikoak eta terminologia zientifikoa osatzen duten bitartean. Terminologia zientifiko hori lortzeko herri-hizketara jotzea proposatzen du, ofizioetako teknizismora edota herri-nomenklatura zoofitologiko edo artistikora. Berbarik ez dagoenean hiz berri bat eratuko da. Horrek guztiak, aurrera atera ahal izateko, euskaldun askoren laguntzeko borondatea eskatuko du. Euskarazko eskola eskatzen du ziur dakielako nazionalismo jelkideak bakarrik lor dezakeela Euzkadiren birreraikuntza osoa eta euskal herriaren beherakada “sakonki neurtu ahal izateko, gure hizkuntzak —enigma argitu ezinezkoa, bera bakarrik gauza delarik jakintsuek antropologia eta historiaurreari buruz finka ditzaketen hipotesi ausartenak zentzugabetzeko— oraindik berekin dituen antzinako nortasun eta kultura distiratsuen aztarna zoragarriak ezagutu beharra dagoela” (Euzkadi, 1914-II-15).

Europako gutxiengo nazionalen ezagutzaile ona izanik, poloniar lurraldean eskola erru-siarra ezartzearen aurkako borrokaren berri ematen duen “Prentsako poloniar agentzia”ren foileto bat aipatzen du, eta esaten du gertakari horrek suminez beteko dituela euskaldunak eta, bestalde, “natural eta onargarri” iruditzen zaiela bidegabekeria hori bera Euskal Herriko eskola batean gertatzea.

Polonian instrukzio nazionala berrantolatu zuten Konarski edo Gregorio Pyramowicz bezalako apaizen bertutea azaltzen du. Polonierazko testuak eta arte eta ofizioetako eskuliburuak sortzeko lehiaketak antolatatu zituzten. Hori guztia eskola alemaniarrek ezarri nahi zizkien gainezarpen prusiarraren aurka lehenik, eta, gero, errusiarren aurka, poloniera ezabatu ezinik, hura karaktere zirilikoz idaztea nahi zutenean. Artikuluaren amaieran egoera horren eta Euzkadik nozitzen duenaren arteko parekotasuna erakusten du: “Ba al da ala ez, euskaldunak, zuen herri “euskaldunean”, eskola eta ikastetxerik, baita erlijio-soenak direnak ere, gerra temati, koldar eta doilorrena zuen arrazaren hizkuntzari aitortu dionik, ijito-jargoi bat edo apatxe eta biraolarien argota baillitza? Horrelako eskola eta ikastetxeak baldin badaude, errua haientzat bakarrik da. Eta aski bedi esandakoa; ez dut hisiatu nahi puntu honetan, neure arrazaren oherari zor diodan begirunearengatik”. (Euzkadi 1924-II-15).

Hitzatze hori hitzaurre bati dagokio eta, bertan, Euzkadi nortasun definituena duen Europako herrialdea dela baieztatu ondoren, bere nortasunaz kontzientziarik gutxiena duena ere badela esaten du.

Ideia horiekin, Eleizalde Bermeo bezalako herri batzuetako egoerari amaiera eman nahi zien, bertan biztanleen % 89 ama-hizkuntzaz euskaldunak izan arren irakaskuntza gaztelaniaz egiten baitzen, eta gertakari hori pedagogiari egindako laido nabarmena zen.

Eleizalderen ideiak irakaskuntza-gaietan ez dira Lehen eta Bigarren Irakaskuntzari buruzkoak soilik. Euskal Unibertsitatearen alde ere agertzen da zenbait artikulutan. Unibertsitatearen betebeharrak garaiena diziplina moral eta intelektuala sustatzea izan behar duela dio. Unibertsitateko irakaskuntza irakaskuntza praktikoa edo esperimentaletara ez murriztearen aldeko agertzen da. Aberriak aurrera egin dezan, beste batzuen garapen moral eta mentala sustatuko duten gizonak prestatu ahal izateko, ideien analisisian trebatutako gizakiak behar dira.

Euskal irakasleriaren premia ere aldarrikatzen du, lanean ari diren Herrialdeko kultura mental eta moralarekin bat egiten dutenak, ikasleen idiosinkrasia ezagutzen dutenez haiengandik emaitzik hoberenak lortzeko gai izango direnak.

Proposamenik zehatzena *La Mancomunidad vasca para la Universidad vasca* (1914-II-22) artikuluan egiten du, non aztertzen baititu unibertsitate bat ez izatetik datozen kalteak. Espainiar unibertsitateetan egoteak suposatzen dituen gastu ugarietz gainera, euskal ikasleak bizioak eta ohitura txarrak hartzen dituzten giro batean bizi dira, ez dute behar den bezalako prestakuntza hartzen espainiar unibertsitatea txarra delako, ez irakasleen erruz, baizik espainiar agintariengatik eta espainiar herriaren gobernaezintasunarengatik, gizarte-disoluzioan eta iraultzan bizi delarik, eta horrek hango ikasleen eskola-diziplinaeza eragiten du nasaikerian ibiltzea besterik ez baitute pentsatzen, seme-alaben prestakuntzaren ordeztutua beste-rik nahi ez duten guraso batzuek lagundurik.

Irtenbide gisa euskal unibertsitatea eskaintzen du euskal irakasleekin eta behar den diziplinarekin, Aldundien babespean eta Herrialdeko aberatsen laguntza pribatuarekin, Carnegie edo Rockefellerren antzeko fundazioak sortuz.

3. PROPOSAMEN LINGUISTIKOAK

Eleizaldek euskararen izaera defendatzen du nazionalitatearen oinarritzko zeinu desberdintzaitzat, indoeuroparrekarekin ahaidetasunik gabeko hizkuntza bat dela nabarmenaraziz. Deskalifikatu egiten ditu oraindik bere garaian euskara dialektotzat jotzen zutenak eta tesi euskaliberisten aurkako agertzen da iberiar hizkuntza edo hizkuntzak ezagutzen ez zirelako.

Euskararen batasuna lortu beharra ohartarazten du, eta horretarako teoria aranatiarren hizkuntz balioa desmitifikatu egiten du: "Baldin eta nazionalismoak beharrezko bi batasunak lortu izan balitu (ortografikoa eta fonetikoa), eta, gainera, literatur dialekto bakarria hautatu izan balu, arrazoi guztiarekin esan ahal izango luke berari, eta berari bakarrik, zor zitzazkiola hizkuntzaren salbamena eta literatura nazional bat sortu izana. Egin al da horrelakorik? Ez". (Euzkadi, 1923-II-20).

Konparazio bat ere egiten du hedadura gutxiko euskalkien egoerarekin. Kritikatu egiten du hizkuntza komuna lortzeko dagoen zailtasuna dialektoei eusten bazaie. Gerta litekeena da hainbeste dialektori eustean hizkuntzari desagertzen laguntzea, barreiakuntzaz ahuldurik. Gainera, hizkuntza ikasten dutenak bihotz gabeturik gera daitezke dialektoak ez ulertzean eta idazlerik ez dagoelako hizkuntza berrian ezin irakurri ahal izatean.

Gogor salatzen du, batetik, euskal idazleen arloa oso urria dela eta, bestetik, aldiz, oso ugaria dela "etimologista, neologomano, kintesentzien ateratzaile, eraberritzaile, erro paleolitikoan bilatzaile, metafisikari, okultista eta euskararen mistikariena". Horien aurrean askoz onuragarriagoa litzateke euskal idazle talde batek hizkuntza komun batean idaztea, "auzo edo klan batekoentzat bakarrik" aritu ordeztu (Euzkadi, 1923-I-26). Testuinguru horretan, ez du eragozpenik Aranaren linguistika alde batera uzteko: "Gizon ooren obran, handiena delarik ere, aurkikuntza zuzenak eta hutsegiteak daude; badira onartzeko gauzak eta baztertzekoak; badira baieztapen ezeztazekin eta zuzenketa behar duten aitorpenak; badira ongi frogaturiko teoriak eta kontu handiz hartu beharreko hipotesiak. Giza izaera da!" (Euzkadi, 1923-II-20). Horrela konbentzitu nahi ditu irakurle nazionalistak hizkuntz integrismo aranatiarra bertan behara utzi beharraz.

Azkenik, Eleizaldek toponimia eta antroponimia aztertzeko egindako lana azpimarratu behar da. Konbentziturik dago lan hori beharrezkoa dela euskararen birjaiotze literarioarako

eta aurrerakuntza nazionalistarako, horrek eginkizun politikoetara bakarrik ez mugatzea eta, aitzitik, alor zabalagoetan aritzea eskatzen baitu “alderdi bat baino, bere burua eratzten ari den herri bat areago garela” erakutsiz. Helburu hori Sabino Aranaren autoritatean oinarritzen du, haren *Tratado de los apellidos euzkéricos* lana kontuan izanik berari atxikitzen diolarik azterketa toponimiko eta antroponimikoen hasiera, eta azterketa toponimikoen iturriak azaltzen ditu: erregistro parrokiak eta zibilak, notarioen protokoloak, artxibo publiko eta partikularrak, hauteskunde-zentsuak, erreklutatze-zerrendak, erroldak eta ahozko eta tokiko tradizioa. Gainera, ikerketa hori Errioxara eta Goi-Aragoira hedatzea proposatzen du.

Kanpaina horretan 1915eko apirilaren 26an *Euzkadin* argitaraturiko *A los vascos de buena voluntad manifestua* zuzentzen du, A. Kanpion, Federico Baraibar, eta abarrek sinatua, eta Eleizaldeek igorria. Manifestu horretan jasotzen da euskara bertan behera utzirik egon dela, baina antzinako distira berreskuratzeko gai dela hartaz interesatzen diren jakintsu eta zientzizaguzen atzerritarren laguntzarekin. Hizkuntza aberasteko antzinako literaturara jotzerik ez duenez gero, zeren halakorik izan bada, galdu egin baita, toponimo eta antroponimoak biltzearen baliabidea dago, eta horretarako Eusko Ikaskuntzak orri inprimatu batzuk banatuko ditu herriko toponimoak biltzen lagunduko duten borondate oneko euskaldun guztien artean. Kanpaina horren emaitza Eusko Ikaskuntzako artxiboan bilduta dago eta zati bat argitaraturik dago.

4. NAZIONALISMOAREN DEFENTSA

Karlista, errepublikar, foruzale edo sozialisten erasoan aurrean egiten duen nazionalismoaren defentsa da Euzkadin argitaraturiko Eleizalderen artikuluen ezaugarri iraunkorretako bat.

1913-XI-20an *La Voz de Guipúzcoa*-n argitaratu zen Ulaziak Francisco Gaskueri egindako gutun bat nazionalismoari buruz. Ulazia ezkerreko errepublikar nazionalisten burua zen; aldiz, Gaskue errepublikar euskaltzaleen figura nabariena zen. Eleizaldeek esku hartzen du polemikan nazionalistak eskuin karlista eta integristatik datozela aitortuz eta ezkerreko nazionalismorik izan ote litekeen galdetzen du. Eleizaldeek kritikatu egiten du Ulazia nazionalista-ohiaren goiburua: “Errepublika eta Foruak” eta EAJren jeltismoa defendatzen du. Eleizaldeek dio errepublikarren goiburua “nazionalista izan ezik, foruzale, erregiozale, autonomiazale, federal eta edozerzale izatea” dela, zer Errepublika den azaltzen ez den bitartean, nazionalismoaz kanpo ez du zinezko nazionalismorik ezagutzen eta errefusatuz egiten ditu Ulaziak nazionalismoari alderdi atzerakoi eta vatikanistatzat joz egiten dizkion salakuntzak.

1915ean artikulua bat argitaratu du egunkari berean foruzaletasun nazionalistaren intransigentzia kritikatu eta foruzaletasun erreformista proposatuz, eta horrek nazionalismoaren defentsa egitera bultzatuko du Eleizalde. Aitortzen du nazionalistek ez dutela Foruen ukiezintasuna defendatu Euskal Herriaren existentzia aitortzean izan ezik, zeren gainerako guztiak aldatu egin baitaitezke. Egitaraurik ez edukitzearen salakuntzaren kontra defendatzen du bere burua, egintzan zurbidetzuz, ez “melquiadismo vascongadista”ren hitzontzikerian. “Metafora lausoa”, “sententzia abstraktu eta ebokatzaile” eta “hitzezko wagnerianismoa”ren aurrean liburuak argitaratzen, hizkuntzaren azterketarako elkarteak sustatzen, euskal langileak gremioztzen eta abar egiten duen egintza nazionalista kontrajartzen du.

Eraso karlisten aurrean ere egiten du defentsa, haiek estatuaren ahultzean ikusten baituzten indartze nazionalistaren kausa. Eleizalde baztertu egiten du argumentu hori Irlanda eta Ingalaterraren edo Polonia eta Errusiaren arteko adibidetzat hartuz.

Erljio-desberdintasunak ere ez dira itzarkunde nazionalista eragiten dutenak. Eleizalde baztertu euskal nazionalismoa “euskal nazionalitatearen existentzian datza”, eta horrek, estatuak alde batera utzita ere, bere berezko izatea du.

Eleizalde errespetua die euskal karlistei eta Nazario Oleaga bezalakoegi egina duten lana aitortzen die. Baina arbuiatu egiten ditu karlismoaren printzipioak, zeren liberalismoak bezalaxe ezabatu egin nahi baitute nazionalismoa. Baztertu egiten du karlismoa monarkia bat berrezartzea beste helbururik ez duelako eta bitartean Herriaren birreirikuntzan inolako laguntzarik eskaintzen ez duelako, eta euskarazko liburuak argitaratu, eskolak ireki eta Herria ezagutu ordez hondamendian amaituko duten egintza militarrei ekiten dietelako.

Bere beste artikuluetako batean, *El mito tradicionalista* delakoan, benetako tradizionalismoa —herri baten tradiziozko instituzio politiko-sozialen funtsa berreskuratzea— nazionalismoak daramala erakusten du, eta ez karlismoak, eta ez foruzalatasunak ez daramatela. Karlismoak tradizionalismoa berreskuratu nahi duenean, jatorri borbondarreko 1812az aurreko monarkia absolutu bat erreklamatzeko du. Eta borbondarren aurretik, tradizioa austriarrak ziren. Eleizalde, iraganera begiratuz, Errege Katolikoengana, Birkonkistara, godoengana, hispanoerromatarrengana eta abar jotzen du, eta ez du egiazko espainiar tradizioirik aurkitzen karlistek erreklama dezaketenenik. Aldiz, euskaldunek badituzte berreskuratu beharreko tradiziozko instituzioak (batzarreak, Biltzar Nagusiak, Gorteak), baina tradizio horren berreskuratzea nazionalismoak bakarrik sustatzen du.

Izaera politiko bizienerako artikuluetako bat La bandera patria izenburukoa da, Euzkadi-1916-XII-4an argitaratua.

Aberri astekari nazionalistaren 3. zki. an “Kizkitza”k idatzitako beste artikuluen baten ondorioz idatzirikoa da eta, bertan, ikurrin bigurutzaduna nazionalista bizkaitarrena soilik izan ordez, euskal nazio osoaren ikur izan dadila eskatzen du Eleizalde.

Eleizalde dio Euskal Herriaren barruan nafar monarkiak bakarrik izan zuela bandera propioa, eta Europako herrialde batzuen entseina nazionalak (Frantzia, Ingalaterra, Espainia) aro modernokoak direla ohartarazten du. Ikurriña defendatzen du “gure nazioaren batasuna, integritatea eta osotasuna ordezkatzen duen bandera gisa”.

Ikurriñaren defentsa 25 urteko antzinatasunean oinarritzen du, “Euskal Estatuak” ezagututako bakarra den nafar banderaren atzealde gorria gordetzen du, nazionalismoaren etsaien gorrotoa merezi izan du eta lehen abertzaleen maitasun sutsua, horietako batzuek jazarpena eta kartzela nozitu dituztelarik horregatik, “jazartuen ama, emazte eta arreben, euskal emakumeen malkoez bustia” izan da, Lausanneko Konferentzian euskal delegazioak eraman zuena da, eta bere diseinu eta koloreek sinbolikoki euskal nazioaren funtsari erantzuten diote: “sekulara ez da sinbolo jelista egokiagorik asmatuko, sabindar doktrinaren poz garbiagorik, lehen nazionalistek Bizkaian jasotako bandera hirukoloredun hori baino”.

Azkenik koloreen sinbolismoa azaltzen du, Erdi Aroan Fra Angelicok eta Van der Weydenek ezarriaren arabera: zuria “izate betikoaren poza da, Egia absolutuarena, gauza guztien “alpha” eta “omega”rena, Bataio sakramentuarena da. Berdeak “izaki birsortuaren itxaropena

adierazten du, ideala lortu nahia, indar iturri eta, sakramentuen artean, Eukaristia". Gorriak "maitasuna, sufrimenduko iraupena, karitatea eta agian damua adierazten ditu, eta sakramentalki Penitentzia du kideko".

1917ko hauteskundeetan nazionalistek irabaztean, 1917-VII-16an euskal Aldundiek autonomia eskatu zuten Euskal Herriarentzat "Espainiar Nazioaren batasunaren barruan". Eleizalde eskari horren alde jarri zen (Euzkadi, 1917-IX-23) eta horrekin Komunioak alde batera utzi zituen lehen aroko (1903-6) printzipio independentista intransigenteak. Une horretatik, eta Eusko Gazteditik, hasten da etena ekarriko duen giroa sortzen, Gaztedia eta Komunioa geroz eta elkarren aurrez aurreago jarriko dituen eztabaidekin. Eleizaldek, Euzkadi-tik defendatuko du nazionalismoaren gune ideologikoa ez dela independentismoa, nazionalitatearen baieztapena baizik, zeren Komunioaren barruan nazionalista ez-independentista ugari baitaude. Manuel Egileor "Ikasle", Eusko Gaztediren lehendakari-ohiak erantzungo dio "Jainkoa, Eusko Aberria, Independentzia" goiburua erreklamatzu.

EBB-k Eleizalderen tesien alde egingo zuen, eta 1921ean Aberri astekaria nazionalismotik kanpo jarriko zuen, baita Komuniotik kanporatuak izan ziren haren jarraitzaileetako batzuk ere.

Eleizaldek foruak bihurtzea eskatzen du eta baztertu egiten du horregatik inork separatizatzen hartzea. Ez du separatismoa aintzat hartzen eta 25 urteko autonomia eskatzen du herria berreraikitzeke, hain zuzen ere, hiritar duinak, legearekiko begirunetsuak, gizalegez beteak, Herriaren aurrerakuntza legitimoan eta ongizatean erabat interesatuak izango dituen herri bat. Halaber, berrindartze ekonomikoa, emigrazioa etetea, haurren hilkortasun-tasa gutxitzea, populazioa elikatzea eta abar ere eskatzen ditu.

1918an Jesús de Sarriak *Ideología del nacionalismo vasco* argitaratzean, Aberri kontzeptuaren oinarriko elementu gisara "emozio nazionala" defendatuz, Elizalde bat dator hori dela euskal nazionalista guztien sentimendua, nahiz eta adierazpenean iritzi-desberdinekoak izan daitezkeen. Baina Madrilekiko menpekotasun-mailaren arabera Euskadik independentismo sutsuarekin edo egoerarekiko ulermenarekin erreakzionatuko du. Separatismoa "ez da nazionalitate menpekotuen ondorio soilik, baizik eta baita ere, eta batzuetan oso era nagusian, Estatuko goi-aginteen eta horiek nazionalitateekiko duten jokabidearen ondorio" (Euzkadi, 1918-VII-7).

1920ko apirilean, Euskal Nazionalismoaren Biltzar Nagusian, independentistak iraultzaile bezala aurkezten ditu eta, ondorioz, Madrila idea horiekin ez joatea proposatzen du. Uste du Komunioak ez duela Parlamentu zentralera ideia independentistekin joan behar, porrot egingo duelako.

Baina *La cuestión del día*, *Prosigue el mismo tema*, eta *Para terminar* artikuluetan, Euzkadi aldizkarian, hurrenez hurren, 1921eko uztailaren 12, 13 eta 14an argitaratutako artikuluetan, proposatzen du Eleizaldek Komunioa eta EBBren Aberri astekariaren jarraitzaileak taktika transigentearen aurkako bereiztea. 1921eko uztailan Komuniotik kanporatuek handik gutxira EAJ birsortuko zuten. Horiek beroriek sortuko zuten 1922an Emakume Abertzale Batza ere.

Eten horrek 1930era arte iraungo zuen, Primo de Riveraren diktadura amaitu eta EAJ berriaren printzipio sabindar ortodoxoenen azpian birbateratzea gertatu zen arte, Eleizalde hil eta handik urtebetera. Abagune honetan, iritzi desberdinekoek ANV sortu zuten, izaera laikokoa.

Engrazio eta Manuel Aranzadik erantzuna zion orri bat argitara eman ondoren, EAJn kargurik ez zuela-eta arantiar doktrinarekin bat ez omen zetorrela zabaltzen hasia izanaren ondorioz idatzi zuen Eleizaldek lehen artikulua.

Eleizaldek 1917az geroztik erakusten du disidentzia nazionalista, EAJk abentura parlamentarioan behar bezala prestatu gabe sartzea erabakitzen duenetik. Parlamentarioek, Sabino Aranaren ideia oso eta garbiekin, politika intransigentea eramateagatik Madrilen izandako porrota kritikatzeko du, bere ustez erreialismo eta posibilismoarekin jokatu behar baitzuten, egitarau independentistaren ordean Aldundien egitarau autonomista eramanez. Eleizaldek independentismoa iraultzailea dela aldarrikatzen du eta nazionalismoak ez-separatista izan ezinik ez duela. Jarrera horren aurrean erregionalista, antinazionalista eta landetistatzat salatuko zuten.

Bigarren artikuluan integritate nazionalista arbuiazen du, nazionalismoa independentismo bezala bakarrik ulertu nahi dutenen "koranismo" eta "puritanismo" deitzen dio. Euskal nazionalismoaren bi baldintza ezartzen ditu: euskal nazionalitatearen baieztapena eta nazionalitate horrekiko atxikimendu afektibo eta eraginkorra. Lehen baldintzak "vasquistak" kanporatzen ditu. Bigarrenak euskal nazionalitatea maite ez dutenak eta Unamuno, Sánchez Toca eta Julien Vinson aipatzen ditu.

Eleizalderen ustez doktrina nazionalista jelistak da, nahiz eta goiburuarren lehen parte onartzen ez duten eta beste alderdi nazionalista ez-erlijioso bat sortuko balitz alderdia utziko luketen pertsonak badiren bertan. Eta onartzen du horrelako nazionalistak egotea, eta, bestalde, kritikatu egiten ditu arantiar doktrina hitzez hitz jarraitzeagatik herrien bilakaeraren dinamikara moldatzeko gai ez direnak.

Kritika horrek jarraitu egiten du hirugarren artikuluan, eta bertan "sabinolatria" eta "sabinianismoa" aipatzen ditu, Sabino Aranarengan inolako akatsik eman ezina aldarrikatzen dutenei zuzendurik. JEL diziplinari men egiten ez dioten guztiak bereiztea eskatzen du eta jarrera bezala "Dena edo ezer ez" baino egokiago iruditzen zaio "Ahal dena, beti gehiagora joz".

Beste artikulua batzuetan nazionalismoa hainbat kritikatatik defendatzen saiatzen zen, esaterako, Iberiar Penintsula den batasun geografikotik bereizitako lurralde bat ez izateagatik ukatzen zutenengandik, edota geografikoki txikia delako erasotzen ziotenengandik. Ondasungabeko jende esparruei laguntzeko "Gizarte-egintza"ko planak sortzera bultzatzen zituen nazionalistak eta "egintza politiko"ko plan bat bere instituzioak galdu dituen herria politikoki berezitzeko, hori guztia Euzko-Gaztedi-Batzari zuzenduriko plan batean. Beste abagune batzuetan bere nazionalitatearekiko ezjakintasunean bizitzea aurpegiatzen die euskaldunei, eta horren aurrean "berreraiki" beharra dagoela.

Cuestión vital izeneko beste artikulua ere interesgarria da eta bertan euskal nekazaría defendatzen du. Penintsulako gainerakoak baino hobeki dagoela adierazten du, ez lurra, klima edo minifundismoarengatik, baizik "euskal lurra lantzen duen arrazaren kalitate moralengatik: egia baita herrialde baten oparotasuna, oparotasun materiala bera ere, bertako biztanleen arima-tamainaren ondorio dela nagusiki". Nekazaría defendatzen du arrazaren ordezkari garbiena delako eta substratu nazionala osatzen duen lanbide batean aritzen delako. Deituren jatorria erakusten dute leinuaren enbor diren baserri zaharretan. Hala eta guztiz ere, "ruano parvenu" askok mesprezatu egiten dituzte, eta huts egiten dute

“sarritan euskal independentziaren alde beren odola eman zuten eta gaur egun hauteskondeetako jauntxokeriaren biktima diren “ horiekin. Hala ere, hiri-proletalgoak baino maila moral garaigoari eusten dio.

Amerikarako edo hiri handi usteltzailleetarako emigrazioa tamalgarria dela uste du Eleizaldek. Irtenbide bat aurkitzeko, landalurrak sustatu behar direla iruditzen zaio, horretarako daniar jarraibidea kopiaturaz, hau da, asoziazioan eta lehen mailako instrukzioan oinarrituz.

5. EUROPAKO NAZIONALISMOAK

Eleizaldek Euzkadi egunkariari egiten zion ekarpenik sarriena Europako nazionalismoei buruz egiten duen dibulgazioarena da, kasurik gehienetan euskal nazionalismoarekin alderatuz eta beti gutxiengo nazionalak defendatuz.

Lehen Mundu Gerra lehertzeak eta horren jarraipenak gutxiengoekiko interesa sortzen eta aldi berean horietara hurbiltzen laguntzen du.

Eleizaldek uste du XIX. mendearen azken hamarkadan eta XX.aren lehenean Europan sortutako utopia pazifista juduek zuzendurik zegoela, beraiak aberririk ez izanik ezin zutelako ontzat eman besteez izatea. Eleizalderentzat utopia pazifistak nazionalitateak desagertzea esan nahi zuen, banaketak eta gerrak eragozteko aberri nazional guztiak ezabatu nahi baitzituzten. Horren aurrean, Europako gerrak, muga berriak ezarri, porrot pazifista erakutsiko duela baieztatzen zuen Euzkadin 1915-III-02an. Eta Eleizaldek ziurtatzen du, mugen bidez nazionalitateen printzipioaren araberako estatuak sortu arte ez dela bakerik izango. Herriek beren eskubide nazionalak aitortu zaizkiela eta justizia egin dela ikusten dutenean izango da bakea. Gainera, herrialdeen tamaina txikiak zaildu egingo du gerra, baita estatu desberdinen artean aliantzak eratzeko nekeak ere. Inperio handirik ez izatean, gerra handirik ere ez da izango.

Euskal Herriaren antzeko europar nazionalitateen adibideak eta horien alderdi ezberdinak erakusten ditu Eleizaldek Euzkadin, euskal egoerarekiko parekotasun bat argi eta garbi ezar daitekeela nabarmenduz. 1913an Irlandari buruz idatziko du, herriaren independentzia eta berreraikitze nazionalerako gogoaren adibide hurbilena, jatorrizko hizkuntza erreklamaturaz, eta potentzia kolonizatzailearekin enfrentamendu erlijiosoak sortuz. Aberria, hizkuntza eta erlijioa dira gurari nazionalista definitzen duten elementuak.

Erljiioari dagokionez, klero irlandarraren portaera azaltzen du (Euzkadi, 1913-V-28 eta 1913-VI-1) John Mac Hale gotzainarenganaino.

Gaelikoaren berreskuratzea goretsi egiten du, klase guztiek hori ikasteko agertu duten interesarengatik: “Entzuleen bihotzak inarosten dituen aberri-sentimendurik gabe, sekula ez zatekeen horien burura etorriko ingelesaz, hizkuntza komertzial eta utilitariaz bestelako hizkuntza bat ikasteko asmoa. Baina han, ahalmen afektibo eta mistikoak sentiarazten diren barrarengi misteriosuetan, odola eta arrazaren, nazioaren eta aberriaren ahotsa entzun zen, eta gizaki horiek erabat eraldatu dira, eta dagokien gizarte-egitekoaren garrantziaz jabetu dira, eta pozik sentitzen dira, zeren gaelikoaren birjaiotzeak bizitzarako interes bat, objektu bat, ideal bat eman dielako, eta zoriontsu sentitzen dira interes, ideal eta objekturik gabeko hainbeste dohakaberen aldean”. (Euzkadi, 1913-X-19). Hizkuntza berreskuratze nahi horrek, Elei-

zalderen arabera, Euskal-Esnalea elkartean Liga gaelikoaren baliokidea izan behar du, eus-kara sustatzeko.

Artikulu bat baino gehiago eskaintzen ditu irlandar nazionalismoa moderatu eta erradika-len artean nola banatu zen argitzeko, urte horietan euskal nazionalismoan ere gertatzen dela-rik. Irlandar errealtatea dibulgatzean, Eleizaldek "nazionalismoaren terrorista"tzat definitzen ditu erradikalak, nahiz eta jabeturik dagoen Irlandan lortu dena bortxazko egintzen ondorioa dela. Hala ere ez du metodo hori defendatzen: "Krimena beti krimena da, eta ez da inoiz justifikatzen" (Euzkadi, 1914-I-25). Urteekin, Eleizaldek azkenerako Sinn-Feinonen printzipio nazionalistak defendatuko ditu, zeinek bere independentismoarekin nazionalista moderatueneren erreibindikazioa gaindituko baitu.

Asko dira Lehen Mundu Gerrari eskainitako artikuluak. Hura hasi baino lehen, Brunetière zela-eta, Eleizaldek baieztatzen du nazionalitate kontzeptua aldagarria dela herri baten nazionalitatea baieztatu edo ukatzeko dagoen interes konkretuaren arabera, alemaniarren erreklamazio espansionistak zirela-eta, beretzat erreklamatzeko baitzituzten beren hizkuntza egiten zuten lurralde guztiak. Goretsi egiten du nazio handi bat eratzeko borondate alemaniarra, baina gerra hasi bezain laster, aliatuen taldean kokatzen du bere burua. Eleizaldek aholkatzen du nazionalistak adi egon daitezela nazionalitateen printzipiora zeini lagundu jakiteko. Germaniarrak printzipio hori zanpatzen ari direnez gero, nazionalista euskaldunok antigermaniar izan behar dugu, garai hartan katoliko espainiarrek eta Euskal Herriko ez-nazionalistek predikatzen zutenaren aurka.

Germanofiloek zuten Frantziarenganako gorrotoa kritikatu egiten du, irreljioso eta materialista zeritzolako, herri erlijiosoa eta gobernu ez-konfesionalaren artean bereizketa egin behar delarik. Ustelkeria moralaren salakuntza Frantziari egiten diotenen artean, Eleizaldek uste du Alemania bide berean dagoela eta ez dauka katolizismo historiko frantses sendoaren defentsarik. Alemaniaren porrota nahi du, bestela "parez pare hipokresia protestantearen eta pentsamendu monista librearen aurreratzea" ikusiko baikenuke (Euzkadi, 1914-VIII-16).

Aliatuen defentsa ikuspegi erlijiosotik sustengatzeko," Paul Dudon frantses jesuitaren "*¿Qui a voulu la guerre?*" artikulua glosatzen du, zeinek katoliko germanofiloen errakuntza kritikatu baitzuen Frantzia donge eta iraultzailearen deuseztapena bultzatzen zutelako (Euzkadi, 1915-II-14).

Gerraren amaieran, kazetari lanetara joan zen Eleizalde Parisa, aliatuen bake konferentziara (Euzkadi, 1919-I-06 eta 1919-II-03).

Eleizaldek gehien aldezten duen nazioetako bat Belgika da, batez ere tropa alemaniarrek inbaditu ondoren. Zentzu horretan Ingalaterraren eginkizuna gores ten du, belgikar nazioaren defendatzaile delako eta eraso alemaniarren aurrean belgikarren defentsa heroikoa goratzen du. Eraso egiten dio propaganda pangermanistari, orduan gazte eta neutrala zen Belgikaren inbasioa justifikatu nahi duelako eta nazioak pertsonaren eskubide eta betebeh ar berberak dituela defendatzen du: existentzia, askatasuna eta hobekuntza. Bere tesiarentzat Pio IX.aren Syllabus-en bilatzen du bermea, eta izaera orokorrez baieztatzen du bere ezaugarriei eutsi dien herrialdeak arlo moralean ere bere distira erakutsi duela, ez ordea bertan behera utzi dituztenek, herri bezala ere degradatu egin baitira. (Euzkadi, 1916-V-30).

Eleizaldek irmotasun handiarekin defendaturiko beste nazioetako bat Polonia da. Gerraren aurretik ere defendatzen ditu poloniarrek, zeinen nazioa Austria, Prusia eta Errusiaren

menpean baitzegoen. Ibilpide historiko bat egiten du Polonian barrera Lubor Niederle historialari eslavista txekiarraren datuak jasoz. Sustengatzen du katolizismo poloniarra izan dela beren bertute nazionalak gordetzearen kausa, kleroak herriari lagunduz.

Austria, Prusia eta Errusiak menperaturiko lurraldeetan eskola poloniarren zailtasunak azalduz, eta alemaniera eta errusieraren ezarpenaren aurka egiteko herriak erakutsitako ahalgina ikustaraziz, euskararekin era berean jokatzeko dagoen premia jabetarazi nahi ditu irakurleak, hiritar guztiei dei eginez berreraikitze nazionalari laguntzeko eta horretarako lehen lefroan egon behar dutela prentsak, literaturak eta eskolak. (Euzkadi, 1914-III-29).

Aginte errusiarraren azpian dauden poloniarrek errebolta daitezten germaniarrek egiten dituzten promesak arbuiatzen ditu Eleizaldek beste artikulu batzuetan, zeren eta poloniarrentzat alemaniarrek egindako independentzi promesak faltsuak direlakoan baitago, hala erakusten duelako alemaniarren aginteak Silesiaren gainean duen jokabideak, inperio Austro-Hungariarrak gutxiengo eslaviarrekiko duen borondate hobearekin alderatuz. Eleizaldek juduei kolaborazionismoa egozten die alemaniar aginteak Silesiako poloniarren gain jarrai zezan, hauek katolizismoari eutsiz aurre egin baitzioten Bismarcken luteranismoari. Beraz, poloniarrek kultura sendo bat duten bitartean gainezarpen alemaniarri kontra egiteko gauza izan-go direla eta nortasun nazionalaren biziraupena segurtaturik dagoela ondorioztatzen du.

Eleizaldek goretzi egiten du, halaber, gerra garaiko antolakuntza humanitario poloniarra, Lausanneko Poloniar agentziak nazionalitateen kongresua zela-eta 1916an argitaraturiko *Petite Encyclopédie polonaise* liburua hartu ondoren (Euzkadi, 1916-XII-24).

Finlandiarren kasuan, Eleizaldek txalo jotzen die Errusia ahaltsuaren aurrean, Nikolas II.aren bitartez konstituzioa abolitu zuenean, izan duten erresistentziarengatik. Kasu partikular horretatik abiatuak, Eleizaldek nazionalitateen printzipioa definitzen du: "Gaur eguneko Europa eratzen duten talde nazional hain desberdinetako bakoitzak bizitzeko eta etorkizuna izateko eskubidea du; Europak Probidentziak ezarritako destinoa bete ahal izateko ezinbestekoa da talde horietako bakoitzak irautea eta bere nortasun berezia garatzea; destino hori bete behar da ez herriak desgertaraziz berdinduz, baizik eta bere elementu askotarikoaren sintesiz, talde nazional desberdin eta elkarrosagarrien adiskidetzez, eta gero eta harmonia handiagoan" (Euzkadi, 1915-I-10).

Finlandiar nazionalitatearen berreskuratzea antzinako hizkuntza eta literaturaren bitartez lortu dutela ikusirik, Eleizaldek berretsi egiten du birjaio diren nazionalitate guztiek beren hizkuntza eta literatura berreskuratzearen bitartez lortu dutela hori: "Beraz, zuzen eta bidezkoa da nazionalitate txikiak berpiztea, horietako bakoitzak herri guztien kongregaziora bere izaera bereziaren ekarpena egin dezan, hau da, beren ekimenez legami osasungarria, ore osoa usteltzea eragotziko duen gatzalea" (Euzkadi, 1915-I-10).

1913an, Eleizaldek iradokitzen du Suitzan nazionalitateen kongresu bat egitea zelta eta eslaviar, finlandiar eta euskaldunentzat, eta Estatu propioak ez duten beste nazionalitateen ordezkarietzat, elkar ezagutu eta elkarri laguntzeko bitartekoak ezartzeko.

Orain arte aipatutakoak baino hedadura txikiagoarekin tratatzen ditu beste nazionalitate batzuk. Txekiarrek beren independentzia lortzeko izandako heroikotasunaren gorespenak 1918ko abenduan izan zuen bere une gorena, Vladimir Strimlepl-ek Eleizalde Parisko behin behineko gobernu txekoeslovakiarraren egoitzan hartu zuenean. Beste artikulu batzuetan Jungmann lexikografoari, Schafarik arkeologoari eta Polacky historialariari edo Ladislao Riegerri zor zaien txekiar nazionalismoaren itzarkundea glosatu zuen.

Hungariarren bilakaera historikoa ere azaltzen du eta nola uko egin zieten austriar dominazioari eta alemaniar hizkuntza, katolizismoa eta protestantismoa ezartzeari, Luis Kossuth hungariar abertzalearen bizitza gorabeheratsuaren aipamen luzea eginez; bera izan zen magyar nazioaren eratzaleetako bat eta 1848an Austriako erregeak emandako onarpena lortzen lagundu zuena.

Hain zuzen ere bere artikuluetako batean, "La nacionalidad magyar y el Estado húngaro" izenburukoan (Euzkadi, 1918-IV-28), Eleizaldek estatu eta nazionalitateen arteko konfrontazioaren azterketa historiko bat egiten du eta bertan errenazentista italiarren ideiei egotzen zien politika estatistaren abiapuntua, bereziki Machiavelliren "Printzea"ko ideiei eta Westfaliako tratatuari politika praktikoan.

Ukatu egiten du teoria nazionalistak Frantses Iraultzaren ideietatik sortu izana, zeinek nazioak bereizteko bitarteko gisa muga geografikoak proposatzen baitzituen, nazionalitateen ezaugarri bereizgarriak kontuan hartu gabe: "Mugimendu nazionalista erreakzio naturala da politika materialista eta utilitario horren aurka. Mugimendu nazionalistek estatistek aipatzen duten "Estatu-arrazoia"ri nazionalitate bakoitzak bere bizitza egiteko dituen justizia eta esku-bidearen betiko printzipioak kontrajartzen dizkiote".

Halaber, historikoki azaltzen ditu arraza eslaviarreko herriak ere (Euzkadi, 1913-IV-17 eta 20). Errusiaren kasuan, gogoeta egiten du 1917an Tsarra eta bere gortea zergatik erori ziren, guztien arbuiopean, eta Rasputinen asasinatzearen iruzkina egiten du (Euzkadi, 1917-I-6), zeinen berri baitzuen Eleizaldek 1916an Lausannen izandako nazionalitateen konferentzian, lituaniar, letoniar, erruteniar eta kataluniarrekin izandako afari batean, Vilanko Homan aldizkari literato erruteniar batekin hitz egiteko aukera izan baitzuen, eta berak esan omen zion Rasputin gizon landugabea, eliza ortodoxoko konbertsoa zela, eta sona lortu zuela Moskuko gortean Tsarraren kontseilari gisara sartu eta taumaturgo eta intrigatzaile gisara nabarmenduz.

Lituaniar nazionalitatea defendatzean, poloniar agintea errefusatu egiten du eta printzipio bat ezartzen du, hau da, Poloniak Lituania erraz menperatu zuela erlijio berbera zuelako; herri batentzat askoz errazagoa da atzerritarren okupazioa baztertzea horrek, gainera, beste erlijio bat ezarri nahi dionean. Kroaziari buruz hiru artikuluko ibilbidea egiten du (1913ko ekaineko 8, 16 eta 22an), hungariar agintearen aurrean erakutsitako erresistentzia eta Rackiri esker egindako nazionalitatearen berreskuratzea azpimarratuz, azken hau haien Arana Goiritzat definitzen duelarik. Hizkuntza bateratzearen beharrezanaren kontzientzia eta nazionalismo kroaziarraren zentro intelektual gisara akademia nazional bat izatea ere azpimarratzen ditu. Kasu guztietan kroaziar herri-bulkada euskaldunentzat adibide gisara aipatzen du. Gauza bera egiten du serbiar, moraviar, eslovakiar, esloveniarrak, errumaniar eta albaniarrekin eta horiengan ere aurkitzen ditu halako antzekotasun batzuk euskaldunekiko.

Albaniarren kasuan (Euzkadi, 1914-I-11) independenziara bidean izandako bilakaera azaltzen du historikoki eta, nahiz eta mendietan bizi zelako herri librea izan, soldaduzkaren menpe ez egon eta zergarik ez ordaindu, horrekin konformatzen ez zelako nazionalismoa sortu zela erakusten du, izan ere "nazionalismoa ez baita tarifa, aduana, pribilegio eta exentzio-auzi bat. Nazionalismoak talde nazional bakoitzak bere bizitza bizitzea eta bere modu bereziak garatzea nahi du, gizateriaren aurrerapena talde nazional guztien aurrerapen harmoniazkotik sor dadin".

Rovira y Virgilen liburu bat zela-eta, Eleizalde bere nahigabea azaltzen du euskaldunok kataluniarren literatura bera ez dugulako, ezta batasun nazionalik ere eta miretsi egiten ditu beren herrialdea defendatzeko eta bertako aberastasuna gehitzeko duten zentzu onarengatik.

Europaz kanpo, Indiako adibidera jotzen du, non ingelesak berak nahi nazionalak bultzatzen ari diren indiarrei gobernu-organismoetan esku hartzeko aukera ematean, antzinako gizarte-antolakuntza ezabatu eta gazteria atzerrian prestatuz; horrek konstituzioa eta parlamentu demokratikoak erreklamatzeko ekarriko du.

Japoniar nazionalismoa ere goresen du, nahiz eta Eleizalde uste duen haien nazionalismoa kristautasunaren gidaritzapean ez dagoen heinean, "haien abertzaletasuna Goi-agerpenak bideratzen eta zuzentzen ez duenez egiazko helburura, herri kristauen abertzaletasuna baino askozaz errazago desbidera daiteke eta egin ditzake aberrazioak" (Euzkadi, 1913-VIII-17).

6. LITERATUR KRITIKA

Bere kazetari-bizitzan zehar, Eleizalde garaiko literaturaren ezagutzaile on bezala agertzen da eta horregatik literatur kritikako artikulu batzuk argitaratzen ditu, beti ere ikuspuntu katoliko eta nazionalistatik.

Jacinto Benaventek *La noche de sábado* estreinatzean elkarrizketa erako artikulu bat argitaratzen du Euzkadin (1913-XI-30). Elkarrizketak hiru partaide ditu, Eleizalde bera, obra defendatzen duen ikusle kontserbadore bat eta beste nazionalista bat. Eleizalde naturalismoaren aurkako kritika eta nazionalismoaren defentsa egiten ditu.

Zolak eleberrian egin zuen bezala, "bultzada indartsu batez erromantizismoaren mamu goibelak desagertarazi dituen" Benaventeren teatro naturalista defendatzen duen ikusle kontserbadorearen aurrean, Eleizalde biak kritikatzeko dituen, batetik, Zola: "Pomografiaren bontzo hau demokrata nabarmen bat zen, markesa eta artxidukeen mespreziatzailea jende-mota hori existitu ere egiten dela ez ulertzeko arrandi-punturaino" eta, bestetik, Benavente: "Ingurune erabat printzipezkoan mugitzen da: ikus ezazu hori gaur gauean aurkezten duen ergel konplikatatu, endekatu neurotiko, poeta satanista eta ninfomanen bilduman. Desberdintasun hori kenduta, dena berdina da: Benaventeren generoa Zolarena bezain higuin garri eta nazkagarria".

Arteari buruz zera dio Eleizalde: "artearen arteagatik, beste inolako helbururik gabe, nekez onar daiteke, halako dohain jainkotiar miresgarriaren gutxiespen bat baitirudi; baina artea gaizkiaren zerbitzura jarririk, bere pabilioi arranditsuarekin salgai kirastuna estaliz, bereziki higuin garri gertatzen da, magia beltzeko egintza bat dirudi ia. Eta literatura naturalista hori, den-dena, zilborraren inguruan egindako miaketa "psikologiko"etara mugatzen da".

Naturalismoa ere errefusatu egiten du: "Generoa bera nazkagarria eta erakarmen gutxiakoa da. Artearen egitekoa ez al da ahalik eta modurik gordinenean naturaleza hondatuaren miseriak pintatzea besterik? Uste dut norbaitek esana dela arte naturalista filosofia pesimistatik datorrela, eta arrazoia zuen hori esan zuenak. Gaizkia, eta gaizkia bakarrik, pintatzen atsegina hartzen duten literato naturalista horiek guztiak, Budaren jarraitzaileak dira eta Arturo Schopenhauer, haren Mendebaleko profeta handiarenak". "Egiazko naturalismo artistikoa naturalismo espiritualista izango litzateke, Huysmansek berak hasi zuena bere bigarren aroan, errealismoko dokumentuaren doitasuna, ñabarduraren zehaztasuna, estilo urduri, zalu eta

zaildua gordez; baina misterioa azaltzeko bulkada morbosoak eta zentzuen gaixotasunak baino zerbañ gehiago erabiliz, arima espiritual eta hilezkorra onartuz, gorputzarekiko bere gatazkekin, oldarraldi demoniozkoekin, sorospen supernaturalekin... Genero horrek, artista gaituek landurik, obra bikain eta arranditsuak sortu ahal izango zituen”.

Naturalismoaren kritika horren ondoan, P. Lhanderen *Mirentxu* eleberraren kritikak merzidion zentzu erabat aurkakoa aipa genezake, bertan goretsi egiten baitira “euskal ohituren, mendiko eta itsasoko euskal bizitzaren eszena interesgarrien deskribapen ederrak”, Mirentxuk “fede, lan, sakrifizio-espíritu, buru-ukapen, indar moralen bilduma-sortaren eredia” irudikatzen baitu eta “horietatik, eta ez bestetatik, espero bailiteke zinez Aberria berrezartzea”. Obraren tonu baikorra eta autoreak baseritarrarenganako sentitzen duen atxikimendua ere goresten ditu.

Beste batean Arturo Kanpionek Euskadina-n argitaraturiko “Fantasia y Realidad” II. liburukia (Euzkadi, 1918-XII-8) kritikatzeko du: kasu honetan ere Kanpionen zentzu abertzalea goresten du, zeinen obrek “gure literatura nazionalaren altzorra aberasteko duten”. Liburuki horretako narrazioak honela definitzen ditu: “prosazko poema malenkoniak beteak, sentimendu euskaltzale horretaz blai eginak, zeinen adierazpena Kanpionek indartsu, zuzen eta handitasunez egiten baitu”.

Huysmansen eskolaren barruan Robert Hugo Benson idazle katoliko ingelesaren obra dago, hil zenean Eleizalde goratua, bere katolizismoarengatik goretsia. Eleizalde ongi eza gutzen zuen haren obra, eta hala nabarmentzen du idazle horren *The Lord of the World* obraren gaztelaniarazte eskasari egindako kritikan.

Beste artikulu batzuetan Mickiewicz, Krasinski eta Slowackiren poloniar poesia abertzalea goresten du. Euskadin Arrese Beitia eta Arana Goiriren poesia nabarmentzen du ildo horretatik.

Gorespen nazionalista horien aurrez aurre, gogor kritikatzeko du Pio Baroja *Arlequinadas* barojianas artikuluan (Euzkadi, 1917-X-14). Barojak *Nuevo tablado de arlequin* argitaratu zuen eta bertan nazionalismoari erasotzen zion. Eleizalde Barojaren liburuari erasotzen dio eta hari buruz dio dokumentazioari dagokionez alhondiga-mutil baten pare dagoela eta irizpideari dagokionez Hegel irakurriko lukeen ileapaindegiko morroi baten mailan. Banan-banan errefusatzeko ditu “bost arlekinada barojatarrak, orain arte bizkaitarren aurka irten diren bakarrak, beste hainbeste Minerva gisara, patologiaren Zeus horien buruetatik”. Ez-latindarra bezala agertu baina Aita Santua bere erregetzat erreklamatzeko, Felipe II.a miretsi eta beste erlijio batzuk baimentzea nahi ez duelako, tradizionalistak izan baina historia faltsutu eta ortografia aldatzeko, gaztelania mesprezatu baina hartan idazteko Barojak bizkaitarrari egindako salaketei eratzuten die. Pio Barojak egindako salaketa horiek errefusatu egiten ditu Eleizalde.

La idea de Patria según Brunetièrre (1917-II-5) artikuluan XIX. mendearen bukaeran gertaturiko aldaketan berri ematen du, naturalismoa eta positibismoa baztertu eta individualismoa goratzen delarik. Kritikoki balioesten ditu Schopenhauer, Nietzsche, Huysmans, Tyrrel eta abar bezalako intelektualak.

Baina literato zen aldetik, Eleizalde Landibar eleberriz izango zenaren bi kapitulu argitaratu zituen Euzkadin (1917-X-7 eta 1918-V-30) eta beste artikulu batzuk ere argitaratu zituen hainbat ideia azalduz, gerora, literaturara egokiturik eleberriz horretan agertuko zirelarik.

1913ko abuztuaren 3an bere *Aurrerantz* artikulua argitaratzen du eta bertan elkarrizketa-erara trenbideak nazionalismoarentzat zekartzan abantailak azaltzen ditu, nazionalismoak ga-

rraiobide hau kritikatu egin baitzuen kosmopolitismoaren sarbide izategatik. Hala ere, Eleizaldeek dio Polonia, Hungaria, Bohemia, Kroazia eta abar bezalako nazionalitate berriei buruzko albisteak ekartzeko ere balio izan duela. Halaber, goratu egiten du euskaldunei kanpora bidaiak egiteko eman dien aukeragatik, etxekoa kanpotik hobeto balioestean abertzaleago itzuliz. Madrilen estudiantetan izandako bere esperientzia pertsonala eta hiribururaino trenbidez egin zuen bidaia aipatzen ditu, Landibar-en ere kontatzen duelarik.

Beste artikulu batean, Un día de elecciones (1914-III-22), Charles Nicoullauden *L'Initiation maçonnique* liburuaren azalpen bat egiten du lehenago irakurri omen duen Meurin goztainaren *La Francmaçonnerie, synagogue de Satan* obrarekin erlazionatuz. Antolakuntza masonikoaren ezagutzaila on bezala ageri da.

Beste artikulu batek, *Paz en la guerra* (1914-IX-13), Landibar-en lehen kapitulua gogorazten digu. Oso artikulu literarioa da eta European barrena gerra hedatzen ari dela Aralarko santutegian egindako egonaldi bateko bake-sentsazioak oroitarazten ditu. Paisaia tradizionalaren defentsa egiten du, hiritartu eta industrialdu gabearena: "Non aurkitu, gaurko Gipuzkolan, hedadura pixka bateko paisaia kutsatu gabea -estetikaren aldetik esan nahi dut -, hau da, lantegi bateko tximinia-hodiaz, metalezko zubiaz, tunel-ahoaz, transformadore elektriko baten etxetoz edo telegrafo-zutabeen lineaz kutsatu gabea?"

Gauza bera gertatzen da aldun probintzietarako hauteskundeak izan ziren egun berean argitaratutako *Yabanerías* (1915-III-14) artikuluarekin. Bertan gogor erasotzen da kanpotik etorri eta, dauden tokia eta bertako ohiturak zurikeriaz goretsiz, lehenik oparotasun materiala eta ondoren botere politikoa lortzeko inolako eskrupulurik ez dutenen aurka. Gehiengo katolikoko herri batean instalatzen direnak, katolikoen kofradietan izena eman eta alkate edo zinegotzi izateko apaizaren eskuari mun egiten diotenak nabarmentzen ditu. Beste batzuk, herri "aurrerakoi" batera iritsi eta razionalismoa eta antiklerikalismoa predikatzen dute agintera heldu ahal izateko. Bi yabana-motak gauza batean datoz bat, baserritarrari dioten gorrotoan eta beren antieuskalduntasun amorratuan. Pertsonaia horiek gordin erretrataturik ageri dira Landibar eleberrian.

7. MUSIKA ETA ARTE HERRITARRA

Eleizalde oso musikazalea eta pianojole ona zen. Bere kazetari-karreraren hasieratik musikaren zeregina azpimarratzen du, euskal nazionalitatea iratzartzen laguntzen duen elementu gisa. *Nacionalidad y Arte* (1913-IX-28) musikaren planteamendu nazionalista markatzen duen artikulua da. Arteak helburu abertzale bat izan ote dezakeen edo, mugaz inguratu gabe, arrazatarra murriztu gabe, unibertsala izan behar ote duen jakitearen komenigarritasunaren aurrean, arte erabat aberritarra landu behar dela esaten du, zeren arte unibertsala ez baita sortzen arte nazionala suntsizetik, baizik eta haien guztien multzotik, gizateriaren aurrerakuntza ere nazionalitateen deuseztapenetik ordez haien guztien harmoniazko garapenetik sortzen den era berean.

Ondorio horretara iristen da musika-beilaldi baten ondoren, bertan beste nazionalista batzuen ondoan Mozart, Beethoven, Chopin, Mendelssohn, Txaikovski eta Schumannen obrak interpretatzen dituelarik. Chopinen polonesak eta mazurkak, artistikoki ederrak ez ezik, egiazki abertzaleak direla esatera iristen da. Beste adibide batzuk Grieg, Txaikovski edota Azkuegan aurkitzen dira.

De música nacional (1914-VI-7) artikuluan A. Donostiaren Euskal preludioen bigarren koadernoaren argitalpenari buruzko iruzkina egiten du.

Azkueren bidez 1901etik aurrera ematen den euskal musika-berpizkundearen hasiera nabarmentzeko euskal melodien harmonizazioan italiar kutsadura kritikatu ondoren, A. Donostiaren Preludioak Grieg norvegiarraren *Lyrische Stücke* eta R. Schumannen *Noveletten*-ekin alderatzen ditu. Gaingiroki aztertzen ditu eta obra sinfonikoak konposa ditzan nahiko lukeela adieraziz amaitzen du, baina "izurritetik ihes egiten den bezalaxe, wagnerismotik ihes egiten jakingo duela espero dugu, horixe baita musika garaikidearen beherakadaren hasiera eta oinarria, gaurko arte gaixoa galarazten duen umekeria negargarrien eta bizantinismo bihurrien erro eta jatorria... eta, gainera, itxaropenik hoberenak eskaintzen zituzten autore on ugari galbidera eraman dituen arrail txit hondagarria". "Inork ez du Wagnerren talentua eztabaidatzen, eta jeinu bat izan zela ere onar daiteke; baina kasu isolatu bat da eta hala izan behar du (Nietzschekek zioen "Wagner kasu"tzat hartzeraino iritsi gabe), inolako muntarik gabea artearen esparruan; zeren Wagner, kontzeptu guztien arabera, imitaezina baita".

De arte patrio (1914-VIII-9) artikuluan A. Donostiaren *Euzkel-Eresiak* aipatzen ditu eta Bilboko Eusko Gastediren *Euzkel-Abestijak*. Sarrera bat egiten du sinfonia handietan sortutako musika handiaren balioa aitortuz, "arrandiatsuak" diruditelarik herri-artearen "soiltasuna"rekin alderatuta. Baina "anonimoki, herriaren arimari darion" musikaren aldeko agertzen da, Schumann eredu eta autoritatetzat harturik. Zentzu horretan A. Donostiaren *Euzkel-Eresiak* gorai-patzen ditu, nafar, lapurtar eta zuberotar jatorriko zortzi kanta A. Donostiak melodiari bere izaera tipikoa, "euskal kutsua", kendu gabe harmonizatuak, eta Mendelssohnen liederrekin alderatzen ditu. Halaber, melodia horiei, lehenagoko beste pobreago batzuen orde, literatur testu berriak ezarri izana goresen du.

Azkenik Bilboko Euzko Gaztedik argitaratutako *Euzkel-Abestijak* aipatzen du, 23 euskal kantaz osatutako bilduma.

A. Donostiaren *Euskal Preludioen* hirugarren koadernoaren argitalpena zela-eta beste artikulua bat idazten du, *De arte patrio* (1915-IV-18), eta bertan "gure Grieg nazionala" goresen du "bere arte dotore eta finaren emaitza bat gehiago eskaini digu"la adieraziz. Eleizaldeko espero du Preludioek "modu erabakigarrian lagunduko dutela, herri kultoen aurrean, gure musika-nazionalitatea argitzen".

Eleizaldeko eraso egiten die alemaniarrei, haien "hiper-Germania bateratuak, musikan, Wagnerren ondoko neurosiaren lotsagarrikeriak bakarrik ekoiztu ditu"ela azalduz, eta, aldiz, "europar nazionalitateen lehen fruituaren birjaiotze integrala"ren zantzua ikusten du euskal musika-itzarkundean.

Bost konposizioetako bakoitza deskribatzen du, horietako lehena autoreak berari eskaini ziolarik. Melodietako bakoitzaren argumentuzko edukiaren deskribapen literario bat da, jorratutako gaien erlazioa eta euskal ohituretan duten txertaketa goratzen duena: "Hitz batean, Aita Jose Antoniok doitasun gaindiezinez barnebildu ditu eta bere trebetasun tekniko liluragarriaz jarri ditu agerian euskal "barnealde" eta "kanpoalde" horiek".

Azkenik, 1916ko apirilaren 30ean eta maiatzaren 1ean, Bilboko Euzko Gaztedik antolatutarik, Bilboko Filarmonikoan A. Donostiak emandako hitzaldien erreseina egiten du.

Nazionalitatea definitzeko garaian, hizkuntzaren ondoren, musika nazional herritarrak funtsezko laguntza eskaintzen duela baieztatzen du, hala nola A. Donostia guztiz oinarritzko

elementuetako bat dela, Euskal Herri osoko zokorik urrundenetan bildu dituen kanta herritar eta tradizionalak kontuan izanik. Hortik datoz bere Euskal Preludioak eta Eresiak koadernoak.

Oñazez konposizioa ere goستن du, euskal maite-kantaren eredu bikaintzat hartuz, eta sehaska-kantak ere bai, besteak beste Seask'aldean izenburukoa, Nafarroako melodia batean inspiratua. Azkenik A. Donostiaren "Eguberri-Abestiak" koadernoaren iruzkina egiten du.

8. BESTE GAI BATZUK

Erreseinaturikoez gain, Eleizaldek beste gai asko landu zituen Euzkadi egunkariko bere artikuluetan.

Artikulu bat baino gehiago sinatu zituen erlijio-gaiez, horietan, beti, erlijio ortodoxoaren il-dotik, sarritan euskal izaerari loturik agertzen zena. Elizari eta, ondorioz, nazionalismoari atzerabide salakuntza egiten ziotenen aurka, Elizak gizarte-aurrerapenaren bermea suposatzen duela defendatzen du Eleizaldek, hala nola erlijiotasun gutxieneko guneak direla euskalduntasun gutxienekoak eta atzeratuenak.

1913-VII-13an errepublikarrak kritikatzin ditu Gorbeiaiko gurutzeari eraso ziotelako. Dioenez Askatasunaren, Berdintasunaren eta Anaitasunaren kontzeptuek kristautasunaren barruan bakarrik dute zentzia.

Testuinguru horretan Euskal Herriak sorginkeria-kontuetan izan duen izen txarra argitu beharrean aurkitzen da. Tonu ironiazko batean, iradokitzen du ideia heretikoak eta horien protagonistak berak ere Euskal Herriak kanpoko pertsonaiak izan direla, eta egiazko erruduna izan gabe izan dela zigortua (1913-VIII-10).

Eleizalderen garaian egungotasun handiko beste gai bat alkoholismoarena zen. Eta, imigrazioarekin batera, euskal nazioaren berrezarpena eragozten duen izurrite bat bezala aipatzen du. Arazo sozial, moral eta erlijiozko bezala erasotzea proposatzen du, eta Amerikako Lege Lehorra txalotzen du (Euzkadi, 1919-IV-3).

Urriak dira dibulgazio zientifikoko artikulua, ia beti gai astronomikoak edo matematikoak aztertuz (1923-III-22). Eleizaldek uste du bere egiazko eginbeharra euskal nazionalismoaren zentzu moral positiboa nabarmentzeko lanean aritzea dela eta ez zientziaren dibulgazioan: "Gizarte-balioak -azken batean balio moralak direnak- nagusiki intelektualak direnen aurretik jarri behar dira inolako eztabaidarik gabe" (1916-III-19).

Askozaz ugariagoak dira unean uneko alderdi-borrokako arazo politikoei buruz eztabaidatzeko artikulua, betiere nazionalismoaren babesle bezala agertuz karlista, sozialista eta kontserbadoreen erasoan aurrean.

Labur esateko, haren kazetari-lanak gerraurreko euskal nazionalismoaren intelektual organiko garrantzitsuenetako bihurtzen du Eleizalde eta, nazionalismoaren etorkizun taktikoari buruzko polemika eta eztabaidetan esku hartzeaz gainera, arrakasta handiz ezagutarazi zuen Euskal Herrikoaren antzeko europar nazionalitate guztien egoera, Lehen Mundu Gerrateko une tragikoetan.

Koldo Eleizalderen literatur obra eta Eusko Ikaskuntzaren bere harremana

José Javier **G**ranja **P**ascual

1. AURREKARIAK

1.1. BIOGRAFIKOAK

Koldo Eleizalde Breñosa (“Azkain”, “Iturraín”, “Aitzerreka”, “Axe”) gizonik jantzienetako bat izan zen mende honen hasieran euskal nortasuna berreskuratzen lagundu zuten artean, alderdi linguistiko, politiko, literario, hezkuntzako eta euskalduntzailean. Azken teoria matematiko, astronomiko eta zientifikoak oro har ezagutzen zituen, pianojole bikaina izan zen, filosofo klasikoan (Aristoteles, Platon) eta modernoan (Kant, Marx, Hegel...) irakurlea, poliglota, izaera zuzen eta ez oso umore onekoa, guztiz erlijiozalea eta aldi berean euskararen maitalea; guztiarekin ere, gehiago idatzi zuen gaztelaniaz bere jaiotzatiko hizkuntzan baino, ez hainbeste Bilbok –miretsi eta Euskadiren buru ezartzen zuen hiriak– berarengan izan zuen eraginarengatik, Mitxelenak esan ohi zuenez, baizik eta propaganda euskaratzaile eta nazionalista jendetza zabalagoarengana hel zedin.

Bergaran (Gipuzkoa) jaio zen 1878ko ekainaren 9an. Jaioterrian egin zituen lehen ikasketak eta Bigarren hezkuntza (1887-1891), Zaragozan bukatu zuena, hango institutuan ikasi baitzuen 1891tik 1894ra bitartean.

Euskal Herrian unibertsitate-fakultaterik ez izateak behartu zuen, garai hartako beste hainbeste bezala, bere unibertsitate-ikasketak lehenik Zaragozako Zientzia Fakultatean egitera (1895-1898) eta gero Madrilekoan, harik eta 1899an Zientzietan lizentziatu zen arte, besteak beste, Astronomia eta Fisika matematikako ikasgaiak hartuz. 1899ko ekainaren 27an, Madrileko Unibertsitatean, Zientzia Fisiko-matematikoetako Lizentziatura titulua lortu zuen.

Madrilen Eleizalde, beste ikasle euskaldun batzuekin batera, Zarzuelako antzerki-estrenaldietara joaten zen; han, entzuleen portaerak behatu eta “progresistada gangar eta zalapartatsu bete-betean” ari zirenen erreakzioak kritikatzeko zituen. Novedades-era ere joaten ziren eta bertan ezagutu zuten Kleto Zabala zuzendari eta konpositorea, Eleizaldekin adiskide izan zuena. Hain zuzen ere, garai hartan sortu zuen Kleto Zabalak Euzko Abendaren Ereserkia, Bizkaiko ezpatadantzaren gai bat harmonizatuz. Madrilen zeuden euskal ikasleak izan ziren himnoaren lehen kantariak, urteak lehenago San Luis Kafetegian Gernikako Arbolarekin gertatu zen bezala. Euzko Abendaren Ereserkia garai hartan Cruz kalean zegoen Euskal Etxean kantatu zen.

Musika nazionalistaren eragin handia zeukan, eta Grieg edo Chopin bihurtu ziren bere autore gogokoena, baita Wagner edota Beethovenen sinfoniak ere. Ildo horretatik Resurrección María Azkue euskal musika-berpizkunderen autoretzat hartu zuten. Adiskidetasun handia zeukan A. Jose Antonio Donostiarekin -“gure Grieg nazionala”- eta hark pianorako bere Euskal Preludioetako (1915) batzuk eskaini zizkion.

Madrilero Industri Ingeniarren Eskolan ere egin zituen ikasketak 1902 eta 1905 bitartean. Idazle gisa aritu zen lehen aldi horretan, interes zientifikoak nagusitu zitzaizkion besteen gainetik. Horrela, 1904an *Apuntes para una teoría de las figuras circulares* izaera matematikoko idazlana argitaratu zuen eta *Elementos de Astronomía descriptiva* (eskuizkribua) idatzi zuen eguzki-sistemari, izarrei, planeten mugimenduari eta abarri buruzko artikulua sail baten ondoan.

Madrilero ikasketaldia “Nuestros veinte años” (Hermes, 1917) delakoan gogoratuko zuen gerora eta honela zioen: “Gure hogeit hamar urteak jadanik nazionalistak ziren, irribarrea eragiten digun nazionalismo xalo eta sentimentalekoak -baina horrek ez gaitu lotsagorritzen- beste hogeit hamar urte hauek pasa eta gero”.

Julio Urkixoren arabera (RIEV, 1923) lehen gaztaroan karlista suharra izan zen, eta geroago Sabino Aranaren ideiei atxiki zitzaian; horregatik, interes handiagoa agertu zuen euskararen arazo praktikokoekiko euskal hizkuntzalaritzarekiko baino. Horrela, adibidez, 1913an *Morfología de la conjugación vasca sintética* argitaratu zuenean, ikerketa linguistikoa baino areago euskararen erabilera bultzatu nahi izan zuen, euskarari bizirauten laguntzeko asmoz.

Berak aitortzen zuenez, nazionalista sentimentala izan zen gaztarotik, batez ere gerrillari karlista zaharrei entzundako kontaerek haurtzaroan eragin zioten zirraren oroitzapenarengatik, eta Walter Scotten irakurgaien oroitzapenarengatik; izan ere, haren kontaerek “gure nazionalismo hasiberria halako tonu erromantiko batzuetan biltzen laguntzen baitzuten, hogeit hamar urte genituela xarmaz eta poesiaz beterik iruditzen zitzaizkigunak”. Horrela, amets egiten zuen “partidario”aren bizimodu asaldatu, gorabeheratsu, gozatsu eta epikoarekin, zeina karabina bizkarrean zeharretara hartu eta harkaitzetan oreinarean zalutasunarekin saltoka baitabil, etsaiaren zaindaritzari amarruz ihes eginez, herritxoetara ustekabean sartu, apaizaren ardoa edan eta alkatearen alabarekin dantza eginez, hertsaturik leihotik ihes eginez, Gobernuaren konboiak arpilatuz, destakamendu txikiak errendarazi eta armagabetuz, traidoreak zigortuz, menperatuei barkatuz, bere orrialde pertsonalak folklorean ezarri eta herri-poesian betiko biziz” (Nuestros veinte años).

1905eko maiatzaren 30ean institutuko katedradun izendatzen dute. 1906an Gasteizko institutuan sartzen da Matematiketako katedradun gisara, bere jardura nazionalistengatik kartzelatik irten bezain laster. Pedro Garate zen, hura ere bergararra, institutuko bigarren matematika-irakaslea. Urte horretan bertan ezagutu zuen Mundakan bere emaztea izango zena, Leona Urrutia, eta hiru hilabete geroago, 1906ko urrian, berarekin ezkondu zen. Handik gutxira, 1909an, Armadatik lizentziatu zuten, dirutan kopuru bat ordaindu eta eginbehar horretatik libre geratu baitzen.

Ortodoxia nazionalistara erakarritako Euzkadi aldzkariaren zuzendari izan zen, eta baita RIEVen lankide ere: hala eta guztiz, “Uchin de Mendaur” (Arturo Kanpion) izengoitiz sinaturiko “Un bautizo” (RIEV, 1910) izeneko artikulua agertu zenean atsekabe handia hartu zuen, hartan Aranaren sistema irizpide etimologiko eta neologismoei erasotzen baitzieten, eta Julio Urkixorekiko harremanak eten zituen. Koldo Eleizalde aipatua sentitzen zuen bere burua artiku-

lu horretan eta handik gutxira kontu hori eztabaidagai bihurtu zen bi hizkuntzalarien artean. Urkixok "eliza" erabiltzea defendatu zuen Eleizaldek proposaturiko "txadon" neologismoaren orde. Urkixok honela esan zion: "Zuk 'Txadonalde'tar Koldobika" sinatutakoan nik onartuko dut "txadon". Oso gaizki hartu zion hori Eleizaldek eta eten egin zituzten harremanak (E.G.I.P.V., Literatura, II. libkia.).

1912ko abuztuaren 12 eta 13 bitartean galerna batek zenbait arrantzale bermeotar hil zituen. Eleizaldek, zirrarapean, naufrago bizirauleen kontaearak jaso zituen, eta geroago Landibar eleberrian azaldu zituen.

1912ko urriaren 24an Baionako Cercle d'Etudes euskariennes-era jotzen du eta adorea ematen die lanean jarrai dezaten; aldi berean, bertako urgazle gisara sartzen da.

Eusko Alderdi Jeltzaleari loturik jarraitzen du, eta 1910etik 1920ra bitarteko hamarkadan jarduera handiagoa du eta bere argitalpenak ere garrantzi handienekoak gertatzen dira, bai kazetaritza-kanpainetan, bai hizkuntzalaritza-azterketetan edota sorkuntza literarioan: *Raza, lengua y Nación Vasca* (1911), *Morfología de la conjugación vasca sintética* (1913); *Países y Razas* (1914), *Landibar* (1918); *Metodología para la restauración del euzkera*; *El problema de la Enseñanza en el País Vasco*; *Hermes, Euzkadi* (aldizkaria eta egunkaria), *La Baskonia, RIEV, Bizkaitarra*, eta abarrek artikulua.

1912an *El Correo del Norte* egunkari karlistak eraso egin zion, Eleizaldek amaren aldetik jatorri arrotza zuelako; berak Bizkaitarra-n erantzun zuen esanez amaren aldeko aitona don Karlosen armadarekin heldu zela Euskal Herrira foruak defendatzera, eta lelokeria horiei begira ibili orde, karlistek ikerketa filologiko eta linguistikoko egin behar zituztela, berak bezala.

Bergarako udalak berehala aitortu zituen Eleizalderen merituak: 1915eko ekainaren 28an honela erabaki zuen: "Koldo Eleizalde jauna, jaiotzez Bergarakoa, bertan guztiak ezagutzen dutena, euzkeraren alde argitaratutako idatzi baliotsuengatik eta bere herria hainbeste goratzeagatik omentzea, eta bereziki, aipaturiko manifestuarengatik zorianak ematea". Eleizaldek hasitako berreraikuntza patronimiko eta toponimikozko obrak ari zen udala eta 100 pezetako kopuruarekin laguntzea erabaki zuen.

1918an Oñatiko Kongresuan, Eusko Ikaskuntzaren Lehen Kongresuan eskuhartze garrantzitsua izan zuen, eta burubelarri aritu zen Eusko Ikaskuntza eta geroago Euskaltzaindia sortzen. Izan ere, bera izan genuen Euskaltzaindiaren sortzaileetako bat Arturo Kanpion, Julio Urkixo eta Resurrección María Azkuerekin batera; berehalaxe ekin zion euskara batzearen aldeko lanari eta Euskaltzaindiaren egoitza Bilbon finkatzea proposatu zuen.

Euskal Komunio Tradizionalistari lotua, haren defendatzaile gartsua izan baitzen joera aberrianoen aurka, lanbidez Matematika-katedran jarraitu zuen Gasteizko institutuan, eta Bizkaiko Aldundiak sortutako Instrukzio Publikoko Batzordearekiko lankidetzan garrantzi handikoa egin zuen Auzo-ikastolen bultzatzaile gisa, horien ikuskatzaile izendatu baitzuten 1919ko maiatzean. Bilboko Iralabarriko Gainzuri txaletera aldatu zuen bere bizilekua. 1920ko urtarrilaren 9an borondatezko eszedentzia eskatu eta Gasteizko katedra utzi egin zuen.

Eskoletarako euskal testuak sortzen lan egiten du: Euskal Zenbakistia (Aritmetika) eta Euzkeraz irakurtzeko irakaspidea (Silabategia).

Osasun makalekoa izanik, 1920ko ekainaren 12an Bilbotik Angel Apraizi idazten dio eta lehen aldiz ezagutzen du heriotzara arte aldegingo ez dion gaitza. Eusko Ikaskuntzaren bilerara jo-

aterik ez duelako desenkusatzean, “bronkoneumonia hesteetako gaizkoatze batez apaindua” duela aitortzen du. Senideen testigantzen arabera, Bizkaiko Aldundiak Koldo Eleizalde Madrilera bidali zuen, Instrukzio Publiko eta Arte Ederretako Ministerioan Bilborako Nautika Eskola moderno baten antolakuntza lor zezan, eta eginkizun horrekin Madrilan egon zen hilabeteaz azaldu zitzaion gaixotasuna. Nahiz eta D. Miguel Vegas, Geometria Analitikoko katedradunak, zeinen irakasle laguntzailea Eleizalde izan baitzen, aldeko iritzia eman Irakaskuntzako Kontseilu Nagusiari, Alfontso XIII.ak egitasmoari emandako ezezkoa erabakigarria izan zen; antza denez, haren buruzagitzan Koldo Eleizalde agertzeak bazuen zerikusirik ezezko horrekin.

Ezezkoak zirrara sakona eragin zion Eleizalderi, eta hori guztia gestioek sortutako unadurarekin batzean, geroago gaixotasunaren eragile izango zen bronkoneumonia sortarazi zion.

1921ean euskal antzerkiaren epaimahaikide izan zen eta Europako Iparraldeko literatura-aren aldeko agertzen da, batez ere Ibsenen Gerrariak bezalako obren aldeko. Jadanik ez du Euskal Herriarentzat jatorrizko hizkuntzan idatzitako obra handirik eskatzen, baizik obra atzeritarren moldaera hutsak, euskarak antzerki-hizkuntza bezala ere indarra har dezan.

1920 eta 1921 bitartean Jesús Arrese medikuak hiru ebakuntza egiten dizkio. 1921eko apirilean egindako ebakuntzaren ondoren nabari duen hobekuntzari esker toponimiako lanak jarraitzeko asmoa azaltzen du berriro, baina beste makalaldi batek atzera erietxera eramango du eta bertatik ekainaren 24an irtegar da “sarraski gisako bat jasan ondoren. Dena ongi egindakotzat emango da erabat sendatzea lortzen badut eta ohiko lanei berrekiteko gai baldin banaiz”. Ez du horrelakorik lortuko, nahiz eta oraindik ere Eusko Ikaskuntzari laguntza eskatu dion euskarazko ikasliburuak argitaratzen jarraitzeko auzo-ikastoletan erabiltzeko. 1921ean ebakuntza egin zioten Hamburgan eta “radium” bidez tratatu zuten, minbiziaren aurkako lehen tratamenduetako bat erabiliz.

Medikuek etsipena eman eta beste behin bere fede katoliko errotua erakutsiz, 1922an Lourdesera joan zen. Azkenik Bilbon hil zen 1923ko uztailaren 24an.

1.2. POLITIKOAK

Luis Maria Inazio Jose Ramon Eleizalde, hori baitzen autorearen izen osoa, Goenkaleko 3. zenbakian jaio zen, eguerdiko hamabietan. Luis Maria Eleizalde, Errezilgo Elizatean (Gipuzkoa) jaiotako filosofiako katedradunaren, eta María Belén Breñosa, Leintz bailarako Aretxabaletan (Gipuzkoa) jaiotakoaren semea zen. Amaren aldetiko aitona-amonak Rafael Breñosa, Cordobakoa, eta Emilia Tejada Meauxekoa (Frantzia) ziren, nahiz eta beste jaiotza-agiri batzuetan Toursen (Frantzia) dagoen Presle departamentukoa zela ageri. Sabino Aranaren ideiak ezagutu zituenetik nazionalista izan zen, nahiz eta bere aurreneko urteetan karlisten aldeko agertu, beste asko bezala, foruak defendatzeko don Karlosen armadarekin Euskal Herri-ara etorritako amaren aldeko aitona-aren eraginez, noski.

1903ko bere aukera nazionalistaren erradikalismotik, Eleizalde pixkanaka jarrera moderatuago batzuetarantz lerratu zen, sabindar ortodoxiaren lerroetan militante gisa parte hartu izanak ematen zion prestigioarekin.

1907an Gasteizko lehen Euskal Zentroaren buru hautatu zuten, nahiz eta gero karguari uko egin zion. EBBaren lehendakari izatera ere iritsi zen 1912an, nahiz eta postua hartzera ez iritsi.

Gasteizen bizi izan zen urteetan behin baino gehiagotan aurkeztu zuen bere burua hauteskundeetara. Horrela, 1911ko azaroaren 12ko udal-hauteskundeetan aurkeztu eta hamar hautagai nazionalisten artean boto-kopuru handiena lortu zuen: 103 boto, nahiz eta zinegotzigorik ez eskuratu. Hauteskundeen ostean lehendabiziko Araba-Buru-Batzarra eratu zen eta Eleizaldek bertan esku hartu zuen (1911-XII-17).

1913ko martxoko diputatutzarako hauteskundeetan berriz ere CNVren hautagai izan zen. Hauteskunde-kanpainan, hona zer argitaratu zuen El Jaimista-k: "Ziurtzat jotzen da erregional gisara aurkeztera doan hautagai batek ekainean datozen hauteskundeetan botoa ukatzen diotenen seme-alabei suspentsoa jartzeko mehatxua egiten ari dela". Hilabete batzuk geroago, Claudio Gregorio García, egunkariaren zuzendaria, hiru hilabeteko arrestora eta 125 pta.ko isunera kondenatu zuten, demandatu zuen Koldo Eleizalderen aurkako irain-delituaren-egatik. Hauteskunde horietan Eleizaldek 898 boto lortu zituen, eta hautagai garaitzaileek, berriz, lau bat mila boto.

1914an, Gasteizko Euskal Zentroak hitzaldi-ziklo bat antolatu zuen euskal kulturari buruz eta Eleizaldek "Nazionalismoa Europako herrialde desberdinetan" gaiaz hitz egin zuen eta Alemanian, Austrian, Belgikan eta Irlandan zegoen egoeraren berri eman zuen. Ordurako nabaria zen bere moderazioa irlandar nazionalisten gehiegikeriak kritikatzean, eta 1913az geroztik Euzkadin defendatzen zuen sistema autonomikoaren aldeko agertu zen; geroago, 1917an, Estatutuaren aldeko kanpainan esku hartu zuen.

1915ean ABBko buruzagitza berritu beharra gertatu zen. Luis Arana bere aldeko bat sartzen ahalegindu zen, baina Eleizalderen joera moderatua nagusitu zen eta Belaustegigoi-tia jarri zuten karguan.

1918ko otsailean, Datoren aro betean, hautagai horren aurkako alderdiak (jaimistak, integristak, mauristak, Defensa Social eta CNV) hauteskundeetan kontra egingo zion hautagai bat aldarrikatzeko bildu ziren. Eleizalde hautatu zuten eta integristek, mauristek, Defensa Social-ek eta Jaimista gehientsuenek onartu zuten, autonomismoaren gorakada betean. Hala ere, jaimisten parte batek erabaki horretan atzera egin eta beste hautagai bat aldarrikatu zuten; horregatik, Eleizaldek atzera egin behar izan zuen.

Aitzitik, Bizkaian, 1918ko legegintzako hauteskundeek nazionalismo moderatuaren garai-pena berretsi zuten, eta diputatu eta senadore nazionalistek berenganatu zituzten bizkaitarren botoak; Indalecio Prieto sozialista izan zen salbuespen bakarra. Ahots independentistek isildu beharra izan zuten, harik eta 1920az geroztik behin eta berriz gertatutako hauteskunde-porrotek etenaldi aberriano separatistaren sorrera bultzatu zuten arte.

Hermesen (1917ko ekaina) "Nuestros veinte años" argitaratu zuenetik, Koldo Eleizaldek argi eta garbi baztertu zuen nazionalismo separatista: "Uste zuen nazionalismoaren eginkizuna euskal gizartea prestatzea zela, kultura-mailan batik bat, bere izaera politiko propioa berreskura zezan. Aurretik erreibindikazio politikoa jartzea, are gehiago hori independentzia baldin bazen, arriskutsu eta kontraeragingarri gertatzen zen" (371 orr.).

1918ko martxoaren 10ean Gasteizko Eusko Gaztedi sortu zen eta ohorezko lehendakari izendatu zuten.

1919ko ekainaren 1ean azkeneko aldiz aurkeztu zen Gorteetako diputatu izateko hauteskundeetara, Bilbora tokiz aldatzea jadanik erabakita zeukanean. Gasteiztik aurkeztu zen, baina oso urrun gelditu zen bere 1.205 botoekin betiko Datoren 3.922 botoetatik.

Bilbora joanik, enfrontamendua izan zuen Manuel Egileor "Ikasle" aberrianoarekin, hark erantzun egin baitzion 1920ko apirilaren 12an Euzkadin argitaraturiko "Nacionalismo vasco e independencia vasca" artikuluari. Eleizalderen ustez, salatu beharra zegoen Komunio Nazionalistan independentziaren aldeko gutxiengo-sektore bat izatea, eta ziurtatzen zuen aukera independentista ez zela ideologia nazionalista oinarritzkoaren parte ere, norberaren aukera baizik; aldi berean, nazionalismoa Euskadiren existentzia nazionalarekiko borondatezko atxikimendu-egintza zela defendatzen zuen, Egileorrek bultzatzen zituen ideiei, JEL goiburu sabin-darrean laburbildutakoei men egin beharrik izan gabe. Egileor EBBren partaide zenez gero, organismo horrek eztabaida bertan behera uztea eta Eleizalderen jarrera berrestea erabaki zuen, Komunioaren helburua 1839ko urriaren 25eko legea indargabetzea baitzen, eta ez independentzia (1920-V-8). Engrazio Aranzadiren antzeko artikulua bat zela-eta hurrengo urtean errepikaturiko formulazio horixe izan zen, hain zuzen, 1921ean haustura aberrianoa sortarazi zuena, Eleizaldek Komunioaren lerro ofizialek bultzatu zuelarik.

Euzkadi egunkarian bere sorreratik maiztasunez argitara eman zituen artikuluetan, XX. mendearen bigarren hamarkadan nazionalismoak izandako bilakaera politikoaren interpretazioa azaldu zuen. Aktiboki esku hartu zuen alderdiko eztabaida guztietan, eta artikulua ugari idatzi zituen Iturain, Azkain, Axe eta Aitzerreka izengoitiak erabiliz.

Eleizalde, Engrazio Aranzadi "Kizkitza"rekin batera, sabin-dar pentsamenduaren oinordekoetako bat zen; hala ere, Jose Arriandiaga "Joala" edo Frai Ebangelista Iberoren lerro ortodoxoari atxiki gabe, 1903tik aurrera ideario independentista intransigentea gainditu zuen, printzipio nazionalistak arbuiatu gabe. Irnatasuna doktrinazko edukietan eta malgutasuna jardunbideetan; horra Eleizalderen doktrina politikoa gidatuko duen urrezko araua.

Arraza eta hizkuntza independentismoaren aurretik jarri beharreko elementuak ziren. 1893ko urriaren 25eko Legea ezabatzea eskatzen zuen autogobernu-erreibindikazioak ordezkatu zuen, pixkanaka, independentismo hori. Aldi berean, printzipio katolikoekiko lotura estuagotuz zihoan, hariak eta, euskal liberalismoari eta estatu-mailako alderdiei kontra eginez, Euskal Komunio Nazionalistara iritsi arte.

Eleizalde, gaztaroko erradikalismotik abiatu eta euskararen eta euskal kulturaren berreskurapena lortzeaz arduratutako nazionalismo autonomista baten defentsara iritsi zen: "Hizkuntza propioa naziotasun-zeinu handiagoa da independentzia bera baino, Estatu propioa edukitzea bera baino" ("*Las Nacionalidades*" in *Países y Razas*, 1914).

Koldo Eleizaldek *Países y Razas* (1914) liburuan azaltzen duen pentsamendu politikoak Estatu bakar batean eraturiko Euskal nazioaren defentsa bultzatzen du, eta horri dagokion batasuna, antropologiatik, etnografiatik, hizkuntzalaritazatik, zuzenbide naturalek eta historiatik sortzen da.

Nazio independente bat eratzeke eskubidea erreklamatzeko du, bere kabuz monarkia edo errepublika propio bat ezartzea erabakiko duena. Euskadiren bateratze politikoaren araubidea izango da euskal nazioari bizirauteko berme handienak emango dizkiona. Euskal Konstituzio nazionala edo Euzko-Legea aldarrikatu beharko da, euskal lurralde bakoitzeko forismoak gaindituko dituena. Bere ustez, bateratze-prozesuak Euzkadi bateratu bat eskatzen du, merindadeen federazioekin eta ermandadeekin hasi zen prozesuaren azken puntu gisa.

Eraso egiten die espainiar eskuindarrei nazionalitateak onartzearen garrantzia ulertzen jakin izan ez dutelako eta nazionalistak ezkertiarzat salatu dituztelako. Akusazio horren kontra

bere burua defendatzen du alegatuz bere berrezarpen-lan sozial eta ezaugarri propioen sustapena kontuan harturik, eta lan horrek Euskadin duen eragin nabarmenki moralizatzailea ere kontuan izanik, baieztatu beharra dagoela Nazionalismoak izaera sakonki kontserbadorea eta tradizionalista izan duela.

*Países y razas*ekin independente bihurtzea lortu duten europar nazionalitateen hainbat adibide ezagutarazi nahi ditu eta berpizkunderako erabili dituzten metodoak esplikatzen ditu, autonomien aurrekaria zen horretan metodo ez-iraultzaileak azpimarratuz.

Liburu hori egiteko Eleizaldek oinarri dokumental oso zabala erabili zuen. Lanaren nondik-norakoa aztertzeko, bertan aipaturiko liburuak eta agenda batean ageri direnak ere ikus ditzakegu; honako hauek dira nagusiak:

- *Histoire de la Libre Belgique clandestine*, par Istoricos (P. Goemaere).
- *Le droit de langues et la liberté des peuples*, par le marquis de l'Estourbeillon (Prud'homme).
- *Les cannes de l'effondrement de l'Autriche-Hongrie*, R. Kmansky.
- *Séparation de la Transcaucasie et de la Russie*, Tserchelli.
- *Le développement linguistique en Norvège depuis 1814*.

Mendearen bigarren hamarkadan Eleizaldek aldi berean nazionalismo posibilista eta ortodoxoa defendatuz jokaten du, Euskal Komunio Nazionalistak 1916az geroztik defendatuko duenaren eta 1917ko hauteskunde-arrakastak bultzatuko duenaren ildotik, horren ondoren Madrili Euskal Herriaren autonomia eskatzea erabakiko baita. Gertakari horrek gero eta urruntze handiagoa sortuko du Komunioaren eta erradikalagoa zen Eusko Gaztediaren artean. Horren ondorioz, 1921ean aberrianoak kanporatu egin zituzten, (Eleizalde haien aurka agertzen zen) eta Eusko Alderdi Jeltzale berria sortu zen.

Bere bizitzako azken urteetan, Eleizaldek nazionalismo ez-separatista, ez-dogmatikoa eta espainiar marko politikoan eraginkorra izan zitekeena defendatu zuen. Nazionalismoaren funtzioak euskal gizartea maila kulturean prestatzea izan behar zuen, bere nortasun propioa lortzeko.

1.3. ERLIJIOZKOAK

Euskal nortasunaren funtsezko atala osatzen duten elementuetako bat, Eleizalderen ikuspuntutik, erlijiozkoa da. Oso gizon erlijiozalea zen. 1917an Gurutza deunaren bidea argitaratu zuen. Euzkadi aldzikarian pixkanaka Kenpisa euskaratuz joan zen, eta "Imitazioa" edo "Imitazioa"ren ordez "Antz-bidea" hitza erabili zuen lehen euskaratzailea izan zen; bere "Kristoren Antz-bidea" liburuaren jatorrizko eskuizkribua gordetzen da. Bilboko Eusko Gaztediaren aurrean bi hitzaldi eman ere egin zituen "Gure fedearen oinarri razionalak" eta "Eliza eta gizartiaren aurrerakuntza" izenburuekin, 1915eko otsailaren 14 eta 15ean.

Lehen hitzaldian, ahaleginak egin zituen erakusten euskaldunek zergatik izan behar zuen teista, kristau eta katoliko eta zergatik oinarritu behar zuten doktrina politiko-soziala doktrina erlijiozkoan. Berrezarpen nazionalera iristeko alde zuzenetik gizarte-auzia ebatzi behar zen, funtsean auzi moral bat besterik ez baitzen hura, auzi erlijiozko batean ebatzen zena.

Eleizaldek bere buruari gizakiaren sorreraz eta munduaren jatorriaz galdetzean, erantzunak filosofian, astronomian, zientzia zehatzetan eta abarretan bilatzen ditu, baina azkenean baztertu egiten ditu teoria panteista, materialista eta positibista guztiak, lehenengo kausa bat eta gauza guztiak taxutzen dituen adimen goren bat badagoela frogatzeko. Kristau-doktrinak, giza arrazoien irispidean ez dauden zenbait alderdiri dagokionez zailtasunak baditu ere, beste edozein erlijio baina askoz erantzun gehiago ematen omen dizkio gizakiari.

Kristautasunaren nagusitasuna azaldu nahi duenean giza aurrerakuntzaren bitartez, azken horrek Jainkoarengana gidatzen duela uste du. Irizpide razionalistak baztertu eta kristautasuna goستن du, huraxe baita gizartearen oinarria, familia, eraiki duena eta lukro-irrika murriztuz herrien aurrerakuntza materialean laguntzen duena, lanaren duintasuna aldarrikatuz eta famili bizitza bultzatuz.

Lege santua, ikuspen mistikoa eta doktrina intelektuala dira kristautasunak herriaren zerbitzuan jarritako hiru osagaiak, gizarte-kristauaren benetako eragilea den familiaren bitartez.

Nazionalismoa eta erlijioa bat eginez, arrazaren garbitasuna eta integritate katolikoa defendatzeraino iritsiko da, euskal naziotasunaren osagai eratzaile eta identifikatzaile diren heinean: "Guk leialki zerbitzatu nahi ditugu Jainkoa eta geure Aberria, katoliko erromatar eta euskaldun abertzale baikara. Era berean baztertu egiten ditugu kristautasun espainola eta exotismo antieuskalduna. Ez Eliza nazionalik, ez Aberri elizazkorik. Eliza Katolikoa eta Euskal Aberria nahi ditugu" (Las Nacionalidades, 1914).

Euskal independentzia politikoa defendatzen duenez, erlijiozkoa ere defendatzen du agintari katoliko espainiarrekiko, zeren espainiar apezpikuak euskal nazioaren etsaitzat baitauka, eta zuzenean Erromara hurbiltzearen aldeko agertzen da.

Bertako kleroa zapalkuntza eta morrontza-egoeran aurkitzen zen estatuko agintariekiko, eta adibide gisa esaten du Gasteizko apezpikugoaren jabe izateko baldintzetako bat euskara ez jakitea izan dela luzaroan.

Erljioa eta nazionalismoa elkarrekiko egintza eta erreakzio ugarien menpean daude, zeren Eleizalderentzat, emozio erlijiosoak lantzen diren tokian, hantxe inkubatzen baitira nazionalak ere. Ondorioz, Euskal Aberriaren eta Erljio katolikoaren defentsa txanpon beraren alde desberdinak dira Eleizalderentzat.

1.4. LITERARIOAK

Ezagutzen dugun Koldo Eleizalderen lehen argitalpen literarioa Euskal-Eria-n argitaraturiko Uda Berriaren Agertzean poema (1894) da.

Garrantzi gutxiagoko eta izaera erlijiosoko beste idazlan batzuen ondoan, 1918an gaztelaniaz argitaraturiko Landibar eleberriak eman zion Eleizalderi literato-baliorik handiena; horixe izan zen bere eleberri bakarra.

P. Lhanderentzat, Eleizalderen eleberriak P. Colomaren *Pequeñeces* gogorarazten du eta mota erregionalistako nobelaren barruan sartzen da, xehetasunetan oparoa eta deskribatzaileegia izaki. Obrak ongi deskribatzen ditu paisaiak eta euskal tipo autoktonoak, izaera psikologiko desberdinak aurkezten ditu eta nazionalismoarentzat jarraitzaileak lortzeko asmoz egina da, espainiar ohitura eta tipoei eraso eginez eta euskalduna den guztia goratuz. Alderdi askotan autobiografikoa da, Eleizaldek berak aitortzen zuenez, eta irudimena baino areago, zehaztasuna erakusten du, egilearen buru matematikoari zegokionez.

Eleizalderen eta Euskal Komunikazio Nazionalistaren artean erabateko sintonia zegoen garaian argitaratua, tipo euskaldun eta espainiarren aurkezpena demagogikoa gertatzen da sarritan; izan ere, intelektual organiko batek nazionalismoari egiten dion ekarpen gisa hartu behar baita eleberria. Hogei urte lehenago Arturo Kanpionek egin behar hori berori bete zuen *Blancos y Negros* (1898) eleberrian, gai eta trataera oso antzekoak erabiliz.

Gai batzuei zegokienez funtsean baserri-giroa nagusitzen zen lehen aro nazionalistan ez bezala, Sabino Arana hil ondoren nazionalismoan baserriaren eta industriaren artean gertatzen ari zen integrazioa ageri da; hainbestera, non eleberriaren protagonista, Miguel Gaztanbide, ingeniari gazte bat baita, euskal paisaia eta beira-lantegi batean daukan lana berdin maite dituen, lanbide-prestakuntza atzerrian jaso eta gero.

Eleberriaren atalik adierazgarrietako batean, hirugarrenean hain zuzen, xehetasunez azaltzen ditu euskaldunen eta espainiarren arteko desberdintasunak, Madrilan ikasle zen garaian, Aste Santua ospatzeko moduz egindako oharren bitartez. Euskal ohitura aszetikoen aurrean madrildarren erlijio-eza aurkezten du, auzoetako dantzak kritikatzeko, mitin libertarioak, prentsa; hitz batean, espainiar inmoralitatearen deskribapen gartsuak eta euskal guriaren amets erromantikoak kontrajartzeko.

Ontasun berekotzat jotzen ditu baserriaren babesle gisa ageri den lurjabea eta kapitalista, nahiz eta azken horren joera espainolista gisa kritikatzeko duen, alderdi kontserbadorekoa izaki.

Gorantz doan bizkaitarismoa, zenbait gertakirien ondoren, nagusitu egiten da hauteskundeetan, nahiz eta klero ez-nazionalista eta jauntxo gisara maniobratzen duten botere ekonomiko kontserbadoreak kontra jarri; horiek, azkenik, Ramon Goigaztelu agure euskalduna, antzinako ohituren babeslearen eredu, erailtzen dute; bere heriotzaren bitartez nazionalistak agintera iristen dira jauntxoaren beren idealek aldazki ondoren; jauntxoak, herriaz ahazturik dauden euskal lurjabeen portaera gaitzesten duen bakarrizketa baten ondoren, euskal nazionaltasuna berrezartzeari ekiten dio.

Bi osagaiak, baserria eta kapitalista industrialak bateratuz, don Cesarren, beira-lantegiaren jabearen alabarekin ezkonduko da protagonista; alaba militante gisa azaltzen zaigu, geroa Emakume Abertzale Batza elkartearen izango zen horretan.

Eleizalde hain gazterik hil izanak autore adierazgarri bat gabe utzi zuen mugimendu nazionalista, gaztelaniako letrei zegokienez. Hala eta guztiz ere, nazionalismoaren zerbitzuan zegoen intelektual organiko gisa, lan aipagarria egin zuen bai kazetaritzan eta bai literaturgintzan.

1.5. AKADEMIKOAK

1918an Oñatin egindako Eusko Ikaskuntzaren Kongresua izan zen eztabaidagunerik egokiena berehala sortuko zen Euskaltzaindiarentzat, guztiek horren premia ikusten baitzuten. Eztabaida nagusia, Eusko Ikaskuntzaren barruan Koldo Eleizalde buru zuen Hizkuntza sailean egin zen.

Kosme Elgezabal aldun bizkaitarrak irailaren 3an eskaria egin zuen, berak Bizkaiko Aldundiari eskatutako eta hark onartutako eran, Euskararen Akademia sor zedila, eta gainerako aldundiei ideia proposa zekiela. Bitartean "Euzkera Ikertu eta Jagoteko Erakunde" bat sortzea erabaki zen, bi sailekin:

a) Iker saila, zeinen helburua euskarazko hizkuntzalaritzaren arazo guztiak bere alor guztietan aztertzea baitzen.

b) Lan praktikoa, zeinen helburua gizarte-maila guztietan euskara jagon eta berrezartzea baitzen: argitalpenak, euskarazko irakaskuntza ezartzen ari ziren ikastetxeei laguntzea, itzul-tzaile-bulegoak, korporazioen kontsultategia, eta abar.

Proposamena eztabaidapean jarri zelarik, irailaren 5ean Eleizalde arduratu zen erakustez ez zuela izan behar desadostasunik Kongresuaren proposamenaren eta ordurako aldundiek egindakoen artean eta bai Kongresuak proposaturiko organismoa Aldundiek onartua izan zedin. Aho batez onartu zen erakunde bat sortzea, artean izen behin betikorik proposatu ez bazen ere.

Hasieratik nabarmendu zen Hizkuntzaren azterketa teoriko bat egitearen zailtasuna, eta baita haren erabilera sustatzearena ere, eginbeharraren zabalarengatik. Kosme Elgezabalek proposatu zuen Eusko Ikaskuntzaren Hizkuntza sailak egin zezala azterketa teorikoa, eta lan praktikoa, berriz, Akademiaren egitekoa izan zedila. Eleizalde bi alderdiak batean biltzearen aldeko agertu zen. Bera teoriko baino praktikoago agertzen zen eta, ondorioz, b) lerroaz arduratuago.

Bere erakuntzan, jadanik ezagunak ziren Madril edo Parisko hizkuntz akademiak imitatze proposamenen aurrean, Eleizaldek adierazi zuen etorkizuneko erakundeak ez zuela Akademia izena hartu behar “zeren eta ezin baitezakegu inondik ere nahas sortu dugun erakunde horren izaera eta jarduera, antolakuntza eta jitea Espainia eta Frantziako Akademieta dituzten antzeko gauzekin”; izan ere, horiek alde praktikora zuzentzen baitziren, literatur obren bilduma zabala eta hizkuntzaren erabilera handia oinarritzat harturik, eta euskaraz, al-diz, ez zegoen horrelakorik.

Etorkizuneko Akademiaren antolakuntzaz akordio batera iristeko zailtasuna zegoenez, horretaz arduratuko zen batzorde bat egitea erabaki zen, honako aldunekin: Migel Urreta Gipuzkoatik, Kosme Elgezabal Bizkaitik, eta horiekin batera Resurrección Maria Azkue, Raimundo Olabide, Koldo Eleizalde, J. L. Biziola eta Domingo Agirre.

Oñatiko Kongresuko Hizkuntza sailak Euskaltzaindiaren sorreraz landutako egitasmoa al-dundiei aurkezteko asmoz, Eleizaldek zirkular bat idatzi zuen. Idatzi horretan euskara “iraunarazi, sustatu, araztu eta hedatzeaz” hitz egiten zen, itxura batean horixe baitzen “gure herriak bere gain dituen arazoen artean lehena eta nagusia”. “Ia batere literaturarik gabe, oraindik herri-irakaskuntzan erabat sartu gabe, alde batetik ia era eskusiboan herri-erabilera idatzigabera mugatua eta bestetik kabineteko espekulaziozko ikerketetara baztertua, euskarak gaingitu beharra dauka espekulazio hutsaren eta erabilera herritar soilaren arteko tartea, bi ezagutza-mota hain desberdin horien artean dagoen amildegia bete beharra dauka, hizkuntz gertakari bitxi izateari utzi beharra dauka, eta gens euskaldunaren gizarte-lokarri nagusi eta garrantzitsuen bezala da-gokion maila berreskuratu beharra dauka, haren hizketa tradiziozkoa eta propioa baita”.

Azkenik, oinarritzko egitasmo bezala Olabide jesuitak aurkeztutakoa onartzea erabaki zen, Federiko Belaustegigoitiarena eta “Aran-Mendi”k sinatua baztertuz. Onartutako egitasmoari Eleizaldek ohar-sorta bat egin zion, Azkue, Kanpion eta Urkixo filologi sailerako pro-posatuz. Akademia bi sailetan banaturik zegoen: iker eta jagon sailetan. Lehena hizkuntzaren azterketa zientifikoaz arduratzen zen eta bigarrena hizkuntza iraunarazi, hedatu eta arazteaz, eta baita literatura sustatzeaz ere.

Akademia berriaren araudia 1918aren amaieran bukatu bazegoen ere, haatik, batzorde sortzailea ez zen eratu 1919ko irailaren 21era arte. Azkue, Kanpion, Eleizalde eta Urkixo bildurik, RIEven ordezkari gisa ari zen Karmelo Etxegararekin batera, gainerako euskaltzain osoak izendatu zituzten: Pierre Broussain, *Eskualdunakoa*; Domingo Agirre, *Euskal-Esnaletakoa*; Damaso Intza, *Irugarren Prantziskotarrakoa*; Zirilo Artzubiaga, *Jaungoiko-Zale eta Jesusen Biotzaren Deyakoa*; Toribio Alzaga, *Euskal-Erriakoa* eta Gregorio Mujika, *Euskal-erriaren Aldekakoa*.

Araudiak eta ordurako lau aldundiek Akademiaz egina zuten onarpen-agiria irakurri ondoren, zortzi euskaltzain oso hautatu ziren: Domingo Agirre, Juan Bautista Eguskiza, Pierre Broussain, Abbé Adema, Ramon Intzagarai, Jose Agerre, Raimundo Olabide eta Pierre Lhande.

1919ko urriaren 5ean hamabi euskaltzainak bildu ziren, Adema Abatea izan ezik, hark uko egin baitzion izendapenari; haren ordeze Ezpeletako Landerretxe Abatea etorri zen. Azkue izendatu zuten euskaltzainburu, Agerre diruzain, Julio Urkixo liburuzain eta Eleizalde idazkari. Azken horren eskariz, Euskaltzaindiaren egoitza Bilbon finkatu zen.

Eleizaldek oso denbora laburra eman ahal izan zuen euskaltzain-lanetan, gaztetan gaixotu baitzen; baina euskal ortografiari buruzko eztabaidetan esku hartu eta gai horri buruz Euskaltzaindiak onartutako erabakien ondoren, berak proposatu zion Eusko Ikaskuntzari idatzi guztiak arau horien arabera idatziak izan zitezela aurrerantz. Euskaltzaindiaren idazkari eta Eusko Ikaskuntzako Hizkuntza Sailaren buru zen aldetik, bi erakundeen arteko lankidetzari etsi zion Eleizaldek, pixkanaka aldentuz joan baziren ere.

1.6. EUSKARA

Koldo Eleizalderen euskal nortasuna definitzen duen ezaugarriarik aipagarriena euskararekiko maitasuna da, eta baita hura berpizteko lanean izan zuen eskuzabaltasuna ere.

Bere ustez eskolak hizkuntza iraunarazteko berme izan behar zuten, horretan agertzen ziren zailtasun politiko guztiak gorabehera; hala ere, Eleizaldek argi eta garbi ikusten zuen hizkuntza galtuz gero arraza iraunarazten zuen tresna galtzen zuela herriak. Arraza eta hizkuntza estuki loturik ageri ziren Eleizalderengan, ideia nazionalista ortodoxoen ildotik.

Ikuspegi moraletik, Eleizalderentzat, hizkuntzaren galerak herriaren endekatzea esan nahi zuen, herria gizarte industrialaren utilitarismo eta materialismora eta hirien eragin disolbatzaileera kondentatzea, bere ustez hizkuntza berriak ezarritako ohiturarik txarrenak kopiatzeko joera nagusitzen baitzen giro horretan. Hizkuntza propioan biraorik ez izatea ere azpimarratzen zuen, gaztelaniaren aurrez aurre, eta baita gune erdaldunduetan zegoen kriminalitate-tasa handiagoa ere, morala materialaren arautzaile zelako.

Arturo Kanpioni bezala, Euskal Herriaren hegoaldeko paisaia idor hori hizkuntza propioak atzera egin izanaren ondorio iruditzen zitzaion, alegia horretxek eragin zuela paisaiaren irredentismoa.

Horiek eta beste ideia batzuk azaltzen ditu Raza, Lengua y Nación Vasca (1911) liburuan, alderdi arrazakoa hizkuntzaren gainetik jartzen zuten tesi arantiarrei atxikirik eta Arturo Kanpion bezalako beste euskaltzale batzuen tesien aurka, haien kezka nagusia hizkuntza baitzen. Hala eta guztiz ere, bilakaera nazionalistarekin batera aldaketa bat ere nabari dugu

Eleizalderen tesietan, pixkana-pixkana hizkuntza propioa naziotasunaren zeinu nagusi gisa nagusituz baitzihoan. "Baldin eta hizkuntza baten nortasun-maila eta horren jabe den nazionalitatearena hizkuntzak ageri duen desberdintze-mailaz neurtu behar bada, auzoko hizkuntza guztiekiko erlazioan, zalantzarik gabe esan dezakegu ez dagoela Europa osoan euskal nazionalitatea bezain agiri definituriko nazionalitatearik" (1916).

Goratu egiten ditu euskara ikasten saiatzen diren erdaldunak, eta euskara ahaztu eta mesprezatzan duten euskaldunak gaitzetsi egiten ditu. Euskara salbatzeko irtenbide bezala, uste du bultzada abertzale nazionalista bakarrik izango dela gai hizkuntza erderakadetatik garbitzeko eta pixkanaka benetako hizkuntza literario bat sortzeko. Egitasmo horretan euskal eskolak zeregin nagusia izango luke eta euskaltzaleek honako aginduok bete beharko lituzkete:

EUZKELTZALE ZINTSUBAREN AGINTZAK

Lenbizikoa.- Euzkera, beste edozein ele edo izkera baño geyago maite-izan.

Bigarraena.- Euzkeraz beti egiteko berazko asmo bizkorra artu.

Irugarrena.- Euzkerari dagokoten egipen eta eginkizunak aldeztu, al-dan bezela.

Laugarrena.- Gure enda edo erriyaren ele edo izkera bakarra Euzkera dala gogaldu (goguan erabili.)

Boskarrena.- Euzkera erailtzen inor ez utzi.

Seigarrena.- Euzkera ez nastu.

Zazpigarrena.- Euzkerarentzat errdel-itzik ez lapurtu.

Zortzigarrena.- Errdaldunen aitziañan, aldiya danian, Euzkera aldeztu, edo Euzkeraren alde-egin.

Bederatzigarrena.- Esakun naiz itz loikorrik Euzkerara ez ekarri. Euzkeraren garbitasun orbangabea irauñ-erazo.

Amarrigarrena.- Euzkeraren ondoan, beste eleren bekaitzik ez izan: guzirik maitagarriyena gure auxe da-ta.

Darrain eran laburtu dagizkike onek agintzok:

Euzkeraz egin, Euzkera irauñ-erazo, garbitu eta zabaldu.

(Euskal Esnalea, 1908, I, 170 or.)

Etengabe oharatrazten du Eleizaldek bertako klase nagusikoiak izan direla lehenik euskara bertan behera utzi dutenak, hizkuntza behe-klasearekin identifikatu eta zeinu elitista legez erabiltzeari utzi baitiote. Horrela euskara herri landugabeenak bakarrik erabiltzen zuen, haur eta morroi-neskameei hitz egiteko hizkuntza legez.

Egoera horren aurrean Eleizaldek lanbide liberaletako gizonengana jotzen du, ama-hizkuntzat euskara dutenengana, beren ikasketetan gaztelania erabiltzera beharturik egon diren baina orain euskarara bihurtu behar duten horiengana. Halaber, haur euskaldunentzat maila guztietan irakaskuntza ama-hizkuntzaz egitea ere eskatzen du.

Bestalde, kleroak elementu euskalduntzaile erabakigarria izan behar du, oso kontuan eduki beharrekoa, euskaldunen bihotzetara iritsi beharra baitauka, eta horretarako bere hizkuntzaz hitz egin behar baitie.

Euskara abandonatu dutenak goi-klaseak izan direnez gero, euskararen gizarte-berreskurapenean dena itxaron behar da kleroa eta klase horietatik, batez ere lanbide liberaletan ari direnengandik. Sinetsirik dago goi-klaseek hizkuntza erabiltzen badute euskararen birgaitzea lortu ahal izango dela, behe-klaseak harro egongo direlako hura hitz egiteaz.

1.6.1. Bateratzea

1918an Oñatin egindako Eusko Ikaskuntzaren I. Kongresuan Koldo Eleizaldek “Metodología para la restauración del euskera” izeneko ponentzia batekin esku hartu zuen, eta bertan hizkuntza bateratzearen aldeko apustu zalantzagabea egin zuen.

Sabino Aranak bere *Lecciones de Ortografía del Euskera Bizkaino* obran zioenez “politikan hainbeste eta hain aldeko sutsuak dituen formula hori, alegia batasunean aniztasuna bultzatzearena, hizkuntza-mailan ere erabil daiteke, Euskera Gipuzkoar bakar bat, Euskera Nafar bakar bat, Euskera Bizkaitar bakar bat, eta abar bultzatuz”.

Horren aurrean, Koldo Eleizaldek uste du euskal literatura euskara bateratu baten bitartez bakarrik izango dela posible.

Eleizalde konturatzen da euskalkiak sortu badira literatura tradizional idatzi baten gabeziarengatik eta euskal nazioak bere historia guztian izan duen zatiketa politikoarengatik izan dela. Ezinbestekoa da alderdi dialektal, fonetiko eta ortografikoak bateratzea, eta horretarako beharrezkoa litzateke kroaziarrena bezalako Akademia bat sortzea eta Liga gaeliko irlandarra hizkuntza zabaltzearen alde egiten ari den lan ereduari jarraitzea.

Eleizaldek uste du fonetika bateratzea lortzen bada erraza izango dela lexikoa bateratzea. Horretarako fonetika orokor bat ezarri behar zaie euskalki guztiei, transkripzio dialektalen ugaritasuna murriztuz. Adibidez, sabaikaritzeez esanahi semantiko desberdina dutenean bakarrik izango dute zentzua, eta ez inolako edukirik gabeko eragin foniko hutsak direnean. Eleizaldek zintzoki jarraitu zion Aranaren sistema foniko eta ortografikoari.

Batasun ortografikoa ez da euskarak dituen hots desberdin guztientzat grafemak bilatuz egingo, erradikalenek proposatzen zutenez, baizik eta tarteko bidea erabiliz, ezinezkoa baita hots bat zeinu beraz transkribatzea kasu guztietan.

Euskalkiak bateratzea behar-beharrezkoa zen hizkuntza idatziaren erabilerarako. Euskalkirik jasoena eta haren literatur obrarik onenak besteei nagusitu arte itxaron behar zela uste zutenen aurka, Eleizaldek bateratze bizkor bat proposatzen zuen, ez baitzegoen Dante bat, Shakespeare bat edo Homero bat noiz jaioko zen itxaroten egoterik dialekto literario bat ezartzeko.

Euskal idazleek izan behar zuten euskalki literario baten hautatzaileak, ongi jabeturik betiere euskarak, bizirik iraun ahal izateko, ezinbesteko baldintza zela, nahiz eta nahikoa ez izan, hizkuntza literarioaren maila lortzea. Hizkuntza literarioak jatorriz artifizial samarrak izan arren, denbora iragan ahala gizarteko klase kultoetan ohiko bihurtzen zirela ohartu zen. Idazleen esku zegoen, beraz, euskalki guztietako hitz eta esamoldeak erabiltzea eta nor bere euskalkiko moldeetara soilik atxikirik ez gelditzea.

Behar izanez gero hitz-erakuntza eratorpenaren bitartez egingo zen, horretarako euskarak atzizki ugari baitu. Nolanahi ere, neologismoak, gauza berriak edota testu zaharretan ageri ez ziren errealitate zientifikoak adierazteko soilik erabiliiko ziren. Herri testuetan agertzen ziren hitzak erabiltzeak izango zuen lehenetsua, neologismoak sortzea jo gabe.

1.6.2. Aditz morfologia

Koldo Eleizalderen ahalegin handiena, hizkuntzari zegokionez, horren bilakaeran galduak ziruditen adizki bakunak berreskuratzeko joran etengabea izan zen.

Bere matematikari-lanbideak eraginik, adizkien berreraikuntza burutu zuen; izan ere, antzinako denboretan horrelako adizkiak bazirela-eta, sabindar gramatika-garbitasunezko irizpidearen arabera berriro erabili behar zirela uste baitzuen. Horri dagokionez, 1913an Bilbon argitaratuko *Morfología de la conjugación vasca sintética* (“La conjugación sintética guipuzkoana en el tratamiento cortés”) eskola aranatiarraren barruan idatziriko libururik hoberena zen. Jadanik Isaak López-Mendizabalek, obraren aipamena egitean, esaten zuen Eleizaldek aditz sintetikoa osatzen duten ezin konta ahala atal berrosatzeko ikerketa egonarritsu eta aditua burutu zuela. López-Mendizabalentzat aditz-jokaera iragankor eta iragangaitzaren azterketa “oso maisukiro” egina zegoen eta obraren argitasunak Arana-Goiri maisua gogorarazten zuen “haren ikasle distiratsua baita Eleizalde jauna”.

Julio Urkixok ere Arana-Goiriren ikasleengandik irtendako lanik hoberentzat zeukan Morfologia, eta haren azterketak baino ere garaiagotzat jotzen zuen. Hala ere, iturri dokumentalak behar adina ez aztertu izana eta hipotesi modernoak ez ezagutzea kritikatzan zion. Aditza aztertu zuten autore atzerritarren aipurik ez egitea eta Etxepare, Leizarraga eta Axularren obrak ez ezagutzea leporatzen zion, autore horiek aditz-jokaera sintetikoa landu baitzuten.

Aditz sintetikoa gramatika-arau estuetan sartzea eta horiek berresteko antzinako autoreen adibide urriak erabiltzea, horixe zen Julio Urkixok ikusten zion akats nagusia.

Eleizaldek bi helburu lortu nahi zituen bere liburua argitaratzean:

1) Aditz-jokaera bakuna edo sintetikoa metodo erraz baten arabera azaltzea, hasiberriek aise ikas zezaten.

2) Oso eroria zegoen aditz sintetikoa suspertu eta berrezartzea.

Funtsezko helburua, aditz iragankorrei ematen zitzaizkien 18 aditz-jokaeren aldi, forma eta adizkien kopuru konplexua murriztea zen, aditz-deklinabidea arautzen zuten lege orokor banaka batzuez jabetuz.

Horrela, aditz-jokaera sintetiko iragankorra 5 erataria murrizten zen (Indikatibo-era, Aginte-era, Subjuntibo-era, Baldintza-era eta Ahal-era) eta 12 aditz-alditara, eta horietan oinarrizko bi zeuden, gainerako guztiak horietatik eratortzen zirela: indikatiboko orainaldia eta aldi hipotetikoa edo X aldia. Gainerako guztiak bi horien aldaera afixuzkoak baizik ez ziren.

Hitz batean, aditz iragankor sintetiko baten osagai nagusiak (subjektua, erroa eta araubide zuzen edo zeharkakoak) eta bigarren mailakoak (eratorpen-atzizkiak) izan zitezkeen.

Eleizaldek aditz sintetikoaren erabilera berreskuratzeko proposaturiko sistema hori, ordea, testuen bidez ezagaturiko antzinako erabilerak susmaraz zezakeenetik askoz haratago zihonan. Aditz sintetikoa oso aditz gutxitara mugatzen zen, baina ezagutzen ziren testu zaharretatik ondorioztatzen zenez, iraganean baziren sintetikoki jokaturiko aditz batzuk aro modernoan jokaera konposatua besterik onartzen ez zutenak. Hala eta guztiz ere, horretatik ez zegoen ateratzerik testu horietan berorietan ere jokaera bakuna konposatuari nagusitzen zitzaionik eta garbizaletasun lexiko aranatiarraren zaletasunak bakarrik esplikatzan du, Villasantek dioenez, sinets daitekeela “hizkuntza ez dela nolnani manipula eta goberna daitekeen zerbait. Hizkuntzak alor horretan izan duen bilakaera berezko eta inkontzienteak, bistan dago kausa sakonei

erantzuten diela, eta argi eta garbi dago bilakaera hori nagusitu egiten dela eta bere bideari jarraitzen zaiola banakakoen nahiek ezer egin ezin dezaketelarik hori eragozteko, eta are gutxiago hizkuntza iraganeko estadioetara itzularazteko” (Villasante, 1977, 333 orr.).

Aditz-jokaera sintetikoaren berreraikuntzak zuen erakarmen matematikoak liluraturik, Eleizalde ez zen ohartu, geroago René Lafonek erakutsiko zuenez, euskal aditza antzinatek eraldatu dela hizkuntza erromantzeen aditz-jokaerara hurbilduz, adizki konposatuak bakunen aldean erabilerrazagoak direlako, neurri batean.

Eleizalde gogotik saiatu zen adizkiei paradigma batzuetan eutsiko zien metodo bat bilatu nahian, euskaltzale eta euskal literatoentzat baliagarria izan zedin, eta aditz-jokaera sintetikoaren parametro batzuk hedatzeko ere lan eskerga egin zuen, eta hasieratik beretik arantziaren gorespenak eta aurkakoen kritikak jaso zituen. 1908an Eleizalde “Notas acerca de las flexiones verbales del grupo G” RIEVen argitaratzean, Julien Vinsonek aurpegiratzen dio Luis Luziano Bonapartek, Schuhardtek eta berak euskal aditzari buruz egindako idatziak ez dituela ezagutzen. Erantzunean Eleizalde aitortzen dio bere maisuak Lardizabal, Arana-Goiri, Arturo Kanpion eta Van Eys izan direla.

1.6.3. Toponimiako azterketak

1915ean, Bilboko “Eusko Ikaskuntza”ren ekimenez, Koldo Eleizalde dei egiten die udalei eta partikularrei euskal hitz toponimiko eta patronimikoak bildu eta aztertzeke, erakunde hura prest baitzegoen jadanik kanpaina aurrera eramateko, eta zegozkion jarraipideak eman eta lana burutzeko txartelak banatu zituen.

Bergarako idazleak zuzenduriko hitz toponimikoen bilketa Euskal Herrian hainbesteko hedadurarekin egiten den lehena da. Lankideek, bildu nahi ziren hitzak sailkatzeko orri-boletinak betetzerakoan, oinarriko jarraipide batzuk izan behar zituzten kontuan. Berbari buruzko azalpen argigarriak eskatzen ziren, eta ahal zen neurrian etimologia, lekuaren deskribapena, jasotako herria eta abar azaltzea. Hitzak eremu semantikoka sailkatzen ziren: mendiak, base-riak, ibaiak, zubiak, bideak eta abar.

Azkenik, Eleizalde *Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas* izeneko lana idatzi zuen lankideei erraztasunak eskaini eta toponimiako oinarri-nozioen berri emateko.

Julio Urkixok kritikatu egin zuen sistema hori, inolako prestakuntzarik gabeko pertsonen egindako bilketak akats asko izango zituelako, toponimoen bilketa eta horien azterketa etimologikoa adituak ez zirenen eskuetan uzten baldin bazen, batez ere.

Ekimen horren emaitza gisa *Revista Internacional de los Estudios Vascos*-en 1922tik 1936ra bitartean “*Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas*” argitaratu zen.

1.6.4. Euskaliberismoa

Eleizalde beti defendatu izan zuen euskarak bilakaera txikia izan zuela, eta horregatik Hubnerrek Berlinen 1893an bere *Monumenta Linguae Ibericae* obran transkribaturiko iberiar dokumentuak aztertzean, ohartu zen ez zutela euskararekin inolako antzik eta ondorioztatu zuen iberiera eta euskara hizkuntza desberdinak zirela.

Wilhelm Humboldten eta Astarloaren teoria euskaliberistak kritikatu ondoren, honako ondorio hauetara iristen da:

1. Iberiarren garaian, Penintsulan, ez zen hizkuntza bakarra hitz egiten, baizik eta hiru hizkuntz kategoria, beren karaktere grafikoetan ere desberdinak zirenak.

2. Hizkuntzen aniztasun hori arraza-aniztasunaren testigantza fede-emailea da, eta horregatik ibero izenaren balio geografiko soila berretsirik gelditzen da.

3. Ez dago, gaur gaurkoz, inolako oinarri zientifikorik ezekin garaitan euskara penintsulan hitz egin dela adierazteko, ezta ondorioz Penintsulako lurralde guztian euskal arrazako biztanleak izan direla esateko ere.

4. Azkenik, euskaldunak eta iberoak sinonimoak direla esatea, zentzurik gabeko zerbait esatea da, zeren eta iberoak, arraza gisa, ez baitira inoiz existitu.

Euskaliberismoaren frogapen antropologikoa oinarritzen zuen indize zefalikoen teoriaren kontsistentzia-eza eta halaber argudio historiko eta linguistikoen trinkotasun-eza kontuan izanik, Eleizaldek ondorioztatu zuen euskaliberismoak ez zeukala hipotesi gisa beste edozein fabulaziok baino funts gehiago.

1.6.5. Eskola euskalduna

Irakaskuntzarekiko izan zuen loturarengatik, eskolarekiko ere interes iraunkorra izan zuen Eleizaldek. "Irakaskuntzaren arazoa Euskal Herrian" da 1918an Eusko Ikaskuntzaren Lehen Kongresuan eman zuen hitzaldiaren izenburua.

Beren herriaren hezkuntza eta prestakuntzari buruz oso interes gutxi izatea leporatzen die euskaldunei, Euskal herriaren beherakada politiko eta soziala eragin duten axolagabeberria eta zabarkeria salatuz. Hala eta guztiz ere, irtenbideak sustatzeko unea iritsi delakoan dago, eta horretarako, eredu txekiarraren ildotik eskola euskaldunak sortzeaz arduratuko diren elkarteetan antolatzearen aldeko agertzen da. Gerraosteko ikastolen aldeko mugimenduari aurrea hartuz, baieztatzen du "horixe dela, gaur gaurkoz, ikusten dudana bide bakarra, bide neketsua, zaila, sakrifizioz bete; baina guztiarekin ere, bide ibilgarri bakarra. Ezinbesteko deritzot ausarki horri heltzeari".

Ama-hizkuntzazko irakaskuntza da Eleizalderentzat bide posible bakarra, horretan adimena eta sentimenduari zuzenean hitz egiten dien tresna bat ikusten baitu, nekerik gabe oroi-menean grabatzen dena.

Irlandar, poloniar eta txekiarren adibideek gidari izan behar dute euskal eskola-mugimenduerentzat. Kleroa bere lankidetzara eskaini behar du baseritar-haurren taldetxoak bilduz eta eskolatzearen lehen hasi-masiak emanez, euskaraz irakurtzen eta idazten irakatsiz, zenbaitzuntan eta lau eragiketetan has daitezten.

Estatu-eskolak pedagogiari egindako erasoak etengabeak dira. Tokian tokiko hizkuntzari mesprezua izatea leporatzen zaio, gaztelania menperatzea lortzen ez dutenei zigorrek sortarazten dieten gorrotoa, horregatik "ez da arraroa izango, oso naturala baizik, gorrotoa eta errebolta instrukzio horretara ere hedatzea, prozedura guztiz anker eta pedagogiaren kontra batez ezarri nahi baitzaie".

La lucha por el idioma propio obran, 1918ko martxoaren 16 eta 17an, antieuskalduntzat zeukan irakaskuntza-sistemari eraso zion. Bigarren Irakaskuntzan euskara erabiltzea debekatzen zuen legeaz kexatzen zen, euskaldunak baldintza okerragoetan jartzen baitzuten, erantzunak hizkuntza ezezagunean eman behar zituztelako. Lehen irakaskuntzari zego-kionez kexu berak adierazten zituen, herri askotan, euskaraz ez zekien biztanle bakarra mai-sua zela ohartu baitzen: “hortik analfabetoen kopuru handia, hortik irakurketari dioten gorro-toa, hortik ogi intelektuala eskatzen duten eta harrikoskor pedagogikoa besterik hartzen ez duten gure haur euskaldunen egoera tamalgarria”. Hitz batean, ez historia propioa, ez euska-ra, ez herri-kantak irakasten ez dituen eskola bati erasotzen zaio, eta hori gutxi bailitzan, eraz-tunaren praktika higuingarria ezartzen dute; Euskal Herrian horrelako pedagogia zentzugabe, irrazional eta despotikoa egiten diharduen eskola ofizialaren aurrean, haurrak sen hutsezko ki-kiltze bat sentitzen du.

Lehen irakaskuntzak euskalduna izan behar duela defendatzen du, horrela bakarrik izan-go baita etekintsu eta baliagarri, eta herri euskaldunak bere hizkuntza propioan eskolatua izateko duen eskubidea aginte publikoarengandik lortzea proposatzen du, zeren eta eskola-tik abiatzen ez den egintza euskalduntzaile oro alferrikakoa baita.

Euskarak euskaldunentzat irakasbide bakar eta erdaldunentzat ikasgai izan behar duela adierazten du, eta bere esperientzia propioz komentzituri dago euskarazko irakaskuntza ba-liagarria dela ikaslearen ahalmen analitikoak garatzeko bitarteko gisa, matematikek berek du-ten maila berean ere bai.

1.6.5.1 Eskola testuak

Auzo-ikastolen lehen araudiak euskaraz irakurtzen eta idazten irakastea eskatzen zuen oinarritzko mailari zego-kionez, eta euskal gramatika irakastea goiko mailan, Euskal Herriko Historia eta Geografia irakasteaz gainera. Euskalduntze-nahiak gai horietarako eskola-testuak egitea eskatzen zuen.

1918ko martxoaren 16 eta 17an emandako “La lucha por el idioma propio” izeneko hi-tzaldian, Eleizaldek ohartarazten du zeinen premiazkoa den euskaraz idatziriko liburuak izatea lehen irakaskuntzan erabiltzeko. Idazle euskaldun guztiei dei egiten die testuak prestatu, metodo-ak egokitu eta irakasleak presta ditzaten. Behar-beharrezkoa jotzen du silabategiak, Aritmetikako oinarritzko testuak, euskaraz gai desberdinei buruzko tratatuak argitaratzea, hitz batean, euskarak hizkuntza kultoaren maila har dezan beharrezkoak diren literatur obrak argitaratzea.

Auzo-ikastolek erabiltzeko egindako lehen euskal ikasliburuak 1921ean argitaratu ziren eta berehala Instrukzio Batzordearen eta prentsa ez-nazionalistaren erasoia izan zuten; horren ondoren, kontzeptu politiko nazionalistak zeuzkatelako salakuntzapean, baztertuak izan ziren. Historia, geografia, aritmetika, irakurketa, heziera eta baserri-higieneari buruzko testuak ziren, eta horiez gainera doktrina eta silabategi bat.

Eleizaldek Aritmetikako liburuak idatzi zuen: Euskal-Zenbakiztia, Lenengo ikaste mallara-ko, bizkaieraz. Zalantzazkoagoa da Euzkeraz irakurtzeko irakaspidea silabategiaren egilea bera izatea.

Eusko Ikaskuntzak liburuak argitaratzeari jarraitu zion Lehen Irakaskuntzako bere Batzor-dean eta Eleizalde bertan izan zen lankide; horri esker, Bizkaiko Aldundian sortu zitzaizkion

zailtasunak gainditzea lortu zuen: Txomin-ikasle, Umearen laguna, Martin Txilibitu, Xabierto, eta abar.

Auzo-ikastoletarako liburuak originalak eta euskal errealitatera egokituak izan behar zuten. Nahiz eta jatorrizkoak edozein euskalkitan idatzirikoak izan zitezkeen, gero bizkaiera itzuliko ziren Sabino Aranaren ortografiarekin.

1922an, euskarazko testuak erabiltzea debekatu zenean, Eleizalde ikusi behar izan zuen nola liburu haiek erre eta gaztelaniazko beste batzuek ordezkatzeko zituzten.

1.6.5.2. Auzo ikastolak

1919ko abenduaren 9an Bizkaiko Foru Aldundiak Juan Gallanok azaroaren 26an proposaturiko mozioa onartu zuen; mozio horretan, kultur sustapeneko beste jardura batzuen artean, 50 auzo-ikastola sortzea eskatzen zen. Akordioaren ondoren, Koldo Eleizalde lanean hasi zen berehala, Eduardo Landeta Gallano eta Aransolo aldunekin batera, baserri-eskolarekiko utzikeriari aurre egiteko eta eskola elebakarrak eta baserriguneen isolamenduak sortarazten zuen analfabetismo-indize altuari amaiera emateko asmoz. Aurreko urteetako mugimendu autonomikoaren zuzeneko eraginez gertatu zen hori, eskola berri eta euskaldun bat sortzeko helburuz. 1917ko hauteskunde probintzialetan izandako garaitzapen nazionalistak bultzada handia eman zien hezkuntzalaneari, eta analfabetismoa ezabatzeke eskola euskaldunaren erreibindikazio ofiziala eragin zuen: "Guztiok badakizue Bizkaiko baserri-gunean gazte-multzotz garrantzitsu bat dagoela gaztelania ez dakiena, euskara bakarrik hitz egiten duena; gazteria horri gaztelaniaz irakasten zaizkio lehen letrak. Eta kontua da, irakasten zaiona ulertzen ez duenez gero, irakurtzen eta idazten ikasi gabe ateratzen dela eskolatik, hau da, denbora alferrik galtzen duela. Beharrezko da gure biztanleriaren parte horri euskaraz irakastea" (Ramón de la Sota, 1917-V-4).

Urte horretan Aldundiaren Kultura Batzordea eta Instrukzio Batzordea sortu ziren. Instrukzio Batzordeak lehen irakaskuntzarako irtenbiderik onena zein izango zen aztertu eta honako ondorio hau atera zuen: euskara nagusi zen guneetan euskarazko heziketa zabal eman behar zela eta gaztelania nagusi zen guneetan euskara irakatsi egin behar zela, irakurketa, idazketa eta kantak euskaraz landuz. 1918ko Oñatiako Kongresuak eman zuen bultzada berriaren ondoren, 1920an eskolak sortzeari ekin zitzaion eta horien ikuskatzaile Koldo Eleizalde izendatu zuten. Eleizalde, Eduardo Landetak eta Juan Gallanok hautatu zituzten beharrezko maisuak, euskara menperatzea eskatuz, postuetara aurkezteko ezinbestekotzat jotzen baitzen hori.

1919tik hasita ikuskatzaile bakar bezala jardun behar izan zuenez, eta 1919an Liga Monarkikoaren garaipenaren ondoren auzo-ikastoletako euskararekiko orientazioa erabat aldatu zenez, Koldo Eleizalde biurteko nazionalistan proposaturikoaren aldean zeharo desberdina zen eskola-antolakuntza kontrolatu beharra izan zuen.

Eduardo Landetak, urte batzuk geroago, aitortuko zuen Eleizalde oso lan garrantzitsua egin zuela izaera nazionalista eta euskalduneko eskola batzuen antolakuntzaren sortzaile gisa, Ligaren aldetik erasoak jasan behar izan bazituen ere: "Irakaskuntza-negoziatuaren edo hobeto esanda, eskoletako propaganda bizkaitarreko negoziatuaren zuzendaria fanatiko arriskutsu bat da, alderdiari egindako zerbitzuak saritzeko hantxe jarri dutena" (El Pueblo Vasco, 1922-IX-15).

Horren guztiaren ondorioz, 1921eko urriaren 11n ikasketa-plana aldatu zen, eta euskarenean irakaskuntza eta euskal gramatikaren ikasketa baztertu.

Eskola guztietan gaztelaniazko Hizkuntza eta Gramatikaren derrigorrezko irakaskuntza ezartzean, Koldo Eleizalderi egokitu zitzaion, ikuskatzaile gisa, irakasleei plan berria jakinaraztea. 1919ko maiatzean hautatu zuten Aldundiaren auzo-ikastolen ikuskatzaile. Instrukzio Publikoko Batzordearen aholkulari izendaturik, bere egitekoa batzorde horri informazioa eta aholku ematea zen, baita eskolak ikuskatu eta irakasleak orientatzea ere. Batzordeak hasieratik beretik hartu zituen kontuan Eleizalderen txostenak; izan ere, bere irakaskuntza-planak zuzentzeko eta maisuak teknika pedagogiko berrietan orientatzeko pertsona egokia aurkitu zuela uste baitzuen. Aldi berean, Eleizaldek bere hitzaldietan, prentsa-artikuluetan eta Oñatiko Kongresuan irakaskuntzari buruz azalduetako ideiak praktikan jartzeko aukera izango zuen. Era horretan, irakaskuntza elebiduna bultzatu eta euskal herriarentzat euskal eskola bat sortzen lagunduko zuen, estatu-eskolaren ereduak sustatzen zuen uniformizaziotik kanpo, zeren eta haren arabera udalek ez baitzuten jada eskubiderik, ama-hizkuntza euskara zeukaten haurren irakaskuntza egokirako komeni ziren maisuak izendatzeko.

2. KOLDO ELEIZALDEREN LITERATUR OBRA

Harrigarri gertatzen zaio Landibar-en irakurleari hain ongi eraikitako eleberri hori egilearen literatur idazlan bakarra izatea eta haren helduaroan, 1918an, argitaratua izatea, ordurako 40 urte beteak baitzituen. Agian, eleberriaren helburu utilitaristara jotzen badugu, aurkituko dugu horren arrazoa, artearengatik artea kontzepziotik urrundu eta ideologia nazionalista oso konkretu baten zerbitzuan baitzegoen. Seguraski egileari ez zitzaion bururatu ordura arte literatur helburu handien atzetik ibiltzea, eta horregatik geroztik ere ez zuen beste jardunik izan literatur alorrean, nahiz eta, beharbada, hain gazterik gaixotu eta hil izanak ere bere literatur ahalegin berriak oztopatu zituen; izan ere, lehenengo liburuarekin lortutako arrakasta ikusita, pentsatzekoa da beste ahalegin batzuk ere egingo zituela.

Hala eta guztiz ere, Koldo Eleizalderen literatur obraren azterketa egiterakoan Landibar-en zentratu beharra daukagu, zeren aldez aurretik argitara emandako izaera politiko edo erlijiosoko poesiak interesgabeak baitira. Horrela, adibidez, Euzkadin agertuak (1912, IX, 286-287 or.) "Arantzazu'ko Ama garbijari abestiak", "Agure eroa" (Euzkadi, 1915, XII, 352) edo "CXXXVI Eresija. Erri oratubaren negarra" (Euzkadi, 1910, VII, 389-390 or.).

Askoz goiztiarrago eta harrigarriagoa da Koldo Eleizalderen lehen argitalpena Euskal-Errian (1894) agertzea: euskarazko poesia bat da, hizkuntza horretan egina izateaz aparte beste meriturik ez duena.

UDA BERRIYAREN AGERTZEAN

(Oyarbide-ko, A., nere lengusu maitear-ri)

Choriyak asi dira
chit alai kantatzen;
Basoa ta zelaiyak
Berriro loratzen.
Edurra mendiyetan
asi da urtutzen...
¡ A zer alaitasuna
Onek dun ematen!

Euzkiya da laster
Asiko berotzen
Eta mendi illunak
Osoro argitzen.
Baso-loreen usaiya
Asi da somatzen
¡Zer poza uda-berriyak
Duben beti ekartzen!
¡Bedeinkatu dezagun
Jainkoaren izena!
Berak beti egiten du
Guretzat onena.
Egin dezagun beti
Esaten diguna
T'artuko degu sari
Eskeintzen dubena.

2.1. LANDIBAR-I BURUZKO IRITZIAK

Landibar, “*Cuadros novelescos del País Vasco*” azpituluduna, Fuertes y Marquínezen Tipografian argitaratua da 1918an, eta autoreak 1917ko otsaila eta urria bitartean dataturiko eskuizkribuari dagokio.

Eleberri horrek aldez aurretiko tesi bati erantzuten dio, nazionalismoaren eta kontra jar-tzen zaizkion etsaien berpizteari dagokiona hain zuzen ere, eta osagai horiek eleberriaren azalean biltzen dira marrazki batean:

Lehen plano; euskal dorretxe bat eta zuhaitza

Bigarren plano; lantegien tximinia eta pabilioi modernoak

Hirugarren plano; atzealdean mendiak dituena.

Plano horien oinaldean armari bat ageri da, euskal probintzia batzuenak jasota dauz-kana.

Lehen orrialdeak aurkezten duen izenburuak ez du inolako zalantzarik uzten, JAGI TA ABIL. Eleizalderen beste argitalpen batzuetan bezala -Paises y Razas- Jesukristok egindako Lazaroren miraria irudikatzen duen grabatu baten ondoan ageri da. Iradokitzen duen sinbologia begibistakoa da: Jesukristok gaixoak sendatu eta hildakoak berpiztu zituen bezala, nazio-nalismoak euskal nazioa berpiztu behar du.

Ez da harritzekoa gako-segida horrekin, eta kontaera bezala duen balio ohargarriaz aparte, eleberri gisa oihartzun zabala izatea, P. Colomaren Pequeñeces-en ildoari jarraituz, baina nazionalismoaren zerbitzuan dauden tesi eta helburu politikoak bultzatuz. Horrela, ez da harritzekoa “Kizkitza”k eleberriaren agerpena Euzkadin (1918-VI-01) honela agurtzea: “Landibar ez da eleberri bat, euskal Nazionalismoaren historia bizia da”, estilo “bizi, txinparta-jario eta urduriz” idatzia bere pertsonaia, deskribapen, eszena, elkarrizketa eta abarretan”.

Iritzi horren aurrean La Gaceta del Norte-ko I. Solaurek eleberriko alderdirik negatiboena azaltzen du: "nazionalismoaren apologia da koadro horien giltzarria, eta dena asmo horren pean agertzen denez gero, hori Landibar-en orrialdeetan handitzen eta tamaina erraldoiko bihurtzen den bitartean, gainerakoa bigarren mailan eta axaleko zerbeit bezala gelditzen da". Bere koadroetan "psikologo handi bat eta behatzaile xehe bat" ageri da. Maitasunaz baliatu da euskal arrazaren ontasuna goratzeko eta gorrotoaz antieuskaldunen gaitakeria agerian jartzeko. Baina, hori egiterakoan, arriskua dauka on eta gaitoen tratamendua gehiegi azpimarratzeko eta bere tesiei sinesgarritasuna kentzeko, edo proposatuen aurkako ondorioak lortzeko.

Eleberria argitaratu ondoren egindako kritikarik hedatuena Euzkadi egunkarian JONEk sinatua da, hurrenez hurren hiru zenbakitan agertua. Kritika horretan, gutxi aztertzen da eleberria, eta asko deskribatzen da, erabateko baieztapenak falta ez badira ere. Horrela, deskribapenen indarra eta maitasunaren tratamenduarekiko errespetua goratu ondoren, honela dio autoreaz: "errealitateari loturiko gizona da, adimen argikoa: hortik bere hizkuntza zehatz, indartsu eta trinkoa". "Arrazoiak irudimenari nagusitzen zaio: logikaria da artista bainoago". Eleberrian nagusi den osagai arrazazko bat ere hautematen du: "Espainiarrenganako aiherrak, zeinen gutxiagotasuna, Eleizalderen arabera, judu-odolari, beren semitismoari zor zaion".

Eleberria "erasokor eta zakar, egiazko eta sakon" bezala definitu ondoren, goratu egiten du, Euskadik jasandako desnazionalizazio-faktore guztiak aurkezten dituelako: hiriarren eragina, politika exotikoak, jauntxokeria, presio ofiziala, Gaztelako jende-oldeak, kleroa, deserrotzea, nazio-inkontsistentzia, eta abar... Faktore horien guztien kontra ari izan eta garaile atera daitekeen elementua nazionalismoa da.

Nazionalismoaren goraldiko une batean, ideologia Literaturarekin indartzen ari zen garaian hain zuzen -Kirikiñoren ipuinak, Aizkibelen poesia, A. Donostiaren hitzaldiak, "Pizkundia"ren berehalako agerpena, eta abar...- Eleizalderen obra erro politikoko kultur ofentsiba horren parte da eta horregatik ez da harriztekoa halako abegia izatea nazionalisten aldetik.

Liburuan "badira armak euskotar asko nazionalismora bihurtu daitezkeen", idazten dio Tomasek 1918ko ekainaren 2an. Raimundo Olabide jesuitak uste du eleberria "sutarako ala biotzerako" dela. Manuel Irujok 1918ko ekainaren 4ko gutunean dio "nazionalismoa eleberriaren birtutez zabaltzea ideia on bat dela, eta horrela arinkeriak horretan pentsatzeko gai ez direnengana helaraziko duela".

Bat baino gehiago dira *Landibar* eleberrian, hogei urte lehenago Arturo Kanpionek *Blancos y Negros*-en argitaratu eman zuen eleberriarekiko parekotasuna aurkitu dutenak, horrek ere Eleizalderenaren oso antzeko gai eta helburuak baititu. Hala ere, Kanpionen gaitasun narraizalea handiagoa da, nahiz eta azken eleberriak gairitu egiten duen idazle nafarra bere helburuaren intentsitatean eta bere konbikzioen indarrean.

Euzkadi egunkarian agertzen diren kritiketako batean, "El solitario de Mendizorrotz" sinadurapean, *Landibar*-en egilea Kanpion eta Sienkiewicz-ekin konpara daitekeela, eta une batzuetan Huysmans bera ere gogorarazten duela adierazten da: "Badira atal eta trazu hain errealistak, non argazkiak baitira". Kritikari horrek bereziki gorensten du Eleizalderen satira, balio autoktonoen kaltean exotikoa bultzatzen duten predikari eta onegintza-erakundeetara zuzendua.

A. Donostiak gutun bat idazten du 1918ko maiatzaren 31n Lekarotzetik. Eleberriak Kanpion gogorarazten duela, baina desberdintasun batekin: Kanpionengan "batzuetan, abertza-

leaz gainera, idazlea ikusten da, bere obran gozamina hartzen duena. Zuk ezkutatu egiten duzu, ahaleginak egiten dituzu idazleak sekula abertzalea menpera ez dezan". Azkenik, gazteak nazionalismora erakartzeko eleberriko-koadro gehiago argitaratzera bultzatzen du, Landibar-en argitalpena A. Colomaren *Pequeñeces*-ena bezain txundigarri gertatuko delakoan. Miguel eta Dorkaitz pertsonaia nazionalistak, "guztiok ezagutzen ditugunak", aurkeztean Eleizaldeak azaltzen duen errealismoa gorensten du.

Eleizaldeak Kanpion, Manuel Aranzadi eta Irujorekin duen parekotasuna ere gogorarazten du; azken horrek 1918ko ekainaren 4an sinaturiko gutunean dioenez "nire iritziz, Kanpionen eleberriek nazionalista gehiago egin dute bere hitzaldi politiko eta konferentziek baino. Uste dut Landibar-ek atsekaberen bat emango dizula". "Landibar-ek hunkitu eta sentitu egiten du eta bizitasunez hunkiarazi eta sentiaraziko du. Nik ez dakit nire obrak nazionalista berriak egingo duen ala ez, baina sinetsirik nago dagoeneko nazionalista badirenei zizelez grabatuko dizkiela beren ideia eta sentimenduak".

Arturo Kanpionek, 1918ko ekainaren 11ko gutunean, honako hau aurkitzen du Landibar-en: "literatur forma ederra, euskal izaeraren barne-sentimendua, abertzaletasun suharra, karaktereen azterketa zehatza, interes handia, nahiz eta argumentua soila izan -hori maisuek bakarrik lortzen dute- samurtasun eta sentiberatasun ukituak, euskal gizartearen akats eta hutsegiteen zuzenketa gogor eta gupidagabea, zinezkotasun heroikoa, nork bere burua arriskuan jarri konbentzionalismoaren sare itsua urratzen duen hori, norbere buruarentzat edo banderarentzat etekinen bat ateratzen dutenek hain babestua..."

Koldo Eleizaldeak eleberria bidali eta erantzun murriztagoak eman zituzten beste batzuek: Gerhard Baehr (Legazpi 1920ko ekainaren 27a), Ixaka López Mendizabal (1918ko ekainaren 4a) Emiliano Arriaga (1918ko ekainaren 28a) edo Julio Urkixo (d/g).

Pierre Lhanderentzat (RIEV, 1919, X, 190-193 or.) Eleizalderen lehen eleberria apaindurazko xehetasunez beterik dago eta deskribatzaileegitza jo daiteke. Nazionalismoarentzat aldekoak irabazteko egindako obra dela ikusten du, ohitura espainiarrei eraso eta euskal autoktonoak gorensten dituen. Ongi deskribatzen ditu paisaiak eta pertsonak eta karaktere psikologiko desberdinak aurkezten ditu. A. Lhanderen arabera, arte deskribatzailea kementsu eta delikatu da, dokumentazio askotariko, zehatz eta doitik ateratakoa. Zehaztasunezko obra areago da irudimenezkoa baino, eta horren bitartez, buru matematikoa aurkitzen dugu eleberrigile berriengan.

2.2. BILBEA

Ia erabat ziur nagoenez artikulua hau irakurriko duenak ez duela obra irakurrita edukiko, beharturik aurkitzen naiz eleberraren bilbearen laburpentxo bat egitera, aztertuko diren alderdiak behar bezala ulertarazteko. Obrak 20 kapitulu ditu eta elkarren artean erlaziozkoak daude, XIII.a izan ezik, egiazko itsas-estampa tragikoa baita, obraren eleberribilbearekin zuzeneko erlaziorik ez duena.

Lehen kapituluak Miguel Gaztanbide protagonista agertzen da, ingeniari gazte bat, Olatz-errekako urjauzira bisita egin eta euskal paisaia begiesten duena: erreka ur-emaria kalkulatzeko du helburua, Landibarren kokaturiko beira-konpainia euskal-eskoziar baten eskariz. Beharrezkoan, egurketan dabilen Ramon agure beneragarriarekin topo egiten du; aberri-ideialak haragitzen dituen euskaldunaren arrazazko prototipoa da agurea. Bidean doazela, hiriaren

minetan bizi den neska endekatu batekin ezkondurik dagoen bere seme Ferminen famili gorabeherak kontatzen dizkio. Ez da ulertzekoa Erdoiztabereako Julik taberna bat jarri nahi izatea sukar semitikoak kutsaturik egon ezik. Eta Iñaki txikia izan eta handik 15 egunera Madrileren doa inude, eta bertan bi urte emango ditu.

Bigarren kapituluak Miguel de Gaztanbide y Esterenalde, jatorri nafarra duen baztandarren haurtzaroa eta gaztaroa aurkezten ditu. José Gil de Gaztanbide, farmazialari goiz alar-gunduaren semea da. Kontua da gure protagonistak 7 urterekin galtzen duela ama eta 13 urterekin aita. Une horretan 18 urteko arreba Aurelia, Joakin Elo izeneko nafar dirudun batek begiz jota dauka ezkontzeko. Aureliak bazterturik dauzka beste senargai batzuk euskaldunak ez direlako, jokalaria, arranditsuak eta abar direlako, eta berehala Joakinekin ezkontzen da, Miguelen babesle bihurtuko denarekin hain zuzen.

Miguel, bere jaiotzako ibarrean dagoen erlijioso-ikastetxe batean ikasketak egin ondoren, Madrila doa hiru ikasturte egitera Zientzietako Fakultatean, ingeniari-espezialitatea lortzeko asmoz.

Hirugarren kapituluak xehetasunez azaltzen ditu euskaldun eta madrildarren (edo, hedaduraz, espainiarren) artean ikusten dituen desberdintasun handienei buruzko oharak. Madrillgo Aste Santuaren berri ematen du, herriaren erlijiorik-eza erakusten duten elementuz betea, garai horretan bertan zeuden euskal ohitura aszetikoei kontrajarririk. Auzoetako dantzak kritikatzeko, mitin libertarioak, herriaren zerbitzuko prentsa, zirkuaren miseriak, La Bombilaren dantza, deskribapen sutsu eta moralistekin, zeinek kontraste nabarmena egiten baitute etorkizunean bere emaztea izatera irits daitekeenaren amets erromantikoarekin.

Ekainaren 4an karrera amaiturik, 24 urte betetzeko gutxi falta zaiola, Landibarrera itzultzen da, eta César de Aldagan enpresario eta kapitalistak dei egiten dio etorkizunean beira-lantegi berri bat zuzentzeaz arduratu dadin. Horretarako bi urtez Frantzian eta Alemanian prestatzea eskaintzen dio eta mutilak onartu egiten du.

IV. kapituluak xeheki deskribatzen dira Landibarko auzoak eta herriaren banaketa, baita Patxi Mendiaren kafetegiko tertulia ere, non esku hartzen baitute Miguel Gaztanbidek, Eugenio de Azkue medikuak, Indalezio de Legorburu arkitektoak eta Teodoro de Zumeldi abokatuak, baita tarteka Don Panchito kubatarrek ere.

Enrique de Agerre-Murua, Dorkaitzeko jaun, bidaiari eta bere baserritar maizterren babesle denaren bizitza azaltzeko erabiltzen du V. kapituluak; aldiz, seigarrenean kasinoko bile-rak deskribatzen dira, Katekesi Astekoak; aurrera doan nazionalismoaren eta alderdi espainolisten arteko enfrontamendu-giroa prestatzen da.

VII. kapituluak hasten dira alderdien prestakuntzak martxoko hauteskundeetarako. Alderdi liberal-kontserbadorea bizkaitarren mehatxupean aurkitzen da; hori dela-eta, Miguel de Gaztanbide proposatzen dute zerranda-buru, goraka doan bizkaitarrismoari erasotzeko.

VIII. kapituluak batzokian gertatzen da; bertan, don Césarren asmoen berri ematen diote Miguel de Gaztanbideri, eta horrek egoera zailean jartzen du, zeren ia gauza ziurra baita eskariari uko eginez gero lanetik bidaliko dutela eta etorkizunean Miguelen eta Emilia de Aldaganen arteko ezkontza galarazi dezaketela.

Apaiz batek Guztiz Garbiaren bederatziurrenean azaltzen dituen sermoiei egindako kritikaren bitartez, klero espainolistari egiten dio kritika, nazionalismoari erasotzeko kontraturiko-

en interesei zerbitzaten baitie kleroak. Landibarren logia masoniko bat nola zegoen eta zeremonia masoien alderdi desberdinak ere ageri dira. Hori bederatzigarren kapituluan gertatzen da. Hamargarrenean, berriz, Ruygómez epailea ageri da, bizkaitarren jazarle eta antinazionalista porrokatua; izan ere, horretarakoxe bidali baitute Landibarrera. César de Aldagan jauntxoaren arbuioa gorabehera, zentzugabeko arrazoiengatik ezartzen ditu prozesuak. Iztaurreko mutil batzuka auzitara eramaten ditu espainiar nazioari irainak egiteagatik, Errioxako piperren pota bat hankapean erabiltzeagatik. 2 urte, 4 hilabete eta egun batera kondenatzen ditu. XI. kapituluan areagotu egiten da tirabira bizkaitar katolikoek eta kleroak doktrina espainoliz egiten duen defentsaren artean. "Chavito" Kasinoko kideek laizismoaren eredutzat jarri nahi duten baratillero baten heriotza eta ehorzketa aurkezten da, azken orduan damutu eta aitortza egin duena.

XII. kapituluan, Césarrek lehen postua eskaintzen dio Migueli zerranda liberal-kontserbadorean. Horrek uko egiten dio eta bien artean oso elkarriketa interesgarria sortzen da, Gaztanbidek bere ideia nazionalistak azaltzen dizkiolarik.

Bilbearen hariarekin lotura handirik ez badu ere, XIII. kapituluak itsas estanpa bat aurkezten digu. Iztaurren, arrantzale-herrian, zenbait marineli bizia kentzen dien galerna esker-gak eragindako tragedia azaltzen da. Kapitulu horretan Sabino Aranari buruzko iritziak ere jasotzen dira. 1912ko abuztuaren 12 eta 13an, astelehen eta asteartean hain zuzen, Bizkaiko kostaldean arrantzale bermeotarak bizi izandako gertakari tragikoak azaltzen dira; hilaren 10ean, larunbat goizaldera irten ziren eta galerna izugarri batek menpean hartu zituen, eta arrantzale asko galdu ziren. Eleizaldek kazetari gisa jasotzen du tragedia hartatik bizirik atera ziren batzuen testigantza.

XIV. kapituluan, hauteskundeetan botoak lortzeko borroka hasten da. Era guztietako prebiobideak erabiltzen dira, Elizan bertan ere bai, nazionalismoaren hurbileko apaizak lekuz aldatuz. Nazionalisten alde agertzen ziren alkateak ere suspenditzen zituzten. Bien bitartean Azterketa Sozialen Ateneoak antolaturiko Izarzelairako txangoaren pasadizoak gertatzen da, baserritarrekin gatazka sortuko duena, eta geroago prentsak nazionalistei erasotzeko erabiliko duena. Gerora etorriko zen indarkeriaren lehen zeinuak dira.

XV. kapituluan botoak eskuratzeko borroka jarraitzen du eta Enrique de Agerre-Muruak bere botoa eta bere maizterrena kausa nazionalistari ematen dizkio. Hauteskunde-kanpainako pasadizoak kontatzen dira; esaterako, herri karlista batek, Oriamendi kantatuz eta mitinak egiteko lokalak utzi nahi ezta, eskaini zuen kontrako abegiarena. Eleberriarren irakurle batzuek herri hori Durangorekin identifikatzen dute, nahiz eta beste batzuentzat Gernika den.

XVI. kapituluan aurrera darrai botoak eskuratzeko borroka. Tentsio giroa areagotuz doa, eta azkenik, Miguelek fabrikako lana utzi eta Emiliak maitemindurik dagoela aitortzen du, krisialdi latzak jota; horixe izango da, agian, nobela guztian pertsonaia baten psikologia aztertzen den pasarte bakarra, uneoro gertakariak deskribatzen baitira, baina pertsonaien baitan sartu gabe.

XVII. kapituluan hauteskunde-eguna azaltzen da. Boto-ematea kontrolatzeko hiritik bidalitako jauntxoek agenteak aurkezten dira eta "bolillo" kasuak ere agertzen dira, hau da, pertsona batzuk beste batzuen nortasuna ordezkatuz botoa ematera aurkeztu eta haien txartela onartzea. Gertakari nagusia Izarzelaiako hautesguneko hautestontzi bat haustearena da; izan ere, bertako botoak jauntxo liberal-kontserbadorearen kontrakoak baitziren. Ramon Goigaztelu, hautes-mahaiburua, erail eta hautestontzia hautsi egiten dute.

XVIII. kapituluan Miguel atxilotu egiten dute, eta Izarzelaian berriro egiten da bozketa. Garaipena nazionalistentzat da Dorkaitzeko jaunaren laguntza ausartari esker; zeinak, bakarrizketa luze batean, herriaz ahaztuta egon direla eta bere portaera propioa eta euskal handiki lurjabeena gaitzetsi ondoren, nazionalisten taldean sartu eta euskal naziotasuna berrezartzeari ekiten baitio.

Eleberriaren bukaerako bi kapituluetan, Emilia de Aldaganek Maria de Solaureri egiten dizkion hiru gutunak azaltzen dira, Miguelenganako maitasuna eta laster ezkontzeko duen asmoaren berri emanez. Kanpo-egintza nazionalistek hauteskundeetan lortutako garaipenarekin amaiturik, Emiliaren eta Miguelen arteko harremanari barne-soluzioa emanez amaitzen da eleberria. Lehen gutuna ekainaren 9an dataturik dago. Emiliak ingeles ikastetxe batean, zortzi urte lehenago, 14 urte zituela jasotako hezkuntza gogoratzen du, maitale batzuei emandako ezezkoak eta Miguelenganako hurbiltze-prozesua.

Bigarren gutuna ekainaren 10ekoa da eta bertan Emiliak Miguelekin dituen harremanen berri ematen dio aitari.

Azken gutunak ekainaren 18ko data darama. Emilia eta Miguelen arteko harremanen azken fasearen berri ematen du, mutila lantegitik irten eta azkeneko maitasun-konpromezura arte.

2.3. OBRAKO DENBORA

Eleberriak abuztuaren amaieratik ekainaren 18ko gutuna arte doan epea hartzen du, nahiz eta oroitzapenean eta denboran atzera-itzultze asko izan, batez ere II. eta III. kapituluetan. II. kapituluak Miguelek jaiotzatik izan duen bizitza kontatzen du, baina III. kapituluan Madrilen ekainaren 4ra arte ikasle gisa izandako esperientziak kontatzen ditu, 24 urte betetzear zegoen garaikoak hain zuzen. Atzerrian bi urte ematen ditu eta lantegian beste hiru hura zuzentzen ikasiz, kontaera hasten denera arte. Protagonistak 29 edo 30 urte ditu, antza. Kapitulu horietan (II eta III.ean) izan ezik, eleberriaren garapen guztia kronologikoa da.

2.4. DESKRIBAPENAK

2.4.1. Mendiak eta itsasoa

Eleizaldek ondoen menperatzen duen baliabide literarioa deskribapena da. Beti tonu tradizionalari loturik, atzealdean mendiak dituen paisaia baten kokapenak markatzen du eleberriaren hasiera; mendiak funtzio ideologiko batekin loturik daude beti eta Euskal Herriko mendia sentimendu nazionalistaren funtsarekin identifikatzen da, antzinako istorio edo elezaharrekiko erlazioan: “mendebalean, Urrozkainen harkaitz iluna, eta bertan arpe eta lurpeko zingirik-amialamien bizilekuak, herri-ipuinen arabera- mendi abailduaren itxurari kutsu tragiko eta goibela ematen diotenak. Haren atzean, argiago, Oyanetako mendia eratzen zuten gailur konikoen segida nabari zen, gure Erdi Aro irakineko borroka odoltsu eta errepikatuen antzoki izan zena” (5. orr).

“Eskuinetara Goierriko mendien labirinto guztia hedatzen zen, inolako bortxarik gabe ekaitz paleontologiko baten uhindura ero batekin konpara zitekeena, bat-batean harri bihurtua, eldarniotan zebilen taumaturgo baten keinu ahaltsuak une batean gatzatua” (7. orr).

Etengabe egozten zaizkio mendi-paisaiari euskal herriaren funtsezko ezaugarriak: “konbizio intuitibo oso sakona zeukan: mendi populatu eta hostatsurik gabe, euskaldunak ezin bizi zitezkeela” (12 orr.). Beraz, Ramon zaharra konbentzurik dago bere herria laster galduko dela mendi horien desagertze edo eraldatze exotikoaren ondorioz, eta honela esaten dio Migueli: “Hi gaztea haiz eta nik zorionez ikusterik izango ez dudana eta ezingo nukeena ikusi ahal izango duk. Mendi hauek zuhaizgabetuak, zeharo soildu eta eremu bihurturik. Etorriko duk egun hori eta Euskal Herri zaharraren azkena izango duk” (11 orr.). Aldi berean bilakaera hori Gaztelaren egoerarekin konparatzen da, han lekoak eta lekoak zuhaitzik gabe baitaude: “Berandu baino lehen ikusiko duk hemen egoera bera” (12 orr.).

Madriren bizi diren ikasleek mendi horiek gogora ekarri nahi dituztenean hiritik kanpora jotzen dute, atzealdea ikustera “Guadarramako mendi-paisaiak, nahiz eta mendi horrek, beste erakuntza geologiko bat duelarik, euskal mendiekin zerikusirik ez izan. Baina batzuetan elurra eduki ohi zuen, eta ez Madriren ikusten zen zikin, lohi eta beltza -sats-elurra esaten zutena bere-, baizik zuri-zuria eta lohigabea, Gorbeia, Aizkorri edo Aralarkoa bezalakoa” (47 orr.).

Barnealdeko eleberri bat da, ez kostaldekoa. Horregatik, XIII. kapituluan izan ezik, Eleizaldeak doi-doi erabiltzen ditu itsas elementu deskribatzaileak. Portura hurbiltzen ari den trenetik ikusten duenaren arabera soilik egiten du itsasoaren deskribapen bat: “Goialde haietatik urek erabat geldiak ziruditen, arbel gris urdinskazko estrato handiak bezala, han-hemenka zerrenda fantastikoez, pitzadura apatetsuz zeharkatuak; baina kostaldeko ertz guztia aparrezko troxa zuri-zuri zabal batez hornitua ageri zen, kosta zafrazten ari zen uhinketa erotuaren zantzu argia” (232 orr.).

Agian eleberri osoko deskribapenik borobilena abuztuko arrats bati buruzkoa da, kolore desberdinen pertzepzio finarekin: “Zeruak, Mendebal aldera, gasa txit ikustetsuak agertzen zituen, hain gorri argitsukoak non urrezkoa baitzirudien, ezinezko karminez, purpura fantastikoz urtua. Tonu gorri horiek pixkanaka degradatuz zihoazen, ilunduz, zinabriotuz, odol gori bihurtuz, okre distiratsu bilakatuz, eta hodei arin batzuen urdin hausgara jarri zuten burutakotzat, zeinen ertzek soilik gordetzen baitzuten minutu batzuk lehenago masa osoan miresten zen distira apur bat. Hodei horiek zeru-atzealde txit argi batean zihoazen igerian, urdin oso diluituz tindaturiko berde lauso batez bezala” (20 orr.).

Aitzitik, egintza berandutzen duten deskribapen batzuk agertzen dira, eleberriaren bilbe-ari ezer gehitzen ez badiote ere. Hala gertatzen da Miguelek César de Aldaganengandik jasotzen dituen gutunei buruz egiten duen deskribapen dohakabe eta aspergarriarekin. “Tamaina guztietakoak zeuden; itxura guztietakoak: handiak, erliebedun menbrete urdinekoak, estafeta ofizialen zigiluekikoak, Kongresu, Senatu edo Ministerioetakoak; beste batzuek garbanzu-koloreko azalak zituzten, lakre gorri edo gris perlazko seiluekin, enblema heraldikoak ageri zituztela; beste batzuk tamaina komertzialekoak ziren, azal urdinska edo horikoak, industri eta merkataritza etxeen menbrete inprimatua edo litografiatua zutenak; beste batzuk, azkenik, izaera pertsonalagokoak, kanpo-zeinurik gabeak, azal erabat zuri edo luturen batengatik ertz beltzekoak, tamaina desberdinetakoak. Gutun horien hartzaileak eta jasotako erantzunak ere oso desberdinak ziren. Horietako batzuk, ireki ere egin gabe, azalari begiratu bakar bat eman eta zatitu eta don Césarrek ezkerretara zeukan saski zilindrikora jaurtikiak izaten ziren; beste batzuek ohartxo bat hartzen zuten sinaduraren oinean eta bi paper-tinkagailutan banatzen ziren, seguraski bi zerbitzu desberdinetara, administrazioa eta sail teknikora bideratzeko,…” eta aurrera darrai deskribapenak.

2.4.2. Historia, elezaharra eta paisajea

Magma nahasian elkarturik, elementu historiko, legendario eta paisaiatzeko aurkezten dira, beti ere historia, tradizioa eta euskal herriaren barne-muinen gordailu den paisaiaren ebokazioa lortzeko elkarturik.

2.4.2.1. Historia

Finkatu zituen Miguel de Gaztanbidek begiak “laino grisaskan, haren itxura hartzen baitzuten, ordu hartan, Urdulegiko mendi garai eta urrunduek, jadanik Bizkaiko lurretan. Hemen ere Miguelek zain zeuzkan oroitzapen historiko higuigarriak, duela gutxi gertatutakoak. Zeren Urdulegiko mendi haiek alfonsotar armadaren soldadu-talde baten eta armada karlistaren bizkaitar dibisioaren arteko borroka lehiatsu eta odoltsu baten lekuko eta gertaleku izan baitziren, gerraren azken uneetan, barreiatze orokorra baino pixka bat lehenago, orduantxe utzi baitzuen Euskal herria etsaiaren mende, defentsa eta baldintzarik gabe, Madrileko gobernua-
ren eskuetan” (6 orr.).

2.4.2.2. Elezaharrak

a) Gerrakoak

Herri-kanta bat entzutearen ondorioz sortzen da:

“Oyaneta´n bai, bai!
Izan genduan yai”

“Historiak argi-sorta bat isurtzen zuen euskal folkloreaken zoko ilun horretara. Garaipen kantu bat besterik ez zen, kemen erdi-basatikoa. Gebarenek XIV. mendean sortu zuten, beren betiko etsaiei, Igor-Areztitarrei Oyanetan ezarri zieten enboskada sonatua ospatzeko; enboskada horretan irauki ziren betiko leinuburua, bere sei seme-alabak eta laurogei-laurogeita hamar jarraitzaile” (6 orr.).

b) Mitologikoak

Txandon ikazkin zaharrak, ekaitz-arratsalde batean, bere etxolan kontaturiko elezaharra edesten digu Miguelek, ekaitzaren babesean daudela: “Maiteder neskatila oso ederra zen, elurra bezain zuria, eguzkia bezain horaila, “jentilen garaietan” inguru hartan bizi izan zena (...) Garden eta Urden, bi anaia bikiek maite zuten, nahiz eta elkar ez tristetzearren maitasun hori ezkutatu (...). Azkenik, aukera egitearen ardura zoriaren baitan uztea erabaki zuen neskatilak. “Jasotzen nauenarena izango naiz” garrasi egin zuen harkaitzaren erpinetik behera amilduz. Bi anaiak, lasterka joan zitzaizkion, besoak zabalik, hartzera. Salto egitean, Maiteder urjauzi bihurtu zen; bi bikiak bi harkaitz ia berdin bihurtu ziren; erorikoan neskatilari laguntzeko; semeen zoria deitoratuz bertaratu zen ama dohakabea goroldio lodi biguin itxuraldaturik gelditu zen, zilarrez ziprztindua, seme-harkaitzak amultsuki bilduz” (8-9 orr.).

c) Akelarreak

“Han jaisten dira amialamiak ilargi beteko gauetan, hantxe bertan jaiotzen diren iturrietara basa-loreak jaurtiz; hantxe entzuten da basajaunaren txistua eta artzainek, lainoa den goizetan, haren isla hauteman ere egiten dute batzuetan” (8 orr.).

Hitz batean, paisaiak osagai fantastikoak biltzen ditu, baserri-giroko interpretazio benetako batek bakarrik adieraz ditzakeenak, horrela paisaia eta elezaharra esentzia nazionalen osagai bihurtzen direla.

2.4.3. Ruralismoa

XIX. mendearen erdi aldetik hasita baserri-giroko estereotipo bat eratuz doa, eta horren arabera baserria eta baserritarrak laster ideologia nazionalistaren osagai izango diren bertute batzuen adierazle dira. Sarritan ahazten ditugu, hala ere, lanaren banaketa sozialaren eta ekonomia merkantil baten gorakadaren ondorioz eta sarritan jabegoa galtzearen eraginez baserri-munduak XVIII. mendean jasan behar izan zituen biziraute-arazoak: "XIX. mendearen bukaerako euskal ideologia politikoetan egiten diren sinplifikazioen jokoan, familiak baserrian duen egiteko nagusia moralitate-sinbolo bihurtzen da, eta mende oso batez -azken gerraostera arte, Caroren estimazioen arabera- hiri eta industri bizimoduei loturik irauteko gauza izan diren nekazaritza-giroko kultur formen koherenziak, berriz, estrapolazio ideologikoko prozesu berri bati oinarria emateko balio du, aipaturiko baserri-giroko bizimodua ordena natural, iraunkor, gatazkagabe bezala aurkezten baita enfrentamenduen eta iraultza industrialak berekin dakarren maila guztietako (ekonomia, politika, moral, kultura mailako) degradazioaren aurrean, erreferente kritiko gisa har daitekeelarik (Elorza, 1978:169).

Errealitate historiko horren aurrez aurre, Eleizaldek gorde egin nahi du euskal Arkadia: "Gero eta garbiago ikusten dut, Mary, kosmopolitismoak gutxien zigorturiko herrialdea, Mendebaleko Europa guztian naturalena, jatorrena eta egiazkoena, oraindik gure Euskal Herria dela" (364 or.).

Ikuspen horrek argitzen du Juli de Erdoiztabereari egiten zaion kritika; izan ere, Elik bere seme Iñaki bertan utzi eta Madrilera inude joatea erabaki du, bere nahiak zirikatutik eta Epifania de Lubaigain izeneko beste neskame batek, Atanagildo, Lanbibarreko mediku maketoak eta don Ceferinok, Izarzelaiako Santikurutzeko apaizak hara deiturik. Miguelek apaiz horren jorkaera kritikatzan du, hirian erremediorik gabe galbidean sartzen diren neska euskaldunen emigrazioa bultzatzen duelako.

Koldo Eleizaldek euskal baserri-giroaz egiten duen lanketa literarioa hiritik egina da, Arturo Kanpionek ere egin zuen bezala, eta horrenbestez, benetako egoerari nekez lotzen zaion ikuspegi idealizatua dauka ingurune horri buruz; hala ere, nazionalismoaren jatorri hiritarrean aurkitzen du azalpena, zeren "Euskal Herriko bizitzan baserri-giroak izan duen esanahi nagusiak pixkanaka haren ikuspegi sublimatu bati egin baitio leku, bitariko eginkizun ideologikoa betez: batetik nazionalitatearen erreserba morala, eta baita sinbolikoa ere, izatea, eta bestetik ardatzaren polo positibo izatea, zeinaren alde negatibo, industria eta demografia aldetik eraldatzen ari diren guneetan sorturiko harreman gatazkatsu berriei baitagokie. Arazoaren ingurune errealeak azkenerako lausotu egiten dira baserriko biztanlearen irudi idealizatuaren aurrean" (Elorza, 1978: 172).

Horrela, bada, ruralismoa, ideologia nazionalistaren oinarria, atze-ohal bat da, eta horren gainean islatzen dira gizarte industrial berriaren eta baserri-giroko gizarte zaharraren artean dauden gatazkak. Sarritan azaltzen dira etorkinak ere, eta aurreko euskal errealitatearen distortsioa leporatzen zaie.

2.4.3.1. Landibar hiria

Landibarrek, berez, eleberriaren denbora guztian ageri den dualismoa adierazten du. IV. kapituluan, Kaleberri "ikusgarri eta kurtsi" batetik sarrera daukan hiri bat bezala ageri da deskribatua, non zerbitzu ofizialak eta egoitza hoberenak aurkitzen baitira, gaur egun herria bitan banatzen duen Landibar zaharreko Kalenagusia darraikiolarik: Goialde nekazari eta dendarien auzunea da, baita Landibarren tradizio luzekoak diren familia leinargiena ere; eta alderdi berria, Bekalde deitua, Legarda ibairantz jaisten dena, langile, tailer eta industrializazioarekin heldu diren etorkin-familien auzunea da.

Goialde da Landibarreko auzune zaharra eta bertan aurkitzen da batzokia. Bertako jendea serioa, tradizionalista, begiratu, berriketa gutxikoa, elizkoia, modernoa den guztiari destaina egiten diona da. Benetako landibartarrak dira eta kale horietan barrena paseatzen zen Miguel bezpera-orduan, giro bakarti, arkaiko, klerikal, tristean, atarian eserita errosarioa errezatzen ari zen amonaren bat aurkituz, zeinek Erdi Aroko garaiak gogorarazten baitzizkion, Erdi Aroko euskaraz galderaren bat noiz egingo ote zion zain.

Bekalde auzune behetarra da, iskanbilatsua, fabrikak eta armarririk gabeko etxeak dituen, eta bertako kaleetan animazio handia izaten da beti: haurrak, balkoitik balkoira hitz egiten duten emakumeak, gaztelaniaz mintzatzen diren nafarrak, erriberatarrak, eta langileak ibiltzen diren kafetegiak; langile-elkarteen Zentro sozialista bat ere badute bertan.

Landibarreko langile euskaldunak nazionalistak dira eta gehienak Goialdeko batzokira joaten dira. Langile etorkin edo yabanak Zirkulu katolikora joaten dira nagusien atsegineko izan nahi dutenean, edo langile-elkarteen Zentrora, eta elizbarrutiko Gotzainak debekaturiko "*Páginas libertarias*" izeneko paper bat argitaratzen duten akraten taldetxo batekin biltzen dira.

Bikoiztasun horretan ageri den enfrontamenduaren haziak bizia ematen dio eleberriaren bilbeari, eta gertakariez berretsi nahi du protagonistak defendaturiko tesia: "Arlo guztietan gara ez bakarrik desberdinak, baita kontraerriak ere, ez kontraerriak soilik, baita bateraezina ere (...) Gure Herrialdean herritxoak hiriak baino hobeak dira, eta horiek hiriburuak baino hobeak" (46 orr.).

Aurreiritzi horien arabera "gure nazionalitatearen azken gotorlekua den baserria desagertu egingo da orduan, industrialismo zorabiarazle baten uholdepean, denbora gutxian zeharo aberasteko egarriak etengabe zirikatuz" (12 orr.).

2.4.3.2. Madril hiria

Eleberriaren III. kapituluak autobiografikoa da zalantzarik gabe, autorearen beste artikulua batek, "Nuestros veinte años" izenekoak argi erakusten baitigu bien arteko parekotasuna; kapitulu horretan kritikarik garratzenak egiten ditu Madril hiriak eta madrildarrek, eta hedaduraz, Espainiak eta espainiarrek eratzen duten antieuskalduntasunaren paradigmati buruz.

Euskal ikasleak, euskal unibertsitatek ez dagoelako Madrilera joatera beharturik, bidaiari bertan erakusten du bere izaera desberdina: "Miguel ohartzen zen ikasle horiek eta euskaldunak ez zirenak, oro har, pozez txoratzen joaten zirela Madrilera, atsegintoki gorena bailitzan, beren atzean ezer utziko ez balute bezala(-...) Euskaldunak, ez. Madrilek eskaintzen dituen atsegin errazenetarako sarbidea zutenek berek ere (...) ezin zuten aberri-lurra utzi tristurazko sentimendurik gabe, ahal zen bezala disimulatzen zuten nahigabe sakona sentitu gabe" (39-40 orr.).

Horrela, ikasleek Madrilen egiten zuten bizitza etsaitasunezko giroan gertatzen zen, eta bertan ez zen falta izaten hiria, biztanleak eta haien ohiturekiko kritika ere.

a) Hiriaren kritika

“Espainiar gortean guztiari higuigarri zeritzon: kaleetako zola sukarriz laztua; udaltzainak nabarmenkiro ausente; giroa gozakaitz eta hilgarria, glazial eta sahariarra; elikadura osasungaitz eta guztiz garestia; eraikuntza, arazeriatsua edo hondatua; politikakeria, haurkeriaz eta kiratsez betea; flamenkomania, bihurritu eta ergela; gordinkeria gainezka eta letrinarioa; irudimenen perbertsioa halako punturaino eramana, non ez baitzegoen espainierazko berbarik, esanahi zuzen eta errugabeenekoa bera ere, zentzu esoteriko lizunaren jabe ez zenik” (41 orr.).

b) Madrildarren kritika

“Gauzarik oinarritzkoenen ezjakintasun sakona, edozertaz eztabaidatzeko eta iritzi merke-
ra jotzeko askitasun barregarriarekiko kontraste eginez; ez Jainkoagan eta ez deabruagan sines-
ten ez duen, baina sugearen eta euritako irekiaren malefizioan eta muskerra eta konkordua-
naren araoan fedea onartzen duen herri zaharkituaren eszeptizismoa; beren materialismo
erradikala, “bost axola niri!” utilitarismo lehorra; “doala eta izorra dadila!” esamoldeak erakus-
ten duen makurkeria sakona, hain sarri eta aukera desberdinetan entzuna, non Miguel sines-
ten hasi baitzen esalditxo makur eta lizuna leit-motiv derrigorrezko baten gisakoa zela, maxi-
ma nazional moduko bat, jende haien aforismo eztabaidea ezin bat, zeinentzat sakrifizio esku-
zabal oro “leloarena egitea” baita eta bere burua nekarazten duen idealista oro, panoli
bat”(41-42 orr.).

c) Madrilgo Aste Santuaren kritika

Landibarko protagonistak arbuioz kritikatzten eta deskribatzen du Madrildarren Aste San-
tua, “buruan mantila zuriak eta teilazko orrazi handiak erabiltzen dituzten neskati-
len erakusketak gisagabea” edo Ostiral santuko “Cara de Dios” erromeria, “txistu, oihu, maldizio eta biraoe-
kin” non “txulak litsekiko mantoietan beren burua nabarmenkiro bilduta eta bizimodu eskase-
ko emakumexkek, aurpegia pintaturik eta lore zimelduak buruan dituztela, gizonekiko harre-
man lohia bilatzen duten eta mila eratarata probokatzen dituzten”, “elkarrizketa lizun, biraoz zir-
tatu eta iseka sakrilegoz apaindurikoen attergabeko zurrumurru bat eta abar”.

2.4.3.3. Dantza

Sabino Aranak bere obran etengabe eraso zien autoktonoaren eta kanpokoaren arteko
nahasketa ziren ohiturei eta bereziki dantzei, eta eraso horiek luzaroan iraun zuten ideologia
nazionalistan; izan ere, euskal balioen galera ikusten baitzuen horietan, etorkinekin nahastu
eta aldi berean gaztelania nagusitzen zelarik hizkuntza gailen gisara hiri-jai mota horretan.
Eleizaldeek ez zuen eleberriak eskaintzen zion aukerarik galdu nola Landibarren hala Madrilen
kritikatzen duen elementu hori sartzeko.

Landibar: “Errosarioaren hasiera adierazten zuten kanpaiak jo zituzten hiru aldiz, eta aldi
berean, musika-banda batek pasodoble baxu bat, generoko espainolenetako bat markatze-
ari ekin zion. Osteguna zen, eta Udal “aurrerakoi” batek erabakita zeukan aste-
ko egun horretan Zumardiko pasealekuan udal-musikazko saioa, eta zegokion dantzaldia egitea. Pasodoble
txuleskoaren lehen txin-txina entzun bezain laster, neskati-
len lerro luzeak eratzen zituzten be-

sozko kateak desegin egin ziren, eta horiek lasterka joan ziren, pozezko garrasiak eginez, musika kanalleskoak dei egiten zien tokira (...). Eta pixkanaka agertu ziren, hornei oso itsatsirik, gizonetako-itzalak, eta mamuak bezala lerritzen ziren Zumardira zeramaten kaleetan barrera, zeinen puntu estrategikoak, bai ilunpearengatik eta bai beste inguruabarrengatik, giza-banako horiek hartzen baitzituzten jakintsuki, zeren Landibarko herri-dantzatik askok uste zutena baino atsegin handiagoa ateratzen baitzuten grina doilor jakin batzuetarako”(22-23 or.).

Beste batzuetan dantza kritikatzan badu plaza elizatik hurbil dagoelako izaten da eta Goialdeko auzoek horren aurrean sortzen duten eskandalu eta protestarengatik.

Ez da txikiagoa Madrilgo “La Bombilla” lokaletan egiten den dantzaren aurkako hitzaldi zorrotza, batez ere hartan esku hartzen zuten emakumeen aurkakoa.

“La Bombillako emakumezkoen partaidetza ugaria bezain ñabarra izaten zen: bazter-auzategietako txulatzoez, beren aurpegi zurbil, sudur luze eta begi eta ile beltz-beltzarekin, jatorri judutarrekoen zeinu guztiak ageri zituzten, horixe baita berena; nerabazarora doi-doi heldutako neskatoak, ordurako tuberkulosia, epilepsia edo neuropatietarako bidea irekitzen duten bizioen estigma fisikoak zituztenak; gerruntzegile eta jostuntxoak, zeinen begi likitsak, distira nakarezkoz beteak, ezin gizonetako-begiradaren aurrean beheratzen ez baitziren, zeinen esku lohiek ordurako bilduak baitzituzten perbertsioaren lore guztiak, bizioaren uzta guztiak; hogeita hamarretik berrogeirako histerika eta ninfomanak, sentimentalismo jeltinatuko batez konplikatuak, estrabismo eta konbulzioak izaten zituztenak eta zizpuruka bihurritzen zirenak gizon batek bere besoen artean estutu orduko” (50 or.).

2.5. ERRETRATUAK

Deskribapenengatik baino areago, Landibar ugaria da pertsonaietan tipo lortuen galeria oso bat eratzen baita; guztiek esaten eta egiten dutenarengatik nabariagoa da Eleizalderen zorrotzasun psikologikoarengatik baino; azken ezaugarri hori areagotu egiten da emakumeengan. Esan genezake Eleizalderen estiloa, pertsonaien erretratuari dagokienez, Pio Barojaren antz handi samarrekoa dela.

Egintzako protagonistak mugaturik aurkitzen dira, elkarren kontra ari diren taldeetako batekoak baitira, eta beren ezaugarriak taldeetako bakoitzarengandik espero denari dagozkie. Esan dezakegu egintzaren hasieratik pertsonaien portaera aurreikusgarria dela, hainbestearinokoa baita autoreak bilbearen garapenarekiko duen kontrola.

2.5.1. Miguel de Gaztanbide

Eleberriko heroia Miguel de Gaztanbide y Esterenalde da, jatorriz Baztangoa farmazialari baten semea. Miguelek 7 urte besterik ez zituela hil zen ama eta 13 urterekin galdu zuen aita. Bere arrebaren ezkontza onari esker, Miguelek ez du baliabiderik izango ikasten jarraitzeko, aurrena jaiotzako ibarrean dagoen erlijioso-ikastetxe batean eta 17 urterekin Madrilgo Zientzia Fakultatean, zeinean industri ingeniari titulua eskuratuko baitu ekainaren 4an, 24 urte betetzeko gutxi falta zaiola. Komun izeneko hiru urteak Fakultatean egin ondoren, industri ingeniari-tzaren aldeko apostua egiten du, bere nazionalismoaren eraginez, “Estatuarekiko independentzia”rekin lana egin ahal izateko eta bere jaioterriko hiri industrialetako batean kokatu ahal izateko.

Miguel gaztearen gaitasunek berehala definitzen dute abertzale zintzo eta azkartzat: "Fraideen disziplina bigunak mesede egin zion Migueli, zeinen izpiritua borondatetsu eta artega baitzen, nahiz eta sentibera eta bihotzabala izan. Erlijioso bikainak txundituta uzten zituen bere adimen argiz eta orotarako gaitasunez. Latinak biziki erakarri zuen, gero Matematikak, ondoren natur zientziek; espainiar literaturarekiko bakarrik erakutsi zuen halako aiher bat, klasikoa ere barne hartzen zuela" (31 orr.).

III. kapitulu autobiografikoaren ondoren, zeinean Madrilgo ikastaldian bizi izandako esperientziak kontatzen baititu, Koldo Eleizalderen elementu autobiografikoak nabarmentzen dira, bera ere Madrilan ikasketak egitera beharturik aurkitu baitzen. Eleberriko protagonista, Eleizalderen modura, jadanik abertzale irmoa zen bere ikasle-garaietatik: "Zeren, kontuan izan beharra dago Miguel Gaztanbide jadanik abertzale irmoa zela. Ordurako eginak zeuzkan erromesaldi bakarti eta sentimentalak Amaiur gazteluaren hondakin beneratuetera, espainiar tropen menpean erori zen azken nafar gotorlekura, eta begiak malkoz bustirik zituela, otoitz egina zen Aberriaren independentziaren alde hildako nafarren betiko atsedenen alde. Ikastetxeko garaian, halabeharrez eskuratu zituen Bizkaia eta Gipuzkoako egunkari nazionalisten ale banaka batzuk irakurri izanak inondik ere disimulatu nahi izaten ez zuen suharrez betetzen zuten"(37 orr.).

Erreserba moral eta politiko horrekin bere zintzotasuna zaintzea lortu zuen, nahiz eta Madrilan egon: "Bere zintzotasun moralari eustea lortu zuen, bere burua arreta handiarekin zainduduz, lanari gogotik ekinez -obsesio batzuentzat arao ona baita hori- eta jaio zen ibarreko, aitararen, anai-arreben, don Feliperen aholkuen oroitzapenez arima indarberrituz" (51 orr.).

Pentsatu bezala lan bat lortu ondoren, Miguel talde nazionalistako bizitza politikoan sartzen da buru-belarri, eta jarrera horrek arriskuan jartzen dio enpresan duen lanpostua, baina azkenean etorkizunean emazte izango duen enpresarioaren alabaren eskua izango du saritzat, politika nazionalista bertan behera uzteko jauntxoak egiten dion eskaintzaren froga gainditu ondoren:

"- Gorteetarako alduntzak, Madrilako bizitza politikoak, Estatuko goi-postuek ez al dute erakarmenik zuretzat?"

- Ez, jauna. Nik nahi dudan guztia hemen dago, Herrialde honetan, baita niretzat bizitzari esanahia ematen dion guztia, baita izpiritua jasotzen duena ere. Han ez daukat ezer, ez dut ezer eduki nahi.

- Hori antiespainolismo erradikala da (220 orr.).

Eleizalde Miguelen izaera judu-kontrakoa bera ere positibotzat aurkezteraino iristen da, zeren ideologia nazionalistarentzat espainolaren aurreko bat besterik ez baitzen eta gainera Jesukristoren gurutziltzatzaile izan baitzen:

- "Zuk esan zenidan behin, ugazaba, bazela munduan zehar barreiaturiko arraza bat eta lurrari eta lurreko lanei zien gorrotoarengatik bereizten zela besteetatik.

- Bai, egia duk, Ramón: Beni-Israelak, gure antitesi bizia diren horiek... euskaldunok egiazko euskaldun ginenean. Arraza horrek hazi ugari utzi dik espainolen artean. (13-14 orr.).

Egintzan nagusituz, eleberriko heroiairen gainetik, euskaldun-antieuskaldun etengabeko dikotomia aurkitzen da, tipo eta egintza ugaritan irudikatua.

2.5.2. Pertsonaien taldekatzeak

Eleizaldek sortutako pertsonaien ugaritasuna hiru tertuliaren inguruan biltzen da:

a) Patxiren kafetegia, nazionalisten tertulia-gunea; bertan biltzen dira Eugenio Azkue medikua, Indalezio Legorburu arkitektoa eta Teodoro Zumeldi abokatua, Miguel Gaztanbide ingeniaria eta batzuetan Enrique de Agerre-Muruia nagusia. Aise nabarmentzen da pertsonaia-tipologia bat, aurreiritzi nazionalista ruralistetatik oso urrundu den maila intelektual eta ekonomikokoa, nahiz eta beren ideologiarekin teorikoki hura defendatu.

b) “Armonía y Unión Landibarreas” Kasinoko kideak, logia masondar bateko kide ere badirenak; logia horretan Lesmes Etxaran Beneragarri da eta Pancho Ipiñaga Anaia Oradore, lehena 30. graduarekin eta bigarrenak Arrosagurutzea duela. Logia horretatik planteatzen dira bizkaitarismoaren aurkako erasoak; tertulia hori herrialdera kanpotik etorritako pertsonaia batzuek osatzen dute, hala nola, medikuak, indianoak eta maisuak, exotismo atzerritarra sartzen duten agenteek. Kasino horretan biltzen ziren Don Lesmes, don Alejandro, don Pancho, don Trifón eta abar...” eztabaida “zientifiko” eta gramatikaletarako plaza bat baino zerbait gehiago zen, siesta indianoetarako logela baino zerbait gehiago; han laguntza estua eskaintzen zitzaion jauntxokeriari alderdi nazionalistaren aurka ezarritako borroka zitalean ”(77 or.). Handik abiatzen ziren, halaber, euskaldunen aurkako salakuntzak, Espainiaren aurkako delituengatikoak, zeinak beti 2 urte, 4 hilabete eta egun batekin zigortzen baitziren.

c) Gizarte-egintzen inguruan eraturiko emakumeen tertulia, zeinean esku hartzen baitzuten aurreko bi taldeetako emakumeek. Horrela, Atanagildo Suárez Pelón mediku leondarraren emazte den Teotisteren ondoan Maritxu Solare de Legorburu aurkitzen da, arkitektoaren emaztea eta Emilia de Aldagan, Miguel de Gaztanbideren emaztegaiarekin Corkeko ikastetxe irlandarrean ikaskide izana. Emakumeek beren “tertulia biziak sortzen dituzte, kongresu txikien erara, gizonezkoenak baino askozaz balio gutxiagokoak ez direnak” (232 or.).

Emakumeen taldeak enfrentamendu politikoa agertzen du bere baitan, nahiz eta beren oinarritzko egitekoak gizarte-obrak izan. Horrela César de Aldaganez adierazten du “ez dela emakumeentzako hizketagaita, politika-gauzak direlako” (224 or.) edo “Emakumeok inkoherentiaren logika daukazu” (226 or.).

2.5.2.1. Pertsonaia euskaltzaleak

Ordezkarri garrantzitsuenak, protagonistaz gainera, bi dira: Ramon agure beneragarria eta Enrique nagusia. Ramón Goigaztelu arraza-bertuteen eredia da, Miguelek deskribatzen digunez: “agure baserritar baten isla irmoa eta aurpegi kementsua hauteman zituen; abar-txozko bilduma bat egiten ari zen bitartean atsegin handienarekin irribare egiten zion, hortz osasuntsu eta sendoak erakutsiz ezpain mehe eta finekiko ahoan. Sudurra luze, zuzen, zulo estuekikoak, eta begi gris eta zoliek, baina onezko gizontasunez beteek, ematen zuten, V erako aurpegiari, euskal arrazaren ezaugarri den horretan, gizon argi, irmo eta leialaren inpresioa”.

Miguelen eta Ramónen arteko topaketan, azken horrek esaten dio laster 500 urte beteko direla Iturrietako baserrian bizi direla eta egun batzuk lehenago, huntz-abar batzuk kentzean familiaren armarria aurkitu zuela. Horregatik Migueli iruditzen zaio “baserritarren fisonomia bereziki argitzen zela, Iturrietako lur haiek beren izerdiaz busti zituzten asaben, aurrekoen

ezin konta ahala belaunaldien izpiritualitate noble, sotil eta garaia haietan islatuko balu bezala” (14 orr.). Eleizaldeek Ramonen izaera euskalduna azpimarratzen du, arraza-ezaugarri jakin batzuk inplikatzeko dituen hizkuntza baita euskaldunarena: “Euskaldunak beti begiratuki hitz egiten du, antza denez darabilen hizkuntzak berekin daraman berezko gizalegearekin; zeren birao letrinarioa eta mintzaira lizun eta gordina gaztelaniarekin sartzen baitira. Horregatik, bere hizkuntza propioa galtzen duen euskaldunak ia beti degradazio moralaren, izpirituaren zartzaren kasu bat da”(46 orr.). Ez da lehen aldia Eleizaldeek kontrajartzen dituen euskaldunen esan egokiak eta “mica salis”a eta espainiar entzulearen gozamina izan ohi den oratoria puztua eta hitz-jario hanpatua.

Joaquin Elo, Miguelen arrebaren senar nafarra, beste bertute-eredu bat da: “Joaquin ona urrezko bihotz horietako baten jabe zen, Nabara zahar eta txit noblean aurkitzen zaila ez dena, zeren haren ametsa, borborka gainezka egiteko lehian dabiltzan onginahizko uhinak hartzeko objektu duinarekin topo egitea baita” (29 orr.).

Baserriari atxikiriko gizonaren ereduak Ramonengan mamitzen da; Enrique Dorkaitz, berri, jadanik desagertu den antzinako euskal nobleteria ruralaren ordezkaria dugu.

Enrique de Agerre-Murua, Dorkaitzeko jauna, bertako nobleteria zaharraren ordezkaria da, ezkongabea, bidaiaria, nazionalista bihurtzen den gizon zentzuzkoa, bere maizterren premiez kezkatua, Ingalaterrako jesuiten ikastetxe batean hezia, Eskozian ehizaldietara gonbidatzen dutena, bere egoitzan printzesa egiptoar baten momia ezartzeko bezain bitxia, maizter behartsuei baserriaren errenta behar bezala beharazten diona eta haur baten bizia salbatzeko medikurik onenaren gastuak ordaintzen dituen.

Hainbestearino nabarmentzen du Eleizaldeek euskal noblezasuna, non euskal nobleziak familia noble britainiar bat sortaraztearen bitxikeria irudikatzen baitu. Enriqueren dio Ingalaterran ezagutu zuela Highcastle izeneko familia bat, eta haren sortzailea XVI. mendeko Goigaztelutar bat izan zela, espainiarren kontrako borroketan Sir Francis Drakeren laguna izana eta britainiar nobleteriaren barruan Highcastle deituraz onartua; eta hori garbi asko frogatua zegoen, haren armarrian otsoa haritzaren oinean zelatan agertzen baitzen, Goigaztelutarren armarrietan bezalaxe (96-97 orr.).

Dorkaitzeko dorreak “zail” edo “iristezina” esan nahi du. Goialdeko partean zegoen eta Agerre-Muruatarren ohiko egoitza zen. Enriqueren aitak biziki esku hartu zuen 1872ko jaikialdi karlistan. Kanpainaren porrotaz konbentziturik alde batera utzi zuen karlismoa: “Alderdi euskaltzale edo nazionalista euskaldunaren erroldatzea beste nahirik ez dut jadanik”, “berak aurreikusten zuen” eran. Baina urteak aurrera zihoazen, 1876ko laidoak iraun egiten zuen eta hainbeste itxarondako berpizkunde nazionala ez zen gertatzen. Dorkaitzeko nagusia, gero eta adone gutxiago eta tristura handiagoarekin, bere dorrean itxi zen, Literatura eta Historiako bere liburu gogokoekin.

Enrique semea Stonyhursteko jesuita ingelesaren ikastetxean hezia zen. Mundu osoan baren baren bidaiari egina zen eta “biziki esku hartu zuen Dublingo sinn-feinerren errebolta odoltsu-errotako batean (89 orr.), eta horregatik debekaturik zeukan Ingalaterran egotea.

Txomin Kirtenek nazionalismoaren etsai ziren yabanek bultzaturik Ramon, Dorkaitzekoaren ahaide eta maizterra erailtean, Dorkaitzeko nagusia bere jatorria aitortu eta nazionalista bezala agertzen da: “ez zenuten ahaztu behar Agerre-Murua bat naizela, euskaldun leinargia eta Landibarkoa jaiotzez. Nola jasango nuen, mailarik eskasenero etorkin-tropel bat, arraza

guztietako esklaboen seme-alaba eta bilobak, atzo bertan askatuak, geure etxean bertan gu zapaltzera etortzea, gizon txit libreen ehun belaunaldi baino gehiagoren ondorengook, zeinen artean ez baita inoiz morrontzarik ezagutu? (329-330 orr.).

Eleizaldek Enrique pertsonariari ematen dion garrantzia honako printzipio hauetan oinarritzen da:

a) Nobleteria eta kleroa, nazionalitate ororen oinarrizko bi euskarriak!" (335 orr.). Ulertzen du noblezia eredu dela bertan bere buruari begiratzen diotenentzat eta pertsona horiek kredo nazionalistara bihurtzea lortzen bada, gainerako herritarrentzat jarraibide izango dira.

b) Egin dezakeen lan garrantzitsua aitortzearekin batera, euskal nazioaren arazoan aurrean ageri duen pasibitatea kritikatzeko zaio, izan ere horrek herriak ahazmendura botatzea ekar baitezake: "Merezi duguna daukagu. Ez dugu ezertxo ere egin euskal nazioaren alde: bizidunak da euskal nazioak erabateko ahazmendu horrekin ordaintzea" (334 orr.).

c) Euskal lurjabeak bere burua kritikatzeko du herria ahaztu eta bere erroetatik urrutizten duten ohiturak hartu dituelako: "tennis-erraketa, jockey-zartailu, dantza-maisuaren pochette bihurtu da"(335 orr.).

Euskal noble ruralari garrantzia ez datorik bere klasetik baizik eta herriaren tradizioaren eta bertute jatorrenen esentzia izatetik. Horrela ulertzen da euskal neskatilekin ezkondu nahi duten noble espainiarrak gogor kritikatzeko: "gulen zelaiko inozo hirukoitz hori, haur polit eta deusez hori, Torreverdeko kondetxoa" (333 orr.). Egotez ez dago inolako desberdintasunik espainiar noblearen aisiazko jardueren eta Dorkaitzeko jaunak egiten dituen artean, baina tratamendua zeharo desberdina da, zeren azken horrek bere baitan herriaren askatasuna aitortzen baitu: "ni, euskalduna naiz, ez naiz ezerein erregeren mendeko; ni, Dorkaitzeko nagusia, ez naiz inoren zerbitzari. Ni Borbondarrak historian agertzea amets egin baino lehenago Europan aspaldiko zen herri batekoa eta arraza batekoa naiz" (333 orr.). Beste jaun euskaldun batzuk espainiar nobleziara bihurtu izana kritikatzeko da "gero eta gehiago nahastuz hamabi tribuekin, semiten lakra guztiez kutsatuz"(334 orr.).

Begibistakoa da Eleizaldek euskal lurjabeak kausa nazionalistara erakartzeko duen interesa, eta industrian izandako arrakastagatik noblezasun-tituluak lortu zituzten enpresarioak mesprezatu egiten ditu. Beste behin, hemen ere ruralismoaren eta aurrerapen industrialaren arteko enfrentamendua agertzen da, nazionalismo kontserbadoreak lehenaren aldeko apostua egiten baitu, nahiz eta une horretan gidari nazionalistak baserri-giroko burgesiatik ez etorri, hirikotik baizik.

Dorkaitz-tarren familia leinargia desagertzean sortzen den nostalgiarako joera areagotu egiten da Enriqueren arreba espainiar noble guztiei uko egin eta habituak janztea erabakitzen duenean: "Margarita neskatila pinpirina zen, garaia, zuria, begi urdin ederrekikoa eta elezaharretako printzesak gogorarazten zituen airea zeukana, maitagarriek sehaskatik era guztietako dohainez hornitua" (84 orr.).

2.5.2.2. Pertsonaia antieuskaldunak

Beste muturra eratzen dute. Orain arte deskribaturiko pertsonaien aurrez aurre jartzean, biziki kontra egin beharreko elementu deseuskalduntzaile gisa azaltzen dira, bizitza propioa hartzen dutela. Eleizalderen manikeismoak era guztietako bertutez hornituriko pertsonaiak eraikitzen ditu -euskaltzaleak-, eta hauen erreferente kontrajarria jatorri bikoitzeko, espainiar edo euskalduneko, pertsonaiak izango dira.

2.5.2.2.1. Jatorri espainiarrekoak

Erretratu lortuener artean, nahiz eta ezaugarrietan esajeratuegiak, Artemio Pérez-Cigüeña gobernadore probintziala aipatu behar dugu:

“Lotsagabe porrokatua, edozertaz barre egiten zuena “higiene”aren jokotik, diru-sarrera aitorrezinezkoenetatik sorta mardulak metatzen zituena, bere hazienda xahutu zuena “madrildar mintegi paregabeak sortzen dituen bizioen flora konplikatuan”(126 orr.). Erabateko etika politikorik eza, bere hizketa esajeratuki dialektal andaluziarra, emakumeenganako bere ahulezia, herrialdearen mesprezua, eta abar... dira figura negargarri bat apaintzen duten kualitateak.

Aginte betearazlearen ordezkari kritika gogorra egiten badio, ez da bigunagoa aginte judizialari, Landibar-en Fabriciano Ruygómez de la Encinak ordezkatuari egiten diona. Eleberriaren X. kapitulua epaile horri eskainia dago, gizon higuin garri eta herrialdearekiko arrotzaren eredu baita, errukarri eta ahaltsuaren zerbitzari, nazionalistekiko gupidagabea eta aldi berean katoliko faltsua. Bere gizarte-jatorria kontatzen da, oso apala eta nekazari-etorkikoa, bere ikasketak eta karreran aurrera egitea lortzeko morrontza, nahiz eta bidegabekeria handiak egin. Euskalduntasunari gero eta gorroto handiagoa dio, herriak ez ezik César Aldagan jauntxoak berak ere arbuatzen dutela sentitzen du, harentzat funtzionario soil bat besterik ez baita eta, azken finean, berak eta bere emazteak euskalduna den guztiari dioten gorrotoa piper-potoaren zapalkuntzaren eta Agaka haurrentzako propaganda nazionalistako liburuskaren gertakarian mamitzen da; horren egilea atxilotarazi egiten du, negu minean eta gaixotasuna gorabehera, indar publikoko ofizialaren aholku humanitarioen aurka, eta abertzalea biriketako tuberkulosiaz hiltzen da.

Landibarko epaileak, bizkaitarren aurka saiatu eta kriminalez ahazten denak, esaten du ez dagoela fidatzerik “Charrigurri edo Carriberri edo euskarazko beste izen horietako bat daukan inortaz: beren odol txarraren separatismoa eta errebolta daramate. Ah, probintzia honetako epaile guztiak ni bezalakoak balira!...” (176-177 orr.). Morroi-izaera du, eta bere karre-
ra guztia agintariekiko menpekotasunean oinarritzen du.

Berak dioenez, Landibarrera bidali bazuten bizkaitarren aurkako burdinazko beso izateko zen eta prozesurik aldrebesenetako batean, Iztaurreko mutiko batzuk auzitaratu zituen Errioxako piperren pota bat hankapean erabiliz Espainiari irainak egiteagatik. Gertakari horrengatik 2 urte, 4 hilabete eta egun bateko kondena ezarri zuen.

Beste prozesu batean Iztaurreko bi arrantzale akusatu zituen zarramaltza batean “Muera España!” oihu egiteagatik, izatez oihu horiek agente probokatzaileek egin zituzten arren, arrantzale errugabeak atxilotzeko.

Hitz batean, Euskal Herriaren berezko ontasunen gainean agintearen esku zapaltzailea ordezkatzeko du epaileak.

Bereziki higuin garria gertatzen da Macario aktuarioa: “Aktuarioak zaldi-tratulari aberastuaren itxura batere garbitasunik gabea zeukan: bufandatxo koipetsu batean bildurik ibiltzen zen beti, usain konplexuak zerizkiola, eta ez zuen jateko ere erantzen. Jantzki ziztrin horren artetik bisaia sokratiko baten goi-erdigunea agertzen zen, higuin hedakorra sortarazten zuena, aiher ziur eta menperaezina. Herpetiko-burusoil mate eta zahitsu baten azpian, ile-motots luze grisak, latz eta zikinak, pasatzen ziren bufandaren gainetik, zamarrote baten idunarekiko ukipena bilatzera, zeinen jatorrizko usaina ezin izan baitzen inoiz igarri: zikinkerriaren palinpesto deszifraezina zen” (178 orr.).

Ez dago hain ongi lortua maisuaren, agente deseuskalduntzaile nagusiaren erretratua: Glicerio Pedrajas, antiklerikala eta El Imparcial egunkariaren aldizkako korrespontsala da; egunkari hori gertakariak nahasteaz arduratzen da, euskaldunen aurkako propagandaren zerbitzuan. Apaizgai izandakoa zen. Palenciako probintzian jaioa, bere sinesteek bi printzipio bakar hartzen zituzten: metenpsikosia eta biderkaketarako taula. Eleizaldek ez du salatzen eskoletan bultzatzen den euskararen aurkako jarrera, urte batzuk lehenago Arturo Kanpionek Blancos y Negros eleberrian egin zuen bezala.

Euskalduna zen guztiaren aurkako borrokan nabarmenduriko beste pertsonaietako bat Bernabé (“Txikerdi”) da, Dorkaitzen finken administratzailea. Gizon amarrutsua da, baserritarrei lapurreta egin eta Enrique de Agerre-Muruak beragan ezartzen duen konfiantzaz baliatzen dena. César de Aldaganen eta jauntxoaren hauteskundeetako “factotuma” da. Ongi baino hobeki ezagutzen zuen hauteskunde-barruti guztia eta instrukzioak eta ordenak eramaten eta ekartzeko ibiltzen zen jauntxoaren direktorio gorenaren eta berehalako ekintzako zirkulu subalternoen artean, indianoen kasinoaren artean, adibidez. Maisua zen “aho batez onartutako gaitasuna zuen erosketa, mehatxu, edo engainuaren bidez botoak harrapatzeko artean (252 orr.). Administratzailearen handigura elementu antisemitikoez gaitzesten da “Ziniko utilitario horrentzat, Israelgo tribu guztiakin ahaideturik dagoen horrekin, giza bizitzaren helburu bakarra ahal zen bezala dirua egitea zen, ahalik eta kopururik handiena, dibinitate bakar horri zuzentzen baitzizkion bere sugar guztiak, bere adorazio eta kultuaren postulazio guztiak” (252 orr.).

2.5.2.2.2. Euskaldun jatorrizkoak

Eleizalderen eleberriak gogor kritikatzeko dituzten pertsonaia euskaldun endekatuak. Nagusia Juli de Erdoiztaberea da, Ramon beneragarriaren erraina; honek familia hondatu egin du Madril hiriarekiko ukipenean ustelduta, bertara inude joan eta gero. Langile etorkin batekin ihes egin du familiaren baserritik, jadanik ezin baitu euskal baserri-giroa jasan: “Ramonen errainaren itxura hori oso urrun dago baserritar emakume batena izatetik. Etorriberritari Miguelek zuzendu zion begiratu bizkorrak ikusarazi zion emakume eder bat, garai eta ongi eraturia, buruhas, eskotetxo lauki batekin, hiriko jostun baten gisara jantzia, emakume baserritarrek oraindik etxe-lanetarako erabili ohi duten burutako soilaren arrastorik gabea. Aurpegia piztu samarra zekarren. Gizonengana hurbildu zeneko aireak oso gutxi edo batere ez zeukan emakume euskaldunak, baserrikoak zein kalekoak, gizon ezezagun edo gutxi tratatuaren aurrean ageri ohi duen modestia uzketatik. Aitzitik, exhibizio handi samarra zegoen eta askatasun pixka bat ere bai Julik une hartan zerbitzatu behar zuen señorito gazte eta finaren aurrean agertzeko hartzen zuen jarreran”. (19 orr.).

Beste pertsonaia nabarmena Txomin Kirten “kaikua” da, “mozkor, nagi, liskarzale eta litxarrerok” soldaduskara joan aurretik, eta geroago ere “bekatu nagusietan nabarmen landua, aurreko bizio guztietan ongi abantailatua eta beste berri batzuetan nahi beste aritua” (76 orr.). Ramon zaharraren hiltzaile ordaindua bihurtzen da Txomin eta guztien mesprezioa beregatzeko du.

2.5.2.2.3. Kapitalista

Kapitulu berezia merezi du herriko enpresa garrantzitsuenaren jabe eta aginte zentral kontserbadorearen ordezkari politiko den César de Aldagan jauntxo kapitalistaren aurkezpenak. Hala ere, Eleizaldek ez du mesprezuz tratatzen, tentuz baizik, azkenean Miguelen aitagi-

narreba bihurtu behar duelako eta nazionalisten garaitzapena ontzat ematen duelako, bere alderdikideen amarrukeria politikoetan esku ez hartzean. Gainera, bere kabuz moldatzen denaren eta herriari eta bere buruari mesede egiten dieten interesen alde borrokatzen denaren eredia da: "Berrogeita hamar eta hirurogei urte bitarteko gizon batekin topo egin zuen; kairu onekoa zen, oso beltzarana, bizarra aski urdindua zuena, sotiltasun handiarekin jantzia, edozein bulegari bezala. Bekokia tente eta are arranditsua zeraman, zimurrez ildaskatua, eta begi bizi-bizi eta arakatzailleek, bekain lodien azpitan, erliebe pertsonal handia ematen zioten, bi indar horiek, hots, adimena eta borondatea, argiro irakurtzen ziren fisionomia bati. Orokorrean ez zen arbuigarria, ezta gutxiago ere, eta Miguel hasita zegoen pentsatzen aurrean zeukan burdinazko jauntxoa, azken batean, gizonik tratagarriena izan zitekeela une batzuetan" (56 orr.).

Fabrika-jabe aberats hori, alderdi liberal-kontserbadorearen jauntxoa eta bere komite probintzialaren burua, erlijiozale praktikatzailea eta bere obren semea, urrundu egiten da bere alderdiaren lerro ofizialetik, gehiago arduratzen delako Kontzertu ekonomikoa defendatzeaz, eta horrenbestez, deszentralizazio administratiboaz. Azkarra izan zen. Miguelek alderdi liberal-kontserbadorearen zerrendetan agertzeari uko egin zionean, ez zuen lantegitik bota, horrek martiri-irudi bat sortzen lagun zezakeelako, eta hori, epe luzera, bere interesetarako kaltegarri izan zitekeen.

Jauntxoaren aita-irudia gehituz doa eleberririk aurrera egin ahala, eta azkenik alabaren eta mutil euskaldunaren arteko maitasuna onesten du, zeinak uste baitu "suharra baina leiala, setatsua baina jatorra dela. Horrelako gizon leial eta jator bati, gauza asko barkatzen dizkio horrexegatik, zeren ez baitu inolako itxurarik fraka eta txamarraz edo lebitaz edo kapelu luzeaz jantzirik alderdi guztietatik hertsatzen gaituzten gorila pretentsiodunen samalda horienik"(360 orr.).

2.5.2.2.4. Predikaria

Elizgizonen euskararen zapalkuntzan izandako partaidetzaz Eleizalde egiten duen sala-kuntzak osatuko luke Eleberraren IX. kapitulua. Horretarako Landibarko elementu antieuskaldunek Sortzez Garbiaren bederatziruenean sermoia egiteko kontraturiko predikari baten figuraz baliatzen da: "predikari sutsua zen, prosopopeikoa, burrunbari eta hutsala. Bere zientziaren laburtasuna eta bere doktrinaren urritasuna apostrofe sutsuekin estaltzen zuen, haizea bezain fantasia oratorio korrokariekin, imajina arinezko borborrekin, irizpide pixka bat zuten pertsonen penazko irribarrea eragiten zien hitz-jariozko melopearekin. Bere espezialitatea estilo semitikoan inprekazioak egitea zen"(158 orr.). Hori Malaquíás Menéndez-Grillo zen, Eleizaldek gogor erasotutako predikari espainiarra, zeinek bere erlijiozotasuna gorabehera, predikaria bere izaera antieuskaldunarekin identifikatzen baitu eta ez du kritikatzeko bere egitekoaren aspektu erlijiozkoa. Izan ere, kontratupeko apaiz horrek nazionalismoari erasotzen dio kontzientziarik gabeko gizonen hedatutako doktrina makur eta deabruzko hitz eginez; exekrazioa eta betiko laidoa eskatzen du joera horientzat, "adimenak iluntzen eta bihotzak pozoitzen dituzten pipi intelektual eta morala" baitira. Logia masonikoetatik datozela salatzen du, bere oinaz infernuko sugea zapaltzen duen Sortzez Garbiaren eta ideia separatisten artean konparaketa bat eginez.

Eleizalderi Predikariaren kritika ongi datorkio gurari nazionalistekiko sorgortua ageri den espainiar katolizismoari kritika egiteko, izan ere, askapen nazionalerako borroka babesten

duen irlandar kleroarekiko hain da desberdina, Dorkaitzeko jaunak emandako argibideen arabera. Euskadik Erromarekiko izan behar duen batasun katolikoaren tesia babesten da, Espainiako elizaren ulermenik eza alde batera utzita. Aulki Santuaren eta Espainiar Estatuaren arteko eztabaidak islatzen dira aurretik, azken horrek presio egiten baitu harengandik nazionalismoaren kondena lortzeko.

Hierarkia katolikoa gaitzesteak ez dakar inoiz sineste erlijioso irmoak alde batera utzi beharrik: "Eta nork pentsatu du inoiz alderdi nazionalistak herria mesprezitzen duela esatea, Jainkoaren ondoren bera bakarrik daukanean euskal Aberria eraikitzeko? (310 orr.). Horrek ez dio eragozten eleberriari esatea "lotsagarria, asaldagarria dela klero sekular eta erregularreko euskaldunak ikustea, berdin dio sobrepelliza, erroketea edo eskapularioa janzten duten, gerrian fajina, kordioa edo uhala erabiltzen duten, pulpitutik Kilkirrena egiten, jende xehearen kontzientzia ondoetzuz, nazionalistoi ia pertsonalki irain eginez, garrazkeria sulfuriko eta amorratuz" (167 orr.).

Kleroaren aurkako akusazioak, horren baitan nagusi den lukurreriaren aurka ere zuzentzen dira eta "tristuraz adierazten du sekular sinestunek duten etsipena, apaiz negoziolariekin topo egitean duten desilusio izugarria, horiek ez baitakite Río de la Platako Banku Espainiarraz, ontziolen dibidendoez edo bost duroko meategiez baizik hitz egiten, langosta edo domoqarekin egindako orritsez ez denean" (335 orr.).

Nazionalismoari kalte egiteko asmoz hierarkiak agintearekin bat eginik darabiltzan mañobra politikoetara zabaltzen da kritika. Zaletasun nazionalistak dituzten apaizak lekuz aldatzen direla eta horien hutsuneak karlismoaren jarraitzaile eta ondorioz euskal nazionalitatearen etsai diren beste abade batzuek betetzen dituztela salatzen da hauteskondeak baino zertxobait lehenago. Aitorrentzuleek zioten absuluzioa ukatuko zietela nazionalistei; beste batzuk baserri baserri ibiltzen ziren jauntxoentzat botoak biltzen, euskal kanten letrak debekatu egiten ziren eta espainiar nazioaren aldeko beste ahapaldi batzuek ordeztzen ziren, sermoiak gaztelaniaz egiten zirelarik.

Ez da oharkabean gelditzen parrokiatiko erregistroetan euskal izenak inskribatzeari Elizak emandako ezezkoaren kritika ere, "euskal lurrean haurtxoei Bataioaren sakramentua ukatuz, euskal misiolariak Txinara, Indietara, munduaren azken bazterrera bataiatzeko haurren bila doazenean!" (254 orr.).

2.6. BORROKA POLITIKO ALDERDITARRA

Obra guztian nabari dugun etengabeko dualismoak nazionalisten eta liberal-kontserbadoreen arteko borroka politiko alderditarrean dauka islarik argienetako bat.

Liberaletz gehiengoaren zuten Landibar-Iztaurreko barrutian, Aldundira 3 ordezkari bidali zituztelako, baina gehiengoaren gaitzeko arriskua zuten bizkaitarren gorakadaren aurrean, berekin baitzituzten horiek baserriar lurjabeak, arrantzaleak eta Landibarko langileak, baita kleroaren parte baten laguntza sekretua ere.

Nazionalismoa indarra hartzen hasia zegoen Iztaurreko baserriarren, langile batzuen eta arrantzaleen artean. Horrek, neurriak hartzerako daramatza kasinoko tertuliakideak: "Guztiok dakigu minbizi bizkaitarra gero eta gehiago ari dela zabaltzen, batez ere herri-mailan, eta premiazkoa dela abertzale guztiok eta aurrerakoi guztiok elkar hartzea, gainera datorkigun basatikeria obskurantista eta atzerakoizko uholdea errefusatzeko" (106 orr.).

2.6.1. Hauteskundeetako ustelkeria

Hauteskunde-kanpainari eta bozketari eleberrian ematen zaien tratamendu zabalak agerian jartzen du hauteskunde-sisteman hedatua zegoen ustelkeria, Eleizaldek salatu nahi duena. XVII. kapituluan hauteskunde-eguna kontatzen da; aukera politiko desberdinetako alderdien artean zeuden tirabirak, hirietako jauntxoek bidalitako hauteskunde-agentek, bozketetako iruzurrak (adibidez, bolilleoa, bozketan beste pertsona bat ordeztuz izen faltua ematean zetzan metodoa), hautesgune batean porrota susmatzen zenean urnak haustea, botoak erostea eta abar. Hitz batean, nekez eragotz daiteke ustelkeria hori, zeren euskal langile batek dioenez “guk ez baitugu ezertarako eskubiderik. Jornalarengatik lana eta izerdia eskatzen dizkigute: ongi dago; aitzakiarik gabe ematen ditugu. Gero geure ideien kontrako botoa eskatzen digute, eta horri nik neuk gehiegizko deritzot; baina horretan ere amore ematen diegu, zeren etxean emazte bat eta haurrak baitaude ogia eman behar zaienak” (290 orr.).

Beste maila batzuetan era desberdinean aplikatzen da ustelkeria. Esate baterako, erdiko eta goiko klaseko gazteen artean “ideia-aldaketak, kasaka politikoaren aldaketak gertatzen ziren, eta hain sarriak zirenez, ez zuten inoren arreta erakartzen. Behialako bizkaitarrak bat-batean liberal-aurrerakoi bihurtzen ziren, urliaren edo sandiaren frakziokoak; karlista eta errepublikarrak supituki liberal-kontserbadore bilakatzen ziren hemengo edo hango taldetxokoak, eta beti zegoen eragingarriren bat, batere aitorgarri ez zen zerbait, jarrera-aldaketa horiek erabakitzen zituena: ernamuinetan zegoen alkatego bat, begien aurrean zegoen enplegu bat, aldun-akta bat, emaztegai oinordeko aberats hau edo hura gorteiatzea... (130 orr.).

Nazionalistak egoera horren aurka borrokan ari diren alderdi bezala aurkezten dira eta horregatik hazi egiten da Miguelen figura talde liberal espainiarrean esku hartzeari uko egitean. Adiskideek espainiar politikaren eskaskeriak azpimarratzen dituzte eta ohartarazten diote “kontzientziarekiko nolako abdikazio eta transakzio saila kostako zaijan etorkizun distiratsu hori lortzeko. Ezagutzen haut, eta uste diat espainiar politikako giroa ez dela hiretzat. Bertan, edo leher egiten duk nazkaz bi hilabetera, edo... (144 orr.).

2.6.2. Liberal-kontserbadoreak

Eleizaldek arbuioz aurkezten ditu: “katarro kronikoen aeropago bat, bilera-denborarik gehiena beren ajeez, erreumez, diabetez, beren gaixotasunez elkarri kontsulta eginez, espeziakoak eta erregimen higienikoak bata besteari gomendatuz, senda-uren bertuteak eztabaiatuz, gomazko pastilatxoak elkarri oparitzuz, diskurtso zozoak, zahar-maximak eta antzinako esaldiak jaurtiz” (125 orr.).

Liberal-kontserbadore-zentralismo-espainolismo arteko identifikazioa zuzena da, eta behin baino gehiagotan aurkezten da gobernu zentrala injustizia-iturri gisara, nondik herrialdeak ezin duen ezer positiborik espero: “Agintarien egintza, batez ere hemendik bidaltzen ditutenena, ia beti suntsizaillea da, okerrera bultzatzen duena” (46 orr.).

Ez dira falta Espainiako politikako pertsonaia errealei buruzko zuzeneko erreferentziak, adibidez, Pello Konkoren figura identifikatzen denean “jaiotzatiko eragabeziarengatik horrela deitua, gizarajo erdi-ergel bat, eta ziotenez, espainiar politikako goi-pertsonaia jakin baten pantaila nabaria” (10 orr.).

Eleizaldek eleberrian ironia darabilen abagune urrietako bat Landibarko Kale Nagusia deskribatzean gertatzen da. “Ponpezia plebeiu, luxu hanpatu eta garestizko etxe-sail hori argien eta errotulu luzeen zalea den Udalak “Don Wenceslao Hernangonzález de la Chamarasca jaun Txit Goren eta Argiaren Kale Nagusi” izenarekin bataiatu du, espainiar politikako suhi abantailatuenetako baten, alderdi liberal-baldomerista frakzio melgaristaren, talde zuri-markestistaren gizon gailena, azpitalde chamarasquistaren sortzaile eta buruzagi eztabaidaiezinenaren omenez” (62 orr.), zeina Landibar-Iztaurre barrutitik Gorteetako aldun izan baitzen.

Nazionalismoa sartu arte gobernadorea karlistak xaxatzeaz arduratu izan zen errepublikarrak gehiegi mugitzen zirenean, eta horien bridak lasatzeaz, haiek ahotsa altxatzean.

2.6.3. Nazionalistak

Jadanik eleberriko heroiak bezala aurkezten dira, duintasun eta bertutez beteak, etsai espainolistek ordezkaturiko beste muturreko poloaren aurrez aurre: “Halako moldez eraiki nahi dugu guk Euskal Herria, haren aberastasuna sustatu, haren izpiritua landu, haren arima duindu eta hitz batean, herri duin eta kultoenen parera jaso, non Estatu espainiarreko herrialde guztiek guk geurearentzat egiten ahalegindu nahi duguna egitea lortuko balute, estatu hori supituki oparoenen parera igoko bailitzateke. Baina ez da ezer egingo. Penintsulako bi herri, estatuko bi nazionalitate, Katalunia eta Euzkadi daude bide horretan” (221 orr.).

Eleberrian ezin zitekeen falta eleberritasun ahuleko osagai baten sarrera, Sabino Aranaren irudia gorespenez nabarmentzeko asmoz:

“Hura egiazko gizona zen, don Sabino zena. Hara, —gehitu zuen batez ere Zumeldigana zuzenduz— baporean dut, ganbaran, haren erretratua, Santo Kristoaren azpian.

Egunero errezatzen diot Aitagure bat berari, berari, ez beragatik. Beragatik!... A, zeru goyenetan yagok, arrayu gorrija!”(244 orr.).

Kurtzioren, patroii eta marinelaren hitzak dira, bere baporea Unai-Deuna izenaz bataiatu zuen Sabino Aranaren adiskidearenak. “Sarritan etorri ohi zen hura Iztaurrera, udan batik bat. Batzokian egon ohi zen eserita ordu luzetan gure artean, guztiekin hitz egiten. Gainera uste dut atseginago zuela arrantzaleekin hitz egitea señoitoekin baino. Gauza handiak esan ohi zizkigun, bihotza irakiten jarri ohi dutenetakoak” (245 orr.).

Ondoren, Unai-Deuna baporearen bataioa kontatzen du: “baporea egun haietan eraikia zen, eta igande batean bedeinkatzekoak ginen. Don Sabino Batzokira etorri zen guztiok kafea hartzen ari ginela, bedeinkapenera joateko. Gurekin etortzera gonbidatu nuen eta baietz esan zuen, atsegin handiarekin. “Euskarazko izena ezarriko al diozu, Kurtzio?” galdetu zidan. Nik orduan esan nion: “Don Sabino, zuk itsasontziaren aitabitxi izan nahi baduzu, zuk esandako izena ezarriko zaio, eta ez besterik”. Berak orduan esan zuen: “gaur Artzain Onaren igandea da, eta hauxe da ezarri behar zaion izena: Unai-Deuna”. Halaxe ezarri zitzaion, eta halaxe deituko zaio Kurtzio popan lema gobernatzen dagoen bitartean”(245 orr.).

2.6.4. Karlismoa

Eleberriak jasotzen du nola joan zen pixkanaka nazionalismoa errotuz karlismoaren lepotik. Bilakaera horrek indarra hartzen du Fernando de Agerre-Murua Enriqueren aitaren desen-

gainuaren bitartez, zeinak 1872an bere armak eta ondasunak karlisten kausari laga baitzizkion. Azkenean ikusten du komedia hutsa izan zela, alderdi liberal-kontserbadore espainiarren eta alfonsinismoaren alde.

Karlismoa alde batera utzi eta areagotu egin zuen bere euskaltzaletasuna, euskal Aberriari egindako kalteak konpontzeko. Alderdi euskaltzalean edo euskal nazionalistan erroldatzeko zain egon zen, zeinen erakuntza aurreikusten baitzuen, nahiz eta artean ez agertu.

Nazionalismoa sortu zenean, bere botoak aurreko karlisten artean bildu behar ditu, gauro nazionalistarik hoberenak atzo karlista zirenak direla jabeturik. Zur beretik egiten dena baino ziri okerragorik ez dagoela esaten denez, "ez dago euskal nazionalismoarentzat karlismoa baino etsai okerragorik. Guretzat, juduek lehen kristautentzat egiten zuten ofizio berbera egiten dute karlistek, zeinak haiengandik baitzetozen" (285 orr.).

Hala eta guztiz ere, nazionalisten aspirazioa karlistekin bateratzea da: "Yabaneriak gure anai-arreba banatuei gure aurkako gorrotoa sartu die, euskaltzaletasunarekiko aiherra, jauntxokeria kontserbadorearekiko morroi-menpekotasuna, erreketen matoikeria eragabea eta beste gauza higuigarri batzuk (...) Euskal karlismoak, bizirauten badu, zapalkuntza yabandar hori astintzean, zaude ziur horiek eta gu garrantzizko puntu askotan bat etorriko garela" (285-286 orr.).

2.6.5. Etorkinak

Kasu guztietan euskaldunen antzinako ohiturak hondatzen dituen lan-indar exotikoa dira, eta pertsona bati egotz lekizkiokeen ezaugarri negatibo guztiak dituzte: "Migueli iruditu zitzaion gizon horrek, langile maketo baten itxura zeukala...(...). Joan diren egunetan hemendik sartu zaigun langile madrildar edo andaluziarra da, nonbait Katekesi Asteko andereek eta Katolikoen Elkarteko jaunek biziki gomendatua (...) Nork utzi ote dio eskopeta? Seguraski ez du berea. jende horrek ez du kirolgairik ekartzen. Manta bat, zartagi bat, aldean dakarrena eta...milesker" (20-21 orr.).

XIV. kapituluko pasartean, Azterketa Sozialeko Ateneoak Izarzelaira antolaturiko txango batek baserriarrekin iskanbila sortu zuen, txangolari etorkinen taldeak Euskal Herrikoa den guztiari egiten dion mesprezuak iraindurik, eta horixe da gerora eztanda egingo duen indarkeriaren aurrerapena.

Beste batzuetan soldaduzka egin beharra da gazte euskaldunak deseuskalduntzen dituen elementua. Horrela gertatzen da Ferminekin, Ramon beneragarriaren semearekin: "Hondatu samarturik itzuli zidaten bai ditxosozko koartel horretatik. Badirudi bertan nagitzar bihurtzen zirela. Bizpahiru aldiz hitz itsusiekin ere zabartu zen, espainolez, barkilerook kalean esan ohi dituzten era horretakoekin, baita pasiegoek ere, bizkarrean otarrea dutela baserrietara etortzen direnean. Baina Mañazik, bere amak, aurpegia goibel jarri zion, eta nik esan nion Iturrietako gure etxean sekula ez zela hizkuntza hori entzun, ezta hitz horiek ere"(12 orr.).

Horrela, euskal gazteak bere izaera galtzeko bitarteko bihurtzen da soldaduzka, eta eraldaturik itzultzen da etxera, etorkinen pareko agente deseuskalduntzaile bihurtzen delarik.

2.7. BESTE LITERATUR BALIABIDE BATZUK

Ez dira asko, ezta bariatuak ere, Eleizaldek bere eleberrian darabiltzan literatur baliabideak. Nahiz eta bere egiturari dagokionez Bergarako autorearen literatura trinkoa izan, ez ditu baliabide modernoak ezagutzen eta tradiziozko estiloari datxekio, deskribapen, erretratu, pertsonai talde, egintza eta abarretan ikusi dugunez.

a) Autore orojakilea

Sarri samar agertzen da autore orojakilea, pertsonaien menperatzailea. Adibidez, bere unibertsitate-ikasketei ekiteko Madrilera doala Santander eta Asturiasko estudianteak Venta de Bañosen trenera igotzean, harro dabilta gurasoei ziria sartu eta beren bihurrikerietarako diru gehiago atera dietelako. Hala dio orduan autoreak: “baldin eta Miguelek beste hogeitau urte gehiago izan balitu, tristuraz pentsatuko zukeen ehundaka pezeta haiek familiei kostatuko zitzaizkien sakrifizio mingarrietan, era guztietako nekeetan, zeren umeen bizioen ondorioz, Madrilgo golferietako urdangak sustengatzeko baitziren” (39 orr.).

Autorea da Miguelek 20 urte gehiago balitu zer pentsatuko lukeen dakiena. Hala eta guztiz ere, pertsonaien pentsamenduak zuzeneko estiloan aurkezteak erakusten du autoreak ez zuela zehar-estilo askea ezagutzen:

“Don César-ek, zeini ez baitzioten ihes egin epaile jaunaren aurrerapenek, bere golkora-ko pentsatzen zuen:

- Zer nahi ote du epaile horrek? Berdinen antzera tratatzea, neure etxean harrera egitea eta neure alabarekin berera bisita egitea?... Kontxo, gizona! Zure ezpaleko jendea ezagutuko ez bagenu bezala eta aitzakiarik txikienarekin zer nolako konfiantzak hartzen dituen ez bage-neki bezala! (187 orr.).

Eleizaldek, autore orojakileak, Don Césarrek zer pentsatzen duen badakielarik, hala ere ezin du islatu zehar-estilo askean.

b) Gutunak

Eleberriarren amaiera eta obra osoan zehar bigarren mailan dagoen maitasun-bilbea azaltzeko egiten duen gutunen erabilera hori, nahiz eta literatur baliabide gisara ezaguna izan, originalagoa da. Eleberriarren erdi aldera arte ez dira Emilia de Aldagan eta Miguelen arteko maitasunezko historiari buruzko erreferentziak agertzen. Praktikoki garrantzi txikia dute amodio-historia horretako gertakariak, Miguelek lantegitik alde egiten duenean izan ezik, zeina gogoeta baten ondoren konturatzen baita bere egintzaren egiazko zioaz: Emiliaren arreta erakarri. Eleberria beste bide dramatiko batzuetatik doa eta horren bukaeran bakarrik agertzen da Emiliak Maria Solaure bere adiskideari egindako gutuna, Londresetik Miguelenganako bere sentimenduen aurkikuntza eta aitaren adostasuna jakinaraziz. Horrela, eleberriarren gorputzean gertatutakoaren parez pareko jazoerak kontatzen dira, Emiliaren atzera-begirape-nezko ikuspegiarekin, Miguelenganako bere sentimenduak zein fasetatik igaro diren eta pixkanaka nola maiteminduz joan den azalduz.

c) Literatur erreferentziak

Ugariak dira Eleizalderen obran. Batez ere, Shakespeareri buruzkoak. Zalantzarik gabe, ezagutu eta miretsi egiten zuen autore anglosaxoia, *Ekaitzako* aipuekin edo *Hamleteko* erreferentziekin erakusten duenez: “Lurperatzailea, gizon serio eta hileta-girokoa ere bazena —horrela

aitortu beharrean gaude, egia esan nahi badugu, nahiz eta puntu honetan shakespearetar tradizio errotuaren haustura sentitzen dugun—...”, Ofeliaren ehorzketa sonatuaren aipua eginez. Emilia Aldaganeke berak, Landibarko jauntxo liberal-kontserbadorearen alabak berak ere, irakurtzen du Shakespeare ingelesez, eta hala dio Eleizalde XII. kapituluaren amaieran *Much ado about nothing* komediaz hitz egitean: “Egun hura guztia Emiliak Shakespeareren bertsoetan begiak josita zituela eman zuen, eta pentsamendua haietatik oso urrun zuela” (228 orr.).

d) Hizkuntz erreferentziak

Koldo Eleizalde ez du ahazten gramatikalari eta hizkuntzalari gisa duen egitekoa eta eleberrian kostaldeko hizkeraren ezaugarriak deskribatzen ditu: “kostaldean eztarriko inflexioak nagusi dira, bokalismoa lausoagoa da, ez da lur barrukoaren artean bezain gardena, eta kontrakzioak, herri-mailan, azken muturreraino eramaten dira, euskal berben egitura erabat desitxuratuz horiek hautematera ohiturik ez dagoen belarriarentzat” (231 orr.).

e) Izen adierazgarriak

Izen adierazgarrien erabilpena da eleberria irakurtzean arreta gehien erakartzen duten aspektuetako bat. Nola herrien izenak hala pertsonenak dira, berenez esanahia dutenak, eta autorearen aldetik halako ironia-gaitasun bat erakusten dutenak.

Herri-izenak: Valdecigarras, Sotillo del Fraile, Enramadarrecia, Villacolinchas, Majadaparda.

Pertsona-izenak: Atanagildo Suárez Pelón, jaiotzez leondarra, arrazaz moriskoa; Ramiro Segundo Agiluchos y Fuentelajara; Wenceslao Hernangonzález de la Chamarasca; Artemio Pérez-Cigueña; Glicerio Pedrajales; Malaquíás Menéndez-Grillo; Fabriciano Ruygómez de la Encina; Macario Giménez Sarmiento, Trifilino Tordajos, jatorriz burgostarra eta udaleko idazkaria. Tiburcio Villarejos, “Vasco-Escocesa”ko listaria, Conde del Real Estornudo; Marqués de las Siete Plumas eta abar.

f) Elezaharren sarrera

Zenbait kasutan elezaharrak eta gertatzera doanaren ikuspen fantastiko aurre-adierazleak sartzen dira, naufragioaren pasartean bezala: “Arizpe auzuneko emakume baserritar batek kontatu dit gaur goizean agertuen talde bat ikusi dela, zortzi edo bederatz, Gurutzearen ermitarako galtzadan gora poliki-poliki igoz. Bat gidatuz bezala zihohan, eta ahots oso urrunduenez zurrumurru bat entzuten zen, errosarioa errezatzen balebiltza bezala” (240 orr.).

g) Kontakizun tartekatuak

Nahiz eta eleberriak batasuna duen egintzan, XIII. kapitulua bere baitan batasuna duen kontakizun bat bezala ageri da, eta izatez horrela agertu zen Hermes aldizkarian eleberria argitaratu baino lehen. Ia ez du zerikusirik argumentuaren bilbearekin, izan ere dena lur barruko herri batean gertatzen baita, eta horrela, itsasoko gertakari horrek adierazten du Eleizalde nola interesatzen zuten 1912ko abuztuaren 12a eta 13a bitartean euskal kostaldean gertaturiko benetako gauzak kontatzeko, zeinean Bermeoko ontziteria ustekabean harrapatu baitzuen galerna zakar batek. Eleizalderen artxihoan zuzeneko testigantzak daude autoreak berak jazoera haiei buruz bilduak, bizirik atera ziren marinel batzuei egindako galdeketen bidez. Eleizalderen literatur senak sortutako emaitzarik lortuenetako bat da, oso egoki deskribatzen baitu ontzien itzuleraren zain kaian daudenen larritasuna.

h) Kazetaritza-testuak

Etorkinen txangoan jazotako gertakariei buruz "El Imparcial"en azaldutako albisteak kazetaritza-estiloan islatzen dira, albiste hori egunkariak eman zuen terminoetan transkribatuz.

i) Beste testu batzuk

Bilbearen barruan Landibarko epaileak Enrique de Agerre-Muruari bidaliriko "Agur-txartel" bat ere sartzen du.

Hitz batean, esan genezake baliabide ugari erabili dituela eleberri luze eta estilo narratiibo eta deskribatzaile tradizionalen baten monotonia hausteko; horrek erakusten du egileak ongi menperatzen zuela literatur gertakaria, nahiz eta eleberriaren asmo politikoak karaktereen sinesgarritasunari erasaten dion.

Landibar, 1917an Bizkaiko Aldundira nazionalistak sartu ondorengo gertakari bezala ulertu behar da, I. Mundu Gerrak laboraturiko gorakada ekonomikoaren ondorio gisa. Baserrigiroko biztanleriak diru-sarrera handiak ditu bere emaitzen eskaeraren ondorioz. Hala eta guztiz ere, oparotasun horrek baserritar asko lurren jabetza lortzera bultzatu arren, asmo hori gauzatu gabe gelditu zen, lurraren prezioak gora egin zuelako eta 20. hamarraldian krisialdia hasi zelako. Urte gutxiren buruan, jabetgo bat edukitzera irits daitekeen baserritararen sublimaziotik, urteroko errentak ordaintzeko ere ez duenaren hondamendira igarotzen gara. Horrekin batera, Arkadia zoriotsu hori, Eleizaldek bere eleberriaren erakusten duen nekazaritza-mundu arazotsu bihurtzen da. Harik eta 1932an, Engrazio Aranzadiren *La casa solar vasca* argitaratzean, euskal arketipo rural idealizatua sublimaturik gelditzen den arte.

3. KOLDO ELEIZALDE ETA EUSKO IKASKUNTZA

Koldo Eleizalde Eusko Ikaskuntzaren sorreratik bertatik izan zen erakunde horren partaide. Eusko Ikaskuntzaren Lehen Kongresuan delegatu izendatu zuten Elkartearen Batzorde Iraunkorren esku hartzeko. Karguak izendatzeaz arduratzen zen batzordean esku hartzen du eta Batzorde Iraunkorrek kide eta Hizkuntzako Hirugarren Saileko ordezkari hautatzen dute. Harrezkero kide sortzaile gisa eta Eusko Ikaskuntzaren Lehen Kongresuko partaide bezala agertzen da, eta babesle bezala, 250 pta.ko zenbatekoarekin.

1919ko urtarrilaren 4an telegrama bat bidali zuen Gasteiztik, Batzorde Iraunkorrek Donostian egingo zuen bilerara ezin zitekeela etorri adieraziz.

1919ko martxoaren 2 eta 3an egindako Bileran partehartze handia izan zuen. Eusko Ikaskuntzaren helburuak hedatzeko zirkularra bizkaierara itzultzeaz arduratu zen, zirkular horren itzulpenaz Gregorio Mujikak aurkeztu zituen zalantzak ebatzi ondoren, aldagai dialektal bat baino gehiago baitzeuden.

Bizkaiko Aldundiaren Euskal Kulturako batzordea izendatzea ere erabaki zen Eusko Ikaskuntzaren komisio delegatu gisara. Oñatiko Kongresuan Hizkuntza Sailak Euskaltzaindiaren sorreraz landutako egitasmoa aurkezteko asmoz aldundiei bidali beharreko zirkularra idaztearen ardura Eleizaldek hartu zuen bere gain.

Idatzi horretan euskararen "iraunarazpen, sustapen, arazketa eta hedapena"ren alde agertzen da; arazo hori "iehena eta gure herriak bere gain dauzkanen artean hobetsi beharre-

koa da”. “la batere literaturarik gabe, oraindik herri-irakaskuntzan erabat murgildu gabe, alde batetik ia era eskusiboan herri-erabilpen idatzigabera eta bestetik kabineteko espekulaziozko ikerketetara baztertua, euskarak gainditu beharra dauka espekulazio hutsaren eta erabilpen herritar soilaren arteko tartea, bi ezagutza-mota hain desberdin horien artean dagoen amildegia bete beharra dauka, hizkuntz fenomeno bitxi izateari utzi beharra dauka, eta gens euskaldunaren gizarte-lokarri lehena eta garrantzitsuena bezala behar den kategorian bere burua berreskuratu beharra dauka, izan ere horren mintzaera tradiziozkoa eta propioa baita”.

Euskara defendatzearekin zuzenean loturik, Eleizaldek zenbait lan burutu zituen euskarazko irakurgai-liburuak sor zitezela sustatzeko. 1919ko ekaineko 27 eta 28ko Batzorde Iraunkorrean, haur euskaldunentzat kartilla edo silabategi bat prestatzen ari dela azaldu zuen, eta berehala amaitzeko asmoa zuela. Beste kide batzuekin batera (Klaudio Armendariz, Enrike Eguren eta A. Apraiz), etorkizuneko euskal unibertsitatearen araudia idazteko eskatzen zaio. “Estudios Vacos” erakundea zenak eman eta une hartan Eusko Ikaskuntzaren eskuetan zegoen material toponimikoaren argitalpena prestatzea erabaki zuten. *Indices Toponímicos* argitaratzea erabakitzen da, lan horretarako bere burua eskaintzen duen Koldo Eleizalderen zuzendaritzapean.

Eusko Ikaskuntzaren material toponimikoak Euskaltzaindia sortuberriari utzi zitzaizkion. Koldo Eleizalde Euskaltzaindia osatu zuen lauho hartako kide izan zen, Arturo Kanpion, R.M. Azkue eta Julio Urkixorekin batera. Eleizalde idazkari izendatu zuten eta Akademiaren errege-lamendua lantzeko arduradun. Hori 1919ko irailaren 21ean gertatu zen. Euskal ortografiari buruzko eztabaidetan esku hartu zuen eta gai horri buruzko akordioak Euskaltzaindiak onartu ondoren, Koldo Eleizaldek Eusko Ikaskuntzari proposatu zion bere idatzi guztiak arau ortografiko berrien arabera izan zitezela, eta proposamen hori aho batez onartu zen.

1920ko apirilaren 29an, Bizkaiko Aldundiaren Instrukzio Publikoko Batzordeak argitaraturiko euskarazko silabategiaren sei ale bidali zizkion Eleizaldek Angel Apraizi:

Euskeraz irakurtzeko irakaspidea, Eusko Ikaskuntzaren eskariz egina.

1920ko ekainaren 12an Angel Apraizi Bilbotik idazten dio. Aitortzen du 11 egun daramatzala ohean eta medikuek ez diotela oraindik jaikitzeorik inola ere esaten. Horregatik ez doa bilerara eta 1920ko ekainaren 19ko bilerara ezinetorriaren desenkusak aurkezten ditu. Medikuen hitzetan bronkoneumonia daukala dio “hesteetako gaizkoatze batez apaindua”. Heriotza goiztiarrera eramango zuten arazoak jadanik agertzen hasiak zitzaizkion.

Eusko Ikaskuntzaren 2. Kongresua ari ziren prestatzen Iruñean 1920ko udarako, eta kongresu horretan izandako Hizkuntza Sailaren bileran, Eleizalde berriro hautatu zuten sail horren ordezkari Batzorde Iraunkorraren aurrean. Gaixotasunak ez zion utzi aurreikusitako gaiarekin II. Kongresuan esku hartzen: “Euskara bakarrik ezagutzen duten Herrialdeko erregioetan lehen irakaskuntzak duen arazoa. Soluzioak. Zein gradutan hasi behar da gaztelaniaren irakaskuntza?”, baita “Institutuak. Bere irakaskuntzak Euskal Herrian antolatu ahal izatea”.

Ordurako auzo-ikastolen sorrerak premia berriak sortu zituen, adibidez, ikasliburuaren premia. 1920ko irailean erabaki zen Eleizaldek kudeatzea, Eduardo Landetarekin batera, “euskal erregio” bakoitzeko Historia-liburuaren sorrera. Beste eskari batzuk Jose Madinabeitiarekin egin zituen, hala nola, Arantzazuko Udalarri (Bizkaia) mediku-postu bat hornitzeko euskararen ezagutza eskatzea baimentzen ez zitzaielako protesta egitea, edo Eusko Ikaskuntzaren dibulgazio-hitzaldien egintza hedatzearen eskaria, horiek birsortzeko prozedura mekanikoen bidez.

Toponimiarekiko interesak, 1920aren bukaeran zegoen dokumentazio guztia Eusko Ikaskuntzari eskatzera eraman zuen, Aurkibide Toponimikoetan lan egiteari begira. Eusko Ikaskuntzarentzat beharrezko jotzen zen, halaber, aldizkari zientifiko itxurapean adierazpen-organo bat edukitzea. Ideia horri forma emateko, Eleizaldek, Julian Elorzak eta Angel Apraizek batzorde bat eratu zuten, Julio Urkixorekin ados jar zedin, eta jakina denez, 1922tik aurrera R.I.E.V. aldizkaria Elkartearen hedapen zientifikoko organo izan zedila lortu zuen: izan ere, Julio Urkixok 1921eko otsailaren 1ean erantzun zion Portugaldik, urtarrilaren 21ean Gallanok, Landetak eta Eleizaldek Eusko Ikaskuntzaren izenean egindako eskaintzari, R.I.E.V. aldizkari zientifiko bihur zedin, era guztietako erraztasunak emanez, baita R.I.E.V. baztertzea bera ere Eusko Ikaskuntzak bere aldizkari propio bat argitaratu nahi bazuen, nahiz eta aldizkariaren zuzendaritzari eustearen aldeko agertu zen, eta Eusko Ikaskuntzako lankideei atek irekitzeko prest ere bai. Eleizaldek gutun-truke sarria izan zuen Aldizkariaren zuzendari eta jabearekin, eta bertako lankide izan zen, harik eta Julio Urkixorekin enfrontamendua izan zuen arte.

1921eko martxoaren 19ko Batzorde-bileran, "Estudios Vascos" izandakoak argitaratu zituen berba toponimikoen bilketarako prestaturiko eredu eta zirkularrak aurkeztu zituen, eta Eusko Ikaskuntzak berrargitara zitezela nahi zuen, eta aldi berean bere kideez baliatzea nahi zuen, Eusko Ikaskuntzaren delegatu gisara berben bilketa aurrera eramateaz arduratuko ziren lankideak izendatzeko. Gai horri buruz Angel Apraizi idatzi zion martxoaren 5ean: "Karpeta eta boletinaren frogak doazkizu honekin batera, zenbait zuzenketarekin. Ongi daude bi konposizioen formak. Bakoitzari karpeta bana bidaltzearen ideia oso egokia da eta emango du emaitzarik seguraski. Huts handia egingo dut boletin-eskari handia gertatzen ez bada. Nik neuk azken aldian ekarri nuen toponimiako material guztia jadanik agortua dut, beraz, eragozpen ez bazaizu, ekar diezadakezu material gehiago hona etortzean, datorren astean".

Garai hartan, Eleizaldek Eusko Ikaskuntzak aztertzeke proposatu zuen beste arazoetako bat alkoholismoarena izan zen. Medikuntza eta Gizarte Zientzien Sailek Euskal Herriko arazoa azter zezatela eskatu zuen eta arazoari buruzko sentsibilizazio-kanpaina bat egiteko eskatu zuen, eta horretarako, Apezpikuen bidez kleroa informatzea proposatzen zen, medikuak beren kolegioen bidez eta maisuak irakaskuntzako ikuskarien bidez.

Eusko Ikaskuntzak, euskarazko obrak sarituko zituzten antzerki-lehiaketak faboratu zituen. 1921eko irailean epaimahai bat izendatu zen euskarazko obren lehen lehiaketarako P. Lhande, Gregorio Mujika, Arturo Kanpion, Karmelo Etxegarai eta Koldo Eleizaldek eratua. Gure autoreak lehiaketa horri buruz pentsatzen zuena Angel Apraizi jakinarazi zion 1921eko apirilaren 15eko gutun batean: "Nik oso atsegin izan dut beti Iparraldeko literatura, batez ere Ibsenen "Gerrariak" obraren generokoak, adibidez. Alabaina, uste dut hobe izango litzatekeela obra atzerritarren "moldaketak" egitea itzulpen hutsak egin beharrean. Moldaketen kontua oso onartua dago literatura guztietan, eta batez ere hasiberrietan, gurea bezalakoetan" (A.S.E.V. Esk. Sorta).

1922ko otsailaren 3ko bileran, Eduardo Landetarekin batera, Tolosako Euskal eskolari bisita egitea eskatu zitzaion haren funtzionamenduaz Batzordeari berri emateko. Handik hilabete batzuetara jakinarazi zuen eskola horrek orientazio pedagogiko eta pertsonaleko baldintzarik hoberenak zituela, baina lokal eta bitartekoen eskasia zuela eta Elkartek ezin zituela hutsune horiek ase.

Irakaskuntzari zegokionez, Eleizaldek euskarazko ikasliburuak sortzearen kezkaekin jarraitzen zuen, eta auzo-ikastolak euskarazko testuez hornitzeko interesarekin idazten zion An-

gel Apraizi: "Jainkoari eskerrak, auzo-ikastolen ponentziako jaunak azkenean konturatu dira ez dagoela eskolarik egiterik libururik gabe, zernahi dioela ere Joan Jakobo Rousseauk. Horrek esan nahi du, euskaraz liburu-sorta bat osatzen buru-belarri murgildurik ibiliko naizela eskuarki, eta hori hor geldituko da, nahiz eta nik kargua utzi eskola horien ikuskari gisa" (1921-IV-15). Hala eta guztiz ere, baikortasun horrek porrot egingo zuen berehala, eta Aldundiaren orientazio politikoak, aurreko urteetako nazionalisten suharretatik urrun, eragotzi egingo zuen beharrezko euskal testuak sortzea. Hala azaltzen dio Angel Apraizi: "zurekin hitz egin nahiko nuke lehen irakaskuntzarako euskarazko ikasliburuen auzia hor planteatzea egokia den ala ez ikusteko. Batzorde honetan (Bizkaiko Aldundiaren Instrukzio Publikoko Batzordeaz ari da) maisu "nazionalak" auzo-ikastolen aurka egiten hastera omen doazen kanpainaren aitzakia-ekin, maistrek behin eta berriz eskatzen dituzten euskarazko ikasliburuei entzungor egiten diete. Horregatik uste dut E.I.k babesturiko ikasliburu batzuek, inolako susmorik sortuko ez lukeenez gero, seguraski bilatu eta nahi izandakoa den ataka horretatik aterako gintuzketela" (1921-VI-30). A.S.E.V. Irak.).

Hitz beretsuak erabili zituen aste bete lehenago:

Angel Apraiz Jauna
Bilbon, 1921eko Ekainaren 24an.

Adiskide eta lagun maitea:

Zure gutuna erietxean jaso nuen, eta bertatik gaur arratsaldean atera naiz, sarraski moduko bat jasan ondoren. Dena ongi etorria izango da, baldin eta erabat osatzea eta neure ohiko eginkizunei berrekitea lortzen badut. Ez dakit hurrengo bilerara joaterik izango dudan eta ez noski gogo-faltaz. Ikasliburuen gaia honako hau da: auzo-ikastola ugari samar zabaldu dira dagoeneko, eta behar duten irakas-material guztiaz hornitu beharra dago, eta lehen-lehenik euskarazko ikasliburuez, hori gabe, ulertuko duzun, hizkuntza horretako irakaskuntza hutsaren hurrengoia izango baita. Baina alde batetik maisu "nazionalak"(?), eta bestetik irakaskuntza horren porrotean interesaturik dauden elementu politikoei (nazionalismoko "ultra" batzuek eragindako gertakari negargarri bat erabiliz), oro har, euskarazko testuen aurkako kanpaina setati bat sustatu dute, halako moldez, non Instrukzio Batzordeko aldun ez-nazionalistek beldurra sentitzen baitute edo disimulatu egiten baitute, ia okerrago dena. Kontua da une honetan, eta nire ahalegin guztiak gorabehera, beharrezko testuak argitaratzeko aukerarik ez egoteaz gain, ez dagoela aukerarik jadanik daudenak eta erabiltzen direnak berreditzeko ere (horien artean, eta adibide tipiko gisa, neuk iaz osatu nuen oinarriko Aritmetika). Zirkunstantzia horietan, pentsatzen nuen nik, ea Eusko Ikaskuntzak, mundu guztiak aitortzen dion autoritate eta neutraltasunarekin, ez ote lukeen babestuko lehen irakaskuntzako euskarazko ikasliburuen sorta oso bat, inolako susmotatik babesturik egongo bailitzateke. Landetak ez daki gai horren berri, zeren duintasunik gabe jaurti baitute I.P.ko Batzordetik (pentsa zenezake zergatik), eta gainera, ez dut inoiz ikusiko ezin eratako testuen oso zale, zeren liburuen aurkako aurreiritziz beterik baitago lehen irakaskuntzari buruzkoan, nahiz eta horretan oker dagoela uste dudan. Nolanahi ere, aspaldian ikusi ez dudanez gero, ezin izan dut gauza hauetaz berarekin hitz egin. Ez legoke lekuz kanpo zuk berarekin iritziak trukatzeko, gai horri ongi baderitzozu. Hitz batean, zure eskuetan uzten dut, zeren oraingoz ezin baitut besterik egin.

Goraintzi beroak lagun guztiei eta nahi duzuna zeure adiskidearengandik

Koldo Eleizalde

E.I.k ikasliburuak sortzeari ekingo dion prozesuaren hasiera da. Handik hilabete bakar bat beranduago, E.I.k gai horri buruz erabakitakoaren berri ematen du Angel Apraizek.

1921eko Uztailaren 30a
Koldo Eleizalde Jauna

Nire lagun eta adiskide estimatu hori: honekin batera bidaltzen dizkizugu jasozten ari garen Toponimiako txartel batzuk. Uste dut honez gero hitz egingo zenuela lagunekin azkeneko Batzorde Iraunkorreetan hitz egindakoaz. Euskarazko ikasliburu edizioak horko zailtasunen ondorioekin topo egiten du. Hala eta guztiz ere, haurrentzako irakurgai gisara Julián Elorza Sariarekin Euskal Historia bat egiteko, oso bide egokia ireki dezakegu gai horrentzat. Geure eskuetan dugu, halaber, Urabayenen irakurgai-liburu baten jatorrizkoa, bera kapaz den kultura eta orientabide pedagogikoko guztiekin egina: esan didate Zinkunegik liburu horretaz egindako itzulpena Akademiaren Lehiaketara aurkeztu dela, Durangokoa dela-eta.

Zer moduz osasunez? Benetan nahi dut eta espero dut gure gauza guztietarako behar dugun bezain sendo zu aurkitzea. Guztien agur bihotzekoekin, agindu beti zure adiskideari.

Angel Apraiz

1922an Gernikan egindako Eusko Ikaskuntzaren hirugarren Kongresua izan zen Eleizaldek E.I.ri egindako azken ekarpena. Eduardo Landetarekin batera, Hizkuntza eta Irakaskuntza egitaraua lantzeaz arduratu zen. Hizkuntzari buruzko gaiak Euskaltzaindiak onartu zituen eta ondorengo alorren ingurukoak izan ziren: fonetika, semantika, toponomastika, aditz sintetikoa, neologismoak, euskararen eta euskarazko irakaskuntza, euskal hiztegia, eta euskara eta Estatua. Hori zela-eta, 1922ko lehen hiruhilabetean harremanetan hasi ziren Menéndez Pidal, Uhlenbeck, H. Schuchardt, Saroihandy, Tomás Navarro Tomás, Henri Gavel, Arturo Kanpion, Georges Lacombe, eta abar.

Arturo Kanpion eta Julio Urkixorekin batera, Hirugarren Kongresuko Hizkuntza sailako lanen arduradun izango zen mahaia eratu zuen, eta horiekin batera, Eusko Ikaskuntzaren eskaria jaso zuen Seminarioan eta Iruñeko Bigarren Irakaskuntzako Institutuan Euskarako katedretarako beharrezko irakasleak proposatzeko, nahiz eta bere gaixotasunak aurrerantzean lankide izatea eragotzi zion.

1922ko urriaren 12an
Koldo Eleizalde Jauna

Adiskide estimatua: Benetan sentitu dut zeure telefoneman jakinarazi didazun zeure ondoeza. Halaxe jakinarazi nuen Iruñeko katedretarako ponentzietan buruz Komitearekin egindako atzoko bileran, eta kasua presazkoa denez eta Kanpion eta Urkixo jaunekin erabateko adostasunean, honekin batera doan ofizioan dagoena Nafarroako

Aldundiari jakinaraztea erabaki zen, zuri igortzen dizudan kopiaren arabera, bilerako beste erabaki bat betez, aldi berean jatorrizko testua Nafarroako Aldundiari bidaltzen diolarik. Uste dut ongi irudituko zaizula arazo horri eman zaion irtenbidea.

Lehenbailehen eta erabat zuzper zaitezela gura izanez, eta lagun hauen diosalekin, agur egiten dizu zure adiskideak.

Kongresu horretan jorraturiko gai garrantzitsuetako bat euskal unibertsitatea eratu ahal izatea izan zen. Eleizalde, 1921eko abenduaren 20ko batzorde-bileran, zenbait estudiantek bere esku utzi zuten egitasmo idatzi bat aurkeztu zuen, Herrialdetik kanpo zeuden ikastetxeetako ikasle euskaldunak Eusko Ikaskuntzak bere bazkide egin zitzaizkien. E.I.k egitasmo hori jaso, eta ikasle bazkidearen figura sortu zuen, Euskal Unibertsitatearen sorrera bultzatuko zuen ikasleen elkarte bat faboratzeko asmoarekin.

E.I.ko bileretan esku hartzea eragozten zion gaixotasunak markatu zuen Koldo Eleizalde-ren bizitzako azken urtea. Bere azken ahalegina Gernikako Kongresuan lagunduz egin zuen, eta Elkartetik egiten dizkieten kontsulta batzuei esker, Elkartearen barruko zenbait alorretan egin zuen lana ikus dezakegu:

1922ko Ekainaren 10ean
Koldo Eleizalde Jauna
BILBO

Adiskide eta lagun estimatua: Jaso berria dugu Arocenari igorritako zure gutuna, Sir Alfred T. Daviesen gaiari dagokionez atzo gure Komiteak trukatu zituen eta zuekin berrestea espero zuen inpresioekin guztiz bat datorrena. Zure gutunean berretsiak izan direnez gero, Davies jaunari idatzi diot, zuk jakinarazten dizkidazun puntuak zehazki aditzera emanaz. Oruetari izugarri gustatu zitzaion konferentziaren alde aurreko banaketaren proposamena.

Halaber, Montaner jaunari jakinarazi diot Mendien zerbitzu horri buruz maparen inguruan esaten didazuna. Montaner oso hunkitua gelditu zen Akademiak ekainaren 2an bidali zigun ofizioaren aurrean, esanez izen ezagunenak euskaraz transkribatzera mugatu beharko dela oraingo, gainerakoak gerorako utziz. Badakit zu dagoeneko horren jakitun zaudela, baina hark uste du mapa Gernikara eraman behar zenukeela, izenak gainerako mapetan agertzen diren bezala eramanez, batez ere gero zuzentzerik balego, eta hori Montaner jaunak esan behar digu; edo oraingo zuek bidalitako izenak jartzera mugatu dadila. Mapa bizitasunik gabea gertatuko dela diola? Ni ez naiz nor zalantza hori ebazteko, eta horrela, inolako konpromisorik ez hartzeko, Montaner jauna animatu baizik ez dut egiten Gernikarako marrazkia ahalik eta zuzenen ezar dezan (horretarako ere ikusten dut zer zailtasun dauden) eta zuek bidalitako izenak ezarri joan dadila.

Gure Lehendakariari maiatzaren 26an zuk egindako gutuna eta berak emandako erantzuna ikusirik, Batzordeak erabaki zuen, Julian jaunak zer onartzen duen kontuan izan gabe, orain kanpoan baita baina ziurrenik onetsi egingo baitu, Bilbon uztailaren

Zan egin dadila hurrengo Batzorde-bilera, data horretarako Madinabeitia eta Landeta-
ren oharrei erantzuten ahaleginguduz. Gure ustez bidezkoa da bilera Bizkaiko Aldundian
egitea, zeren bai hemen eta bai Gasteizen ere egindakoaak, zegozkien jauregietan
egin baitziren. Oruetak ere esan zuen Jauregi jaunak, bertako Lehendakariak alde
aurretik adierazia zuela ongi iritziko liokeela osoko bilera horietarako Bizkaiko Jauregi
horretara jotzea. Baina, edonola ere, deialdia egiteko itxaron egingo dugu puntu hori
Lehendakari jaunarekin kontsulta dezazun eta erantzuna helaraz diezaguzun, eta ho-
rretarako ere eragozpen gutxiago egongo da, Batzorde-bileraren eguna jaiegunean
baita eta ondorioz lokalak ere libreago egongo baitira.

Komite horretan, halaber, Elkarteak Bilbon dituen bulegoen auzia aztertu zen. Izan
ere hemengo Bulegoa ezin daiteke abandonatuta utzi Kongresuak iraungo duen egunak
baino denbora luzeagoan, arazo, gutun eta egunero iristen diren bisiten eta bidean ditu-
gun edizioen kopurua handia delako. Baina ni bai joan ahal izango naizela horra, gure
hurrengo Batzorde-bilera baino lehen behar den denbora guztian hor egoteko, eta zuek
diozuen bezala, Akademiaren lokaletan bulegotxoren bat antolatzeko, hor hauta dezake-
gun pertsonaren batekin, baina baita ere, egun batzuetarako horra joan daitekeen gure
Bulego honetako beste norbaitekin. Bulego hori bereziki komeniko zaigu bai hor eta bai
gero Gernikan Kongresurako izen-emateak jasotzeko, eta halaber, zuek erabakiko du-
zuen guztirako, eta bitartean Arocenak Elkartearen ohiko arazoak eramaten jarraituko du,
bera ere Gernikara joatearen kalterik gabe, han gure argitalpen-postua antolatu eta abar
egitera. Kongresurako beharko diren idazmakinez hornitzeko Remington etxeak egin di-
gun eskaintza bat onartu egin dugu, zeinekin Prentsa-bulego on bat antolatu nahi baitu-
gu. Ostatuan auzia ere aztertu beharko dugu, eta hor hitzez ebatziko ditugun beste hain-
beste gauzarena ere bai.

Gure hurrengo Batzorde-bileran Kongresuaren egitaraua onartu beharko da, inpri-
matu behar dugun bezala, eta jadanik prestatzen ari naizena. Halaber, Telesforo jaunare-
kin batera dagoeneko prestatu dut, saio luze askotan, Euskal Unibertsitatearen estatutua-
ren oinarriei buruzko ponentzia bat, eta orain Madrilan, bertan egun batzuk eman behar
ditudanez gero, Zaraguetarekin azken ukituak emango dizkiot, Miralekin eta gero Egure-
nekin ere kontsultatuz, horrela Elkarteak Gernikara jadanik taxutua eraman dezan Uni-
bertsitateari buruzko ideia eta dagokion mahaiak eztabaidarako eta onarpenerako propo-
sa dezan.

Zure erantzunaren zain, batez ere Aldundi horretako Batzordearen bilerari dago-
kionez, eta hilaren bukaera baino lehen zuen artean aurkitu ahal izango naizelakoan,
beti zure esanetara.

P.S. Eduardo Landetari idaztera noa zure saileko beste gai batzuei buruz.

Kongresu horretan Eleizalderen egitekoa Alfonso XIII. erregeari auzo-ikastolei buruzko
erakusketa azaltzea zen, zeinak hitz familiarretan "hoztasun glazialezko jarrera erakutsi zuen"
bergararrekiko. Gertakari horrek eta euskal unibertsitate bat eskatzearen ondorioz sortuta-
ko gertakariak Eleizalderen ondoeza sortu zuten, eta gau horretan bertan Bilbora itzuli zen,
bere gaixotasuna larriagotzen ari zen bitartean.

Elkarteak ere zenbait galdera egin zizkion, zuzenean izaera politikoa zutenak, gutxiengo nazionalekin zuen harremanari buruz, zalantzarik gabe Eleizalde Raza, Lengua y Nación Vasca (1911) obran gai horiei buruz erakutsi zuen ezagutzaren ondorioz. Batez ere txekoslovakiarren egoerak sortzen zuen ardura.

1922ko Irailaren 28an
Koldo Eleizalde jauna
BILBO

Adiskide eta lagun estimatua: Gernikako Kongresurako zintzilik zeuden gauzak bukatzean, gogoan dut Beaskoetxea jaunak Kongresuko gure egitarau-gidan agertu ziren bi mapak marraztu zituela, eta zuk dakizunez, Elkartearen araua lanak ordainduak izatea denez gero, zuregana jotzen dut, soziokide dugun jaun horren adiskide bezala, jakin eta esan diezaguzun, erarik diskretoenean, hari bidali beharko geniokeen zenbatekoa edo oparia.

Emeterio Verdesen inprentatik faktura bat jaso dugu, eta bertan, 45 pta.ko zenbatekoa ageri da zuri entregaturiko 25.000 paperezko fitxengatik. Uste dugu faktura hori onargarria dela, fitxa horiek, hain zuzen ere, Elkarateak zuri gomendaturik daukan toponimia-lanerako izan direlako; eta beraz, zuk ez badiguzu kontraktorik ezer esaten, bere garaian ordainduko dugu faktura hori. Ez ote duzu ahaztu Txekoslovakiatik egindako txosten-eskaera, guk zure eskuetan utzia? Julianen bidez dakit horrek sortu duen zalapartaz jakitun zarela. Susmoa dut elementu ofizialek beste behin beren argitasuna erakutsiko ote duten jarrera horretan, zeren baliteke Estatu Txekoslovakiarrak oinarri jakitunago bat nahi izatea, eta ikusiko du zer egin behar den.

Zure adiskidea

Eleizalde ongi ezagutzen zuen, Pragan Unibertsitate Txekiar bat eta beste Germaniar bat sortzeko asmoz Txekoslovakiako Masaryck presidentek Parlamentuari aurkeztu zion plana.

Jose Madinabeitia y Ortiz de Zarate, Oñatiko medikua eta Medikuntzako sailaren burua, izan zen Eusko Ikaskuntzan parte hartu zuen entzute handieneko sozialista. 1923ko urtarrilaren 2an hil zen. Koldo Eleizalde, urte bereko uztailaren 24an hilko zenak, gutun erlijioso, hunkikor eta igarpen-kutsuko bat idatzi zion 1922ko abenduaren 31n, guk ondoren aldatzen duguna:

Jose Madinabeitia jn.

Adiskide txit maitea. Hemen doaz lerro batzuk ohetik ohera.

Esan didate (zutaz galdetzen dut zerbait jakin dezakedan guztietan) makalxeago zaudela. Neu ere gero eta bigunago nago; beraz oraingoz sinkronismo betean goaz.

Jar zaitez erabat eta fidatuki Jainkoaren eskuetan. Bake handi batek bildu eta amak bere semetxoa bezala kulunkatuko zaitu. Esperientziak diot.

Inoiz baino atxikiagoa duzun adiskide honek besarkatzen zaitu, eta han zu aurkitzea espero dut.

Koldo Eleizalde
1922, abendua, 31.

Koldo Eleizalde hiltzean E.I.k meza bat eman zuen Donostian, eta doluminak bidali zizkion Leona Urrutia Andreari, haren alargunari:

“Elkarte honetako Batzorde Betearazleak izandako bileran erabaki da Koldo Eleizalde (G.B.) gure Batzordekide maitearen familiari jakinaraztea, zeinaren heriotza hain gale-
ra ordezkazina baita Euskal Herriarentzat, doluminik sentituena eta bere alde Meza bat
ospatzea datorren ostiralean, hilaren 3an, goizeko bederatzirterdian Hiri honetako Aita
Jesuiten Egoitzan, eta gure kide guztiei eta zendu ahaztezinarenganako hainbesteko mi-
resmen eta atxikimendua sentitu duten gainerako pertsoneri prentsaren bitartez ekitaldi
horretarako deia egingo zaie.

Jainkoak gorde zaitzala luzaroan
Donostian, 1923ko uztailaren 28an
Eusko Ikaskuntzaren aldetik
Lehendakaria Idazkari Orokorra
Leona Urrutia Andrea, Eleizalderen alarguna

Julio Urkixok ordezkatu zuen Hizkuntza Sailaren buru gisa, eta S. Altubek ohar nekrologi-
ko bat argitaratu zuen B.S.E.V.n, 19 zk., 1923ko 3. hiruhilekoa, 10-12 orr.:

“Alemaniara azkenengo egin eban joateldijan zan. Ango mediku ospatsuenetariko ba-
tzuk, orok dakigunez, soñ-ebagiketa izugarritzko mingarrija egin eutsoen, bere gaixo zitala
sustraz osatu ta ayenatzen zan ikusteko. Konorterik galdu-erazo barik egin behar izan eu-
tsoen ebagiketa mingarriji; zentzuna argi ta iratzaririk ebal. Sartu ei-eutsoen ba medi-
kuok galtzaidu bizizko euren lantzeta zorrotzok sauri minberatuan zear, barruko azurrik min-
korrenak puntiaz zikitu artegiño; ta gure Eleizalde, zirkiñik egiteka, ayenetxo bat jaurti barik,
gelditu ixilik zetzala ikusirik ikaratu eta arritu ziran medikuok; eta euren arritasun hori era-
kusten eutsoela itandu eutsoen: “Gudari gogorren bat zara zu, noski”. Eleizalde aundijak,
bere min izugarritzkoai agin artean eutsiten eutsela onetara erantzun eban. Ez naz gudarija,
euskotarra naz”. (II orr.).

Eleizalderen heriotza zela-eta, toponimiari buruzko lana eten egiten da, zenbait urte ge-
roago (1927-VI-30) haren alargunak bildutako material guztia E.I.ri entregatzen dion arte,
baita autoreak gai horretaz egindako azken lanak ere. Une horretan, Eduardo Landetaren pro-
posamenez, Bergaran azken omenaldi bat egitea erabakitzen da. Omenaldi hori 1930eko irai-
laren 7an ospatu zen Euskaltzaleak-ek antolaturiko Euskararen Egunekeo ekitaldien barruan,
Eusko Ikaskuntzaren V. Kongresuan. Horren baitan gorespenezko hitzaldiak irakurri zituzten
Engrazio Aranzadik, Bonifazio Etxegaraik, “Accion Popular Euskerista” Federazioaren buru
zenak, Koldo Eleizalderen semeak, Bergarako alkateak eta E.I.ren Lehendakaria zen Elorzak.
Omenaldian plaka bat ezarri zen Eleizalderen jaiotetxean, Goenkaleko 3. zk.an: “Etxe hone-
tan jaio zen Koldo Eleizalde jauna. Herrialdeko kulturaren aldeko bere ahalegin etengabeari
eskaintzen dio oroitzen hau Eusko Ikaskuntzak”. Ekitaldiari ospe berezia eman zioten eus-
kal kulturako ordezkari garrantzitsuenak bertan izateak: Julian Elorza, Julio Urkixo, Enrique
Eguren, Eduardo Landeta, Manuel Chalbaud, Angel Apraiz eta abar...

1934ko abenduaren 21eko bileran, Justo Garatek Koldo Eleizalderen bibliografia oso
bat eska dezala erregutzen dio Eusko Ikaskuntzari, haren semeak egin zezakeena. Ez zen
burutu. Hori da Koldo Eleizalderen eta Eusko Ikaskuntzaren artean aurkitzen dugun harreman
oparoaren azken aipamena.

Koldo Eleizalde: gerturatze bio-bibliografikoa

Elías **A**mezaga **U**rlezaga

Bergaran (Gipuzkoa) jaio zen 1873an eta Bilbon hil 1923an. Matematikaria, Zientzietan lizentziatua, Gasteizko Institutuko irakaslea, Diputazioko irakaskuntza burua, Auzo Eskoletako sortzailea eta zuzendaria, Euzkadi egunkariko zuzendaria, Euskaltzaindiko kidea. Arabarra izenburuko arabar agerkariaren sortzailea 1912an. Kempis-aren euskararako itzultzailea. "Izpiritu erlijioso handia, fede katoliko sakona, Eleizalderen ideia gidarietarikoa lehena". "Era modernoan prestaturiko izpiritua zen abertzaletasunean militatu edo militatzen dutenen artean" (Barazar, Euzkadi, 1923-VIII-19). "Gure Eleizalde maite eta deitoratuaren bihotz presatuan gorde zen aberriarenganako amodioa, gure giza izaera ziztrinak eduki ditzakeen garbien, eskuzabalen eta desinteresatuenetarikoa zen". Horrela mintzo dira haren galera deitoratu zutenak, haren praxi erabatekoa nabarmentzen dutela. Ez du amets egiten. Eleizalde bizi den unean uneko errealitatea bera da arrosa koloreko etorkizunik eta lehenaldi arkadikorik gabea. Aranzadi, alabaina, denborarekin haren eragina hazi egingo dela iragartzera ausartzen da: "Denbora pasa ahala eta Eleizalde tratatu zutenen oroimenetik haren apaltasun, xalotasun eta tolesgabetasun harrigarriaren oroitzapena galtzen den neurrian, axaleko begientzat jeinuaren sendotasuna eta bikaintasuna ezkututzen zituzten horiek ezabatuz joango diren neurrian, eta haren irudia aurriritzietatik libratuz joango den heinean, eta frogak bakartuz haren obrak geratzen direnean, Eleizalderi bere balio justua emate aldera, handituz eta handituz joango da haren nortasun intelektuala" (Euzkadi, 1924-VII-24). Eleizaldek izenorde asko erabili zuen: Azkain, Axe, Iturraín, Sigma, Matxin, K., Luis de Azkain, E.'tar K., Koldobika... Haren obra zehazterakoan zailtasunak pilatzen dira, esku hartu zuen aldizkari asko desagertu egin direlako, askotan modu anonimoan idatzi zuelako. 1918an, Arabarraren 2. aldian, 19 ale argitaratuak, sinadurarik gabeko zutabe bat idazten du, bai eta euskara ikasteko saila ere, Odon Apraizek adierazitakoaren arabera. 1922an berriz kaleratu zenean, gure autorearenak izan daitezkeen euskarazko artikulak agertzen dira. Laugarren Arabarra atera orduko Eleizalde hilik zegoen.

1. LIBURUAK ETA LIBURUSKAK

Otoyak euzkaraz, bizkaieraz, folleto, Bilbao, 1908.

Gurutza Deunaren bidea. Portu-Mauricio'tar Lonarta deunak idatzi ebaneran lez Euzkeraldau dau, bizkayeraz..., Bilbao, 1910.

El nacionalismo vasco y los orígenes de la raza vascongada, Bilbo, 1911.

Raza, lengua y nación vasca, Bilbo, 1911.

Eleizalde, L: *Elenetxu, eta umien lenengozko jaunartza*. Bilbao. Euzko-Deya'ren argital-gintzea Grijelmo'ren alargun eta semien irarkolea. Euzkeltzale bazkuna. 1912. 32 orr.

Morfología de la conjugación vasca sintética, Bilbo, 1913.

Países y razas. Las aspiraciones nacionalistas en diversos pueblos, Bilbo, 1914.

Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, Bilbo, 1916.

Nacionalismo vasco y regionalismo hispano, Iruñea, 1916.

Landíbar, cuadros novelescos del País Vasco, Bilbo, 1918.

Cuatro conferencias, Bilbo, 1918.

Biblioteca de cultura nacional, Bilbo, 1918.

La lucha por el idioma propio, Bilbo, 1919.

Eleizalde, L: *Metodología para la restauración del euzkera*. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbo. 1919-1920. orr. 428-439.

Una barriada vizcaina y una escuela, Bilbo, 1922.

2. TALDE-LANAK

El idioma basko, en "Los baskos en la Nación Argentina, 1816-1916, Buenos Aires, 1916, 43-46 orr.

Metodología para la restauración del euskera, I Congreso de Estudios Vascos, 1919, 428-439 orr.

El problema de la enseñanza en el País Vasco, I Congreso de Estudios Vascos, 1919, 865-879 orr.

3. ARTIKULUAK

ABERRI

Euzko Alderdi Jeltzalearen Organoa. Bilbo.

Arana-Goiri'tar Sabin'en urteroko gomutapena, 1906, 29. zbkia.

Arana'tar Sabin, extraordinario, 1906, 30. zbkia.

Arana-Goiri, 1907, 61. zbkia.

El iniciador, 80. zbkia.

ABERRI

Euzko Gaztediren Organoa. Bilbo.

Recordando una hoja. Intereses de Bilbao, 1918, 1. zbkia.

El nacionalismo y la ciudad, 3. zbkia.

Cuartillas, 4. zbkia.

La mejor ofrenda, 5. zbkia.

No lo olvidemos, 10. zbkia.

Conferencias de Don L. de E., 61. zbkia.

Una singularidad, 74. zbkia.

Orientaciones, año 1919, 1. zbkia.

Comentando a Sabin, 37. zbkia.

ARABARRA

1go garaia. Euzko Alderdi Jeltzalearen egunkaria. Vitoria-Gasteiz.

Tocando el violón, 1912-III-13 (K.).

Dos morales, IX -07 (K.).

Arantzazu'ko Ama Garbijari Abestijak, X-02 (Eleizalde'tarr Koldobika).

La Gaceta de... la China?, 1913 -III-22 (Luis de Eleizalde).

Países y razas. Irlanda y su clero, VI-14 (Axe).

Países y razas, VII-17 (Axe).

Aldijona, VIII-23 (Axe).

1go garaia. Euzko Alderdi Jeltzalearen egunkaria. Vitoria-Gasteiz.

Sabino Arana-Goiri (sinatu gabe).

Nuestros presos, 4 zbkia. (Idazketa).

El gran diario nacionalista, (E.G.).

El patriotismo en América, (E.G.).

Araba'ren Zaindori Deunari, 21. zbkia.

Parásitos políticos, 1912, 14 zbkia. (Iturria).

La pobre Gaceta, 15 zbkia. (K.).

Del día, 15 zbkia. (Axe).

Nacionalismo, fuerismo, regionalismo (sinatu gabe).

2. garaia. Euzko Alderdi Jeltzalearen egunkaria. Vitoria-Gasteiz.

- Bibliografía, 1918-X-26 (L. de E.).
Orbelak eta Kaisaralak, XI-09 (Matxin).
Urteurren aberrikoya, XI-23 (Matxin).
Aste bitik bira, XII-07 (Matxin).
¿Una nueva región vasca en la Península?, XII-21 (L. de E.).
Gezurr ta zitalkeri ugariak, 1919-I-18 (Matxin).
Ziñopaen odola, aberrtzaletasun-azia, II-01 (Matxin).
Aste bitik bira, II-15 (Matxin).
Abesti aberrikoyak. Lehen eta orain, III-01 (E. 'tarr K.).
Elementos de nacionalidad, III-01 (L. de E.).
Aste bitik bira, III-15 (Matxin).
Aste bitik bira, III-29 (Matxin).
Aste bitik bira, V-10 (Matxin).
Carta abierta, VI-07.
Discurso en su homenaje, 1919, 15. zbkia.

3. garaia. Euzko Alderdi Jeltzalearen egunkaria. Vitoria-Gasteiz.

- Abesti aberrikoyak, 1922-VI-10 (E. 'tarr K.).
Arantzazu'ko Ama Garbijari Abestijak, 1922-VIII-26 (Eleizalde'tarr Koldobika).

BIZKAITARRA

Euskal abertzaletasunaren lehen egunkaria. Bilbo.

- El árbol de Gernika. Carta abierta al Sr. Arriandiaga, 1909, 10. zbkia.
Raza, lengua, nación, 1911, 140. zbkia.
Los nombres euzkéricos, 1911-1912, seriala.
Ez dagigun ñoz be aztul!, 1912.
Los nombres euskéricos. 1974.

EUSKAL-ERRIA.

Euskal aldizkaria. Donostia.

- Uda berriyaren agertzean, poesía, en bascuence guipuzcoano, 1894, 30. zbkia., 435.
Toponimia y patronimia vascas, 73. zbkia., 369.

De patronimia y toponimia vascas, 73. zbkia., 27-30 eta 275-6; 74. zbkia., 309.

La lucha por el idioma propio. Euskal Erria. 1918. LXXVIII. 264-272.

EUSKAL ESNALEA

Euskalerraren Alde aldizkariaren linguistika eta literatur saila. Donostia.

Sobre la traducción al euskera de la palabra gente, 1908, I. libkia., 96-97 orr.

Euzkeltzale zintsubaren agintzak, 1908, I. libkia., 170 orr.

Las cosas en su punto, 1909, II. libkia., 7-9 orr.

Eleizalde, L.: *Kristo'ren Antz-bidea*. Euskal Eснаlea. 1909. II. 142-143.

Notas para el estudio de la sufijación euzkérica, 1909, II. libkia., 71-77 orr.

Deun eta onetsi, 1909, II. libkia., 78-79 orr.

II-obijetarako euzkel-idazkunak (Bizkai-ta Gipuzko-eraz), 1909, II. libkia., 192-193 orr.

EUZKADI

Zientzien, Arte Ederren eta Letren hiruhilabetekaria. Bilbo.

De arte, 1901, I. libkia., 56-68 orr.

Eleizalde, L.: *Apuntes de Filología comparada*. Importancia de su estudio para la solución del problema filosófico-histórico de la unidad de la especie humana. Euzkadi aldizk. 1901. I. 259-277.

Notas sobre la patria y apellidos de San Francisco Xavier, 1901, II. libkia., 222-226 orr. y 227-236 orr.

Apuntes de filología comparada, 1901, III. libkia., 195-277 orr.

Breves notas acerca del euzkera de Bergara, 1905, II. libkia., 65-74 orr.

Acerca de una supuesta irregularidad del verbo euskérico, 1905, II. libkia., 162-168 orr.; II. libkia., 306-312 orr.

Arana poeta. Catálogo completo de la poesía de Arana, 1905, IV. libkia., 351-360 orr.

Eleizalde, L.: *Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y recíprocamente*. Euzkadi aldizk. 1906. III. 2-5.

Notas acerca del euzkera, segunda época, 1906, V. libkia., 2-5 orr.

Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples, 1906, III. libkia., 205-213 orr.; III. libkia., 279-293 orr.

Kristo'ren Antz-bidea, 1907, IV. libkia., 171-172 orr.; 1908, V. libkia., 333-334 orr. eta 405-408 orr.; 1912, X. libkia., 378-379 orr.; 1913, 10. libkia., 53-56 orr. Manual de conversación castellano-euskera, 1908, V. libkia., 437-438 orr.

Notas acerca de las flexiones del grupo G., 1908, V. libkia., 17-30 orr.

Notas suplementarias al estudio de la conjugación euzkérica del grupo A, 1908, V. libkia., 239-245 orr.

Revisión del verbo “egoki”, 1909, VI. libkia., 57-62 orr.

Notas acerca de las flexiones del grupo G., 1909, XVIII. libkia., 159-172 orr.

El renacimiento céltico, 1910, I. libkia., 3-18 orr.

Notas euzkeragráficas, 1910, VIII. libkia., 301-307 orr.; 1911, 8. libkia., 311-314 orr.

CXXXVI Ererija. Erri oratubaren negarra. (poesia). Euzkadi aldizk. 1910. VII. 389-390.

Irakurkizun laburrak, 1910, 7. libkia., 475-6 orr.; 1911, 8. libkia., 77-79 orr.

2. Apéndice a la conjugación G., 1910, 7. libkia., 115-116 orr.

La luz invisible, 1910, 2. libkia., 143-144 orr.

Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis, 1910, VII. libkia., 179-194, 253-260, 323-333, 403-418 orr.; 1911, IX. libkia., 83-98 orr.; 1912, 99-114, 179-194 orr.; 1913, X. libkia., 2-16, 402-411 orr.; 1914, IX libkia., 2-7, 90-97 orr.

Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis. Euzkadi aldizk. 1911. 83-98 orr.

Zubiya deritzan R.H. Benson'en idazti ederretik artuba, 1911, 8 libkia., 131-135 orr.

Eleizalde, L: *Raza. Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en “El Debate” de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título “El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vasxongada”. Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 243-276.

Eleizalde, L: *Raza, Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en “El Debate” de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título “El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada”. Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 323-339.

Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis*. Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 3-19.

Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis*. Euzkadi aldizk. 1911. VIII. 403-419.

Relato del naufragio del 12-13 agosto hecho por los pescadores de Bermeo, 1912, II. libkia., 221 orr.

Eleizalde, L: *Arantzazu'ko Ama Garbijari abestijak*. (poesia). Euzkadi aldizk. 1912. IX. 286-287.

Eleizalde, L: *De conjugación sintética*. Euzkadi aldizk. 1912. IX. 345-350.

Eleizalde, L: *De onomástica vasca*. Eneko, Iñigo, Ignacio. Euzkadi aldizk. 1912. IX. 315-316.

Sobre un proyecto de unificación de la grafía euzkérica. A los miembros del Cercle d'Etudes Euzkariennes de Bayona, 1913, 10. libkia., 152-156 orr.

Euskal-iztiya, J.M. Lertxundi, 1913, 10. libkia., 394-396 orr.

De conjugación sintética. Euzkadi aldizk. 1913. X. 366-371.

De conjugación sintética. Euzkadi aldizk. 1913. X. 379-389.

Eleizalde L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1913. X. 436-445.

Retazos lexicográficos, 1914, 11. libkia., 8-14 orr.

Eleizalde L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1914. (Uzt-Ab). XI. 29-35.

Por lo que valga, 1914, 11. libkia., 98-101 orr.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1914. (Urt-Ek). XI. 102-112.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1914. (Uzt-Ab). XI. 120-125.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1914. (Uzt-Ab). XI. 149-158.

La conjugación baska de Anigarai, 1914, 11. libkia., 185-189 orr.

Garaikunde. Abestiak. Arerioa ausi-ortekoa, poesia, 1914, 11. libkia., 214-215 orr.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1914. (Uzt-Ab). XI. 228-233.

Eleizalde, L: *Berrogeikaro deunerako irakurkizun egokia. ¿Garbai nagosia zer da?* Euzkadi aldizk. 1914. XI. 260-263.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Euzkadi aldizk. 1914. (Uzt-Ab). XI. 281-287.

Zaldi baltza, 1914, 11. libkia., 317-322 orr.

El nacionalismo en los diversos países de Europa, 1915, 8. libkia., 55-64 orr.

De algunos apellidos euzkéricos. Euzkadi aldizk. 1915. X. 162-166.

Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia, 1913, X. libkia., 436-445 orr.; XI. libkia., 102-112 orr.; 1914, XI. libkia., 29-35, 120-125, 139-158, 228-233, 281-287 orr.

Agure eroa (poesia). Euzkadi aldizk. 1915. XII. 352.

EUZKADI

Euzko Alderdi Jeltzalearen egunkaria. Bilbo.

Conciencia nacional, 1913-II-15.

Voluntad, II-24.

Liturgia y arte, 1, III-16; 2, III-18; 3, III-20.

- Progreso vasquista, IV-08.
- Países y razas. La raza eslava, IV-17 eta 20.
- Países y razas. El Renacimiento literario txeco, V-7 eta 17.
- Irlanda y su clero, V-28 eta VI-01.
- El Renacimiento croata, VI-08, 16 eta 22.
- Países y razas, VI-29.
- Inconsciencia, VII-13.
- Alemania y los polacos, VII-20.
- Las actuales orientaciones de los polacos, VII-27.
- Aurrerantz, VIII-03.
- Sorgin-gayak (De brujas), VIII-10.
- Países y razas, VIII-17.
- Peor que la revolucion, la iniquidad, IX-23.
- Nacionalidad y arte, IX-28.
- Cosas del día, IX-30.
- Finlandia, X-05.
- Países y razas, X-19.
- Irlanda gaélica, X-21.
- Finlandia por su autonomía, XI-03.
- Países y razas, XI-16.
- Los polacos de Galitzia, XI-23.
- El sitio de Pamplona, XI-23.
- Los obstáculos al renacimiento gaélico, XII-07.
- Política patria. Al margen de una carta, XII-10 eta 11.
- Nuestra atomización, XII-28.
- Así hablaba Zaratrusta, 1914-I-06.
- Las tribus albanesas, I-11.
- Los fenianos, I-25.
- Completamente de acuerdo, II-03.
- La lucha escolar en Polonia, II-15.
- La mancomunidad vasca para la Universidad vasca, I-22.

Algunas ideas acerca de la Universidad Vasca, III-15.

Un día de elecciones, III-22.

Polonia por su nacionalidad, III-29.

Los grandes patriotas, IV-12.

Escuelas vascas, V-03.

Mirentxu, V-13.

Scouting, V-31.

De música nacional, VI-07.

Serbija, VIII-02.

De arte patrio, VIII-09.

¿Qué hará Polonia?, VIII-14.

Germanismo inexplicable, VIII-16.

Paz en la guerra, IX-13.

Roberto Hugo Bensor, X-26.

Belgien über Alles!, XI-01.

Lituania, XI-08.

Opresión preacomoscovita sobre Lituania, XI-15.

Nacionalismo lituano, XI-22.

La nacionalidad vasca, XII-13.

Una obra noble, XII-28.

El renacimiento literario finés, 1915-I-03.

La epopeya finesa, I-10.

Rumania, I-17.

Rumanos contra magyares, I-23.

Dijo un carlista, II-07.

Fundamentos racionales de nuestra fe, conferencia. La Iglesia y el progreso de la humanidad. La nacionalidad vasca como razón del nacionalismo vasco. Raza vasca, estudio antropológico. El euskera.

Las instituciones vascas II-07.

¿La causa germana es causa de Dios?, II-14.

Halidon-Mum, versión escénica de Walter Scott, folletón, 1914.

Cuentas fallidas y cuestiones que resurgen, 1915-III-02.

- Capítulo de amenidades, II-5.
Yabanerías, III-14.
¿La guerra pudo haber sido evitada?, III-21.
La clave, IV-11.
De Arte patrio, IV-18.
El caso de Bélgica, IV-25.
Trascendental labor en favor del euskara, IV-26.
Contraofensiva, 1916-I-02.
La obra del carlismo, I-16.
El mito tradicionalista, -I-23.
El idioma vasco, II-06.
El caso de Bermeo, III-02.
El valor pedagógico de la enseñanza del euskera, III-05.
Valores intelectuales y valores morales, III-19.
Hacia la civilización, IV-05.
Renacimiento polaco en Siberia, IV-16.
Conferencias musicales, IV-30.
Conferencias sobre la música popular vasca, V-01.
Sinn Fein. Actualidad irlandesa, V-10.
Habilidades germanófilas, V-19.
Elementos de nacionalismo, V-30.
De cultura patria, X-19.
Cuestión vital, XI-12.
Orreaga, XI-19.
La bandera patria, XII-04.
Patriótica fortaleza, XII-24.
Rasputine, 1917-I-06.
El momento presente de Salónica, I-13.
La idea de patria según Brunetière, II-05 eta 19; III-13.
La doctrina francesa, III-05.
Manterola: nacionalismo y separatismo. Burdo sofisma, VI-04.

- El Ulster vasco, VII-22.
- El nacionalismo catalán, VIII-12 eta VIII-27.
- Detrás, el separatismo, IX-23.
- Visión de un pueblo vasco, X-07.
- Arlequinadas barojanas, X-14.
- La Universidad Vasca. Una modesta opinión, X-21.
- Rusia, XI-29.
- Los eslovenos, 1918-III-08.
- Moravios y eslovacos, III-15.
- Conferencia por el idioma propio, III-17 eta 18.
- La nacionalidad magyar, IV-11.
- La nacionalidad magyar y el estado húngaro, IV-28.
- Unas páginas de Landívar, V-30.
- Ideología del nacionalismo vasco, VII-07.
- Discurso en Vitoria, VII-22.
- Magyares contra germanos, IX-30.
- Kossuth, X-14.
- Naciones pequeñas, X-29.
- La nueva Euskadiana de Campión, XII-08.
- París. Los cañones alemanes, 1919-I-06.
- Sinn-Fein, I-12.
- El primer signo de nacionalidad, I-26.
- La conferencia de la Paz, II-03.
- Kossuth, I-07.
- Dos gravísimos males: la emigración y el alcoholismo, III-08.
- El alcoholismo, IV-03.
- Poetas y profetas, IV-20.
- Discurso electoral, VI-01.
- Labor de reconstrucción, XII-01.
- Otros puntos de vista, XII-12.
- De estos días, XII-24.

- Contrastes, 1920-II-20.
Sveta Rossia, I-27.
Nuestra onomástica, III-14.
Acción nacionalista, III-23.
Democracia y servicio militar, IV-03.
Nacionalismo vasco e independencia vasca, IV-21.
Albores de nuevo régimen, VII-07.
Países y razas, VIII-14.
Nacionalismo y geografía, IX-15.
Un programa para la juventud vasca, IX-23.
Sinn-Fein, Nacionalismo y Ulster, XI-14.
El cielo estrellado, 1921-I-01.
El alcoholismo. Los malos ejemplos, II-01.
La evolución estelar, II-13.
La batalla al alcoholismo, II-14.
Notas y comentarios, III-04 eta 17.
Más notas, VI-28.
La cuestión del día, VII-12.
Prosigue el mismo tema, VII-13.
Para terminar, VII-14.
Comentando lo visto, VIII-08.
Carta, VIII-30.
Es la falta de escuelas, X-20.
Cosas que vienen, XI-09.
Nacionalismo y cultura, XI-29.
Etapas del nacionalismo, conferencia, XII-04.
El problema vital, XII-18.
Hacia nuestra Universidad, 1922-I-07.
Varia, 27-VIII; IX-03 eta 24.
Arana Goiri, XI-25.
Temas candentes, 1923-I-26.

Las causas generales, I-28.
Gaur "Axe"-k Dan Itza, II-10.
Paréntesis, II-14.
Sobre el mismo tema, II-20.
El individualismo lingüístico, III-03.
Entre Euclides y Einsten, III-23.
Lingüística, XI-01.

GIPUZKOARRA

Astekari abertzalea. Donostia.

Solidaridad euzkadiana, 1907, 2. zbkia.
Gipuzkoarr bi izketan, 3. zbkia.
Zabala, 4. zbkia.
Solidariadad euzkadiana, 6. zbkia.
Gazi-gezak. Euzkadi aldeztu dagizun, seriala, 8. zbkia.
Solidaridad euzkadiana, 10. zbkia.
Ad majorem Ignatii gloriam, 11. zbkia.
Una pequeña observación a Joala, 15. zbkia.
Gipuzkoarr bi izketan, 18 eta 20. zbkia.
Opalberrik oneria, 21. zbkia.
Afirmaciones nacionalistas, 23. zbkia.
Acerca de un folleto. El pueblo vasco por don José Orueta, seriala, 1908, 32, 33, 35, 36, 37, 38 eta 39. zbkia.
Coces contra el aguijón. A los euzkadianos, 46. zbkia.
Los vascos y el socialismo, 53. zbkia.
Los carlistas de Zumarraga. Magister dixit..., 56. zbkia.
Noticia bibliográfica, 73. zbkia.
El nacionalismo vasco según el señor Gascue, serial, 1909, 78, 79, 80 eta 82. zbkia.
Inconsecuencias del señor Gascue, 84. zbkia.
Cabos sueltos, 88. zbkia.
Gipuzkoa'ko jeltzaliez, 95. zbkia.
Después de la lucha, 96. zbkia.

- Gorrentzat deya, 100. zbkia.
- La Santidad y el patriotismo, serial, 101, 102. zbkia.
- En respuesta al señor Santos y Vall, 105. zbkia.
- Asabea, ospea ta gurea, 107. zbkia.
- El reino de Satanás, 110. zbkia.
- Addenda, 111. zbkia.
- Lo de Euskal-Esnalea, 112. zbkia.
- Noticia bibliográfica, 113. zbkia.
- Por lo que valga, 115. zbkia.
- El nacionalismo ante el baile agarrado, seriala, id. Mikel Deuna, 119. zbkia.
- El asunto Ferrer, 123. zbkia. (Axe).
- Iraslea, 125. zbkia.
- Nobleza de nuestros impugnadores, 129. zbkia.
- La revista Euzkadi y el señor Zabala, 1910, 140. zbkia.
- Impresiones de un viajero, 140 zbkia.(L.'tar K.).
- Ex-nacionalista Gazteri, 140. zbkia.
- ¿Que no entiende?, 146. zbkia.
- Euskal-Pizkundeatzaz, 150. zbkia.
- Lourdes'era zerk garaman, 159. zbkia.
- Las fiestas automovilistas del verano, 162. zbkia.
- Por qué hemos ido, 164. zbkia.
- Los pseudo vasquistas, 166. zbkia.
- Para terminar, 168. zbkia.
- Arana-Goiri'tar Sabin'ari gipuzkoar abertzaliak, 169. zbkia.
- Lourdes'ko gogapenak (Larraitz).
- Eragozpenak. Raza, lengua y nación vasca, serial. Fragmentos, 1911, 208. zbkia. (Larraitz).
- Entzun degu, 212. zbkia. (Larraitz).
- Mikel Deunari, 213. zbkia. (Larraitz).
- No se falte a la verdad, 213. zbkia.
- Egin, egin, 1912, 245. zbkia.

HERMES

Euskal Herriko aldizkaria. Bilbo.

- Nuestros veinte años, 1917, 6. zbkia.
- El "Unai" Deuna, 1917, 9 eta 10. zbkia., iraila-urria; 11 eta 12. zbkia., urria-abendua.

Las nacionalidades, 1919, 45, 48-49. zbkia.

Arana Goiri, 1919, 51 eta 52. zbkia., azaroa.

Toponomástica vasca, 1921, maiatza.

LA BASKONIA

Euskal-Amerikal aldizkari. Buenos Aires.

La música vasca, 1899, 222. zbkia.

Nombres baskos, 1910, 595. zbkia.

Nombres baskos, 598. zbkia.

Otra cuestión, 599. zbkia.

Al Sr. Urquijo, 601. zbkia.

Nombres baskos y el "Folklore", 604. zbkia.

¡Vaya con Dios!, 605. zbkia.

LA GACETA DEL NORTE

Egunkari katolikoa. Bilbo.

La Expulsión de los jesuitas de Bergara en 1767, IX-8, 13 eta 26 eta 1905-X-01.

De euzkeralogía, 1906-I-11.

LA PATRIA

Astekaria, Eusko Alderdi Jeltzalearen organua. Bilbo.

Las tres tendencias, 1901, 5. zbkia. (Iturrain).

La gran ganga, 6. zbkia.

Neskaldija, 7. zbkia.

Pozgarri bat, poesía, 7. zbkia.

Boer y boerófilos, 10. zbkia.

Los pescadores, 1902, 11. zbkia.

Cosas de ellos, 13 eta 14. zbkia.

Sueltos, 18. zbkia.

Monopolios, 20. zbkia.

El eterno error, 21. zbkia.

Amezaga Urlezaga, Elías

Por Arriaga. Por Euzkadi, 26. zbkia.

Munguía, 27. zbkia.

Unos y otros, 28. zbkia.

Más sobre los fueritos, 44. zbkia.

Sabios como adoquines, 46. zbkia.

El deber, 48. zbkia.

El Partido Nacionalista Vasco, 1903, 69. zbkia.

LA TARDE

Egunkari independentea, Euzko Alderdi Jeltzalea eta Euskal Abertzaleen Organo ofiziosoa. Bilbo.

En pro del euskera, 1915-IV-28.

Toponimia y patronimia vascas, X-07.

La lucha por el idioma propio, 1918, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 28.

NAPARTARRA

Euzko Alderdi Jeltzalearen organoa Nafarroan. Iruñea.

Ejemplo a imitar, 1911, 4. zbkia.

Nacionalismo, jingoismo y xenofobia, 1919, 36. zbkia.

Trozos de Eleizalde, 51. zbkia.

PATRIA

Astekaria. Bilbo.

El carlismo en Euzkeria, 1903, 14. zbkia.

Arana-Goiri, 22. zbkia.

Descanse en paz, 23. zbkia.

La crítica carlista del nacionalismo, 1904, 32. zbkia.

Que conste, 35. zbkia.

Quién paga los vidrios rotos, 38. zbkia.

Nueva Euzkeria, 39. zbkia.

Nacionalismo y autonomismo, 45. zbkia.

Addenda y corrigenda al folleto del señor Gazkue, 52. zbkia.

“Bartek” el victorioso, 53. zbkia.

Addenda, 55. zbkia.

El Correo de Guipúzcoa, 63. zbkia.

¡Baduleques!, 65. zbkia.

A propósito, 69. zbkia.

En el aniversario, 70. zbkia.

¡Oh, el brillante!, 72. zbkia.

La Liga Foral Autonomista, 73. zbkia.

RIEV:

Revista Internacional de los Estudios Vascos. Donostia.

Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra *Otoitz gayak*, 1907, I. zbkia., 67-73, 210-212, 464-468 orr.

Notas del artículo *Les études basques de 1901 à 1906*, de M. Vinson, I. zbkia., 183-184 orr.

Notas acerca de las flexiones del Grupo G, 1908, II. zbkia., 340-351 orr.

Del verbo euskérico (Respuesta al señor Vinson), II. zbkia., 611-613 orr.

Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas, 1923, XIII. zbkia., 113-128, 420-438, 493-509 orr.; 1923, XIV. zbkia., 128-144, 315-328, 442-456, 558-571 orr.; 1927, XVIII. zbkia., 625-633 orr.; 1928, XIX. zbkia., 77-87, 381-392, 614-626 orr.; 1929, XX. zbkia., 24-35, 218-226 orr.; 1930, XXI. zbkia., 178-201, 518-546 orr.; 1931, XXII. zbkia., 288-303 orr.; 1932, XXIII. zbkia., 408-437 orr.; 1933, XXIV. zbkia., 283-303, 387-404 orr.; 1934, XXV. zbkia., 418-429 orr.; 1936, XXVII. zbkia., 163-172 orr.

Notas, *La caída de vocales iniciales en las voces toponímicas*, 1920, XIII. zbkia., 439-444 orr.

4. ASKOTARIKO

Olerkija'k, de S. de Arana. Eleizalde'tar K.'ren itz-aurre.

Prólogo a contestación a Mella, Bilbo, 1907.

Un año más, Aberrija, 1908, 1.

Urteurrenean Gipuzkoarra, Euskalduna, 1908, 72.

Nuestro problema fundamental: la cultura, conferencia, Donostia, 1922.

Eleizalde, L: *Arantzazu'ko Andre Maria'ri abestiak*. (poesia). Arantzazu. 1922. II. 287-288.

5. PERTSONA ETA OBRARI BURUZKO ERREFERENTZIAK

A.: E.'tar Koldobika, Euskal Esnalea, 1923, 139. zbkia.

ABERTZALE: E.'tar Koldobika'ren eriotza, Euskal Esnalea, 1923, 139. zbkia.

ACHICA-ALLENDE, A.: E., íntimo, Euzkadi, 1930-XI-14 eta XII-19./ E. musicómano, Euzkadi, 1933-XI-23./ E. íntimo, Euzkadi (aldizkaria) 7, 149.

ALMELA NOVAS, Francesc: E., Patria Nova (Balentzia), 1923, abuztua.

ALTUBE, Seber: E.'tar Koldobika'ren eriotza, EID, 1923, 19. zbkia., 10-12.

AMEZAGA, Elías: Nómima de Euskal Erria, Reimpresión de Euskal Erria, Bilbo, 1975./ Los vascos que escribieron en castellano, Bilbo, 1977, I; 1981, II; 1993, IV, 218-230./ Autores Vascos, Bilbao, 1988, III, 36-37, 210-212./ Euskadi: al cruce de tres culturas, Bilbo, 1989./ Sabin, Bilbo, 1995./ L. de E. (I), El Periódico de Álava, 1997-IX-29./ L. de E., hitos de su historia (II), El Periódico de Álava, X-08.

ANTON DE OLMET, Fernando: *Los vascos o euscaros. (Contestación a Eleizalde, L: Raza, Lengua y nación vascas)*. en su Himnos Iberos. Madril. 1915. 218-238 orr.

APRAIZ, Odón: Don L.E., El Heraldo Alavés, 1923-VIII-27./ L.E., Euskaltzaindiaren VIII./ Biltzarren amaiera, Euskera, 1978, 2, 875-8.

ARRIEN, Gregorio: La generación del exilio, Bilbao, 1983, 49-51./ La larga lucha por la Escuela Vasca, Deia, 1983-V-29.

ARTOLA, Miguel: Partidos y programas políticos, Madril, 1974.

AZNAR, Manuel: Del Renacimiento Vasco, L. de E., Euzkadi, 1915-II-10.

BARAIBAR, Carlos: Maestro y discípulos, Euzkadi, 1923-VIII-19.

BARAZAR (Jesús María de Leizaola): Don L. de E., Euzkadi, 1923-VIII-29.

BINGEN: E. il da, Euzkadi, 1923-VII-29.

CAMINO, Iñigo: Nacionalistas, Bilbo, 1985.

CAMPION, Arturo: Raza, lengua y nación vascas, por don L. de E., RIEV, 1912, VI, 247-261.

EGILEOR, Manu: Axe... ta ekaitz, Aberri, 1921, 37.

ELORZA, Antonio: Ideologías del nacionalismo vasco, Donostia, 1978, 342.

ELORZA, J.: Palabras sobre E., Euzkadi, 1930-IX-10.

ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: La Sociedad de Estudios Vascos, Donostia, 1983, 18, 28, 38, 40-1, 60, 64, 75, 94, 97, 135-6, 151-4, 165, 176, 187-9, 194, 199, 206, 217, 228, 241, 245, 247-8.

FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: País Vasco: Pluralismo y nacionalidad, Madril, 1984.

GAMARRA, Antonio: En defensa de la libertad y del patrimonio del pueblo vasco, Euzkadi, 1978, 100. zbkia, 20-23.

GARATE, Justo: Don L. de E., RIEV, 1986, 11, ekaina./ Don L. de E., en Homenaje a J. Caro Baroja, Donostia, 1986, 713-18. / Don L. de E., BIAEV, 1987, 148, 24-29./

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 100-104.

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 153-157.

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 170-174.

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 235.

IBARZABAL, Eugenio de: Manuel de Irujo, Zarautz, 1977.

IKASLE: Don L. de E., Aberri, 1923-VII-26.

IREZOLA, R.: E., Euzkadi, 1926-VII-04.

IRIART, José de: Crítica del libro País. Euskalerrriaren Alde, 1915. V. 15.

JEMEIN, Ceferino: Con la firma vale más, Aberri, 1921, 23.

JOV-EK: E., K.: Sacrificio, Euzkadi, 1923-VII-25. Ante Regeral y E., Euzkadi, 1923-VIII-05.

K.: Sacrificio, El Heraldo Alavés, 1923-VII-25.

KISKITZA (Engracio Aranzadi): Landíbar, Euzkadi, 1918-VI-01./ K., sabio y niño, íd., 27-VII./ E. perseverante, íd./ L. de E., íd., 1923-VII-29./ L. de E., íd., 1924-VII-24./ Ereintza: Siembra del nacionalismo vasco, Donostia, 1980; 2. argit.

LATORRE, E.: En San Julián, Euzkadi, 1929-VII-29.

LATZ: E. y San Julián, Euzkadi, 1923-VII-29.

LAZURTEGUI, J.: A la memoria de don L. de E., La Tarde, 1923-VII-28.

LEONARDO: L. en Bermeo, Euzkadi, 1934-IV-16./ E. por JEL, Euzkadi, 1935-I-14.

LOYARTE, Adrián: Recuerda L. Mª de E., Euskal Erria, 1914. 72, 546.

M.P. de A.: L.M.E., La Baskonia, 1902, 303. zbkia.

MANTEROLA, Valentín: Ante el cadáver de L. de E., Euzkadi, 1923-VII-26.

MENDEZ DE LA TORRE, A: *La nueva escuela primaria en el País Vasco*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. 920-938 orr.

MICHELENA, L.: *Historia de la literatura vasca*. Minotauro. Madril. 1960.

MICHELENA, Koldo: Mitxelena Jaunaren hitzen laburpena Eleizaldez, Euskera, 1971, 16, 73-6.

MÚJICA, G: *Crónica general del I CEV*. Primer Congreso de Estudios Vascos. 1919-1920. 9-33 orr.

PABLO, Santiago de-SANZ LEGARISTI, Kepa: El primer nacionalismo en Alava, Muga, 1986, 52. zbkia., 66-75.

REDACCION DE ABERRI: E. 'tar K. il da, 1923, 50. zbkia.

SAN SEBASTIAN, Koldo: L. de E., Euzkadi, 1985, 203 eta 204. zbkia.

SARASOLA, I: *Historia Social de la Literatura Vasca*. Akal. Madril. 1982. 183 orr.

SOLITARIO DE MENDIZORROTZ: Landívar, en un convento, Euzkadi, 1918-VI-05./ Al margen de Landívar, Euzkadi, 1918-VI-08 eta 11.

TORREALDAY, Juan Mari: Euskal idazleak, gaur, Oñati, 1977, 90, 101, 154, 186, 333, 443, 457.

UGALDE, Martín de: Historia de Euskadi, Bartzelona, 1984, VI, 36.

UN TRADICIONALISTA ALAVES: E., el de Gazteiz, Euzkadi, 1923-VIII-05.

UNO: La torre de Babel, Aberri, 1921, 23.

URQUIJO, Julio de: L. de E., RIEV, 1923, XIV, 395-97.

URQUIJO, J: *A propósito de mi conferencia*. RIEV. 1912. VI. 246.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Luis de Eleizalde. Morfología de la Conjugación Vasca Sintética. RIEV. 1914-1917. VIII. 174-175.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Conjugación sintética del Verbo Vasco comenzado por consonante por el R. P. Soloeta Dima. RIEV 1914-1917. VIII. 176.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, compuestas y publicadas por la sociedad "Estudios Vascos". Bilbo. 1916. Jesús Alvarez, Impresor. RIEV. 1918. IX. 242.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Luis de Eleizalde. Cuatro conferencias. Prólogo del autor. Publicaciones de Editorial Vasca Euzko-Argitaldaria y Luis de Eleizalde. La lucha por el idioma propio. Bilbo. 1919. RIEV. 1920. XI. 70-71.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Indicaciones sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas. Bilbao. 1916. RIEV. 1919. X. 132.

UZTURRE: Izan dira gurean aldakuntza!, Euzkadi, 1979, 141. zbkia., 21.

VARIOS: Enc. Gral. II. del País Vasco, 1979, X, 335-6.

VARIOS: Literatura, San Sebastián, 1970, II, 280-283.

VILLAR PONTE, A.: Carta de patriotas gallegos, Euzkadi, 1923-VIII-09.

VILLASANTE, Luis: Historia de la literatura vasca, Bilbo, 1961, 36, 70.

VINSON, J: Le verbe basque. RIEV. 1908. II. 474-475.

VINSON, J: Observations Grammaticales. RIEV. 1908. II. 795-798.

XX: Amor propio y amor patrio, Euzkadi, 1923-VIII-02.

XX: Biografía, Euzkadi, 1934-VI-16.

XX: Conferencias de D. L. de E., Aberri, 1918, 61.

XX: D. L. de E., Arabarra (3ª época), 1922-XII-02.

XX: Después de la muerte de E., Euzkadi, 1923-VIII-01.

XX: Don L. de E., Euzkadi, 1930-IX-09.

XX: Don L. de E., La Tarde, 1923-VI-24.

XX: Don L. de E., La Tarde, 1923-VII-25.

XX: E. 'tar Koldobika, Alderdi, 1947, 7. zbkia., 14.

XX: E. euskarólogo, Euzkadi, 1923-VII-31.

XX: E. y Euzkadi, 1923-VII-27.

XX: El entierro de E., Aberri, 1923-VII-29.

XX: El entierro de L. de E., Aberri, 1923-VII-26.

XX: L.E., Euzkadi, 1925-VII-04.

XX: Testimonio de pésame, Euzkadi, 1923-VIII-01.

XX: Una carta de Don L.E., La Voz de Guipúzcoa, 1925-VII-04.

ZABALA, José Antonio: Centenario de un ilustre alderkide: L. de E., Euzkadi, 1978, 79. zbkia. / Vergareses ilustres, L. de E., Ariz Ondo, 1980, 5. zbkia., 66-7.

ZUBIKARAI, A. E., Deia, 1979-VI-09. E'tar Koldobika, Deia, 1981-VI-10.

ZUMUARREGI, G. de: E., El Pueblo Vasco, 1923-VII-26.

Me produce una gran satisfacción la presentación de este libro, dedicado a uno de los personajes bergarenes más ilustres de los últimos ciento veinticinco años.

Tal como nos muestra el libro, estamos ante un hombre de una gran capacidad intelectual y una enorme vitalidad; un hombre que, a pesar de su corta vida, movido por su compromiso con la construcción de la nación vasca, desarrolló una intensa actividad en campos como la política, la lingüística, la literatura, la pedagogía, etc. Considero especialmente digna de reseñar su labor en pro de la restauración y de la socialización del euskera, de la que caben destacar aspectos como su participación en la fundación de Euskaltzaindia, su trabajo en pro de la introducción del euskera en la enseñanza o su ferviente defensa de la unificación del euskera.

No cabe duda que numerosos aspectos que rodearon la vida de Eleizalde y la del País Vasco de su época, tales como los objetivos que les guiaron, los temas de discusión, los grandes desafíos que tenía el país... tienen una gran conexión con los que están vigentes en nuestro pueblo en la actualidad. El conocimiento del pasado nos serviría de gran ayuda para conducir mejor el futuro. El presente libro nos ofrece una buena oportunidad para ello.

En este año en el que se cumple el 75 aniversario de la muerte de Eleizalde, quisiera expresar en nombre de la corporación, mi más sincero agradecimiento a todas aquellas personas que de una forma u otra han trabajado para que este libro viera la luz, y especialmente a sus autores.

Victoriano Gallastegi
El Alcalde

PROLOGO

La sección de Educación de Eusko Ikaskuntza ha conseguido realizar en los últimos años algunos trabajos de grupo que han consolidado la formación de un núcleo de investigación para la realización de monografías sobre autores o temas fundamentales para la correcta comprensión de lo que ha sido en Euskal Herria el hecho educativo. En este sentido caben mencionar los monográficos sobre Julene de Azpeitia (1988) y Federico Belaustegigoitia (1989), que encuentran ahora su continuación con el dedicado a Luis de Eleizalde, un bergarés que representa al mundo educativo en sí mismo -fue catedrático de Matemáticas e inspector de Educación de las Escuelas de barriada-, pero además es una figura clave en la primera veintena del siglo actual por sus aportaciones en el campo educativo, lingüístico, político, periodístico y en todas las actividades organizadas por los vasquistas entre 1900 y 1923, fecha de su temprana muerte.

El trabajo que presentamos intenta poner de manifiesto el papel desempeñado por uno de los grandes iniciadores de la renovación cultural, lingüística y pedagógica del País Vasco, inserto en la corriente nacionalista de la primera época, pero cuya categoría trasciende este carácter hasta aparecer situado en el primer plano de la restauración lingüística y educativa forjadas con anterioridad a 1936.

Como ya hemos afirmado en otros estudios, creemos que es imprescindible la recuperación de estas figuras históricas, que son el antecedente inmediato de lo que hoy es Euskal Herria en el campo educativo y lingüístico, demasiado olvidadas en el último medio siglo por las conocidas consecuencias del desastre posterior a 1936. Reparar este olvido y recuperar las raíces es nuestro propósito, camino que abrimos y al que esperamos acudan cada vez más investigadores que continúen esta tarea y sin duda vayan resolviendo las múltiples posibilidades que se nos ofrecen en el campo educativo vasco.

Se presentan a continuación cinco estudios.

En el primer estudio, Idoia Ariznabarreta ha investigado en el entorno familiar más próximo de Luis de Eleizalde, intentando explicar las raíces culturales de nuestro autor desde sus progenitores hasta sus descendientes, que han continuado con la inquietud intelectual de la familia Eleizalde.

El segundo de los estudios que se presentan, está centrado en los aspectos lingüísticos de la obra de Luis de Eleizalde, quien además de elaborar una serie de ideas generales

acerca del estudio del idioma propio desde la teoría de las nacionalidades, destaca por su labor sistematizadora y vulgarizadora del verbo sintético. El método que utiliza es el inductivo. A partir de formas usuales, extrae las leyes explicativas de las mismas, que a su vez nos permiten generar nuevas flexiones. Su objetivo no era tanto teórico cuanto práctico, es decir, que el euskera encontrase el camino para la supervivencia como lengua de cultura.

El amplio y documentado estudio sobre la ideología y la concepción educativa, en especial su labor como inspector de las Escuelas de barriada de Bizkaia, nos muestra la personalidad excepcional de Eleizalde que, junto con Eduardo de Landeta, se erige en uno de los más destacados impulsores de la escuela vasca y del resurgimiento cultural vasco en general. Su actividad en pro de la autonomía docente y la renovación pedagógica se desarrolló, principalmente, a lo largo de la segunda década del siglo XX. Estaba convencido de que el nacionalismo emprendería decididamente la obra de la escuela euskérica, porque todas las demás cuestiones no eran más que simples derivaciones del problema educativo.

Se analiza en profundidad su participación política en la evolución del nacionalismo, al que había llegado desde el carlismo, y el contexto cultural, religioso y moral en el que interviene Eleizalde, tomando parte en la ruptura nacionalista pero trascendiendo el entorno inmediato y divulgando la existencia y los progresos de las nacionalidades centroeuropeas.

Tras el análisis detallado de los problemas que existían en la enseñanza elemental y la contribución de Eleizalde a su renovación y a la creación de las escuelas vascas, se presenta el estudio de las innovaciones educativas que se producen en Bizkaia a partir de 1917, la creación de la Junta de Instrucción Pública, la situación de los estudios superiores y la labor desarrollada por Eleizalde como inspector de las Escuelas de barriada.

La última parte del estudio, dedicada a las Escuelas de barriada de Bizkaia, analiza en profundidad los problemas y los logros obtenidos desde su creación mediante la aprobación de la moción Gallano, hasta su conversión en Escuelas Nacionales. El apoyo popular a su construcción, la dificultad de realizar textos euskéricos, inexistentes en la época, la organización escolar y los programas, la importancia dada a la contratación de profesorado, etc..., constituyen una serie de aspectos en los que Eleizalde tuvo una participación directa, en especial sobre la creación de textos euskéricos, entre cuyos autores figura el bergarés

Capítulo especial merece la amplia tarea propagandística realizada con los mismos fines a través de la prensa, fundamentalmente el diario Euzkadi, en el que Eleizalde se convierte en fino analista político siempre al servicio de las ideas nacionalistas.

Estudiamos la obra literaria y periodística de Luis de Eleizalde, con una pequeña introducción biográfica que resume los rasgos más característicos de la corta pero intensa vida del bergarés y se detiene con especial detalle en su participación en los primeros años de existencia de Eusko Ikaskuntza de la que forma parte desde su fundación y en la que participa a través de la sección de Lengua, así como mediante su colaboración en los primeros congresos de estudios vascos. Nos hemos servido para esta investigación de los archivos de la Sociedad de Estudios Vascos.

Habría sido nuestro deseo el estudio paralelo de su colaboración con la naciente Euskaltzaindia, pero desgraciadamente, así como se conserva muy bien toda la documentación de Eusko Ikaskuntza gracias al trabajo desarrollado en su día por Idoia Estornés, no ocurre lo

mismo con la documentación de los primeros años de Euskaltzaindia, desaparecida en lo referente a Eleizalde.

La obra literaria de Eleizalde, sin ser extensa, representa el papel del intelectual orgánico al servicio del nacionalismo de las primeras décadas del siglo XX y encierra en sí misma el conjunto de problemas que amenazaban la existencia de la vasquidad desde el punto de vista nacionalista. Su única novela, *Landibar*, se explica tras el acceso a la Diputación de Bizkaia de los nacionalistas en 1917, como consecuencia del auge económico favorecido por los avatares de la I Guerra mundial. Es una novela que responde a la tesis previa del resurgimiento del nacionalismo y los enemigos que se le enfrentan, escrita al modo del regionalismo tardío.

Elías Amézaga realiza una más de sus intensísimas recopilaciones de datos bibliográficos del autor, recogiendo sus escritos en libros, folletos, trabajos colectivos, semanarios, el diario *Euzkadi*, *Hermes*, *La Tarde*, *RIEV*, etc... También recoge referencias en otros autores a la persona y la obra de Eleizalde.

Finalmente tenemos que agradecer a la familia de Luis de Eleizalde, en especial a su hija Itziar, las facilidades prestadas a los autores para indagar en los aspectos más recónditos de la personalidad y la obra de Eleizalde, poniendo a nuestra disposición el archivo personal del político y escritor, lo que sin duda ha contribuido a ofrecer nuevos datos que realzan la importancia de la figura de Luis de Eleizalde como político, periodista, literato, lingüista y pedagogo.

El contenido del presente libro se ha utilizado como referencia para la realización de la obra *Luis de Eleizalde. Un vasco polifacético* de Esteban Antxustegi publicado por la Fundación Sabino Arana.

Luis de Eleizalde y su entorno familiar

Idoia **A**riznabarreta **A**urtenetxe

Como sucede en muchos personajes del pasado también en Luis de Eleizalde el entorno familiar y personal se ocultan bajo un prudente silencio, silencio que como se verá a lo largo del capítulo generó pequeñas lagunas sobre su figura y su obra. Apenas existen datos biográficos aportados directamente por él, a excepción de unas pinceladas sobre sus estudios de Ciencias plasmados en el artículo “Nuestros veinte años”¹ de la revista Hermes:

“Hará pronto otros tantos que tuvimos nuestros veinte verdes Abriles. Cursábamos en Madrid los últimos años de carrera: algunos estábamos ya a punto de recibir las borlas doctorales. Unos escuchaban, en la Facultad de Filosofía, las lecciones de don Nicolás Salmerón, (...). Unos pocos, finalmente, seguíamos en la Facultad de Ciencias, los cursos de Astronomía y Física matemática, cuya prueba académica nos confería el derecho a la borla azul turquí y a usar la prestigiosa y deseada abreviatura ‘Dr.’ delante del nombre. Claro es que luego la hemos usado bien pocas veces. Pero hay que confesar que entonces nos ilusionaba bastante.”

El hecho no pasaría de anécdota si no fuera porque ese gesto de intimidad, envidiable, sin duda, tapa con su buena voluntad todo un bazar de notables esencias humanas. Y me explico. El caldo de cultivo que *engordó* al célebre estudioso *euzkeldun* -quintaesencia del ser infatigable- no fue una pócima de *sorgiñas*, más bien el ingrediente familiar, el tejido personal y profesional que despertó en un pasado fértil y que hoy día, felizmente alimentado por el ser y el saber del propio Eleizalde, continúa entre su numerosa descendencia. Hablo de la inteligencia, de la cultura, de la sensibilidad, de la permeabilidad, de la constancia, del rigor, del compromiso y, por encima de todo, hablo de la amabilidad que emanaron y emanan quienes tienen que ver con Luis de Eleizalde y Breñosa; ese polifacético *abertzale* que tanto hizo por elevar la cultura de su tierra. Es obvio pensar, entonces, que no me ha quedado más remedio que recurrir a la buena memoria de Itziar Eleizalde Urrutia quien, benevola y hospitalariamente, se ha prestado a introducirme en este apasionado entorno. Con amabilidad y sencillez la hija menor de Eleizalde me ha recibido varias veces en su casa de Bermeo donde hemos podido recorrer, con recuerdos y conversaciones, el álbum familiar desde sus comienzos. Todo un testimonio de quien perdió a su padre cuando contaba tan sólo dos años y

¹ ELEIZALDE, Luis de: Nuestros veinte años, Hermes. Revista del País Vasco, Idatz Ekintza S.A. Bilbao, junio de 1917, nº 6, págs. 360-366

que, hoy, junto a su hermana Miren Begoña (Miren), completa la representación viva de los ocho hermanos Eleizalde-Urrutia. Pero vayamos por partes y hagamos por degustar la savia de cada momento:

1. LUIS DE ELEIZALDE Y BREÑOSA: CUATRO PINCELADAS DE INTERÉS SOBRE SU FIGURA

También conocido como *Axe*, *Iturraín*, *Azkain* o *Aitzerreka*. Bautizado el 10 de junio de 1878 en la parroquia de *San Pedro de Ariznoa*, de Bergara -con los nombres de Luis María Ignacio José Román-, había nacido en la citada localidad guipuzcoana el 9 de junio de ese mismo año. Siendo así, cuando el 24 de julio de 1923 Luis de Eleizalde fallecía en el chalé *Gainzuri* de la bilbaína calle de Iralabari contaba 45 años. Lamentablemente, los cuatro últimos resultaron un infierno de dolor por culpa de un cáncer enrabietado. Y es que de poco sirvieron a la larga -de alivio temporal, no más- las tres intervenciones realizadas, entre 1920 y 1921, por el prestigioso médico de Otxandiano Don Jesús Arrese; y de poco sirvieron, también, las sesiones de radioterapia a las que fue sometido en el Hospital de Hamburgo (Alemania) de donde regresó, eso sí, con cierta dosis de esperanza. A pesar de todo, el *adenocarcinoma* fatalmente complicado por una *bronconeumonía* precipitó el triste adiós de un hombre que se aferró a la fe para sortear con resignación cristiana el definitivo trago terrenal. Porque la entereza que acompañó al catedrático bergarés hasta el último aliento, lejos de ser un adorno para su biografía póstuma ha sido y es columna en la que amoldar su inexorable fe católica, su compromiso ideológico y un amor que no conocía límites. “*Quienes bien les conocieron decían que nunca habían visto un matrimonio tan feliz. La pareja más enamorada del mundo entero*”, confiesa Itziar sin ocultar el orgullo de ser fruto de esa unión. Pero aún nos acechan algunas preguntas. A saber: ¿Qué vida llevaron antes de conocerse? ¿Dónde y qué estudiaron? ¿Cómo se conocieron? ¿Cuándo se casaron y dónde vivieron? ¿Cuántos hijos tuvieron? ¿Qué hizo ella al quedarse viuda tan joven?

Luis de Eleizalde comenzó el bachillerato en los Dominicos de su pueblo natal y continuó estudiando en los Jesuitas de Zaragoza, “*sentía mucha simpatía por ellos porque pertenecían a una orden vasca*”, aclara Itziar. Los Eleizalde-Breñosa se habían trasladado a la capital aragonesa *remolcados* por el oficio del padre, catedrático de Filosofía -lo veremos en el punto siguiente-, aunque fue en Madrid años después, en 1899, para ser exactos, que el joven Eleizalde obtuvo su licenciatura en Ciencias Naturales. Finalizada su formación académica volvió a Euskadi -a decir verdad nunca la abandonó pues pasaba los veranos en la casa de Bergara junto a hermanos y padres-. En esas fechas sacó por oposición la Cátedra de Matemáticas en el Instituto de Gasteiz -el único que había-, del que fue un catedrático eminente hasta su marcha definitiva a Bilbao. Sucedió en 1919 y su labor pedagógica, divulgadora, gestora y creadora resultó sobresaliente tanto como jefe de enseñanza de la *Diputación de Vizcaya*, como inspector de las Escuelas de Barriada, como miembro de la sección lingüística de la *Sociedad de Estudios Vascos*, como miembro de la *Academia de la Lengua Vasca*, como director de la publicación *Euzkadi*, amén de otros innumerables quehaceres entre los que nunca descuidó la escritura. Será *Landibar*², por tanto, su magistral novela escrita en 1918 la que conserve y descubra por medio del protagonista, el ingeniero navarro Mi-

² ELEIZALDE, Luis de: *Landibar*, Cuadros novelescos del País Vasco, Gasteiz, 1918

guel Gaztanbide y Esterenalde, guiños incuestionables de lo que sería una radiografía aproximada del pensar y sentir del propio autor: inteligencia, patriotismo, sensibilidad, inquietud, romanticismo, religiosidad, tesón, voluntad..., en fin. Llegados a este punto y debido a la escasa información documental mentada con anterioridad, acaso cabría pensar en una búsqueda forzada por elaborar el semblante de Axe. Si no fuera por la ayuda de sus allegados tal vez me viese obligada a negociar con la imaginación pero, créanme, no es el caso. Y no lo es porque la comunión entre autor y obra es evidente incluso en las palabras que un crítico, “*amigo y compatriota*”, se define el propio remitente Miguel Cortés, hace llegar por carta a Luis de Eleizalde después de haber leído su obra *Landibar*:

“Al principio, mientras describía V. la estancia en Madrid del estudiante de Ingeniero, me pareció que la novela iba a ser de poco fuste; y su objeto casi único, el fustigar a los tipos y costumbres hispanas. Como ve, casi empecé siéndole hostil; no precisamente por pegar a tal gente (ahí me las den todas) sino porque en una obra de arte y en V., debía esperarse algo más y diferente que eso. Pronto se me ensanchó el ánimo. Cuando ya el autor, con su simpático Ingeniero vuelven a Euzkadi, pisan el suelo patrio y viven la vida suya y respiran su ambiente, entonces la inteligencia, unida al corazón, producen el arte, el arte verdadero, que está en hacer saltar la chispa de la emoción”³.

Es cierto que humildad y modestia secuestraron a Eleizalde encorsetando su vanidad en honor a la prudencia y, sin embargo, no es menos cierto que hay cualidades -permítaseme una reprimenda cariñosa hacia nuestro personaje- que bien merecen un aplauso popular, máxime cuando la vida se presenta tan corta. Y la de Eleizalde, que fue intensa, fue injustamente corta. Dejaba una viuda joven con quien había formado “*un matrimonio realmente ejemplar*”, remarca Itziar, entre emocionada y convencida; dejaba hijos pequeños, algunos, como Miren e Itziar, de cuatro y dos años, respectivamente, sin apenas tiempo para haberlo conocido; y dejaba un vacío entre compañeros, conocidos, entre la sociedad misma, se diría, pues la sola imagen de su populoso funeral es documento fehaciente para valorar la pérdida. Aun siendo así, me resisto a acallar las palabras que el no menos famoso Engracio de Aranzadi, *Kizkitza*, dedica al amigo en el primer aniversario de su muerte, y lo hace por esas lacras imperecederas que son la injusticia y la envidia y de las que Eleizalde tuvo que defenderse en vida y más allá de ella:

“A medida que pasa el tiempo y vaya honrándose la memoria de los que trataron el recuerdo de su modestia, sencillez e ingenuidad desconcertantes, cualidades que a los ojos superficiales ocultaban la fortaleza y excelsitud de su genio -expone Aranzadi-; a medida que vaya quedando libre de todo prejuicio su figura, con la prueba única, inequívoca de sus obras, a fin de justipreciar lo que valía Eleizalde, irá agigantándose su personalidad intelectual.” (Euzkadi, 24-VII-1924)⁴.

Al quedarse viuda con treinta y dos años Lone Urrutia optó por regresar a la calle Ercilla, 18, de Bermeo; su casa familiar. Itziar la define enorme, “*grandísima*”, y la recuerda milímetro a milímetro porque en ella vivió durante muchos años antes de instalarse en la calle Arostegui, cuyas paredes acogen las conversaciones que mantenemos para bañar en credibilidad estas páginas. En verdad que tuvo que ser hermosa y generosa la casa de los Urrutia para

³ Carta de Miguel Cortés a Luis de Eleizalde. Bilbao, 9 de junio de 1918

⁴ AMEZAGA, Elías: Autores Vascos, Tomo III, pág. 210

dar cabida a la decena de hermanos y hermanas que eran. Y un dato curioso -bastante habitual en aquella época entre familias de elevado *status* social-, es la existencia de capilla propia en la casa. Todo indica, pues, comodidad en la economía de la familia Urrutia, donde es de obligado cumplimiento destacar la importancia de Isaac Urrutia; el *tío Isaac*. El hermano sacerdote de Lone se había convertido en *“el verdadero padre para nosotros -afirma Itziar- porque se encargó de todo”*, de todo lo que, obviamente, la muerte prematura impidió realizar a su cuñado. Lone sintió en lo más hondo de su ser la ausencia de su marido -cabe recordar lo unida que estaba la pareja-, y aun así la soledad no logró anegar su alma gracias al apoyo de sus hermanos y gracias, sobre todo, a esa parte de Eleizalde que todavía quedaba con ella: sus cuatro hijos.

Hagamos un *flash back* hacia el noviazgo y hacia esos pasos que desembocaron en boda. Habíamos dejado a Luis de Eleizalde como catedrático de Matemáticas en el Instituto de Gasteiz y sabemos, que Lone Urrutia, al igual que sus hermanas, pasó dos años interna en el colegio que la orden del Sagrado Corazón tenía en la capital alavesa. Las preparaban en Cultura General. Con todo, el *flechazo* no tuvo lugar en Alava sino Bizkaia; en Mundaka, concretamente.

“Resulta que una hermana suya -relata Itziar-, casada con un mundaqués la invitó a pasar las fiestas de San Pedro en su casa. Dio la casualidad de que mi padre era muy amigo del cuñado de mi madre y que también andaba por las fiestas. La cosa es que los presentaron, se gustaron y todo lo demás fue rapidísimo -añade, no sin su pizca de gracia-. Y es que que no llegaron más que a tres meses de novios hasta que el 6 de octubre de 1906 se casaron en Urkiola. Estaban enamoradísimos y así continuaron toda la vida”.

Resulta sencillo creer a su hija y aun siendo así, esta vez contamos con otro testigo de excepción: la fotografía de boda. Un trozo de papel añoso, aire húmedo, color sepia y una historia casi de hadas desprendida de dos rostros embelesados. Luis de Eleizalde, con su templanza innata, facciones elegantes y relajadas y un bigote inconfundible a lo *Hércules Poirot*. Lone Urrutia, de expresión agradable, pelo mimosamente recogido en una especie de tupé, vestido de cuello alto y un vistoso medallón ensalzando el conjunto. Corría el año de 1906 y los desposados se mostraban henchidos de felicidad. Tanto era así que si bien la hija no recuerda el destino de la luna de miel, sí que poco después su madre abandonaba el domicilio familiar para instalarse junto a su flamante marido en Gasteiz. Y comenzó a llegar la descendencia. Con un intervalo aproximado de dos años entre hijo e hijo, un total de ocho. Aunque, tristemente, cuatro de ellos -Iñaki, María Lourdes, Jon Andoni y Ane Miren-, murieron a edades muy tempranas, *“víctimas de las epidemias de entonces, supongo -baraja Itziar-, porque aunque no los conocí sé que las enfermedades atacaban con virulencia a los niños”*. De entre el rimero de papeles hemos recuperado un emotivo recordatorio del niño Jon Andoni de Eleizalde y Urrutia, fallecido en Gasteiz el 1 de mayo de 1913. Tenía 2 años. De los cuatro hijos que sobrevivieron, Miren Eulali y Miren nacieron en tierra alavesa, mientras que Luis e Itziar lo hicieron en Bermeo y en Bilbao, respectivamente. Si algo emociona más allá de lo normal en esta familia es sin duda la solidez de sus lazos. Y los testimonios de Itziar lo ilustran: *“Mi madre sólo se alejaba de aita cuando éste tenía que viajar por motivos de trabajo pero no les gustaba nada estar separados”*, sostiene. Y con toda razón, pues se conserva una carta remitida por Luis desde Bilbao -donde se encontraba examinando a aspirantes para el puesto de maestros de Escuelas de Barriada- en la que muestra su pesar por la separación y un deseo vivo de reencontrarse cuanto antes con su esposa⁵. Así las cosas, la lógica

⁵ Carta escrita a su mujer. Bilbao, 26 de julio de 1922

de los hechos -de los sentimientos, más bien- nos induce a pensar que la viudez fue un golpe terrible, seco y duro para Lone Urrutia. Lo fue. Pero en contrapartida también fueron admirablemente firmes su entereza física y espiritual, y ya de vuelta en Bermeo arropada por el calor de sus hermanos e hijos supo rehacerse y seguir luchando. A buen seguro que parte de esa fuerza endógena brotaba del empeño por cumplir la última voluntad de su marido. *“Antes de morir aita le pidió que nos diera una carrera a todos y un oficio para salir adelante. Era un hombre de ideas muy avanzadas para su época y vivía muy preocupado por el bienestar de su familia”*. Si hoy pudieramos enviarle un telegrama a Luis de Eleizalde y Breñosa, donde quiera que esté, pondríamos algo así como: *Misión cumplida*.

Tal y como se desprende de los acontecimientos, el dinero no supuso un problema para la familia Eleizalde ni antes ni después del fallecimiento del padre. Insisto en el tema económico porque tal vez sorprenda el hecho de que Lone Urrutia reclamara a la *Diputación de Vizcaya* el sueldo de catedrático que le fue retirado de forma inmediata al morir el titular. Probablemente, y lejos de ser una urgencia, lo que la viuda de Eleizalde buscaba con la reclamación era percibir lo que ella consideraba justo. El testimonio de su hija avala esa hipótesis: *“No tengo constancia de haber pasado dificultades económicas y si las hubo -propone y resuelve al instante- nuestra madre jamás nos hizo partícipes ni nos transmitió nada semejante.”* No es ningún secreto, en cualquier caso, que en aquel entonces cargos de esa índole estaban generosamente remunerados -unas 9.000 pesetas al año-, como tampoco lo es que la falta de Seguridad Social dejaba al cónyuge vivo sin dicho privilegio. La viuda de Eleizalde lo solicitó, como digo, pero al tratarse de un trámite oficialmente no aprobado, por una parte, y con la inminente llegada de Primo de Rivera y su Dictadura, por otra, la cuantía le fue definitivamente denegada. Lone no sólo no se amilanó ante el rechazo sino que aferrada a la memoria de su esposo, siempre presente, cultivó a conciencia la fortaleza con la que criar y educar a sus hijos. Si en los primeros compases contó con la ayuda de su hermano Isaac, de una hermana soltera y de sus cuñadas religiosas, muy pendientes todos ellos de la educación de sus sobrinos, a la hora de desplegar el abanico de las carreras y los oficios fue el Padre Olabide, íntimo amigo de Eleizalde, el encargado del asesoramiento. Una influencia, la suya, enormemente positiva y estimada por la familia. El 10 de diciembre de 1953 el corazón de Lone Urrutia dejó de latir y desde entonces descansa junto a su esposo e hijos en el cementerio de Bermeo.

2. FAMILIA ELEIZALDE-BREÑOSA: LOS PROGENITORES Y LAS RAICES CULTURALES DE ‘AXE’

En la introducción me he permitido subrayar el privilegio de ver los pliegues íntimos de un personaje, humano e interesante, como lo fue Luis de Eleizalde y Breñosa. Lo reitero firmemente. Recordarán, asimismo, que hablaba de generaciones pretéritas y futuras que de una u otra forma van conformando el dibujo completo de la cadena familiar. Pues bien, en este punto es imprescindible hacer un alto en el padre de nuestro biografiado; el eminente catedrático de Psicología Lógica y Filosofía, Don Luis María Eleizalde Izaguirre. Nos resulta fácil comprender, ahora, que se trata del punto de partida excepcional donde comenzó a gestarse el ambiente cultural que abarcaría el futuro amplio de su familia. Por otra parte, sabemos que debido a sus ideas Eleizalde Izaguirre actuó dentro del Carlismo, un Carlismo que según fuentes cercanas bien pudo desembocar en Integristismo; partido éste de mimbres carlistas fundado a finales del XIX por Ramón de Nocedal y que por tanto coincidiría con los últimos

años de vida del filósofo vasco. Pero no quisiera estancarme aquí pues a juzgar por su *currículum vitae* -impecable a todas luces- el abuelo paterno de Itziar era un pozo de conocimientos pluridisciplinares: investigador, profesor, escritor...⁶. Había comenzado su bachillerato en el Instituto de Bergara. Pasó a la Universidad de Zaragoza y de allí a la de Madrid para simultanear los estudios de Ciencias con los de Filosofía y Letras. A lo largo de su vida se interesó por multitud de temas, a pesar de dedicarse en cuerpo y alma a profundizar en la Filosofía Escolástica ya que nada concebía por encima de la Teología. Tan exacta e imprescindible le parecía esta ciencia que todo lo supeditaba a ella; también la Filosofía. Veamos, a modo de ilustración, unos párrafos de su *Compendio de Psicología, Lógica y Ética*:

“Pero por sublime que sea la Filosofía, es inferior a la Teología. Esta ciencia, como que está fundada en principios revelados al hombre por Dios, tiene inmensa superioridad sobre aquélla, tanto por su contenido ó fondo doctrinal, como por su certeza: por el fondo doctrinal, porque contiene verdades más altas, más sublimes que las del orden natural; por su certeza, porque la Filosofía recibe su certidumbre de la luz natural de la razón humana, que puede errar, pero la Teología lo recibe de la luz de la ciencia divina, en la que no cabe error.

Síguese de aquí que la Filosofía está, por su misma naturaleza, subordinada a la Teología; en lo cual nada hay repugnante a la recta razón, porque ésta exige que la ciencia que es más elevada y cierta que las demás, tenga a éstas bajo su dominio.

La Historia prueba que la Revelación divina ha contribuído grandemente al progreso de la Filosofía”⁷.

De todo ello se deduce, en resumidas cuentas, que el perfil docto de los Eleizalde tiene sus raíces en un pasado con nombre y apellidos: Luis María Eleizalde Izaguirre. Y retomando someramente su línea política quisiera añadir un dato bien significativo: y es que la ideología carlista no era un hecho aislado en la época pues no eran pocos los hombres de Iglesia que la profesaban. No olvidemos además -Gregorio Arrien lo rescata acertadamente en su capítulo- que Luis de Eleizalde hijo, sin duda de una manera mucho más transigente, se reconoce en una juventud carlista hasta descubrir que el patriotismo y el catolicismo eran bastiones fundamentales del nacionalismo. Un nacionalismo que compartiría con su hermano Juan y con sus tres hermanas monjas, “*que le comprendieron y defendieron siempre, sobre todo Mª Angeles*”, apostilla Itziar. Y lleva razón. Porque en carta remitida por Luis María -hijo mayor de Luis y hermano de Itziar, por tanto- se puede apreciar ese cariño, así como el pesar por la muerte del escritor y el desencanto que sufrió casi al final de su vida por la indiferencia que ante sus trabajos manifestara Alfonso XIII en el *Congreso de Estudios Vascos* (Gernika, 1922):

“Hace dos día recibí una cariñosísima carta de la tía Mª Angeles y en ella unas notas escritas por ella, referidas a la muerte de nuestro aita (g.b.). Por la naturaleza del escrito, que tiene unas excelentes ideas referentes a nuestro finado padre (g.b.) y donde expresa todo el amor de ella a su querido hermano. “

⁶ Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco. Cuerpo A. Vol. X. Editorial Auñamendi. Estornes Lasa Hnos. San Sebastián, 1979, pág. 336

⁷ ELEIZALDE E YZAGUIRRE, Luis María: *Introducción* del Compendio de Psicología, Lógica y Ética, Vergara. Tip. de el ‘Santísimo Rosario’, 1911, Cuarta Edición, págs. 2-3

Y tras referirse a las numerosas operaciones del padre y al reciente tratamiento a base de “radium”, agrega:

“Regresó bien de Alemania, hasta con una total recuperación. En 1922 con motivo del Congreso de Estudios en Gernica, en la sesión de clausura A.[Ilfonso]. XIII recomendó el estudio del castellano para emigrar a América. Después revisó la exposición de las Escuelas de Barriada, donde aita le mostró y A.[Ilfonso] XIII tuvo una actitud de una frialdad glacial con nuestro padre”⁸.

A continuación, un episodio para ilustrar cómo entendía el nacionalismo Luis de Eleizalde. Su respuesta, ‘Remitido’, al periódico carlista *El Correo del Norte*, que en publicación del 21 de noviembre de 1912 se burlaba de él y de su ascendencia foránea por parte de madre:

“Todos los verdaderos vascos reconozcan que vale más apellidarse veinte mil veces Breñosa y sentir y laborar en vasco que ostentar por pura y vana ostentación una serie indefinida de apellidos euzkéricos, poseyendo al mismo tiempo un alma que dista de Euzkadi más que el Thibet [...]” (‘Remitido’, en *Bizkaitarra*, nº 206, 30 de noviembre, 1912)⁹.

Tras esta digresión generacional y volviendo momentáneamente a la figura del padre de nuestro personaje, son dignos de mención tanto sus conocimientos académicos como los pormenores de su noviazgo y posterior casamiento. En cuanto a los primeros, parece ser que fue en la Universidad de Santiago de Compostela y no en la de Zaragoza donde logró la plaza de catedrático, sin embargo el ambiente de la capital gallega no era de su agrado y pidió el cambio. Se lo concedieron. Y allá se fue con su familia y allá murió en 1897 mientras preparaba un tratado sobre *Fundamentos de Religión*. La familia sostiene que falleció a los 50 años y que siendo así había nacido en 1847, pero una vez más nos encontramos lagunas en escritos (*Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, por ejemplo) que en este caso optan por una interrogante (?) en la fecha de nacimiento. En cualquier caso el abuelo de Itziar, como luego sucedería con el primogénito, murió joven; demasiado joven. La viuda, extrañando tierras guipuzcoanas donde había nacido a pesar del apellido Breñosa regresó de inmediato a Bergara. Así y aquí comenzaría nuestra segunda historia -primera desde el rigor cronológico.- ¿Cómo llegó el apellido Breñosa hasta Guipúzcoa? En honor a la verdad el relato nada tiene que envidiar al más sabroso de los guiones cinematográficos. Verán: el padre de María Belén Breñosa, don Rafael Breñosa, era médico de Córdoba, ciudad en la que residía con su familia. Un día, una de sus hermanas fue raptada por una cuadrilla de bandoleros que *faenaba* por Sierra Morena. El contratiempo y el disgusto fueron de tal calibre que la saga al completo decidió emigrar hacia el norte: unos a Santander, otros al País Vasco. Rafael Breñosa se instaló en Aretxabaleta y trabajó como médico en el balneario de la localidad. “*Recuerdo haber ido allí de muy pequeña a tomar aguas para los bronquios*”, evoca la biznieta del doctor Breñosa tras un encomiable ejercicio de memoria. La historia continúa con que el doctor tuvo una hija en Aretxabaleta -María Belén-, quien más tarde conocería a un interesante joven de Régil -Luis María-, y que de esta unión nacieron cinco hijos: Luis, Juan, María Angeles, Josefina y María de Eleizalde y Breñosa.

⁸ Carta de Luis María de Eleizalde y Urrutia dirigida a sus hermanos y sobrinos. Zaragoza, 16 de enero de 1970

⁹ CORCUERA ATIENZA, Javier: Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco (1876-1904). Siglo XXI Editores. S.A. Madrid, 1979, pág.391

Las tres hermanas se hicieron monjas -dos del *Sagrado Corazón* y la tercera, María, de la orden de *La Enseñanza*-; a Luis lo vamos conociendo poco a poco y seguiremos con él; y de Juan de Eleizalde, profesor de Náutica en Bermeo, sabemos que se casó con una bermeana y que tuvo una hija, M^{ra} Angeles. Sabemos, asimismo, que fue un crítico musical brillante, si bien por el narrar de su sobrina se me antoja tan humilde y modesto como lo era su hermano a la hora de airear aptitudes propias. “*Mi tío Juan escribía en el periódico ‘Euzkadi’ unas críticas musicales exquisitas, muy finas, pero cuando le propusieron entrar en nómina la rechazó.*” La música era, ciertamente, otro de los elementos de unión en una familia que ya de por sí mantenía un grado de empatía y afinidad encomiables. Tocaban el piano a cuatro manos, disfrutaban de las buenas melodías y extendieron su afición hacia los miembros más jóvenes de la saga. Cuando páginas atrás anunciaba ciertas semejanzas entre el protagonista de *Landibar*, Miguel de Gaztanbide, y la personalidad, la afición, en este caso, del autor de la novela, la sensibilidad musical era, sin duda, una de las pinceladas más palpables y frescas. Un pasaje de la obra:

“... Por una extraña asociación de sensaciones, en estos momentos de contemplación casi extática, surgía siempre del recuerdo de Miguel una frase musical, un trozo de poema predilecto, algo anteriormente sentido y cuya concordancia con la impresión del momento sabía establecer maravillosamente el fino sentido estético del joven ingeniero. En este instante, la impresión de noble calma, de serenidad augusta que desprendía de la contemplación de aquel paisaje en aquella hora, se asimilaba en el espíritu de Miguel a la impresión recibida en la audición de un andante beethoveniano, impregnado de soberana majestad, concebido en los más íntimos senos de un espíritu noble y altivo”¹⁰.

Seguido, y exprimiendo gustosa el artículo *Nuestros veinte años*, unas confesiones del propio Eleizalde desde su experiencia en la capital:

“Todos nosotros, vascos al fin, éramos aficionados a la música, no a la de los ‘cangrejos’ y las ‘cacerolas’, sino a la otra, a la de las márgenes del Rin: no perdíamos sesión de la Sociedad de Conciertos, ni representación wagneriana, ni recital de los muchos y grandes pianistas que se descolgaban entonces por Madrid. Por aquellos años oímos a Rosenthal, a Paderewski, a Baüer con Casals, a Planté, a Teresa Carreño y al joven y malogrado artista catalán Joaquín Malats”¹¹.

Pero no sólo destacaba su sensibilidad musical, junto a ella un impresionante dominio de idiomas -euskera, alemán, francés, inglés...- que sorprendía, más si cabe, al darse en una persona todavía muy joven. Fue él quien tradujo al castellano la novela *Anna af Geierstein*, del conocido escritor escocés Walter Scott.

Y sin alejarnos de su artículo que, ciertamente, tantas pistas y alegrías nos está regalando comprobamos, por ejemplo, cómo Luis de Eleizalde era capaz de fundir en un mismo crisol el disfrute por la música y por el idioma:

¹⁰ ELEIZALDE, Luis de: *Opus cit.*, págs. 18-19

¹¹ ELEIZALDE, Luis de: *Hermes. Opus cit.*, pág. 365

“En la música de gran orquesta, Beethoveen nos levantaba en vilo, nos estrujaba el alma sin compasión, dándole vuelta como un guante. (...) Escuché la ‘Novena Sinfonía’ con mi amigo Teófilo Guiard y...” ...Y no cabe de gozo ante esta letra que -lo recuerda con humor- llegó a *perseguirle* incluso en las clases de Ingeniería:

“Freude, Freude!...
Freude, schöner Götterfunken
tochter aus Elysium!
Wir betreten feuertrunken,
Himmlische, dein Heiligtum!”¹²

3. FAMILIA ELEIZALDE-URRUTIA: LA DESCENDENCIA Y LOS FRUTOS DE ‘AXE’

Un leve giro de cabeza nos permitirá rescatar del pasado -entendiendo como tal el punto uno de este capítulo- la imagen de los cuatro hijos que sobrevivieron y a los que Lone Urrutia educó y presentó ante la vida tal y como su marido -y ella con él- lo deseó. Les propongo una breve estancia sobre el índice de estas cuatro vidas. Antes, una anécdota para ilustrar una vez más -ninguna de ellas gratuita- el carácter, el tacto y la psicología materna de la que podía hacer gala, y lo hacía, una mujer a mediados de este siglo: *“Nuestra madre nos reunía antes de iniciar el curso y nos explicaba que el éxito final estaba en nuestras manos, en nuestra responsabilidad más adulta. Que ella no iba a presionarnos ni obligarnos a que nos sentáramos a estudiar pero, eso sí, que en junio lo quería todo aprobado.”* Apenas me resisto a que Itziar finalice para preguntarle cuál fue el resultado de tal acuerdo: *“Satisfactorio -contesta sin titubeos-. Siempre lo sacábamos todo en junio”*.

Es buen momento este para conocer a los hijos de Eleizalde:

LUIS MARÍA (Bermeo,1915-Zaragoza, 1976)

Huelga ahondar en su inteligencia, más que nada porque siendo como parece una constante en la familia, ya se mire hacia delante, ya se mire hacia atrás, se me antoja innecesario insistir en ella. Luis María tiene ya, de por sí, una vida muy atractiva aunque no exenta de dificultades. Estudió Ciencias Naturales y fue catedrático del Instituto de Portugalete (Vizcaya). *“Un Instituto especial -explica su hermana- fundado allá por 1931 o 1932 en el mismo lugar donde luego se levantaría el Colegio de Santa María. Con la llegada de la Guerra Civil se cerró el centro y nos volvimos a Bermeo con nuestra madre.”* Ellas volvieron, sí, pero aquel episodio bélico y posbélico guardaba para el mayor de los Eleizalde planes bastante más complejos. En un principio entró en el Ministerio de Agricultura del primer Gobierno Vasco, el de Alvaro de Nárdiz, pero presiones y circunstancias del momento le obligaron a exiliarse. Francia y luego Caracas, en cuya Universidad Central recuperó su labor como docente. *“Era un especialista en suelos y trabajó mucho ese campo mientras estuvo en la Universidad de Venezuela. Profesionalmente estaba muy bien considerado”*, reconoce Itziar. Para entonces Luis María tenía dos hijas y una esposa que, al igual que su madre y su tía, era

¹² ¡Alegría, la más hermosa centella divina, hija del Eliseo! ¡Nosotros, ébrios de fuego, entramos, celestial, en tu santuario!”

de Bermeo. Dieciséis años sin venir de Sudamérica hasta que pudo visitar a la familia con cierta regularidad. Les escribía siempre que podía, desde luego. Con la jubilación regresó para siempre a Zaragoza.

MIREN EULALI (Gasteiz, 1917-Navarra, 1968)

La hija mayor de Luis y Lone estaba dotada de una listeza excepcional y hábilmente encauzada por familiares y profesores se convirtió, junto a su hermano Luis María, en una de las primeras licenciadas de su ámbito social. Tras el internado de Gasteiz pasó a las Teresianas, sitas en la calle Fontecha y Salazar de Bilbao, donde obtuvo el bagaje académico adecuado para cursar en Zaragoza y por libre la licenciatura de Filosofía y Letras. Nunca ejerció pero el legado de su abuelo paterno afloraba en ella. No así en sus hijos que -casi en bloque- se han ido decantando por el mundo de la Ingeniería, la Matemática, la Química y la Medicina. Miren Eulali se casó con el médico forense José María Bastero, a quien había conocido en Zaragoza y con quien tuvo seis hijos; todos varones. El doctor Bastero sacó plaza en Gernika y entonces se instalaron por un tiempo en Bermeo hasta que, desandando el trayecto, regresaron a Aragón. Pero el rostro más amargo de la vida también quiso cruzarse con Miren Eulali, y un día en que viajaba junto a su esposo y su hijo Javier, de 25 años, para visitar a otro hijo residente en los Escolapios de Navarra, un accidente de coche segó la vida de la madre y del hijo. Los otros cinco -José María y Juan Luis (gemelos), Antonio, Carlos y Jesús- son hoy figuras destacadas en sus respectivas profesiones aunque tal vez sea José María, desde su cargo de rector de la Universidad de Navarra, el más conocido dentro del mundo académico. Este doctor en Ingeniería Industrial e Ingeniería Naval nació en Bermeo hace 55 años, se crió en Zaragoza y estudió en Madrid, lugar en el que comenzó a trabajar antes de recalar en San Sebastián. En la capital guipuzcoana permaneció hasta 1992 para posteriormente trasladarse a Navarra en cuya Universidad se hizo cargo del Vicerrectorado hasta hace un año: fue entonces que sustituyó al rector saliente Alejandro Llano Cifuentes. Lo dicho, la inquietud intelectual del abuelo materno sigue palpitando entre sus muchos descendientes.

MIREN BEGOÑA (Gasteiz, 1919)

La penúltima de la saga Eleizalde-Urrutia también pasó sus años de internado en el colegio de Gasteiz y posteriormente obtuvo, en Berriz, el título de maestra. Tampoco ha ejercido nunca. Está casada con el célebre notario y registrador de la Propiedad Don Ricardo Gomeza. Viven en Bilbao y tienen ocho hijos.

MIREN ITZIAR (Bilbao, 1921)

Tras la muerte de la madre continuó viviendo con el *tío Isaac*. Siempre estuvieron muy unidos. *“Era un hombre maravilloso, adorable, un santo varón. Hasta tal punto era así - cuenta ella- que algunos le llamaban desde fuera porque únicamente querían confesarse con él. Tenía un don especial para la gente”*. Cuando en 1961 un cáncer de estómago se lo llevó, Itziar decidió abandonar Ercilla para trasladarse a la casa de Arostegui, propiedad adquirida por su abuelo materno, Juan Antonio Urrutia, en 1902. Y ahí está Itziar y aquí mi gratitud por habernos abierto sus puertas: las de su casa y sobre todo las de su corazón.

4. A MODO DE EPÍLOGO

Estoy convencida de que Luis de Eleizalde no se hubiera incomodado por este recorrido realizado junto a él, en fin, junto a esa parte de él que tan celosamente guardaba. Estoy convencida, igualmente, de que su biografía sigue asomándose tan inmaculada como antes, acaso más brillante por haber sido compartida. Una biografía en cualquier caso que dice mucho -lo dice todo- en favor de un hombre culto, trabajador, avanzado en sus pensamientos, en sus propuestas y objetivos; un hombre religioso como el que más, *abertzale* como el que más, amigo y amante como él solo. De manera que nuestra hipótesis no hace sino confirmarse: Luis de Eleizalde y Breñosa es un eslabón insustituible en una cadena de hombres y mujeres que antes y después han sabido irrigar el andamiaje de la vida y la cultura vasca. Y estoy convencida de que sabrá disculpar nuestra pequeña injerencia -no nos arrepentimos de ella-, de igual modo que nosotros *disculpamos* su modestia y su humildad. Porque Luis de Eleizalde no pertenece al pasado, vivió en él pero aún tiene mucho que enseñarnos. Así era él y así lo vieron algunos de sus amigos:

“La primera de las ideas conductoras de Eleizalde, un gran espíritu religioso, una profunda fe católica. Era el espíritu preparado más a la moderna de cuantos en el nacionalismo han militado o militan. El amor patrio que animaba en el noble corazón de nuestro amado y llorado Eleizalde era de lo más puro y generoso y desinteresado que cabe dentro de nuestra mísera condición humana”. (Barazar, Euzkadi, 19-VIII-1923)¹³.

¹³ AMEZAGA, Elías: Opus cit.

Aspectos lingüísticos en la obra de Luis de Eleizalde

Patxi **O**rcasitas **G**arcía

1. INTRODUCCION

A nivel metodológico haremos dos precisiones que hemos tenido en cuenta en este trabajo. Por un lado, la bibliografía y/o citas de un escrito las haremos con el nombre de Eleizalde a pesar de que el artículo en cuestión esté firmado bajo un seudónimo, reconocido por supuesto, del mismo (Azkain, Axe, L'tar, Iturrain...). Una segunda observación se refiere a la grafía utilizada en algunas palabras ("euzkera"...); hemos respetado la grafía de Eleizalde únicamente en citas y referencias textuales.

En el terreno lingüístico hay un aspecto que no abordaremos en este estudio, es el referente a los estudios toponímicos llevados a cabo por Eleizalde en los últimos años de su vida. El motivo de no hacerlo es por un lado que son unos materiales no concluidos y por otro por tratarse más bien de reproducir una serie de listas alfabéticas. En todo caso, en la bibliografía sí citaremos aquellos artículos en los que aparecen estos temas (básicamente en la RIEV, del año 1922 en adelante).

Antes de adentrarnos en los aspectos lingüísticos propiamente, consideramos de interés contextualizar la obra de Eleizalde dentro del movimiento nacionalista de su época.

La obra de Eleizalde, escrita en el primer cuarto de siglo, está indisolublemente unida a una época del nacionalismo vasco donde, por un lado, se debatía su pujanza como movimiento político nuevo y, por otro, su visión agónica de lo vasco. Junto a esta visión de crisis, se da una situación de acoso ideológico; Unamuno en los Juegos Florales de Bilbao, aconseja, según Eleizalde, al pueblo vasco que tuviera la bondad de morir; asimismo acusa al euskara de ser un obstáculo al "progreso"¹. Como consecuencia de lo dicho se da una marginación del euskara en la escuela, en la vida social más allá del caserío y en la vida oficial, al lado de una falta total de autonomía política y de un claro retroceso de lo vasco, lo "nuestro", (raza, euskara, caserío...) frente a lo exterior (emigración, español, industria,...).

Campión en una serie de artículos escritos en el Diario "La Paz" se lamenta de que en Navarra la muerte del euskara avanza a pasos agigantados.

¹ Eleizalde, L: *Progreso Vasquista*. Period. Euzkadi. (8-4-1913).

Eleizalde encuadra su visión de la realidad en el nacionalismo vasco (discípulo de Sabino Arana) y asume sus planteamientos nacionales: el desplazamiento del fuerismo hacia la lengua y la cultura como ejes ideológicos, un “racismo popular” que además contraponen la cultura vasca a la cultura española. Todo esto bañado de una religiosidad que ve el “pecado” en una clase obrera irreligiosa venida de fuera...

Las experiencias de Irlanda², de las naciones checa, eslava³ y de otra serie de naciones también le influyen. Ante una Europa Central donde emergían las luchas nacionales con fuerza, sigue el ejemplo del clero irlandés que toma en sus manos la recuperación del idioma.

Si miramos a los precursores del romanticismo alemán vemos cómo las ideas de Herder del “alma” (según la cual ésta recibiría todo el modo de pensar de sus progenitores con la lengua), del “volkgeist” o espíritu del pueblo, de la revalorización del mundo rural son recogidas por Eleizalde, que también asume como suyos los planteamientos de Fichte (en “Discursos ante la nación alemana”) sobre la lengua como criterio principal para determinar la nacionalidad, la idea de lengua originaria, pueblo originario junto a la gran importancia concedida a la educación. Quizá fuese Rousseau el precursor de esta concepción (“Consideraciones sobre el gobierno de Polonia y su proyecto de reforma”) como base de la reconstrucción nacional.

Como para los románticos alemanes, para Eleizalde la nación es como un organismo vivo, preexistente desde tiempos remotos, y que en el caso de Euskadi se encuentra en situación durmiente, por lo que es preciso favorecer su despertar (misión de los intelectuales) de manera que la nación pueda expresarse en la autoconciencia.

2. CONCEPTOS FUNDAMENTALES QUE ELEIZALDE RELACIONA CON LA LENGUA: NACIÓN, RAZA, CULTURA, ESCUELAS

2.1. EL IDIOMA PROPIO SIGNO EXTERIOR PRINCIPAL DE LA NACIONALIDAD

He aquí la definición del idioma propio según Eleizalde:

“es ese de tus apellidos, es ese en el que tienen significado los nombres de tu pueblo,... es ese cuyos modismos conservas aún, por herencia, tan fuertemente adheridos al cerebro que, sin darte tú cuenta ninguna de ello, se te escapan todos los días y a todas las horas..., en ese castellano que llevas construido artificialmente sobre un substratum euzkérico”⁴.

La lucha por el idioma propio la tratará a la luz de la teoría de las nacionalidades; para él es indiscutible la división del género humano en grupos nacionales, en nacionalidades, en grupos sociales naturales distintos del estado. El nexos nacional de estos grupos es una comunidad de sangre, tradiciones, deseos, solidaridad con los connacionales... Por tanto a idioma distinto, corresponde también nacionalidad distinta.

² Eleizalde, L: *Países y razas. Irlanda y su clero I y II*. Period. Euzkadi (28-5-1913) y (1-6-1913).

³ Eleizalde, L: *Países y razas. La raza eslava I y II*. Period. Euzkadi. (17-4-1913) y (20-4-1913).

⁴ Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. p. 144.

Para el autor: “Mientras un pueblo conserve su idioma, posee... la llave de su libertad”⁵. Dice asimismo que los vascos, por propios errores, excepto el idioma de la raza, hemos perdido la legislación, instituciones, personalidad política etc. Excepto en algunos, existe en general amor hacia el idioma (éste es como el palladium de la nacionalidad). Si bien los vascos no somos independientes, sí y gracias al idioma estamos entre las nacionalidades; El idioma es pues, según Eleizalde, posibilidad de Renacimiento y base de recuperación integral de la personalidad de un pueblo.

Campión critica a Eleizalde el error fundamental de pensar que la lengua es signo feaciente de raza (esta idea de Eleizalde también fue manifestada siglos antes por Leibnitz). He aquí las palabras de Campión: “El Sr. Eleiz. es persona demasiado ilustrada para ignorar la frecuente disociación de la raza y de la lengua”⁶. El propio Eleizalde hace esta puntualización: (el criterio) “lingüístico, aunque... no es suficiente... el parentesco de los idiomas es un indicador indiscutible del parentesco de las razas”⁷.

La pureza de la raza la justifica Eleizalde por el de la lengua. Según Campión, la pureza de la raza es asunto antropológico, no lingüístico; añade además, que el término de “pureza racial” es muy relativo, pues en muchas zonas de Euskal Herria la “contaminación” es evidente. En opinión de Campión, una cosa es la raza vasca, núcleo, substratum de la gens euskariana, y otra el pueblo vasco, compuesto de elementos vasconizados.

2.2. VINCULACIÓN DEL IDIOMA CON EL “ALMA” (IDEAS, SENTIMIENTOS, CULTURA) DE UN PUEBLO

Eleizalde, define el alma nacional como: “los elementos psicológicos, colectivos y morales observables en todos los individuos de una raza”⁸. El alma es anterior a la conciencia. Cuando habla de la conciencia nacional, la iguala ésta al estado de consciencia de un pueblo de su existencia como unidad colectiva diferenciada. La labor de todo patriota será despertar la conciencia nacional.

Según Eleizalde, el idioma propio no es mero producto sino que reobra sobre las facultades intelectivas que lo producen: “La idea y el sentimiento engendran la palabra,... pero... la palabra reacciona sobre el sentimiento y la idea; por eso hay... palabras “intraductibles””⁹. Esta es la razón por la que las naciones dominadoras, tratan de imponer su idioma, éste es el arma más eficaz para la conquista de las almas.

Ciertamente el idioma imprime carácter en los rasgos de un pueblo, porque una raza es algo más que un compuesto orgánico diferenciado, es intelecto, voluntad y sentimiento.

También afirma que: “desde el punto de vista moral un pueblo que pierde su idioma está fatalmente condenado a degradarse por el contacto del utilitarismo y del materialismo de la sociedad industrial”¹⁰.

⁵ Eleizalde, L: “El idioma basko” en *Los baskos en la nación argentina 1816-1916*. J.R. de Uriarte (Ed). Buenos Aires. p. 43.

⁶ Campión, A: *Bibliografía*. RIEV. 1912. Tomo VI. p. 253.

⁷ Idem, p. 254.

⁸ Eleizalde, L: *Conciencia Nacional*. Period. Euzkadi. (15-II-1913).

⁹ Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. p. 145.

¹⁰ Idem, p. 161.

Para él es un hecho observable que la blasfemia y obscenidad del lenguaje no conviven con el uso exclusivo del idioma vasco; asimismo la criminalidad es menor en las zonas exclusivamente euskaldunes e incluso este carácter diferenciador lo lleva hasta el paisaje: el paisaje euskaldun difiere según Eleizalde del de las comarcas erdéricas. (Esta última idea aparece también en la literatura de la época, por ejemplo en la novela "Garoa" de D. Aguirre)¹¹.

En su artículo: *Apuntes de filología comparada*. Rev. Euzkadi. 1901. pp. 265-266. Eleizalde, escribe que es distinto el desarrollo intelectual de los pueblos según su idioma; en las lenguas indoeuropeas cada proposición es como una fórmula algebraica, muy apta para desarrollar la ciencia; las semíticas, por el contrario, tendrían el don de retener las verdades religiosas. En este reparto ve la mano de la Providencia como una forma de "admirar a Dios en la Ciencia después de haberle conocido en la Revelación".

2.3. ENSEÑANZA Y LENGUA MATERNA

Siendo el tema de la enseñanza otro de los pilares fundamentales en la obra de Eleizalde, cuyo estudio exhaustivo requeriría otro trabajo aparte, básicamente nos ceñiremos al aspecto propuesto en el título.

Para Eleizalde es necesario acometer reformas que tiendan a adaptar las instituciones a las necesidades vivas del país. Como consecuencia de ello y siguiendo el principio de que la instrucción se realice en el idioma conocido por el niño, en las zonas del País Vasco euskaldunes, la enseñanza deberá ser en euskara (sólo así será provechosa y útil); en las lingüísticamente mixtas, la lengua vasca será la que se use como medio de enseñanza, sin quedar desatendida la enseñanza del castellano en ninguna de las dos zonas; por último en las zonas erdaldunes se enseñará en castellano aunque también se aprenderá la lengua vasca por ser la propia y un derecho reconocido por el Rey: "cultivad vuestra lengua, el milenar y venerable euskera"¹².

La lengua vasca debiera ser obligatoria en el País Vasco por derecho y por lo tanto necesario, el absoluto y perfecto conocimiento por todos los vascos de su idioma propio.

En su libro *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. pp. 200 y ss. Eleizalde habla de que la razón de incluir el euskara en la zona erdaldun es el valor pedagógico, aparte de consideraciones sentimentales nada desdeñables. Igualmente afirma que algunos profesores universitarios sostienen que el estudio de dos lenguas, fomenta el desarrollo del análisis y la comparación. Asimismo y en repetidas ocasiones, se pronuncia rotundamente con respecto a que toda acción euskerizadora debe tener como base la escuela primaria.

Junto a la escuela primaria, señala la tarea a realizar en este sentido por los institutos y la Universidad. Sobre el tema de los universitarios y la élite intelectual me extenderé en el apartado 8.

¹¹ Sarasola, I: *Historia social de la literatura vasca*. Akal. Madrid. 1982. p. 87.

En efecto, tal y como en la citada página se describe hay una limitación del concepto de "País Vasco" en el que "los pueblos que están a la orilla izquierda de la ría no parecen vizcaínos".

¹² VV.AA: *I Congreso de Estudios Vascos*. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbao. 1919. p. 22.

Eleizalde, es muy crítico con la pedagogía de las escuelas “oficiales”, y señala que: “Instruir a los niños en una lengua distinta de la suya materna es una acción culpable”¹³. Por otro lado, parece razonable que si la enseñanza es pagada por los vascos y es para niños euskaldunes, se enseñase siquiera a leer, escribir y contar en lengua vasca. Sin embargo, en el sistema actual de escuelas y a causa de los castigos, se enseña a despreciar al idioma nativo. Por su parte el Estado no parece dispuesto a implantar el sistema de Educación euskérica deseado en las zonas euskaldunes. Lo único factible, sería organizar por los propios vascos a través de la asociación una especie de “Matitse Skkolska” como los txequés, las escuelas euskéricas que sean necesarias. Mientras esto se organiza el clero puede enseñar a leer y escribir en euskara.

Finalmente y a modo de resumen concluiremos con estas palabras de Eleizalde: “la mejor enseñanza, la única enseñanza posible en realidad, se dará en la lengua materna, en el instrumento familiar de comprensión, en el idioma que habla inmediatamente a la inteligencia y al sentimiento”¹⁴.

3. ASPECTOS GENERALES DE LINGÜÍSTICA

3.1. IDIOMAS Y DIALECTOS

Para Eleizalde en el espíritu de los estados uniformistas (el español entraría en este grupo) idioma sería igual a lengua oficial, mientras que dialecto equivaldría por exclusión a no oficial. Esta clasificación tendría también una funcionalidad política.

Según Eleizalde el idioma ha de ser entendido como una lengua con personalidad propia: gramatical (en el verbo y sintaxis, no tanto en el léxico) y literaria (modismos). Por su parte el dialecto lo define como un habla subordinada a otra, en la que existen diferencias fonéticas y léxicas aunque no verbales ni sintácticas. La relación que se establece entre idioma y dialecto podría compararse con la que hay entre el árbol y el ramaje. Ha de tenerse en cuenta que históricamente hay ramajes (dialectos) transplantados que se convierten en árboles (idiomas). Este sería el caso de las lenguas romances e incluso del mismo latín. Lo expuesto anteriormente nos indica que el idioma es anterior a cualquiera de sus formas dialectales.

Igualmente dice: “A la idea de “idioma” corresponde el concepto de “nacionalidad”; a la idea de “dialecto”, el de “regionalidad””¹⁵. En el caso del catalán, gallego y castellano no puede decirse que una sea dialecto de las otras ya que nacen en la misma época. Pertenecen por tanto, a tres nacionalidades distintas, aunque estén emparentadas. Sin embargo por circunstancias históricas o políticas una de ellas se ha superpuesto a las otras e infundido su espíritu, alma, habla etc.

En el caso de los dialectos del euskara Eleizalde es claro; se debe resolver dicha cuestión sobre todo de cara al uso literario y no tanto al uso oral y/o popular. El poseer varios dialectos li-

¹³ Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. p. 196.

¹⁴ Eleizalde, L: *El problema de la enseñanza en el País Vasco*. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919. p. 871.

¹⁵ Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca Bilbao. 1918. p. 149.

terarios equivaldría según Eleizalde a negar toda posibilidad de culturalidad euskérica y sería un lujo que no nos podemos permitir. Igualmente, aceptará cualquiera de ellos que sea designado por acuerdo ya que “el renacimiento literario de la lengua está absolutamente condicionado por la adopción de un dialecto único y uniforme para lo escrito y aún para lo oral literario”¹⁶.

La división del euskara en dialectos se ha mantenido entre otras cosas por la falta de literatura tradicional escrita; esta afirmación la hace Eleizalde en la introducción al “Deun-ixen-degi euzkotarra”; sin embargo lo cierto es que “la literatura clásica no era bien conocida, y, por lo poco que de ella se sabía, era preferible ignorarla”¹⁷.

3.2. COMPONENTES MATERIALES Y FORMALES DE LAS LENGUAS. ACERCA DE UNA CLASIFICACIÓN CIENTÍFICA DE LAS LENGUAS

Eleizalde distingue en toda lengua dos elementos: el material (léxico) que es variable y el formal (gramatical) que es esencial y permanente. En toda comparación de lenguas se deben tener ambos en cuenta, si no las etimologías podrían ser motivo de error.

A la hora de fijar unos criterios para clasificar las lenguas, deja a un lado los de “oficialidad- no oficialidad” (por considerarlos claramente partidistas, tal y como ya hemos dicho) y se centra en los puramente científico-lingüísticos. Resalta la importancia de conocer las leyes de la construcción, el verbo, los aspectos semánticos, morfológicos y fonéticos.

En función de esto, las lenguas finesa, magiar y vasca quedan fuera del gran grupo indoeuropeo o indo-arya. Las dos primeras están emparentadas entre sí (familia ugro-finesa).

El euskara quedaría en solitario, resaltando su gran potencia de aglutinación: “incorpora en su flexión verbal toda especie de regímenes directos e indirectos, con sus matizaciones pluralísticas, amen de gran número de otras partículas designativas de tiempo, lugar y modo,...”¹⁸.

Eleizalde puntualiza que el carácter de lengua aglutinante del euskara no es un criterio que permita clasificar las lenguas sino más bien un estado dentro de la evolución de las mismas.

4. EL IDIOMA VASCO EN EL CONJUNTO DE LAS LENGUAS

4.1. CARACTERÍSTICAS PECULIARES

En sus primeros escritos (1901) Eleizalde dice que el euskara se ha encontrado muy semejante a las lenguas semíticas y que algún día aparecerán todas las lenguas emparentadas entre sí, según el pensamiento de Humboldt, a medida que su estudio sea más perfecto¹⁹.

Esta opinión la modifica en 1916 al afirmar que si la personalidad de un idioma y de una nacionalidad se midiera por su grado de diferenciación, en el caso del euskara esto es evidente ya que está fuera del tronco lingüístico indoeuropeo y tampoco tiene parentesco con la familia uraloaltáica (tal y como ya hemos mencionado en el apartado anterior) ni siquiera con

¹⁶ Idem, p. 212.

¹⁷ Sarasola, I: *Historia social de la literatura vasca*. Akal. Madrid. 1982. p. 77.

¹⁸ Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. p. 155.

¹⁹ Eleizalde, L: *Apuntes de filología comparada*. Rev. Euzkadi 1901. 3. p. 272.

el tronco semita. El euskara formaría grupo con las lenguas polisintéticas entre las que estarían también algunos de los idiomas americanos²⁰.

Sea como fuere y a pesar de ciertas fluctuaciones en su pensamiento respecto a las posibles relaciones del euskara con otras lenguas, Eleizalde valora positivamente el carácter alófilo, es decir, separado de nuestro idioma, en cuanto que va emparentado con un hecho nacional también diferenciado y negativamente ya que supone una dificultad para transvasar la savia cultural de otras lenguas a la nuestra.

Otra característica que destaca Eleizalde es que "la raza más culta influye... sobre la que lo es menos"²¹. Por esa misma razón el euskara ha influido poco o nada sobre el latín y en cambio el latín si ha influido en el euskara.

4.2. SITUACIÓN ACTUAL

Eleizalde mantiene una postura intermedia entre quienes piensan que la situación del euskara es desesperada y quienes opinan que es buena; para él hay mucho por hacer pero se puede también hacer mucho. Rechaza, sobre todo, la idea de que el vasco está condenado a desaparecer inexorablemente (paradojas históricas son la muerte del latín, lengua culta y con siglo de oro y la resistencia del euskara). El porvenir depende de la acción; la vida del idioma está ligada con la vida del pueblo (pueblo éste de probadas energías); el deber de los pueblos consiste en luchar por lo que estiman su bien. "Cumplir con el deber, venga lo que viniere"²².

En la segunda conferencia sobre "la lucha por el idioma propio" (Marzo de 1918) compara la situación irlandesa y la de Euskadi. En Irlanda con una población bilingüe del 13% hay 0,46% que sólo conoce el irlandés (gaélico) y sin embargo éste figura como materia de enseñanza en las escuelas oficiales primarias desde 1878 y los maestros tienen retribución especial por cada alumno que aprenda gaélico. En el País Vasco con un 32% de la población bilingüe y un 8% monolingüe euskaldun, no hay todavía enseñanza en euskara y las escuelas primarias son antivascas (no tanto el personal cuanto la organización y forma legal). Eleizalde pide también la autorización de exámenes en euskara en los centros de segunda enseñanza.

En otro momento de su obra escribe sobre el desprecio a la lengua vasca y de la vergüenza que se da a usarla en las villas (no así en las aldeas). El autor constata que el aldeano euskaldun encuentra que fuera de su caserío o auzo todo le habla en lengua castellana (padrones, rótulos, libros de enseñanza...); en definitiva toda expresión de la vida pública, la ve y oye en lengua castellana de tal manera que llega incluso a pensar que el euskara no sirve para nada, que es lengua fuera de uso.

Según Eleizalde: "el peligro gravísimo... para el idioma vasco está ahí: en que vaya reduciéndose y desapareciendo el área de población para el cual el euzkera es todavía lengua viva"²³.

²⁰ Eleizalde, L: "El idioma basko" en *Los baskos en la nación argentina 1816-1916*. J.R. de Uriarte (Ed) Buenos Aires. p. 43.

²¹ Eleizalde, L: *Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y recíprocamente*. Rev. Euzkadi. 1906. 3. p. 3.

²² Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. p. 168.

²³ Idem, p. 172.

5. ESTUDIOS MORFOLÓGICOS

5.1. PUNTO DE PARTIDA Y AUTORES PRECURSORES A SU OBRA

Este capítulo es sin lugar a dudas el más importante dentro de su obra lingüística. Parece ser que el interés inicial que Eleizalde encontró fue la semejanza entre la estructura de la flexión simple del verbo y una fórmula algebraica, tal y como dice I. López Mendizabal²⁴. Hay que recordar la formación científica de Eleizalde para entender lo dicho.

Hay una serie de autores que habitualmente maneja Eleizalde; él mismo los cita en RIEV 1908. Tomo II. pag. 611; son entre otros: Lardizabal, Arana- Goiri, Campión y Van Eys.

De Lardizabal hace referencias constantes a su gramática; un dato de la posible importancia de esta gramática es que en las Juntas generales de Hernani de 1855 se acordó repartir ejemplares de la misma por los pueblos y en especial proveer a los maestros de instrucción primaria para generalizar la enseñanza de la lengua vascongada.

En el caso de Arana-Goiri la relación es mucho más fuerte ya que independientemente de adoptar su sistema gráfico y fonético, le consideraba su “maestro”. Lo dicho no quita para que Eleizalde, en determinadas cuestiones y aspectos se alejara de Arana y le corrigiese.

Las referencias a Campión y Van Eys son más puntuales; del primero maneja su “Gramática de los cuatro dialectos” aunque prefiere seguir más de cerca la de Lardizabal por ser de exposición más clara.

Una idea fundamental en torno a la que pivotan sus posteriores estudios y que es reveladora tanto de su método como de sus objetivos es: “ En el estudio de toda ciencia humana, en efecto, se comienza por los hechos, puesto que las concepciones a priori, colocadas desde el principio, no harían otra cosa que extraviar al que explora una región desconocida. Pero cuando cierto número de hechos han sido ya observados, es necesario servirse de alguna idea general, una ley, una fórmula,... esta ley, es una mera hipótesis, cuyo valor es tanto mayor cuanto mayor sea el número de hechos que se explican por ella; si todos los hechos posteriores la confirman, la hipótesis pasa a ser certeza”²⁵. Para él es evidente que la lengua es algo dado y por tanto hay que proceder a su estudio de la manera descrita, es decir, observación e inducción. (Rev. Euzkadi. 1901. p. 261). Como consecuencia de lo dicho no actuará “apriorísticamente” y descartará o no aventurará hipótesis poco satisfactorias: “... satisface poco una hipótesis que no explica más que una flexión, y aún no de modo completo absolutamente”²⁶.

Entre los objetivos de su estudio apunta el de facilitar, “vulgarizar”, el conocimiento de la conjugación simple y el de “restaurar” dichas formas que por la negligencia de los vascos se han perdido a lo largo de los años. El interés de Eleizalde es siempre mayor por los problemas prácticos del vascuence que por la lingüística:

²⁴ Villasante, L: *Historia de la literatura vasca*. Senda. Bilbao. 1961. p. 327; tomado de Rev. Euzkadi. 1913. p. 392.

²⁵ Eleizalde, L: *Morfología de la conjugación vasca sintética*. Tomo I. Elexpuru Hnos. Bilbao. 1913. p. 209.

²⁶ Eleizalde, L: *Notas acerca de las flexiones del grupo G*. RIEV. 1908. Tomo II. p. 350.

“Lo que a nosotros... nos interesa... es que la lengua vasca subsista y que llegue a tener pujante literatura... nuestro campo de acción es, por consiguiente, absolutamente distinto del de los lingüistas...”²⁷.

5.2. PRINCIPALES APORTACIONES EN ESTE TERRENO, ESPECIALMENTE EN LO REFERENTE A LA CONJUGACIÓN SINTÉTICA DEL VERBO

Siendo su obra fundamental la “Morfología de la conjugación vasca sintética”, las ideas que en este libro aparecen no son sino la culminación de un proceso y de una serie de estudios previos publicados básicamente en la Rev. Euzkadi y en la RIEV. Relataremos pues, a continuación y cronológicamente (por orden de publicación) las ideas fundamentales.

En opinión de Eleizalde²⁸ y en contra de autores como Lardizabal y en general todos los Larramendianos (influenciados por el patrón latino) el verbo euskérico simple no es irregular, ya que de cada verbo puede extraerse un radical del que se deriva toda la conjugación simple de forma constante y regular. (En RIEV. 1908. Tomo II. p. 341 también se aborda este tema desde el punto de vista de qué flexiones son más antiguas). A partir de este esbozo de teoría (extraer de cada verbo el núcleo radical que actúa como infijo en flexiones generales) forma el verbo egin por analogía: “Aunque estas formas simples del “egin” no se encuentran en el uso actual, no parece aventurado suponer que en otro tiempo se han empleado, y que su actual desuso se debe al estado lamentable en que el Euzkera ha llegado a nuestros tiempos”²⁹. Hay que resaltar que el método de la analogía lo utilizará constantemente en la labor de “reconstitución” y restauración de la conjugación.

Se observa también en las publicaciones en este año (1905) los inicios de su fórmula algebraica, cuando apunta la reducción de las formas puras y mixtas (se trata de una terminología de Lardizabal; forma mixta es aquella que contiene algún régimen indirecto frente a la pura que no lo tiene) a la primera y/o cuando analiza una serie de flexiones por el proceso de las semejanzas y diferencias³⁰.

La propuesta de Eleizalde en torno a la utilización de esas flexiones por él formadas es que se haga en el euskara literario. (Esta misma idea la expresará en el Congreso de Oñate en su “Metodología para la restauración del euzkera”).

Igualmente y a diferencia de los autores previamente mencionados (Lardizabal,...) la conjugación simple tiene un significado propio y peculiar no equiparable ni sustituible por el de las formas compuestas. Esta idea expuesta ya en 1905 la desarrollará en “Morfología de la conjugación vasca sintética”. 1913. p. 82. Más adelante recoge las diferentes combinaciones perifrásticas que se pueden obtener; algunas de ellas aunque morfológicamente son posibles no lo son semánticamente: “... sólo algunos de estos tiempos son usados en el habla vulgar y pocos más en la literaria; pero no cabe duda de que todos ellos, y acaso algunos

²⁷ Urquijo, J: *Luis de Eleizalde*. RIEV. 1923. Tomo XIV. p. 695.

²⁸ Eleizalde, L: *Acerca de una supuesta irregularidad en el verbo euskérico*. Rev. Euzkadi. 1905. pp. 162-168.

²⁹ Eleizalde, L: *Acerca de una supuesta irregularidad en el verbo euskérico*. Rev. Euzkadi. 1905. p. 308.

³⁰ Eleizalde, L: *Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euskéricas simples*. Rev. Euzkadi. 1906. 8. p. 286.

más, son usables”³¹. Las flexiones simples, según Eleizalde, fueron en tiempos antiguos, incomparablemente más usadas que lo que en su tiempo se usaban.

Cuando Eleizalde habla de regular se refiere a lo ideal, lo lógico, la norma; frente a ésto lo irregular vendría dado por el uso, lo real. Esta idea aparece en RIEV. 1908. Tomo II. p. 344.

En la Rev. Euzkadi. 1906. p. 206 aparecen las motivaciones que le impulsaron a seguir en este tipo de estudios morfológicos. Por un lado es el éxito obtenido con el verbo “egin” (Eleizalde constata, citando los refranes de Van Eys -1596-, que las flexiones formadas por él se utilizaron en otro tiempo); por otro lado están las palabras de Arana-Goiri: “...el no concederse vulgarmente a los mismos verbos citados como poseedores de esta conjugación sintética más que algunos tiempos y personas bien limitados, tampoco nos impide desarrollarla para todos los casos de los mismos verbos”³².

En esta última revista citada forma y explica las conjugaciones simples para los modos condicional, imperativo y subjuntivo. El procedimiento que utiliza es siempre el mismo; de flexiones concretas y en uso, extrae las formas generales. En los escritos de estos años todavía no dice nada del modo potencial; será en la Rev. Euzkadi. 1908. pp. 239-245 cuando nos de noticia del mismo. Con respecto a las formas de subjuntivo dice que en algunas ocasiones el significado viene dado por el sentido general de la frase; como ejemplo pone la flexión “dagi-dan” (unas veces “yo lo haga” y en otras “que yo hago”).

Entre los temas más puntuales se sitúa la aportación que hace del verbo “egoki”; según Eleizalde tal verbo no existe y sus flexiones no son otras que las del “egon”.

Finalmente resumiremos las ideas fundamentales expuestas en su libro “Morfología de la conjugación vasca sintética” en lo que tienen de novedosas con respecto a lo hasta ahora dicho por ampliar o corregirlo.

Una característica del libro es que junto a las explicaciones teóricas incluye ejercicios de análisis y síntesis para que el propio lector pueda ejercitar.

Después de una serie de nociones gramaticales enumera los diferentes modos y tiempos de la conjugación sintética; En los tiempos dice que dos de ellos son los fundamentales (el presente de indicativo y uno hipotético) ya que a partir de ellos se derivan los demás.

Posteriormente desarrolla la fórmula algebraica (ya mencionada anteriormente) que en el caso del presente de indicativo sería: A B C D E donde la A representa el régimen directo, la B el núcleo radical, la C es la nota de pluralidad si existiera, la D el régimen indirecto (que puede no existir) y la E el sujeto de la oración.

Como idea original y novedosa afirma: “Mi convicción profunda es que todo verbo, transitivo o intransitivo, se puede conjugar sintéticamente, a condición, acaso, de que la voz verbal (el llamado infinitivo) comience en vocal o consonante j”³³. Cuando el P. Soloeta-Dima propuso la conjugación sintética aún de los verbos que empiezan por consonante, Eleizalde se opuso alegando una serie de textos antiguos y la consideración de que la Euskeralogía no es ciencia de razonamiento puro.

³¹ Eleizalde, L: *Morfología de la conjugación vasca sintética*. Tomo I. Elexpuru Hnos. Bilbao. 1913. p. 256.

³² Eleizalde, L: *Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples*. Rev. Euzkadi. 1906. p. 205.

³³ Eleizalde, L: *Morfología de la conjugación vasca sintética*. Tomo I. Elexpuru Hnos. Bilbao. 1913. p. 9

En una posterior explicación de la fórmula algebraica dice que el pluralizante sólo se emplea en los regímenes plurales de tercera persona. Por tanto en la segunda del singular como la primera persona del plural no aparecerá dicho elemento. Esto será motivo de polémica y crítica por parte de otros autores como ya veremos. El propio Eleizalde, sin embargo, en el caso del auxiliar utilizará el elemento pluralizante, no sólo en la tercera persona sino también en la primera del plural: "gaituzu"³⁴.

La utilización del futuro de perífrasis es, según Eleizalde, un puro erderismo; habría que utilizar las formas sintéticas (documentadas en los refranes de Van Eys de 1596) al menos en el lenguaje literario.

En la exposición del tiempo hipotético (denominado así por mero convencionalismo, sin que tenga nada que ver con la significación) sigue pautas semejantes a las ya descritas, aunque evidentemente los modos de formación son diferentes.

En lo que se refiere al auxiliar transitivo y aun considerando que presenta irregularidades, Eleizalde se guía más de las formas usuales que de las puramente lógicas; así pues, reproduce el cuadro guipuzkoano usual de las flexiones puras y propone las formas: "gaituzu, zaitut,..." al tiempo que dice: "Las flexiones, rigurosamente lógicas de régimen directo de segunda persona singular serían: zaut, zaugu... úsanlas, en el dialecto de Bizkaya, algunos escritores modernos, siguiendo según creo, el ejemplo de Arana-Goiri'tar Sabin"³⁵. En esta ocasión parece que el propio Eleizalde se aleja de los usos de su "maestro".

En el caso del condicional Eleizalde dice que las flexiones derivadas del núcleo radical U y las derivadas del ZA adquieren diferentes funciones, en virtud de la ley de distribución de sinónimos.

Algunos de los aspectos a resaltar en la conjugación sintética del verbo auxiliar transitivo, aparte de los ya citados son: la traducción del régimen directo de tercera persona que la hace sólo por las partículas lo/los (no incluye la/las) y la gran similitud que en general existe entre dichas flexiones y las actuales formas batuas.

En el caso de la conjugación sintética intransitiva, piensa que las formas absolutamente lógicas, no deberían llevar la marca plural Z (zabilz..) en su segunda persona del singular. Sin embargo, el uso dicta que sí. La postura de Eleizalde en este aspecto es incierta, dubitativa, ya que al hablar del presente de potencial dice: "Obsérvese la ausencia de la nota pluralizante z en la flexión de segunda persona 'zaiteke'... realmente no hace falta ninguna, y deberíamos acaso omitirla siempre, contra el uso vulgar que la acepta, y decir y escribir siempre 'zator...zabil...zago'... por zatorz 'zabilz, zagode (zaude)"³⁶.

Refiriéndose al auxiliar intransitivo toma en repetidas ocasiones las versiones dialectales de Campión (este autor es, tal y como hemos dicho, una de las fuentes de Eleizalde).

A modo de resumen podemos decir que en la conjugación sintética del verbo auxiliar intransitivo en el indicativo, existe gran similitud entre las flexiones expuestas por Eleizalde y las actuales formas batuas. En el resto hay pequeñas variaciones dignas de tenerse en cuenta.

³⁴ Idem, p. 85.

³⁵ Idem, p. 88.

³⁶ Idem, p. 218.

ta: para el “seré” castellano utiliza naiteke (hoy en día naizateke); en el modo condicional tiempo absoluto expone las formas bizkainas, pero no recoge las formas Ninteke... Finalmente con respecto al potencial y en las formas mixtas dice que coinciden con las de condicional (hoy en día no).

He aquí algunas ideas a modo de conclusión parcial de este punto: Eleizalde, que por su formación científicomatemática quiere seguir a la lógica, se inclina por las formas usuales cuando éstas existen (aunque estén en contra de la lógica); es decir, procede lógicamente cuando no hay uso. Lo dicho hasta ahora se puede demostrar al analizar el verbo sintético y los auxiliares; en el primer caso se fija o recurre a la lógica en la mayoría de las veces y en el segundo al uso. Sigue a la lógica en las páginas (14, 40, 171, 218), entre otras, de su libro “Morfología de la conjugación vasca sintética” y al uso en estas otras (15, 17, 86, 88, 170). Como consecuencia de lo dicho, tachar de “purista” sin más a Eleizalde, no sería del todo justo.

5.3. POLEMISTAS Y CRÍTICOS (VINSON, URQUIJO...)

He aquí algunas de las ideas en torno a las que polemizó con el señor Vinson. Eleizalde considera que la palabra Opil no proviene del latín offella tal y como proponía Vinson, sino de Ogi-bil (pan redondo)³⁷. Igualmente piensa que la etimología de Emakume (la que da hijos) aventurada por Vinson es absurda, ya que para expresar esta idea el vasco diría ume-emale o algo así. Eleizalde ve más acertada la siguiente etimología Emakume (cría de hembra o pequeña hembra).

Las principales “fricciones” que mantuvo con el señor Vinson, se refieren al verbo³⁸. A raíz de las mismas Eleizalde dejaría de participar en la RIEV, por considerar que se daba mayor cobertura a las ideas del señor Vinson.

Según Vinson, Eleizalde no está al corriente de lo escrito sobre el verbo vasco por Bonaparte, Schuchard y por él mismo. En su respuesta Eleizalde reconoce cuales son sus maestros (Lardizabal, Arana-Goiri, Campión, Van Eys...) y sus limitaciones en este terreno, pero apostilla que su empeño es: “un trabajo de metodización y de condensación de las flexiones verbales actuales del Euzkera en esos paradigmas...”³⁹. El objetivo de Eleizalde no es pues de investigación científica sino más bien de “vulgarización” y dar a conocer a los que comienzan los parámetros de la conjugación sintética.

Vinson considera un error fundamental el que Eleizalde dé a ‘Zu’ el valor de segunda persona del singular y a ‘Zuek’ segunda persona del plural. Para Vinson, ha de usarse la forma ‘Hi’ en el singular, ‘zu’ en el plural y ‘zuek’ como plural doble de formación reciente.

Según Eleizalde los paradigmas (i, ik) y (zu, zuk) son totalmente distintos y se refieren a tratamientos distintos. Años más tarde a esta polémica tal y como ya hemos visto y analizado

³⁷ Eleizalde, L: *Notas al artículo “Les études basques de 1901 a 1906” de M. Vinson*. RIEV. 1907. Tomo I. 183-184.

³⁸ Estas aparecen en:

Vinson, J: *Le verbe basque*. RIEV. 1908. Tomo II. pp. 474-475.

Eleizalde, L: *Del verbo Euskérico. Respuesta al señor Vinson*. RIEV. 1908. Tomo II. pp. 611-613.

Vinson, J: *Observations Grammaticales*. RIEV. 1908. Tomo II. pp. 795-798.

³⁹ Eleizalde, L: *Del verbo Euskérico. Respuesta al señor Vinson*. RIEV. 1908. Tomo II. p. 611.

al tratar de la “Morfología de la conjugación vasca sintética” Eleizalde, aunque no suele utilizar los pluralizantes en la segunda persona del singular, excepto en algunos casos (verbos auxiliares...) ya señalados, se hace también eco de la hipótesis de Vinson, es decir, que las flexiones “zuek” contienen dos notas pluralizantes de sujeto⁴⁰.

En este segundo aspecto la dificultad de entendimiento entre los autores está sin duda en los diferentes objetivos que cada cual tiene. Mientras que para Vinson no se trata de saber el empleo de hoy de ZU sino su significación primitiva y fundamental, Eleizalde se preocupa del uso actual de esa forma.

Finalmente y en una tercera observación, Vinson dice que el verbo primitivo (no perifrástico) tenía únicamente dos tiempos (pasado y presente) y un modo (indicativo).

Eleizalde por su parte replica que el indicativo es sin duda el modo fundamental; con respecto a los tiempos ve más discutible que sólo sean dos. Efectivamente, años más tarde y en su “Morfología de la conjugación vasca sintética” considera fundamentales el tiempo presente y pasado pero a partir de ellos deriva también el futuro. Asimismo Eleizalde distingue junto con el modo indicativo, el imperativo, subjuntivo, condicional y potencial.

Eleizalde se manifiesta en contra de las explicaciones dadas por Schuchardt en la RIEV. número 2. p. 154 en torno a las irregularidades del verbo ‘Etzan’⁴¹. Así mismo tampoco juzga válida la etimología de senar dada por este mismo autor en RIEV. número 4. p. 338, que la hace derivar de la forma castellana señor.

Urquijo al referirse a la obra de la “Morfología de la Conjugación vasca sintética”⁴² la considera como la mejor realizada por cualquiera de los discípulos de Arana-Goiri así como la culminación de anteriores trabajos de Eleizalde.

Entre los reparos señala el insuficiente estudio de las fuentes tanto propias (Axular, Dechepare,...) como literatura vascófila extranjera (en el caso de Eleizalde sería factible ya que entiende el francés y alemán).

Finalmente y a modo de sugerencia Urquijo insiste en la necesidad de separar las formas hipotéticas (formadas por Eleizalde) de las que consta que se usaron o se usan.

6. ALGUNAS CUESTIONES LEXICALES Y ETIMOLÓGICAS. LA IMPORTANCIA DE LA FILOLOGÍA COMPARADA

Éstas serían las condiciones para el indicio de parentesco entre lenguas⁴³, según Eleizalde:

- La semejanza material de las palabras y la identidad de las ideas expresadas o al menos una estrecha relación ideológica. Por este motivo, las etimologías de Larramendi carecen hoy de rigor.

- Las voces en cuestión han de existir en sus respectivas lenguas desde su origen (no pueden ser tomadas unas de otras). A lo largo de la historia el euskara ha ido ha-

⁴⁰ Eleizalde, L: *Morfología de la conjugación vasca sintética*. Tomo I. Elexpuru Hnos. Bilbao. 1913. p. 170.

⁴¹ Eleizalde, L: *Notas acerca de las flexiones del Grupo G*. RIEV. 1908. Tomo II. pp. 344-345.

⁴² Urquijo, J: *Bibliografía*. RIEV. 1914-1917. Tomo VIII. pp. 174-175.

⁴³ Eleizalde, L: *Apuntes de filología comparada*. Rev. Euzkadi. 1901. pp. 262-264.

ciendo suyas palabras españolas y francesas y gracias a los esfuerzos de distinguidos euskarólogos apenas si se encuentran palabras en latín. En el pensamiento de Eleizalde, no cabe el recurso del latín y griego por no ser el euskara una lengua románica; por tanto han de formarse palabras vascas (neologismos).

- En las palabras onomatopéyicas se debe desconfiar de sus posibles similitudes.

Asimismo diremos que Eleizalde, asume los planteamientos de Young que afirman la existencia de afinidad entre dos lenguas cuando se encuentran de 20 a 30 palabras comunes (aplicando el cálculo de probabilidades).

Sentando estas bases comparó las lenguas semíticas con las indo-europeas, llegando a la conclusión de que aquellas constituyen una familia y que no es fácil la comparación cuando hay diferencias tan marcadas (pobres aquellas, flexibles éstas).

Ante la pregunta de cómo explicarse la afinidad de las lenguas entre sí, piensa que no puede suponerse la existencia de varias lenguas primitivas, ya que la parte gramatical es inmutable y, por otra parte, tampoco se pueden suponer casuales estas coincidencias (por el cálculo de probabilidades de Young). Para él no es sostenible el argumento de una única lengua primitiva, ya que una lengua no puede adquirir nada nuevo esencial. Por tanto: “una lengua nueva no se produce... sino mediante el choque de otras dos, cuando menos...”⁴⁴. Esta afirmación la hace estableciendo un paralelismo con los planetas. Es, por lo mismo, necesario suponer una brusca ruptura del idioma; en el caso de los cristianos este hecho está recogido en la narración de la torre de Babel.

Una vez probada la unidad de la lengua primitiva, la unidad de la especie humana es su corolario obligado (en el caso de los creyentes esto sería también evidente).

Para Eleizalde, no interesa demasiado si el euskara actual procede del choque de dos euskaras.

En otro artículo⁴⁵ Eleizalde explicita algunas palabras latinas de raíz euskérica: cirrus- kirru, señalando que la pronunciación correcta de la c latina corresponde al sonido k según R. de Miguel. Eleizalde establece la verosimilitud morfológica y significativa de ambos términos. Aduce que el latín tomó dicho término del euskara, y no a la inversa, por esta ley etimológica: “Cuando una misma voz existe en dos distintas lenguas, con significación concreta en una de ellas y con significación figurada en la otra, se puede afirmar con gran probabilidad que esta lengua tomó la voz en cuestión de la primera”⁴⁶. En efecto, si lo hubiese tomado del latín se presentaría en nuestro idioma con todos los significados que tiene el término latino.

Análogamente expone la raíz Cella= Kela, gela. Considera también que la raíz latina procede de la euskérica. Según Eleizalde de la voz zori, zorion, zoritxar, zorgin (echador de suertes) se deriva el sors latino.

Sin embargo al final del mencionado artículo parece que se retrotrae o por lo menos hace el siguiente apunte: “Todas las lenguas tienen raíces comunes: este principio basta para

⁴⁴ Idem, p. 274.

⁴⁵ Eleizalde, L: *Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y reciprocamente*. Rev. Euzkadi. 1906. pp. 2-5.

⁴⁶ Idem, p. 4.

justificar la existencia de esas raíces euzkéricas y de otras que análogamente pueda haber, en la lengua de Lacio”⁴⁷.

Por último analiza las siguientes raíces euzkéricas en el griego ouranos= ur, euri; urbs= uri.

Eleizalde aborda la obra del P. Mendiburu “Otoitz-gayak” diciendo que por la “pureza” del léxico podría éste utilizarse en la labor de reconstrucción del euskara⁴⁸.

7. ESTUDIO DE CAMPO: EL EUSKERA DE BERGARA

Si dedicamos un capítulo a este tema es por dos razones: por un lado se trata de un “estudio de campo”, in situ, en el que Eleizalde, trata de compilar unos materiales científicos en cuanto a la fonética y formas gramaticales; por otro lado Urquijo, dice lo siguiente: “De todos modos la laboriosidad del Sr. Eleizalde es grande, y contribuiría éste, aun más, al progreso de los estudios vascos, si se decidiera a darnos una monografía, más extensa que el artículo que en otro tiempo publicó, acerca de su dialecto de bergara”⁴⁹.

A lo largo de este estudio⁵⁰ se pone nuevamente de manifiesto cuales son los autores que él “maneja”. Así reconoce seguir el sistema gráfico de Arana-Goiri, se basa en Lardizabal al que corrige en ciertos puntos (la pronunciación del sonido j entre otros...).

Una conclusión con respecto al agaka de Bergara es que éste participa según Eleizalde de los dialectos bizkaino y Vaskón.

En el estudio de las terminaciones derivales, y sufijación hace referencias constantes y sigue las pautas marcadas por Campión en su gramática, corrigiendo o discrepando de él en ciertos puntos (con respecto al sufijo TZAT, TZAR, etc).

8. NECESIDADES Y URGENCIAS DEL EUSKARA

8.1. RESTAURACIÓN SOCIAL (LA IMPORTANCIA DE LAS CLASES INTELLECTUALES Y DE LAS ESCUELAS EUSKÉRICAS)

Eleizalde parte de la base de que el idioma propio es el signo exterior principal de la personalidad de un pueblo y de que ninguna otra característica de la personalidad de un pueblo puede compararse al idioma.

Según el autor, en la medida en que la deseuskarización ha venido de arriba hacia abajo, la reeuskarización tendría que tener la mismas vías. La restauración social del euskara vendrá, por tanto, de las clases altas y del clero; esta acción ejemplar de las clases cultas, secundadas por un sistema de escuelas euzkéricas daría la solución al problema lingüístico del pueblo vasco.

⁴⁷ Idem, p. 4.

⁴⁸ Eleizalde, L: *Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra “Otoitz gayak”*. RIEV. 1907. Tomo I. pp. 67-73.

⁴⁹ Urquijo, J: *Bibliografía*. RIEV. 1914-1917. Tomo VIII. p. 175.

⁵⁰ Eleizalde, L: *Breves notas acerca del Euzkera de Bergara*. Rev. Euzkadi. 1905. 2. 64-77.

Su planteamiento de la élite culta como vanguardia euskarizadora, se ve plasmado claramente cuando dice: “Este espíritu de reforma, de regeneración interior, aunque nacido en unos pocos cerebros clarividentes, deberá ir infiltrándose de un modo progresivo en todas las clases de nuestro pueblo, deberá ir ganando en extensión e intensidad”⁵¹.

En la reconstrucción nacional, objetivo político del nacionalismo vasco y proceso indisolublemente unido a la recuperación del euskara, la educación juega un papel clave: “Lo capital, es preservar y regenerar la nacionalidad, reanimar por medio de la educación las fuerzas espirituales de la raza”⁵².

Como consecuencia de lo dicho y para lograr esa restauración social deseada, es preciso que el pueblo hable su idioma propio, que el aldeano euskaldun tenga confianza en la validez de su idioma. Eleizalde reclama a las corporaciones públicas y particulares la labor de poner también en euskara los rótulos de caminos, de introducir el euskara, en definitiva, en las diferentes manifestaciones de la vida pública.

8.2. RESTAURACIÓN LITERARIA Y CIENTÍFICA. (UNIDAD FONÉTICA, ORTOGRÁFICA Y DIALECTAL)

Junto a la necesidad ya explicitada de restaurar el euskara en la vida pública es también urgente adaptar el idioma a las necesidades intelectuales de la vida moderna.

Eleizalde hace un llamamiento a los jóvenes escritores euskaldunes para disponer de textos, libros y métodos de enseñanza y para tener una literatura euskaldun. Él mismo contribuye en esta tarea con su “Euskal-Zenbakitzia”.

Como dice de Mac Hale: “Pensaba, con gran razón, que una de las más eficaces maneras de hacer Patria consiste en hacer literatura patria, en hacer que los compatriotas se sientan orgullosos de su lengua nacional, del auténtico idioma de la raza”⁵³.

Sin embargo, tanto la producción literaria como la puesta en marcha del sistema escolar están condicionados por la labor de unificación del euskara; ésta, por tanto, no puede esperar.

Eleizalde señala que la falta de una literatura escrita antigua es un obstáculo para la unificación lingüística del euskara. Consecuencia de ello es que la única fuente de información para los escritores vascos que es el lenguaje oral del pueblo y todas sus diversificaciones populares (dialectos, fonética etc.) se reflejan luego en el lenguaje escrito. Para que el euskara llegue a ser una lengua muy leída y literaria, se imponen tres unificaciones: la ortográfica, la fonética y la dialectal. He aquí el resumen de su planteamiento⁵⁴ respecto a la:

- Unidad ortográfica: el sonido “rr” debe representarse con la r acentuada tal y como lo hacía ya Bonaparte. En la grafía el sistema debe ser sencillo y no ha de representarse la es-

⁵¹ Idem, p. 164. Esta misma idea de élite culta como vanguardia social la plasmará y desarrollará en: *Metodología para la restauración del euzkera*. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919. p. 431.

⁵² Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao. 1918. p. 164.

⁵³ Eleizalde, L: *Países y Razas. Irlanda y su clero II*. Period. Euzkadi. 1-6-1913.

⁵⁴ Eleizalde, L: *Metodología para la restauración del euzkera*. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919. pp. 435 y ss.

critura con la fonografía porque ninguna lengua se escribe como se habla. Años antes y en diferentes escritos Eleizalde manifiesta que sigue los sistemas fonético y gráfico propuestos por Arana-Goiri en sus "Lecciones de ortografía del Euskera bizkaino".

- Unidad fonética: Recomienda un uso muy moderado de ella en las transcripciones gráficas y en lugar de radicalizar las divergencias el reducirlas por el bien común. Otro tema es el de la "mojadura"; hay mojaduras asémicas y otras semánticas (estas últimas matizan el significado de las voces y por lo mismo son preferibles a las primeras).

- Unidad dialectal. Ésta no se pretende para el uso vulgar, sino tan solo para el literario y principalmente para el escrito. Las divergencias entre los planteamientos se refieren muchas veces al modo de alcanzar la unificación deseada. Mientras unos propugnan la evolución natural y la preponderancia de uno de los dialectos sobre los demás (el toscano, castellano etc. así lo hicieron), lo más práctico sería según Eleizalde, elegir por consenso entre escritores y entidades el dialecto que más ventajas ofrezca como literario.

9. PROPUESTA PARA UNA FUTURA ACADEMIA DE LA LENGUA Y VINCULACIÓN DE ELEIZALDE A SU CREACIÓN Y DESARROLLO

El planteamiento de Eleizalde de restauración literaria y científica junto a la labor que debían desarrollar los intelectuales y escritores euskaldunes implicaba la coordinación de las acciones individuales, evitando las divergencias entre los literatos y obligaba a la creación de una academia vasca de la lengua.

En su libro "Cuatro conferencias" ve posibles modelos en la Academia Croata y en la Liga Gaélica irlandesa (esta última como ejemplo de acción popular). La Croata surgió para remediar necesidades de lengua, instrucción y literatura del pueblo semejantes a las nuestras. En opinión del obispo Strossmayer todos los pueblos y naciones pueden vencer las dificultades de suprimir las diferencias dialectales; igualmente dice: "Las naciones muy pequeñas no conseguirán poseer una literatura original, mientras no lleguen a refundir la diversidad de sus dialectos en una lengua escrita única"⁵⁵.

Racki, colaborador del citado obispo, se quejaba de que en Yugoslavia no se había conseguido el sentimiento de solidaridad necesario. Estos males, según los citados autores, han de remediarse con la academia concebida como un centro de unión y cultura, de acción y patriotismo. Esta Corporación debe pagar a algunos de sus integrantes y asegurar de esta manera la continuidad de los mismos.

Respecto a la Liga Gaélica comenta cómo no se ocupa únicamente de la filología pura sino que también va al terreno de los hechos prácticos. En ella se plantea el renacimiento del idioma como fundamento del renacimiento patrio. Así mismo expone la función de las "ramas" como centros de difusión de la lengua irlandesa (clases organizadas por profesores aficionados) y su situación floreciente.

La labor de Eleizalde, junto con otros euskaltzales de la época, posibilitó que en el I Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate en 1918, entre las conclusiones de la sección de Lengua se propusiera la constitución de Euskaltzaindia; tal propuesta fue hecha reali-

⁵⁵ Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca Bilbao. 1918. pp. 219.

dad en la Junta de Setiembre de 1919, en virtud de la cual Euskaltzaindia queda constituida como un organismo filial de la SEV pero con autonomía en lo científico.

La propuesta que Eleizalde hizo en Oñate a la hora de llevar a cabo los trabajos de la comisión de Lengua es la que sigue: "Niri, aldiz, Batzorde ortan bi lan-mota oietarako biar diran gizonak bildu ditezkeala deritzat. Jakintza uts-utsean, egunerozko bearra begiratu gabe leporaño sartuak bizi diranak badira: oyeri dagokie euskera ikertzeko lana. Beste batzuk izkuntza, ez bakarrik hura ikertzeko baña geienik gizonen artean gorde ta zabaltzeko, gogoan darabilte: oyexek Euskeraren zaiñ ta banatzaileak izango dirade ta guztiok buru bakar baten menpean dabiltzala sail osoagoa beteko dute"⁵⁶.

Eleizalde, en la sesión del 7 de octubre de 1919 fue elegido secretario de Euskaltzaindia. Dado el impulso existente en Bilbao para con todas las manifestaciones de la vida vasca, Eleizalde pidió y obtuvo que el domicilio de la Academia se situase en dicha ciudad.

Entre los trabajos encomendados por la Academia a su persona, resaltararemos el de supervisión y exámen de los rótulos puestos en las entradas vecinales y urbanas, con el fin de completar o corregir algún error si lo hubiere.

10. CONCLUSIONES

Eleizalde, engloba el aspecto lingüístico en una realidad mucho más amplia y compleja (el problema vasco en su conjunto). Sin embargo y a diferencia de otros activistas políticos de su época plantea la consecución de una "conciencia nacional" priorizando en un primer momento los temas culturales, tanto educativos como lingüísticos. Un esquema sencillo pero clarificador que explica su pensamiento es el siguiente: El pueblo vasco es una nación porque además de elementos comunes de raza, sangre,... tiene otros muchos diferenciadores; el más evidente y característico es el idioma propio. Sin embargo y por circunstancias histórico-sociales ha habido una dejación de todo lo vasco. Es preciso, por tanto, reanimar, regenerar y vivificar el espíritu de nuestra raza fundamentalmente a través de la creación de nuestras propias escuelas (ya que el estado no tiene visos de participar en esta empresa). En esas escuelas el euskara ha de ser vehículo de enseñanza por ser el propio y por las ventajas pedagógicas que reporta.

En concreto y a la hora de abordar el problema del idioma propio lo hace desde la teoría de las nacionalidades. En efecto y dado el conocimiento y contacto (personal en muchos casos) que tiene con otras realidades nacionales trata siempre de guiarse de esas experiencias y modelos y adaptarlas a nuestra situación.

Arremete contra una serie de criterios "partidistas" e interesados que tratan de relegar nuestro idioma a dialecto y nuestra nación a una región.

En otro orden de cosas y ya en el terreno puramente lingüístico, su preocupación es de tipo práctico (que subsista el euskara); por ello la restauración social del mismo, su uso cotidiano es una urgencia. A su vez todos los estudios de tipo científico-investigativo que planea están orientados a ese fin. En el caso del euskara y dada la lamentable situación en la que se

⁵⁶ Onaindia, S: *Euskal literatura*. Tomo V. Etor. Bilbao. 1977. p. 135; tomado de Rev. Euskera. 1919-1920. p. 45.

encuentra, se plantea la labor de “reconstruirlo” centrándose básicamente en el verbo y en los materiales lexicales. En esta labor de “restauración” de las flexiones verbales procede de una manera inductiva, es decir analiza las formas existentes y en uso y de ellas extrae una serie de radicales comunes, a partir de los que formará flexiones nuevas, hasta entonces inexistentes. Eleizalde propone la utilización de dichas flexiones únicamente en lo literario y sólo en el habla vulgar si el pueblo las va haciendo suyas. Se trata pues Eleizalde de un sistematizador de la lengua, de un metodizador de los diferentes “hechos del habla” de tal manera que el aprendizaje de dichas flexiones sea más sencillo. Algunas de sus aportaciones en este sentido hoy en día siguen estando vigentes. (La manera de analizar las flexiones verbales hoy en día, es semejante a la propuesta por él aunque cambiando la nomenclatura).

En el terreno léxico entre otros empeños trata de “depurar, purificar” el euskara de aquellas palabras que le son ajenas o extrañas; comienza rechazando y sustituyendo las que son de origen latino y griego, ya que el Euskara no forma familia con dichas lenguas (esta idea también fue expuesta por M. de Unamuno). Propone en definitiva la formación de palabras vascas nuevas a la vez que recurre a autores, según él, clásicos (tal es el caso del P. Mendiburu).

Si bien es cierto que en sus primeros escritos y publicaciones, sigue fielmente a su “maestro” (Arana Goiri), no lo es menos que paulatinamente irá creando su propia teoría y alejándose en algunos aspectos de las ideas postuladas por aquel (algunos ejemplos de esto los hemos recogido a lo largo del trabajo): “Cuando escribió el *Euzkotarren ixendegia* estaba de acuerdo con Sabino Arana, pero luego lo rectificó”⁵⁷.

Las valoraciones posteriores que se han dado de Eleizalde y su obra son de todo tipo; recogeremos algunas de ellas:

Para Michelena⁵⁸ Eleizalde y en general los puristas no dudan con romper la tradición literaria y el habla popular siempre que la lógica lo exija. No vacilan en aceptar una conclusión si ésta parece seguirse de los principios fijados. (Tal y como ya hemos dicho, esto no es del todo cierto en el caso de Eleizalde, ya que cuando existían formas usuales enraizadas, las respetaba, aunque fueran contrarias a la lógica).

Urquijo recalcó la necesidad de diferenciar aquellas palabras o flexiones creadas por Eleizalde, de aquellas otras que estaban documentadas suficientemente en escritos anteriores.

Onaindia, a pesar de reconocer los males de utilizar en exceso el verbo sintético, valora positivamente las flexiones simples especialmente en la poesía⁵⁹.

Villasante considera que la prolífica utilización de dichas formas hace más farragoso y difícil seguir el texto en cuestión; además puntualiza que la lengua no es algo que se pueda manejar al antojo de alguien. El propio Eleizalde también es consciente de que la lengua no se rige por el puro razonamiento tal y como ya hemos apuntado.

⁵⁷ Odon Apraiz jaunaren hitzak. Rev. Euskera. XXIV. 1978-2. p.878.

⁵⁸ Michelena, L: *Historia de la literatura vasca*. Minotauro. Madrid. 1960. pp. 143-145.

⁵⁹ Onaindia, S: *Euskal literatura*. Tomo III. Etor. Bilbao. 1974. pp. 293-294.

Azkue al elaborar su “Morfología vasca” años más tarde a la publicación de la obra de Eleizalde, reconoce que no tuvo opción de conocer ni manejar la obra de Eleizalde; quizá por eso haya pasado de largo la obra de este último en tratados y gramáticas posteriores.

Sea como fuere, hay algunas formas o palabras creadas por Eleizalde que hoy en día se siguen utilizando con toda normalidad o por lo menos aparecen en los tratados de gramática: las formas del potencial y subjuntivo en algunos verbos sintéticos; verbos tales como *era-torri* o palabras como *aberkide* son acervo común en el euskara actual.

Por todo lo dicho nos parece importante reconocer y valorar la figura de Eleizalde dándole el lugar que se merece dentro de la bibliografía propia y eliminando los posibles prejuicios que en torno a su persona se han ido forjando.

En la labor en pro del euskara Eleizalde, vió siempre necesario la unión de un grupo de personas que bajo una institución desempeñasen la doble función de investigación (referida fundamentalmente a la unidad fonética, ortográfica y dialectal del idioma) y de “práctica propagandística”, difusora del euskara a todos los niveles de la sociedad; esta última es la llamada “restauración social del euskara”. Para acometer tal tarea se creó Euskaltzaindia de la que Eleizalde fue miembro promotor e integrante al igual que de otras sociedades culturales como Eusko Ikaskuntza.

He aquí las palabras que Urquijo pronunció con motivo de la muerte de Eleizalde, que pueden servirnos a modo de colofón: “La Sociedad de Estudios Vascos pierde uno de sus principales sostenedores, el país un hombre de gran inteligencia y de honradez inmaculada y nosotros un activo colaborador y un buen amigo”⁶⁰.

RESUMEN

El presente trabajo trata de reflejar las aportaciones más interesantes que Luis de Eleizalde hizo en el terreno lingüístico.

En primer lugar diremos que concibe el idioma propio como el signo exterior principal de la nacionalidad; como consecuencia de esto a idioma distinto corresponderá también una nacionalidad distinta. Del mismo modo, la lengua materna ha de ser el vehículo y medio de la enseñanza para que ésta sea realmente eficaz y útil.

En el caso del euskara y dadas sus particularidades y características, ha de considerarse como un idioma cuyas necesidades y urgencias más imperiosas se refieren a su restauración social, literaria y científica. En esta empresa la labor de las escuelas y de los intelectuales es vital; estos últimos deberán coordinar sus acciones bajo una institución (Euskaltzaindia).

Eleizalde dedica un mayor esfuerzo al estudio del verbo sintético; constata la escasa utilización del mismo y la atribuye al propio deterioro de la lengua. Emprende por tanto la “restauración” de dichas formas, por analogía, a partir de las usuales siguiendo unas normas. El objetivo de Eleizalde es sistematizar las formas verbales y facilitar su estudio a los principiantes. Su preocupación básica es que el euskara subsista. Las aportaciones lexicales y etimológicas son también dignas de tenerse en cuenta.

⁶⁰ Urquijo, J: *Luis de Eleizalde*. RIEV. 1923. Tomo XIV. p. 697.

BIBLIOGRAFÍA

La bibliografía que a continuación incluimos se refiere toda ella al tema lingüístico directa o indirectamente. La hemos ordenado por el autor en primer lugar y cronológicamente en un segundo término.

Altuna, P: *Aditz laguntzaile batuaeren gorabeherak*. Euskera 1977. XXII. pp. 667-672.

Anton del Olmet, Fernando: *Los vascos o euscaros*. (Contestación a Eleizalde, L: *Raza, Lengua y nación vascas*). en su *Himnos Iberos*. Madrid. 1915. pp. 218-238.

Arana Goiri, S: *Deun-ixendegi euskotarra*. Bilbao. 1910.

Arrien, G: *La generación del exilio*. Génesis de las escuelas vascas y las colonias escolares 1932-40. Ed. Onura. 1983.

Arrigarai, B: *La conjugación baska*. Rev. Euzkadi. 1914. (Sep). XI. 185-189.

Campión, A: *Bibliografía*. Raza, Lengua y Nación Vascas por D. Luis de Eleizalde. RIEV. 1912. VI. 247-261.

Eleizalde, L: *Uda berriaren agertzean*. Euskal Erria. 1894. XXX. 435.

Eleizalde, L: *Apuntes de Filología comparada*. Importancia de su estudio para la solución del problema filosófico-histórico de la unidad de la especie humana. Rev. Euzkadi. 1901. I. 259-277.

Eleizalde, L: *Breves notas acerca del Euzkera de Bergara*. Rev. Euzkadi. 1905. II. 64-77.

Eleizalde, L: *Acerca de una supuesta irregularidad en el verbo euzkérico*. Rev. Euzkadi. 1905. II. 162-168.

Eleizalde, L: *Acerca de una supuesta irregularidad en el verbo euzkérico*. Rev. Euzkadi. 1905. II. 306-312.

Eleizalde, L: *Notas acerca de la influencia del euzkera sobre el latín y recíprocamente*. Rev. Euzkadi. 1906. III. 2-5.

Eleizalde, L: *Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples*. Rev. Euzkadi. 1906. III. 205-213.

Eleizalde, L: *Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples*. Rev. Euzkadi. 1906. III. 279-293.

Eleizalde, L: *Notas acerca del euzkera segunda época*. Rev. Euzkadi. 1906. 5. pp. 2-5.

Eleizalde, L: *De euzkeralogía*. La Gaceta del Norte. 11-I-1906.

Eleizalde, L: *Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz Gayak"*. RIEV. 1907. I. 67-73.

Eleizalde, L: *Notas al artículo "Les études basques de 1901 a 1906" de M. Vinson*. Publicado en el número 1 de esta revista. RIEV. 1907. I. 183-184.

Eleizalde, L: *Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz gayak"*. RIEV. 1907. I. 210-212.

Eleizalde, L: *Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra "Otoitz Gayak"*. RIEV. 1907. I. 464-468.

Eleizalde, L: *Kristo'ren Antz-bidea*. Rev. Euzkadi. 1907. IV. 171-172.

Eleizalde, L: *Notas acerca de las flexiones del grupo G*. RIEV. 1908. II. 340-351.

Eleizalde, L: *Del verbo euzkérico. Respuesta al señor Vinson*. RIEV. 1908. II. 611-613.

Eleizalde, L: *Notas suplementarias al estudio de la conjugación euzkérica del grupo A (Euzkera gipuzkoano)*. Rev. Euzkadi. 1908. V. 239-245.

Eleizalde, L: *Notas acerca de las flexiones del grupo G*. Rev. Euzkadi. 1908. 13. pp.17-30.

- Eleizalde, L: *Euskeltzale zintsubaren agintzak*. Euskal Esnalea. 1908. I. 170.
- Eleizalde, L: *Kristo'ren Antz-bidea*. Rev. Euzkadi. 1908. V. 333-334.
- Eleizalde, L: *Kristo'ren Antz-Bidea*. Rev. Euzkadi. 1908. V. 405-408.
- Eleizalde, L: *Otoyak euskaraz*. (Bizkai-eraz) I. Loyola'tar Iñaki Deunaren otoi bi. II Otoi egikorra. III. Jabier'tar Deun Pantzeska'ren bederatzzi-urrena. Bilbao. Elexpuru. 1908. 8 pp.
- Eleizalde, L: (Sobre traducción al euskera de la palabra gente). Euskal Esnalea. 1908. I. 96-97.
- Eleizalde, L: *Revisión del verbo EGOKI*. Rev. Euzkadi. 1909. VI. 57-62.
- Eleizalde, L: *Notas acerca de las flexiones del grupo G*. Rev. Euzkadi. 1909. 18. pp. 159-172.
- Eleizalde, L: *Las cosas en su punto*. (Cuestiones etimológicas). Euskal Esnalea. 1909. II. 7-9.
- Eleizalde, L: *Notas para el estudio de la sufujación euskérica*. Euskal Esnalea. 1909. II. 74-77.
- Eleizalde, L: *Deun eta onetsi*. (contestación a Orkaizategi). Euskal Esnalea. 1909. II. 78-79.
- Eleizalde, L: *Il-obijetarako euzkel-idazkunak (Bizkai-ta Gipuzko-eraz)*. Euskal Esnalea. 1909. II. 192-193.
- Eleizalde, L: *Kristo'ren Antz-bidea*. Euskal Esnalea. 1909. II. 142-143.
- Eleizalde, L: *Apéndice a la conjugación G*. Rev. Euzkadi. 1910. VII. pp. 115-118.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1910. pp. 179-194.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1910. pp. 253-260.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1910. pp. 323-338.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1910. pp. 403-418.
- Eleizalde, L: *Nombres baskos*. La Baskonia. 298. 1910. número 595.
- Eleizalde, L: *Nombres baskos*. La Baskonia. 346. 1910. número 598.
- Eleizalde, L: *Al Sr. Urquijo*. La Baskonia. 594. 1910. número. 601.
- Eleizalde, L: *Nombres baskos y el "Folklore"*. La Baskonia. 443. 1910. número. 604.
- Eleizalde, L: *CXXXVI Ererija. Erri oratubaren negarra*. (poesía). Rev. Euzkadi. 1910. VII. 389-390.
- Eleizalde, L: *Gurutza Deunaren bidea. Portu Mauricio'tar Lonarta deunak idatzi ebaneran lez Euzkeraldu dau bizkayeraz, Elizalde'tar Kolaobika'k*. Grijelmo. Bilbao. 1910. 36 pp. (Jaungoiko-Zalen Idatzija. Bilbao. 1917).
- Eleizalde, L: *Irakurkizun laburrak*. Rev. Euzkadi. 1910. VII. 475-476.
- Eleizalde, L: *Notas euzkerográficas*. I. Las voces euskéricas de interrogación y sus derivaciones afijativas; II. La prefijación en las flexiones verbales; III. Una acepción poco conocida del sufijo KI. Rev. Euzkadi. 1910. VII. 301-307.
- Eleizalde, L: *Raza Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Elexpuru Hnos. Bilbao. 1911. 82 pp.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1911. pp. 83-98.
- Eleizalde, L: *Raza. Lengua, Nación*. Bizkaitarra. 1911. núm. 140.
- Eleizalde, L: *Los nombres euzkéricos*. Bizkaitarra. 1911.
- Eleizalde, L: *Irakurkizun laburrak*. Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 77-79.
- Eleizalde, L: *Notas euzkerográficas*. I. Las voces euskéricas de interrogación y sus derivaciones afijativas; II. La prefijación en las flexiones verbales; III. Una acepción poco conocida del sufijo KI. Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 311-314.
- Eleizalde, L: *Raza, Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 163-196.
- Eleizalde, L: *Raza. Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de

- Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 243-276.
- Eleizalde, L: *Raza, Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 323-339.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 3-19.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 403-419.
- Eleizalde, L: *Zubiya*. (The Invisible Light- Argi ikusiezkorra- deritzan R. H. Benson'en idazti ederretik artuba). Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 131-135.
- Eleizalde, L: Rev. Euzkadi. 1912. 157-158.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1912. pp. 99-114.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1912. pp. 179-194.
- Eleizalde, L: *Los nombres euskéricos*. Bizkaitarra. 1912.
- Eleizalde, L: *Arantzazu'ko Ama Garbijari abestijak*. (poesía). Rev. Euzkadi. 1912. IX. 286-287.
- Eleizalde, L: *De conjugación sintética*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 345-350.
- Eleizalde, L: *De onomástica vasca. Eneko, Iñigo, Ignacio*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 315-316.
- Eleizalde, L: *Kristo'ren Antz-bidea*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 378-379.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la coniugación euzkérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 243-258.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la coniugación euzkérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 323-333.
- Eleizalde, L: *Elenetxu, eta umien lenengozko jaunartza*. Bilbao. Euzko-Deya'ren argitalgintzea. Grijelmo-ren alargun eta semien irarkolea. Euzkeltzale bazkuna. 1912. 32 pp.
- Eleizalde, L: *Morfología de la conjugación vasca sintética*. Tomo I. La conjugación sintética guipuzkoana en el tratamiento cortés. Elexpuru Hnos. Bilbao. 1913.
- Eleizalde, L: *Progreso vasquista*. Period. Euzkadi. 8-IV-1913.
- Eleizalde, L.: *Países y Razas. El renacimiento literario txeeque*. Period. Euzkadi. 7-V-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. El renacimineto literario txeeque*. Period. Euzkadi. 17-V-1913.
- Eleizalde L: *Países y Razas Irlanda y su clero*. Period. Euzkadi. 1-VI-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. El Renacimiento Croata*. Period. Euzkadi. 8-VI-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. El renacimiento croata*. Period. Euzkadi. 16-VI-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. El renacimiento croata*. Period. Euzkadi. 22-VI-1913.
- Eleizalde, L: *Aurrerantz*. Period. Euzkadi. 3-VIII-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Finlandia*. Period. Euzkadi. 5-X-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas*. Period. Euzkadi. 16-XI-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Los polacos de Galitzia*. Period. Euzkadi. 23-XI-1913.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Los obstáculos del renacimiento gaélico*. Period. Euzkadi. 7-XII-1913.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la coniugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1913. pp.: 2-16.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1913. 402-411.
- Eleizalde, L: *De conjugación sintética*. Rev. Euzkadi. 1913. X. 366-371.
- Eleizalde, L: *De conjugación sintética*. Rev. Euzkadi. 1913. X. 379-389.
- Eleizalde L: *Halidon-Murua (Halindon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1913. X. 436-445.

- Eleizalde, L: Kristo'ren Antz-bidea. Rev. Euzkadi. 1913. X. 53-56.
- Eleizalde, L: *Sobre un proyecto de unificación de la grafía euzkerica a los miembros del "Cercle d'Etudes Euskariennes" de Bayona*. Rev. Euzkadi. 1913. X. 152-156.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Las tribus albanesas*. Period. Euzkadi, 11-I-1914.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Los fenianos*. Period. Euzkadi. 25-I-1914.
- Eleizalde, L: *Completamente de acuerdo*. Period. Euzkadi. 3-II-1914.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. La lucha escolar en Polonia*. Period. Euzkadi. 15 II-1914.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Polonia por su nacionalidad*. Period. Euzkadi. 29-III-1914.
- Eleizalde, L: *Países y Razas. Los grandes patriotas*. Period. Euzkadi. 12-IV-1914.
- Eleizalde, L: *Escuelas vascas*. Period. Euzkadi. 3-5-1914.
- Eleizalde, L: Rev. Euzkadi. 1914. pp. 99.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1914. pp. 2-7.
- Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euskérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1914. 90-97.
- Eleizalde, L: *Berrogeikaro deunerako irakurkizun egokia. ¿Garbai nagosia zer da?*. Rev. Euzkadi. 1914. XI. 260-263.
- Eleizalde, L: *Garaikunde. Abestiak. Arerioa ausi-ortekoa*. (poesia). Rev. Euzkadi. 1914. XI. 214-215.
- Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Enero-Jun). XI. 102-112.
- Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 29-35.
- Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikanenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 120-125.
- Eleizalde, L: *Halidon-Murua (halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 149-158.
- Eleizalde, L: *Halidon-Murua (halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 228-233.
- Eleizalde, L: *Halidon-Murua (halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 281-287.
- Eleizalde, L: *Por lo que valga*. (Acerca de la conjugación sintética). Rev. Euzkadi: 1914. (Marzo-Abril). XI. 98-101
- Eleizalde, L: Retazos lexicográficos. Rev. Euzkadi. 1914. (Enero-Febr). XI. 8-14.
- Eleizalde, L: *Zaldi baltza*. (Antziñako Abesti baten antzez). Rev. Euzkadi. 1914. (Dic). XI. 317-322.
- Eleizalde, L: *El renacimiento literario finés*. Period. Euzkadi. 3-1-1915.
- Eleizalde, L: *Rumanos contra magyares*. Period. Euzkadi. 23-I-1915.
- Eleizalde, L: *Fundamentos racionales de nuestra fe, conferencia. La iglesia y el progreso de la humanidad. La racionalidad vasca como razón del nacionalismo vasco. Raza vasca, estudio antropológico. El euskera. Las instituciones vascas*. Period. Euzkadi. 7-11-1915.
- Eleizalde, L: *Trascendental labor en favor del euskara*. Period. Euzkadi. 26-IV-1915.
- Eleizalde, L: *En pro del euzkera*. La Tarde. 28-IV-1915.
- Eleizalde, L: *Toponimia y patronimia vascas*. La Tarde. 7-X-1915.
- Eleizalde, L: *Agure eroa (poesia)*. Rev. Euzkadi. 1915. XII. 352.
- Eleizalde, L: *De algunos apellidos euskéricos*. Rev. Euzkadi. 1915. X. 162-166.

- Eleizalde, L: *De patronimia y toponimia vascas*. Euskal Erria. 1915. LXXIII. 27-30.
- Eleizalde, L: *De patronimia y toponimia vascas*. Euskal Erria. 1915. LXXIII. 275-276.
- Eleizalde, L: *El idioma basko*. en: *Los baskos en la Nación Argentina. (1816-1916)*. J.R. de Uriarte. Buenos Aires. 1916. pp. 43-46.
- Eleizalde, L: Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, compuestas y publicadas por la Sociedad de Estudios Vascos. Bilbao. Alvarez. 1916.
- Eleizalde, L: *El idioma vasco*. Period. Euzkadi. 6-II-1916.
- Eleizalde, L: *El valor pedagógico de la enseñanza del euskera*. Period. Euzkadi. 5-III-1916.
- Eleizalde, L: *Orreaga*. Period. Euzkadi. 19-XI-1916.
- Eleizalde, L: *De patronimia y toponimia vascas*. Euskal Erria. 1916. LXXIV. 369.
- Eleizalde, L: *El "Unai-deuna"*. Novela. Hermes. 1917. I. número 9 y 10. 4 pp.
- Eleizalde, L: *El "Unai-deuna"*. Novela. Hermes. 1917. I. número 11.
- Eleizalde, L: *El "Unai-deuna"*. Novela. Hermes. 1917. I. número 12. 4 pp.
- Eleizalde, L: *Cuatro conferencias*. (I-II "Conferencias apologéticas a la Juventud Vasca, de Bilbao"; III-IV "La lucha por el idioma propio"). Ed. Vasca. Bilbao. 1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. Euskal Erria. 1918. LXXVIII. 264-272.
- Eleizalde, L: *Conferencia por el idioma propio*. Period. Euzkadi. 17-III-1918.
- Eleizalde, L: *Conferencia por el idioma propio*. Period. Euzkadi. 18-III-1918.
- Eleizalde, L: Unas páginas de Landibar. Period. Euzkadi. 30-V-1918
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 18-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 19-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 20-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 22-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 23-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 26-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. La Tarde. 28-1918.
- Eleizalde, L: *La lucha por el idioma propio*. Conferencia. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919.
- Eleizalde, L: *Metodología para la restauración del euzkera*. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919-1920. pp. 428-439.
- Eleizalde, L: *Nuestra onomástica*. Period. Euzkadi. 14-III-1920.
- Eleizalde, L: Euskal-Zenbakiztia. Lenengo ikasle mallarako. Bizkai-Aldundiaren Erri-Irakaskuntza-Batzordearen aginduz ta ordaiñez argitaldua. Bilbao: Alvarez'en irakolan. 1920.
- Eleizalde, L: *Toponomástica vasca*. Hermes. 1921. V (2). Mayo. 23-28.
- Eleizalde, L: *Notas. La caída de vocales iniciales en las voces toponímicas vascas*. RIEV. 1922. XIII. 439-444.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (A-Ax). RIEV. 1922. XIII. 113-128.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1922. XIII. 420-438.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1922. XIII. 493-509.
- Eleizalde, L: *Arantzazu'ko Andre Maria'ri abestiak*. (poesia). Arantzazu. 1922. II. 287-288.
- Eleizalde, L: *El individualismo lingüístico*. Period. Euzkadi. 3-III-1923.

- Eleizalde, L: *Lingüística*. Period. Euzkadi. 1-XI-1923.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (Ax-EI). RIEV. 1923. XIV. 128-144.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1923. XIV. 315-328.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1923. XIV. 442-456.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1923. XIV. 558-571.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (EI-Er). RIEV. 1927. XVIII. 625-633.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (Er-Ga). RIEV. 1928. XIX. 77-87.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1928. XIX. 381-392.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1928. XIX. 614-626.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (Ga-I). RIEV. 1929. XX. 24-35.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1929. XVIII. 218-226.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (I-L). RIEV. 1930. XXI. 178-201.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1930. XXI. 518-54.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (L-Latse). RIEV. 1931. XXII. 288-303.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (Latse-Mata). RIEV. 1932. XXIII. 408-437.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (Mate-Orma). RIEV. 1933. XXIV. 283-303.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. RIEV. 1933. XXIV. 387-404.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (Orma-P). RIEV. 1934. XXV. 418-429.
- Eleizalde, L: *Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas*. (P-Pozu). RIEV. 1936. XXVII. 163-172.
- Eleizalde, L: *Izkillu deya*. (poesia). Euzko Gogo. 1950. I. (n. 5-6). 2..
- Eleizalde, L: *Los nombres euskéricos*. Bizkaitarra. 1974.
- Eleizalde, L: *Poetas y profetas*. Period. Euzkadi. 20-IV-1919.
- Estornes Zubizarreta, I: *La Sociedad de Estudios Vascos. Aportaciones de Eusko Ikaskuntza a la Cultura Vasca. (1918- 1936)*.
- Garate, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 100-104.
- Garate, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 153-157.
- Garate, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 170-174.
- Garate, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 235.
- Ituriotz'tar P.: *Txomin-ikasle*. Iñaki Deunaren Irarkola. Donostia. 1931.
- Lertxundi, J.M.: *Euskal-iztiya*. Rev. Euzkadi. 1913. X. 394-396.
- Lopez Mendizabal, I: *Manual de conversación...* Rev. Euzkadi. 1908. V. 437-438.
- Lopez Mendizabal, I: Rev. Euzkadi. 1913. X. pp. 382-393.
- Mendez de la Torre, A: *La nueva escuela primaria en el País Vasco*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. pp. 920-938.
- Michelena, L: *Historia de la literatura vasca*. Minotauro. Madrid. 1960.
- Mujica, G: *Crónica general del I CEV*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. pp. 9-33.

- Sarasola, I: *Historia Social de la Literatura Vasca*. Akal. Madrid. 1982. pp. 183.
- Urquijo, J: *A propósito de mi conferencia*. RIEV. 1912. VI. 246.
- Urquijo, J: *Bibliografía*. Luis de Eleizalde. Morfología de la Conjugación Vasca Sintética. RIEV. 1914-1917. VIII. 174-175.
- Urquijo, J: *Bibliografía*. Conjugación sintética del Verbo Vasco comenzado por consonante por el R.P. Soleta Dima. RIEV 1914-1917. VIII. 176.
- Urquijo, J: *Bibliografía*. Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, compuestas y publicadas por la sociedad "Estudios Vascos". Bilbao. 1916. Jesús Alvarez, Impresor. RIEV. 1918. IX. 242.
- Urquijo, J: *Bibliografía*. Luis de Eleizalde. Cuatro conferencias. Prólogo del autor. Publicaciones de Editorial Vasca Euzko-Argitaldaria y Luis de Eleizalde. La lucha por el idioma propio. Bilbao. 1919. RIEV. 1920. XI. 70-71.
- Urquijo, J: *Bibliografía*. Indicaciones sobre la formación y los usuales componenetes de las voces toponímicas vascas. Bilbao. 1916. RIEV. 1919. X. 132.
- Villasante, L.: *Euskararen auziaz*. Navarra. 1988. pp. 263.
- Vinson, J: *Le verbe basque*. RIEV. 1908. II. 474-475.
- Vinson, J: *Observations Grammaticales*. RIEV. 1908. II. 795-798.
- VV.AA.: *Reglamento*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Graficas. 1919-1920. 34-38
- VV.AA.: *Conclusiones de la Secclón de Lengua*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Biibao. 1919-1920. pp. 486-489
- VV.AA.: *Conclusiones de la Sección de Enseñanza*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919-1920. pp. 940-947.
- VV.AA.: *Historia general del País Vasco*. Haranburu editor. San Sebastián. 1984. Tomos I-XIV.
- VV.AA.: *Primer Congreso de Estudios Vascos*. Recopilación de los trabajos de dicha asamblea. Bilbaina de Artes Gráficas. Bilbao. 1919-1920. pp. 999.
- VV.AA.: *Catálogo de obras didácticas infantiles 1800-1976*. II. Congreso mundial Vasco.
- VV.AA.: *Constatación de la entrega de material toponímico por la viuda de Eleizalde a la SEV*. BSEV. número 35. 1927. p.5
- VV.AA.: *Relación de ayudas económicas a cada tema*. BSEV, número 39.1928. p. 4-6.

Ideología y educación en Luis de Eleizalde.

Su labor como inspector de las
Escuelas de barriada de Bizkaia

Gregorio **Arrien Berrojaechevarría**

I. EL NACIONALISMO POSIBILISTA Y LA ACCIÓN CULTURAL

1. INTRODUCCION

Luis de Eleizalde y Breñosa es una personalidad excepcional dentro del nacionalismo postararista; seguidor desde joven de las doctrinas de Sabino Arana, se dedicó, de forma incansable, a inculcarlas y hacerlas arraigar en el pueblo vasco.

En el campo de la cultura y la pedagogía es, junto con Eduardo de Landeta, uno de los más destacados impulsores de la llamada escuela vasca y del resurgimiento cultural vasco. Su actividad en pro de la autonomía docente y la renovación pedagógica se desarrolló, principalmente, a lo largo de la segunda década del siglo XX.

Fue catedrático de instituto, miembro de la Junta permanente de la Sociedad de Estudios Vascos, académico de número de Euskaltzaindia e inspector de los centros docentes dependientes de la Diputación de Bizkaia; simultáneamente, fue también un destacado publicista, muy versado en varias ciencias, que hizo popularísimos en los periódicos nacionalistas los seudónimos de "Azkain", "Iturain", "Aitzerreka" y "Axe". Dejó publicados innumerables trabajos en las revistas *Jel*, *Euzkadi* y *Hermes* etc., así como en el diario *Euzkadi*. Su enorme producción escrita se encuentra dispersa en folletos, revistas, semanarios y diarios, amén de varios libros, tales como *Raza, lengua y nación vasca* (1911), *Morfología de la conjugación vasca sintética* (1914), *Países y Razas* (1914), *Landibar* (1918).

Nacido en Bergara el 9 de junio de 1878, Eleizalde inició el bachillerato en el colegio de los padres Dominicos de su villa natal, y lo concluyó en los Jesuitas de Zaragoza. En la capital aragonesa emprendió la carrera de Ciencias, pasando luego a Madrid, donde se licenció en junio de 1899; más tarde, ganó por oposición la cátedra de matemáticas del instituto de Vitoria, que regentó hasta su traslado a Bizkaia en 1919. Murió en Bilbao el 21 de julio de 1923.

Las cuestiones de enseñanza e idioma vasco –indisolublemente vinculadas a su particular ideología política– fueron dos de sus grandes preocupaciones. Estaba convencido de que el nacionalismo de mañana, realista y clarividente, emprendería decididamente la obra de la escuela euskérica, porque, a su juicio, las demás cuestiones, aún las más apasionantes en cada momento, no eran más que simples y claras derivaciones del problema docente.

Como es sabido, llegó a ser una verdadera autoridad en el terreno de la lengua vasca.

2. DEL CARLISMO AL NACIONALISMO

Desde finales del siglo XIX, el carlismo fue perdiendo influencia política debido, fundamentalmente, a los propios descalabros internos, como fueron la escisión integrista de 1888 o la tradicionalista posterior a la guerra mundial; el nacimiento del partido nacionalista aceleró también la pérdida de su importancia política, al recoger gran parte de las aspiraciones de la base del carlismo.

Luis de Eleizalde, que había sido carlista en su juventud evolucionando muy pronto al nacionalismo vasco de Sabino Arana, fue testigo excepcional del declive político de su primer partido. En su novela *Landibar* se refería al ya conocido fenómeno del constante trasvase al nacionalismo de gente procedente del carlismo:

“(…) Los mejores nacionalistas de hoy –dice un personaje– son los que ayer eran carlistas, como usted mismo don Aquilino. Lo cual prueba que la cantera carlista es, o por lo menos ha sido, muy buena. Yo creo que lo es todavía”¹.

En la citada novela se indica que el carlismo, donde hay una “masa sana, honrada e idealista”, suscita más simpatías que cualquier otro grupo político españolista; se habla también de la posibilidad de llegar a coincidir con los carlistas en muchos puntos importantes, siempre que éstos se decidan a sacudir la opresión foránea a que están sometidos. Pero mientras llega ese día “es preciso tener mucha indulgencia con ellos y no agriar inútilmente ciertas cuestiones de divergencia”.

A pesar de estas muestras de simpatía, Eleizalde no dudaría en tachar al carlismo vasco de estar influenciado por gentes de fuera, quienes habían infiltrado

“a nuestros pobres hermanos separados el odio a nosotros, la aversión al vasquismo, la servil sumisión al caciquismo conservador, la indecente matonería de los requetés y otras cosas detestables”².

Similares ideas había expuesto dos años antes en el artículo publicado en *Euzkadi*, con el título de *La obra del carlismo*; en este escrito se añadía que el carlismo no era solución de nadie ni de nada, ya que en su acción mantenía como postulado fundamental el mito “catastrófico”. Fundado en el hecho de haber vivido sus primeros veinte años en un ambiente netamente carlista, señalaba que no había oído de labios carlistas más que variaciones del tema que desarrollaban incansablemente los periódicos de ese partido: “Las cosas van muy bien porque van de mal en peor. La catástrofe suprema traerá necesariamente la restauración de la Monarquía legítima y tradicional. Y todo quedará arreglado”.

Según Eleizalde, el “carlismo exótico y exotizante” había arrastrado a la nacionalidad vasca a un fin desastroso; y así, mientras las otras nacionalidades habían iniciado el proceso de su renacimiento en el primer tercio del siglo XIX, los vascos se habían entretenido con la idea de la restauración en el trono del legítimo representante de la tradición, retardándose nuestro renacimiento unos ochenta años:

“Y, claro está, en lugar de fundar imprentas y de publicar libros vascos, nos dedicamos a emplazar cañones y a disparar sendos zambombazos; en lugar de abrir escuelas y de reunir academias, nos dimos a formar partidas y a organizar batallones; en vez de

¹ Eleizalde, Luis de Landibar. Gasteiz. 1918, pág. 285

² Ibidem, págs. 285-286

promover excursiones científicas para conocer de “visu et scientia” nuestro País que ignorábamos, levantamos planos de operaciones militares y promovimos expediciones guerreras. Naturalmente, nos zurraron: lo teníamos bien ganado. Por simplones”³.

En un artículo publicado en *Hermes* en junio de 1917, se refirió Eleizalde a su incipiente nacionalismo y su evolución política posterior:

“Nuestros veinte años eran ya nacionalistas, de un nacionalismo ingenuo y sentimental que nos hace sonreír –pero no nos sonroja– al cabo de estos otros veinte años. Sin duda perduraba en nosotros vivamente alguna reliquia de la impresión recibida en la niñez de los relatos escuchados a viejos guerrilleros del País, a jefes de partidas que durante varios años habían andado a tiro limpio con los guiris en los montes de Guipúzcoa y Nabarra (...) Estas lecturas y aquellas impresiones, después de sufrir una transformación ortogonal, como diríamos en Geometría –es decir, después de someterse a una idealización exaltada y un poco simplista, por no decir simple– contribuían a envolver nuestro incipiente nacionalismo en ciertos tonos románticos que, a los veinte años, tenían su encanto y su poesía (...) Hubieron de pasar varios años para que pudiéramos comenzar a darnos cuenta de las múltiples facetas que presenta el problema de levantar una nacionalidad decaída, y para que –sin pensar ni por un momento echar pie atrás en el camino deliberadamente emprendido– aprendiéramos a desconfiar profundamente de toda solución simplista propuesta a un problema complicado, solución que es falsa, necesariamente, por lo que tiene de simplista. Esto lo hemos visto después, y cada día con mayor claridad”⁴.

Eleizalde se alistó, al parecer, en las filas del nacionalismo tras la lectura del folleto de Arana “El Partido Carlista y los Fueros vasco-navarros”. Fue uno de los primeros seguidores del fundador y ya en 1901 aparece colaborando con el seudónimo de “Iturain” en la revista *Euzkadi*. En los años siguientes sus escritos se publican en los semanarios *Patria* y *La Patria*.

Como señala Engracio de Aranzadi (“Kizkitza”), el fundador del PNV incluyó a Eleizalde entre sus más íntimos colaboradores, a los que revelaría su plan de acción política confidencial.

El movimiento nacionalista, cuya base principal seguía estando en Bizkaia, se fue extendiendo con grandes dificultades, al mismo tiempo que se prestaba más atención a la organización práctica. El primer Centro Vasco de San Sebastián se abrió en 1904, el mismo año en que se organizó oficialmente Juventud Vasca de Bilbao⁵.

Tras el fallecimiento de Arana, fue “anunciada la muerte y sepultura del nacionalismo vasco por la prensa y políticos de toda la península con perfecta unanimidad”⁶. Pero, como escribe Kizkitza, esta profecía no se cumplió, ya que el nacionalismo, sofocado en vida del fundador “por el hielo de la opresión exterior y de la indiferencia en el interior, empezó a extenderse rápidamente por Bizkaya y Gipuzkoa”.

³ “Axe”: La obra del carlismo. *Euzkadi*, 16 de enero de 1916

⁴ Eleizalde, Luis de: *Nuestros veinte años*. *Hermes*, junio 1917, n.º 6.

⁵ En 1904 se creó la “Liga Foral”, que no recibió el apoyo del PNV, porque este partido la estimó perjudicial para la causa de la patria. “Ante la amenaza peneuvista, tanto la derecha católica como liberales y republicanos, constituyen la Liga Foral (1904), engendro contra-natura que invocando no se sabe qué fueros obligó a convivir a rígidos integristas con “disipados” republicanos hasta que la ley del candado de 1906 colocó las cosas en su sitio” (Estornés, Idoia: *Elecciones y partidos políticos en Euzkadi (1808-1923)*, en “Historia del pueblo vasco”, 3. 1979, pág. 183).

⁶ Aranzadi, Engracio de: *Ereintza: Siembra del nacionalismo vasco, 1894-1912*. Zarauz, 1935, pág. 164.

El año 1906 el órgano del partido *La Patria* dedicó un número extraordinario a la conmemoración del 2º aniversario de la muerte de Sabino Arana; Eleizalde ingresó en la cárcel bilbaína de Larrínaga por un artículo que publicó en aquella ocasión. Durante su estancia en la prisión, corrigió, junto a “Kizkitza” los originales de “Ami Vasco”, el catecismo nacionalista elaborado por fray Evangelista de Ibero.

El 18 de mayo de 1907 salió el primer número del semanario *Gipuzkoarra*, que duró hasta la aparición del diario *Euzkadi* en 1913. El periódico, que tenía una tirada de unos 6.000 ejemplares y sólo sufrió una denuncia para satisfacción de los interesados, fue el órgano en el que se expusieron y discutieron ampliamente los fundamentos históricos del nacionalismo. Se ha dicho que el partido penetró en Gipuzkoa en torno al grupo que publicó el citado *Gipuzkoarra*. Colaboraron en el semanario, además de su director “Kizkitza”, Eleizalde, Isaac López Mendizabal, Angel de Zabala, Evangelista de Ibero, Aniceto Rezola, José de Eizaguirre, Ignacio de Azkoitia, Ramón de Rentería, Avelino de Barriola, Luis de Zabala, etc.

3. EL PROGRAMA Y ORGANIZACION DEL PARTIDO

Por la imprevista muerte de Arana quedó en proyecto lo del nuevo partido y se planteó la necesidad de solucionar el problema derivado del vacío de poder y la falta de una organización. Pronto comenzó una campaña desde las páginas de *Euskalduna*, en solicitud de una organización interna de los nacionalistas. Las críticas más duras iban dirigidas contra la jefatura ejercida por Angel de Zabala, delegado del PNV.

Desde 1905 se sumó a la ofensiva de los reformistas Eduardo de Landeta, reiterando en sus numerosos escritos algunos de los argumentos ya utilizados, con anterioridad, por los colaboradores de *Euskalduna*. Según escribía Landeta en junio de 1906,

“la misión de **Euskalduna** ha sido principalmente, además de la defensa y propagación de los principios y doctrina nacionalista, recabar el programa y organización del partido para que pudiera vivir la vida legal y fecunda de todo organismo que trata de llevar a cabo sus ideales”⁷.

Por fin, se aprobó el Manifiesto y nueva organización del partido en la Asamblea nacionalista celebrada en Bilbao el 8 de diciembre de 1906⁸; en su elaboración habían participado dos de los más influyentes ideólogos peneuvistas, E.de Aranzadi y L.de Eleizalde. En el Manifiesto y organización se afirmaba el principio de la nacionalidad vasca, recogándose también la tradicional reivindicación de reintegrar a Euskadi los derechos forales que tenía antes de 1839⁹.

⁷ Landeta, Eduardo de: Hablemos claro. “Euskalduna”, 23 de junio de 1906. N.º 448, año XI.

⁸ En 1906 se produjo la renovación del “Concierto Económico”, en cuya negociación participó muy activamente el PNV junto a otros partidos e instituciones; a pesar de haberse mostrado, con anterioridad, contrario a negociar con el Gobierno, el PNV había abandonado esta postura radical, al parecer, bajo la influencia del sector más moderado del partido, que tenía cifrados grandes intereses y esperanzas en el citado “Concierto”.

⁹ A partir de la Asamblea de 1906, se designa una dirección colegiada para el partido (el “Euzkadi Buru Batzar”); ideológicamente, se sigue defendiendo la política de “Jaun-Goikua eta Lagi Zarra”.

A otros niveles, quedan establecidas tanto la organización del partido, como la ordenación de aspectos como la norma de afiliación, las juntas municipales, los consejos regionales, asambleas regionales, consejo supremo, tesoro, organismo judicial, elecciones, comisiones técnicas, etc. En concreto, aparece bien estructurada la base municipalista del partido, a través de las juntas municipales. Cada provincia o territorio se organiza a base de consejos regionales, siendo el consejo supremo la máxima autoridad, y como tal conformado por individuos de los consejos regionales.

Según se especificaba en el art. 102 del programa, se aprobaron las comisiones de cultura, acción social vasca, euskera, prensa, elecciones, estadística y archivo etc. En los acuerdos tomados en las siguientes asambleas nacionalistas de 1908, 1911 y 1914 se amplió, progresivamente, el número de comisiones, llegando a sumar unas trece en total, entre ellas la de enseñanza, música y danza, teatro vasco, etc., al servicio del desenvolvimiento y orientación del partido como prolongaciones técnicas de los cargos regionales.

La comisión de cultura creada en 1906 debía atender, al menos teóricamente,

“a la instrucción y educación de los vascos de su jurisdicción, creando cátedras, ateneos y academias, y velando porque en los centros de enseñanza dependientes del Partido se mejore la instrucción del vasco.

Su esfera de acción comprenderá las ciencias religiosas, filosóficas, históricas, sociales, jurídicas y políticas; los estudios étnicos, filosóficos, literarios, artísticos, técnicos, profesionales, y, en general, todos los ramos del saber humano, aplicándolos al Pueblo Vasco en aquello en que tal aplicación sea posible”.

Allá donde el número de nacionalistas lo permitiera la comisión de cultura se dividiría en las siguientes subcomisiones: De enseñanza de las materias indicadas, de propaganda de las ideas nacionalistas, de tradiciones y costumbres y de letras y artes.

La comisión de euskera, por su parte, tiene como objetivo la creación de escuelas, cátedras y academias, influyendo en lo posible para que en el púlpito, en las escuelas públicas, en los boletines oficiales eclesiásticos y de las Diputaciones se use el euskera, con el fin de depurarlo y difundirlo hasta lograr que sea la única lengua de Euskadi.

Tras la aprobación del anterior programa y organización, se produjo la dimisión de Zabala, iniciándose una nueva etapa en el desarrollo del movimiento nacionalista. A pesar de ello, no fue tan inmediata la aplicación de muchos de los contenidos aprobados, por las dificultades que existieron para llegar a la elección de algunos órganos directivos del partido¹⁰.

A partir de 1907 se notó, de forma visible, la evolución producida en los procedimientos del PNV; en ese año, junto a la creciente importancia política del movimiento nacionalista, el Gobierno Maura nombró, por vez primera, a un nacionalista como alcalde de Bilbao. Gregorio de Ibarreche fue el designado, favoreciendo con ello el auge nacionalista y su orientación hacia derroteros intervencionistas en la política del Estado; paralelamente, los elementos moderados se apartaban de la tentación separatista.

Landeta no ocultaba su entusiasmo por la expansión geográfica y numérica del nacionalismo; según él, la explicación de este crecimiento estaba en que

¹⁰ “En Vizcaya transcurrieron casi dos años hasta que el primer “Bizkai Buru Batzar” pudo emprender su trabajo. Contrariamente a los nacionalistas guipuzcoanos, más pragmáticos y más unidos, los desavenidos “jelkides” vizcaínos necesitaron dos asambleas de partido para la elección de sus órganos supremos de dirección” (Mees, Ludger: *Nacionalismo vasco, movimiento obrero y cuestión social (1903-1923)*. Fundación Sabino Arana. Bilbao, 1992, pág. 59).

"sus ideas no son egoistas, no son mezquinas; porque son ideas basadas en el derecho, en la razón, en la justicia; porque son ideas fundamentadas en el mutuo respeto, en el orden, en el progreso; porque son ideas que permiten vislumbrar una patria inundada por la luz purísima de la libertad"¹¹.

Entre 1907 y 1908 crecieron los grupos propagadísticos del partido: Orfeones y grupos de danzas se extendieron por el todo el país. Se abrieron diversos "Batzokis" o Centros vascos: el de Vitoria se fundó en 1907 y el de Pamplona en 1909.

En la Asamblea nacionalista de Elgoibar (1908), donde se abandonó oficialmente la idea del separatismo, se dio un importante paso hacia la consolidación del modelo organizativo del partido; sin embargo, no desaparecieron los conflictos internos entre los independentistas y los autonomistas, si bien estos últimos dominaron¹².

Mientras tanto, Eleizalde ("Azkain") hacía una serie de afirmaciones desde las páginas de *Gipuzkoarra*: Señalaba que los vascos no eran región de otra nación, sino "nación, tan nación como cualquier otra, y nación totalmente extraña de las demás de Europa"¹³. Como elementos que definían la nacionalidad, aducía por este orden: Raza, lengua e historia. Lo regional, dentro de la nación vasca, estaba conformado por las regiones históricas de Gipuzkoa, Bizkaia, Alava, Navarra, Lapurdi, Benabarra y Zuberoa.

En 1909, "Azkain" lanzó la idea de la publicación de un semanario euskérico, que, según él, era un proyecto viable "a condición de no apartarse de su índole eminentemente popular, a condición también de realizar una estudiada y activa propaganda"¹⁴. Sin embargo, el proyecto no cuajó por entonces, ya que se tenía con razón que no hubiera lectores suficientes, dada la negativa experiencia, en este sentido, de los fenecidos periódicos euskéricos *Ibaizabal* y *Euskaltzale*.

Por lo demás, Eleizalde fue, junto con Aranzadi, uno de los principales impulsores del llamado nacionalismo posibilista, buscando la adaptación del PNV a la legalidad monárquica; bajo la influencia de éstos y otros ideólogos se puso en marcha un amplio programa de cultura y propaganda, en los años inmediatamente anteriores a la guerra mundial. De la acción cultural trataremos más tarde, y "en cuanto a la propaganda, se confiaba a semanarios regionales, sobre el patrón *Gipuzkoarra*"¹⁵. Así se fundó *Napartarra* en enero de 1911, que salió hasta principios de 1919; en enero de 1912 apareció en Vitoria *Arabarra*, que no tuvo, al parecer, mucho éxito porque se movió sobre la base de una débil afiliación.

¹¹ Landeta, Eduardo de: *El Partido Nacionalista Vasco*. "Euskalduna", 10 de agosto de 1907. N.º 506. Año XII.

¹² Landeta hacía en 1908 un llamamiento a caminar hacia la realidad: "Dos fuerzas son las que luchan entre sí dentro de este Partido. Una representada por los elementos radicales e intransigentes, que llevan el lema "todo o nada", y otra fuerza más moderada, conservadora, que pretende llegar al todo, sin que por eso desdeñe y antes bien lo reciba con agrado y a cuenta siempre de ese todo, y sin renunciar al mismo, la parte que paulatinamente se pueda recuperar.

La política de "todo o nada", que representa el grupo radical, ningún bien real ni positivo puede aportar. No nos detendremos a demostrar este aserto bien evidente; aquellas afirmaciones son simplemente manifestaciones de amor iluso donde el nacionalismo resulta ciego ante la realidad" ("Veritas Vincit": Caminemos hacia la realidad. "Euskalduna", 27 de agosto de 1908, N.º 560).

¹³ "Azkain": Afirmaciones nacionalistas. *Gipuzkoarra*, 14 de diciembre de 1907, N.º 23.

¹⁴ "Azkain": Por lo que valga. *Gipuzkoarra*, 18 de septiembre de 1909, N.º 115.

L. tar K. añadía que el "periódico euskérico es una de las ambiciones del partido nacionalista y aunque hoy por hoy debido a la falta de costumbre de nuestros enemigos de leer en euzkera se ve precisado al uso de idiomas que no son el nuestro, día llegará en que nuestra pobre y relegada lengua tenga en la prensa periódica el monopolio y absoluto dominio que por derecho le corresponde..." (*La labor del partido nacionalista*. V. *Gipuzkoarra*, 24 de diciembre de 1910, N.º 173).

¹⁵ Elorza, Antonio: *Ideologías del nacionalismo vasco*. San Sebastián, 1978, pág. 161.

Con anterioridad a 1914, se produjeron también varios otros hechos y proyectos de cierta envergadura, que vamos a mencionar brevemente:

- El año 1911 se presentó, por primera vez, a la lucha electoral en la ciudad de Vitoria el nacionalismo alavés, cuyo representante más significativo era, sin duda alguna, Luis de Eleizalde. El programa que se dio a conocer al pueblo de Vitoria estaba basado en la doctrina y líneas de acción aprobadas en la Asamblea de Elgoibar. En resumen, los dos grandes ideales proclamados eran, de una parte, la aspiración a que las características políticas, jurídicas, económicas y culturales del pueblo vasco volvieran a tener vigencia y acción, de acuerdo con las realidades de cada momento; y de otra, se fijaba como objetivo el seguir la tradición de Euskadi en cuanto a los buenos usos y costumbres, ateniéndose a los preceptos morales y enseñanzas de la Iglesia católica.
- Tras la Asamblea Regional celebrada en Vitoria el 17 de diciembre de 1911, Eleizalde formó parte como vocal del primer “Araba Buru Batzar”, presidido por García-Fresca.
- Bajo la dirección de Francisco de Ulacia se fundó en Bilbao el “Partido Nacionalista Liberal Vasco”, un proyecto que fracasó, definitivamente, a partir de 1913, después de una corta duración de, aproximadamente, dos años. En este tiempo, se editaron varios números del semanario “Azkatasuna”, órgano de la nueva agrupación. Los nacionalistas liberales defendían una sociedad vasca laica y democrática, y una separación radical de religión y política¹⁶.
- En 1911 se constituyó “Solidaridad de Obreros Vascos (ELA)”, una organización sindical vasca, independiente de los sindicatos socialistas, anarquistas o católicos; ELA fue recibida con una cierta hostilidad por parte de la UGT.

3.1. La revista “Euzkadi” y Juventud Vasca de Bilbao

Un poco antes de la aparición de los mencionados periódicos regionales, se intentó llevar a cabo la reestructuración de la revista cultural *Euzkadi*, fundada por Sabino Arana en 1901, como una revista trimestral de Ciencias-Bellas Artes-Letras. Se publicó en Bilbao hasta el año 1915, con una suspensión desde 1902 a 1904. Fue bimensual entre mayo de 1910 a diciembre de 1914 y mensual desde 1915.

Después que el PNV encomendó la dirección del periódico a Federico de Belausteguigoitia, éste dio a conocer, a finales de 1909, las mejoras que pensaba introducir, empezando por el aumento del ritmo de publicación. Anunció que se publicarían 6 números anuales en vez de 4, conservando el mismo tamaño de antes en cada número.

Belausteguigoitia se refirió también a su deseo de hacer una revista más variada y amena, introduciendo mayor cantidad de secciones fijas y variables. Entre estas últimas, y reconociendo la importancia que tenían muchos asuntos hasta entonces poco explorados, prometía esforzarse para que personas competentes trataran de las cuestiones más palpitantes y de más interés para el pueblo vasco; como se indicaba, estos cambios no iban a suponer

¹⁶ Luis de Eleizalde, que consideraba al liberalismo completamente incompatible con el espíritu de la raza vasca, criticó duramente a los nacionalistas de izquierda; sin embargo, una vez que se perfiló el fracaso del nuevo partido, “le concedió al Partido Nacionalista Republicano la etiqueta de “nacionalista” e incluso le pareció aceptable su fundación, argumentando que este partido contribuiría a liberar a los vascos de buena voluntad de las garras de los partidos forasteros dirigidos desde Madrid” (Mees, L.: Opus cit. , 1992, pág. 133).

un aumento del precio de suscripción. Al parecer, el número de suscriptores era de 680 en 1910.

En la circular dirigida a los posibles colaboradores de la renovada revista, se fundamentaba así la necesidad de su cooperación:

“No olvidemos que la ciencia hace la superioridad de las naciones, como la inteligencia constituye al hombre en rey de la creación, que la misma Iglesia católica no desdeña el instrumento humano de la ciencia para proseguir su lucha victoriosa contra todas las potestades. Si tuviéramos más ciencia tendríamos de más numerosos resortes para formar la conciencia nacional vasca y ya formada sabríamos aprovechar y organizar los elementos de que todavía disponemos para la regeneración de nuestra raza: de sus fuerzas dispersas y en estado bruto, haríamos fuerzas disciplinadas y prepotentes”¹⁷.

A pesar de tan buenos propósitos, las cosas no debieron ir bien para la revista “*Euskadi*”, ya que en 1911 se encargó de su dirección Luis de Eleizalde, por deseo de Luis de Arana-Goiri. Como señala L. Mees, fue el último intento de sacar a la revista de su posición marginal y darle una mayor influencia política en la sociedad vasca. Para el logro de este objetivo, –a juicio del nuevo director– había que garantizar una publicación más regular que hasta entonces, en cuanto a las fechas señaladas para su salida al público. A medio plazo, “*Euskadi*” debía convertirse en una publicación mensual “para servir a las diferentes organizaciones de la comunidad nacionalista como plataforma de discusión y al mismo tiempo, mediante la ampliación del campo temático político por temas culturales, facilitar la propaganda entre los sectores simpatizantes”; todo esto debía hacerse con total respeto a la doctrina católica y a los principios nacionalistas¹⁸.

Como se ha dicho antes, *Euzkadi* dejó de publicarse en 1915 sin que se hubieran cumplido, totalmente, los deseos de Eleizalde en punto a la creación de una importante revista cultural. Para entonces la atención de los lectores nacionalistas se había dirigido ya al diario del PNV aparecido en 1913.

Junto a las publicaciones periodísticas, fue la dinámica organización juvenil “Juventud Vasca de Bilbao” la que llevó una gran parte del peso de trabajo propagandístico y cultural. Con anterioridad a la escisión (1921), puso en marcha una serie de agrupaciones o secciones, tales como el Círculo de estudios vascos, Comisión de música, Centro dramático vasco, Dantzaris de Juventud Vasca, Recuperación de tradiciones culturales vascas, Centro vasco gimnástico y deportivo, Mendigoizales, Euzkaltzale Bazkuna¹⁹.

¹⁷ En la circular enviada a los colaboradores el 19 de noviembre de 1909, se hablaba también de las secciones que debía comprender la revista *Euzkadi*: “Nuestra revista debe tratar de historia, derecho, etnografía, economía, etc., tocar todas las ciencias y artes nacionales vascos. Debe extenderse a investigaciones de puntos poco estudiados, y dar cuenta de los más importantes resultados científicos obtenidos en obras y revistas extrañas que tengan alguna relación con nuestras cosas. Debe con nuevos materiales afianzar más y más los fundamentos del Nacionalismo y hacerse cargo y resolver tantos problemas de actualidad religiosa, política o social o de partido, cuya solución no puede dejarse al acaso o en manos de los enemigos del País.

Si no lo hacemos así, poco prestigio ganaremos entre las personas ilustradas con grave detrimento para nuestra causa.”

¹⁸ Mees, L.: Opus cit., 1992, pág. 78.

¹⁹ Cfr., la obra de I. Camino y L. de Guezala: *Juventud y Nacionalismo Vasco (1901-1937)*. Fundación Sabino Arana. Bilbao, 1991.

El Círculo de Estudios Vascos, fundado en 1907, tenía como misión la formación de nuevos propagandistas y la organización de veladas, certámenes y conferencias.

El teatro, que ya desde la época de Sabino Arana se había utilizado como vehículo de expresión y difusión del nacionalismo, tuvo un notable desarrollo a lo largo del siglo XX; Juventud Vasca participó intensamente en esta actividad, representando obras tan conocidas como “Libe”, “Sasi Eskola”, “Alma Vasca”, “Patriota”, etc. A menudo, las actuaciones teatrales, los coros de Santa Agueda y otras iniciativas sirvieron para recaudar fondos a beneficio de las Escuelas vascas de Bilbao, el Centro vasco y “Euzkaltzale Bazkuna”.

Los primeros grupos de “mendigoizales” surgieron entre 1906 y 1912, y estaban llamados a ser una fuente de proselitismo y la base del nacionalismo, junto a otros grupos montañeros; el “Mendigoizale Bazkuna” se constituyó en 1908.

“Euzkaltzale Bazkuna”, una agrupación fundada en 1910 para trabajar en el cultivo y difusión del euskera, comenzó a publicar en 1915 unos cuadernos titulados “Euzkel-Abestijak” (Cantos vascos), con el objeto de recopilar lo más característico de la música popular vasca. Desde 1916, esta agrupación fundó el semanario euskérico *Euzko Deya*, cuya segunda época abarcaría desde 1921 a 1922.

En otro orden de cosas, es muy conocida la importancia de Juventud Vasca de Bilbao dentro de la estructura del PNV; por ello, Eleizalde sentía una especial predilección por esta juventud y a ella dedicó, en 1914, un poema titulado “Garaikunde Abestia (Arerioa ausi-oste-koa)”, cuya estrofa final decía así:

“Entzun guztiok gure abestia:
 ¡Bezau da arotza! ¡Jagon da Aberia!
 Ba-letor ostera
 Izkiluz geurera,
 Ostera larke gaurko ukaldia.
 Mendi-ibar aunek egin dauz Jainkoa k
 Azkerik bizi gaizantzatz euzkoak!”²⁰

4. LA CUESTION RELIGIOSA

Desde su origen fue el partido nacionalista católico romano. Recogiendo una vieja tesis de Arana, “Kizkitza” escribía que “a medida que iba desvasquizándose nuestro pueblo en esa misma medida se deschristianizaba”²¹.

Esta identificación del nacionalismo con la religión católica favoreció el enfrentamiento entre el PNV y los partidos de izquierda (socialistas, republicanos y otros grupos políticos); pero este mismo hecho les sirvió a los nacionalistas para ponerse de acuerdo con los partidos católicos, sobre todo en ciertos períodos electorales²². No podemos extendernos aquí en

²⁰ Eleizalde'tar Koldobika: *Garaikunde-Abestia*. Revista *Euzkadi*, mayo-junio 1914, n.º 27.

²¹ Aranzadi, E.: Opus cit., pág. 249.

²² José Mº Urquijo salió elegido diputado por Bilbao en las generales de 1903, con el apoyo de nacionalistas, carlistas e integristas; fue el propio Sabino Arana quien dio la orden a sus seguidores de votar a Urquijo.

Las elecciones generales de 1907 dieron el triunfo por Bilbao al maurista Fernando Mº Ibarra, que contó con el apoyo de católicos, carlistas y de un grupo importante del nacionalismo vasco (una minoría de este último partido presentó su propia candidatura); el socialista Pablo Iglesias fue el derrotado en esta ocasión.

el tema de la unión de los católicos, que, como es sabido, fue una cuestión que suscitó un gran interés en los primeros años del siglo XX, especialmente cuando los liberales desempolvaron su vieja bandera anticlerical en torno a la situación de los institutos religiosos y el problema de la enseñanza, que querían sustraer de la influencia clerical.

A pesar de la profunda religiosidad de los nacionalistas, sus relaciones con la jerarquía eclesiástica no fueron buenas; los obispos de Vitoria –entusiastas de la monarquía alfoncina– no hicieron nada, por su parte, para tratar de entender lo que pasaba en el país. Se ha dicho que hasta la llegada de Mateo Múgica

“obispo de Vitoria desde 1928, no hubo sensibilidad por parte de los obispos de Vitoria ante el hecho diferencial vasco. Sí que, ya en la época de Fr. Zacarías Martínez, se empezó a utilizar el euskera en el Boletín Oficial de la Diócesis; pero, es claro que este uso no pasaba de ser una concesión en “aras de la unidad”. Fr. Zacarías tenía clara cuál era la patria de los vascos y cuáles habrían de ser sus obligaciones en relación a esa patria”²³.

La situación del clero era diferente. Tras la guerra carlista, la mayoría de ellos habían quedado afincados en posturas claramente reaccionarias e integristas; dado su pasado anti-liberal no les costó mucho alistarse en las filas del nacionalismo, cuando Arana y sus seguidores presentaron ante sus ojos la formulación política que garantizaba un catolicismo íntegro. El nacionalismo vasco ofrecía a los clérigos la posibilidad de reforzar su ministerio pastoral, dedicándose a la salvación humana y religiosa de un pueblo, que se presentaba en peligro de extinción como tal pueblo.

Como se sabe, desde un primer momento hubo sacerdotes que simpatizaron con la obra de Sabino Arana; los nombres más conocidos son los de Evangelista de Ibero y Ramón de Rentería. Al parecer, fue en los años de la guerra mundial cuando se hizo más sensible el trasvase de clérigos al nacionalismo:

“Los grandes éxitos electorales del nacionalismo, su dedicación a través de las Diputaciones a los problemas del campo y de la pesca, favorecieron la imagen de un partido entroncado de un modo natural con las esencias de la tierra y del pueblo. Ha sido generalizado el atribuir al clero el protagonismo de la predicación nacionalista. Como no hay pruebas de su labor desde los púlpitos, se ha supuesto que ésta fue intensiva y eficaz desde los confesionarios”²⁴.

El conflicto con el obispo de Vitoria, José Cadena y Eleta, se inició cuando éste escribió una Carta Pastoral, a principios de febrero de 1910, prohibiendo el bautizo de niños con nombres euskéricos, cuya aprobación había sido solicitada varias veces por muchos padres de niños. La Pastoral señalaba que el latín era la lengua oficial para la administración de los sacramentos, y que la “Iglesia de España tiene su lengua oficial que es el castellano” para la redacción de todo tipo de documentos.

El escrito del obispo fue leído en todos los púlpitos de la diócesis, y como señala Aranzadi “a muchos vascos, y a la inmensa mayoría de los nacionalistas, les cogió de sorpresa la primera gran ofensiva” desde la jerarquía eclesiástica²⁵. Sin embargo, los nacionalistas opta-

²³ Villota, Ignacio: *La Iglesia en la sociedad española y vasca contemporánea*. Desclee de Brouwer. Bilbao, 1985, pág. 174.

²⁴ *Ibidem*, pág. 174.

²⁵ Aranzadi, E.: *Opus cit.*, pág. 262.

ron por guardar silencio ante el documento del obispo, mientras que los partidos derechistas y los no católicos aprovecharon la circunstancia para emprender una dura campaña antinacionalista.

Luis de Eleizalde, que no era partidario de mantener una actitud resignada²⁶, escribió, en junio de 1910, una hoja titulada *Contestando al Heraldo* (Diario independiente alavés), en la que al mismo tiempo que explica lo que ha pedido el partido nacionalista²⁷, anuncia que se dirigirán a la Sagrada Congregación de Sacramentos para sincerarse “de lo que justamente tenemos por ofensivo a nuestra fidelidad de católicos”²⁸.

Poco tiempo después de la mencionada Carta Pastoral, Cadena y Eleta condenaría en una Circular el primer tomo de la *Historia de Vizcaya* de Angel de Zabala, “por los muchos y graves errores que él contiene”. En el libro condenado se señalaba que, en determinadas condiciones, los individuos no estaban obligados a obedecer a los mandamientos de los dirigentes eclesiásticos.

Entre tanto, los nacionalistas se mantuvieron sin retroceder un paso ni titubear. *Firmes* era el titular del editorial de *Gipuzkoarra* de 26 de febrero de 1910, y en el mismo se decía que los blancos y los rojos se habían concertado para exterminarlos; pero aunque los enemigos sembraban prejuicios y falsedades a su paso, para separarles del pueblo, “hemos arraigado mucho, a Dios gracias, en esta tierra de nuestros amores, para desaparecer en los brazos de la tempestad”.

Para mejorar la propia imagen católica, realizaron dos peregrinaciones a Lourdes, organizadas en 1910 y 1911; al presentar la primera de ellas en Gipuzkoarra de 19 de febrero, se hablaba de la misma como una peregrinación nacional vasca, que acudía a Lourdes ostentando la representación de la patria²⁹. La idea fue acogida con gran entusiasmo, tomando parte en las peregrinaciones varios miles de vascos.

Esta campaña de afirmación religiosa se pudo completar con ocasión de los actos organizados para protestar contra las “Escuelas Laicas”; el anticlericalismo no era aún un problema importante en la sociedad vasca, pero se había dado un firme crecimiento del sindicalis-

²⁶ Como señala L. Mees, Eleizalde creía que los verdaderos motivos de la ofensiva antinacionalista del obispo de Vitoria se encontraban en el terreno político:

“1. Su odio al ideal nacionalista (...).

2. Las elecciones, principalmente del distrito de Gernika. Cuánta miseria!

He podido husmear que también les tiene muy quemados el fracaso carlo-conservador de Bilbao, en las últimas elecciones y que lo atribuyen a la actitud del Partido nacionalista (...) Para mí, el Obispo no es más que un agente (muy inhábil) de Maura el cual no ceja en su empeño de formar en Euzkadi un numeroso partido conservador”.

²⁷ En la citada hoja “*Contestando al Heraldo*”, se resumía así lo que pretendían los nacionalistas:

“El Partido nacionalista vasco jamás ha pedido que el bautismo se administre en vascuence.

El Partido nacionalista vasco jamás ha pedido que las partidas bautismales se redacten en lengua vasca.

El Partido nacionalista vasco solamente ha pedido que el nombre del neófito se inscriba, en la partida bautismal, bajo su forma vasca, cuando así lo pida quien presente al niño al Sacramento”.

²⁸ El anunciado viaje a Roma se produjo, al parecer, en febrero de 1911, si bien el Decreto de la Sagrada Congregación de Sacramentos lleva fecha del año anterior; en este Decreto se daba la razón al obispo en cuanto a los planteamientos, pero se dejaban abiertas las puertas a la inscripción de los nombres en euskera.

²⁹ La peregrinación a Lourdes constituyó una magnífica ocasión para hacer una manifestación de la nacionalidad vasca y la fe: “(...) debemos acudir a Lourdes en imponente peregrinación como colectividad nacional, al igual que los belgas, franceses, ingleses, alemanes... Lo demanda nuestra fe nacional, el tradicional amor de Euzkadi a la Inmaculada...” (Aranzadi, E.: *Opus cit.*, pág. 284).

mo socialista, que coincidió en el tiempo con la caída de Maura y el triunfo de José Canalejas, así como los éxitos de la Conjunción Republicano-Socialista.

A la hora de participar en los actos de protesta, los nacionalistas no acudieron al mitin organizado por los otros católicos en el “Teatro del Circo” de Bilbao; prefirieron celebrar un gran acto propio sobre el mismo tema en el frontón “Euskalduna”, con la participación de los oradores bilbaínos Urrengoechea, Urizar y Orueta, el alavés Olano y el guipuzcoano Avelino de Barriola.

A lo largo del año 1910, tuvieron lugar más actos de protesta contra las “Escuelas Lai-cas” en las provincias vascas, en los que tomaron parte algunos nacionalistas a título personal, con la tolerancia del partido.

En los años siguientes, Eleizalde trató tanto en sus escritos periodísticos como en sus conferencias acerca de la Iglesia y los colegios religiosos en su relación con la nacionalidad vasca y el euskera, así como de los aspectos teóricos del cristianismo y la fe. En este último sentido, las conferencias apoloéticas dadas con el título genérico de los “Fundamentos racionales de nuestra fe” y la “Iglesia y el progreso general”, tenían como finalidad establecer una teoría de la filosofía de la historia, en aplicación a la nación vasca:

“Se trata de saber por qué somos teistas, cristianos, católicos; por qué debemos serlo; por qué debemos fundamentar nuestra doctrina político-social en una doctrina religiosa”³⁰.

Para finalizar este apartado, es oportuno aludir, brevemente, a la actitud religiosa de Eleizalde ante su propia enfermedad y muerte, ya que muestra la coherencia existente entre lo que enseñaba y lo que practicaba en realidad.

Una vez que conoció la naturaleza del mal que le aquejaba, en la plenitud de la vida, llevó la enfermedad con ejemplar resignación cristiana y espíritu verdaderamente varonil. Siguió hasta el final al frente de los cargos que tenía, entregado a sus trabajos con el entusiasmo de siempre y dominando su espíritu con gran señorío; los últimos días de su vida se dedicó a completar sus “Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas”.

Se sometió a muy duras operaciones y en la clínica de Hamburgo le dieron algunas esperanzas; pero al cabo de unos catorce meses, notó que el pronóstico de la ciencia estaba a punto de cumplirse. Acababan de terminarse los trabajos del Congreso de Estudios Vascos de Guernica, cuando se sintió realmente mal. Desfallecía por momentos, pero aún encontró fuerzas para viajar a Lourdes, en busca de salud y de gracia.

Vuelto a Bilbao, y antes de postrarse en cama, subió a la habitación de su amigo, José de Madinabeitia, gravemente enfermo; le tendió la mano, le consoló y le animó, despidiéndose de él con un “hasta luego”.

Puesto que Madinabeitia se encontraba gravísimo –moriría sacramentado el 2 de enero de 1923, unos seis meses antes que nuestro autor–, le escribió la siguiente carta, que denota una admirable fuerza espiritual:

³⁰ Eleizalde, Luis de: *Cuatro conferencias*. Editorial Vasca. Bilbao, 1918, pág. 21.

“Sr. D. José de Mendibeitia

Muy querido amigo: Ahí van unas líneas de cama a cama. Me han dicho (pregunto por usted siempre que puedo saber algo) que está usted algo peor. También yo voy ablandándome cada vez más; de modo que por el momento vamos en el pleno sincrismo.

Póngase usted entera y confiadamente en manos de Dios; una gran paz le envolverá y le mecerá a usted como una madre a su hijito. Lo digo por experiencia.

Le abraza su más que nunca afecto amigo que espera encontrarle allá.

Luis de Eleizalde
31 Dcbre. 1922”.

5. LA DEFENSA DEL MUNDO RURAL

No es necesario insistir en la importancia que el campesino vasco y su entorno tenían para los ideólogos y políticos nacionalistas. El agrarismo, que era una herencia del fuerismo del siglo XIX, adquirió una mayor fuerza ideológica con el proceso de industrialización. La doctrina nacionalista primitiva fue una protesta contra la industrialización y sus efectos, mostrando sus preferencias por la Bizkaia rural, euskaldún y racialmente pura.

La idealización del mundo rural y de su ordenamiento social, simbolizado por el caserío, es un hecho bastante habitual en la literatura y los escritos de los seguidores más directos de Arana, sobre todo en los años anteriores a la primera guerra mundial. “Kizkitza” encuentra en el “baserritarra” una serie de virtudes, que se contraponen a la perversión “exótica” que se mueve en torno al industrialismo:

“El ingenio despierto, la viveza de espíritu, la finura de los afectos, la gracia y la belleza se encuentran en la muchedumbre aldeana vasca. Parece que nuestra tierra, libre de extrañas influencias, sólo necesita de esto para florecer maravillosamente. Como si la razón recibiera del cielo la magia de toda armonía física y espiritual, a medida que el cielo se acerca, las familias vascas de las alturas, apartadas de roces extraños, vinieron apareciendo como lo mejor de nuestra selección, hasta que el vaho de las poblaciones y el humo de las grandes factorías han cubierto las crestas del Gorbea y del Aralar”³¹.

Ramón de Belausteguigoitia criticaría, en 1920, el punto de vista “exclusivamente literario y sentimental”, desde el que, durante mucho tiempo, se había considerado al campesino vasco, presentándolo

“como el producto más típico de una raza que muere al contacto cosmopolita de una nueva civilización industrial.

En lugar de mirarlo al aire libre y en el campo de la experimentación en contacto con los factores modernos, se ha preferido envolverlo en la nebulosa de la leyenda, y hacer de él un caso extraño del hombre sin clasificar, de tradiciones singulares y virtu-

³¹ “Kizkitza”: *La casa solar vasca*. San Sebastián, 1932, pág. 34.

des distintas de todos los demás cuya misión en el mundo parecía ser la conservación de sus costumbres populares”³².

A juicio de Belausteguigoitia, la referencia al pasado y el intento de conservar las costumbres populares habían dado lugar a hermosas páginas literarias, pero, desde el punto de vista social, no habían contribuido a la mejora de las condiciones en que la vida moderna había colocado a la clase trabajadora. En vez de recurrir a la pérdida de las libertades políticas para explicar la degeneración de la vida rural, proponía centrarse en otros elementos más modernos y más próximos, como son “la incultura, la miseria que acompaña siempre a todo industrialismo, la concentración de la pequeña propiedad, el enriquecimiento rápido, el enorme consumo de alcohol”...³³.

Por lo que respecta a las pequeñas aportaciones de Eleizalde en este punto, hay que señalar que se sitúan más en la línea de “Kizkitza” que de Belausteguigoitia; no hay que olvidar que las observaciones de éste último, sin duda más realistas, se hicieron varios años más tarde que las de nuestro autor.

Eleizalde trató en sus escritos de los temas habituales de las virtudes del caserío y del “baserritarra”, el abandono social y los problemas de la emigración y el alcoholismo que afectaban al campo, y, por supuesto, las repercusiones culturales por la pérdida del euskera.

En el artículo “Cuestión vital” (1916), se refirió a las cualidades morales de los campesinos vascos, casi siempre superiores a las de los proletarios víctimas del industrialismo. Según él, la relativa prosperidad material del país se debía a estas cualidades morales, y no a los elementos económicos, al clima y a los suelos; porque “la prosperidad, aún la prosperidad material, de un país es principalmente función de la talla de alma de la gente que lo puebla”³⁴.

Repitiendo los argumentos ya utilizados por otros escritores, señalaba que los “baserritarras” formaban, juntamente con los pescadores, la clase menos adulterada de la raza y el último baluarte de la nacionalidad vasca. Pero, paradójicamente, los campesinos se hallaban totalmente desamparados, debiendo resignarse “a ser rebaño electoral de los cacicones taurocatólicos”; las obras sociales que existían parecían fundadas, decía, para exclusivo beneficio de los extranjeros meridionales:

“Prodíganse ahora, bien o mal, las obras que llaman de acción social, para uso principal y provecho casi exclusivo de los obreros alienígenas de nuestras minas, fábricas y talleres. ¡Qué poca cosa de esa labor se dedica a los obreros indígenas de la montaña y del mar!”³⁵.

Eleizalde acogió con gran interés la publicación de la novela de P. Lhande “Mirentxu” (1914), una obra que constituye un canto al caserío vasco, las tradiciones religiosas y las cualidades ancestrales de la familia vasca de principios de siglo; hace una descripción de

³² Belausteguigoitia, Ramón de: *Problemas de la tierra*, en Segundo Congreso de Estudios Vascos. 1920, pág. 288.

³³ *Ibidem*, pág. 289.

³⁴ “Axe”: *Cuestión vital. Euzkadi*, 12 de noviembre de 1916.

³⁵ Eleizalde, Luis de: *Mirentxu. Euzkadi*, 13 de mayo de 1914.

Fuenterrabía y alrededores de mar y de montaña, escenario donde se desarrolla la trama de la obra que consiste, fundamentalmente, en la pugna entre el usurero extranjero D. Pantaleón y la familia de los Guztizederra, por la posesión de la multisecular vivienda que ocupa esta familia en la falda del monte Jaizquibel. Se contraponen las mañas poco envidiables del advenedizo prestamista y los usos y costumbres de los caseríos vascos.

Entre las notas simpáticas que destacaba Eleizalde en la obra, la principal era “el tono de optimismo que domina desde un cabo a otro” del libro, constituyendo esto algo muy grato “en medio de las negruras pesimistas de las lúgubres tesis” que abundaban más de la cuenta en la literatura moderna.

Otra característica que resaltaba era el cariño del autor hacia el “baserritarra” vasco, que no era el tipo arisco, socarrón y receloso que pintaban sus detractores de la “calle”³⁶.

Pasando ahora a los problemas del alcoholismo y la emigración, Eleizalde creía, firmemente, que el primero de ellos había llegado hasta la aldea debido a los malos ejemplos de las villas industriales; hacía un urgente llamamiento a los nacionalistas para que tomaran una parte más activa y directa que hasta entonces en la solución de la grave cuestión del alcoholismo³⁷. En cuanto a la emigración, se limitó a hacer unas breves indicaciones sobre el tema, sin pretender estudiar las causas del éxodo, ni aportar soluciones al mismo; pero, puesto que preveía, en 1916, que el problema iba a agravarse muy pronto, recomendaba a los verdaderos patriotas que tomaran las oportunas decisiones para evitarlo. Se imponía, según él, un minucioso análisis de los medios puestos en práctica por la pequeña nación danesa para hacer de su suelo uno de los más adelantados de todo el continente, en el campo agrícola; y terminaba mencionando los dos elementos que más poderosamente habían contribuido al progreso de la agricultura danesa: La asociación y la instrucción primaria.

Al término de la guerra mundial, el éxodo del campo a la ciudad se intensificó, de forma generalizada, en todos los países de gran industria, como Bélgica, Alemania, Inglaterra y Francia; el País Vasco no fue una excepción en este punto³⁸.

Los vascos, que antes emigraban, principalmente, a Ultramar (Norteamérica y algunos países hispanoamericanos), desde 1914, aproximadamente, se dirigieron a las villas y centros industriales más cercanos, convirtiéndose en asalariados de alguna fábrica. Según algunos estudios contemporáneos, eran muchos los caseríos más próximos a Bilbao, donde los hombres marcharon a la fábrica, quedando solo las mujeres; no existen datos precisos

³⁶ Según Eleizalde, el “baserritarra”, que en el pasado había dado sin regateos su sangre y su hacienda en desafortunadas aventuras suscitadas por una causa absurda, había “recibido en pago las burlas casi impías de los ruanos y la acusación de excepticismo, de recelo, de marrullería, como si los ruanos fuésemos, en efecto, el pináculo de las cualidades contrarias” (*Mirentxu*, “Euzkadi”, 13 de mayo de 1916).

³⁷ Cfr., los artículos de “Axe”: *El alcoholismo. Los malos ejemplos*, *Euzkadi*, 1 de febrero de 1921; *Una plaga nacional. El alcoholismo*, *Euzkadi*, 3 de abril de 1919.

En este último escrito señalaba que “mientras llega el momento, en que los patriotas, con firme mano, tomen la dirección de la vida política y social de Euzkadi -y ese momento ha de llegar- se debería plantear la lucha contra el alcoholismo, bajo su aspecto de problema social y moral y, por ende, religioso”.

³⁸ En el folleto *Una barriada vizcaína y su escuela (Albiz de Mendata)*, Eleizalde muestra que la emigración, en los varones entre los 18 y 30 años, es permanente en Albiz de Mendata; antes se habían dirigido a Sudamérica, y en la segunda década del siglo XX, a Norteamérica (California), para un período de 8 a 10 años. “Durante su estancia en América, se dedican al pastoreo, ya que su falta absoluta de instrucción les impide dedicar sus actividades a otras profesiones más lucrativas”.

acerca del trasvase de la mano de obra agrícola hacia la industria, aunque se sabe que fue grande la incidencia del desarrollo industrial y tecnológico en la agricultura.

Son múltiples y complejas las causas por las que los campesinos, especialmente la gente joven, abandonan el trabajo del campo y se produce la despoblación de los caseríos. Los contemporáneos hablan de los siguientes factores: La enorme atracción que ejercen las grandes industrias de la ciudad, que con ocho horas de trabajo dan mayor remuneración; las dificultades para llegar a ser propietario de la casa y los contratos de arriendo, algunos de ellos demasiado elevados...

Para sujetar, de alguna manera, a la tierra a los "baserritarras", no se encontraban mejores soluciones que la económica y la socio-cultural. Se consideraba necesario el mejoramiento de las condiciones económicas y sociales del campesino, para que su situación material y espiritual no fuera inferior al creciente bienestar de la clase obrera de la ciudad. En segundo lugar, se aludía a la instrucción general y la enseñanza agrícola en particular³⁹, como dos de las principales palancas para la elevación del nivel de vida en el mundo rural. En el capítulo siguiente trataremos de la enseñanza primaria y la situación escolar en general.

Según Leoncio de Urabayen, el sacerdote y el maestro eran los más indicados para trabajar en la educación humana y social de los pueblos pequeños; por su peculiar misión, ellos podían inculcar a los jóvenes el amor a la tierra y el espíritu de cooperación, tratando también de hacer más amable la vida del pueblo a través de diversos recreos y recursos, tales como los cantos y bailes, reuniones, festivales, lecturas y otros medios de educación social. Como añadía Urabayen, estas prácticas habían dado muy buenos resultados en Dinamarca⁴⁰.

5.1. La promoción de la agricultura y la ganadería

Vamos a adelantar aquí una somera descripción del caserío vasco y de la explotación del mismo, porque es en el mundo rural vizcaíno donde se va a desarrollar después la acción cultural de las Escuelas de barriada.

El caserío-constituido por las cuatro partes esenciales: la casa o vivienda, la heredad, el ganado y el monte- fue variando la producción, a lo largo de las dos primeras décadas del siglo XX, en armonía con las necesidades del país; el beneficio obtenido de su explotación fue bastante mayor que unos 50 años antes. Se empleaban los abonos químicos, aunque en pequeña escala y sin verdadero conocimiento de ellos por el campesino, aumentando también los prados, aunque todavía no lo suficiente. Martín Ciga (inspector de Higiene y Sanidad Pecuaria de Bizkaia), a quien estoy siguiendo en este apartado, escribía en 1916 que:

³⁹ A juicio de V. Laffitte, el procedimiento más recomendable para enseñar a los campesinos su oficio es el de las escuelas ambulantes y conferencias dadas en épocas fijas, completando estos cursos con "experiencias demostrativas de los hechos científicos más indispensables, auxiliadas con proyecciones cinematográficas, visitas a museos y fábricas de industrias rurales.

(...) La enseñanza doméstica rural ha hecho verdaderos milagros en Bélgica, Alemania, Dinamarca, Francia, Canadá y los Estados Unidos, y seguramente que ocurriría lo propio en nuestra región el día que se establezcan semejantes centros docentes" (La explotación del suelo. El caserío, en Primer Congreso de Estudios Vascos. 1919, pág. 233).

⁴⁰ Cfr., el escrito de Leoncio de Urabayen: "La enseñanza en los pequeños municipios vascos", en *Asamblea de Administración Municipal Vasca*. San Sebastián, 1920, págs. 277-292.

“las tres hectáreas de superficie cultivada que por término medio hoy tienen los case- ríos y en ocasiones menos, se dividen para los cultivos, por regla general, en cinco o seis porciones que establecen una rotación constante de trigo, nabo, maíz y alubias en una ter- cera parte aproximadamente del terreno; otra tercera parte la dedicada al cultivo del trébol rojo y violeta (hierba francesa y seculebedarra) y a la avena, rica y alfalfa; y otra tercera parte para alubias, habas, hortalizas y algunas diferentes plantas. No faltan case- ríos en los que se destina un pequeño terreno a la vid y muy especialmente en las anteiglesias de Ba- quio, Valmaseda, Deusto y Lequeitio, donde dedican mayor extensión.

Todos tienen dos o cuatro vacas, dos o tres terneras, dos cerdos y una docena de gallinas”⁴¹.

Los ingresos del case- río, se dice, estaban representados por el producto de la venta de leche, hortalizas, frutas, legumbres, aves, huevos y reses para el matadero y chacolí. El total líquido obtenido era de unas 1.762,50 pts.

Para obtener un mayor rendimiento, el mismo autor, Martín Ciga, proponía enfocar la agricultura vizcaína hacia la producción más intensiva de la leche y carne, sobre todo, en aquellas zonas rurales más próximas a los grandes núcleos urbanos. Recomendaba también disminuir el cultivo del trigo y sustituirlo por la producción de diversos forrajes, formando pra- dos artificiales y el cultivo, igualmente, de hortalizas, frutas, aves y huevos. Todo esto llevaría al case- río a duplicar los ingresos en una suma aproximada de 3.133,75 pts.

La extensión superficial de Bizkaia era de unas 220.640 hectáreas y quedaban 98.000 de superficie inculta, de escaso rendimiento entonces, pero muy apta para la repoblación fo- restal, el aumento de prados de siega o cultivos intensos de cereales, legumbres, frutales, etc.⁴². La situación de esos terrenos representaba una pérdida grande para la economía viz- caína; de ahí el interés de la Diputación de Bizkaia en impulsar los programas tendentes a la repoblación forestal, el fomento de la obra del case- río y el estímulo ofrecido a los agricultores para que mejorasen los terrenos... La obra de protección del case- río se inició hacia 1919 y merced a los préstamos de la Caja de Ahorros Vizcaína muchos arrendatarios pasaron a ser propietarios.

En los diferentes escritos y testimonios literarios de aquel momento existe una cierta coincidencia con respecto a las mejoras que debía introducir el case- río, con verdadera ur- gencia. Además de una mayor producción de ganado y hortalizas, se reclamaba comunmen- te una urgente higienización del mismo case- río.

A la hora de su realización, este problema de la higienización tropezó con serias difi- cultades por entonces, a pesar de los buenos deseos de la Diputación.

¿Cuál era el número real de case- ríos y de explotaciones a la altura de los años veinte?

No es fácil saber el número exacto de estos case- ríos; según los datos que aporta “Viz- caya Social”, hacia 1928, completados con otros escritos, había en Bizkaia unos 14.133 ca- seríos, de los cuales eran dobles unos 4.165 y el resto sencillos. Había unas 19.216 familias

⁴¹ Ciga, Martín: *Medios de aumentar el rendimiento del case- río*, en “Información”, 3 de septiembre de 1916, pág. 866.

⁴² Cfr., el escrito *El case- río vizcaíno*, en *Vizcaya Social*. Bilbao, noviembre-diciembre, 1928, pág. 14.

que vivían exclusivamente de la explotación de la tierra. Su distribución era la siguiente: 9.918 en caseríos sencillos, 7.739 en caseríos dobles y 1.559 en caseríos situados en el casco urbano, pueblos y lugares. De estas cifras se deduce que el 91% de los agricultores vivían en caseríos dispersos por el territorio o formando barriadas pequeñas. El 78% de los caseríos vizcaínos estaban en arriendo⁴³.

6. EL MOVIMIENTO NACIONALISTA ENTRE 1914 Y 1923

Esta etapa de la historia del nacionalismo se suele dividir en dos periodos distintos: el primero de ellos, que abarca hasta el año 1919, aproximadamente, se caracteriza por el auge del movimiento nacionalista y la consolidación del legado posibilista; la fase de euforia de la campaña por la autonomía coincide con las grandes victorias electorales obtenidas en 1917-18. Con posterioridad a estas fechas, se desarrolla un tiempo de estancamiento y declive, agravado por la escisión del partido a partir de 1921.

Al inicio del primer periodo, el PNV pasó por una grave crisis, que terminó con la expulsión de Luis Arana-Goiri a finales de 1915; el aislamiento de Arana, una figura histórica del nacionalismo, que fue durante muchos años presidente del EBB, se debió a varias razones, entre ellas a su "germanofilia" y al hecho de incumplir los acuerdos electorales del partido. Se piensa que su alejamiento favoreció la democratización de las estructuras del partido, y asimismo "se llegó a enfatizar más el carácter nacional del movimiento frente a tendencias anteriores más bien provinciales"⁴⁴.

A finales de 1916 la organización nacionalista cambió su nombre original por el de Comunión Nacionalista, denominación que se adoptó, al parecer, a propuesta de Eleizalde, para quien el nacionalismo vasco era más que un partido y aspiraba a un régimen social que englobara a lo político. Se afirmaba así el sentido totalizador de la Comunión, que debía tener en cuenta todo el cuerpo doctrinal tradicional, compatible con la estrategia posibilista.

Las aspiraciones de la Comunión se centraron en la llamada reconstrucción de la conciencia vasca o recuperación del "alma nacional", repitiendo, en este punto, algunas de las ideas ya conocidas en la época anterior. Despertar la conciencia nacional del pueblo era, según Eleizalde, una labor eminentemente patriótica⁴⁵, debiéndose emplear en la misma tanto la acción política, como la social y cultural.

El diario *Euzkadi*, fundado en febrero de 1913, fue el órgano de prensa del partido donde se reflejaba el ideario nacionalista. E. de Aranzadi ("Kizkitza") y Eleizalde ("Axe") tuvieron

⁴³ Albiz de Mendata tenía, hacia 1919, 51 viviendas y otras tantas familias, alcanzando un total de 267 habitantes: "De las 51 familias que componen este núcleo de población, 20 son propietarias de la casa que habitan y tierras que labran; las 31 restantes disfrutan en arriendo vivienda y tierras. Estas producen maíz, trigo y legumbres, pero la mayor riqueza es la pecuaria..." (Folleto *Una barriada vizcaína y su escuela (Albiz de Mendata)*).

⁴⁴ Mees, L.: Opus cit., pág. 188.

Luis de Eleizalde en su escrito *La organización en Araba. Cuatro secas verdades al señor Arana-Goiri*, del 10 de enero de 1916, le atribuía a Arana la responsabilidad de la desorganización nacionalista alavesa" (...) El señor Arana-Goiri habrá sido (supongámoslo) el fundador del Partido Nacionalista Vasco, y habrá hecho por esta idea cuantos sacrificios se quieran. Pero su conducta de un mes acá, ha borrado ya la mayor parte de sus méritos anteriores. Ha atraído sobre sí la sospecha de que si fundó el Partido nacionalista y se sacrificó por él, no lo hizo por amor a la idea, sino más bien buscando personales satisfacciones. Y hoy el señor Arana-Goiri es cabeza de una vulgar sedición, y nada más".

⁴⁵ "Axe": *Conciencia nacional. Euzkadi*, 15 de febrero de 1913.

el “monopolio de los medios de comunicación nacionalistas”, desempeñando el primero de ellos la gerencia de *Euzkadi*. “Ambos habían ganado por añadidura patente de ortodoxia en la primera década del siglo, al lado del Maestro, y en su sucesión”⁴⁶.

En la obra *Países y Razas* (1914), fruto de la reproducción de los artículos publicados en *Euzkadi* en los años 1913 y 1914, Eleizalde apuntaba la existencia de dos tendencias diferenciadas en el movimiento nacionalista, siendo el comportamiento de los “sinn feiners” irlandeses el modelo de la segunda tendencia “revolucionaria”:

“(…) Una es la de los que proponen proceder por evolución continua, influyendo constantemente sobre las ideas, los sentimientos y las costumbres, modificando de un modo lento todos estos elementos del alma nacional, a fin de que la transformación de las instituciones, del estado social, de la política, sea una derivación necesaria de la transformación de la mentalidad y de la moralidad del pueblo. Estas son las verdaderas y profundas revoluciones que se operan en los pueblos; pero tan lentas, tan imperceptibles en sus detalles, que les conviene mejor el nombre de “evolución” que el de “revolución”.

Otra tendencia está representada por los que pretenden acelerar esa evolución en tal grado y forma, que se deciden desde luego a derribar por la violencia las instituciones establecidas, para sustituirlas inmediatamente por las que juzgan en armonía con sus teorías: y esa tendencia, así como el conjunto de actos derivados de ella, son lo que propiamente se denomina “revolución”.

En todo movimiento popular habrá existido, o existe, o existirá tendencia “revolucionaria”⁴⁷.

A través del estudio de las aspiraciones nacionalistas de los diversos países de Europa, llegó a la reafirmación de algunas ideas que ya había sostenido en 1911, en la obra “Raza, Lengua y Nación Vasca”, en punto a la prioridad de la acción cultural. Le llamó poderosamente la atención la frase de un escritor nacionalista húngaro: “La nacionalidad y la lengua valen más que la libertad; porque la libertad se puede recuperar...” De aquí deducía que no servía para nada tener libertad, sin tener al mismo tiempo conocimiento de la propia nacionalidad:

“Dedúcese de aquí, que no entienden una palabra de Nacionalismo los que piensan que el objeto de éste es alcanzar la independencia de la nacionalidad, y constituir la en Estado propio. Muchas veces se ha dicho esto del Nacionalismo Vasco, y de aquí arranca esa acusación de separatismo que con tanta ligereza, si no es con odiosa mala fe, se lanza contra los nacionalistas vascos. No nos apuramos extraordinariamente por ella, porque bien sabemos que exactamente la misma acusación de separatismo se arroja constantemente contra el Nacionalismo de Irlanda, de Polonia, de Croacia, y de todas partes”⁴⁸.

⁴⁶ Elorza, A. : Opus cit. , pág. 357.

⁴⁷ Eleizalde, Luis de: *Países y razas. Las aspiraciones nacionalistas en diversos pueblos*. Bilbao, 1914, pág. 113.

⁴⁸ Eleizalde, Luis de: *El nacionalismo en los diversos países de Europa*, en revista *Euzkadi*, enero de 1915. Nº 7, pág. 61.

En el análisis de “Países y Razas”, no podemos olvidar que su publicación tenía como finalidad dar a conocer, tanto a propios como a extraños, que el problema vasco no era una fantasía, sino algo real, y que las aspiraciones nacionalistas no constituían una cuestión exclusiva de los vascos; se quería contrarrestar, de alguna manera, la opinión existente –aunque cada vez con menos fuerza– en el sentido de que los nacionalistas vascos se dedicaban a sustentar una política irreal y extravagante.

Por todo ello, era grande el interés de la Comunidad Nacionalista por internacionalizar el problema; así, cuando en 1916 se celebró la Conferencia de Nacionalidades en la ciudad de Lausana (Suiza), asistió a la misma una delegación formada por Luis de Eleizalde, Isaac López Mendizábal y José Eizagirre; aparte de ponerse en contacto con otras nacionalidades, la Conferencia les brindó una ocasión extraordinaria para hablar de las características de la personalidad de Euskadi y de las relaciones con el Gobierno español⁴⁹.

Volviendo a la historia de la Comunidad Nacionalista hay que referirse, ante todo, a la importancia política real que poseía en 1917-18. Como fruto del éxito obtenido en las elecciones a Cortes de 1918, los nacionalistas consiguieron mandar, por primera vez, representantes propios al parlamento de Madrid. El avance fue notable en todas las provincias vascas, si bien los nacionalistas alaveses no tuvieron éxito en las elecciones a Cortes.

Las victorias electorales fueron también memorables a nivel provincial, ya que se logró, en marzo de 1917, por primera vez la mayoría absoluta en la Diputación Provincial de Bizkaia y en Gipuzkoa fue en aumento la importancia del partido.

A la hora de analizar los factores que contribuyeron al mencionado triunfo no se puede olvidar la influencia de la visita al País Vasco del político catalán de la Lliga, Cambó, y la actualidad de la cuestión de las nacionalidades con motivo de los acontecimientos de la guerra mundial; por otra parte, era una época de crisis política general en España, al lado de la prosperidad de los negocios burgueses. El despegue político del nacionalismo coincidió con el alza de la economía vizcaína, producida como fruto de las actividades industriales, la acumulación capitalista y el crecimiento del privilegiado sector naviero.

Los nacionalistas, y en especial la Diputación de Bizkaia –dominados por las fuerzas moderadas burguesas–, desarrollaron una activa campaña en favor de la autonomía, a partir de 1917, si bien sus intentos se vieron frustrados al invertirse la coyuntura política y económica. Volveremos más tarde sobre este tema, pero es importante conocer el pensamiento de Eleizalde, a este respecto: Subrayaba las ventajas del régimen autonómico, ya que, en un largo periodo de tiempo, se podía hacer efectivo el potencial económico del país y crear toda clase de servicios(sociales, culturales, sanitarios etc.).

“Nosotros los vascos podemos perfectamente comprometernos a elevar el nivel moral y material de nuestro País, en veinticinco años de régimen autonómico, hasta la al-

⁴⁹ En el informe presentado por la delegación vasca se dice lo siguiente con respecto a los motivos de su presencia en la Conferencia de Lausana: “ (...) la Nacionalidad Baska tiene gran interés en tomar parte en esta Conferencia. Euzkadi, el País Basko, tiene necesidad de demostrar que existe; tiene necesidad de ponerse en contacto con las Nacionalidades que se encuentran en parecidas circunstancias, de conocer sus movimientos de renacimiento, de aprender de ellas las grandes lecciones en la lucha práctica, y por eso hemos venido a esta Asamblea de nacionalidades, que renacen, a tomar parte, en todo aquello que se refiere a los grandes problemas de orden jurídico internacional, aquí presentes”.

tura de los países más adelantados y cultos de Europa. No se trata de meras palabras: ahí están los hechos históricos para probar que hemos sabido gobernarnos y que sabemos administrarnos, aún dentro del régimen ambiguo, entorpecedor e imperfectísimo que tenemos, sin necesidad de tutela ninguna, ni de lecciones de nadie.

En veinticinco años de régimen autonómico, podemos sin miedo comprometernos a restaurar un pueblo de ciudadanos dignos, respetuosos de la ley, llenos de espíritu de civismo, totalmente interesados en el bienestar y en el legítimo progreso del País, participes en todas las colaboraciones morales y sociales, guardadores de sus deberes, celosos de sus derechos, aptos, en una palabra, para todas las funciones que puedan encomendarnos la sociedad y la Patria⁵⁰.

Al final del período que estamos estudiando apareció *Hermes*, una revista que se publicó desde enero de 1917 hasta julio de 1922; dirigida por el nacionalista Jesús Sarria y sostenida económicamente por Sota, la publicación aspiraba a la afirmación espiritual de los vascos y la “defensa de nuestros valores, tradiciones e intereses”⁵¹. Tuvo la virtud de reunir una serie de colaboradores, como Unamuno, Maeztu, Landeta, Eleizalde, Basterra, R.S.Mazas, R.Belausteguigoitia etc., logrando proyectar a través de sus páginas un nacionalismo cultural integrador, que asumía como vascas las obras de todo escritor y artista vasco, con independencia de su significación ideológica y cultural⁵².

Mientras los trabajos de Landeta se centraron, principalmente, en el “Problema bizkaitarra”, el “Bizkaitarrismo frente a las realidades del momento actual” y otros temas, desaprobando tanto el separatismo de los radicales como la resistencia del poder central a aceptar la autonomía, Eleizalde colaboró en *Hermes* con una serie de artículos bajo el epígrafe de “Las Nacionalidades”. En sus escritos, publicados en varios números sucesivos, trató sobre los elementos de la nacionalidad (lengua, raza, costumbres...), la independencia originaria de los vascos, la adhesión al catolicismo, etc. Una vez más, quiso dejar en claro que la lengua propia es más signo de nacionalidad que la misma independencia, y que lo importante era atender a las cuestiones sociales y culturales, aún sin Estado propio:

“Para que vayamos realizando ese ideal nacional, aún sin Estado propio (cuya falta no es, por ahora, el mayor de los males, cuya falta se llenará cuando lo imponga la fuerza de las cosas vivas que vayamos creando), es preciso que aumentemos la población vasca cortando la emigración, repoblando, con un racional sistema agrario, las casi de-

⁵⁰ “Axe”: *Detrás ... el separatismo. Euzkadi*, 23 de septiembre de 1917.

⁵¹ “Lo que es *Hermes*”, en *Hermes*, noviembre de 1917, Nº 9.

⁵² “Si se toma para leer, por ejemplo, el primer número, que salió el 1 de enero de 1917, los autores y los títulos allí contenidos marcan, en cierto sentido, lo que será la publicación en los próximos años. Escriben en este número: R. de Maeztu (Un capítulo de autoridad, libertad y función a la luz de la guerra), R. Sánchez Mazas (A Ramiro de Maeztu en sus bodas, poesía), Ramón de Olasoaga (Políticos y economistas), Pedro Moulane Michelena (Comentario a los

Amigos del País), Julio Carabias (Aspectos de la economía vizcaína), José María de Salaverría (Escritores vascos. El nihilismo de Pío Baroja), Manuel Aznar (De las ciudades y los pueblos. Los hermanos Zubiaurre), Miguel de Unamuno (Del Cristo de Velázquez), Gregorio Balparda (Los caracteres de la cultura vizcaína), Ignacio de Arellza (Digresiones pedagógicas), José F. Lequerica (Disraeli en España), Rafael S.Mazas (El pasajero de Bilbao), Argos (La vida financiera), R. García Sanchiz (Del gran mundo). En los primeros números aparecieron escritos euskéricos y temas estrictamente nacionalistas, a cargo de Luis de Eleizalde (con el título de *Las Nacionalidades*), R. de Belausteguigoitia, E. de Landeta y Jesús de Sarria. El año 1919, se dedicó un número extraordinario a la memoria de Arana-Goiri” (Arrien, Gregorio: *Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia. Escuela y autonomía (1898-1936)*. Diputación Foral de Bizkaia. Bilbao, 1987, págs. 88-89).

siertas comarcas de nuestro País, que aumentemos también la cohesión social entre nosotros mismos, que intensifiquemos la conciencia nacional, que creemos valores positivos en la cultura moderna, tanto en el dominio de las ciencias como en el de las artes. Hemos de llegar a que la Nación Vasca pueda presentarse en medio del respeto general, en la asamblea de los pueblos cultos de Europa”⁵³.

6.1. El periodo de 1919 a 1923: La escisión del partido

Según la historiografía nacionalista, la crisis de la Comunión, a partir de 1919, se debe tanto a los factores externos como a los internos; entre los primeros cabe mencionar la ofensiva de la llamada Liga Monárquica, encabezada por Gregorio Balparda por los liberales, R. Bergé por los mauristas y Luis de Salazar por los conservadores datistas. Como es sabido, entre la Liga y el socialismo hubo una serie de colaboraciones tácitas con el objeto de aislar al nacionalismo⁵⁴.

Celebradas las elecciones a Cortes, en *Euzkadi* se podía leer lo siguiente el 3 de junio de 1919: “Hemos sido vencidos ¡Gloriosa derrota! (...). Los católicos se han unido a las horas de la izquierda. La “Piña” ha gastado centenares de miles de pesetas en Vizcaya y Guipúzcoa”.

En las elecciones provinciales de julio de 1919 la Comunión perdía también su mayoría en la Diputación vizcaína.

Por lo que respecta a los factores internos, el auge económico, los éxitos políticos de la Comunión “y las expectativas suscitadas por las demandas de autonomía que gracias a las victorias electorales nacionalistas parecían realistas”, mantuvieron cohesionado, hasta entonces, al movimiento nacionalista en torno al proyecto configurado por la dirección del partido y sus ideólogos⁵⁵. Pero cuando cambió la situación política y económica, los críticos internos, que no habían abandonado sus posiciones radicales y se habían hecho notar desde 1917, recibieron nuevos impulsos y dirigieron abiertamente sus acusaciones contra la línea oficial de la Comunión. Lo que en un principio sólo fue una exigencia genérica de revisión del programa del partido, en torno al tema “independencia”, derivó muy pronto hacia una discusión pública.

Frente a la campaña de los separatistas, cuyo baluarte era la “Juventud Vasca de Bilbao” y su órgano de expresión *Abeñi*, el EBB trató de imponer su autoridad, prohibiendo toda polémica pública sobre la problemática de la independencia; esta prohibición se decretó en más de una ocasión, pero todo fue inútil.

También Eleizalde tomó parte en la discusión, sentando los fundamentos de un nacionalismo no separatista por medio de un artículo publicado en *Euzkadi*, el 21 de abril de 1920.

⁵³ Eleizalde, Luis de: Las Nacionalidades. *Hermes*, 15 de octubre de 1919, Nº 49.

⁵⁴ El primer fruto concreto de la Liga Monárquica “es el compromiso al que se llega el 25 de mayo de 1919 entre el PSOE y los republicanos que se comprometen a votar al candidato monárquico, G. de Balparda, para el acta de Valmaseda a cambio de obtener vía libre en el distrito de Bilbao. Esta es la primera de una serie de colaboraciones tácitas entre el socialismo y la Liga tendentes a aislar al nacionalismo que se producirán periódicamente hasta la misma dictadura...” (Estornés, Idoia: Opus cit., pág. 185).

⁵⁵ Mees, L.: Opus cit., pág. 308.

Como diría más tarde el propio autor, el mencionado artículo, titulado “Nacionalismo vasco e independencia”, se había escrito después “de medir estrictamente el alcance de cada palabra y de pedir el consejo de muy probados patriotas”, porque preveía la “impopularidad verdaderamente “regia” que se iba a ganar en ciertas esferas nacionalistas”; en resumen decía

“que con el programa independentista, con el programa de la separación completa (que es esencial y exclusivamente revolucionario) no se puede ir al Parlamento, sino al campo, con las armas en la mano. Añadía –lo que también me parece verdad– que el Nacionalismo no es necesariamente separatista, que hay nacionalistas no separatistas, que hay separatistas no nacionalistas, y que finalmente, hay nacionalistas a secas”⁵⁶.

El revuelo que se armó tras la anterior publicación fue imponente; como señalaba el propio Eleizalde, ya había comenzado a perder “el olor de santidad desde que fui recibido en la Academia de la Lengua Vasca”, y ahora se hizo sospechoso de “regionalismo” para muchos y de “antinacionalismo” para algunos; hubo también quien le llamó “landetista”...

La orientación política formulada por Eleizalde fue ratificada por un decreto doctrinal del EBB aprobado el 8 de mayo de 1920; y la Asamblea nacional celebrada en Donostia los días 23 y 24 de mayo del mismo año confirmó la doctrina oficial de la Comunión.

Como los disidentes no se conformaron con el resultado de la Asamblea, criticaron desde las páginas de *Abeñi* lo que llamaban las desviaciones de la “pureza doctrinal”. A partir de este momento, ya sólo cabía esperar la escisión, que aún tardaría en llegar varios meses. Esta escisión se hizo realidad en septiembre de 1921, con la fundación del nuevo “Partido Nacionalista Vasco”.

Mientras tanto, se multiplicaron las polémicas periodísticas con los “aberrrianos”; Eleizalde, que no dejó sin respuesta ninguna diatriba, dio el 3 de diciembre de 1921 una conferencia sobre “Las etapas de nacionalismo”, en el Ateneo Nacionalista Vasco de Bilbao, publicándose íntegramente en *Euzkadi* del día siguiente. Según el conferenciante, había existido una escisión violenta y enconada, pero no una disidencia de ideas, ni de apreciación de los procedimientos; la escisión había dado lugar a dos “organizaciones nacionalistas perfectamente idénticas, al parecer, en doctrina y procedimientos de acción”, con la sola diferencia de los nombres de los partidos.

La nueva agrupación política, que se autodenominaba como la única “sabiniana”, sólo había tomado –a juicio de Eleizalde– la primera etapa de Arana, comprendida entre 1895 y 1899, y caracterizada por la propaganda ruidosa y extremista y el nacionalismo sentimental; en la segunda etapa, iniciada en 1899, el nacionalismo se hizo más reflexivo y trató de concretar el programa socio-político, pensando “ya en constituir un Partido que actúe dentro de la legalidad”. Se dio en este momento el comienzo de la afluencia de las masas nacionalistas, atraídas por el creciente prestigio que iba ganando el partido ante la sana opinión del país.

Eleizalde tenía mucho interés por demostrar que la “Comunión nacionalista es la heredera directa y fiel de esta segunda etapa sabiniana”, prosiguiendo en todo la obra emprendida por el fundador⁵⁷.

⁵⁶ Eleizalde'tar Koldobika: *La cuestión del día. Euzkadi*, 12 agosto de 1921.

⁵⁷ En ésta y otras ocasiones, Eleizalde quiso dejar en claro lo que era substancial y accidental en la obra de Sabino Arana; lo substancial era la “afirmación de la nacionalidad vasca y la adhesión afectiva y eficaz a esta nacionalidad. Nada menos que esto; pero nada más”. En respuesta a los disidentes, añadió que consideraba un error grave,

7. LA PRIORIDAD DE LA ACCION CULTURAL

Entre las nacionalidades europeas que carecían de Estado, Eleizalde distinguía, en 1915, dos grandes grupos: En el primer grupo entraban todas aquellas nacionalidades, como Polonia, Hungría etc., cuya lucha revestía un carácter completamente político, por haber recorrido ya la etapa de su evolución cultural y poseer una tradición literaria suficientemente coherente y extensa como para competir con la cultura exótica que intentaba imponérselos, por la vía política y oficial. El segundo grupo, más numeroso que el anterior, comprendía a los vascos, checos, croatas, irlandeses, eslovenos, eslovacos, etc., que trabajaban en la restauración de su idioma, su literatura, sus artes y otros elementos culturales, por haber atravesado un largo periodo de decadencia de la cultura, por múltiples causas. Según la opinión de Eleizalde, eran nacionalidades que habían pasado, con poca diferencia, “los mismos trances y las mismas circunstancias que nosotros: luchan con los mismos obstáculos que nosotros, y, como nosotros, han estado también muy a punto de desaparecer”, pero merced a su constancia, laboriosidad y patriotismo “han conseguido alejar la inminencia del peligro de desaparecer en que se hallaban”⁵⁸.

Por lo que respecta al nacionalismo catalán, nuestro autor sentía una gran admiración por la literatura y las magníficas instituciones culturales que habían preparado los catalanes, muy superiores a los vascos “en todo lo que hace relación a la acción del hombre, a la voluntad, al planteamiento de la labor renacentista, al método y a la continuidad en esta labor. Y no solamente en cuanto a lo actual, sino también en lo pasado”; los catalanes habían creado en su historia una “unidad nacional”, que los vascos estaban aún lejos de haber alcanzado, “porque raza vez hemos conseguido elevarnos del espíritu y sentimiento de “auzo”, de clan, al espíritu y sentimiento de nación”⁵⁹.

Siguiendo el ejemplo de otras nacionalidades, repetidas veces se refirió a la necesidad de emprender como ellas unas etapas regulares de reconstrucción nacional, por muy largas, oscuras y penosas que fueran. Se debían tomar las etapas regulares porque, a su juicio, el pueblo euskaldún no reunía aún las más elementales condiciones culturales requeridas para ser nacionalista. Consideraba que mientras no llegase al pueblo la cultura con la debida extensión “es inútil pensar en ganar al asalto los fines del nacionalismo; pero en cuanto esa labor de capacitación popular se realice la consecución del fin nacional será ya próxima e inevitable”.

Estas últimas reflexiones las hizo en una conferencia que dio en Bilbao en 1921, subrayando en la misma la importancia de la etapa social y cultural para el resurgimiento y arraigo de la conciencia nacional:

verdaderamente pernicioso, el “suponer que sabino Arana lo dejó todo preparado, hecho, previsto y consumado. Ni ha nacido ni nacerá el hombre de esa capacidad (...) Nos toca a nosotros seguir abriendo esos mismos surcos por él iniciados (...) Pero en lugar de proceder así, parece pretenderse que nos pasemos la vida en la copa de un árbol, sumidos como buenos fakires en la pasiva contemplación del cementerio de Sukarrieta” (“Prosigue el mismo tema”. “Euzkadi”, 13 de julio de 1921).

⁵⁸ Eleizalde, Luis de: *El nacionalismo en los diversos países de Europa*, en revista “Euzkadi”, enero de 1915, N.º 7, pág. 64.

⁵⁹ “Axe”: *El nacionalismo catalán. Euzkadi*, 12 de agosto de 1917.

“(…) Esta es la etapa fundamental, la etapa de las escuelas, de las academias y ateneos, de las publicaciones científicas y literarias, de las cooperativas obreras, de los Congresos de estudios, de las Semanas Sociales, etc. Viene a continuación, aunque sin cerrar la primera, que sigue subsistiendo, la etapa política, durante la cual el Nacionalismo, por medio de sus representaciones parlamentarias y administrativas, trata de incorporar a la vida pública el conjunto de soluciones estudiadas y elaboradas durante la etapa anterior. Esta segunda es la etapa de las elecciones, de los mítines políticos y de todo el movimiento que esta clase de actuación trae consigo. Finalmente, y subsistiendo las dos primeras etapas, llega la final, la del triunfo completo y pleno dominio, el cual será tanto más estable y sólido cuanto más a conciencia se haya trabajado en las etapas anteriores.

Ese es el programa de acción que veo con mis cortas luces. Solamente que, por desdicha, en el Nacionalismo vasco me parece que se ha invertido completamente el orden de sucesión de estas etapas, y se me figura que hemos comenzado la construcción por el tejado. Y es posible que de ahí procedan, en gran parte, el desaliento, el disgusto y el desasosiego actuales en el campo nacionalista”⁶⁰.

La prioridad de la acción cultural, en un sentido amplio, es un tema bastante recurrente en la obra de Eleizalde, constituyendo una de sus más hondas y constantes preocupaciones. La misma o similar preocupación tuvieron varias otras conocidas figuras del nacionalismo, como Sabino Arana⁶¹, Federico de Belausteguigoitia y Eduardo de Landeta⁶², entre otros. Con todo, muy pocos lograron explicar la forma de llevar a cabo la recuperación cultural, con la claridad y amplitud en que lo hizo Eleizalde en su última etapa. Aparte de su ya mencionada actividad en la elaboración de libros, labor docente, colaboraciones periodísticas, conferencias, etc., potenció el desarrollo de las manifestaciones artísticas, la literatura y la cultura en euskera, haciendo también grandes esfuerzos por introducir el idioma vasco en la escuela y la vida cotidiana. Urgía

“infundir en el aldeano euzkeldun la confianza en la validez del idioma, llevar a su ánimo la convicción de que los tiempos de proscripción suave, de ostracismo no confesado del idioma pasaron, y para no volver”⁶³.

⁶⁰ Eleizalde, Luis de: *Etapas de nacionalismo. Euzkadi*, 4 de diciembre de 1921.

⁶¹ Sabino Arana se refirió, en 1899, a la regeneración del pueblo vasco, a través de la educación y de la unión de todos los vascos: “(...) Agrupémosnos todos bajo una misma bandera, fundemos sociedades puramente vascongadas, escribamos periódicos vascongados, creemos teatros vascongados, escuelas vascongadas, y hasta instituciones benéficas vascongadas. Que todo cuanto vean nuestros ojos, oigan nuestros oídos, hable nuestra boca, escriban nuestras manos, piensen nuestras inteligencias y sientan nuestros corazones sea vascongado” (“Regeneración”, en *Obras completas*, pág.1.673).

⁶² Landeta señalaba en 1923 cuáles eran los medios que debía utilizar el nacionalismo para reconstruir la conciencia vasca: “(...) Si hemos de reconstruir la conciencia vasca hay que restaurar la característica de nuestra personalidad, la lengua; hay que propagar por doquier nuestra historia verdad y nuestra situación en el mundo por medio de la escuela; hay que reverdecer los recuerdos de tiempos pretéritos, poniéndolos a tono con los presentes; (...) hay que educar a la juventud en los principios de la tolerancia si ha de existir la mutua convivencia; hay que crear asociaciones que aunque carezcan del dictado de nacionalistas sean vascas, donde se estudien y discutan los problemas sociales y de gobierno vascos, donde tengan asiento y desarrollo las artes, las ciencias, las letras, la agricultura, la pesca, la industria, el comercio, la navegación exclusivamente vascos” (“Los errores del nacionalismo vasco y sus remedios”. Bilbao, 1923, pág.26).

⁶³ Eleizalde, Luis de: Cuatro conferencias. Editorial Vasca. Bilbao, 1919, pág. 173.

Preocupado por las cuestiones prácticas del euskera, expuso en el Primer Congreso de Estudios Vascos la metodología a seguir en el problema de la restauración de la lengua desde los aspectos social y literario. En el primer sentido, y puesto que la deseuskeringización había venido, a su juicio, de arriba abajo, de las clases preeminentes del país, el remedio debía venir por la misma vía, de forma que al mal ejemplo sucediera el bueno:

“En la restauración social del euzkera, todo debe esperarse de la acción de las clases altas y del clero (...) Las clases directoras e influyentes de hoy están representadas, tanto o más que por el nacionamiento, por la fortuna y por la cultura intelectual: en ellas figura desde luego la élite de los hombres de profesiones liberales. Esas clases deben dar el ejemplo de la rehabilitación del euzkera, en la seguridad completa de que el pueblo seguirá fielmente el buen ejemplo dado desde arriba”⁶⁴.

Para lograr la restauración social y hacer del euskera el vehículo de todos los grados de cultura, era preciso que el idioma se convirtiera en lengua muy literaria, capacitada para el contenido científico que se pretendía darle.

Tras referirse al gran obstáculo que para el renacimiento cultural había constituido la falta de una tradición literaria, se manifestó a favor de las tres siguientes unificaciones para que el euskera fue más leído: Unificación ortográfica, fonética y dialectal. Sin duda alguna, ésta última era la más complicada, aunque “esa unificación, como la unificación fonética, no se pretende para el uso vulgar, sino tan sólo para el uso literario, y principalmente para el escrito”⁶⁵.

Según Eleizalde, las manifestaciones artísticas, especialmente la música, contribuían en su terreno a definir la nacionalidad vasca, con poco menos vigor que el idioma en el campo lingüístico. Por ello, acogió con gran entusiasmo el resurgimiento musical vasco, hecho producido en torno a cuatro o cinco compositores contemporáneos, cuyos esfuerzos tendían a realizar en la música popular vasca la labor patriótica que E. Grieg había hecho en pro del arte noruego. En los artículos que publicó sobre este tema, bajo el epígrafe de “Arte patrio” o “De música nacional”, insistió en la idea de que la música popular vasca, considerada como la música nacional, era muy superior, en cantidad y en calidad, a lo que la mayor parte de las nacionalidades europeas podían presentar en este campo.

Cuando aparecieron los *Preludios Vascos* y los cuadernos de *Eresiak*, obras del padre Donostia, no dudó en calificar a este compositor como “nuestro Grieg nacional”⁶⁶. Tuvo también palabras laudatorias para la “Juventud Vasca de Bilbao”, que había editado, en 1914, un cuaderno con 23 cantos vascos, armonizados por Guridi y Udalaitz.

Aparte de su pensamiento sobre estas cuestiones, Eleizalde fue también un notable músico, aficionado desde la juventud a la música pianística de Chopin; como recuerda el propio interesado, los estudiantes vascos de Madrid se sentían atraídos por el arte nacionalista, siendo los primeros en cantar el himno “Euzko Abendaren Ereserkia”:

⁶⁴ Eleizalde, Luis de: Metodología para la restauración del euzkera, en I Congreso de Estudios Vascos. pág. 431.

⁶⁵ *ibidem*, pág. 436.

⁶⁶ “Las obras pianísticas del Padre José Antonio de Donostia, recién editadas, constituyen un vigoroso impulso al arte patrio en esta saludable vía del renacimiento. Este notable compositor se inspira exclusivamente en la canción popular vasca; pero sabe trazar sus temas con satisfacción de todas las exigencias del arte moderno más exquisito (...) No cabe duda de que el Padre de Donostia ha estudiado largamente los procedimientos de los compositores modernos Schumann, Tchaikovski, Grieg..., y eso es siempre una garantía...” (Eleizalde, Luis de: De música nacional. *Euzkadi*, 7 de junio de 1914).

“(…) Los de “Euzko-Abendaren Ereserkia” fuimos Alaiza, Juan Egileor, Alberto Zarraoa y unos cuantos más, entre los cuales probablemente estaba también Txomin Zarakondegi: ello ocurrió en un Centro Vasco que existía por entonces en la calle de la Cruz, la calle de los prestamistas y de los sastres de toreros.

Todos nosotros, vascos al fin, éramos aficionados a la música, no a la de los “cangrejos” y las “cacerolas”, sino a la otra, a la de las márgenes del Rin. No perdíamos sesión de la Sociedad de Conciertos, ni representación wagneriana, ni recital de los muchos y grandes pianistas que se descolgaban entonces por Madrid. Por aquellos años oímos a Rosenthal, a Paderewski, a Bauer con Casals, a Planté, a Teresa Carreño y al joven y malogrado artista catalán Joaquín Malats.

En la música de gran orquesta, Beethoven nos levantaba en vilo, nos estrujaba el alma sin compasión, dándole vueltas como un guante. Además de sus incomparables oberturas, escuchábamos con una unción casi religiosa las sinfonías todas, con excepción de la IV que nunca tuvimos ocasión de oír. Estábamos todos de acuerdo en desestimar la Pastoral, tan celebrada sin embargo, y los dos primeros tiempos de la VIII que nos parecían un super-Mendelssohn, pero un infra-Beethoven. En cambio exultábamos hasta las nubes con la final de la misma VIII, con toda la VII y con casi todos los tiempos de las restantes”⁶⁷.

II. LA PROBLEMÁTICA DE LA ENSEÑANZA ELEMENTAL Y LOS INTENTOS RENOVADORES

1. ALGUNOS FACTORES DEL ANALFABETISMO

La sensibilidad social en torno a los problemas de la escuela fue en aumento a lo largo del primer tercio del siglo XX, y fruto de la observación directa de la realidad educativa de los pueblos rurales llegarían, primero, los análisis objetivos, y después las soluciones prácticas.

Todavía en 1920, las tasas de analfabetismo eran muy elevadas tanto en Bizkaia como en las demás provincias vascas: Según el censo de ese año, el porcentaje de analfabetos era de 40,79% en Bizkaia, 32,37% en Alava, 40,68% en Guipúzcoa y 43,41% en Navarra.

El número de analfabetos de España, algo superior a la media observada en el País Vasco, arroja los siguientes valores desde 1900 a 1930:

	1900	1910	1920	1930
Varones	45,7	41,4	34,5	24,8
Mujeres	66,0	59,1	50,6	39,4
Total	56,2	50,6	43,2	32,4 ⁶⁸

⁶⁷ Eleizalde, Luis de: *Nuestros veinte años*. *Hermes*, junio de 1917, N° 6.

⁶⁸ Pérez S., Mariano: *La enseñanza en la Segunda República*. EDICUSA. Madrid, 1977, pág. 26.

A la vista de estos y otros datos, los autores contemporáneos subrayaban las diferencias existentes en el desarrollo y distribución del analfabetismo, producidas tanto por las condiciones geográficas como por las personales de los sujetos, principalmente el sexo. Estaba claro que la intensidad del analfabetismo era mayor entre las mujeres que entre los hombres, si bien los valores correspondientes a ellas descendían de forma más rápida que entre los varones.

No se tienen datos estadísticos globales del número de analfabetos de las zonas rurales, aunque se presume que debieron ser muy elevados. A título de curiosidad, se conocen casos concretos de núcleos como Albiz de Mendata, donde Luis de Eleizalde observó que antes de crearse la escuela de barriada la instrucción se encontraba en un estado realmente lamentable:

“(…) De todos los habitantes que la forman (265 en total), sabían mal leer y escribir seis varones, siendo analfabetas todas las mujeres”⁶⁹.

Se consideraba que el analfabetismo era una consecuencia lógica de diversos factores, como la falta de escuelas, la mala preparación de los maestros, el carácter agrícola de la vida económica y social, etc.⁷⁰; en el caso del País Vasco, esta situación se veía agravada por el problema de la geografía y la lengua, tal como quedó comprobado en los primeros Congresos de Estudios Vascos. Miles de niños tenían que recorrer, diariamente, varios kilómetros para asistir a sus respectivas escuelas, con la explicable irregularidad de su asistencia. En segundo lugar, la cuestión del vascuence y su desconocimiento por parte de la mayoría de los maestros oficiales producían tantos analfabetos como la misma distancia geográfica, a juicio de los pensadores y escritores del momento. Como escribía Landeta, la creación de la escuela primaria había sido una conquista de la democracia y, por ella el pueblo se había puesto en contacto con la cultura; sin embargo, “en Vizcaya y en muchas partes del País Vasco donde los niños sólo hablan el vascuence, los frutos de esta conquista no llegaron, ni han llegado todavía a sazonar, y por lo tanto, no lo ha saboreado aún el pueblo”⁷¹.

2. LA SITUACION DE LA ENSEÑANZA OFICIAL: LOS MAESTROS

Vamos a tratar a continuación, de forma casi esquemática, de los principales problemas que afectaban a la enseñanza elemental, con el objeto de adelantar, de alguna manera, hacia qué aspectos pedagógicos se orientarán después los intentos renovadores.

En primer lugar, están las cuestiones de la centralización pedagógica y la uniformidad entre la escuela urbana y rural, atribuidas ambas al mantenimiento de la ideología conservadora y la despreocupación de los políticos por la realidad cotidiana de la escuela; los programas y orientaciones docentes no contemplaban las diferencias culturales, geográficas y lin-

⁶⁹ Una barriada vizcaína y su escuela (Albiz de Mendata). Edición de la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Bizkaia. Bilbao, pág. 8.

⁷⁰ Lorenzo Luzuriaga enumeraba los factores que se alegaban para explicar el analfabetismo a nivel español: La miseria del pueblo, el carácter de la raza, el carácter agrícola y rural de la vida económica y social, la mala preparación y remuneración del magisterio; aunque comprendía que todos estos fenómenos integraban el problema, según él “hay uno más genérico y decisivo que todos ellos, y es la falta de escuelas”. Subrayaba la estrecha relación existente entre el porcentaje de analfabetos, habitantes por escuela y gastos por habitante. (El analfabetismo en España. Madrid, 1919, pág. 75).

⁷¹ Landeta, E.: Estado actual de la escuela en el País Vasco. –Los remedios inmediatos. –Organización de la escuela vasca de conformidad con las condiciones locales. I Congreso de Estudios Vascos. pág. 888.

güísticas de las diversas regiones, y tampoco tenían en cuenta las necesidades de los grupos sociales vinculados a la vida urbana y rural ⁷².

Los estudiosos se refieren también, a menudo, a los problemas de la deficiente organización escolar y los desfasados métodos pedagógicos y didácticos. Leoncio de Urabayen y Eduardo de Landeta, entre otros, analizaron detalladamente las condiciones internas de la escuela, subrayando aspectos como la mediocridad del trabajo de los maestros, la enseñanza verbalista y libresca, y la pobreza del equipamiento escolar y los materiales en uso. En cuanto a la organización, Urabayen señalaba que

“está estancada hace muchos años. Con decir que tenemos 122 escuelas menos que las que se calcularon para el año 1857 está dicho todo. Según la estadística escolar de 1908, a cada escuela pública de las establecidas en el País Vasco correspondían por término medio 85 alumnos y cada maestro, 80. Y esto cuanto todos sabemos la imposibilidad de trabajar debidamente en que un maestro se encuentra cuando ha de tener a su cargo más de 45 ó 50 niños (...) Estos datos son de 1908, pero la situación, por lo que se refiere a la acción del Estado, apenas ha sufrido modificación. De modo que además de no tener escuelas en condiciones, ni siquiera tenemos las que nos hacen falta” ⁷³.

Por último, no se puede olvidar el hecho de la insuficiencia presupuestaria y sus efectos negativos, sobre todo en punto a la creación de nuevas escuelas y la consideración económica y social del personal docente ⁷⁴.

Debido a la falta de buenas estadísticas escolares, no se disponía aún, a la altura de los años veinte, de datos tan elementales como el número exacto de escuelas existentes, el número de alumnos escolarizados en los centros públicos y los promedios de asistencia y fluctuaciones según regiones y épocas del año. Se recurría, por ello, a los datos de la última estadística de 1908. En este año, España gastó, aproximadamente, 1,60 pts. por habitante en instrucción primaria, mientras que en la misma época países europeos como Holanda y Suiza gastaron 12 y 21 pts., respectivamente.

Junto a la apremiante tarea de construir el mayor número posible de edificios escolares existía la preocupación por mejorar la condición económica de los maestros, con una escala de sueldos más equitativa que la que estaba en uso. Tras el paso al Estado de las atenciones de la primera enseñanza en 1901, se subió el sueldo mínimo a 500 pts.; este sueldo se fijó en 1.000 pts. en 1910 y en 1.500 pts. ocho años más tarde.

Pese a los evidentes progresos realizados en los últimos años, unos 17.866 maestros, es decir el 63% del total, cobraban menos de 2.000 pts., en 1919; esta preocupante situación eco-

⁷² María de Maeztu resumía con gran acierto estas deficiencias y sus efectos: “Tales han sido los graves defectos cometidos por el Estado español: una legislación uniforme, ausente de toda originalidad, desatenta a los rasgos peculiares que las diversas regiones acusan; frívolo desdén por parte de nuestros políticos hacia los problemas de la enseñanza primaria; abandono absoluto de la escuela rural. ¿Cómo extrañarnos de que tal régimen haya dado por resultado una enseñanza deficiente, una escuela innoble, un maestro desdichado, roto por dentro, sin serenidad ni energía para solidaridades fecundas?” (Enseñanza Primaria. II Congreso de Estudios Vascos. 1920, pág. 40).

⁷³ Urabayen, Leoncio de: La enseñanza en los pequeños municipios vascos, en *Asamblea de Administración Municipal Vasca*. San Sebastián, 1919, pág. 285.

⁷⁴ Cfr., la obra de Jordi Monés: *El pensamiento escolar i la renovació pedagógica a Catalunya (1833-1938)*. Ediciones de La Magrana. Barcelona, 1977, págs. 160-162.

nómica, agravada por las anormales circunstancias del momento, producía en el magisterio un grave estado de inquietud, que impedía en ocasiones dedicarse a problemas tan importantes como los referentes a la graduación de la enseñanza, a los programas escolares, etc.

Por lo que respecta a los edificios escolares del País Vasco se disponía de unos 1.685 locales, según el censo de 1908; de estas escuelas se podían considerar buenas unas 1.033, regulares 450 y malas 202. En cuanto a Bizkaia, se contaba con un 65% de locales que habían sido construidos para el fin docente; y en el caso de Bilbao existían edificios e instituciones que se podían considerar superiores, higiénica y pedagógicamente, a los de cualquier otra población española.

Sin embargo, y en claro contraste con las suntuosas construcciones escolares de Bilbao, se observaba en muchos pueblos pequeños de Bizkaia lo que M^{ra} de Maeztu llamaba "el abandono de la escuela rural". Tras su visita a las escuelas de estos pueblos, Maeztu pudo escribir lo siguiente:

"Yo no conocía de las provincias vascas más que las escuelas de Bilbao, instaladas algunas de ellas en suntuosos edificios (suntuosos si se comparan con el resto de España) y dotadas de espléndido material por un Ayuntamiento que mereció ser llamado "sin par" por el señor Cossio en su Conferencia pronunciada en la Exposición escolar de aquella villa en 1905. Pero no toda la provincia se encuentra en idénticas condiciones. Vizcaya, a pesar de su opulencia tan cacareada dentro y fuera de casa, había tenido hasta ahora en el mayor abandono una buena parte de su región, precisamente aquél trozo que por estar encerrado en el valle, en menor contacto con el mundo y con las posibilidades de la riqueza, debiera serle más querido"⁷⁵.

2.1. La reclamación de la facultad de nombrar maestros

El problema de la enseñanza, con ser ya bastante complejo y difícil en todas partes, en Bizkaia se encontraba todavía agravado a causa de la existencia de una lengua característica del país. Como se decía, "a nosotros no nos bastan escuelas y maestros. A nosotros nos precisa que estos maestros estén capacitados para poder esparcir a manos llenas en su propia lengua" los beneficios de la enseñanza, realizando de esta forma una obra eficaz para el pueblo⁷⁶.

El Partido Nacionalista trabajó en todo momento para que al personal docente se le exigiera el conocimiento del euskera como condición necesaria, y esta aspiración trajo como consecuencia la reclamación de la facultad del nombramiento de maestros en favor de los municipios. En realidad, sólo se trataba de recuperar la facultad privativa y foral de que habían gozado, históricamente, los municipios vascos hasta que la Ley Moyano (1857) había instaurado la definitiva nivelación de la instrucción pública.

Las aspiraciones nacionalistas fueron logrando cada vez más adeptos y en 1906 se pedía que el tema educativo figurara como uno de los asuntos que con mayor empeño debían gestionar las Diputaciones, al convenir con el Gobierno el nuevo Concierto Económico. Se

⁷⁵ Maeztu, María de: Opus cit., pág. 39.

⁷⁶ Landeta, E.: Opus cit., pág. 884.

subrayaba la importancia material y moral que entrañaba el hecho de “que los maestros sean de aquí, vascos, y hablen la lengua de aquí, el vascuence, único medio de contener el rápido desaparecer de tan milenario como hermoso idioma”; y se añadía a continuación que “llegarán algún día a ser nombrados los maestros sin intervención alguna del Estado” ⁷⁷.

Aparte de la lengua, otra de las cuestiones que motivó la reclamación de la autonomía docente era la situación de abandono en que se encontraba la enseñanza, a causa de las constantes ausencias e interinidades de los maestros.

Conforme se repetía a menudo, al pueblo vasco no se le educaba y al que vivía en los pueblos, menos, porque

“la mayoría de sus Maestros no sienten cariño por él y además carecen de la preparación necesaria para ello. El mal se acentúa con la irregularidad en la provisión de las escuelas. El País Vasco da pocos Maestros y nuestras escuelas rara vez están desempeñadas por vascos. Y como la vida rural, ya lo hemos visto, es áspera y poco agradable, cada escuela viene a ser un lugar de paso para cada Maestro. En tales condiciones es completamente inútil pensar en aquella labor de mejoramiento de que hablábamos antes. La escuela fracasará mientras sea conducida por Maestros sin entusiasmo ni estabilidad” ⁷⁸.

Las corporaciones locales se quejaron a menudo de esta situación y las Diputaciones vascas decidieron hacer gestiones para recabar del Gobierno la facultad del libre nombramiento de maestros y maestras por Ayuntamientos y concejos de las provincias vasco-navarras, solicitando también la creación del distrito universitario propio, como base previa de la formación de maestros naturales del país ⁷⁹. Esto sucedió en la Conferencia de Pamplona (20 y 21 de junio de 1899); las cuatro Diputaciones remitieron a Madrid una “Instancia” que no tuvo ninguna respuesta, según se desprende de la correspondencia de los diputados a Cortes.

Hacia 1912, la Asamblea de Ayuntamientos de Bizkaia vuelve a plantear la cuestión de la autonomía docente, de forma que sean los municipios y no el Estado quien nombre y separe a los maestros. El tema suscitó el interés de las instituciones vascas, pero también provocó como en anteriores ocasiones la división de opiniones de la sociedad vasca. Los nacionalistas y los defensores de la autonomía municipal se adelantaron a explicar que no se solicitaba nada anárquico ni extraño, ya que era una práctica bastante generalizada en las naciones que en Europa tenían puesta su enseñanza en el más alto grado de prosperidad, como Alemania e Inglaterra.

⁷⁷ Cfr. el escrito “Sobre lo mismo”. *Euskalduna*, 18 de agosto de 1906, Nº 456.

⁷⁸ Urabayen, Leoncio de: *Opus cit.*, pág. 283.

⁷⁹ El representante de Gipuzkoa en la Conferencia de Pamplona de 1899, Joaquín Pavía, hizo ver a los reunidos que el actual procedimiento de proveerse las escuelas traía unos “graves inconvenientes desde que el nombramiento de maestros no se hacía ya por los municipios adjudicándose las plazas a sujetos que dejaban mucho que desear en lo referente a la instrucción religiosa, a la asiduidad y celo en el desempeño de su importantísimo cargo y a la conservación de las buenas costumbres del país por ser la mayor parte de los Maestros extraños al país vascongado y desconocedores del idioma vascongado, único que se habla por la mayoría de los niños de Guipúzcoa y sobre todo en los pueblos de escaso vecindario”. Los demás comisionados estaban de acuerdo con los razonamientos expuestos por el representante guipuzcoano. (A.A.D.V.: La Excma. Diputación de Guipúzcoa solicita el apoyo de ésta para gestionar y conseguir del Gobierno que las oposiciones para escuelas de los pueblos de estas provincias se celebren conforme disponía la ley de 1857 en sus respectivas capitales. Carp. 1030, exp. 26).

Partieron para Madrid las comisiones de las cuatro provincias, a gestionar la restitución del derecho de nombramiento de maestros por los municipios, pero “ante la inutilidad de sus gestiones, y visto que ni el Ministro del ramo ni Canalejas resolvían nada al respecto, decidieron volver a Bilbao”⁸⁰. Mientras tanto, Navarra, que había actuado separadamente en esta negociación, prosiguió las gestiones y logró por R.D. de 8 de abril de 1914 la llamada facultad de formular la propuesta unipersonal de maestros. Esta concesión hecha a Navarra fue bien acogida por la prensa nacionalista⁸¹, y se pedía a las instituciones públicas vascas actuaran con la misma energía, perseverancia y firmeza de que había dado ejemplo Navarra.

Landeta fue el que más se distinguió en esta campaña en pro de una escuela de carácter municipal, y adujo las razones que, a su parecer, invalidaban la idea de que la enseñanza pertenece al Estado; gustaba de señalar el fracaso del Estado docente, corroborando la afirmación con múltiples citas tomadas de Costa, Maura, Cambó, Silió, etc., además de libros, discursos en ateneos y parlamento. Repetidas veces defendió desde las páginas de “*La Tarde*”, y siempre con arreglo al modelo europeo, que “queda para el Estado la misión de vigilar, inspeccionar y marcar un mínimo de condiciones al maestro y sustituir al municipio cuando sea preciso y sólo cuando sea preciso”⁸².

También Eleizalde tomó parte en la discusión de la autonomía escolar, cuya consecución consideraba como una condición “*sine qua non*” para la organización real y eficaz de la instrucción primaria. En agosto de 1919 escribió un largo y documentado informe, titulado “*La enseñanza primaria en Bizkaia*”, en el que expuso el problema que constituían las interinidades y sustituciones de los maestros, verdaderas anomalías que se hallaban consagradas en la vigente legislación y determinaban una regresión e ineficacia manifiestas en la enseñanza, haciendo muchas veces infructuosos los sacrificios que en su sostenimiento ponían los pueblos. Según los datos que presentó a la consideración de la Diputación de Bizkaia

“En un periodo de cuatro años a contar del 1º de septiembre de 1913 al 31 de agosto de 1917 ha habido en Bizkaia:

1 escuela vacante	más de 8 meses y menos de 9
2 escuelas vacantes	más de 7 meses y menos de 8
1 escuela vacante	más de 6 meses y menos de 7
2 escuelas vacantes	más de 5 meses y menos de 6
3 escuelas vacantes	más de 4 meses y menos de 5
8 escuelas vacantes	más de 3 meses y menos de 4
31 escuelas vacantes	más de 2 meses y menos de 3
71 escuelas vacantes	más de 1 mes y menos de 2
69 escuelas vacantes	menos de 1 mes.

⁸⁰ Arrien, Gregorio: Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia. (Escuela y autonomía, 1898-1936). Diputación Foral de Bizkaia. Bilbao, 1987, pág. 64.

⁸¹ La revista *Euzkadi* (de marzo-abril 1914), dirigida por Eleizalde, no consideraba enteramente satisfactoria la facultad conseguida por Navarra, porque “entendemos que Nabaña debe no proponer, sino nombrar sus maestros, recabando para ello su derecho y no cejando hasta conseguir su implantación total en las leyes vigentes”; con todo, y en comparación con el estado de la cuestión en el resto de Euskadi, estimaba que dicha disposición era un triunfo.

⁸² Arrien, Gregorio: Opus cit., pág. 107.

Es decir que, en un plazo de cuatro años, se han hallado vacantes y cerradas por carecer de maestros durante un plazo más o menos largo ciento ochenta y ocho escuelas nacionales de Bizkaia.

Y no terminaba todo con esto. Escuela ha habido que después de una vacante de varios meses ha sufrido interinidades de más de un año. Menos mal cuando la interinidad se refería a un solo maestro en cuyo caso se amenguaban notablemente las deficiencias de este carácter, pues existía cierta continuidad en la labor del profesor”⁸³.

Si la estadística de escuelas nacionales cerradas o vacantes (el 46% en un plazo más o menos largo) es curiosa, no lo es menos la referente a las sustituciones.

A pesar de que los servicios no se rendían o se rendían defectuosamente, los Ayuntamientos pagaban puntualmente el sueldo convenido; a este respecto, Eleizalde recordaba lo que costaba a Bizkaia el sostenimiento de las escuelas, insistiendo en un tema repetidas veces tratado por Landeta. Mientras el Estado sólo aportaba aquí 268.000 pts., hacia 1918, el total de los gastos efectuados por los Ayuntamientos vizcaínos, en la misma época, ascendía a 729.661,20 pts. anuales; a esta suma hay que añadir lo gastado en el sostenimiento de la enseñanza municipal (567.806,68 pts.), invirtiendo por todos los conceptos en instrucción pública alrededor de 1.300.000 pts.

He aquí las cantidades que invertían los municipios de Bizkaia, con la indicación de los diversos conceptos y desgloses:

Reintegro al Estado de lo consignado en los presupuestos municipales de 1901.....	431.363,36 pts.
Por gratificaciones voluntarias	28.500,00 pts.
Por retribuciones voluntarias	75.500,00 pts.
Por alquileres de casa-habitación	108.500,00 pts.
Por aumentos voluntarios	33.500,00 pts.
Por gastos comunes (agua, calefacción, limpieza, inspección, etc., sólo en Bilbao)	29.500,00 pts.
Sección administrativa de 1 ^ª enseñanza	12.300,00 pts.
Inspección de escuelas	4.247,84 pts.
Aumentos graduales	6.250,00 pts.
La enseñanza municipal en Bilbao	342.806,68 pts.
La enseñanza municipal en el resto de Bizkaia, aproximadamente	225.000,00 pts.
TOTAL	1.297.467,88 pts.

La cuestión del nombramiento de los maestros se planteó también en el seno de la Sociedad de Estudios vascos, en cuyos Congresos se encuentran frecuentes referencias a este problema. Por ejemplo, en el Congreso de Oñate (1918), en una de sus conclusiones en punto a la organización externa de la enseñanza se recordaba a las Diputaciones vascas que abordaran de manera franca y total la cuestión de la instrucción primaria,

⁸³ Cfr., el escrito "La enseñanza primaria en Bizkaia". *Euzkadi*, 19 de marzo y 6 de noviembre de 1920.

“para la cual deben, en primer término, gestionar con ahínco y sin reparar en gastos, el que esa instrucción en su organización técnica y administrativa esté absolutamente a cargo del País, sin intervención alguna del Estado”⁸⁴.

Mientras estuvo el grupo nacionalista al frente de la Diputación, paralelamente a las gestiones autonómicas generales, se trató de recabar para Bizkaia el régimen concedido a Navarra para el nombramiento de los maestros nacionales; ante los resultados negativos de sus gestiones, uno de los comisionados enviados a Madrid decía que habían pedido al Estado

“que cumpla los compromisos que contrajo. Los Diputados Bizkainos somos cortos en palabras y largos en obras para el cumplimiento de nuestro deber. Nosotros al acercarnos al Ministerio hemos pedido que nos diera la razón. No queremos solamente palabras, sino hechos; y si se nos regatea aquello a que tenemos derecho, que nos digan claramente para que lo sepa el País. Al acercarnos al Excmo. Señor Ministro de Instrucción Pública, le recordamos cuáles fueron los compromisos adquiridos por el Sr. Alba y ratificados por el Sr. Bergamín de acceder a las Provincias Vascongadas lo que concediera a otra región, añadiendo que no reclamábamos más que el cumplimiento de un convenio. Nosotros que miramos con especial cariño cuanto afecta a la instrucción pública, sólo pedimos que se reconozca a los ayuntamientos el derecho a la propuesta unipersonal de maestros”⁸⁵.

Al final, estas protestas, reclamaciones y negociaciones no dieron el resultado que se pretendía; sin entrar en las causas del fracaso, nos limitaremos a apuntar que una parte de la sociedad y prensa vizcainas estaban en contra de las tesis municipalistas de la educación⁸⁶, y también era manifiesta la oposición ejercida por el magisterio nacional.

2.2. Dos ejemplos diferentes: El maestro en “Blancos y negros” y el maestro en “Landibar”

Vamos a referirnos, seguidamente, a la actuación del maestro del pueblo en las novelas *Blancos y negros* (1896) de Arturo Campión y *Landibar* (1918) de Luis de Eleizalde, con la sola idea de presentar dos cuadros y aspectos deferentes de una misma realidad. En ambas obras se proyectaba una visión negativa del maestro, pero mientras que en la primera de ellas se insiste más en su papel de instrumento de desvasquización e inmoralidad, en *Landibar* aparece como una figura representativa del laicismo, la pedantería y el antinacionalismo.

⁸⁴ Cfr. las Conclusiones, en I Congreso de Estudios Vascos. Pág. 940.

⁸⁵ Sesión de la Diputación de Bizkaia de 5 de diciembre de 1917 (B.O.P.V. de 11-XI-1918, pág. 1088, N° 253).

⁸⁶ Mientras que el diario *La Gaceta del Norte* defendió la descentralización de la instrucción pública, señalando el fracaso del Estado docente –como se puede ver a través de varios artículos publicados entre 1912 y 1914–, *El Liberal* de Bilbao analizó con mucha severidad las conclusiones de la citada “Asamblea de Ayuntamientos de Bizkaia” (1912), que había decidido solicitar del Gobierno la facultad de nombrar y separar los maestros; según este periódico, de conseguirse tal reclamación, tendría efectos negativos tanto en la dirección separatista como en el proceso de la escuela, quedando ésta sometida “a las maquinaciones de los que quieren esclavos en vez de ciudadanos y en la separación de clases, y predicán la guerra civil, y tapián las puertas a los métodos pedagógicos que tienen que ser nuestros medios de relación con la cultura en todos los órdenes” (Todo inútil, en *El Liberal*, día 12-1-1912).

La prensa nacionalista, que acogió con simpatía y cariño estas aspiraciones autonomistas, miraba siempre a horizontes mucho mas amplios en armonía con su ideología. *Bizkaitarra*, órgano del Bizkai-Buru-Batzar, recordaba que “en este país, desde antiguo hasta hace poco, los Ayuntamientos hacían los nombramientos de maestros de primera enseñanza. Todavía existen algunos de estos maestros” (M.: Enseñanza, en *Bizkaitarra*, 6-4-1912, N° 171).

En otros aspectos, no hay duda de que se pueden encontrar algunas semejanzas literarias en las citadas novelas, a pesar del tiempo transcurrido entre la aparición de la una y la otra. Existe también en ambas una clara pasión política, puesta de manifiesto a través de la descripción de las costumbres y las rivalidades de los que aspiran al mando. Campi3n defiende la pol3tica tradicional de Navarra personificada en Mario, y Eleizalde deja ver a las claras su habitual l3nea de pensamiento: El protagonista de *Landibar* es el nacionalista Miguel Gaztanbide, un joven ingeniero que triunfa tanto en su vida profesional como pol3tica.

En *Blancos y Negros* se narra la pat3tica historia de un pobre ni3o (Martinico) que recibe una soberana paliza por parte de su maestro (Bernardino), a causa del anillo escolar que le hab3a tocado y del que no hab3a podido desprenderse por haber hablado en euskera. El tema del anillo escolar aparece tambi3n en "*Sasi-Eskola*" de Azkue, pero mientras al final de esta obrita los ni3os deciden arrojar al r3o el terrible anillo, desapareciendo as3 el instrumento principal de que se sirve el maestro para controlar si los alumnos practican el castellano, en el caso de la novela de Campi3n se produce la muerte del desgraciado Martinico, v3ctima del brutal castigo recibido en la escuela.

El autor de "*Blancos y Negros*" describe al maestro Bernardino como un ser enfermo, atrabiliario y altivo; duro con los inferiores y tieso con los superiores, reun3a a la vez la "semi-ignorancia del d3mine", y la "semi-ciencia del lector atropellado de obras medianas y heterog3neas". Entre otras caracter3sticas de su personalidad, profesaba "al regionalismo odio de jacobino", y detestaba al vascuence "recordando, acaso, las burlas que le vali3o cuando comenzaba a chapurrear el castellano que hoy, con su criterio de maestro de escuela, estimaba ser la lengua m3s sonora, majestuosa, rica y perfecta del orbe". Su execraci3n al euskera "fermentaba con el furor de renegado, del parricida"⁸⁷.

Tras obtener el cargo de maestro municipal de Urgain, donde vegetaba con sueldo mezquino, se dedic3o a su profesi3n, con un car3cter bastante desapacible y el coraz3n poco sensible, por decepciones de carrera, desventuras de familia y dolencias f3sicas. "De los chicos entregados a su f3rula, no ve3a sino defectos. Ellos y 3l serv3anse de mutuo tormento"⁸⁸.

Bernardino se dirigi3o a sus alumnos para decirles que en adelante iba a pedir el anillo dos veces a la semana, y no a d3a fijo. A su parecer, era una verg3enza lo que pasaba en el pueblo: Nadie hablaba castellano y ninguno de los ni3os era capaz de "enhebrar media docena de palabras sin un desprop3sito. Luego viene el se3or inspector y abronca".

El anillo se encontraba en poder de Martinico, un ni3o deforme, triplemente herido por la escr3fula, el raquitismo y la miseria; a pesar de su evidente debilidad, el maestro le mir3o torvamente, mientras le dec3a que estaba "abonado al anillo" y que acud3a a la escuela, no por amor a las letras, sino a al raci3n de la alcald3a:

"Para que aprendas lo que es castellano y lo que es gringo, voy a activarte la circulaci3n de la sangre. Tu lengua de estropajo y tu idioma corren parejas. Lo dicho, dicho; saca las manos y junta los dedos.

Obedeci3o, contra toda su voluntad, Martinico, y el maestro comenz3o a descargarle secos golpes con la regla de cuadradillo. Gritaba el muchacho y retiraba las manos; en-

⁸⁷ Campi3n, Arturo: *Blancos y Negros*. Reedici3n. San Sebasti3n, 1934, p3g. 208.

⁸⁸ *Ib3dem*, p3g. 209.

tonces el maestro le daba fuertes tirones de las orejas y del pelo, levantándole a pulso por el asidero de aquéllas. Goteaban ya sangre las uñas, y no hubo medio de que sacase, nuevamente, las manos de los bolsillos.

(...) Enfurecido por los lloros y gritos, don Bernardino se fue encarnizando y menudeó sus golpes con bárbara insistencia (...) El infeliz ya no lloraba, gemía: sus quejidos convulsivos hacían trepidar su deforme tronco ...”⁸⁹.

En cuanto al maestro de *Landibar*, de nombre Glicerio Pedrajales, su actuación se desarrollaba fuera de la escuela, en la calle y en las reuniones sociales y culturales. En realidad, sus intervenciones son muy breves y dispersas a través de la narrativa de Eleizalde.

Pedrajales, natural de Palencia y estudiante de cura en su juventud, era heterodoxo como otros muchos “tránsfugas del seminario”. Se unía, por lo general, al “grupo de caciquistas conspicuos”, en el que figuraban personajes tan típicos como don Lesmes y algunos otros, cuyo máximo interés consistía en combatir al Partido Nacionalista y evitar el llamado “cáncer bizkaitarra” en el elemento popular, sirviéndose para ello de la unión de todos los “hombres progresistas que rechazaban la ola de barbarie oscurantista y regresiva que se nos echa encima”. Esto dijo Lesmes en una reunión, y añadió que, afortunadamente, la “labor es fácil, si sabemos llevarla bien. Todos los elementos de valer y de influencia están con nosotros, incluso el clero, lo cual tiene su picante ...”⁹⁰. Los resortes supremos de la política estaban concentrados en las manos de César Aldagan, el gerente de la “Sociedad Vasco-Escocesa de Vidriería”, que había contratado los servicios de Miguel Gaztanbide.

Los nacionalistas, a su vez, se reunían en el café de Patxi, situado en la plaza del pueblo, formando la tertulia los siguientes habituales concurrentes: Indalecio Legórburu, arquitecto y presidente de la Junta municipal nacionalista; Eugenio Azkue, médico y presidente del Batzoki local; Teodoro Zumeldi, abogado; Miguel Gaztanbide y algunos otros jóvenes amigos. Los nacionalistas contaban en el distrito de “Landibar-Iztaure” con elementos importantes entre los obreros, los campesinos propietarios de sus inmediaciones y los pescadores del populoso barrio de “Iztaure”.

Una tarde, el maestro de la escuela primaria –calificado en la obra de Eleizalde como el “digno pedagogus”, irreductible “ante las fábulas católicas”, “pitagórico”, etc.– venía haciendo, por el camino, ante un grupo de amigos “una disertación espiritista” (sic), en voz muy alta, de manera que fuera “perfectamente oída por los jóvenes nacionalistas a quienes visiblemente quería molestar”. Es bastante curioso el contenido de su discurso:

“Está comprobado que durante el sueño el perispiritu realiza una exploración por el plano astral, y que en ella a veces se averiguan cosas ocultas o futuras. Lo que demuestra perfectamente en sus obras científicas el señor de Flammarion, y echa por tierra todo el tinglado de las fábulas católicas sobre las profecías”⁹¹.

Si todos los domingos llevaba a los niños a la misa mayor y a las vísperas era por no indisponerse con el Ayuntamiento, “todavía retrógrado”.

⁸⁹ *Ibidem*, págs. 211-213.

⁹⁰ Eleizalde, Luis de: *Landibar. Cuadros novelescos del País Vasco*. Gasteiz, 1918, pág. 106.

⁹¹ *Ibidem*, pág. 150.

En la siguiente ocasión, Pedrajales aparece en la novela actuando como corresponsal de “*El Imparcial*” de Madrid, periódico en el que informa, con el seudónimo de “Petronio”, acerca de los incidentes producidos entre los moradores de un barrio rural del municipio y varias personas que estaban realizando una excursión. En su urgente telegrama, “Petronio” hace una peculiar interpretación de los hechos y cuenta exactamente lo opuesto a lo que ocurrió. Dice literalmente que “los igorrotos, fanatizados por el clero trabucaire y azuzados por los bizkaitarras, acometieron, sin el menor pretexto, a palos, pedradas y tiros, a los pacíficos excursionistas ...”; y finaliza indicando que toda la opinión liberal y española de la villa se halla alarmada ante la frecuencia y creciente procacidad con que se suceden los excesos bizkaitarras y “censura acerbamente al gobierno cuya lenidad inconcebible da pábulo a las audacias separatistas”⁹².

Cuando los nacionalistas, reunidos en el café de Patxi, leyeron el citado telegrama en *El Imparcial*, hicieron diversos comentarios sobre su contenido y el autor del mismo, destacando, en tono jocosos, los fantásticos y a la vez ridículos sueños de “Petronio”:

“Hombre ignorantísimo –le contestó el médico– Petronio, y no como un pseudónimo cualquiera, sino el mismísimo Cayo Petronio redivivo, ha reencarnado en uno de los más perfectos productos de nuestra yabanería local, el pedagogo Pedrajales. Me lo tiene confiado él mismo a mi, que según él, soy el único hombre de ciencia de Landibar –lo cual me halaga poco–. Pedrajales, además de pedagogo, es completamente pitagórico. Su credo, de una sencillez encantadora, comprende dos únicos artículos, de un pitagorismo indiscutible: La metempsicosis y la tabla de multiplicar. Una médium excelsísima –una “mahatmas” según él; para mi, alguna bruja horrible– le ha revelado su verdadera personalidad, la cual no es otra que la del divino Petronio, reencarnado al cabo de mil ochocientos y pico años en la corteza material de un humilde maestro de escuela, Glicerio Pedrajales, natural de la provincia de Palencia. Omíto decirlo que desde esta revelación espiritista, el pobre Pedrajales no se ha vuelto loco, porque es imposible; pero está probablemente más tonto que antes. La última vez que lo ví me dijo que comenzaba a recordar, como suceso culminante de su vida anterior, las noches que se ocupó en escribir el *Satyricon* (...). Todo esto con una seriedad de duelo de funerales: él se sabe el *Satyricon* de memoria, porque conoce bien el latín. Ha sido estudiante de cura”⁹³.

3. EL EUSKERA Y ESCUELA: LOS COLEGIOS PRIVADOS

Eleizalde estudió, detenidamente, el estado de la escuela primaria, sobre todo en los pueblos euskaldunes, como paso previo para plantear la necesaria revalorización de la lengua materna del país.

Su habitual buena información acerca de la realidad educativa de los pueblos se vio notablemente ampliada a partir de 1919, fecha en que se recibieron en la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Bizkaia los datos estadísticos enviados por los municipios de es-

⁹² *Ibidem*, pág. 274.

⁹³ *Ibidem*, págs. 275-276.

ta provincia, contestando a un cuestionario sobre la situación de la enseñanza; en sus respuestas había una gran coincidencia en relación a las causas que incidían negativamente en la marcha de las escuelas ⁹⁴.

No se disponía aún de un censo lingüístico, y por ello no podía saber a punto fijo cuántos eran los castellano parlantes, los bilingües y los euskaldunes. Con todo, calculaba que en el País Vasco peninsular había, hacia 1918, una población total de un millón de habitantes, aproximadamente, y de ellos eran euskaldunes unos 400.000; de éstos últimos, unos 80.000 desconocían probablemente el castellano y el resto eran bilingües. Por tanto, las cifras relativas arrojaban un 32% de bilingües y un 8% de euskaldunes exclusivos.

En estas condiciones, y debido principalmente a ellas, la adopción del castellano como único vehículo de enseñanza, como establecía el Estado, necesariamente tenía que desembocar en un fracaso completo.

La raíz de este problema estaba, a juicio de Eleizalde, en el espíritu de la organización oficial que “es aquí directamente antivascuista, y las cosas ocurren exactamente como si la intención del legislador estuviera en matar en el espíritu de los niños todo afecto a la propia nacionalidad”; añadía que las llamadas escuelas nacionales eran “aproximadamente la peor de las imposturas que el Estado ha implantado en nuestro País Vasco” ⁹⁵.

Como otros teóricos de su tiempo, consideraba que el instruir a los niños en una lengua distinta de la suya maternal era una acción pedagógicamente contraproducente, ya que conllevaba la atrofia de la mentalidad infantil. Se suponía que esta situación afecta a unos 10.000 niños sólo en Bizkaia.

En sus visitas a los pueblos rurales, Eleizalde pudo observar que en las escuelas maestros y alumnos se ignoraban, y a pesar de convivir durante años no se habían puesto en comunicación:

“(…) Ved en los bancos de una escuela de las llamadas nacionales, en País euzkeldun, las caras temerosas y semi-idiotizadas de los pobres muchachos: no entienden lo que se les dice, la palabra castellana no despierta ninguna idea en esos cerebros; inmóviles en sus bancos, no aprenden nada, no abren la boca” ⁹⁶.

⁹⁴ En *Euzkadi* del día 19 de marzo de 1920 se publicó un resumen basado en el informe de Eleizalde con el título de “La enseñanza primaria en Bizkaia”; este resumen recogía las respuestas de los municipios vizcaínos en punto a la situación de sus escuelas: “Abadiano pide la enseñanza euskérica; Aránzazu y Arrázola dicen que la enseñanza es mala por causa del idioma; Axpe-Marzana manifiesta la necesidad de una maestra que sepa vascuence; Bermeo solicita que los maestros sean nombrados por los Ayuntamientos y que se les exija el conocimiento del idioma vasco; Berriatúa se queja de su mala enseñanza; Castillo-Elejabeitia declara que de los 84 niños que componen el censo escolar, solamente 39 asisten a las escuelas, falta en gran parte imputable a las cuestión del idioma; Ceánuri dice que la enseñanza es deficiente principalmente a causa del idioma; Derio y Dima insinúan eufemísticamente que la enseñanza es regular, debiendo entenderse esta palabra en sentido peyorativo; Ea declara que la enseñanza es regular a causa del idioma; Elorrio, Ereño y Gamiz dicen que la enseñanza es deficiente a causa del desconocimiento del idioma por los maestros; Gorocica declara regular la enseñanza, añadiendo que falta material para la enseñanza euskérica; en Jemein, la enseñanza es regular o menos; Lauquiniz y Lequeitio aseguran que la enseñanza es bastante deficiente a causa del idioma; Lezama pide maestros euskaldunes; en Marquina, la enseñanza es mala y hacen falta buenos maestros; Mendata declara que la enseñanza es mala, según confesión del mismo maestro, por no poder entenderse con los niños, y pide maestros que entiendan y hablen las dos lenguas; Ochandiano eleva quejas por el desconocimiento del idioma por parte de los maestros; Yurre dice que la enseñanza es regular a causa del idioma. Y faltan todavía las respuestas de la mayor parte de los euskaldunes”.

⁹⁵ Eleizalde, Luis de: *La lucha por el idioma propio* (Conferencias). 1919. Bilbao, págs. 194-195.

⁹⁶ *Ibidem*, pág. 197.

Se aludía también a la inutilidad de los esfuerzos efectuados tanto para aprender como para enseñar. Porque, ¿cómo se podían transmitir a un alumno ideas o conocimientos de cualquier especie si para realizarlo se empleaban palabras o frases cuyo sentido ignoraba? En consecuencia, el niño que sólo sabía vascuence al entrar en la escuela, salía de la misma sin conocer, muchas veces, lo más indispensable, y lo que es peor con la inevitable sensación de haber perdido el tiempo. Lo único que el niño sabía al dejar la escuela eran las oraciones y el catecismo, porque los había aprendido de viva voz y en euskera, en su casa y la Iglesia.

Los efectos de la falta de una debida formación cultural se harán notar después en la vida social de los pueblos, ya que éstos “no pueden entrar en el comercio de la vida con los demás pueblos en la misma amplitud e intensidad que otros lo hacen”; como añadía Landeta, la ignorancia obligaba a muchos jóvenes a permanecer de labradores toda su vida o emigrar: “Existen pueblos en Vizcaya en donde llegan al 90% las personas que se encuentran en las circunstancias dichas, y aún hemos conocido dos Anteiglesias en que la proporción era todavía mayor”⁹⁷.

Los colegios libres y religiosos no eran mejores que las escuelas nacionales en lo que respecta a la enseñanza euskérica; a juicio de Eleizalde, cometían las mismas faltas, adolecían de análogos defectos, de igual incompreensión de las necesidades reales, de la misma incapacidad de satisfacerlas:

“La Iglesia misma que en todas partes mira con cuidado preferente por la educación del pueblo, por su formación intelectual y moral, aquí en el País Vasco, parece desentenderse completamente del problema. No hemos visto todavía en Euzkadi una institución religiosa de educación popular como los Christian Brothers, de Irlanda; pero en cambio no faltan colegios religiosos –y especialmente de religiosas– que han ganado puestos de preeminencia, bien poco envidiable, entre los mataderos pedagógicos del euzkera”⁹⁸.

La cuestión del euskera en los colegios privados, un tema bastante recurrente en los escritos de Eleizalde, aparece, generalmente, en relación con lo que sucedía en países como Bélgica, Irlanda, Polonia, etc., cuyos colegios católicos y clero, adaptados al espíritu nacional, se habían convertido en unos decididos impulsores del cultivo de la lengua materna en sus respectivos centros escolares e Iglesias. En contraste con esto, los colegios dirigidos por los religiosos y religiosas del País Vasco llevaban a cabo una obra de deseuskerización casi completa de niños y jóvenes. En estos centros

“se prescinde de nuestra lengua, no se prescinde se la persigue, por su exclusión de los programas, de las lecciones, de los juegos, por los castigos que se aplican, por la nota de inculta y de mal tono de que se la reviste, mientras por todos los medios se procura introducir el español y el francés como únicas fuentes de donde nos vendrá la regeneración religiosa”⁹⁹.

En la campaña en pro de la introducción del vascuence en los colegios, tomaron también parte varios otros escritores nacionalistas, así como las instituciones culturales y la prensa, sin que se sepa, a ciencia cierta, cuáles pudieron ser sus resultados. En concreto, las

⁹⁷ Landeta, E: Opus cit., pág. 886.

⁹⁸ Eleizalde, Luis de: La lucha por el idioma propio. 1919, págs. 198-199.

⁹⁹ Cfr. el escrito de Jel-Aldé: Aberriko izkeraz ikastoletan III. *Gipuzkoarra*, 6 de febrero de 1911.

Juntas Directivas de las asociaciones “Euskal-Esnalea” y “Euskaltzale-Bazkuna” enviaron una carta a los directores y directoras de los colegios privados del País Vasco, pidiendo que, sin pretender cambiar el programa oficial de estudios, se procurara el cultivo de la música y los juegos vascos, y se instruyera “en los rudimentos de la lengua vasca a quienes no los posean, y se perfeccione en su conocimiento a los alumnos que dominen esos rudimentos”¹⁰⁰.

4. A FAVOR DE REFORMAS RADICALES

En reiteradas ocasiones trató Eleizalde de la necesidad de acometer de frente y sin tardanza el problema de la instrucción primaria. Era preciso –según decía en 1918– convertir a los centros escolares de perniciosos en útiles, y de contraproducentes en beneficiosos, a base de “reformas radicales que tiendan a adaptar esas instituciones a las necesidades vivas del País”¹⁰¹.

Si en el pasado los vascos habían mostrado muy poco interés por la educación y la instrucción de su pueblo –siendo este abandono casi total, de culpable negligencia, una de las mayores manchas de nuestra historia– los vascos del siglo XX estaban obligados a reparar esta falta, de la forma más urgente posible.

A todo trance había que conseguir la introducción del euskera en las escuelas primarias, arrancando para ello “de los poderes públicos el reconocimiento del derecho que el pueblo euzkeldun tiene a ser instruido en su propio idioma”. En este punto, considerado por Eleizalde como de vida o muerte, había que proceder con más firmeza e interés que hasta entonces, a ejemplo de los polacos que habían actuado con un inquebrantable tesón en la defensa de su escuela, manteniendo así sus diferencias lingüísticas con los rusos.

El movimiento de renovación que quería impulsar no se reducía, naturalmente, al logro del reconocimiento de unos derechos; en el difícil camino hacia la implantación de la escuela euskérica era necesario disponer de una serie de medios y recursos, tales como textos, libros y métodos, así como maestros bien formados; pero, puesto que todavía no se contaba con estos medios tan básicos, lanzó un vibrante llamamiento a las clases intelectuales y a los jóvenes escritores para que se dedicaran “a la labor difícil, oscura y urgentísima de la preparación de textos para las escuelas”. Deseando comunicarles su propia convicción, les dirigió las siguientes palabras:

“Sabed que la clave maestra de todo nuestro renacimiento es la escuela primaria: sabed que es preciso ganar la escuela primaria, porque con ella ganamos todo, y sin ella serán vanos todos nuestros esfuerzos. La labor preliminar de hoy para ganar la escuela primaria consiste en la preparación de textos, en la adaptación de métodos, en la formación de maestros. Hoy por hoy tiene infinitamente más importancia la composición de un silabario que la de un poema heroico. Nos interesa, hoy por hoy, muchísimo más la posesión de un buen texto elemental de Aritmética que la de una Metafísica. Debemos, hoy por hoy, preparar con mayor cuidado la edición de un tratado de cosas, en lengua vasca, para los niños, que la publicación de una Enciclopedia. Porque todos esos libros elementales –el silabario, la Aritmética, el tratado de cosas– son de necesi-

¹⁰⁰ Carta de las Juntas Directivas del Euskal-Esnalea y Euskaltzale-Bazkuna. *Euzkadi*, 6 de febrero de 1917.

¹⁰¹ Eleizalde, Luis de: La lucha por el idioma propio. 1919, pág. 199.

dad urgente, urgentísima; y esos otros libros superiores –el poema, la Metafísica, la Enciclopedia– no lo son tanto”¹⁰².

4.1. La Nueva Escuela Vasca

El extenso y notable artículo que escribió Landeta en *La Tarde* (1921), con el título de “Acerca de la escuela vasca”, tuvo muy buena acogida. La Academia de la Lengua Vasca, estimando en su valor el trabajo, hizo del mismo una copiosa tirada, repartiéndolo profusamente por todo el país.

Como se sabe, este artículo se escribió a iniciativa de Eleizalde, quien se dirigió a su amigo desde las páginas de *Euzkadi*, pidiéndole que expusiera su opinión sobre la escuela vasca. Tras la lectura del escrito, y una vez satisfechos sus deseos, Eleizalde señaló los dos puntos fundamentales en el que se encontraban en perfecto acuerdo él y Landeta –con cuantos pensarán con serenidad y detenimiento sobre este asunto:

“Primero: El único problema vital para un pueblo, sea el que fuere; el problema que resume todas las cuestiones de las que pende enteramente el porvenir de un país, es el de la instrucción pública, y señalando más, el de la instrucción primaria.

Segundo: El medio, el vehículo de la instrucción popular primaria de un país, el “modus docendi et discendi”, no puede ser otro que la propia lengua materna de ese país. Lo cual, evidentemente, no excluye el aprendizaje de otra lengua que se repute necesaria o meramente conveniente”¹⁰³.

Landeta y Eleizalde, que no ocultaban sus mutuas simpatías, tenían en común, entre otras cosas, su larga dedicación y preocupación por similares cuestiones educativas. A partir de 1918 ambos se encontraban trabajando en las instituciones de la Sociedad de Estudios Vascos y la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Bizkaia, desde las que trataron de estudiar y formular la función educativa de la lengua, y la configuración de un modelo educativo renovado, ofreciendo así a la sociedad vasca un plan o proyecto de escuela primaria elemental.

Ya en el Congreso de Oñate, la lengua se había visto claramente revalorizada al ser incluida en la enseñanza, como un componente indispensable de la Nueva Escuela Vasca. La actuación de S.M. el Rey, en el acto inaugural, no fue ajena a esta revalorización del idioma, ya que pronunció aquellas palabras que impresionaron agradablemente a los congresistas: “Cultivad –dijo– vuestra lengua, el milenario y venerable euskera, joya preciosa del tesoro de la humanidad que habéis recibido de vuestros padres y debéis legar, incólume, a vuestros hijos”¹⁰⁴.

Como se puede leer en las conclusiones de la Sección de Enseñanza Primaria, los ponentes de la misma lograron efectuar la formulación del bilingüismo escolar a base de distinguir dos modelos diferentes, uno para la zona euskérica del país y otro para la zona castellana. Esta fórmula pasaría después al Congreso de Guernica (1922), donde se vería ratificada en lo esencial,

¹⁰² *Ibidem*, pág. 208.

¹⁰³ “Axe”: El problema vital. *Euzkadi*, 18 de diciembre de 1921.

¹⁰⁴ Cfr., el texto íntegro del Discurso Real, en I Congreso de Estudios Vasco, pág. 884.

y se completaría con nuevos aspectos. No se concebía una escuela primaria en la que no se tuviera en cuenta, junto a la lengua, la enseñanza de la geografía y la historia del País Vasco.

Las preocupaciones teóricas de Landeta se extendieron también al estudio de la llamada Escuela Nueva y sus implicaciones en el terreno de la renovación interna de la institución escolar. La expresión Escuela Nueva, surgida como reacción a la educación tradicional, adquirió un sentido más amplio cuando, finalizada la guerra mundial, “se pusieron en evidencia importantes factores histórico-culturales no estudiados antes, y, con ellos, condiciones de la vida social y política que debían tenerse en cuenta en las concepciones educativas”¹⁰⁵.

Los altos ideales de la Escuela Nueva contrastaban, a menudo, con una realidad amargada que distaba mucho de aproximarse a lo que tanto se proclamaba; como diría Landeta, a pesar de hablar de pedagogía moderna, creación de centros de interés, adaptación al medio, etc., la obra educativa era bastante insustancial y desligada de la vida. En la conferencia dada en el II Congreso de Estudios Vascos trató acerca de lo que debía ser la verdadera adaptación de la enseñanza a las realidades del país, insistiendo también en el carácter eminentemente práctico de la escuela. “Hay que arrancar al niño –dice– de la estrechez y esterilidad libresca para ponerlo en contacto viviente con la vida”, completando el trabajo con la aplicación inmediata y concreta del conocimiento adquirido a través del estudio; pero, por encima de todo y encarnado en lo más hondo de todo esto, había que tener en cuenta “la iniciativa y la acción propia de cada niño, el desarrollo sincero de cada alma individual ante la satisfacción de su propia naturaleza”¹⁰⁶. En esta misma línea de renovación debe inscribirse su insistencia en la necesaria colaboración entre la familia y la escuela, para complementar-se en la educación del niño; opina que las reuniones de los padres y los maestros, tan normales en otras naciones, no existían aquí por la oposición del magisterio a toda intervención ajena a la escuela, y la despreocupación de los padres por la educación.

Volviendo a la historia del bilingüismo escolar, en el Congreso de Guernica confluyeron diversas experiencias bilingüistas, sobre todo, las aportadas por los representantes de los países de Gran Bretaña y Bélgica.

En los exámenes organizados en Guernica, con motivo y en relación con las ponencias de enseñanza, los niños de las Escuelas de barriada de Bizkaia hicieron ante los congresistas una verdadera exhibición de su dominio del euskera, tanto en la lectura y escritura como en los conocimientos de geografía y la aritmética: “El público quedó encantado de la seguridad con que en lengua vasca leían y escribían y contestaban a todas las preguntas aquellos niños y niñas que habían recibido en euskera su instrucción”¹⁰⁷.

Eleizalde, que tomó parte, por última vez, tanto en las sesiones de la Juntas Generales como en las de la Junta Permanente de la Sociedad de Estudios Vascos, celebradas en Guernica entre los días 9 y 16 de septiembre de 1922, no pudo estar presente, por las razones ya conocidas, en la reunión de la Junta Permanente del 21 de diciembre del mismo año, donde se presentó el interesante “Proyecto de Escuela Primaria Elemental”, elaborado por

¹⁰⁵ Ollero, Mª Isidora y Rodríguez A.: La filosofía educativa de la Escuela Nueva y la política educativa de la II República a través de la Revista de Pedagogía (1922-1936), en “Lorenzo Luzuriaga y la política educativa de su tiempo”. Diputación de Ciudad Real – Área de Cultura. 1986, pág. 226.

¹⁰⁶ Landeta, E.: La escuela primaria actual debe tender hacia las realidades de la vida de conformidad con el ambiente en que funciona. Necesidad de atender a la educación de la voluntad. Cooperación de la familia en la escuela. II Congreso de Estudios Vascos, pág. 52.

¹⁰⁷ III Congreso de Estudios Vascos, pág. 12.

Landeta; este Proyecto definía un tipo concreto de centro docente, y de paso, se constituía en una especie de síntesis del pensamiento del autor y de la propia Sociedad.

En la parte dedicada al uso de la lengua, se establecía una breve reglamentación para la instauración del bilingüismo en la escuela primaria elemental:

“Art. 1º La lengua en la escuela del País Vasco y durante todos los años de la enseñanza será la lengua vasca, cuando la lengua materna de la mayoría de los alumnos sea la vasca.

Art. 2º La enseñanza de la segunda lengua, o sea la lengua castellana, no comenzará a darse antes del grado medio del ciclo escolar.

Art. 3º La lengua en la escuela del País Vasco y durante todos los años de la enseñanza será la lengua castellana, cuando la lengua materna de la mayoría de los alumnos sea la castellana.

Art. 4º La enseñanza de la segunda lengua o sea la vasca, no comenzará a darse antes del grado medio del ciclo escolar”¹⁰⁸.

4.2. La creación de escuelas vascas

Cansado de esperar que los poderes públicos concedieran la implantación de la enseñanza primaria euskérica, Eleizalde propuso en 1918 la creación de una amplia red de escuelas propias, aún a costa de previsibles sacrificios particulares; hizo esta propuesta en el marco del Congreso de Oñate:

“Este nudo de la instrucción primaria en el País euzkeldun, es necesario soltarlo o cortarlo, como el de Gordio. No creo que consigamos soltarlo, es decir, obtener del Estado que, dejando a un lado sus ilusorias abstracciones y ateniéndose alguna vez a las realidades vivas, cambiase su sistema de educación e implantase la enseñanza primaria euskérica en el País euzkeldun. Esto sería lógico, esto sería racional y justo; pero, por lo mismo, parece poco probable. De consiguiente, lo único factible en la situación actual será cortar el nudo, es decir, organizar nosotros mismos por medio de una asociación, de una especie de “Matitse Skolska” como la de los cheques, las escuelas euskéricas. Es el único camino que veo, hoy por hoy, camino penoso, difícil, lleno de sacrificios; pero con todo ello, el único camino practicable”¹⁰⁹.

No era la primera vez que Eleizalde se refería a la fundación de escuelas vascas; por ejemplo, en el artículo titulado “Escuelas vascas” (1914), manifestaba que las dos obras más urgentes del momento eran la prensa y las escuelas, ya que sin ellas no era viable ningún intento de renacimiento nacional. Por ello, invitaba a los patriotas a aportar “una pequeña cuota mensual con el exclusivo destino a las escuelas vascas”, en la seguridad de que cundiría fácilmente su ejemplo, creando así las bases de la futura cultura patria¹¹⁰.

El citado artículo de Eleizalde era una contestación a un escrito de su amigo Dunixi, quien le preguntaba si no había llegado el momento de constituir una especie de tesoro sa-

¹⁰⁸ Cfr., el Proyecto de Escuela Primaria Elemental, en Boletín de la Sociedad de Estudios Vascos. 1923, Nº 17, pág. 19.

¹⁰⁹ Eleizalde, Luis de: El problema de la enseñanza en el País Vasco. I Congreso de Estudios Vascos, pág. 871.

¹¹⁰ “Axe”: Escuelas vascas. *Euzkadi*, 3 de mayo de 1914.

grado con destino a la fundación de escuelas vascas, “algo parecido al *penny* mensual de los campesinos irlandeses”.

No es fácil saber la influencia inmediata y práctica que pudieron tener los anteriores llamamientos, pero se puede vislumbrar que su incidencia no fue grande de cara a la formación de la pretendida asociación en pro de las escuelas vascas. De hecho el propio Eleizalde reconocía que “los vascos no sabemos asociarnos, tenemos dificultades para organizarnos”, debido al individualismo del pueblo vasco.

En este contexto se inscribe y se comprende mejor la evolución de las escuelas de la Plaza Nueva de Bilbao, fundadas en 1908 y conocidas con el nombre de Ntra. Sra. de Itziar: Por lo que sabemos, llevaron un vida bastante lánguida a causa de la falta de un apoyo real y las consiguientes dificultades económicas. Estaban regentadas por una Junta de Patronato y contaban con 4 clases en el momento de su desaparición, a la llegada de la dictadura.

Con todo, no terminaron aquí los intentos de fundar las escuelas vascas; a finales de 1921, y una vez que decayó, de forma significativa, la euforia inicial creada en torno a las Escuelas de barriada, se volvió a hablar de la asociación y de la incomparable eficacia de la iniciativa privada en el campo educativo. Esta vez, la decepción de Eleizalde tenía su origen en el comportamiento de las Corporaciones administrativas del país, que por su estructura, su modo de funcionamiento y, sobre todo, por las influencias exteriores y de tipo político a que estaban sometidas, no podían prestar “más que una precaria, intermitente y lejana cooperación en la institución de la escuela “que se necesita”¹¹¹.

Y puesto que no se podía contar con las instituciones públicas para organizar las instrucción popular, en la forma en que debía ser planteada, invitaba una vez más a los vascos patriotas a aceptar los sacrificios que la solución del problema requería; añadía que la ley dejaba margen suficiente para todo lo bueno que se quiera hacer, existiendo la posibilidad de realizar una labor inmensa cuyos resultados serían verdaderamente incalculables¹¹².

Hacia 1933 también Landeta se mostraría partidario de variar el rumbo hasta entonces seguido y emprender la marcha de la acción, estableciendo una escuela modelo de primera enseñanza, que fuera estímulo y ejemplo para otras escuelas: Se había dado cuenta de que era inútil esperar del Estado el establecimiento del bilingüismo en las escuelas, ya que “los hombres del Estado, los de ayer como los de hoy, monárquicos como republicanos, permanecen siempre sordos a nuestros derechos”¹¹³.

¹¹¹ “Axe”: El problema vital. Euzkadi, 18 de diciembre de 1921.

¹¹² Federico Belausteguigoitia, poco dado a soluciones radicales, no era partidario de emprender un proyecto de creación de escuelas, a cuenta propia. Según él, con una política de ayudas y subvenciones, muchas de las actuales escuelas nacionales se aprestarían a enseñar en euskera. Puede verse su escrito “Euskerazko Eskolak”, en “Lenengo Euskalegunetako Itzaldiak”. 1922, pág. 114.

¹¹³ Landeta, E.: El bilingüismo en la enseñanza internacional y en Euzkadi. *Yakintza*, nov-dic., 1933, Nº 6, págs. 440 y ss.

III. LA POLITICA NACIONALISTA EN LA DIPUTACION DE BIZKAIA: LAS INNOVACIONES EDUCATIVAS

1. LA AUTONOMIA DOCENTE

La campaña autonómica iniciada en 1917, dirigida por las Diputaciones vascas, tuvo lugar en un momento en que en muchas partes se advertía el resurgir de los pueblos; las manifestaciones y reivindicaciones de autonomía se desarrollaron tanto a nivel regional como nacional e internacional.

Al calor de esta ofensiva general, se creó un amplio consenso en torno a las gestiones de las Diputaciones. Los partidos políticos y las instituciones del país estaban de su lado. Antes de enviar el Mensaje al Gobierno central, las Diputaciones quisieron oír la opinión de las corporaciones municipales en este sentido; reunidos los representantes de los Ayuntamientos vizcainos en la asamblea de 9 de agosto de 1917, dieron su apoyo unánime a los planes que estaban en marcha. Los representantes de Ceánuri y Valmaseda no quisieron dejar escapar esta ocasión para mostrar su preocupación e interés por el ramo de la enseñanza, y así pidieron a la Diputación que recabase las más amplias facultades en esta materia; naturalmente, los Ayuntamientos cifraban sus esperanzas en lograr la proyectada reforma administrativa que debía dotarles de nuevas facultades en el campo educativo. Nunca se dejó de lado esta ansiada reforma mínima, aún cuando ahora la cuestión de la enseñanza se enmarca dentro del proyecto del Estatuto de Autonomía, en el que la enseñanza pasa a ser una función regional.

En el mencionado mensaje, que era un documento preparado para llamar la atención del Gobierno hacia la cuestión vasca, se solicitaba la restauración completa de los antiguos fueros, y sólo si el Poder central o las Cortes estimaran improcedente, por el momento, esta reintegración foral, se reclamaba la mayor autonomía posible. En la administración de los diversos campos, se le concedían al Estado los ámbitos referentes a las relaciones internacionales, ejército, endeudamiento público, reglamentos fronterizos y aduaneros, derecho de acuñación de moneda, fijación de pesos y monedas... Serían competencia de las Diputaciones vascas los campos de la educación, beneficencia, hidroenergía, agricultura, minería, industria y comercio.

Una mayor concreción de las aspiraciones se llevaba a efecto en el proyecto de Estatuto, tanto en lo que respecta a las funciones reservadas al Estado como las pertenecientes a la región. Entre estas últimas, se establecía en materia educativa, la de "enseñanza, instrucción elemental, superior y profesional, planes de enseñanza, redacción de programas, colación de grados, etc."¹¹⁴. Es decir, las funciones docentes en todos sus grados.

Dentro del proyecto autonómico había algunos aspectos bastante conflictivos, tales como la equiparación jurídica del euskera con el castellano, la ilimitada soberanía de los vascos en materia fiscal, la competencia en el sector de la policía, etc. También se dio la división de opiniones en el campo estrictamente educativo, entre los decididos defensores de la autonomía docente y algunos importantes contradictores de la misma. Entre los primeros se en-

¹¹⁴ Cfr. , las "Bases para el establecimiento de la autonomía vasca", en el libro de F. de Zabala: "De los fueros al Estatuto". San Sebastián, 1976, pág. 118.

contraban, por ejemplo, los ponentes del Congreso de Estudios Vascos de Oñate, en cuyas conclusiones se recogía que “es indispensable que la instrucción primaria sea organizada por el País, esto es, por las Diputaciones y los Ayuntamientos”; y se recomendaba a las Diputaciones vascas que abordaran de manera franca y total el problema docente, de forma que la instrucción primaria “en su organización técnica y administrativa, esté a cargo del País, sin intervención alguna del Estado”¹¹⁵.

Luis de Eleizalde, cuyo pensamiento en este punto coincide en muchos aspectos con lo expuesto en los Congresos de Estudios Vascos, apuntaba que la solución de los problemas derivados de la deficiente organización escolar sólo se lograría a través de la autonomía docente. Él mismo resumía sus reflexiones en los tres puntos siguientes:

“1. La condición sine qua non –a juicio del firmante– para una organización real y eficaz de la instrucción primaria en Bizkaia, consiste en la plena autonomía escolar mediante la cual pueda la Excm. Diputación, conjuntamente con los Ayuntamientos bizkainos, establecer el plan y régimen de enseñanza primaria que exigen las necesidades de este país.

2. A cambio de ese régimen autonómico, la Excm. Diputación sustituirá plena y totalmente al Estado en lo relativo a las atenciones de personal y material de primera enseñanza, en la cuantía y forma en que esas atenciones se hallan actualmente establecidas.

3. A fin de ir formando el personal docente necesario, la Excm. Diputación, bien por sí sola o bien conjuntamente con las Diputaciones hermanas que se interesen en el proyecto, llevará a realidad la creación de la Escuela Normal Libre, recabando del estado para esta institución el grado de oficialidad que le sea necesario para cumplir sus fines”¹¹⁶.

Como en la época anterior, los maestros fueron los principales adversarios de la autonomía docente; si con anterioridad a 1917 habían acordado pedir al ministro del ramo que no concediera a los municipios la facultad de nombrar maestros, suprimiendo también la concesión hecha a Navarra, en este momento trabajaron con tenacidad para que el Gobierno no cediera ante las aspiraciones autonómicas ya que la instrucción primaria y “cuanto a ella se refiera es uno de los elementos más importantes de la vida nacional. La escuela es uno de los requisitos indispensables a la existencia de la nación”. La Asociación Nacional del Magisterio no cejó en su empeño de laborar “con ahinco porque la escuela no pierda su carácter y los maestros nacionales no caigamos, de nuevo, o en la tupida red de los municipios tramposos, o en las garras de los caciques autonómicos, que serían más dañinos, mil veces, que las de los actuales oligarcas”¹¹⁷. En su campaña en pro de la escuela nacional, desarrollada a través de los órganos oficiales del Magisterio y la prensa en general, se calificaban las aspiraciones autonómicas de Cataluña y las provincias vascas como “manejos separatistas” y el problema de más actualidad y que más preocupaba a los gobernantes y a amplios sectores de la vida nacional.

¹¹⁵ Conclusiones generales, en Primer Congreso de Estudios Vascos, pág. 940.

¹¹⁶ Cfr. , el informe de Luis de Eleizalde sobre “La enseñanza primaria en Bizkaia”, 27 de agosto de 1919 (Euzkadi, 19 de marzo de 1920 y 6 de noviembre de 1920).

¹¹⁷ La Autonomía y la escuela, en “El Defensor de los Maestros”, 11 de enero de 1919. Año VII, n.º 252.

Resultaron inútiles los intentos por hacer desaparecer los motivos de inquietud y recelo de parte de los maestros, quienes estaban dispuestos a aceptar la "mayor descentralización administrativa que la Constitución consienta; pero no se permita atentar en lo más mínimo a la unidad nacional, y menos a la enseñanza, que por interés de todos ha de depender del Estado y ha de darse siempre y en todas partes en lengua española"¹¹⁸.

La campaña autonomista hacía prever un final feliz, sobre todo desde que en 1919 el político liberal Romanones creó una Comisión extraparlamentaria para elaborar un estatuto autonómico para Cataluña y otro para el País Vasco. Pero muy pronto se frustraron las esperanzas; no llegó a discutirse el proyecto en el Congreso, ya que se produjo, en ese momento, la dimisión del gobierno de Romanones, que fue sustituido por el nuevo gobierno conservador de Maura. La derecha conservadora se mostró muy centralista y no se pudo lograr el objetivo de una amplia autonomía, que había sido el punto principal de la política nacionalista durante los dos últimos años.

Este resultado adverso, que causó una profunda sensación de frustración en la base nacionalista, "dio nuevos impulsos a corrientes radicales dentro del partido"; en consecuencia, se emitieron opiniones contrarias al concepto de autonomía y al procedimiento flexible y reformista que se había establecido¹¹⁹, incluso por parte de los nacionalistas que antes habían apoyado el rumbo moderado y posibilista de la dirección del partido. En este último sentido, Eleizalde, que también se vio afectado por este ambiente de decepción generalizada, subrayó que los políticos de Madrid habían conjurado, por el momento, el "peligro autonomista", que consistía en tajar "el agujero de hoy a trueque de abrir un boquete para los quince días". En estas condiciones, y puesto que eran previsibles los resultados negativos, tachaba de ingenuas e infundadas las esperanzas de cuantos (regionalistas, autonomistas y fueristas) confiaban en obtener algo bueno de Madrid. Por último, e interpretando la autonomía como paso transitorio en el camino a la consecución de derechos más amplios, añadía que "en realidad, aquí en Euskadi hay muy pocos autonomistas. A los "moros leales" la autonomía les parece una cosa enorme; a nosotros, los nacionalistas, la autonomía más radical nos resulta una dulce e ingenua birra, una honesta patata. Nuestros corazones de patriotas aspiran a un estado de cosas que no se parece en nada a la autonomía ni al "fuerismo". La santa Independencia nacional es el ideal supremo que atrae a nuestras almas. Es también el único remedio que vemos para los gravísimos males presentes, para los aún mayores que nos amenazan en el porvenir. Es asimismo la única aspiración digna de un verdadero patriota"¹²⁰.

2. LA CREACION DE LA JUNTA DE INSTRUCCION PUBLICA

Al tomar posesión del cargo de presidente de la Diputación, en mayo de 1917, Ramón de la Sota, de acuerdo con el programa electoral y las orientaciones políticas de la agrupación nacionalista, prometió dividir su actuación en tres grandes bloques: Las obras educativas, el acrecentamiento de la riqueza y las obras económicas. En el campo educativo, se

¹¹⁸ El movimiento nacionalista y la autonomía. Los maestros debemos defender la integridad de la Patria, en "El Magisterio Español". Periódico de Instrucción pública. Madrid, 4 de enero de 1919. Año LIII, época 4ª.

¹¹⁹ Mees, L.: Opus cit. , 1992, págs. 244-245.

¹²⁰ Estas reflexiones de Luis de Eleizalde, que llevan el título de "Nuevo campo de batalla", forman parte de sus notas y escritos inéditos, conservados en el archivo familiar. Bermeo.

compremetió a aprovechar el gran movimiento existente en el país en la línea de la euskaldunización y la mejora de la educación, creando también las bases para la constitución de la Universidad vasca, y haciendo más práctica la enseñanza en las escuelas de Artes y Oficios. Con respecto a la escuela primaria, se refirió a la necesidad de llevar a cabo un cambio radical en la forma de practicar la enseñanza, sobre todo en la zona rural de la provincia, donde los niños “salen de la escuela sin saber leer ni escribir (...). Es preciso –dijo– que a esta parte de nuestra población se le enseñe en euskera; naturalmente que para ello tendremos que recabar del estado una libertad absoluta en materia de enseñanza conjuntamente con las otras Diputaciones”¹²¹. Sin duda, se tenía presente lo que había hecho por la reforma escolar la Mancomunidad de Cataluña, cuya acción se dirigió, especialmente, hacia la enseñanza primaria, la enseñanza técnica y la formación profesional de la mujer.

El 4 de octubre de 1917 se fundó la Junta de Cultura de la Diputación, con el objeto de estimular el movimiento cultural del país bajo la óptica vasquista¹²². La Junta de Instrucción Pública de la Diputación vizcaína se creó por un acuerdo de la Corporación provincial de 5 de diciembre de 1917. En la sesión de 21 de mayo de 1918 se aprobaron las atribuciones consultivas y ejecutivas para su funcionamiento y actuación.

La Junta de Instrucción Pública empezó sus funciones constituyendo su propio negociado u oficina, dedicada exclusivamente a la instrucción pública, separándose así de la Sección de Fomento de la Diputación. Redactó también un reglamento de su propia actuación, estableciendo las bases de lo que iba a ser su organización interna, sus facultades y fueros. Se pretendía crear una Junta de carácter técnico, cuyos miembros tuvieran una especial preparación para resolver los problemas de la enseñanza del país; en este sentido, se consideraba que dicha Junta no debía ser meramente asesora, puesto que esto obligaba a someter las decisiones al voto de quienes no estaban preparados para entender el alcance de estas cuestiones, y en el mejor de los casos, podrían retardar su ejecución¹²³.

La Junta disponía, como se ha dicho antes, de atribuciones ejecutivas en el campo educativo, según las bases aprobadas durante el año 1918; el resto de las bases se referían a un total de dieciséis aspectos diferentes, siendo los siguientes los más importantes:

– La Junta ostenta la representación de la Corporación provincial en sus relaciones con el Estado, las otras Diputaciones y los Ayuntamientos.

¹²¹ Archivo Administrativo de la Diputación de Bizkaia (A. A. D. V): Sesión de Diputación de 4-V-1917 (B. O. D. V. de 23-V-1917, pág. 494, nº 114).

¹²² La Junta de Cultura Vasca se dividió para su funcionamiento en las siguientes comisiones: Historia, archivos y bibliotecas; conferencias; lengua; teatro vasco; música vasca; artes plásticas; museo arqueológico; museo antropológico; y de construcción de un edificio destinado a museo de Bellas Artes. La primera Junta de Cultura Vasca quedó conformada por los siguientes miembros: Julio de Urquijo, Juan Carlos Gortázar, Benigno de Belausteguigoitia, Eduardo de Landeta, Anacleto Ortueta, Juan Mugartegui, Fernando de la Cuadra Salcedo, Alvaro Gortázar, Manuel Mº Smith, Oscar Rochelt, Gregorio Ybarra, Evaristo Bustinza y José Joaquín Sautu.

Asimismo, y a solicitud de los miembros anteriormente designados, fueron incorporados a la Junta, en junio de 1918, nuevos nombres y figuras de la cultura, en calidad de vocales, a saber: Pedro Aguado, F. de Belausteguigoitia, José Urizar, Tomás Echevarría, José Mº de Arroitajáuregui, Jose Mº de Goya, Javier de Gortázar y José Mº Basterra.

La actividad inaugural consistió en un curso o ciclo de conferencias, impartido en los locales de la Filarmónica. De enero a marzo de 1918 se dieron brillantes conferencias a cargo de especialistas en los diversos temas de la lengua vasca, el arte, la universidad etc. Entre los especialistas invitados se encontraban Luis de Eleizalde, A. Apraiz, A. Campión, Carmelo de Echegaray, R. Mº de Azkue, etc. Eleizalde trató sobre el tema: La lucha por el idioma propio.

¹²³ Cfr. , el libro de Gregorio Arrien: Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia. Diputación de Bizkaia. Bilbao, 1987, págs. 135-139.

- Está facultada para organizar toda clase de servicios de inspección y de estadísticas.
- Está facultada para la distribución e inversión de los presupuestos ordinarios y extraordinarios.
- Es misión suya el estudiar los planes y métodos de instrucción y de cultura, adaptados a las necesidades del país y a los tiempos.
- Será de sus funciones, la creación de nuevas enseñanzas, mejora y reforma o cesación de las existentes.
- Igualmente, será de su incumbencia el procurar la conservación del euskera, poniendo en práctica los medios conducentes a la misma.
- Puede nombrar maestros y profesores de los establecimientos docentes dependientes de la Diputación.
- La Junta redactará su propio reglamento de funcionamiento interno.

Según este reglamento interno, la Junta se componía de dieciséis miembros, diez de los cuales debían ser diputados y seis personas ajenas a la Diputación; los primeros miembros componentes fueron los siguientes: Como diputados, Ramón Mª de Rotaache, Félix de Landáburu, Mariano de la Torre, Luis de Urrengoechea, Vicente de Ibarra, Juan Francisco Tierra, José Mª Garay, Cosme de Elguezabal, Manuel de Eguileor, y como vocales vecinos Eduardo de Landeta, Evaristo de Bustinza, Juan Bautista Egúzquiza, Federico Belausteguigoitia y Alfredo Acebal. Luis de Eleizalde, que había renunciado a su puesto de vocal, estuvo presente en la Junta como inspector de los establecimientos dependientes de la Diputación.

Tanto el presidente de la Junta, que debía ser un diputado, como el resto de los vocales serían nombrados por la Diputación.

En cuanto a sus reuniones se comprometía a tener tres sesiones por mes, y unas sesiones extraordinarias sin número y fechas fijos.

En tanto que se mantuvieron íntegras las atribuciones ejecutivas de la Junta, eran de su exclusiva responsabilidad todas las acciones educativas, y la Diputación se limitaba a darse por enterada y poner en práctica sus acuerdos; estas atribuciones fueron ratificadas en la sesión de la Corporación provincial de 5 de mayo y 29 de agosto de 1919. Con todo, no existía un acuerdo total entre los diputados en relación a esta aprobación de las atribuciones ejecutivas, ya que, con ello, –se decía– se estaba privando a los diputados del ejercicio de las funciones propias de su cargo. A partir del mes de abril de 1921 desaparecieron las facultades ejecutivas, actuando, en adelante, como una simple Junta consultiva. Desde esta fecha, desaparecieron también los vocales vecinos, quedándose conformada sólo por los miembros diputados. Estas reformas en el funcionamiento de la Junta se dieron en el contexto de los sucesivos cambios producidos en la composición de la Diputación y su política educativa.

Eduardo de Landeta, uno de los vocales que más había participado en las manifestaciones educativas derivadas de la misma, hizo a mediados de 1919 un resumen de la labor realizada hasta entonces:

“ (...) Desde el 30 de abril de 1918 al 31 de julio de 1919 ha celebrado veintiséis reuniones y adoptado en ellas más de 260 acuerdos, entre otros y previa visita y repetidas conferencias, la construcción de edificios escolares en Lauquíniz, Plencia, Mendata

e Ibarri, el de la Normal Libre de Maestros de Amorebieta, creación de Cátedras de vascuence en la Normal de Maestras de Bilbao y en Baracaldo; diversas visitas de inspección a diversos pueblos, inspeccionando las Escuelas de Artes y Oficios e informando sobre la situación de las mismas; confección de estadísticas relativas al estado de la enseñanza en Vizcaya (datos total y absolutamente ignorados hasta entonces por la Excm. Diputación), ha conseguido reunir hasta cuarenta escuelas primarias desparramadas por toda Vizcaya subvencionadas por la Junta para la enseñanza euskérica y a las que debe visitar, etc., etc.; además se ha encargado del despacho, trámite y examen de cuentas y resolución de todos los asuntos que, de algún modo, se relacionan con la Instrucción Pública.

Ha hecho un completo estudio de la situación que actualmente ocupa Vizcaya con respecto a la instrucción primaria en ella existente señalando los medios que estimaba convenientes para normalizarla y mejorarla; estudiando igualmente e informando acerca de los derechos que asisten a Vizcaya para recabar del Estado la facultad para hacer propuesta unipersonal en el nombramiento de sus respectivos maestros, asistiendo una delegación de la Junta a las conferencias que, sobre el particular, tuvieron las Diputaciones hermanas siendo su informe y estudio elogiado y aprobado en todas sus partes.

Hizo un estudio completo con programas, horarios, etc., etc. de una Escuela Libre Normal de Maestros ya que consideraba que el maestro es la base fundamental de la educación¹²⁴.

Conviene señalar que la anterior cita forma parte de un amplio escrito de contestación a las observaciones o cargos formulados por el diputado Luis de Aranguren, quien acusaba a los nacionalistas de haber procedido a la designación de personal superfluo, originando con ello dispendiosos gastos para el erario provincial¹²⁵. Tras aclarar uno a uno todos los puntos, Landeta trató de probar la necesidad de los nombramientos efectuados por la Junta, mostrando también la eficacia de esta institución en la mejora de la enseñanza. El personal empleado en el negociado de instrucción pública se reducía en 1919 a un inspector (Luis de Eleizalde), un secretario (José de Bengoechea) y un escribiente (Cipriano Cenitagoya)¹²⁶.

3. LAS ESCUELAS EUSKÉRICAS

Como se ha escrito en alguna ocasión, la Diputación de Bizkaia carecía de facultades especiales y privativas en materia de enseñanza tanto primaria como superior, si bien como derivación del régimen de Concierdos Económicos, y a base de acuerdos efectuados entre las Diputaciones vascas y el Estado era misión de estas Diputaciones satisfacer al Estado las cantidades que por atenciones de primera enseñanza pagaban los Ayuntamientos, desde el año 1901.

¹²⁴ A. A. D. V.: Interpelación del diputado D. Luis de Aranguren sobre la actuación de la Excm. Diputación durante el bienio 1917-1919, referente a instrucción pública y réplica del vocal de la Junta, D. Eduardo de Landeta a la interpelación. 1919, carp. 1. 076, exp. 15.

¹²⁵ La política cultural y educativa nacionalista se convirtió en el blanco preferido de diversas fuerzas políticas, sobre todo de la derecha monárquica. A este respecto, pueden verse las ideas vertidas en el folleto titulado: "La administración provincial en manos de los nacionalistas". Publicación de la Liga de la Acción Monárquica de Vizcaya. 1919, págs. 19-22.

¹²⁶ Con el tiempo, el negociado de la Junta de Instrucción Pública sufriría un extraordinario desarrollo, no tanto en cuanto al personal empleado en el mismo, que variaría bastante poco, sino en cuanto a los servicios prestados desde su oficina; el personal era bastante limitado: Hacia 1930 constaba el negociado de un inspector jefe, un subjefe, un oficial, un auxiliar y un escribiente. La labor que se desarrollaba, en cambio, tenía relación con la Universidad Vasca, Instituto, Escuelas de Artes y Oficios, Ingenieros Industriales, Escuelas de Náutica, clases de euskera, clases de taquigrafía, además de toda la organización, el personal y el régimen de inspección de las Escuelas de barriada.

Dado el monopolio docente ejercido por el Estado, y con el objeto de abordar directamente el problema de la lengua en la escuela, a la Junta de Instrucción Pública le quedaba la posibilidad de seguir una de las dos vías siguientes: Podía promover la creación de escuelas libres, haciendo uso de las facultades que otorgaba, al respecto, la legislación vigente, o trataba de subsanar las deficiencias de la enseñanza oficial, subvencionando a los centros docentes elementales existentes o que se implantaran, siempre que éstos se adecuaran a las características del país y las condiciones de los escolares. La Junta se decidió, por el momento, por esta segunda vía y para su desarrollo redactó una serie de bases, que fueron aprobadas por la Diputación en la sesión de 26 de julio de 1918.

En términos generales, para recibir dicha subvención las instituciones escolares debían estar informadas “del doble espíritu religioso y patrio”, siendo “necesariamente católicas, y en su plan de enseñanza y educación se inspirarán en el modo de ser, ocupación y tendencias del pueblo vasco”¹²⁷.

En otra de las bases se indicaba que la Junta no pensaba intervenir en la dirección, planes y métodos de los centros, pero exigía como correlación a las ayudas concedidas una determinada enseñanza, a saber: en las zonas del país donde fuese dominante la lengua vasca, se debía dar una instrucción euskérica más o menos amplia, según las circunstancias apreciadas por la Junta, “sobre un minimum que consistirá en lectura, escritura, rezos, cantos y nociones de aritmética en lengua vasca”; en la parte del país donde el castellano fuese el idioma dominante, se enseñaría la lengua vasca, su lectura, escritura y cantos, dando el resto del programa en castellano.

Como se verá en su lugar, la futura organización de las Escuelas de barriada se ajustará, básicamente y en esencia, a este reglamento elaborado por la Junta de Instrucción Pública.

La subvención era de 3,50 pts. por mes y alumno, cuando la escuela tenía una sola clase a la que asistían menos de 25 alumnos; si en la clase había un número superior a los 25 alumnos, pero sin sobrepasar de 40, la subvención se reducía a 2 pts.

Naturalmente, el reglamento reservaba a la Junta el derecho de revisión del libro de matrículas y la verificación de exámenes que permitieran comprobar los resultados de la enseñanza subvencionada.

Fueron muchos los centros docentes que solicitaron y obtuvieron las ayudas en cuestión: en los documentos de la época se habla de unos 40, si bien no se especifican los nombres de todos los lugares y escuelas que pidieron la implantación de la enseñanza euskérica. En concreto, se conocen las solicitudes presentadas por los maestros nacionales de Usánsolo (Galdácano), Ceánuri, Ubidea, Villaro, Dima, Orduña, Cenarruza, Abadiano, Busturia, Guecho, Nachitua, Gallarta, Amorebieta, Navárniz, Múgica, Deusto, Echévarri, Górliz, Abanto y Ciérvana, Plencia, Guizaburuaga, Meñaca, Gorocica, Cortézubi, Carranza, Valmaseda, Sestao, Gueñes etc.

Como en otros aspectos de la vida educativa y cultural del país, no faltaron algunos prejuicios respecto a las escuelas de euskera, tachándolas de servir como medio para hacer política nacionalista, de una manera más o menos embozada; en ocasiones, también se habló de su poca utilidad¹²⁸. A pesar de ello, siguieron funcionando hasta que la construcción de nuevas escuelas en las zonas rurales de Bizkaia hizo innecesaria su presencia.

¹²⁷ A. A. D. V.: Bases para la subvención a las escuelas primarias (B. O. D. V. de 4-VI-1920).

¹²⁸ El diputado A. Pisón decía estar “convencido de la poca utilidad de las Escuelas euskéricas establecidas y que quieren establecerse, y digo esto porque en el distrito encartado ni saben vascuence ni quieren aprenderlo; de

3. 1. Los centros de enseñanza superior y la Normal Libre de maestros

Vamos a ocuparnos, a continuación, de la interesante moción del diputado Gallano sobre la creación de centros de enseñanza superior en Guernica, Marquina, Durango y Valmaseda; fue aprobada por la Diputación el 9 de diciembre de 1920, en un momento en que en Bizkaia había ya unas dieciséis escuelas de Artes y Oficios, que costaban a la Diputación y a los Municipios de los lugares en que aquellas funcionaban 262.705,70 pts. anuales. La enseñanza de estos últimos centros no tenía un carácter oficial.

Había también, paralelamente, diversos establecimientos de enseñanza superior, como el Instituto, Escuela de Comercio, Escuela Normal de Maestras, Escuelas de Náutica, Escuela de Capataces de Minas y de Ingenieros Industriales; la organización y régimen interno de estos centros eran obra y facultad exclusiva del Estado, si bien Bizkaia invertía en su sostenimiento la importante suma de 337.218,22 pts.¹²⁹.

La Moción Gallano tenía como finalidad la de impedir “que en ningún caso y bajo ningún pretexto grupos más o menos numerosos de ciudadanos vivan en la imposibilidad de frecuentar centros de enseñanza”; se quería hacer asequible el desembocar en la enseñanza superior a todos los que demostraran aptitud, vocación y capacidad, tras finalizar los estudios en la escuela primaria¹³⁰.

Para el establecimiento de los centros en cuestión era indispensable que los Ayuntamientos respectivos se comprometieran a facilitar gratuitamente el local necesario y el material de enseñanza. Se pedía también a las instituciones locales una serie de datos acerca de las características económicas y sociales de la comarca y la dirección de la juventud tras los estudios primarios, para acertar en la orientación y carácter que debían tener los futuros centros; se pensaba que éstos, lejos de sujetarse a un plan único y común, tenían que acomodarse a las necesidades y perspectivas de cada zona. Así las comarcas industriales debían contar con escuelas de industrias, dotadas de medios en relación con su fin propio, formando sin embargo parte de una unidad orgánica cuyo eje lo constituiría la Escuela Industrial de Bilbao, a la que quedarían incorporadas en su funcionamiento.

El plan proyectado fue enviado, en su momento, a los Ayuntamientos de Guernica, Valmaseda, Marquina, Durango, Galdácano y Yurre; los representantes de Guernica y Galdácano fueron los que más rápidamente contestaron, interesándose por hacer realidad en sus Municipios el contenido de la propuesta.

manera que resulta un gasto inútil el que allí se haga. En los demás distritos de Vizcaya no es necesaria la Escuela de euskera, puesto que desde que nacen saben el vascuence...” (sesión de Diputación de 18- XII-1919; B. O. D. V. de 20-IX-1922).

¹²⁹ El sostenimiento de la enseñanza superior oficial organizada en edificios propiedad de los Ayuntamientos o de la Diputación, o de ambas entidades a la vez, costaba a Bizkaia lo siguiente, en 1919:

– Instituto de 2ª enseñanza	36.202,32 pts.
– Escuela de Comercio	18.280 “
– Escuela Normal de Maestras	52.175,84 “
– Escuela de Capataces de Minas	21.359,06 “
– Escuelas de Náutica	50.000 “
– Escuela de Ingenieros Industriales	159.203 “
TOTAL	337.218,22 “

¹³⁰ A. A. D. V.: Moción del diputado Gallano proponiendo la creación en Durango, Marquina, Guernica y Valmaseda de un centro docente de enseñanza superior. Carp. 957, exp. 17.

Luis de Eleizalde fue el encargado de elaborar el plan de estudios, dentro de las limitaciones que establecía la citada moción en cuanto al número de profesores a contratar, que debían ser tres para cada uno de los centros; dadas las circunstancias de Guernica y sus inmediaciones los contenidos generales debían tener en cuenta aquí las direcciones agrícola, industrial, comercial y marítima, que habían sido indicadas en la respuesta al cuestionario previamente enviada a aquella villa.

Aunque con cierta lentitud, la tramitación de los centros de Guernica y Galdácano siguió adelante, a lo largo del año 1922; en el caso de Guernica, incluso aprobó la Diputación, a principios de 1923, la subvención de 45.000 pts. para las obras de construcción. Sin embargo, todo quedó ahí y no se pudo llevar a cabo la proyectada obra. Al parecer, la razón de esta paralización debe encontrarse en el cambio de política educativa producida en ese momento.

Similar decepcionante final había tenido, dos años antes, el proyecto de una Escuela Normal Libre de Maestros, ideado también con gran entusiasmo para solucionar el problema de la falta de maestros.

Existía en Bizkaia, desde principios del siglo XX, una Escuela Normal de Maestras, que siempre contó con unas difíciles condiciones de espacio y de locales. Con el paso de los años, esta situación se constituyó en un problema permanente de la institución, dado el enorme incremento del alumnado. Aparte de estas cuestiones, se discutía, a la altura de estos años, la capacidad de las Normales existentes para formar los maestros que el país necesitaba, y los pedagogos proponían varios medios para elevar el nivel de preparación cultural del personal docente, y perfilar su adaptación para la enseñanza en el País Vasco. Entre otros elementos, se echaba de menos en el cuadro general de materias a estudiar la enseñanza del euskera.

Para subsanar, de alguna manera, la falta de una enseñanza bilingüe en la Escuela Normal de Maestras de Bizkaia, la Junta de Instrucción Pública acordó, en 1918, extender a la misma el conocimiento de la lengua vasca, creando para ello una cátedra de euskera a cargo de la Diputación; dicha cátedra, de carácter gratuito, público y voluntario, atendió a un número bastante elevado de alumnas, entre veinte y treinta por curso, y funcionó en la Normal hasta finales de 1923.

Los miembros de la Junta no estaban satisfechos con la Normal existente, su orientación y sus planes de enseñanza; por eso, apoyaron en 1918 la creación de una Escuela Normal Libre, un proyecto elaborado por Landeta en su primer esbozo; fue aprobado el mismo año por la Diputación.

En su amplio proyecto, Landeta había pensado en todo. Había estructurado la cuestión de las finalidades y objetivos, los planes de enseñanza, el emplazamiento del nuevo edificio y el presupuesto final total. Entre las principales características que tendría esta Escuela Normal Libre estaban las siguientes:

– Se consideraba básica la formación integral del maestro y para ello se creía esencial la convivencia continua en la Escuela durante la carrera, de profesores y alumnos, en una especie de semi-internado, siguiendo en esto el modelo del sistema inglés.

– El nervio principal de la Nueva Escuela Normal sería el de formar maestros adaptables a lo que el país requiere, en posesión de un conjunto de conocimientos con arreglo al nivel cultural de la época. Para ello, se pensaba en una buena remuneración de los futuros maestros.

– En lo que respecta al programa, aparte de las materias exigidas por el Estado, se añadían varias suplementarias, como la geografía e historia del País Vasco y la lengua vasca.

– En resumen, se proponía conseguir los siguientes aspectos: “Aumento de conocimientos, aumento de tiempo para su estudio, mejor organización pedagógica, adaptación a las necesidades vascas y un espíritu más educador”¹³¹.

Se habían adquirido ya los terrenos para su emplazamiento en el término municipal de Amorebieta, efectuándose, incluso, los planos de la futura construcción; pero, como se ha indicado antes, la obra se detuvo, de forma definitiva, en 1921, fecha en que también llegaron a paralizarse muchos otros asuntos, como se verá más tarde.

3. 2. La Escuela de Náutica de Bilbao y la Universidad Vasca

El 16 de septiembre de 1919 la Diputación de Bizkaia acordó establecer en Bilbao una Escuela de Náutica, recabando del Estado, para ello, el reconocimiento oficial de la misma y que no dependiera directamente del Ministerio de Instrucción Pública; al igual que funcionaban ya las Escuelas de Náutica de Bermeo, Lequeitio, Plencia y Santurce, por una disposición dictada en 1915, se pretendía que la futura Escuela de Náutica de Bilbao dependiera, como aquéllas, de una Junta de Patronato que fuera soberana en el régimen y funcionamiento de la institución, nombramiento y separación del profesorado, señalamiento de sueldos etc.¹³². Todos los gastos correrían a cargo de la Diputación, quedando reservado al Estado el derecho de expedir los títulos profesionales, previo examen por funcionarios por él nombrados.

Como se subrayaba en los informes y artículos periodísticos del momento, la Diputación deseaba colocar al citado centro docente en el nivel que le correspondía por la importancia de la industria naviera de la capital vizcaína; para ello, y aparte de dotarle de adecuado material de enseñanza, se pretendía agregar a los programas oficiales una serie de asignaturas necesarias para capacitar un personal apto, en consonancia con las exigencias del desarrollo del comercio y la navegación.

“La Escuela de Náutica que la Diputación desea crear en Bilbao, y por cuya fundación ha abogado ante el señor Ministro, satisfaciendo esa Corporación todos sus gastos, se pretende sea una Escuela verdad, teórica y práctica, que esa es la vida, y que, por el solo hecho de haber cursado en ella y aprobado sus programas, resulte una garantía de sólida suficiencia en todas partes”¹³³.

¹³¹ Arrien, G.: Opus cit. , 1987. págs. 124-125.

¹³² La proyectada Junta de Patronato de la Escuela de Náutica de Bilbao estaría conformada de la siguiente forma: Presidente, el de la Diputación; vicepresidentes, el señor comandante de Marina y el presidente de la Junta de instrucción pública; vocales, el director de la Escuela, el director del Instituto general y técnico, tres miembros de la Junta de Instrucción Pública de la Diputación, un representante elegido por los capitanes, pilotos y maquinistas en ejercicio de la Marina mercante, el presidente de la Cámara de Comercio de Bilbao, el presidente de la Junta de Obras del Puerto de Bilbao y el presidente de la Asociación de navieros; y como secretario, el de la Junta de Instrucción Pública de la Diputación y el que lo fuera de la Escuela de Náutica proyectada.

¹³³ Landeta, E. de: La Escuela de Náutica de Bilbao y el Sr. Balparda... y algo más. *La Tarde*, 9 de junio de 1920.

A finales de 1919 se trasladó a Madrid una comisión de diputados especialmente nombrada por la Diputación para obtener un pronto reconocimiento oficial de dicha Escuela de Náutica; Luis de Eleizalde formó parte de esta comisión, en representación de la Junta de Instrucción Pública.

Durante su estancia en Madrid, que se alargó cerca de un mes, Eleizalde escribió varias cartas a su amigo Landeta, dándole cuenta detallada de todos los pasos dados, referentes, fundamentalmente, a las visitas realizadas al negociado de Institutos y Escuelas de Comercio y de Náutica, y los encuentros mantenidos con los máximos responsables de la Administración pública.

Para facilitar lo más posible el logro del objetivo propuesto, la Diputación se dirigió a los representantes vascos en Cortes, pidiéndoles su apoyo y ayuda; en este sentido, Indalecio Prieto se mostró muy atento en todo momento, y acompañaría a los comisionados en sus diversas gestiones, preparando incluso la entrevista oficial con Prado y Palacios. Sin embargo, fue bastante negativo el comportamiento de Gregorio Balparda, a juzgar por lo que escribió Eleizalde el 18 de noviembre de 1919:

“ (...) Ayer por fin me vi con el señor Sanromán, jefe del negociado, quien conocía ya el asunto de Náutica, me comunicó buenas impresiones respecto del mismo y me indicó fuera a ver al Ministro y al Presidente del Consejo de I. P. En vista de ello, anoche avisé a Prieto para que este mediodía nos acompañase. Estando esperándole en el hall del hotel, los comisionados han hablado con el señor Balparda quien se ha negado en absoluto a secundarles en estas gestiones de la Escuela de Náutica, "a causa de mi presencia (textualmente) en la comisión"; de suerte que si se ha de recabar la valiosa cooperación de ese señor, deben ustedes comenzar por reformar la Junta de I. P. , despidiéndome suavemente de ella”¹³⁴.

Lo que parecía relativamente fácil en un primer momento, con el paso de los días se fue convirtiendo en algo imposible de conseguir; la correspondencia de Eleizalde refleja claramente las dificultades encontradas en sus gestiones y el progresivo desaliento de los comisionados. A la sensación de fracaso se unió más tarde el cansancio producido por la obligada prolongación de su estancia en Madrid, mucho más allá de lo inicialmente previsto. A pesar de sus impresiones pesimistas, Eleizalde siguió trabajando y moviéndose hasta el último momento; al parecer, no todos los comisionados pusieron el mismo interés en los asuntos encomendados¹³⁵.

En una de sus últimas cartas desde la capital de España, se refería a las objeciones de tipo político que se presentaban para lograr lo que se buscaba:

“ (...) El asunto está ya en el Consejo y mañana, jueves, en la permanente se designará el ponente. A Vegas le parece el asunto favorable para todos; únicamente teme (no por él, sino por otros) el aspecto "político" de la cuestión. Aquí tienen, todos, un miedo cerval al separatismo. A mi réplica de que la Cosmografía es internacional, y no se presta a derivaciones de doctrina política, contesta que no temen a la materia, sino al personal (...). Vegas me ha vuelto a decir que no habla por sí mismo, sino adelantando la objeción que otros pueden presentar, etc...”¹³⁶.

¹³⁴ Landeta, uno de los más interesados en que el proyecto de la Escuela de Náutica saliera adelante, siguió con interés todas las gestiones que se hacían en Madrid, a este respecto; en su archivo particular se han conservado las cartas escritas por Luis de Eleizalde.

¹³⁵ Como escribía Eleizalde, "los otros de la comisión, salvo excepciones, más parecen preocuparse de las os-tradas (sic) que de los asuntos encomendados. ¡Pobre Bizkaia!" (Carta a Landeta, 19-XI-1919).

¹³⁶ Carta a Landeta, 10-XII-1919.

La Diputación no pudo ver, finalmente, colmados sus deseos y no consiguió el reconocimiento de la Escuela de Náutica de Bilbao. Landeta no dudó en atribuir una gran parte de este fracaso a la oposición del diputado por Valmaseda, Gregorio Balparda, que formaba parte del grupo político del entonces ministro de Instrucción Pública.

Según Balparda y sus correligionarios, dicha Escuela constituía una maniobra político-separatista¹³⁷.

3. 2. 1. La cuestión de la Universidad Vasca

Durante el primer tercio del siglo XX abundan los proyectos en pro de una Universidad Vasca.

“Desde que en 1914, varios concejales del Ayuntamiento de San Sebastián presentaron una moción solicitando a su Municipio la creación en San Sebastián de un Centro Universitario Oficial, hasta que en 1936 se creó, de hecho, una facultad de Medicina en Bilbao, habían pasado varias fechas en las que había vuelto a resucitar el tema. Aparte, varias instituciones como la Sociedad de Estudios Vascos y la misma Corporación municipal de Bilbao habían tomado la iniciativa, en su día, en pro del mismo proyecto; sin olvidar los esfuerzos, en este mismo sentido, de personalidades como Angel de Apraiz, L. de Eleizalde y F. de la Cuadra Salcedo, etc. , quienes a través de sus escritos y conferencias mantuvieron vivo el interés por un centro superior de estudios”¹³⁸.

Por lo que respecta al pensamiento de Eleizalde en este punto, se puede asegurar que fue uno de los primeros impulsores del proyecto de la Universidad Vasca. Refiriéndose a los orígenes de la idea, manifestó, en 1914, que los nacionalistas muchas veces habían pensado en este asunto, “esperando que surgiera de un momento a otro la idea de nuestra Universidad, deseando que el proyecto se iniciara fuera de nuestro partido” para prestarle todo el apoyo necesario cuando el caso llegase. Pero como veían que “nadie se acuerda, que nadie se ocupa, que, por las trazas, a nadie merece interés”, decidieron lanzar la idea, aunque preveían que, por proceder de su campo, pudiera ser desestimada en ciertas esferas políticas y corporaciones existentes en el País Vasco¹³⁹.

Al no contar Euskadi con una universidad, los estudiantes se veían precisados a trasladarse a las universidades españolas, sobre todo a Valladolid y Zaragoza, con los consiguientes altos costes económicos y los peligros morales para sus vidas; encima, la preparación intelectual recibida en estos centros, lejos de ser sólida, vasta, esmerada y exquisita, era más bien mala y la educación “es todavía mucho peor”.

Tras dar a conocer sus ideas acerca de la institución universitaria en general, Eleizalde proponía la creación de la Universidad Vasca con profesorado vasco, “bajo el alto patronato de las Diputaciones vascas mancomunadas a este efecto”. Apelaba también a la iniciativa

¹³⁷ Landeta no fue el único en acusar a Gregorio Balparda de ofuscación política en el asunto de la Escuela de Náutica; la misma Diputación de Bizkaia, en la que concurrían toda clase de ideas políticas, acordó unánimemente, en su sesión de 3 de noviembre de 1920, mostrar disgusto por la actuación de Balparda y Gandarias, aprobando al mismo tiempo la gestión de la Junta de Instrucción Pública.

¹³⁸ Arrien, G.: Opus cit. , 1987, págs. 125-126.

¹³⁹ “Axe”: La mancomunidad vasca para la Universidad Vasca. *Euzkadi*, 22 de febrero de 1914.

privada y a la acción de los ricos para que la juventud pudiera recibir toda la instrucción necesaria sin salir de su país¹⁴⁰.

El establecimiento de un centro de enseñanza superior era, a su juicio, uno de los intereses vitales del país y consideraba inaplazable su creación, si se quería contar con una educación viva y eficaz; pensaba que el hecho de tener la Universidad era la clave de todo el sistema escolar y el mejor medio para solucionar el problema de la enseñanza primaria:

“ (...) si queremos poseer buenas escuelas primarias y secundarias, buenas academias y colegios, menester es que tengamos primero una buena Universidad. El progreso científico y literario viene de lo alto, como el sol ilumina las cumbres antes que los valles. En la Universidad se estudia mejor que en ninguna parte la ciencia y el arte de la educación, con su historial y sus diversos métodos”¹⁴¹.

Aparte de la anterior función, la institución universitaria debía ser también el nexo espiritual del país, agrupando y coordinando los esfuerzos espirituales individuales que “por la cultura del País y para el mejor servicio del mismo estamos dispuestos a emprender”. Estas últimas ideas las desarrolló en el Primer Congreso de Estudios Vascos (1918), donde también se refirió a la finalidad de la Universidad; según él, esta institución debía ser “una selección de unos pocos espíritus, los mejores, los más fuertes, los más abnegados”, y la mansión propia de “los estudios desinteresados, el terreno de cultivo de la ciencia por ella misma con abstracción de todo fin utilitario”; para la vulgarización de los conocimientos científicos y su aplicación existían ya otras instituciones (escuelas de artes y oficios, de agricultura, de comercio, de ciencias aplicadas, establecimientos técnicos de todas clases)¹⁴². En esta misma línea, consideraba secundario el tema de los edificios, los reglamentos, las rentas y demás cuestiones; lo esencial era contar con un alto principio espiritual que sirviera de guía, “un ideal vivo que realizar, un gran objeto moral que cumplir”. En resumen, el objeto de “la Universidad no es, pues, exclusivamente, la formación de profesionales en medicina, en jurisprudencia ni en ciencias. Este será un objeto secundario. La misión de la Universidad es más alta, es verdaderamente augusta. Consiste en congregar a los hombres eminentes en las diversas ramas del saber, para que continúen desarrollándose a sí mismos y sean, por consiguiente, capaces de promover el desarrollo de otros. La universidad deberá, por ende, proporcionar una cultura completa, no solamente intelectual, porque sería proceder con la más grave de las equivocaciones ocuparse solamente de multiplicar conocimientos intelectuales, olvidando que la verdadera grandeza del hombre depende casi exclusivamente de la energía moral”¹⁴³.

Para terminar este apartado sólo nos resta analizar brevemente el pensamiento de la Sociedad de Estudios Vascos en punto a la Universidad Vasca. En el Congreso de Oñate se recogía, en una de sus conclusiones, la necesidad de su creación, por razones sociales, científicas y económicas; estas ideas fueron ampliadas y matizadas en los siguientes Congresos

¹⁴⁰ Leoncio de Urabayen hizo también “Un llamamiento a la riqueza que tiene corazón” (1919), con el objeto de hallar la necesaria ayuda para elevar el nivel cultural del pueblo, a través de la creación de unas cuantas instituciones culturales (fundación de laboratorios dedicados al cultivo de la ciencia y la investigación, premios a los maestros, implantación de una escuela prevocacional, escuelas de profesiones, casa de niños, bibliotecas públicas, etc.)

¹⁴¹ “Axe”: Algunas ideas acerca de la Universidad vasca *Euzkadi*, 12 de abril de 1914.

¹⁴² Eleizalde, Luis de: El problema de la enseñanza en el País Vasco. I Congreso de Estudios Vascos, págs. 872-873.

¹⁴³ *Ibidem*, págs. 873-874.

de la misma Sociedad¹⁴⁴. En el Congreso de Guernica (1922) se estudió detenidamente el proyecto de Estatuto en el que se contenían soluciones a los problemas que el establecimiento de la Universidad podría ofrecer. De aquí saldrían después las llamadas Bases sobre el problema universitario en el País Vasco; a través de doce bases se establecían aspectos tan importantes como su localización, su estatuto particular y las materias y organización que comprendía.

Por lo que respecta a la localización de la Universidad, que sería uno de los puntos más controvertidos, la Sociedad de Estudios Vascos apuntaba que no debía estar localizada en un punto determinado del País Vasco, sino que podría estar repartida por diversas provincias, bajo un estatuto y dirección comunes y dentro de una unidad general. La Universidad vasca había de considerarse como una organización de todos los centros docentes de grado superior, existentes y que se crearan en el país, pudiendo además dicha organización relacionarse, mediante convenios especiales, “con aquellos centros que pretendan colaborar con la Universidad, sin sujetarse de un modo absoluto al Estatuto y Dirección de ésta”¹⁴⁵.

En cuanto a la intervención estatal en la enseñanza universitaria y el régimen a instaurar, estimaba la Sociedad que dicha intervención debía limitarse a las funciones inspectoras, tutoriales y supletorias de la iniciativa particular. Es decir, que la Universidad debía ser autónoma y libre, distinta de la Universidad del Estado.

Una de las bases se refería también al carácter científico de la institución universitaria, que debía tener una finalidad educativa y social; citando a Eleizalde, se añadía que, lejos de limitarse al exclusivo objetivo de formación de profesionales, había de ser un organismo capaz de congregar a hombres eminentes en los diversos campos del saber.

Finalmente, la base séptima indicaba que la Universidad abarcará todas las facultades llamadas clásicas y “cuantos estudios de ciencia pura o aplicada y de Bellas Artes en su grado superior sean requeridos por las necesidades culturales y materiales del País”; así mismo, prestará una atención particular a la formación “del Magisterio y todas aquellas enseñanzas que puedan contribuir al establecimiento de nuevas aplicaciones del trabajo”¹⁴⁶.

Las gestiones por la Universidad seguirán durante la II República y, por fin, el 18 de noviembre de 1936 el Gobierno Provisional de Euskadi creará la Universidad Vasca, con la facultad de Medicina localizada en Bilbao.

¹⁴⁴ A raíz del R. D. de 1919, que establecía un cierto género de autonomía en las Universidades del Estado, parecía que se abría una puerta para conseguir la realización del anhelo cada vez más apremiante de la Universidad vasca; pero esta puerta se cerró con la cláusula del Proyecto de Ley de Autonomía de las Universidades, según la cual para crear una nueva o para otorgar este rango a una fundación ya existente se exigía una ley especial, requisito muy difícil de conseguir.

Durante su estancia en Madrid, a finales de 1919, Eleizalde trabajó, junto con otros comisionados, para que la Comisión designada en el Senado rechazase la citada cláusula. En el mismo sentido, y con igual resultado negativo, enviaron las Diputaciones Vascas una exposición a la misma Comisión del Senado Informadora sobre dicho Proyecto de Ley.

De similar manera se frustraron las gestiones realizadas en 1921, a raíz de la presentación a las Cortes del Proyecto de Ley de Autonomía Universitaria.

¹⁴⁵ Memorias y bases para la resolución del problema universitario en el País Vasco. 1923, págs. 4-5. Sociedad de Estudios Vascos.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pág. 6.

4. LUIS DE ELEIZALDE, INSPECTOR DE LOS ESTABLECIMIENTOS DOCENTES DEPENDIENTES DE LA DIPUTACION DE BIZKAIA

La Junta de Instrucción Pública acordó, en su sesión de 5 de noviembre de 1918, proceder al nombramiento de un inspector para que se hiciera cargo de la dirección de todos los centros docentes dependientes, de algún modo, de la Diputación. La creación de este puesto se justificaba con las siguientes razones: de una parte, las instituciones educativas sostenidas con generosidad por la Corporación provincial no rendían el esfuerzo que de ellas cabía exigir y desear, por falta de una acción directa y permanente sobre las entidades subvencionadas; la labor orientadora de una persona de capacidad suficiente ayudaría a estudiar y ofrecer planes de enseñanza, métodos educativos y su aplicación práctica. En segundo lugar, la amplitud y variedad de los establecimientos docentes subvencionados, así como la proyectada creación de nuevas escuelas, impedían que la Junta pudiera abarcar directamente el conjunto de estas instituciones.

En consecuencia, se anunció el concurso para la provisión de la plaza de inspector, con las siguientes condiciones: Los aspirantes al cargo debían ser vascos, hallarse en posesión del euskera, varones mayores de 25 años y menores de 40, demostrando también su aptitud con cuantas pruebas se estimaran pertinentes presentar. La plaza estaba dotada con el sueldo anual de 8.000 pts. , disfrutando también de los aumentos de 500 pts. por quinquenios, aparte del abono de los gastos efectuados en las visitas de inspección. En la segunda convocatoria el sueldo anual se estableció en 10.000 pts. , y se eliminó la condición referente a la limitación de la edad por arriba, quedando abierto el concurso para los mayores de 25 años, sin más.

Fueron ocho los aspirantes al cargo de inspector en la primera convocatoria, a saber: Luis de Ezcurdia Arenaza, de 25 años, director de la escuela municipal de Las Arenas; Joaquín Echeve Sustaeta, licenciado en ciencias físico-químicas y doctor en farmacia; José Mº Escudero y Bollar, abogado; León de Urriza y Berraondo, de Bergara; Ignacio Mº de Villasante y Orúe, abogado y bibliotecario; Elías de Aspiazu y Gorosábel, maestro nacional; Manuel Sierra y Bustamante, de 36 años, natural de Portugalete e inspector de la enseñanza de Guipúzcoa; anteriormente, había sido, por breve tiempo, inspector de la enseñanza en Lérida y Alava ; tenía, entre otros títulos, el de doctor en ciencias y certificado de aptitud pedagógica; Ramón de Belausteguigoitia y Landaluze, de 27 años, era natural de Llodio; tenía los títulos de abogado y carrera consular, ejerciendo también el periodismo antes y después de terminar su licenciatura. Entre 1916 y 1918 permaneció en Londres con el objeto de perfeccionar el conocimiento de la lengua inglesa.

Una vez estudiadas las solicitudes presentadas por los aspirantes, la Junta de Instrucción Pública acordó declarar desierto el concurso anunciado, porque “no ofrecían –se decía genéricamente– la sólida garantía deseable para el desempeño con fruto del cargo al que aspiran”¹⁴⁷.

Según el informe de la Junta, los solicitantes no reunían las condiciones requeridas y en consecuencia proponía la celebración de un nuevo concurso; su convocatoria tuvo lugar, efectivamente, el 18 de diciembre de 1918. En esta segunda ocasión se presentaron unas 15 solicitudes¹⁴⁸; pero todo esto no fue sino un mero acto formal, ya que para entonces se había

¹⁴⁷ A. A. D. V.: La Junta acuerda proponer a la Il^{ta}m. Comisión Provincial el anuncio de un concurso para la provisión de la plaza de inspector de los establecimientos de enseñanza primaria y superior , en algún modo dependientes de la Diputación. 5 de noviembre de 1918, carp. 2. 589, exp. 8.

¹⁴⁸ He aquí los nombres de algunos aspirantes a la plaza de inspector en la segunda convocatoria: Calixto Paz de Alcibar, maestro; Manuel Serdán Díaz de Arcaute, abogado; Florencio M. Acha; Ramón de Belausteguigoitia; Ambrosio M. Sasetta y Lázaro, maestro; Rufino Mendiola y Querejeta; Enrique Martín Ugarte; Manuel Sierra y Bustamante; Teodoro Uriarte y Berasategui, abogado; Luis de Eleizalde y Breñosa; Manuel Campos y Ostolaza, ingeniero industrial; Adelina Mendez de la Torre, maestra; Esteban de Isusi, etc.

ofrecido el cargo en cuestión a Luis de Eleizalde, y éste lo había aceptado. Se conservan, a este respecto, dos cartas de Landeta, que muestran claramente cómo se produjeron estos peculiares arreglos antes incluso de conocerse el resultado del primer concurso. He aquí el texto de la primera de las misivas:

“7 de diciembre de 1918

Sr. D. Luis de Eleizalde

Vitoria

Distinguido amigo: Le supongo a Ud. conocedor de que la Diputación de Vizcaya tiene abierto un concurso para crear la plaza de Inspector de Instrucción Pública (...) El sueldo asignado de 8.000 pts. anuales, gastos pagados y aumento de 10% por quinquenios si los servicios son satisfactorios.

usted mejor que yo conoce la importancia de este cargo y la misión tan elevada y patriótica de esa inspección-

A mi juicio ninguno de los aspirantes reúne las condiciones necesarias. Muchas veces me he acordado de Ud., pues aparte de sus conocimientos científicos reúne Ud. los de patriota, quizás tan precisos o más que aquellos actualmente si hemos de orientar y encauzar a nuestras generaciones por el camino de nuestro ideal.

Yo le ruego que medite un poco y vea de decidirse por ocupar este puesto. De aceptarlo me sería fácil aumentar a 10.000 pts. anuales la retribución y además, sabiendo que Ud. lo acepta yo me arreglaría de manera que le podamos ofrecer el puesto sin que Ud. lo solicite.

Nada me tiene Ud. que agradecer. En situaciones como ésta hay que dejar a un lado simpatías etc., etc., y lo que hay que buscar es el hombre preciso para la Patria. Y ese hombre es Ud. y por eso recurro a Ud.

Yo le agradeceré una pronta respuesta que todo lo demás lo arreglaremos aquí...

E. de Landeta”.

Fue muy rápida la contestación de Eleizalde, a juzgar por la fecha en que se escribió la segunda carta de Landeta; éste, al mismo tiempo que le mostraba su agradecimiento por la decisión tomada, le prometía un pronto arreglo de todas las cuestiones, sin que fuera necesaria la intervención del interesado.

“11 de dicimebre de 1918

Sr. D. Luis de Eleizalde. Vitoria

Mi estimado amigo: Es en mi poder su atenta de ayer, llenándome de satisfacción el saber que Ud. acepta el puesto que le proponía en mi carta anterior.

He hablado con el Presidente, con Urrengoechea y con Eguileor, todos los cuales me han expresado su contento por esta adquisición.

Ahora, sólo queda decirle que no se ocupe de este asunto, pues nosotros lo resolveremos aquí y yo le avisaré a Ud. lo que haya que hacer, seguramente que el domingo próximo, pue el viernes se reúne la Junta de Instrucción Pública en la que declararemos desierto el concurso anunciado y veremos de dar forma a nuestro deseo de que Ud. venga a ocupar ese puesto.

Repito que yo le avisaré a Ud. lo que haya.

Congratulándome y agradeciéndole a la vez por su decisión le saluda muy afectuosamente su buen amigo...

E. Landeta.”

El nombramiento de Eleizalde como inspector se produjo el 9 de mayo de 1919¹⁴⁹, y la toma de posesión del puesto tuvo lugar el 21 de junio del mismo año.

IV. LAS ESCUELAS DE BARRIADA DE BIZKAIA

1. LA MOCION GALLANO

Las Escuelas de barriada, creadas a raíz de la Moción Gallano de 26 de noviembre de 1919, constituyen una obra educativa de enorme relieve. La finalidad de estas escuelas es “suplir la deficiencia de instrucción que a causa de la especial distribución de la población, viene observándose en Vizcaya”, estableciendo centros docentes en colaboración con los ayuntamientos o agrupaciones de vecinos¹⁵⁰. Se intentaba corregir el desajuste cultural y educativo existente en la provincia, con evidente marginación de sectores más o menos amplios de población, especialmente rural.

Son varios los estudios realizados sobre estas escuelas, en los que hemos tratado de recoger los principales aspectos relativos a las mismas¹⁵¹; por eso, necesariamente tendremos que recurrir a estos trabajos al hablar de la destacada actuación de Luis de Eleizalde en este capítulo.

En la historia educativa de Bizkaia se pueden encontrar varias tentativas de creación de escuelas rurales, que después se frustraron por diversas razones y circunstancias. En 1896 el diputado provincial Victoriano Gáldiz propuso fundar escuelas incompletas en las zonas rurales de Bizkaia, subvencionadas por el erario provincial con un cuarenta por ciento de su presupuesto. Esta Moción quedó archivada, por el momento, cuando en torno al año 1898 las Diputaciones Vascas establecieron una acción colectiva para conseguir las reformas administrativas de la primera enseñanza, conforme se ha indicado en otra parte de este estudio. En 1911 hay una nueva propuesta de creación de escuelas, presentada por el diputado Isidoro de León, que constituía un vasto plan de construcciones, para ser realizado en unos

¹⁴⁹ Con anterioridad al nombramiento efectuado por la Diputación, Eleizalde fue elegido por la Junta de Instrucción Pública en la sesión de 4 de marzo de 1919, guardando así las formalidades que el caso requería; votaron a favor del designado E. de Landeta, L. de Urrengoechea, E. Bustinza, J. B. Eguzquiza, M. Eguileor y V. de Ibarra; J. M. Garay y A. Acebal votaron a favor de J. Echave Sustaeta, y F. Belausteguigoitia se abstuvo de votar.

¹⁵⁰ Cfr. , el Reglamento de Escuelas barriada. Bilbao, 1921, pág. 29.

¹⁵¹ Para ampliar la información sobre la creación y evolución de las Escuelas de barriada, pueden consultarse los escritos de Gregorio Arrien: “Educación y Escuelas de barriada de Bizkaia (Escuela y autonomía, 1898-1936)”. Diputación Foral de Bizkaia. Bilbao, 1987; “Bere irakaskuntza praktika Bizkaiko auzo eskoletan”, en el libro “Julene Azpeitia, Ehun Urte Mugan (1888-1988)”. Bilbao, 1988, págs. 69-94; “Educación y Escuelas de barriada de Vizcaya, 1937-1939 (Su traspaso al Estado y deterioro de la enseñanza)”. “Julio Caro Barojari Omenaldia”. RIEV, año 34, T. XXXI, N.º 3, oct. -dic. 1986, págs. 629-640.

veinte años, con un gasto aproximado de tres millones de pts.¹⁵². Esta interesante Moción, que fue tomada en consideración por la Comisión de Fomento de la Diputación, no salió adelante después, por razones que se desconocen.

A diferencia de las anteriores, la Moción Gallano contó para su desarrollo con una serie de factores y elementos, que pesaban mucho a estas alturas del siglo XX; eran los siguientes: La necesidad de corregir los altos grados de analfabetismo, el desarrollo del pensamiento escolar y la conciencia cada vez más clara y exigente en relación a los niveles culturales en la línea de los países más cultos, el impulso autonómico y la ideología del nacionalismo en alza, y la relativa riqueza del país en estos años.

He aquí el contenido de dicha Moción:

“Excmo. Sr.: Con carácter urgente, y cada vez más apremiante, se manifiesta la necesidad de reconocer al ser humano fundamentales derechos de igualdad derivados de su naturaleza en todas las fases de la vida. Son verdaderamente inquietantes los momentos actuales en la vida social de los pueblos, y principalmente en lo que atañe a la cuestión económica, cuya solución hay que abordar sin demora y con valentía para salvar los graves peligros de carácter disolvente y anárquico que nos amagan, como consecuencia de la quiebra actual de viejas instituciones y organismos, mantenidos como indiscutibles y permanentes.

Mas con reformas de orden económico-social, simplemente, en el sentido universalmente aceptado de una equitativa distribución de la riqueza colectiva, no se conseguirá otra cosa que el alejamiento momentáneo de la catástrofe, si paralelamente no se intensifica la labor cultural y educadora de las sociedades en forma que sus miembros, a la vez que tengan satisfechas las necesidades físicas, dispongan de fáciles y abundantes elementos de alimentación espiritual, base y garantía de paz y prosperidad.

Consiguiendo que a todas las esferas sociales lleguen por igual, y sin más distinción que el grado de capacidad, nuestra riqueza cultural, habremos puesto los jalones indispensables para la resolución de los más complicados problemas, sin perturbaciones ni convulsiones que alteren y detengan la marcha progresiva de la civilización.

Vizcaya tiene, pues, el deber, en armonía con su potencialidad económica, de generalizar los beneficios de la institución pública (troquel donde se modelan las futuras sociedades), de manera que en ningún caso ni bajo ningún pretexto grupos más o menos numerosos de ciudadanos vivan en la imposibilidad material de frecuentar centros de enseñanza y encaminarla hacia el aprovechamiento de todas las capacidades populares, previa una concienzuda y rigurosa selección, para franquear el camino de todas las instituciones docentes a las que en los albores de su desarrollo intelectual se producen como esperanzas de fecundas actividades.

¹⁵² A. A. D. V.: La Moción del Diputado Isidoro de León, en libro de sesiones de la Diputación de Bizkaia, 1911. Sesión de 20-V-1911

Esta Moción suponía que el Estado coadyuvaría a la obra en un 25 por ciento, y que los Ayuntamientos, a su vez, estarían dispuestos al pago del 3 por ciento del valor de las construcciones, más la utilidad que pudiera corresponderles para la amortización en un plazo de treinta y cinco años.

Como primer paso para la consecución de los fines apuntados, propongo a la consideración de esta Excm. Diputación los proyectos siguientes:

I. – Creación de cincuenta escuelas primarias de niños y cincuenta de niñas en un período de cinco años en otras tantas barriadas o agrupaciones de más de diez familias, cuyas viviendas disten, por lo menos un kilómetro de la escuela más próxima, gestionando al efecto la cesión gratuita del local más adecuado que dispongan los vecinos favorecidos, y costeando la Excm. Diputación el material de enseñanza necesario y el sostenimiento de los maestros, cuyo sueldo mínimo será de 3.000 pesetas. Consignación de la cantidad de 90.000 pesetas en los presupuestos del próximo ejercicio para la creación de las veinte escuelas correspondientes al primer año.

(...) 5. – Una vez tomada en consideración por V. E. la presente Moción, solicito se pase a estudio e informe de la Comisión de Instrucción Pública y de la Comisión de Fomento, al objeto de que, en definitiva, propongan las adiciones o modificaciones que estimen más en consonancia con relación a los proyectos apuntados, cuya realidad y eficacia conviene se abrevien para lograr cuanto antes los fines indicados.

V. E. , sin embargo, acordará lo que estime más acertado.

Bilbao, 26 de Noviembre 1919, Juan de Gallano”.

Se pretendía crear cien escuelas en un plazo de cinco años, a razón de veinte por año; finalmente, y como se verá más tarde, llegarán a ser unas ciento diecinueve, siempre de acuerdo con la aparición de nuevas necesidades de las diversas barriadas. El proyecto fue acogido con verdadero interés por los miembros de la Junta de Instrucción Pública, y Luis de Eleizalde, a quien la noticia de la Moción le sorprendió en Madrid, escribió que en “primera lectura y en términos generales, me parece muy bien, a reserva de que esas fundaciones respondan a realidades vivas del País: ese es el nudo de la cuestión, en eso consiste que se haga obra beneficiosa o que, de lo contrario, se malgaste el esfuerzo en locas aventuras. Creo, sin embargo, que si ponemos un poco de sentido común y de celo en esas fundaciones, el éxito será bueno y se cambiará insensiblemente el aspecto de las cosas”¹⁵³.

La Diputación de Bizkaia tomó en consideración la moción el 9 de diciembre de 1919; más tarde, designó una ponencia compuesta por Landeta, Eleizalde (inspector), Gallano y P. Aránsolo para que con carácter ejecutivo realizaran todos los trabajos referentes a la tramitación administrativa de las Escuelas de barriada.

2. LA CREACION Y DESARROLLO DE LAS ESCUELAS DE BARRIADA (1920–1923)

En los primeros meses de 1920 se trabajó intensamente tanto a nivel del estudio del alcance del proyecto y su organización, como de la tramitación de los aspectos legales cerca de la Administración central; paralelamente, se reorganizó la oficina de Instrucción Pública, quedando adscrito a la misma un delineante encargado de todo lo referente a los edificios escolares, de común acuerdo con el arquitecto de la Diputación.

Para asegurar el éxito en la realización de este vasto proyecto, era preciso conocer con la mayor exactitud posible las necesidades existentes en los diversos pueblos vizcaínos; pa-

¹⁵³ Carta a E. de Landeta, de 10 de diciembre de 1919.

ra ello, se dirigió a los mismos una circular y un cuestionario en enero de 1920. La circular se refería a las tres condiciones que debían cumplir los pueblos o agrupaciones de vecinos para aspirar a tener la prometida escuela primaria: debían constar de más de diez vecinos, sus viviendas tenían que distar, por lo menos, un kilómetro de la escuela más próxima y, por último, era necesario que las barriadas o los Ayuntamientos proporcionaran un local adecuado. La Diputación, por su parte, se comprometía a costear el material escolar y el sostenimiento de los maestros.

El cuestionario, a su vez, escrito en euskera y castellano, solicitaba los siguientes datos: El nombre del pueblo, el número de habitantes, el censo escolar, la lengua habitual, los barrios que necesitan escuela, la época ordinaria de las faenas agrícolas, la duración de estas faenas, la parte que toman los niños en los trabajos agrícolas, etc.

Una vez recibidas las respuestas al cuestionario, que contenían una información de primera mano acerca de las necesidades de los pueblos, la Junta de Instrucción Pública se dedicó a confeccionar una lista y establecer el orden de prelación de las barriadas, a base de tomar en cuenta los siguientes aspectos: el mayor número de población escolar y general así como la distancia máxima a la escuela más próxima; la Junta se encontró ante un número muy elevado de municipios y barriadas que necesitaban la fundación de una escuela, a juzgar por los datos expuestos en cada caso.

Por acuerdo de la Junta, se nombró una ponencia integrada por Eleizalde, Landeta y Gallano para preparar y abrir un concurso para la provisión de cincuenta plazas de instrucción primaria; como se sabe, este concurso público y general se abrió hacia el mes de abril. En la convocatoria se hacía referencia a dos bases o condiciones: según la primera, los maestros debían estar suficientemente impuestos en el conocimiento de la lengua vasca, sobre todo, para aspirar a las plazas de la zona euskérica. La segunda base o condición decía que todas las plazas, sin distinción de categorías, estarían dotadas con un sueldo anual de entrada de tres mil pts., más los ascensos quinquenales establecidos en el reglamento pertinente. Asimismo, los maestros tendrían derecho a haberes pasivos en la cuantía y forma determinadas también en el reglamento.

La convocatoria tuvo un gran eco entre los maestros y se recibieron en la Junta numerosas solicitudes, que superaron ampliamente el número de plazas disponibles.

La primera promoción de maestros, de tanta influencia en el desarrollo de las Escuelas de barriada, quedó aprobada a lo largo de estos meses de 1920¹⁵⁴; todavía no existían unos programas de oposición, ni se habían especificado todas las otras condiciones que se irían estableciendo en los años siguientes.

En cuanto a los edificios escolares, entre 1920 y 1923 se inauguraron unas 53 escuelas en otras tantas barriadas, y varias más quedaron casi concluidas.

Como se puede observar en el cuadro siguiente, el ritmo de construcciones escolares fue muy acelerado en los primeros años, aumentando también de forma considerable el nú-

¹⁵⁴ Esta primera promoción de maestros estaba conformada por los siguientes nombres: Julene de Azpeitia, María Learreta, Mª Nieves Gomeza, Purificación Mandiola, Mª Asunción Gorriño, Consuelo Gallastegui, Primitiva Unzueta, Mª Luisa Leivar, Sixta Barrenechea, Mª Rementería, Nicolasa Aizpuru, Eulalia Azcuénaga, Benita Larrabe, Juana Eceiza, Gregoria Zufiaurre, Juana Zubero, Presentación Lecube, Segunda Ibarreche, Pascuala Gamecho, Inés de Zubeldia, Emeteria Gangoiti, Eloísa Urquidí, Félix Gutiérrez, Ireneo Díez A., Julián Irigoyen Irisarri.

mero de alumnos. Este ritmo iría decayendo en la época de la dictadura, hasta completar el número de cien escuelas al final de la década.

	Escuelas abiertas	Total edificios	Total alumnos
1920	2	2	99
1921	23	25	1637
1922	13	38	2426
1923	15	53	3074
1924	9	62	3692
1925	15	77	4748
1926	9	86	4989
1927	9	95	5315
1928	4	99	5642
1929	1	100	5731
1930	0	100	5810

Si nos ceñimos solamente a las escuelas construidas en la primera época, se puede decir que se encuentran repartidas por toda la geografía provincial, con especial incidencia en las comarcas de Marquina, Durango, Arratia y Encartaciones; algunos municipios contaban ya con varias escuelas dentro de su territorio.

La primera escuela inaugurada fue la de Albiz de Mendata, seguida por las de Beléndiz (Arrazua), Arcocha (Zarátamo), Bengoeche (Galdácano), Uribe (Ceanuri), Mechicas (Rigoitia), Iruzubieta (Cenarruza), Rigoitiolea (Rigoitia), San Miguel (Amorebieta), Iturreta (Marquina), Derio (Zamudio-Derio), Laucariz (Munguía), Aspilza (Jemein), Jainco (Arrieta), Ciarregui (Cenarruza), Ajurias (Ibarruri), Linares (Arcenales), Zubiaur (Bermeo), Torcachas (Carranza), Sangrices (Carranza), Areatza (Múgica), Orobios (Durango), Sanchósolo (Gueñes), Astelarra (Múgica), Oba (Dima), Eizaga (Zaldúa), San Lorenzo (Zaldúa), Nachitua (Ea), Gallartu (Orozco), Amalloa (Jemein), Cabieces (Santurce), Santa Lucía (Yurre), Leiz-Miota (Elorrio), Gallano (Basauri), Isusquiza (Plencia), Uresance (Górliz), Baldatica (Forua), Lauros (Lujua), Gabica (Ereño), Gueldos (Zamudio-Derio), Berreño (Arbácegui), Erleches (Galdácano), Zubialdea (Basauri), Las Muñecas (Sopuerta), San Cipriano (Carranza), Mendiola (Abadiano), Bernagoitia (Amorebieta), Asterria (Ceanuri), Indusi (Dima), El Alta (Galdames), Arbaiza (Orozco), La Calera (Carranza)...

Estas escuelas desparramadas por los valles y colinas de Bizkaia se adaptan perfectamente a la naturaleza y al paisaje del país, tanto por la configuración externa del edificio, como por los materiales utilizados en la construcción; su arquitectura se ajusta, en líneas generales, al estilo propio del caserío vasco.

Se trata de construcciones muy sólidas, levantadas con piedra de mampostería y paredes de 0,60 metros de espesor. Tanto la cubierta de teja curvada, como el resto de su arquitectura responden a esas características del país. En torno al edificio escolar se sitúan los campos de experimentación agrícola, además del jardín o el frontón de juego.

El que sería el sucesor de Luis de Eleizalde en el cargo de inspector, Pedro Zufía, nos ha dejado una descripción del plano de una escuela doble, así como de las dependencias internas del edificio:

“Consta el edificio de una sola planta, distribuida en pórtico, clase, cuarto de material y cocina-comedor; todas nuestras escuelas son del mismo tipo, cualquiera que sea su categoría; lo único que sufre variación es la cantidad de clases con sus correspondientes cuartos de aseo, variación que depende del número de niños que integran el censo escolar, pues no está permitida la matrícula que exceda de 48 alumnos por clase y maestro. Las clases son rectangulares y alargadas por el deseo de conceder preferencia a una iluminación abundante y uniforme, con las dimensiones siguientes: 6,50 metros de ancho por 9 metros de largo y 4,25 metros de altura de techos, y el pavimento construido preferentemente de madera, baldosa o comprimido serrín, estando tendido sobre tabiques o bovedillas de 0,25 metros de altura para aislarle de toda humedad con la cámara de aire que en el interior se forma, aire renovado constantemente merced a los ventiladores colocados en las paredes exteriores. La iluminación de las clases es siempre unilateral, recibiendo los alumnos la luz por la izquierda por medio de tres amplios ventanales rectangulares de 2 por 2,50 metros, los cuales están provistos de montantes que basculan horizontalmente de arriba para abajo y que permiten una aireación constante de la clase sin peligro alguno para la salud de los alumnos, los que tampoco quedan expuestos a las inclemencias del frío, porque las aulas van provistas de su estufa como medio de calefacción, no muy necesaria en clima tan benigno como el nuestro. Todas las dependencias del edificio están revestidas por un zócalo de 1,20 a 1,50 metros de altura, zócalo que en la mayoría de los casos es de azulejo, pues así se exige como medida higiénica, ornamental y aún, con el tiempo económica. En la parte alta las paredes están blanqueadas y redondeados todos sus ángulos; en el cuarto de aseo van colocados colgadores en tres frentes y en el otro se hallan instaladas dos lavadoras con grifos reversibles para que los niños puedan beber el agua por el sistema de surtidor y, por tanto, sin temor a contagios de ningún género; a la cocina-comedor se le dota de cocina económica, carbonera y fregadora con agua corriente, condición esta última exigida en todas las escuelas y que en la mayoría ha sido cumplida tomando el agua de manantial, y sólo en algunas, pocas, y por dificultades invencibles, con la construcción de depósitos para el aprovechamiento de agua de lluvia.

Los retretes están separados del edificio principal y divididos en dos secciones completamente aisladas para los niños y niñas con puertas exteriores, ventilación constante y provistos de agua corriente y del correspondiente lavabo”¹⁵⁵.

3. LA MODIFICACION DE LA PRIMERA ORIENTACION BILINGÜE

Según el primer reglamento de las escuelas, publicado en 1921, el plan de enseñanza abarca, aparte de las asignaturas comunes a toda escuela primaria, la enseñanza en la lengua maternal del país y el estudio de la gramática vasca; se adoptan dos principios importantes, impuestos por la realidad de las cosas y las necesidades ineludibles que se hacen sentir, a saber: En las escuelas de la categoría “A”, ubicadas en las comarcas donde es usual y habitual la lengua vasca, la enseñanza debía darse “en lengua vasca, constituyendo la lengua castellana materia obligatoria de enseñanza en el curso superior de dichas Escuelas”; a su vez, en las escuelas de la categoría “B”, instituidas en las comarcas donde la len-

¹⁵⁵ Zufía, Pedro de: Las Escuelas de barriada. Monografía. Bilbao, 1930, págs. 134-136.

gua usual es la castellana, se dará la enseñanza en el idioma castellano, “constituyendo la lengua vasca materia voluntaria de enseñanza en el curso superior de dichas Escuelas”.

Una ampliación programática de todo esto, establecía en las escuelas de la categoría “A” la lectura y escritura en la lengua vasca, en el curso elemental; el estudio de la historia de Bizkaia y el País Vasco en el curso medio, y el estudio de la gramática vasca en el curso superior, además de la ampliación de los conocimientos de la historia y geografía del País Vasco, iniciados en el curso precedente.

Toda esta orientación educativa que Luis de Eleizalde y los otros miembros de la Junta de Instrucción Pública dieron a las Escuelas de barriada, se modificó apenas comenzada su andadura, según nos confirma un testigo excepcional de estos cambios, como fue Landeta:

“A cuantos nos fue dable conocer –dice– el pensamiento de Don Luis de Eleizalde sobre las Escuelas de barriada, que a él debieron vida, no ha dejado de sorprendernos, durante los años que llevan de existencia, los cambios paulatinos que han sido introducidos en lo que fue su orientación, poco a poco desnaturalizada.

Ya de la idea de aquel gran vasco que nos abandonó en la práctica hubimos de apreciar diferencias notables, a las que Eleizalde se acopló voluntariamente en su afán de lograr una parte ciertamente considerable de lo que aspiraba...”¹⁵⁶.

Sin duda, la constitución de la Liga Monárquica y las nuevas circunstancias creadas a raíz de su aparición y consolidación no fueron ajenas a todos estos cambios en la política educativa de la Diputación. Ya nos hemos ocupado en otra parte del pensamiento de la Liga con respecto a los gastos efectuados por los nacionalistas en materia de cultura vasca, las escuelas de euskera, etc. Según la Liga, todo esto estaba orientado a “desespañolizar “ al país, buscando “propagar el uso del vascuence y que los que lo hablan desde niños no lleguen a aprender el castellano”¹⁵⁷. En este contexto de oposición frontal al nacionalismo vasco, debe entenderse su dura crítica a la Sociedad de Estudios Vascos y el Congreso de Guernica. Basta leer “El Pueblo Vasco” para darse cuenta de la opinión que le merecían los trabajos de la Sociedad de Estudios Vascos, cuando se decía que “al lado de algunos hombres indiferentes o neutros, venimos viendo figurar activa y decisivamente a los más significativos separatistas”; y en cuanto a la actuación de la Junta de la Diputación, se añadía en la misma prensa lo siguiente: “Sigue dándose el ejemplo escandaloso de que dirija el negocio de enseñanza o mejor de propaganda bizkaitarra en las escuelas un fanático peligroso, a quien colocó allí para retribuir sus servicios de partido la mayoría nacionalista”¹⁵⁸. En estas y otras citas se aludía, de forma más o menos abierta, a la persona de Luis de Eleizalde, considerado como uno de los más destacados separatistas.

En este ambiente de suspicacias y acusaciones en contra de la obra educativa dirigida desde la Diputación no es de extrañar que se emitieran juicios poco favorables sobre las mismas escuelas provinciales; según algunos representantes del magisterio nacional, en el fondo de su creación se veía una malsana maniobra política de los separatistas: Eran unas

¹⁵⁶ “Don Higinio”: ¿Alta traición? Contra las Escuelas de barriada. *Euzkadi*, 9 de octubre de 1931.

¹⁵⁷ Cfr. , el escrito “La administración provincial en manos de los nacionalistas”. Publicación de la Liga de Acción Monárquica de Vizcaya. 1919, pág. 21.

¹⁵⁸ “Frente a la conjura. El mitin de Guernica”, en *El Pueblo Vasco*, 15 de septiembre de 1922.

escuelas con un "carácter marcadamente vasco, y, por ende, enemigas de las que tienen por lema una insignia española"¹⁵⁹.

Las denuncias acerca de la orientación educativa de las escuelas se multiplicaron en los primeros meses de 1921, a raíz de la publicación de varios textos euskéricos para uso de las Escuelas de barriada y las escuelas vascas en general; a juicio de algunos miembros de la Junta de Instrucción Pública, en estos textos se sostenían conceptos de claro matiz político, y por ello, se pidió que fueran inutilizados de forma inmediata.

El debate sobre los contenidos de estos textos escolares se inició en la Junta, pasando después a la Diputación y a la prensa. A este respecto, se entresacaron de los citados libros varios párrafos, que traducidos al castellano, se publicaron como comprobatorios de los propósitos políticos de los nacionalistas. Se entresacaron frases como las siguientes: "Tomad el vascuence y dejad el castellano"; y aquella otra que decía "si queremos ser libres como fuimos antes, dejemos para los castellanos los cuentos escritos en castellano", etc.¹⁶⁰. Las demás frases escogidas y publicadas estaban en la misma línea y sentido.

¹⁵⁹ Manzanares, Alejandro de: Las Escuelas de Vizcaya. *El Liberal*, 21 de abril de 1920.

En el mismo sentido que el escrito anterior se encuentra otro de Daniel Ranz Lafuente: Las Escuelas en Vizcaya, *El Liberal*, 27 de abril de 1920.

¹⁶⁰ Cfr. en "El Magisterio Español" (Periódico de instrucción pública) de 9-V-1921, año LV, n.º 5. 985, el escrito de Emilia Guspolcuz quien bajo el título de "Labor separatista intolerable", señala una serie de puntos recogidos de los libros euskéricos de "Urbanidad y Lectura", y que se consideran separatistas. Escribe así esta autora:

"Vean nuestros lectores lo que esos libros dicen:

Texto de Urbanidad: Azijerea ta Osasun-Bidea.

Folio 31, Lección IV. -Aberijaganako bi arkunak.

En esta lección se habla de la nación Euzcadi (Euzkadi Aberija) a todo pasto. Se dice que hay que dar dinero, y hasta la vida, por defender la libertad de nuestra nación. Se habla de la invasión del ejército español y de la batalla de Ochandiano.

Texto de lectura: "Ume euzkeldunen laguna", tomo II, folio 22. Dice:

"Mientras las ovejas pastan, los pastores lanzan sansos medio en vascuence, medio en castellano, que es un lenguaje vergonzoso".

Folio 30. Hay un verso que dice: "Tomad el vascuence y dejad el castellano".

Folio 34 Dice: "Nací vasco, vasco crecí, vascuence sólo me enseñó mi madre; vascuence querido, ve siempre conmigo; si el vascuence muere, vivir no quiero".

Folio 108 Dice: "Si queremos otra vez ser libres como fuimos antes, dejemos para los castellanos los cuentos escritos en castellano".

Folio 116 Dice: "Del monte ha salido el sol liberador; su luz por todas partes pronto se extenderá. Despierta vasco. Aupa todos los vascos. Arriba, arriba las leyes viejas".

Folio 120 Dice, en unos versos a la Primavera, que el invierno ha sido duro en Euzcadi, que sus hijos han vivido entre extraños o forasteros, pero esperad, que después del invierno vendrá la Primavera y entonces Euzcadi vivirá y será feliz.

Folio 141 Hay un verso que dice: "Vasco castellanizado, ¡Ah; qué peste".

Folio 204 En una lección en verso que encabeza una viñeta que representa a un pastor cuidando de un rebaño de ovejas, se termina diciendo: "Somos nosotros, pastores patriotas, los que tenemos que cuidar de Euzcadi con ojo fijo para que no se nos introduzca ningún oso, porque los osos forasteros han rodeado a Euzcadi".

En el segundo tomo de "Ume euzkeldunen laguna", hay una lección, en el folio 17, que se titula "Del pueblo castellano".

Al margen de esta lección va una viñeta repugnante que representa un tronco de un árbol rodeado de una culebra, que enseña su punzante lengua y en tal lección se dice "que del pueblo castellano se nos introdujo en mala hora una víbora, que con su hablar suave nos engañó a todos. Si a esta víbora cochina la hubiéramos matado al principio, pegándole en la cabeza, la libertad del pueblo vasco hubiera vivido hoy en el mundo".

Las quejas contra la "labor separatista" de los nacionalistas llegaron también a la administración y al Rector de la Universidad de Valladolid, quien en agosto de 1921 dispondría, no sin antes reconocer el papel fundamental que dichas escuelas desempeñaban en la alfabetización de las zonas rurales, que se estudiara la gramática castellana en todas las escuelas del país. La comunicación del Rector decía, entre otras cosas, que después

"de la información abierta con motivo de las denuncias presentadas acerca del funcionamiento de tales escuelas, información que se encuentra actualmente en el Ministerio, y de la cual se deduce cierta alarma que en la opinión de Vizcaya se produjo en algún momento con la creación de las escuelas de que se trata.

El Rectorado cree prudente antes de prestar su aprobación a los expedientes incoados, acudir a la Diputación provincial de Vizcaya ya para que modifique en los mismos los extremos siguientes:

I. En el plan o cuadro de enseñanzas de las Escuelas de barriada debe incluirse tanto en las de grupo A como en las de B el estudio de la lengua y gramática castellanas en cada uno de los tres cursos elemental, medio y superior en que se divide la enseñanza, con la extensión gradual que los mismos requieren..."¹⁶¹.

Como consecuencia de todo esto, la Diputación de Bizkaia, gobernada en la forma que antes se ha indicado, acordó modificar el plan de estudios vigente en las Escuelas de barriada, en la sesión de 11 de octubre de 1921; desapareció la orientación vasquista y el estudio de la gramática vasca, manteniéndose, en adelante, el uso del euskera sólo como medio y vehículo de la enseñanza.

Precisamente, a Luis de Eleizalde le tocaría, en calidad de inspector de enseñanza, la obligación de comunicar a todos los maestros el acuerdo tomado por la Diputación; en su escrito de 17 de octubre de 1921 les decía que el plan de estudios quedaba modificado, en el sentido arriba expresado por el Rector de Valladolid¹⁶².

En noviembre del mismo año, la ponencia designada para la creación de las Escuelas de barriada acordó que se utilizara la gramática castellana de E. Solana para la enseñanza de la lengua y gramática castellanas.

En este mismo ejemplar, en el folio 175, hay otra lección en verso, en la cual el Profesor pregunta a sus discípulos qué harían si les obligase a ser castellanos (Erdeldunes), y los niños contestan "que antes de ser castellanos es preferible morir".

(Los nacionalistas, cuando se ven precisados a defenderse, dicen que Erdeldun y Erdera significan persona o lengua extraña o extranjera, pero todo el mundo sabe que cuando un nacionalista emplea esas palabras, es para significar que la persona o la lengua es castellana o española).

Si después de leer esto hay quien no se indigne, será preciso creer que ha perdido la sensibilidad. Y por lo visto hay quien, insensible a todo esto, sigue como si nada extraordinario hubiese que llamara su atención.

Excelentísimo Sr. Ministro de Instrucción: Esas Escuelas, con libro o sin libro, tienen ya su sello, se ha hecho ostensible su espíritu que pugna con el sentimiento de la patria española, única e indivisible".

¹⁶¹ A. A. D. V.: Moción Gallano, 1919. Carp. 957, exp. 4.

¹⁶² Ibidem.

4. EL APOYO POPULAR A LAS ESCUELAS. LOS COSTES DE CONSTRUCCION Y CONSERVACION

Los locales escolares debían ser proporcionados por los municipios de las barriadas donde habían de instalarse las escuelas, perteneciendo después en propiedad a los Ayuntamientos o a la Diputación; según el reglamento de 1926, la Corporación provincial estaba dispuesta a hacer concesiones de construcción a agrupaciones de vecinos, siempre que éstos se comprometieran “a ceder a la Diputación el usufructo legal del edificio, mientras esté destinado a la enseñanza, reconociendo, la Diputación el derecho preferente de sus hijos para asistir a la Escuela”¹⁶³.

Los municipios, y en su caso, los vecinos propietarios, estaban obligados a efectuar cuantos arreglos y reparaciones fueran necesarios para mantener el edificio en las debidas condiciones; igualmente, corrían a su cargo las operaciones de limpieza y el blanqueo anual, proporcionando el material preciso para estas actividades.

Como es sabido, la mayor parte de los edificios fueron construidos por los Ayuntamientos, con cargo a los presupuestos municipales; pero varias decenas eran propiedad de los vecinos del barrio respectivo, quienes agrupados para dotar de una escuela al “auzoa”, no escatimaron esfuerzos personales y comunitarios, e incluso su dinero.

Landeta, uno de los testigos presenciales de estas prestaciones populares, subrayó el hecho verdaderamente admirable que se dio en Bizkaia, donde “todos, jóvenes y ancianos, hombres y mujeres, aportaron no sólo su dinero, sus ahorros, sino su esfuerzo personal. Unos ofrecieron las maderas de sus bosques o la piedra de sus canteras, sus yuntas y sus carros para el acarreo de estos materiales, dieron su sudor con el esfuerzo de sus brazos, porque todos ellos, sintiéndose hombres, quisieron tener su parte propia en la escuela de su pueblo, taller donde habían de moldearse las almas y los cuerpos de sus hijos”¹⁶⁴.

El costo de los edificios, difícil de precisar, oscilaba en general, según Zufía, alrededor de 17.000 pts. para la escuela sencilla y 24.000 para la doble. Esto con respecto a las escuelas creadas antes de 1930.

Sabemos que los vecinos trataron de abaratar lo más posible el precio de la construcción, y para ello aportaron no sólo los materiales (piedra, madera, acarreo, etc.), sino también los jornales; en ocasiones, los vecinos ponían asimismo el terreno de emplazamiento, con lo que el presupuesto quedaba reducido a una cifra bastante baja. En el caso de Berriatúa, la construcción de su escuela no llegó a superar las mil pts. de desembolso efectivo, y hay varios otros ejemplos que anduvieron entre las mil y tres mil pts.¹⁶⁵.

¹⁶³ Cfr. , el Reglamento de las Escuelas de barriada. 1926, pág. 11. Posteriormente, y puesto que este art. 18 del Reglamento favorecía con exclusividad a los hijos de los propietarios , quedó modificado de la siguiente forma: “ (...) para el ingreso de niños de edad escolar en la Escuela no habrá otra preferencia que la mayor edad del aspirante, de conformidad con lo establecido en el art. 52”.

¹⁶⁴ “Don Higinio”. De Instrucción Pública. Nuestras Escuelas de barriada. *Euzkadi*, 23 de marzo de 1932.

Bonifacio de Echegaray en su trabajo, “La vecindad. Relaciones que engendra en el País Vasco” (1933), sitúa esta obra escolar colectiva en la misma línea que otras prestaciones vecinales que se hacían en los barrios en beneficio común, tales como el trazado, limpieza y arreglo de caminos, el cuidado de los templos rurales de los barrios, la ayuda mutua en las faenas agrícolas, etc.

¹⁶⁵ Para ampliar la información acerca de los costes reales o desembolsos efectivos producidos en la construcción de las Escuelas de barriada creadas en la época de la dictadura, puede leerse la obra: “Cinco años de Nuevo Régimen”. Bilbao, 1929 , pág. 23.

Sería interesante estudiar la forma en que las agrupaciones de vecinos llevaron a cabo las gestiones conducentes a la edificación de la escuela; pero ante la imposibilidad de recoger aquí las características peculiares que se dan en cada caso, vamos a referirnos, a continuación, al relato de lo que pasó en la construcción de la escuela de Albiz de Mendata; este relato, que forma parte de una pequeña monografía, escrita proplamente por el propio Luis de Eleizalde, refleja bastante bien lo que se observa en las demás escuelas. Las gestiones se llevaron directamente

“con el vecindario de la barriada de Albiz que ha sido el que se comprometió ante la Excm. Diputación a construir de su propio peculio el edificio escolar actualmente existente.

El coste del edificio escolar, incluido el terreno necesario para su emplazamiento, puede estimarse en 25.000 pesetas. Teniendo presente que se estima en 3.000 pesetas el ingreso anual de cada familia, supone un 16,33% con relación a sus ingresos de un año.

Tan considerable sacrificio pecuniario lo ha realizado sin apenas ayudas, el vecindario de la barriada de Albiz, llevado de su ferviente deseo de ampliar y afirmar los eficientes resultados que la primitiva escuela comenzó a dar desde su creación. En los trabajos para la construcción del actual edificio escolar participaron todos los vecinos varones, propietarios e inquilinos, indistintamente, mediante prestación personal. Además de ésta, los vecinos propietarios aportaron y acarrearón a sus expensas y en consonancia con las disponibilidades de cada uno, el maderamen necesario para la construcción. La piedra mampostería fue cedida gratuitamente, atendido el fin a que se destinaba, por el señor Ortiz de Vidasolo, quien, aunque no reside en la barriada, tiene en ellas afectos e intereses. Los desembolsos en metálico fueron hechos obteniéndose las cantidades necesarias para los mismos a prorrato entre los 51 vecinos de la barriada, así propietarios como inquilinos, tomándose como base la cuota contributiva que cada uno de ellos satisface al Ayuntamiento de Mendata en concepto de repartimiento vecinal. Por lo que respecta a los vecinos inquilinos, si éstos no se ausentan de Albiz en un término de diez años, se consideran definitivas las cantidades que han aportado a los gastos de construcción de la escuela; si su ausencia de la barriada se produce antes de aquella fecha, se les indemniza por la parte de la cantidad satisfecha, proporcional al tiempo que falta hasta que se cumpla el plazo de diez años.

Durante la ejecución de las obras, los vecinos, reunidos en junta, designaron de entre ellos cuatro delegados para la inspección de las obras; uno para las de cantería, otro para las de maderamen, etc.

Puede, pues, afirmarse, con razón, que ha sido perfecta la compenetración del vecindario de Albiz con la escuela de barriada creada en aquélla por la Excelentísima Diputación de Vizcaya, y que bien merece que el desinterés, el sacrificio que se impusieron aquellas familias por mejorar la condición futura de sus hijos, sean resaltados en estos apuntes. Y es tan señalada la asistencia social que presta a su escuela la barriada de Albiz, que en ella se han dado los siguientes casos: Eleuterio Uribe, vecino de aquélla, vendió el rebaño que poseía con objeto de que acudieran a la escuela sus hijos que se veían imposibilitados de asistir con la regularidad deseable por hallarse dedicados a faenas pastoriles, y Dionisio de Badiola, quien ha requerido la vuelta a Albiz de una hija

que se hallaba ausente, en calidad de sirviente, para que asistiera a la escuela y obtuviera en ella la instrucción y educación debidas"¹⁶⁶.

En cada una de las Escuelas de barriada se constituyó una Junta local de inspección, conformada por el alcalde, el párroco del lugar, el médico titular y los vocales padres de familia. En la práctica, su labor se reducía a la meramente informativa de la marcha de la enseñanza, la asistencia escolar y la disciplina. Estas Juntas informaban también a la Junta de Instrucción Pública acerca de la capacidad, conducta y celo del profesorado; pero, sobre todas las cosas, se dedicaban a ordenar las operaciones e higiene de las aulas.

Las obras de reparación, arreglo y limpieza se debían verificar durante las vacaciones estivales, antes del comienzo del curso en septiembre.

Por su parte, la Diputación, y en su nombre la Junta de Instrucción Pública, se había reservado, reglamentariamente, las atribuciones generales de creación, distribución, organización y administración de los centros; de acuerdo con esto, le correspondía, con exclusividad, determinar el carácter de la escuela (unitaria, doble, mixta, graduada, etc.), formar, elegir y nombrar los maestros, subvenir a todas las atenciones del personal y material de enseñanza, fijar el número de cada centro y aula, y, por último, establecer el plan de estudios, los horarios, el reglamento interior y la inspección general de las escuelas.

La interpretación de algunas de estas facultades dio lugar a una serie de dificultades entre los vecinos y la Diputación; también existieron diversos problemas entre los vecinos y los maestros, así como entre los vecinos y otros vecinos no constructores o caseríos alejados del barrio.

Aunque no podemos extendernos aquí en estos temas, es oportuno señalar que se conserva una enorme cantidad de notas e informes cruzados entre la Junta de Instrucción Pública y los servicios de las Juntas locales, con la advertencia de las obras que se debían ejecutar en cada caso.

5. LA ORGANIZACION ESCOLAR Y PROGRAMAS

Según el reglamento de 1923, las Escuelas de barriada se clasificaban por sus alumnos en mixtas, unitarias y especiales, y atendida la estructura y disposición de sus edificios en sencillas, dobles y especiales; más tarde, se establecería la obligación de que las escuelas especiales y dobles mixtas fueran siempre graduadas. De esta forma, en el curso 1934-35 unas 27 escuelas tendrán el carácter de graduadas con 74 clases.

Se estableció la prohibición de admitir por clase a más de 48 alumnos, y si el censo escolar era superior a esta cifra se aumentaban inmediatamente las clases.

La edad escolar estaba comprendida entre los 5 y 14 años. Durante el tiempo de estancia en la escuela, el alumno pasaba por los siguientes grados: grado preparatorio, de 5 a 7 años; grado elemental, de 8 a 10 años, aproximadamente; grado medio, de 11 a 12 años; grado superior, a los 13 y 14 años.

¹⁶⁶ Una barriada vizcaína. Albiz de Mendata. Edición de la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Bizkaia. Bilbao, 1922, págs. 12-14.

Las clases eran de seis horas diarias: de ocho y media de la mañana a cuatro y media de la tarde, durante el otoño y el invierno; y en la primavera y verano, de ocho a once de la mañana y de dos y media a cinco de la tarde. Los horarios se modificaban de acuerdo con las exigencias de cada comarca. Los recreos repartidos por la mañana y la tarde, tenían media hora de duración.

El curso duraba del primero de septiembre al 16 de julio, con las consabidas vacaciones de Navidad y Semana Santa, además de diversos otros días festivos establecidos reglamentariamente.

La disciplina escolar descansaba en la organización interna y el trabajo; estaban proscritos los castigos corporales y se recomendaba el uso de estímulos, como las buenas notas, las distinciones públicas y privadas, la ocupación de puestos de honor, el carnet escolar... Se consideraba que el premio era el mejor estímulo para que el alumno se esforzara en aprovechar las enseñanzas del maestro.

El cuadro general de enseñanzas, comprendía las siguientes materias: instrucción religiosa y moral, lectura y escritura, aritmética y geometría, urbanidad e higiene, geografía e historia, gramática castellana, ciencias físico-naturales, dibujo, nociones de derecho, cantos escolares.

En el curso superior y teniendo en cuenta las características de cada pueblo y las ocupaciones predominantes en el mismo, se daban nociones elementales de agricultura, navegación, pesca, industria y comercio; para ello, se distinguían en Bizkaia tres zonas bien definidas: la agrícola (la más extensa e importante), la fabril y la marítima.

De acuerdo con la importancia de las escuelas ubicadas en la zona rural, se implantaron los "campos de experimentación agrícola", con el objeto de sugerir a los alumnos experiencias y conocimientos que, dentro de la modestia impuesta por la enseñanza primaria, les sirvieran de cierta utilidad para su vida futura, frecuentando "los ensayos de abonos, de semillas, de cultivos que conduzcan a conclusiones ciertas y previstas, sirviéndose del mismo campo como medio ocasional para la enseñanza de gran parte de la física, la química, la fisiología, la botánica, etc., en sus más elementales nociones y en sus íntimas relaciones con la agricultura. No han de olvidarse tampoco las lecciones sobre industrias ganaderas de tanta importancia para nuestros escolares"¹⁶⁷.

Asimismo, se introducen, a partir del grado medio, los trabajos manuales para niñas, a base de aguja, corte, planchado, lavado, nociones de economía, puericultura, menaje case-ro, etc.

En cuanto a los programas escolares, cuyas líneas básicas se redactaron hacia 1921, se concedía libertad a los maestros para organizar las clases, clasificar a los alumnos, orientar la enseñanza y redactar los programas de sus respectivas clases; se hablaba de preparar a los alumnos para la vida a través de la educación de la iniciativa y de la libertad; como diría Eleizalde,

"hay que formar seres activos, llenos de iniciativas, en posesión del sentimiento de libertad y capaces de usar bien de ella. En las clases se le permitirá todo género de iniciativas, en los límites de la disciplina.

¹⁶⁷ Zufia, Pedro de: Opus cit. , pág. 66.

(...) Es necesario crear y fomentar en el alumno el sentimiento de las responsabilidades; para ello es bueno conferir "cargos" dentro de la escuela, bien como instructores o jefes de sección, bien de guardas de biblioteca, lavabos, alumbrado, etc.

La educación de la libertad debe hacerse de un modo progresivo. Los grados de libertad concedidos deben ir paralelamente con los grados de confianza ganados"¹⁶⁸.

La publicación de un programa escolar único tendría lugar en 1928; según su autor, P. Zufía, debía servir de base, guía y desarrollo de un plan impuesto por la realidad y aconsejado por la experiencia¹⁶⁹; en este último programa se prohibían las lecciones de memoria y el uso excesivo de los libros de texto, aconsejándose, en cambio, los apuntes de clase, la conversación viva, las redacciones originales, la realización de ejercicios prácticos y las excursiones...La labor educadora debía consistir en fomentar en el niño el amor a la verdad y la justicia, y despertar el gusto por la belleza artística y la naturaleza, sin olvidarse de la educación del cuerpo, por medio del trabajo físico, la gimnasia, los juegos dirigidos y el hábito de la higiene y el aseo corporal.

En cuanto a los contenidos, el programa escolar en cuestión adolecía en general de los mismos defectos que los demás programas nacionales de su tiempo: Eran unos contenidos demasiado amplios y complejos¹⁷⁰, y su orientación no estaba suficientemente adaptada a las exigencias y necesidades del país. La Comisión de Primera Enseñanza de la Sociedad de Estudios Vascos calificó el programa y los nuevos cuadros de enseñanza como faltos de orientación y de ambientación euskerista:

" (...) Aparecen dichos programas imbuidos del prurito "estatista", convencional y unitario, "utilitario", obsesionado por el resultado próximo inmediato de la labor docente.

Es un sistema pedagógico que nos permitiríamos calificar de "neutro" por lo que le falta de espiritualidad y de ambiente, y que consideramos que debe ser desechado con la mayor urgencia en evitación de funestos resultados"¹⁷¹.

6. EL MOBILIARIO Y EL MATERIAL ESCOLAR: LOS TEXTOS EUSKÉRICOS

Por lo general, el mobiliario de una escuela de barriada se componía de los siguientes elementos: Una mesa de profesor, unas tres sillas para la clase, un armario de material, mesas-bancos bipersonales para los alumnos, un encerado fijo y otro móvil, mapas de relieve para Bizkaia, España y Europa, un retrato del rey, un calendario, un reloj, un termómetro, una estufa, un barómetro y un crucifijo. En la cocina se disponía de unos bancos, una mesa y un armario para guardar los utensilios.

¹⁶⁸ Entre las notas educativas que escribió Eleizalde como inspector de enseñanzas, algunas fueron recogidas, de alguna manera, en los informes y reglamentos, y otras quedaron inéditas, como en la cita presente.

¹⁶⁹ En este programa escolar de 1928 se pueden observar dos partes claramente diferenciadas: Una parte introductoria dedicada a establecer las principales líneas de orientación pedagógica general, y la otra parte, que desarrolla, en forma enunciativa, las materias que deben estudiarse en los diversos grados preparatorio, elemental, medio y superior.

¹⁷⁰ Según E. de Landeta, estos programas son tan extensos y desproporcionados, que incluso los alumnos del instituto y aún los mismos universitarios se verían mal para contestar, con acierto, algunas materias impuestas, siendo así que están destinados a los hijos de los aldeanos, que en su mayoría viven en los caseríos de nuestros montes. ("Don Higinio": De Instrucción Pública. Las Escuelas de barriada. *Euzkadi*, 13 de marzo de 1928).

¹⁷¹ Cfr., en *La Tarde*, de 14-V-1931, la nota de la Comisión de Enseñanza primaria de la Sociedad de Estudios Vascos, que se había dirigido a las Diputaciones de Bizkaia y Gipuzkoa; en esta nota se critica el sistema pedagógico establecido en las escuelas rurales de ambas provincias.

En cuanto al material de enseñanza, suministrado por la Diputación de forma gratuita y generosa, abarcaba los siguientes lotes o partes: los textos, libros de lectura para los alumnos y libros de consulta para los maestros; cuadernos escolares, modelos y papel de dibujo; medios para la escritura y dibujo; los llamados medios intuitivos y de proyección.

En este conjunto de materiales, lo que llama la atención, aparte de su abundancia y adaptación a las necesidades reales, es la modernidad de los mismos. En los primeros años de las escuelas, el suministro de los materiales fue confiado a la prestigiosa casa Koehler y Volckmar de Leipzig, que se encargó de entregar productos de excelentes condiciones pedagógicas, tales como pizarras dobles, aparatos "Lipsia" para colgar mapas, semicírculos graduados, escuadras de encerado, compases, combinaciones de entretenimientos infantiles, sistema Froebel, máquinas de lectura de Koepp, alfabetos españoles para el aparato de Koepp, cuerpos geométricos desarmables, esferas terrestres, aparatos para la enseñanza del sistema métrico-decimal, tableros contadores, globos pizarra de inducción, colecciones de 7 tablas murales anatómicas, series de cartón de animales y plantas, láminas de "Cristo, el amigo de los niños", mapas físico-políticos de Europa, mapas físicos y políticos de España y Portugal, etc. Con este bloque de materiales se pensaba dotar a 50 escuelas mixtas, sobre la base de 30 alumnos por escuela.

A mediados de 1922 se adquirieron varios aparatos de proyecciones de cuerpos opacos, especialmente recomendados por Luis de Eleizalde; por su fácil manejo y sus múltiples aplicaciones, fueron de gran utilidad en las escuelas dotadas de luz eléctrica. Eleizalde pensaba que estos aparatos podrían servir también para que algunas profesoras iniciaran una serie de "conferencias nocturnas para los adultos de las respectivas barriadas sobre temas de cultura popular, relativos a higiene, alcoholismo, primeros cuidados a enfermos, etc.", temas cuyo desarrollo consideraba de suma importancia¹⁷².

Hacia 1925 se implantó el cine escolar, que completó el mundo de la imagen y las proyecciones. Las películas exhibidas, de gran valor práctico, trataban sobre temas de viajes, de historia, de geografía y de instrucción agro-pecuaria-forestal.

Los maestros efectuaban los pedidos de material, por lo general, en la primera quincena de los meses de septiembre, diciembre, marzo y junio de cada curso.

En cuanto a los gastos hechos en este tema, la Junta de Instrucción Pública había establecido como base y norma de los mismos la matrícula escolar y la asistencia observada a lo largo del trimestre inmediatamente anterior. En razón del número de alumnos matriculados, se estableció la cifra de 8 pts. por alumno y año en los grados elemental, medio y superior; y 5 pts. en el caso de los párvulos. Estas cifras habían sido superadas durante los cursos 1921-22 y 1922-23, alcanzando en el primero de estos cursos 8,78 pts. por alumno y año, y en el segundo, 9,45 pts.

Existe una abundante documentación referente a la cantidad de material fungible suministrado por la Diputación a cada una de las escuelas¹⁷³. Durante el curso 1923-24 se esta-

¹⁷² A. A. D. V.: Adquisición de material escolar a la Casa Koehler de Leipzig, 1920-1923. Carp. 1120, exp. 10.

¹⁷³ * (...) dado que existe una gran profusión de títulos, y sobre todo, grandes diferencias de pedidos realizados por los maestros, es muy difícil llegar a efectuar una síntesis de la totalidad.

Tratando de generalizar mucho, se puede decir que en la parte de los libros de texto, se daba una enorme profusión de títulos y autores. Podría decirse que era un número excesivo de libros. Parecía un suministro más propio pa-

bleció la norma de adquirir el material mediante concurso público, debiéndose sujetar los proveedores y libreros a unas bases previamente señaladas con todo detalle.

En otro orden de cosas y materiales, se dotó también a las Escuelas de barriada de la máquina de coser “Alfa”, y de las vitrinas para la conservación de objetos recogidos a través de las excursiones y paseos escolares, y destinados a formar parte del “Museo escolar”. En este sentido, ningún material podía tener una eficacia pedagógica comparable a los trabajos elaborados por los propios alumnos.

La organización de excursiones, con una finalidad educativa y práctica, estaba ampliamente generalizada en estas escuelas, sobre todo en el periodo de 1923 a 1930; estaban destinadas para los alumnos de los cursos superiores, de forma que ningún alumno pudiera dejar la escuela sin haber realizado alguna excursión.

Se quería que el niño se asomara a una vida nueva que sólo conocía vagamente, por referencias imprecisas. Para sacar al alumno del ambiente de la barriada y permitirle conocer otros medios, se recomendaba efectuar estas excursiones en las dos épocas de mayo-junio y de octubre-noviembre, las más adecuadas para dar efectividad a tal proyecto¹⁷⁴.

6. 1. La cuestión de los textos euskéricos

Ante el problema de la falta de textos escritos en lengua vasca, para que los niños se instruyeran y se educaran por sus medios naturales, la Junta de Instrucción Pública acordó, en junio de 1918, anunciar un concurso para premiar los mejores libros de enseñanza primaria. Según las bases del concurso, se destinaban las siguientes cantidades en concepto de premios: 500 pts. para los textos de “Breve compendio de geografía del País Vasco” y “Notiones de urbanidad e higiene rural”. El “Libro de lectura de primer grado” y el “Libro de lectura para alumnos de segundo grado” estaban premiados con 750 pts.

Los trabajos podían estar escritos en cualquier dialecto y ortografía, si bien la edición de los premiados se haría “en dialecto bizkaino y ortografía de Arana-Goiri. Los trabajos deberán ser presentados en forma que su lectura y examen se hagan fácilmente inteligibles al jurado”¹⁷⁵.

Entre los libros presentados al concurso, el jurado - formado por Luis de Urrengoechea, Evaristo Bustinza y Juan Bautista de Egusquiza - falló a favor de los siguientes: “Euzko erri-

ra unas escuelas graduadas urbanas, que para unas escuelas sencillas rurales. Entre los títulos o libros de texto más solicitados se pueden citar los siguientes: Aritmética y geometría de Bruño, gramática castellana e historia sagrada de Solana, ciencias físico-naturales de Ascarza, historia de España e historia natural de Seix y Barral, además de otros muchos más títulos y autores, como Dalmau, F. T. D. , Rufino Blanco, Marti Alpera, Masriera, etc.

En lo que respecta a los libros de lectura para los niños, se puede establecer también una larga lista de autores y títulos servidos; los autores de estos libros de lectura son Dalmau, Seix y Barral, Pazzi, M. Alpera, Araluze , Solana, Calleja, Ascarza, etc. (Arrien, Gregorio: Educación y Escuelas de barriada...1987, págs. 170-171).

¹⁷⁴ En respuesta a una circular de 1923, los maestros indicaron los itinerarios y medios de transporte que pensaban utilizar en sus excursiones, así como las escuelas con las que podrían agruparse para su realización y los presupuestos aproximados. Entre los objetivos seleccionados , como punto o meta del viaje, se indicaba la costa, como la zona de mayor atracción y preferencia para las escuelas del interior; pero también se visitaban los Altos Hornos de Vizcaya, la Construcción Naval de Sestao y la Granja Agrícola de Abadiano y Zalla.

¹⁷⁵ Para todo lo referente a textos euskéricos, puede verse el expediente “A. A. D. V: Material euskérico para las escuelas primarias de Vizcaya”. Carp. 1125, exp. 10.

xen edesti laburra”, de Eugenio Urroz y Gabriel Manterola; “Ume euzkeldunen laguna (Lenengo eta bigaren idazkija), de Joseba Altuna; y “Azijerea ta Ozazunbidea”, de C. de Jemein.

Se acordó adjudicar a la sociedad “Editorial Vasca” la edición de los libros en cuestión, teniendo en cuenta que la propuesta de esta entidad era la más ventajosa de cuantas se habían presentado a la Junta, fijándose en tres mil el número de ejemplares a publicar de cada texto.

La Junta encomendó a Federico Belausteguigoitia la preparación de un texto de geografía, ya que este premio había quedado desierto; paralelamente, adquirió varios libros de lectura, como “Abarrak” de E. Bustinza, y se interesó por la publicación de un catecismo euskérico. En este último punto, fue la sociedad sacerdotal “Jaungoiko-Zale” quien se encargó de su elaboración, publicándose, primero, el “Kristiñau Ikasbidea” del primer grado; más tarde, salió también el catecismo completo, para uso de los tres grados de las Escuelas de barriada.

Seix y Barral, una casa especializada en ediciones de pedagogía, trabajos manuales y publicaciones juveniles, se había ofrecido a la Junta de Instrucción Pública para surtirles de material, no sólo de textos, sino también de cuadernos y trabajos manuales; la Junta, que no estaba interesada, en principio, en la mera traducción de libros escolares a la lengua vasca, aunque sí en el empleo de la metodología en uso en las ediciones de Seix y Barral, adquirió a esta casa 20.000 ejemplares de cada uno de los tres cuadernos de la “colección de escritura americana, cuyo original” fue antes debidamente traducido al euskera.

Eleizalde se encargó personalmente de la elaboración de un texto de aritmética elemental en euskera vizcaíno (“Euskal-Zenbakiztia”); por indicación del mismo autor, la primera edición de este librito de unas 49 páginas se fijó en mil ejemplares, con el objeto de poder corregir las deficiencias de método que pudiera contener por tratarse de una de las primeras experiencias en este campo. El texto, editado en Bilbao en 1920 en la imprenta de J. Alvarez (Alvarez en Irarkolan), abarca las cuatro operaciones matemáticas. Como se indica en la introducción, el autor tuvo en cuenta la obra de Isaac López-Mendizabal, “Zenbakiztiya”, escrita en euskera guipuzcoano, tomándola como modelo en muchos aspectos.

Se publicó, asimismo, un pequeño silabario, atribuido en algunas ocasiones a Eleizalde, y en otras a Gastañaga. A este respecto, en las actas de la Junta de Instrucción Pública (sesión de 30 de julio de 1919) se dice que se faculta al inspector de enseñanzas para que “continúe las gestiones que viene practicando cerca del Sr. Gastañaga, autor de un proyecto de silabario presentado a la Junta, sin perjuicio de que el Sr. Inspector, por su parte, proceda a formar cartelones murales y silabario también euskéricos que deberán ser sometidos a la aprobación de la Junta”¹⁷⁶.

El 25 de septiembre de 1919 Eleizalde presentó a la Junta “el silabario euskérico que ha escrito por encargo de la misma, acordándose designar ponente para que informe sobre él al Sr. Belausteguigoitia”¹⁷⁷; al mes siguiente, se acordó proceder a su edición en número de diez mil ejemplares.

¹⁷⁶ El original de “Euskeraz irakurteko irakispidea ta lenengo irakurkizunak”, que se conserva en el archivo de la familia Eleizalde (Bermeo), no coincide totalmente con el texto publicado y sólo tiene 15 páginas.

¹⁷⁷ A. A. D. V.: Libro de actas de la Junta de Instrucción Pública, 1919-1924. Sesión de 25 de septiembre de 1919.

El texto de unas 48 páginas, titulado “Euskeraz irakurteko irakaspidea ta lenengo irakurkizunak” y editado en 1920 en la misma imprenta que “Euzkal-Zenbakitzia”, aparece convenientemente ilustrado a base de cosas y animales conocidos por los niños, terminando con una serie de lecturas breves y fáciles.

El silabario tuvo una gran acogida entre los maestros de las Escuelas de barriada.

Por lo demás, en la actualidad es poco menos que imposible la ubicación de estos materiales, aunque algunos de ellos se pueden encontrar todavía. Según se ha avanzado en la páginas anteriores, desde finales de 1920 se pidió que se inutilizaran los textos de lectura y urbanidad “por el fondo y conceptos políticos que contienen”¹⁷⁸.

Al prohibirse su utilización en las escuelas, gran parte de este material quedó almacenado; en el diario *Euzkadi* se escribía que los libros fueron quemados más tarde, para hacerlos desaparecer:

“ (...) la amenaza se cumplió. Y los treinta mil libros euzkéricos fueron quemados, uno tras otro, en las calderas de la calefacción del edificio de la Diputación bizkaina.

Y no fueron sustituidos por otros.

Este hecho, que apenas es conocido, se comenta sólo”¹⁷⁹.

6. 2. La inspección médica y las cantinas. Otras actividades complementarias

La ponencia designada para la creación de las Escuelas de barriada acordó, el 18 de febrero de 1921, que la sección procediera a estudiar el tema de la inspección médica escolar, sobre todo, en relación a la forma más conveniente de abono a los médicos y la publicación de la ficha sanitaria.

Una vez que se tomaron las necesarias prevenciones sanitarias y se fijaron los honorarios correspondientes a los facultativos por la visita general y mensual, y la vacunación y revacunación de los alumnos, Eleizalde fue el encargado de comunicar estos acuerdos a los municipios donde funcionaban las escuelas. Los honorarios fijados para estos casos eran los siguientes: 50 pts. por la visita general de comienzo de curso (o de apertura de escuela); 10 pts. por la visita mensual; 1 pts. por vacunación o revacunación de cada alumno. Para la percepción de “estos honorarios los profesores de las escuelas de barriada deben comunicar de oficio a la Junta que se han cumplido estas prescripciones”¹⁸⁰.

La Junta invitó a los médicos titulares de los pueblos y las anteiglesias a visitar las escuelas provinciales; a partir de este momento, los médicos cumplieron gustosamente su función, encargándose también de corregir, en ocasiones, las deficiencias higiénicas y sanitarias de algunas escuelas.

¹⁷⁸ Esta petición fue hecha por J. Gallano, en la sesión de la Junta de Instrucción Pública de 16 de diciembre de 1920.

¹⁷⁹ “Artez”: Begi zoliz. *Euzkadi*, 16 de diciembre de 1931.

¹⁸⁰ A. A. D. V.: Inspección médica de la escuela de barriada de Zubiatur (Bermeo), 1921. Carp. 1201, exp. 69.

Los médicos, que debían presentarse en la escuela a la llamada del maestro, estaban facultados para excluir de la asistencia a los alumnos que ofrecieran algún peligro de contagio para los demás.

Por un acuerdo de la Diputación de 30 de noviembre de 1923 se encomendó a los Ayuntamientos la implantación y sostenimiento de la inspección médica escolar y desde esta fecha es muy difícil seguir cómo se llevó a cabo su cumplimiento.

En 1931, y coincidiendo con la construcción de varias otras Escuelas de barriada en ese momento, se estableció en el Sanatorio de Górliz una escuela especial para atender a la población infantil concentrada allí, entre los 4 y 14 años.

Aparte de todo esto, cada escuela debía poseer, bajo la estricta custodia del maestro, un botiquín de socorro para auxilio de accidentes e indisposiciones repentinas.

Por lo que respecta a la cantina escolar, era una institución de carácter social y humanitario y tenía por objeto proporcionar alimentos sanos, nutritivos y suficientes a los niños; asimismo, se pretendía establecer por su medio enseñanzas culinarias y de higiene, de marcada utilidad para el porvenir de las alumnas de los cursos superiores.

Las cantinas escolares, extendidas a todas las escuelas, sirvieron para resolver el problema de la asistencia a causa de la lejanía de los caseríos y las dificultades de los caminos, así como para evitar que los niños se vieran precisados a despechar una comida fría, en condiciones inhumanas. Según las respuestas dadas a un cuestionario de la Diputación, eran de 10 a 15 alumnos, como promedio, los que se veían obligados a traer su comida a la escuela.

Para la instalación de la cantina, los Ayuntamientos, y en su caso las agrupaciones de vecinos, debían poner una mesa, un armario, dos bancos y una cocina económica. La Diputación se comprometía a suministrar la batería, la vajilla y demás útiles (platos, vasos, fuentes, tazas, cazos, cuchillos, jarras, bandejas, fruteros, etc.).

Los alumnos, en su mayoría hijos de caseros, aportaban las viandas necesarias: Pan, alubias, patatas, verduras, tocino, chorizo, cecina, huevos, leche, frutas... Los productos de los campos de experimentación agrícola eran destinados también a las cantinas. La maestra, ayudada, como se ha dicho, por las alumnas de los cursos superiores, se encargaba de preparar los alimentos.

Por último, y bajo la denominación de actividades complementarias, se comprenden los museos, la mutualidad escolar, las bibliotecas circulantes, los sistemas de becas, las exposiciones y las clases de adultos; de estas tres últimas instituciones, trataremos más tarde.

La mutualidad escolar, implantada en todas las escuelas bajo la dirección de la Caja de Ahorros Vizcaína, se enraizó profundamente en la provincia y se multiplicó en pocos años; se practicaba como una labor de alcance social y una ocasión para acrecentar el sentido del ahorro y la previsión, dentro de las limitaciones de la edad.

El Reglamento de 1923 especificaba que el personal docente estaba obligado a prestar su concurso al establecimiento y funcionamiento de las mutualidades escolares y "en general al de cuantas instituciones de carácter mutualista, peri y post-escolar se establezcan en lo sucesivo por la Excm. Diputación u organismos de ella derivados"¹⁸¹.

¹⁸¹ Reglamento de las Escuelas de barriada. Bilbao, 1923, pág. 25.

Por su parte, las bibliotecas escolares, creadas con el carácter de públicas y circulantes, constituían una verdadera extensión cultural, porque sus servicios no se limitaban a los alumnos escolarizados, sino que alcanzaban también a los vecinos del barrio. Las primeras bibliotecas instaladas en las Escuelas de barriada se debieron a la donación y generosidad de la Caja de Ahorros Vizcaína, que regaló los muebles necesarios y setenta obras para cada una de ellas; después, siguieron remitiéndose más bibliotecas y enriqueciéndose las anteriores, a cuenta de la Diputación.

Para la formación de las bibliotecas se siguieron criterios eminentemente prácticos y utilitarios; los libros, caracterizados por su amenidad, interés, utilidad y enseñanza práctica, abarcaban los temas más diversos. Se trataba de obras de agricultura general, arboricultura, horticultura, crianza de animales, higiene, historia, biografías, viajes, literatura, geografía descriptiva, comercio, industria, navegación, derecho usual.

En estas bibliotecas, compuestas de una masa total de doscientos a trescientos libros, había también algunos títulos euskéricos, como "Peru Abarca", "Ipuiñak" (de Legoadi, de Altuna, de Urruzuno...), "Xabiartxo" (de Mendizabal), "Abarrak" (Bustinza), etc. En general, estaban contenidos los libros de Lizardi, I. López de Mendizabal, Zamarripa, Manterola, J. Altuna.

7. EL PERSONAL DOCENTE

El profesorado de las Escuelas de barriada estaba considerado como una de las piezas clave de su organización y funcionamiento; Eleizalde señalaba en 1922 que la "escuela es el maestro", y que el "factor principal del éxito franco y creciente que esas escuelas van alcanzando, así como el merecido favor de que disfrutan en la opinión pública es el personal docente" encargado de las mismas¹⁸².

El profesorado era nombrado por oposición; para tomar parte en el concurso se requerían las siguientes condiciones: poseer el título de maestro de primera enseñanza o los que estuvieran oficialmente equiparados con él; haber cumplido veinte años los maestros y diez y ocho las maestras; obtener el certificado médico y otros documentos (partida de nacimiento, cédula personal, título y la correspondiente solicitud).

Todos los aspirantes debían mostrar su suficiente aptitud en examen público, ante el tribunal y con los programas designados, oportunamente, por la Junta.

Los diversos ejercicios de oposición y de selección se hacían con sujeción a un amplio temario o cuestionario consistente en cien temas, cincuenta de los cuales versaban sobre letras y cincuenta sobre ciencias. Eran muchas las personas que entendían que el programa a que se sometía a los aspirantes comprendía un excesivo número de temas, cuyo conocimiento no era necesario demostrar para ser un buen maestro. En concreto, Landeta dudaba que en la parte religiosa

"doctorales y magistrados que hayan ganado por oposición su plaza, pudieran quedar airosos concediéndoles sólo quince días de preparación, y en otros aspectos es tal la complejidad de las materias, que será cosa de presenciar los ejercicios para sacar la conclusión de que, por aventajados, notables que sean los opositores, no pueden res-

¹⁸² A. A. D. V.: Oficio del inspector de enseñanzas al presidente de la Diputación, 18 de julio de 1922. Carp. 2082, exp. 1.

ponder adecuadamente a los temas que les toquen en suerte, pues en el transcurso de quince días no hay tiempo material para que un opositor pueda hilvanar sus estudios en forma que lo sepa, lo que ha estudiado o estudie, lo exponga medianamente”¹⁸³.

En cuanto al orden de los ejercicios, se empezaba con un examen escrito sobre un tema general para todos; a continuación se verificaba un examen oral, por orden alfabético; después se procedía a las exclusiones y clasificaciones, por méritos; por último, los aspirantes a la categoría “A” se sometían al examen de euskera, pasando a la categoría “B” los que no superaban esta prueba.

Con el tiempo, este orden de ejercicios sufriría una gran transformación, incluyéndose también un ejercicio práctico, que se debía realizar, en un espacio de unos diez minutos, con un grupo de niños de las Escuelas de barriada traídos a tal fin¹⁸⁴.

El tribunal examinador se componía, por lo general, de miembros como el presidente de la Diputación, el presidente de la Junta de Instrucción Pública, el inspector de enseñanzas y el secretario de la Junta; en ocasiones, también tomaron parte varios maestros en activo, destacados tanto por su antigüedad como por el rendimiento de sus alumnos. Eleizalde, que actuaba como secretario del tribunal, y era partidario de una “verdadera y escrupulosísima selección entre los aspirantes”¹⁸⁵, se refirió en una carta a ciertas dificultades propias de su función examinadora:

“Te escribo desde el tribunal de oposiciones de maestros de escuelas de barriada; hoy hemos comenzado con esa pejiquera, y creo que tendremos para unos veinte días. A ver si para cuando termine con esa tarea, puedo ir ya a buscarte, como deseo, y traerte a casa, con plena satisfacción de todos.

(...) Tenemos 30 maestros y 86 maestras que examinar; ya te figurarás cómo nos acosan por todas partes”¹⁸⁶.

Las oposiciones se repitieron, desde el comienzo, con una regularidad casi anual, a medida que crecían las necesidades de nuevos maestros; con anterioridad a 1936, existieron 13 promociones diferentes, con una cifra aproximada de 179 maestras y maestros. En igualdad de circunstancias, las nuevas plazas de las escuelas estaban reservadas a los vizcaínos; pero a falta de éstos serían ocupadas por personal procedente de toda Euskal Herria, así como de otras provincias españolas (Burgos, Valladolid, Palencia, etc.). De hecho, las escuelas de la categoría “A” estaban ocupadas por maestros procedentes de Bizkaia y Gipuzkoa y en menor medida de Navarra.

Como se ha escrito en alguna ocasión, el magisterio de las Escuelas de barriada presentaba una gran homogeneidad; lo mejor de las Normales desembocaba en estas escuelas, atraído por las retribuciones y derechos que en aquella época de 1920 suponían un notable avance con relación a los que la ley establecía; los maestros disfrutaban de un sueldo de

¹⁸³ “Las Escuelas de barriada. Oposición de maestras y maestros”. *La Tarde*, 12 de julio de 1922.

¹⁸⁴ Todo lo acaecido en las oposiciones, así como el número y nombres de los aprobados quedaban, puntualmente, recogidos en las actas del tribunal, conformándose con ello una documentación abundante y detallada sobre estas oposiciones.

¹⁸⁵ A. A. D. V.: Oficio del inspector de enseñanzas al presidente de la Diputación, 18 de julio de 1922. Carp. 2082, exp. 1.

¹⁸⁶ Carta escrita a su mujer. Bilbao, 26 de julio de 1922.

entrada de 3.000 pts., con derecho a quinquenios de 250, cuando el sueldo mínimo de los nacionales era de 500 pts.

El primitivo reglamento establecía además el derecho a jubilación, que podía ser voluntaria o forzosa; ésta última podía ser por edad (a los 70 años los maestros y a los 65 las maestras) o por inhabilitación física¹⁸⁷. Estos derechos pasivos los disfrutaba todo el personal nombrado con anterioridad a noviembre de 1923; a los que ingresaron en el cuerpo con posterioridad a esta fecha se les incluyó, desde el 1 de mayo de 1929, en el Montepío general de empleados de la Diputación. A todo el profesorado le fueron concedidos, igualmente, los beneficios del Ahorro Forzoso.

En otros trabajos anteriores hemos tratado de estudiar la alta calidad de muchos de estos maestros: el proceso selectivo, la formación permanente a través de cursillos pedagógicos y el abundante y magnífico material de que disponían, favorecieron, de forma considerable, la eficacia de su labor docente¹⁸⁸.

En este magisterio cabe destacar, por su excelente hoja de servicios, a nivel profesional, y por los premios y felicitaciones de que fueron objeto por parte de las instituciones, los siguientes nombres: Julene de Azpeitia, Soledad Campos, Mª Pilar Arana, Emeteria Gangoiti, Consuelo Gallastegui, Berta Jiménez, Mª Berta Isasi, Juan Bautista Aspiroz, Teodoro Tejedor, Augusto Vecino, Angel J. del Río, Amado Arnaiz...

Julene de Azpeitia, educadora y escritora de destacada personalidad, conocía bien las experiencias pedagógicas de las Escuelas del Ave María del P. Manjón y el método promovido por Decroly. En sus escritos muestra una gran preocupación por la enseñanza bilingüe. Nacida en Zumaya (Gipuzkoa) en 1888, estudió en la Normal Superior de San Sebastián, obteniendo después el número uno en la oposición a la plaza de maestra nacional. Al crearse las Escuelas de barriada, ocupó el cargo de directora del profesorado femenino de dichas escuelas, por muy breve tiempo. En el ejercicio activo de la profesión docente, trabajó, sucesivamente, en las Escuelas de barriada de San Miguel de Dudea (Amorebieta), Mendiola y Matiena (Abadiano). En esta última permaneció desde 1926 a 1936¹⁸⁹.

8. LOS ALUMNOS Y LA ASISTENCIA ESCOLAR: LAS CLASES PARA ADULTOS

Desde el comienzo se abordó con sumo interés el problema de la asistencia escolar. Con el establecimiento de las escuelas en el centro de las barriadas y los caseríos habían

¹⁸⁷ Zufía, Pedro de: Opus cit. , págs. 39-41.

¹⁸⁸ " (...) La formación permanente del profesorado en ejercicio , fue otra de las características de estas escuelas. En este sentido, para mejorar las condiciones de su actuación pedagógica, se habían establecido varios instrumentos o medios. Uno de estos medios consistía en enviar orientadores a las escuelas donde servían los maestros menos competentes o remisos a la renovación. Este procedimiento, como se verá después, constituía, en el fondo, un verdadero castigo moral para los maestros, más que un estímulo real.

El segundo medio de renovación, puesto a disposición de los maestros, consistía en organizar cursillos pedagógicos , que celebrados en las cabezas de partido, en el período de las vacaciones estivales, servía para la renovación de los métodos y procedimientos en uso, y una oportunidad para contrastar con los compañeros y gente experta, las diferencias y dificultades observadas durante el curso" (Arrien, Gregorio: Educación y Escuelas de barriada... 1987, pag. 185).

¹⁸⁹ Cfr. , la obra, "Julene Azpeitia. Ehun Urte Mugan (1888-1988). Bilbao, 1988.

El libro que elaboramos, en 1988, con ocasión del Centenario del nacimiento de Julene, recoge todas las vertientes de su vida y obra: Bibliografía, pensamiento pedagógico, métodos didácticos y enseñanza en las Escuelas de barriada, actuación como abertzale y emakume, así como su labor literaria en la narrativa infantil.

desaparecido los inconvenientes de distancia, malos caminos, etc. , pero había que convencer a la gente del campo de que era más útil la enseñanza que el empleo de los muchachos en las tareas agrícolas. Unas veces porque tenían que ayudar a la recolección, otras por cuidar el ganado y otras por cortar el helecho o la hierba, se producían faltas frecuentes, con gran perjuicio de la instrucción¹⁹⁰.

La Junta de Instrucción Pública trató de poner término a esta situación, excitando el celo tanto de las autoridades locales como de los padres. El logro de la plena asistencia fue una aspiración constantemente perseguida; de ahí algunos de los instrumentos puestos en acción para conseguir el mejor aprovechamiento posible de los años de escolaridad.

El inspector de enseñanzas, Eleizalde, remitió en 1921 a los maestros las hojas de asistencia que debían ser devueltas quincenalmente a las oficinas de la Junta, recogiendo los datos acerca de la marcha de la enseñanza, las fluctuaciones de la asistencia y las causas que en la misma podían influir; paralelamente, se trató de influir sobre los padres, cuyos hijos estaban habitualmente ausentes del centro, para que se preocuparan de enviarlos a la escuela. A este respecto, las Juntas locales de inspección debían

“estimular la asistencia escolar, apelando para ello a todos los medios, incluso los coactivos que la ley establece a estos efectos; organizar las operaciones de matrícula, y coadyuvar con el profesorado en la obtención del mayor fruto en la enseñanza”¹⁹¹.

Con todo, el 80% de promedio de asistencia se consideraba un buen porcentaje; el promedio que se dio en 1933-34 (con un 81,42%) , es el que se observa, sin grandes variaciones, en los demás cursos, anteriores y posteriores.

En otro orden de cosas, la Diputación de Bizkaia estableció, a partir de 1924, una serie de becas y ayudas de estudio para favorecer la promoción intelectual de los alumnos aventajados de sus escuelas, completando así la obra de instrucción y de cultura iniciada en la misma barriada; de estas becas podían beneficiarse todos aquellos a quienes la falta de una posición económica adecuada les impedía utilizar “plenamente, hasta su máxima eficacia y ulterior total desarrollo, las facultades intelectuales”¹⁹².

Se sabe que en todos los cursos se concedieron algunas becas, si bien nunca fueron muy numerosas, dado que el dinero asignado para las mismas no fue tampoco muy elevado; se puede decir que las becas sirvieron, sobre todo, para seguir el bachillerato y el magisterio, y en unos pocos casos, una carrera universitaria.

8. 1. La organización de clases para adultos

El proyecto de creación de clases para adultos debe inscribirse en el contexto global de la lucha contra analfabetismo y la promoción intelectual y moral llevada a cabo en las barriadas.

La iniciativa de su constitución partió del vecindario mismo, con el apoyo del profesorado; en repetidas ocasiones acudieron a la Junta de Instrucción Pública, en solicitud de la

¹⁹⁰ En los informes quincenales remitidos por los maestros se indicaba, claramente, que la asistencia escolar disminuía de diciembre a enero, a causa de los malos tiempos (lluvia y frío) ; igualmente se notaba una similar disminución en la época de las faenas agrícolas, tanto en la primavera como en el otoño.

¹⁹¹ Reglamento de las Escuelas de barriada. Bilbao, 1923, pág. 8.

¹⁹² A. A. D. V.: Circular. Becas para alumnos de Escuelas de barriada. 1924. Carp. 965, exp. 4.

pertinente autorización para establecer en las Escuelas de barriada la enseñanza para adultos durante los meses de invierno. La Junta, que quería hacer extensivos al mayor número posible de personas los beneficios de la educación, estimó que debían ser atendidos los deseos expuestos, facilitando tan necesaria y benéfica labor. La Diputación aprobó su instalación en diciembre de 1922, estableciendo para su funcionamiento las siguientes bases o condiciones:

A. - Se autorizaba, en principio, la enseñanza nocturna de adultos, pudiéndose utilizar para ello las Escuelas de barriada y el material fijo de las mismas.

B. - Los maestros respectivos se entenderán directamente con los alumnos interesados respecto a la cuantía de las retribuciones que convengan, la percepción de las mismas y el material complementario que se deberá aportar.

C. - Los maestros que establezcan estas enseñanzas deberán ponerlo en conocimiento de la Junta de Instrucción Pública, remitiendo a la misma, al comienzo del curso, lista de matrículas, relación de asistencia y clasificación de los alumnos por grupos de edad y sexo.

D. - Estas enseñanzas nunca deberán afectar a la enseñanza diurna, actividad preferente del profesorado.

Por lo que se sabe, las escuelas que se acogieron a esta facultad, abriendo sus puertas a los adultos, fueron las siguientes, durante los cursos 1922-23 y 1923-24: Laucariz (Munguía), Sanchósolo (Gueñes), Santa Lucía (Yurre), Albiz (Mendata), Ariz (Basauri), Astelarra (Munguía)...

En cuanto al currículum seguido, el maestro de la escuela de Santa Lucía (Yurre) indicaba que se procuraba enseñarles la lectura, escritura al dictado, aritmética práctica y algo de lecciones de cosas y geografía¹⁹³; probablemente, el currículum establecido en los demás centros no diferiría mucho del anterior. A estas clases nocturnas, organizadas generalmente entre los meses de octubre y marzo de cada curso, asistía un número relativamente elevado de alumnos, en todos los casos. La edad de los asistentes oscilaba entre los doce años de algunos alumnos y los treinta y más, de otros, los menos. Los maestros, por su parte, cobraban de tres a cinco pts. por alumno y mes.

9. LA EVOLUCION POSTERIOR DE LAS ESCUELAS

Tras el fallecimiento de Eleizalde, el cargo de inspector de enseñanzas quedó vacante durante unos cinco meses; el 20 de diciembre de 1923, la Junta de Instrucción Pública, reunida bajo la presidencia de Rafael Muñoz, acordó proponer a la Diputación el nombramiento de Pedro Zufía para ocupar el cargo anterior; los vocales Ernesto Ercoreca, Gabino Orbe y Ricardo de Urrutia, que no estaban de acuerdo con el procedimiento seguido, formularon voto particular en el sentido de que aquella plaza fuera provista mediante oposición. Al comienzo del año siguiente, Pedro Zufía fue nombrado inspector de enseñanzas, "por concurrir en este Oficial Letrado condiciones personales que le hacen indicadísimo para el cargo de referencia"¹⁹⁴.

¹⁹³ Para todo lo referente a la enseñanza de adultos, puede verse un informe sobre esta cuestión en "A. A. D. V.: Reglamento de Escuelas de barriada. Carp. 960, exp. 8."

¹⁹⁴ Sesión de la Diputación de 2 de enero de 1924 (B. O. D. V. de 23-VIII-1924, N.º 189).

En 1925, y a propuesta del mismo R. Muñoz, se aprobó la designación de Juan Gallano para vocal perpetuo de la Junta de Instrucción Pública, como autor de la creación de las Escuelas de barriada¹⁹⁵; con este motivo, se hizo constar la valiosa participación de Eleizalde en la misma obra¹⁹⁶.

A Pedro Zufía le tocó proseguir el plan de construcciones escolares y completar la labor iniciada en la época anterior; a él se debieron varias iniciativas importantes, como la elaboración de los programas y diversas orientaciones pedagógicas en las que tomó una parte decisiva. Escribió la obra "Las Escuelas de barriada. Monografía" (1930), y es autor también de una "Geografía de Vizcaya", breve opúsculo escrito en castellano, destinado a las Escuelas de barriada.

Hacia 1931, había aumentado mucho la complejidad del servicio administrativo y de inspección; fue en este momento cuando se pensó en nombrar a dos maestros ayudantes de inspección, dependientes del inspector-jefe.

Zufía impulsó la creación de una biblioteca circulante del maestro, que contenía las obras científicas y de metodología necesarias para encauzar la labor del profesorado por los modernos derroteros de la pedagogía; simultáneamente, aumentaron las exigencias en torno a la actuación del personal docente.

A los habituales castigos y amonestaciones, por el abandono continuado del cargo, la insubordinación y desobediencia a las órdenes de la superioridad, etc., se unieron otras sanciones, con la destitución incluida, como fruto de los exámenes practicados al final de cada curso. Estos exámenes, que desde 1925-26 empezaron a revestir una mayor amplitud, generalidad y rigor, se utilizaban para juzgar la labor de los maestros, ponerlos en parangón unos con otros y calificar a los profesores con la nota obtenida en la clase; en consecuencia, una mala calificación podía poner en peligro la continuidad del maestro.

No era una situación agradable para ejercer, con serenidad, la docencia; los maestros se quejaron en más de una ocasión y pidieron la supresión de tales exámenes, en la forma en que se hacían, sustituyéndolos por visitas de inspección. En este sentido, la Agrupación de Maestros Vascos, creada en 1931 para defender las características vascas de la enseñanza, la libertad de conciencia y el bilingüismo, elevó una extensa y documentada solicitud al presidente de la Comisión Gestora de la Diputación, pidiendo tal supresión por considerar que ese examen era un "absurdo", inútil y contraproducente sistema para la educación del niño¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Juan Gallano, personalidad navarra nacida en Vera de Bidasoa y residente en Bizkaia, de tendencia radical liberal, fue diputado provincial cuando presentó en 1919 la Moción que dio lugar a la creación de las Escuelas de barriada. Durante la II República fue presidente de la Comisión Gestora de la Diputación de Bizkaia, puesto que abandonó en 1934.

¹⁹⁶ " (...) El Sr. Muñoz hace constar que recoge gustoso manifestaciones de la prensa y se congratula de poder hacer constar la participación tan valiosa y activa que en la creación de Escuelas de barriada cupo a D. Luis de Eleizalde (q. e. p. d.), Inspector de Enseñanzas que fue de S. E. " (A. A. D. V.: Moción Muñoz sobre designación de Don Juan Gallano para vocal perpetuo de la Junta de Instrucción Pública, como autor que es de la creación de Escuelas de barriada. 1925, carp. 960, exp. 3).

¹⁹⁷ A. A. D. V.: La Agrupación de Maestros Vascos en representación de los de barriada solicita la supresión del artículo 32 del Reglamento. 1933, carp. 968, exp. 15.

A pesar de tan razonada exposición, los exámenes siguieron realizándose en la forma acostumbrada; el inspector-jefe creía que un maestro sin estímulo y sin que se le juzgue, es un maestro que fácilmente se abandona.

En cuanto a la orientación bilingüe de las escuelas, se introdujeron notables modificaciones en esta época. Como diría Landeta, las “intromisiones del Estado unas veces, censurables manejos de ciertos bizkainos en otras, adulteraron no sin escándalo de muchos, aquella primitiva intención”; se cambió el reglamento en más de una ocasión, y la dictadura

“llevó su furor antivasco dictando reales órdenes que procuraban, y conseguían desvirtuar aquel notable propósito imponiendo condiciones que equiparaban la enseñanza de las escuelas de barriada a la que suministraba el Estado, pretendiendo una unificación que iba no sólo contra el plan de los iniciadores y la conveniencia de los pueblos, sino también, cosa esencial, creemos, en estas materias, contra los principios mismos de la ciencia pedagógica, llamada lógicamente a ser ley en cuestiones de enseñanza.

Pero aún con esto, las escuelas de barriada tenían personalidad definida y cumplían, si no todos, algunos de los fines que les estaban asignados”¹⁹⁸.

Durante la II República se abandonó la enseñanza religiosa y se aplicó el laicismo escolar; por decreto de la Comisión Gestora (1932), quedaron, en adelante, eliminados de los programas de enseñanza todos los aspectos referentes a la instrucción religiosa. Fueron inútiles las protestas de diversas asociaciones, de la prensa católica, y la protesta de pedagogos y pensadores¹⁹⁹.

En la misma época, se crearon nuevas escuelas, añadiendo al plan anterior de construcciones, que ya se había completado, unos 25 centros; al mismo tiempo, se procedió a la supresión de media docena de escuelas, creadas con anterioridad a los años treinta, que habían dejado de cumplir la función que se había perseguido en su origen y creación.

A pesar de todas estas precedentes modificaciones, las Escuelas de barriada tenían una evidente personalidad; aparte de su peculiar organización autónoma, contaban con una envidiable adhesión popular.

En una valoración global de estas escuelas, no se pueden olvidar los siguientes aspectos o resultados: la reducción del analfabetismo, la apertura de las barriadas a un mundo de relaciones humanas, sociales y culturales y la instauración de la educación bilingüe; con todas las limitaciones ya conocidas, se había reservado al euskera un lugar que antes no había podido encontrar.

Para lograr estos resultados, la Diputación no escatimó gastos ni esfuerzos: entre 1920 y 1936, invirtió grandes cantidades de dinero tanto en el sostenimiento de las Escuelas de barriada como de la instrucción pública en general. En este período, la Corporación provincial

¹⁹⁸ “Don Higinio”: ¿Alta traición? Contra las Escuelas de barriada. *Euzkadi*, 9 de octubre de 1931.

¹⁹⁹ Eduardo de Landeta, entre otros, consideraba que el aspecto religioso era un componente importante de la orientación básica de las Escuelas de barriada; por eso, sostenía que la Comisión Gestora no podía, por sí y ante sí, sin contar con los municipios y los vecinos, con quienes se hizo una especie de tácito contrato de enseñar, reglamentariamente, la religión y la moral, tratar de modificar el cuadro de enseñanzas y desterrar de la escuela la instrucción religiosa y moral.

gastó más de 9 millones de pts. sólo en el sostenimiento de las Escuelas de barriada; la mayor parte de esta suma se invirtió en el pago de los sueldos de los maestros.

Como se sabe, el desarrollo de la guerra civil afectó profundamente al funcionamiento de las escuelas; en 1938 se produjo la conversión de las Escuelas de barriada en Escuelas Nacionales de barriada.

Album fotográfico

Fotografías:

Archivo Fotográfico de Eusko Ikaskuntza
Diputación Foral de Bizkaia. Biblioteca
Familia Eleizalde

Luis de Eleizalde de joven (Foto Segura, Madrid)

El recuerdo de su matrimonio con Lone Urrutia (Foto Segura, Madrid)

1922. Recuerdo del año anterior a su muerte. Siguió hasta el final, entregado a sus trabajos de siempre.

Los cuatro hijos del matrimonio Eleizalde: Luis María, Miren Eulali, Miren e Itziar.

EL PROBLEMA VITAL

Ya ya para un mes que publicó el diario local "La Tande" un extenso y notable artículo dedicado a la pluma de don Eduard de Laxeta, e intitulado "Auzoa de la escuela vasca". Había ya, días antes, precedido la opinión de "Don Higinio" desde estas columnas de EIZKADIA, y "Don Higinio" se avino a discutir en la forma y grada que él sabe hacerlo. Público es que está en la Academia de la Lengua Vasca, estimando en su valor el trabajo de nuestros distinguidos convecinos, ha acordado hacer copias tirada de ese artículo y repartidas puntualmente por todo el País. Sé decir de mí que su lectura me produjo la especialísima satisfacción que se obtiene al encontrar, clara y perfectamente expresadas, ideas y cosas que sentía uno mismo de un modo confuso y oscuro.

Creo que los dos puntos fundamentales en los que nos encontramos en perfecto acuerdo "Don Higinio" y yo—con ciertos matices son acendrada y un poco de determinismo sobre este asunto—son los siguientes:

Primero: El único problema vital para un pueblo, sea el que fuere; el problema que resuelve todas las cuestiones de las que depende el porvenir de un país, es el de la instrucción pública, y señalando más, el de la instrucción primaria.

Segundo: El medio, el vehículo de la instrucción popular primaria de un país, el *media didactici et didactici*, no puede ser otro que la propia lengua materna de ese país. Lo cual, evidentemente, no excluye el aprendizaje de otra lengua que se reputa necesaria o mercedamente conveniente.

Las escuelas primarias del Estado, que son un evidente fracaso en todas partes—no siento ninguna clase de regocijo al hacer esta afirmación, pero consta patéticamente el hecho—se ven todavía empeoradas en nuestro País, y especialmente en nuestra País castellana, por desconocerse o olvidarse y olvidarse esta primordial necesidad de instruir al pueblo en su propia idioma y no en lengua extranjera, como se empujan en Bascos. Se encuentran a veces profesores que tienen la sinceridad de manifestar esa necesidad; se encuentran otras veces profesores—en menor número—que no sólo confiesan esa necesidad, sino que procuran remediarla, aprendiendo la lengua del país en el grado suficiente para entenderse con sus alumnos. Pero los reglamentores, y más aún el espíritu que los informa, siguen siendo absurdamente hostiles a cuanto parezca desconocimiento a la manera de ser y las necesidades vivas y reales de los pueblos, en las escuelas del Estado español. En este orden, las cosas—como digo muy bien desde un punto de vista de entusiasta el señor Barandiarán—continúan como albe porventura "haber, en beneficio de la lengua de la región castellana, con los demás idiomas regionales, y no, la cultura de todos los españoles."

Y con todo, avanzando por un momento el terreno en que mis ideales siempre me colocan, y pasando en hipótesis al que razonablemente se sea dado ocupar al español más españolista de toda la Celtiberia, se puede discutir y proceder de muy otra manera de la que es y de desgracia, habitual en los altos poderes del Estado, en los políticos de Madrid y en los centros oficiales y oficinescos.

Un buen español, patriota y clarividente, podría pensar que la mayor parte de los males que en el orden político sobrevienen a la cosa pública se debe al absurdo empleo de que España sea—lo que no es, ni puede ser—un Estado "nacional". Que Espa-

ña es realmente un "Estado de nacionalidades", en condiciones tales que se impone una salida y adecuada política de equilibrio entre esas nacionalidades, evitando con todo cuidado el no pequeño peligro de hegemonía de una nacionalidad, cuya exclusiva representación asume el Estado, sobre las demás. Que al decretar la oficialidad de esa nacionalidad representativa, y, por extensión, la "inoficialidad" de las restantes, se abre el camino de todas las secesiones políticas y de todos los separatismos. Que aceptado por el contrario, el principio del "Estado de nacionalidades", no solamente debía abstenerse el Estado de abogar y opinar a sus nacionalidades—como la opinión y aboga en sus vitales características y en sus peculiares modalidades—sino que, muy lejos de eso, considerábalas como cosa genuina y propia, había de tender justamente a favorecerlas y a ayudarlas en el fomento y desarrollo normal de aquellas mismas características y modalidades.

Así podía, y me atrevo a creer que "deba" discutir un buen español, clarividente y patriota. Por desgracia, no sé de ninguno que disciera así. No sé de ninguno que haya discutido así desde el tiempo de los Reyes Católicos hasta la fecha—con la libre pero única excepción de don Francisco Pi y Margall—. Ni creo probable que ningún político español tenga el mismo espíritu que se necesita para recibir y alinear estas visiones de política "elemental".

Por donde juzgo que ninguna esperanza cabe de un cambio de actitud del Estado y sus altos poderes sobre esta cuestión ni a ninguna otra que a la nación vasca, como al maná, interese.

Debemos, por tanto, volver a nuestros patios lares y a nuestras posiciones ideológicas.

Creo que tampoco podremos pasar, por la obra de la instrucción popular en la forma en que proclama debe ser planteada, con las Corporaciones administrativas de nuestro País, más que de un modo eventual y subsidiario.

Estas Corporaciones están, por lo general, demoralado influida por los vaivenes de la política para que pueden ser garantía suficiente de una obra de la estabilidad y solidez requerida por la instrucción popular. No digo que las Corporaciones no pueden creer y sostener escuelas, ni digo que lleguen a cerrar las ya existentes. Lo que digo es que, por su estructura, por su programa suficiente de una obra de la estabilidad y solidez requerida por la instrucción popular. No digo que las Corporaciones no pueden creer y sostener escuelas, ni digo que lleguen a cerrar las ya existentes. Lo que digo es que, por su estructura, por su programa suficiente de una obra de la estabilidad y solidez requerida por la instrucción popular. No digo que las Corporaciones no pueden creer y sostener escuelas, ni digo que lleguen a cerrar las ya existentes. Lo que digo es que, por su estructura, por su programa suficiente de una obra de la estabilidad y solidez requerida por la instrucción popular.

Que, por tanto, las iniciativas privadas, difícil de organizar, costosa de mantener, pero libre y libérrima y de más eficacia incorporada. La ley debe marcar suficiente para todo lo bueno que se quiera hacer. A las claras, a la vista de todo el mundo, cumpliendo estrictamente todas las condiciones legales, se puede realizar una labor inmensa cuyos resultados serían verdaderamente incalculables.

¿Cómo? Por medio de la asociación. Si los vascos patriotas llegan a "ver" este problema, a "sentirlo" como absolutamente finito y a decidirse a resolverlo, aceptando los graves sacrificios que esta solución requiere, nosotros ya andada la mitad del camino. Todo lo demás será ya relativamente fácil. Y habrá amanecido el primer día de verdadera esperanza para nuestra Patria.

ANX

La enseñanza y el euskera fueron dos de sus grandes preocupaciones

H. D. José de Madinabeitia

Muy querido amigo. Me van unas
lineas de cama a cama.

Me han dicho (frecuente por usted pienso que ya pueda saber algo) que está usted algo peor. También yo voy ablandándose cada vez más; de modo que por el momento vamos en pleno simonismo.

Póngase usted entre y profundamente en manos de Dios; una gran paz le envolverá y le acercará a usted como una madre a su hijo. Lo digo por experiencia.

Se abraza su más que nunca afecto amigo que espera encontrarle allí,
Luis de Eleizalde

51 Dobre. 1922

Hamburg (Ausschmannstrasse, 14),
16 de Agosto de 1921

Mi querida mujer: Hace un momento me he instalado en esta deliciosa quinta que te recuerdo de entusiasmo si la viéras. José ha tomado un cuarto para dormir en la vecindad (Bippendorfer Baum, 26), y en este momento está conmigo. Apenas hemos llegado, le trae doctor me ha tomado la temperatura (36.9) y el peso (72 kg.) y ahora estamos esperando lo que designa el profesor Parauer. En este momento son las 12 en punto del mediodía, el tiempo está hermoso aunque muy fresco, porque he dejado mucho los días anteriores. Batemos en el viento de un magnífico parque, con grandes arboledas, en una casa preciosa, y la habitación ideal. — De París a Colonia

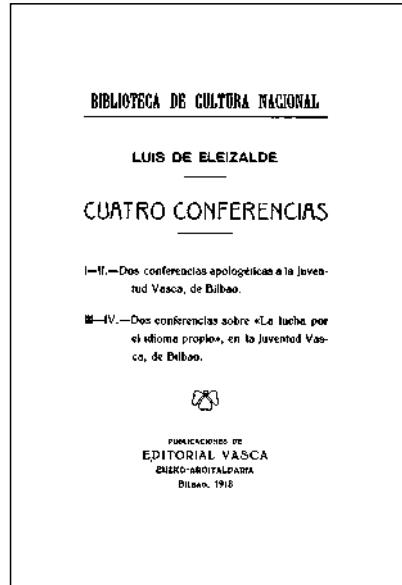
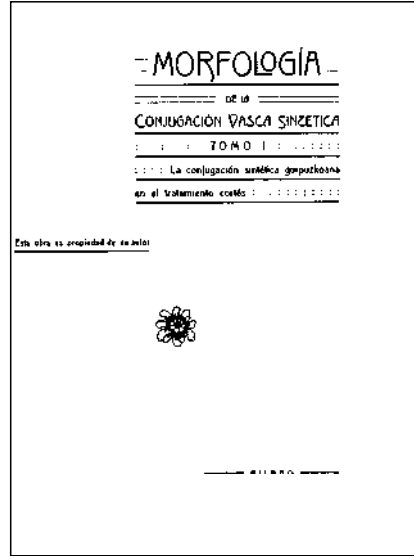
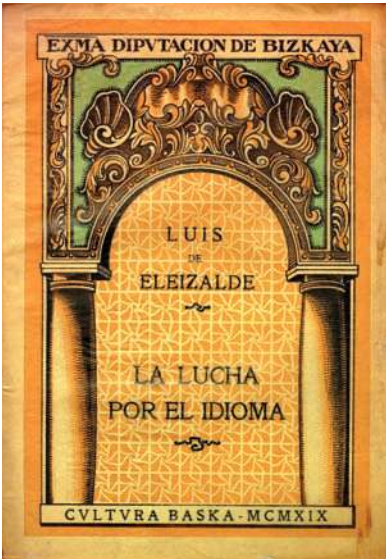
Berlín, 26 Julio 1922

Mi querida mujer: En este momento le escribo esta carta del 26, ya me he dado un baño, pero no me está abriendo y todo; bien quisiera estar del pan bastante un poco de compañía, pero ya me voy a acostar de que te detenga en forma agradable. Pero quiero en que con un poco de paciencia pasará esos días malos, y volviendo a tu casa con perfecta salud y sin las molestias que hasta ahora te han atormentado.

He escrito desde el tribunal de opiniones de muchos de esos de decirte; hay cosas convenientes en un pequeño, y no se tendrían que hacer más allá de lo que se puede terminar con esta fin, puede ir ya a buscarlo, como deseo, y traerlo a casa, con plena satisfacción de todos. Si se quiere la cuestión decidida, aunque no tanto como tú quisieras, según las intenciones de mi hijo Luis. Nada mejor no está la fotografía de los niños (ya no me parece muy buena); cualquier cosa que se le tienda por la fuerza.

Después hay cosas que me comunicaste. En Berlín se nota poco movimiento en las cosas; yo voy una hora una vez profunda en todas las cosas. — Tenemos 30 meses y 26 meses más que esperamos; ya te figurabas cómo nos reírían por todos partes.

Después están muy buenas. Quisiera, muy pronto, irte, a ver cómo a una mujer en su maravilla.

Además de diversos libros, Eleizalde dejó una amplia producción escrita, que se encuentra dispersa en folletos, revistas, semanarios y diarios.

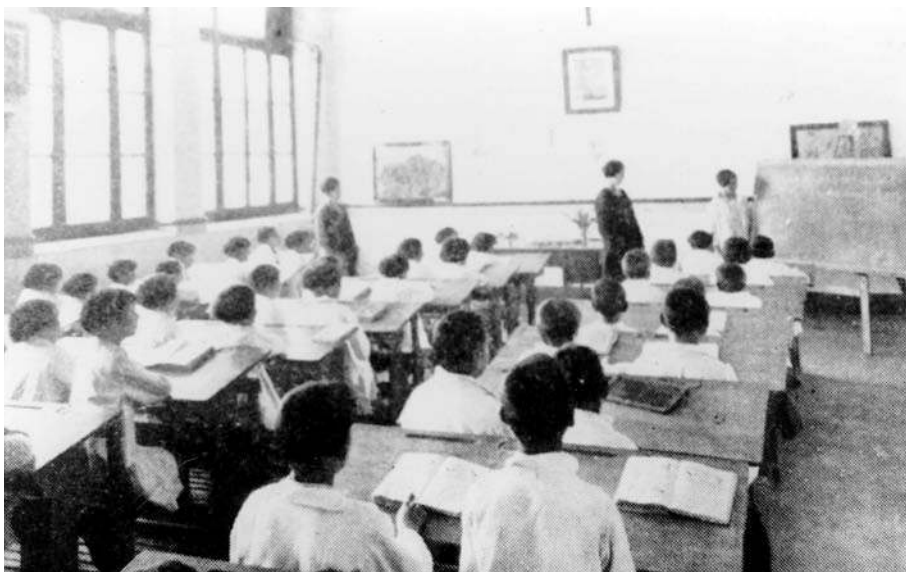
Además de diversos libros, Eleizalde dejó una amplia producción escrita, que se encuentra dispersa en folletos, revistas, semanarios y diarios.

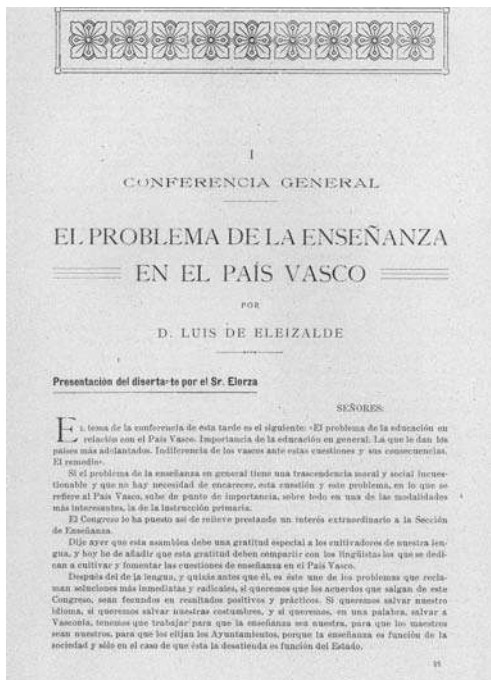
Como director de las Escuelas de barriada de Vizcaya, Eleizalde se entregó plenamente a su organización y orientación. Escuela de barriada de Sanfuentes

Escuela de Barriada de Eretxes

Escuela de barriada de Santelices (Musquiz)

Luis de Eleizalde trabajó a favor de la enseñanza y promovió la edición de textos escolares en euskera

Homenaje de Eusko Ikaskuntza a Eleizalde en Bergara (1930)

Luis de Eleizalde

Luis de Eleizalde

Luis de Eleizalde, periodista

José Javier **Granja Pascual**

1. CONTEXTO NACIONALISTA

El diario *Euzkadi* representa , en la época anterior a la Guerra civil, el órgano de difusión más influyente del nacionalismo vasco. Luis de Eleizalde, comprometido con el Partido , colaborará intensamente hasta su muerte con artículos de divulgación y de opinión sobre la evolución del nacionalismo vasco, los nacionalismos europeos , el euskera, la unificación, la Universidad vasca, la crítica literaria, la música, las ciencias, etc...

Cuando comienza a escribir en 1913 en el diario *Euzkadi*, Eleizalde ha evolucionado desde las posiciones más radicalmente sabinianas de 1903 hasta un nacionalismo transigente que renuncia al radicalismo independentista. Tanto él, como E. Aranzadi "Kizkitza" se convierten en los herederos teóricos de Sabino Arana , pero adaptando cada vez más la ortodoxia sabiniana a la realidad pactista que se impone desde 1906: "Esta adaptación al medio legal y económico, en aparente conflicto con la intransigencia de los fines políticos del PNV tendrá desde un principio sus principales portavoces en Luis de Eleizalde ("Iturain", luego "Azkain") y, sobre todo, en el funcionario de la Diputación guipuzcona Engracio de Aranzadi ("Kizkitza" y "Mendizorrotz"). La regla de oro de ambos será la firmeza en los contenidos doctrinales y la flexibilidad en los procedimientos" (Elorza,1978:339).

En 1904 publica Eleizalde, con el seudónimo "Iturain" y en la revista *Patria* (nº73,17-XII-1904 y ss.) una crítica contra los fundadores de la *Liga Foral Autonomista*, afirmando que el problema vasco es una cuestión de raza y nacionalidad y que no cabe nacionalismo fuera de la ortodoxia del "Jaun-Goikua eta Lege-Zarra". Por ello no caben alianzas del PNV con partidos laicos. Pero cada vez se mostraba más clara la necesidad de determinada transigencia en los medios para conseguir los fines nacionalistas. En este sentido se interpreta (Eleizalde, *La Patria*, nº 69,15-II-1903) que el fin del nacionalismo no es la independencia, sino que esta es el medio para conseguir el único verdadero fin: la reconstrucción de la verdadera sociedad vasca desvirtuada por largos siglos de influencias exóticas. Se entiende que es necesaria la reconstrucción política para conseguir el dominio del euskera. Esto llevó "a un cierto relativismo en cuanto a la prioridad de los objetivos políticos del movimiento" (Elorza, 1978:342) que favoreció el posibilismo nacionalista a partir de 1906.

Al igual que Eleizalde, "Kizkitza" propone en 1907 (*Aberi*, nº91,8-II-1908) que es prioritaria la reconstrucción del alma nacional vasca a la reintegración foral: defensa de la raza, del idioma, folklore, etc... "acción social nacionalista". Deja en un segundo plano los afanes inde-

pendentistas y se enfrenta a toda influencia exótica que atente contra las características del alma vasca.

El acercamiento de los nacionalistas a posiciones transigentes les llevó a acuerdos con los monárquicos para que fuese designado alcalde de Bilbao en 1907 el nacionalista Gregorio de Ibarreche y en 1909 José Horn, a cambio del apoyo nacionalista al conservador Fernando María de Ybarra en la Diputación.

Aunque no llega a ser efectivo, Ramón de la Sota es elegido presidente del primer Consejo Regional del PNV en 1908, tomando a partir de este momento prioridad la acción social vasca sobre la política.

Atemperada la dicotomía autonomismo-independientismo, a partir de 1910 estalla el binomio religioso-laico con la aparición de una tendencia nacionalista que se enfrenta al catolicismo ortodoxo del Partido. Francisco Ulacia crea el *P.N. Liberal Vasco*, que apoya a los republicanos y sigue el lema Patria y Libertad, defendiendo una sociedad vasca laica y democrática en una República federal. Sin embargo el PNV resistiría esta nueva tendencia y se afianzaría en su catolicismo tradicional, rechazando la denominación de Partido por la de *Comunión Nacional Vasca* desde 1913 en el diario *Euzkadi* y oficialmente desde diciembre de 1916.

En este contexto comienza la colaboración de Eleizalde en *Euzkadi*.

Desde el primer momento Eleizalde será fiel a los objetivos del nacionalismo y a su papel como propagandista que persigue la formación de la conciencia nacional vasca defendiendo con múltiples argumentos la nacionalidad vasca, entre ellos no los menos importantes los de tipo religioso aportados por el Papa Pío X.

Para Eleizalde los caracteres que delimitan una nacionalidad son: raza, lengua, historia, independencia, instituciones, costumbres, etc... Critica a los vascos que reconocen la existencia de la nacionalidad vasca pero la creen tan débil que en aras del evolucionismo afirman que debe dejársela morir. Frente a ellos, los nacionalistas no sólo afirman, sino que quieren conservar y reafirmar la nacionalidad vasca.

2. LA ENSEÑANZA EN EUSKERA

Eleizalde critica (*Euzkadi*, 13-XII-1914) el libro de Pere Corominas *Historia dels moviments nacionalistes* donde se afirma que el euskera está muerto y no servirá para la ciencia moderna. Eleizalde afirma la antigüedad del euskera y su valor lingüístico extraordinario que permite al euskaldún aprender cualquier otra lengua con facilidad. Si se conserva la lengua, se conservará la nacionalidad, aunque no exista la independencia.

También se defiende del argumento contrario a la nacionalidad por ser un pueblo pequeño y afirma que si se corta la emigración será suficiente para evitar la despoblación.

En todo momento la labor de renacionalización del pueblo vasco deberá cimentarse, para ser eficaz, en la conservación, cultura y fomento del idioma.

También sostiene Eleizalde que la nacionalidad no se basa sólo en caracteres fisiológicos, sino intelectuales. Y el principal es el idioma, que refleja, en su organismo, los más deli-

cados matices de las ideas y de los sentimientos. El idioma es la verdadera y genuina tradición nacional, es el espejo del complejo intelectual del alma, es el fiel inventario de los conocimientos del pueblo, la más exacta representación del carácter y de la civilización nacionales... Su léxico, pobre o copioso, altivo o encanallado, nos dará preciosas indicaciones sobre la mentalidad, la moralidad, la suma de conocimientos y las etapas de la evolución del pueblo. La sintaxis, la conjunción y los modismos nos dejarán explorar íntimos repliegues del alma nacional que en vano se buscarían por los métodos psicológicos; nos descubrirán sucesos del pasado que no están consignados en los libros de historia.

Pero un idioma, tiene, además, el efecto seguro de imponer al pueblo que lo habla una manera particular de expresarse, un sistema especial de construir el pensamiento, y da, por consecuencia, un carácter común a todas sus manifestaciones intelectuales que no se expresan por la palabra: artes plásticas, música, etc..., y aún al carácter, es decir, a la manera que tienen el sentimiento y la voluntad de reaccionar contra las excitaciones exteriores o interiores.

Y acaso llegue a ocurrir, por fin, que todos esos modos de obrar del alma influyan recíprocamente sobre el organismo físico del hombre y los transformen, apropiándolo a la manera de manifestar su pensamiento, de suerte que, a la larga, esta reacción de lo espiritual sobre lo material del hombre pueda llegar a constituir una especie de "substratum" fisiológico, transmisible por herencia.

Y acaso, acaso sea éste un puente entre la teoría lingüística y la teoría antropológica de las razas".

La defensa del idioma como signo principal de la nacionalidad fue la idea defendida por Eleizalde en las conferencias impartidas en la Diputación de Bizkaia por encargo de la Junta de Cultura el 16 y 17 de marzo de 1918, con el título de *La lucha por el idioma propio*. Ante la presencia de los diputados provinciales Landaburu, Egileor, Rotaetxe y del diputado a Cortes Orueta, reconocida ya la labor euskerista de Eleizalde tras la publicación de su *Morfología de la conjugación vasca sintética*, estas conferencias supondrían un impulso decisivo para la toma de conciencia de la necesidad de escuelas vascas que favoreciesen la recuperación de la conciencia nacional.

Eleizalde se queja de las escuelas existentes, a las que califica de antivascas por ser contrarias al carácter vasco, impartir una enseñanza mecánica y no una verdadera instrucción, negar la lengua y nacionalidad vascas e impedir la Segunda enseñanza en euskera, con la dificultad que ello implica para algunos euskaldunes y que Eleizalde dice haber comprobado en tribunales de exámenes al ver "al pobre muchacho euzkeldun que sabía los teoremas matemáticos y no acertaba a decirlos". Critica la ley que no permite a estos muchachos expresarse en euskera. Propugna que en todos los centros de Segunda enseñanza del País Vasco pueda examinarse en euskera.

Todavía es peor la situación que presenta para la Enseñanza Primaria, que secuestra el alma de los alumnos e impone al maestro castellano y el anillo.

Para combatir esta situación surgirán las Escuelas de barriada porque la lengua propia es más signo de nacionalidad que la misma independencia, más que la posesión del Estado propio. En este sentido aduce los intentos de los suizos y noruegos para resucitar sus lenguas autóctonas, aunque sean pueblos que ya poseen la independencia.

Eleizalde explica que la enseñanza oficial, en las nacionalidades dominadas, es siempre antinacional y tiende a exotizar a los escolares del modo más completo posible. Para remediar esta situación se exige la asociación que fomente la prensa y las escuelas vascas.

Propone (*Euzkadi*, 3-V-1914) que en cada pueblo se reúnan los patriotas y mediante una cuota mensual vayan formando un caudal para las escuelas vascas. Esto se hará lentamente, al tiempo que los literatos y tratadistas componen obras didácticas y terminología científica. Para conseguir esta terminología científica propone acudir al habla vulgar, al tecnicismo de los oficios o a la nomenclatura popular zoofitológica o artística. Cuando no exista voz se formará un neologismo. Todo esto exigirá la voluntad de contribución de muchos vascos para salir adelante. La convicción de que sólo el nacionalismo jelistista puede alcanzar la integral regeneración de Euzkadi, y la seguridad de que la decadencia del pueblo vasco “sólo se puede medir en profundidad conociendo los restos magníficos de antigua y esplendente personalidad y cultura que conserva aún nuestro idioma, perenne enigma, capaz él solo, de desconcertar las más atrevidas hipótesis de antropología y de prehistoria que puedan fijar los sabios” (*Euzkadi* 15-II-1914), le llevan a pedir la escuela en euskera.

Buen conocedor de las minorías nacionales europeas, comenta un folleto de la “Agencia polaca de prensa” que expone la lucha polaca contra la imposición de la escuela rusa en su territorio y dice que este episodio llenará de indignación a los vascos, que sin embargo “encontrarán natural y plausible” que este atropello se produzca en una escuela vasca.

Explica la virtud de sacerdotes como Konarski o Gregorio Pyramowicz que reorganizaron la instrucción nacional en Polonia, organizando concursos para la creación de textos en polaco y manuales de artes y oficios, todo ello contra la imposición prusiana que quería imponer las escuelas alemanas primero y luego contra los rusos, que pudiendo eliminar el polaco, pretendían se escribiese con caracteres cirílicos. Finaliza el artículo haciendo ver el paralelismo entre esta situación y la que se sufre en Euzkadi: “¿Hay o no hay vascos, en vuestro país “euzkeldun”, escuelas y colegios, y aún de religiosos, donde está declarada la guerra más sañuda, cobarde y vil al idioma de vuestra raza, como si fuera una jerga de gitanos o un argot de apaches y blasfemos? Si existen esas escuelas y esos colegios, la culpa es exclusivamente para ellos. Y basta lo dicho; no quiero insistir sobre este punto por el respeto que debo al honor de mi raza”. (*Euzkadi* 15-II-1924).

Este epílogo corresponde a un prefacio en que tras afirmar que Euzkadi es el país europeo con personalidad mejor definida, es también el que tiene menos conciencia de su personalidad.

Con estas ideas, Eleizalde pretendía acabar con la situación de algunos pueblos como Bermeo en que la enseñanza se realizaba en castellano cuando el 89% de los habitantes eran euskaldunes de lengua materna, con lo que de afrenta a la pedagogía suponía este hecho.

Las ideas de Eleizalde en materia de enseñanza no se refieren solamente a la Primaria y Secundaria. También se convierte en defensor de la Universidad vasca en varios artículos. Estima que el más alto oficio de la Universidad debe ser estimular el progreso de la disciplina moral e intelectual. Se muestra partidario de no reducir a las enseñanzas prácticas o experimentales, las universitarias. Para formar hombres que promuevan el desarrollo moral y mental de otros, para que la Patria progrese, son necesarios hombres formados en el análisis de las ideas.

También defiende la necesidad de un profesorado vasco, afín a la cultura mental y moral del País donde ejercen y capaz de obtener mejores resultados del alumnado cuya idiosincrasia conocen.

La propuesta más concreta la realiza en el artículo *La Mancomunidad vasca para la Universidad vasca* (22-II-1914) donde estudia los perjuicios que se derivan de no tener una universidad. Además de los cuantiosos gastos que supone la estancia en las universidades españolas, los estudiantes vascos viven en un ambiente moral en el que contraen vicios y malas costumbres, reciben una formación insuficiente porque la situación de la universidad española es mala, no por culpa de sus profesores, sino de los gobernantes españoles y de la ingobernabilidad del pueblo español, que vive en la disolución social y en la revolución, lo que provoca la indisciplina escolar de los estudiantes que solo piensan en golfear, ayudados por unos padres que solo quieren el título, no la formación para sus hijos.

Ofrece como solución la universidad vasca con profesores vascos, disciplina y bajo el patrocinio de las Diputaciones y con la ayuda privada de los ricos del País, creando fundaciones al estilo de las de Carnegie o Rockefeller.

3. LAS PROPUESTAS LINGÜÍSTICAS

Eleizalde defiende en muchos artículos el carácter del euskera como signo diferenciador básico de la nacionalidad, resaltando también que es un idioma no emparentado con el indoeuropeo. Descalifica a quienes todavía en su época calificaban al euskera como dialecto y se muestra contrario a la tesis vascoiberista por no conocerse la lengua o lenguas iberas.

Advierte la necesidad de conseguir la unificación del euskera, para lo que desmitifica el valor lingüístico de las teorías aranistas: "Si el nacionalismo hubiera conseguido las dos unidades necesarias (ortográfica y fonética), si además hubiera elegido el dialecto literario único, podría decir con toda verdad que a él, y sólo a él, se debían la salvación del idioma y la creación de una literatura nacional. ¿Se ha hecho esto? No". (*Euzkadi*, 20-II-1923).

También establece una comparación con la situación de los dialectos del euskera de poca extensión. Critica la dificultad para conseguir una lengua común si se mantienen los dialectos. Lo que puede ocurrir es que al mantener tantos dialectos se favorezca la desaparición del idioma, debilitado por su dispersión. Además, quienes aprenden el idioma pueden desanimarse al no entender los dialectos ni poder leer en la nueva lengua por falta de escritores.

Denuncia la falta de escritores vascos y la abundancia de "etimologistas, neologómanos, extractores de quintaesencias, reformistas, rebuscadores de raíces paleolíticas, metafísicos, ocultistas y místicos de la lengua vasca". Frente a ellos sería más útil un grupo de escritores vascos escribiendo en un idioma común "y no solamente para los de un auzo o un clan" (*Euzkadi*, 26-I-1923). En este contexto, no tiene reparos en abandonar la lingüística aranista: "En la obra de todo hombre, por grande que sea, hay aciertos y equivocaciones; hay cosas que se aceptan y cosas que se rechazan; hay afirmaciones irrefutables y hay asertos que necesitan rectificación; hay teorías bien comprobadas y hay hipótesis sujetas a caución. ¡Es condición humana!". (*Euzkadi*, 20-II-1923). De esta forma pretende convencer a los lectores nacionalistas de la necesidad de abandonar el integrista lingüístico aranista.

Por último hay que destacar el trabajo de Eleizalde para estudiar la toponimia y antroponimia. Está convencido de que esta labor es necesaria para el resurgimiento literario del euskera y para el avance nacionalista que exige no reducirse sólo a tareas políticas, sino a campos más amplios que demuestren que “más que un partido, somos un pueblo en formación”. Tras afianzar esta pretensión en la autoridad de Sabino Arana al que atribuye el comienzo de los estudios toponímicos y antroponímicos vascos por su *Tratado de los apellidos euzkéricos*, pasa a explicar las fuentes de los estudios toponímicos en los registros parroquiales y civiles, los protocolos notariales, los archivos públicos y particulares, los censos electorales, listas de reclutamiento, empadronamientos y tradición oral y local. Además propone que esta investigación se extienda a Rioja y el Alto Aragón.

En esta campaña dirige el manifiesto publicado en *Euzkadi* el 26 de abril de 1915 *A los vascos de buena voluntad*, firmado por A. Campión, Federico Baraibar, etc. y que es remitido por Eleizalde. En este manifiesto se constata que el euskera ha estado abandonado, pero puede recobrar su antiguo esplendor con la ayuda de sabios y científicos extranjeros que se interesan por él. Al no poder recurrir a la literatura antigua para enriquecer el idioma, pues si ha existido, se ha perdido, existe el recurso de reunir los topónimos y los antropónimos, para lo que *Estudios Vascos* repartirá unas hojas impresas a todos los vascos de buena voluntad que colaboren recogiendo los topónimos de su pueblo. El resultado de esta campaña se encuentra recogido en el archivo de *Eusko Ikaskuntza* y parcialmente publicado.

4. LA DEFENSA DEL NACIONALISMO

Una de las constantes en los artículos de Eleizalde en *Euzkadi* es la defensa del nacionalismo ante los ataques políticos de carlistas, republicanos, fueristas o socialistas.

El 20-XI-1913 se había publicado en *La Voz de Guipúzcoa* una carta de Ulacia a Francisco Gascue acerca del nacionalismo. Ulacia era el jefe de los republicanos nacionalistas de izquierda, mientras Gascue era la figura más visible de los republicanos vascuistas. Eleizalde interviene en la polémica reconociendo que los nacionalistas proceden de la derecha carlista e integrista y se pregunta si puede existir un nacionalismo de izquierdas. Critica Eleizalde el lema del ex-nacionalista Ulacia, “República y Fueros” y defiende el jelsismo del PNV. Eleizalde dice que el lema republicano es “fuerista, regionalista, autonomista, federal y todo lo que se quiera, menos nacionalista”, mientras no se explique de qué República se habla. Fuera del nacionalismo no reconoce ningún nacionalismo sincero y rechaza las acusaciones de Ulacia al nacionalismo como partido reaccionario y vaticanista.

En 1915 será la publicación de un artículo en el mismo periódico criticando la intransigencia del fuerismo nacionalista y proponiendo el fuerismo reformista, el que moverá a Eleizalde a la defensa del nacionalismo. Afirma que los nacionalistas no han defendido la intangibilidad de los Fueros salvo en el reconocimiento de la existencia del pueblo vasco, pues todo lo demás puede variarse. Se defiende de la acusación de no tener programa, justificándose en la acción, no en la palabrería del “melquiadismo vascongadista”. Frente a la “metáfora vaporosa”, “las sentencias abstractas y evocadoras”, y el “wagnerianismo de la palabrería”, opone la acción nacionalista que publica libros, fomenta asociaciones para el estudio del idioma, agremia obreros vascos, etc...

También se defiende de los ataques carlistas, que veían en el debilitamiento de los estados la causa del resurgimiento nacionalista. Eleizalde rechaza este argumento con ejemplos de Irlanda con respecto a Inglaterra o Polonia respecto a Prusia.

Tampoco son las diferencias de religión las que provocan el surgimiento nacionalista. Para Eleizalde el nacionalismo vasco “radica en la existencia de la nacionalidad vasca”, que existe independientemente de los estados.

Eleizalde respeta a los carlistas vascos y reconoce en algunos, como Nazario Oleaga, su trabajo. Pero rechaza los principios del carlismo que al igual que el liberalismo pretende eliminar al nacionalismo. Rechaza el carlismo porque solo espera restaurar una monarquía y mientras tanto no colabora en el renacimiento del País y emprende acciones militares condenadas al desastre en lugar de publicar libros vascos, abrir escuelas y conocer el País.

En otro de sus artículos, *El mito tradicionalista*, demuestra que el auténtico tradicionalismo -recuperar lo fundamental de las instituciones político-sociales tradicionales de un país- no lo porta el carlismo, ni el fuerismo, sino el nacionalismo. Cuando el carlismo quiere recuperar el tradicionalismo, reclama una monarquía absoluta de origen borbónico anterior a 1812. Y antes de los borbones, la tradición eran los austrias. Eleizalde sigue retrocediendo a los Reyes Católicos, Reconquista, godos, hispanorromanos, etc... y no encuentra una verdadera tradición española que pueda ser reclamada por los carlistas. En cambio, los vascos sí tienen instituciones tradicionales (Batzarres, Juntas Generales, Cortes) que deben ser recuperadas, pero la recuperación de esta tradición sólo la promueve el nacionalismo.

Uno de los artículos de carácter político más encendidos es el titulado *La bandera patria* publicado en *Euzkadi* el 4-XII-1916.

Es un artículo escrito a raíz de otro de “Kizkitza” en el nº 3 del semanario nacionalista *Aberri*, en el que se pide que la bandera bicrucífera sea la enseña no sólo de los nacionalistas vizcaínos, sino de toda la nación vasca.

Eleizalde, tras reconocer que sólo la monarquía navarra tuvo bandera propia dentro de Euskal Herria, observa que las enseñas nacionales de algunos países europeos (Francia, Inglaterra, España) son de la época moderna. Defiende la ikurriña como “una bandera que representa la unidad, integridad y totalidad de nuestra nación”.

Argumenta la defensa de la ikurriña en la antigüedad de 25 años, en que mantiene el fondo rojo de la bandera navarra, única conocida por los “Estados Vascos”, ha merecido el odio de los enemigos del nacionalismo y el amor ferviente de los primeros patriotas, algunos de los cuales han sufrido persecución y cárcel a causa de ella, ha sido “humedecida con lágrimas de mujeres vascas, madres, esposas y hermanas de los perseguidos”, es la que acompañó a la Delegación vasca en la Conferencia de Lausanne, y su diseño y colorido responde simbólicamente a lo esencial de la nación vasca: “jamás se ideará un símbolo jelisto más apropiado, una alegría más perfecta de la doctrina sabiniana, que esa bandera tricolor levantada en Bizkaia por los primeros nacionalistas”.

Finalmente explica el simbolismo de los colores que según dice fue establecido en época medieval por Fra Angélico y Van der Weyden: el blanco es “alegría del Ser eterno, de la Verdad absoluta, del “alpha” y “omega” de todas las cosas, del Bautismo sacramental. El verde “expresa la esperanza de la criatura regenerada, el deseo de alcanzar el ideal, la savia

fortificante y , entre los sacramentos, la Eucaristía”. El rojo simboliza “el amor , la constancia en el sufrimiento, la caridad y acaso el arrepentimiento, traducido sacramentalmente por la Penitencia”.

A raíz del triunfo nacionalista en las elecciones de 1917, el 16-VII-1917 las Diputaciones vascas solicitaban la autonomía para el País Vasco “dentro de la unidad de la Nación española”. Eleizalde se puso del lado de esta petición (*Euzkadi*, 23-IX-1917) y con él la Comunità abandonaba los principios independentistas intransigentes de la primera época (1903-6). Desde este momento y desde la Juventud Vasca comienza a fraguarse el clima que llevará a la escisión, con discusiones que enfrentarán a las Juventudes y a la Comunità cada vez más. Eleizalde, desde *Euzkadi* defenderá que no es el independentismo el núcleo ideológico del nacionalismo, sino la afirmación de la nacionalidad, pues dentro de la Comunità existen muchos nacionalistas no independentistas. Le contestará Manuel de Eguileor “Ikasle”, ex-presidente de la Juventud Vasca reclamando el lema “Dios, Patria Vasca, Independencia”.

El EBB favorecería las tesis de Eleizalde, y en 1921 colocaría al semanario *Aberri* fuera del nacionalismo, así como a algunos de sus seguidores que quedaron expulsados de la Comunità.

Eleizalde reclama la restitución de los Fueros y rechaza que por ello se les tilde de separatistas. Desestima el separatismo y reclama 25 años de autonomía para restaurar un pueblo de ciudadanos dignos, respetuosos de la ley, llenos de espíritu de civismo, totalmente interesados en el bienestar y en el legítimo progreso del País. También reclama el resurgimiento económico, cortar la emigración, disminuir la mortalidad infantil, alimentar a la población, etc...

Cuando en 1918 Jesús de Sarría publica *Ideología del Nacionalismo Vasco*, defendiendo la “emoción nacional” como elemento básico del concepto de Patria, Eleizalde está de acuerdo en que éste es el sentimiento de todos los nacionalistas vascos, aunque puedan discrepar en la expresión. Pero dependerá del grado de sometimiento a Madrid para que Euzkadi reaccione con ardiente independentismo o con entendimiento de la situación. El separatismo “no es exclusivamente función de las nacionalidades subordinadas, sino también, y a veces de un modo principal, de los altos poderes del Estado y de su modo de proceder para con aquéllas” (*Euzkadi*, 7-VII-1918).

En abril de 1920, ante la celebración de la Asamblea General del Nacionalismo Vasco, presenta a los independentistas como revolucionarios y en consecuencia propone no acudir a Madrid con estas ideas. Cree que la Comunità no debe acudir al Parlamento central con ideas independentistas porque fracasará.

Pero es en los artículos *La cuestión del día*, *Prosigue el mismo tema*, y *Para terminar* publicados en *Euzkadi* los días 12,13 y 14 de julio de 1921 respectivamente, donde Eleizalde propone la separación de la Comunità y de los seguidores del semanario *Aberri* opuestos a la táctica transigente del EBB. Los expulsados de *Comunità* en julio de 1921 refundarían el PNV poco después. Ellos serían también los creadores de *Emakume Abertzale Batza* en 1922.

Esta escisión continuaría hasta 1930, cuando acabada la dictadura de Primo de Rivera se produjo la reunificación en un nuevo PNV bajo los principios sabinianos más ortodoxos y años después de la muerte de Eleizalde. En esta ocasión, los discrepantes fundarían ANV de carácter laico.

En el primero de los artículos, que Eleizalde escribe tras la publicación de una hoja a la que ya habían respondido Engracio y Manuel Aranzadi, interviene porque no ocupando cargo en el PNV se insinúa que está en disidencia con la doctrina aranista.

Eleizalde explica la disidencia nacionalista desde 1917, cuando el PNV decidió entrar en la aventura parlamentaria para la que no estaba preparado. Critica que los parlamentarios fracasaran en Madrid por llevar una política intransigente con las ideas íntegras y puras de Sabino Arana, cuando debían haber actuado con realismo y posibilismo. En lugar de un programa independentista se debió llevar el programa autonomista de las Diputaciones. Eleizalde defiende que el independentismo es revolucionario y además el nacionalismo puede no ser separatista. Ante esta actitud se le acusaría de regionalista, antinacionalista y landetista.

En el segundo artículo rechaza el integrismo nacionalista, “coranismo” lo llama y “puritanismo” de quienes no quieren entender el nacionalismo más que como independentismo. Establece dos condiciones del nacionalismo vasco: afirmación de la nacionalidad vasca y adhesión afectiva y eficaz a esa nacionalidad. La primera condición excluye a los vasquistas. La segunda a quienes no aman la nacionalidad vasca y nombra a Unamuno, Sánchez Toca y Julien Vinson.

Entiende Eleizalde que la doctrina nacionalista es jelistá, aunque hay personas que no participan de la primera parte del lema y abandonarían el partido si se fundase otro nacionalista no religioso. Y admite que existan estos nacionalistas al tiempo que critica a quienes siguen al pie de la letra la doctrina aranista y no son capaces de adaptarse a la dinámica evolucionista de los pueblos.

Esta crítica continúa en el tercero de los artículos, donde habla de la “sabinolatría”, y del “sabinianismo” de quienes pretenden la infalibilidad de Sabino Arana. Finaliza pidiendo la separación de quienes no acaten la disciplina JEL y la defensa, frente a quienes pretenden el “Todo o nada”, del “Lo que se pueda, tendiendo siempre a más”.

En otros artículos intenta defender al nacionalismo de quienes lo negaban por no poseer un territorio separado de su unidad geográfica que es la Península Ibérica, o de los que lo atacaban por ser geográficamente reducido. También insta a los nacionalistas a crear planes de “acción social” para favorecer a las clases desheredadas y un plan de “acción política” para reeducar políticamente al pueblo que ha perdido sus instituciones propias, todo ello en un plan dirigido a la *Eusko-Gastedi-Batza*. En otras ocasiones acusa a los vascos de vivir ignorantes de su propia nacionalidad, ante lo que se impone “la obra de reconstrucción”.

También es interesante otro artículo *Cuestión vital* donde defiende al agricultor vasco, de quien dice que está mejor que el del resto de la península no por la tierra, el clima o el minifundismo, sino por “las cualidades morales de la raza que cultiva el suelo vasco: tan cierto es que la prosperidad, aún la prosperidad material, de un país es principalmente función de la talla del alma de la gente que lo puebla”. Defiende al labrador por ser la más pura representación de la raza y ejercer una profesión que forma parte del sustrato nacional. Representan el origen de los apellidos en los viejos caseríos, troncos del linaje. No obstante muchos “ruanos parvenus” les desprecian, equivocándose ante “quienes dieron muchas veces su sangre por la independencia vasca y que hoy son víctimas del caciquismo electoral”. No obstante conservan un nivel moral superior al del proletariado urbano.

Eleizalde está convencido de que la emigración a América o a las grandes poblaciones corruptoras es una desgracia. Cree que hay que resolverlo fomentando el campo, copiando el ejemplo danés basado en la asociación y la instrucción primaria.

5. LOS NACIONALISMOS EUROPEOS

La más frecuente aportación de Eleizalde al diario *Euzkadi* es la divulgación que realiza en sus páginas de los nacionalismos europeos, en la mayoría de las ocasiones comparándolos con el vasco y siempre defendiendo a las minorías nacionales.

El estallido de la Primera Guerra Mundial y el seguimiento de la misma contribuye al interés por las minorías y al mismo tiempo condiciona el acercamiento a las mismas.

Eleizalde cree que la utopía pacifista que había surgido en Europa en la última década del siglo XIX y primera del XX estaba dirigida por los judíos que al no tener patria no podían sufrir que otros la tuvieran. Para Eleizalde la utopía pacifista suponía la desaparición de las nacionalidades al tratar de suprimir todas las patrias nacionales para evitar divisiones y guerras. Frente a ella la guerra europea, afirmaba en *Euzkadi* el 2-III-1915 demostrará el fracaso pacifista con la imposición de nuevas fronteras. Y asegura Eleizalde que no habrá paz mientras las fronteras no formen estados conforme al principio de las nacionalidades. Cuando los pueblos vean aplicada la justicia mediante el reconocimiento de sus derechos nacionales, habrá paz. Además, la guerra se verá dificultada por el pequeño tamaño de los países y la dificultad de formar alianzas entre estados diferentes. Al no haber grandes imperios, no habrá grandes guerras.

Los ejemplos de nacionalidades europeas semejantes a la vasca son mostrados por Eleizalde en *Euzkadi* explicando aspectos de las mismas en los que se pueda establecer un paralelismo inmediato con la situación vasca. Ya en 1913 escribirá sobre Irlanda, ejemplo más cercano de aspiración popular independentista y de reconstrucción nacional mediante la reclamación de su lengua originaria así como de enfrentamiento religioso con la potencia colonizadora. Patria, lengua y religión son los elementos que definen de facto la aspiración nacionalista.

En cuanto a la religión, explica la actuación del clero irlandés (*Euzkadi*, 28-V-1913 y 1-VI-1913) hasta el obispo John Mac Hale.

Alaba también la recuperación del gaélico gracias al interés de todas las clases por aprenderlo: "Sin el sentimiento patrio que agita los corazones de los oyentes, jamás hubiera venido a la mente de estos la idea de aprender una lengua distinta del inglés, del idioma comercial y utilitario. Pero habló, allá en los senos misteriosos donde se dejan sentir las potencias afectivas y místicas, la voz de la sangre y de la raza, de la nación y de la patria, y estos hombres se han transformado completamente, y se dan cuenta de la importancia del quehacer social que les incumbe, y se sienten contentos, porque además el renacimiento gaélico les ha proporcionado un interés, un objeto, un ideal para la vida, dichosos relativamente a tantos desgraciados, cuya vida carece de interés, de ideal, de objeto". (*Euzkadi*, 19-X-1913). Aspiración de recuperación lingüística que según Eleizalde debe tener en la sociedad *Euskal-Esnalea* el equivalente a la Liga gaélica irlandesa en la promoción del euskera.

Dedica varios artículos a explicar la división del nacionalismo irlandés entre los moderados y los radicales, como ocurre también por esos años en el nacionalismo vasco. Al

divulgar la realidad irlandesa, Eleizalde define a los radicales como “los terroristas del nacionalismo”, aunque es consciente de que lo conseguido por Irlanda se debe a actos de violencia. No obstante no defiende este método: “El crimen es siempre crimen, y jamás se justifica” (*Euzkadi*, 25-I-1914). Con los años, Eleizalde acabará defendiendo los principios nacionalistas del Sinn-Fein que superará, con su independentismo, la reivindicación de los nacionalistas más moderados.

Son muchos los artículos dedicados a la Primera guerra mundial. Antes del comienzo de la misma, a propósito de Brunetièrre, Eleizalde afirma que el concepto de nacionalidad es variable en función del interés concreto que exista para afirmar o negar la nacionalidad de un pueblo, a raíz de las reclamaciones expansionistas de los alemanes, que reclamaban para sí todos los territorios en los que se hablaba su lengua. Alaba la voluntad alemana de formar una gran nación, pero nada más comenzar la guerra, se coloca en la defensa del bando aliadófilo. Eleizalde aconseja que los nacionalistas se fijen en el principio de las nacionalidades para saber a quién apoyar. Como los germanos están aplastando ese principio, los nacionalistas vascos deben ser antigermanos, contrariamente a lo que predicaban por entonces los católicos españoles y los vascos no nacionalistas.

Crítica el odio de los germanófilos hacia Francia, por creerla irreligiosa y materialista, cuando se debería distinguir entre el pueblo religioso y el gobierno no confesional. Frente a los que acusan a Francia de corrupción moral, cree Eleizalde que Alemania está en el mismo camino y no tiene la defensa del fuerte catolicismo histórico francés. Desea la derrota alemana porque de otra forma “veríamos el paralelo avance de la hipocresía protestante y del libre pensamiento monista” (*Euzkadi*, 16-VIII-1914).

Para apoyar la defensa de los aliados desde el punto de vista religioso, glosa el artículo del jesuita francés Paul Dudon “¿Qui a voulu la guerre?” quien había criticado la equivocación de los católicos germanófilos que apoyaban la destrucción de la impía y revolucionaria Francia (*Euzkadi*, 14-II-1915).

Al final de la guerra, Eleizalde asistió en París a la conferencia de paz de los aliados como periodista enviado especial (*Euzkadi*, 6-I-1919 y 3-II-1919).

Una de las naciones más apoyadas por Eleizalde es Bélgica, especialmente tras su invasión por las tropas alemanas. En este sentido alaba el papel de Inglaterra, defensora de la nación belga, y exalta la defensa heroica de los belgas ante el ataque alemán. Ataca la propaganda pangermanista que pretende justificar la invasión de la entonces joven y neutral Bélgica y defiende que una nación tiene los mismos derechos y deberes que una persona: existencia, libertad y perfeccionamiento. Busca apoyo a su tesis en el Syllabus de Pío IX y afirma con carácter general que el país que ha conservado sus características, ha brillado también en el orden moral, no así los que las han abandonado, que se han degradado como pueblo. (*Euzkadi*, 30-V-1916).

Otra de las naciones defendidas por Eleizalde con más firmeza es Polonia. Ya antes de la guerra defiende a los polacos, cuya nación estaba en poder de Austria, Prusia y Rusia. Realiza un recorrido histórico por Polonia tomando los datos del historiador eslavista checo Lubor Niederle. Mantiene que el catolicismo polaco ha sido la causa de que se conserven sus virtudes nacionales, ayudado el pueblo por el clero.

Mediante la exposición de las dificultades de la escuela polaca en los territorios dominados por Austria, Prusia y Rusia y la voluntad popular de resistirse a la imposición del alemán

y del ruso, pretende concienciar a los lectores de la necesidad de actuar de igual forma con el euskera, llamando a todos los ciudadanos a contribuir a la reconstrucción nacional para la cual deben estar en primera línea la prensa, la literatura y la escuela. (*Euzkadi*,29-III-1914).

En otros artículos, Eleizalde rechaza las promesas germanas para que los polacos sometidos al poder ruso se rebelen, puesto que las promesas alemanas de independencia para los polacos estima que son falsas, como lo demuestra el dominio alemán sobre Silesia frente a la benevolencia del imperio Austro-Húngaro con las minorías eslavas. Eleizalde atribuye a los judíos colaboracionismo para que continuase el dominio alemán sobre los polacos de Silesia, que con su catolicismo se habían enfrentado al luteranismo de Bismarck. Concluye que mientras los polacos tengan una fuerte cultura, capaz de resistir la imposición alemana, la supervivencia de su personalidad nacional está asegurada.

También alaba Eleizalde la organización humanitaria polaca en tiempo de guerra, tras haber recibido el libro *Petite Encyclopédie polonaise* editado por la Agencia polaca de Lausanne con motivo del congreso de nacionalidades en 1916 (*Euzkadi*,24-XII-1916).

En el caso finés, Eleizalde aplaude su resistencia frente a la poderosa Rusia que por medio del zar Nicolás II había abolido la constitución. A partir del caso particular, Eleizalde define el principio de las nacionalidades: "Cada uno de los grupos nacionales muy diversos que constituyen la actual Europa tienen derecho a la vida y al porvenir; es necesario que cada uno de esos grupos nacionales subsista y que desarrolle su genio peculiar para que Europa pueda realizar el destino que le ha impuesto la Providencia, cuyo destino debe cumplirse, no por la nivelación populicida, sino por una síntesis de sus variados elementos, por la conciliación de sus grupos nacionales, diferentes y complementarios, en una armonía cada vez más perfecta" (*Euzkadi*, 5-X-1913).

La recuperación de la nacionalidad finesa a través de su lengua y literatura antigua, le lleva a confirmar que todas las nacionalidades que han renacido, lo han hecho tras su recuperación lingüística y literaria: "Es de consiguiente, justo y conveniente que las pequeñas nacionalidades revivan, que cada una de ellas aporte a la congregación de todos los pueblos el beneficio de su genio particular, el fermento saludable de sus iniciativas, y el grano de sal que impida la corrupción de toda la masa". (*Euzkadi*, 10-I-1915).

Ya en 1913, Eleizalde sugiere la realización en Suiza de un congreso de nacionalidades para que celtas y eslavos, fineses y vascos y otros representantes de nacionalidades que carecen de Estado propio, se conozcan y establezcan medios de recíproca ayuda.

Con menor extensión que la hasta aquí reseñada son tratadas otras nacionalidades. La alabanza de la heroicidad checa para conseguir su independencia culminó en diciembre de 1918 al ser recibido Eleizalde por Vladimir Striml en la sede del gobierno provisional checo-eslovaco en París. En otros artículos había glosado el resurgimiento del nacionalismo checo gracias al lexicógrafo Jungmann, al arqueólogo Schafarik y al historiador Polacky o a Ladislao Rieger.

También explica la evolución histórica de los húngaros y de su rechazo de la dominación austríaca y la imposición de la lengua alemana y el catolicismo y protestantismo, con referencia amplia a la azarosa vida del patriota húngaro Luis Kossuth, uno de los formadores de la nación magiar y que contribuyó a su reconocimiento por el rey de Austria en 1848.

Precisamente en uno de estos artículos “La nacionalidad magyar y el Estado húngaro” (*Euzkadi*, 28-IV-1918) realiza Eleizalde un análisis histórico de la confrontación estados-nacionalidades, atribuyendo el punto de partida de la política estatista a las ideas de los renacentistas italianos, en especial a Maquiavelo en El Príncipe y al tratado de Westfalia en la política práctica.

Rechaza que las teorías nacionalistas surjan de las ideas de la Revolución francesa, que propugnaba los límites geográficos como medio de dividir naciones, no atendiendo a las características peculiares de las nacionalidades: “El movimiento nacionalista es la natural reacción contra esa política materialista y utilitaria. El movimiento nacionalista opone a la “razón de Estado” invocada por los estatistas, los eternos principios de la justicia y del derecho que cada nacionalidad tiene a vivir su propia vida” .

También explica históricamente los pueblos de raza eslava (*Euzkadi*, 17 y 20 -IV-1913). En el caso de Rusia, reflexiona sobre la caída del zar en 1917 y su corte, despreciada por todos, y comenta el asesinato de Rasputín (*Euzkadi*, 6-I-1917) de quien tenía noticia Eleizalde porque en la conferencia de nacionalidades de Lausanne en 1916, en una cena con lituanos, letones, rutenos y catalanes, había departido con un literato ruteno de la revista *Homan*, de Vilna, quien le había informado de Rasputín como hombre inculto, converso de la iglesia ortodoxa, y que había adquirido fama en la corte moscovita hasta introducirse como consejero del Zar y caracterizarse como taumaturgo e intrigante.

Al defender la nacionalidad lituana, rechaza el dominio polaco , y establece un principio según el cual Lituania se ha sometido a Polonia con facilidad por tener la misma religión, siendo así que es más fácil para un pueblo rechazar la ocupación del extranjero cuando además este pretende imponer otra religión. Sobre Croacia realiza un recorrido en tres artículos (8,16 y 22 de junio de 1913), resaltando su resistencia al dominio húngaro y la recuperación de su nacionalidad gracias a Racki, al que define como su Arana Goiri. También resalta la conciencia de la necesidad de una unificación de la lengua y de la existencia de una academia nacional, como centro intelectual del nacionalismo croata. En todos los casos cita el impulso popular croata como ejemplo para los vascos. Otro tanto realiza con serbios, moravos, eslovacos, eslovenos, rumanos y albanos, en los que observa siempre paralelismos con los vascos.

En el caso albanés (*Euzkadi*, 11-I-1914), expone históricamente la evolución de Albania hasta su independencia, mostrando que a pesar de ser un pueblo ya libre antes por vivir entre montañas, no sometido al servicio militar, no pagando impuestos, en él surgió el nacionalismo, que no se conforma con eso, sino que “el nacionalismo no es una cuestión de tarifas, ni de aduanas, ni de privilegios, ni de exenciones. El nacionalismo aspira a que cada grupo nacional, cada nación, viva su propia vida y desarrolle sus modalidades particulares, para que el progreso de la humanidad resulte del progreso armónico de todos sus grupos nacionales”.

A propósito de un libro de Rovira y Virgili, Eleizalde muestra su pesar por no disponer los vascos de la misma literatura ni unidad nacional que los catalanes, a los que admira por su buen sentido para defender y acrecentar la riqueza de su país.

Fuera de Europa, acude al ejemplo de la India, donde los mismos ingleses están favoreciendo las aspiraciones nacionales al dar la posibilidad de participación en organismos de

gobierno a los indios, eliminando la vieja organización social y formando a la juventud en el extranjero, lo que favorecerá la reclamación de una constitución y parlamento democráticos.

También alaba el nacionalismo nipón, a pesar de que Eleizalde cree que al no estar dirigido por el cristianismo “su patriotismo, que no está encauzado y dirigido por la Revelación al verdadero fin, es más susceptible de extravío y de aberraciones que el de los pueblos cristianos” (*Euzkadi*, 17-VIII-1913).

6. LA CRITICA LITERARIA

A lo largo de su vida periodística, Eleizalde se muestra como un buen conocedor de la literatura de la época y por ello publica algunos artículos de crítica literaria que siempre lo son desde un enfoque católico y nacionalista.

Cuando Jacinto Benavente estrena *La noche del sábado*, publica un artículo en *Euzkadi* (30-XI-1913) en forma dialogada entre él, un espectador conservador que defiende la obra y otro nacionalista. Eleizalde expone su crítica contra el naturalismo y la defensa del nacionalismo.

Ante el espectador conservador, que defiende el teatro naturalista de Benavente porque como Zola en la novela ha barrido “de un empujón vigoroso los siniestros fantoches del romanticismo”, Eleizalde critica tanto a Zola: “Este bonzo de la pornografía era un ostentoso demócrata, despreciador de las marquesas y de los archiduques hasta la altivez de no enterarse siquiera de que existe tal clase de gentes”, como a Benavente: “Se mueve en un medio completamente principesco: véalo usted en la colección de imbéciles complicados, de degenerados neuróticos, poetas satanistas y ninfómanas que nos presenta esta noche. Aparte de tal diferencia, todo es igual: tan odioso y repugnante el género de Benavente como el de Zola.”

Sobre el Arte afirma Eleizalde que “el arte por el arte, independientemente de toda finalidad, es ya difícilmente tolerable, porque parece un menosprecio de tan excelso don divino; pero el arte al servicio del mal, cubriendo con su altivo pabellón una mercancía hedionda, se hace singularmente odioso, casi parece un acto de magia negra. Y por cierto que esta literatura naturalista, toda ella, se reduce a exploraciones “psicológicas” en los alrededores del ombligo”.

También rechaza el naturalismo: “El género mismo es ya repugnante y poco simpático. ¿Es que el arte no tiene objeto que pintar del modo más crudo posible las miserias de la decaída naturaleza? Creo que dijo alguien que el naturalismo en el arte procede de la filosofía pesimista, y tuvo razón quien lo dijera. Todos estos literatos naturalistas que se complacen en pintar el mal y solo el mal, son secuaces de Buda y de su gran profeta occidental, Arturo Schopenhauer”. “El verdadero naturalismo artístico sería el naturalismo espiritualista que inició el mismo Huysmans en su segunda época, conservando la exactitud del documento, la precisión del detalle, el estilo nervioso, ágil y acerado del realismo; pero admitiendo para explicar el misterio algo más que los impulsos morbosos y las enfermedades de los sentidos, admitiendo el alma espiritual e inmortal, con sus conflictos con el cuerpo, con las acometidas demoníacas, con los auxilios sobrenaturales... Este género, cultivado por artistas aptos, hubiera podido producir magníficas y altivas obras”.

Frente a esta crítica del naturalismo, podríamos oponer el sentido totalmente opuesto que le merece la crítica de la novela *Mirentxu* de P. Lhande, alabada por sus “bellas descripciones de costumbres vascas, de interesantes escenas de la vida vasca en la montaña y en el mar”, donde Mirentxu representa “un parangón de la fe, del trabajo, del espíritu de sacrificio, de la abnegación, del conjunto de las fuerzas morales, de las cuales, y no de otras, es dado esperar legítimamente la restauración de la Patria”. También alaba el tono optimista de la obra y el cariño del autor hacia el baserritarra.

En otra crítica al volumen II de “Fantasía y Realidad” en *Euskadiana* de Arturo Campión (Euzkadi, 8-XII-1918), también alaba el sentido patriótico de Campión cuyas obras enriquecen “el acervo de nuestra literatura nacional”. Define las narraciones de este volumen como “poemas en prosa, llenos de melancolía, impregnados de ese sentimiento vasquista cuya expresión suele ser lo fuerte, lo acertado y lo grande de Campión”.

Dentro de la escuela de Huysmans se encuentra la obra del escritor católico inglés Roberto Hugo Benson, exaltado por Eleizalde a su muerte, alabado por su catolicismo y del que Eleizalde conocía bien su obra, como lo demuestra al criticar la mala traducción al castellano de la obra de ese autor *The Lord of the World*.

En otros artículos ensalza la poesía patriótica polaca de Mickiewicz, Krasinski y Slowacki. En Euzkadi reconoce en esta línea la poesía de Arrese Beitia y Arana Goiri.

Frente a estas alabanzas nacionalistas, critica ferozmente a Pío Baroja en el artículo *Arlequinadas barojianas* publicado en *Euzkadi* el 14-X-1917. Baroja había publicado *Nuevo tablado de arlequín*, donde se atacaba al nacionalismo. Eleizalde ataca el libro de Baroja del que dice que en cuanto a documentación está a la altura de un mozo de alhóndiga y en cuanto a criterio, se codea con un mancebo de peluquería que leyese algo a Hegel. Rechaza una por una “cinco arlequinadas barojianas, únicas que por ahora han salido contra los bizkaitarras, como otras tantas Minervas, de la cabeza de estos Zeus de la patología”. Va contestando a las acusaciones barojianas al bizkaitarra por afirmarse no latino pero reclamar al Papa como su rey, admirar a Felipe II y no querer que se autoricen otras religiones, ser tradicionalistas pero falsificar la historia y cambiar la ortografía, despreciar la lengua castellana pero escribir en ella. Estas acusaciones realizadas por Pío Baroja son rechazadas por Eleizalde.

En el artículo *La idea de Patria según Brunetière* (5-II-1917) expone los cambios producidos al final del siglo XIX con la retirada del naturalismo y positivismo y la exaltación del individualismo. Valora críticamente a los intelectuales de la época como Schopenhauer, Nietzsche, Huysmans, Tyrrel, etc...

Pero como literato que era, Eleizalde también publicó en *Euzkadi* dos capítulos de lo que sería su novela *Landibar* (7-X-1917 y 30-V-1918) y otros artículos en los que se exponían ideas que luego verían su adaptación literaria en dicha novela.

El 3-VIII-1913 publica el artículo *Aurrerantz* donde explica en forma de diálogo las ventajas del ferrocarril para el nacionalismo vasco, que criticaba a este medio de transporte por haber introducido el cosmopolitismo. Sin embargo Eleizalde dice que también ha servido para traer noticias de nuevas nacionalidades como Polonia, Hungría, Bohemia, Croacia... También alaba la posibilidad de que el vasco haya viajado al exterior y haya vuelto más patriota al valorar desde fuera mejor lo de casa, refiriéndose a su experiencia personal como estudiante en Madrid y al viaje en ferrocarril que realizó hasta la capital y que narra en *Landibar*.

En otro artículo *Un día de elecciones* (22-III-1914), realiza una exposición del libro de Charles Nicoullaud *L'initiation Maconnique* en relación a otro que afirma haber leído anteriormente *La Francmaconnerie, synagogue* de Satan del Obispo Meurin. Se muestra como un buen conocedor de la organización masónica.

Otro artículo, *Paz en la guerra* (13-IX-1914) nos recuerda el primer capítulo de *Landibar*. Es un artículo muy literario en que evoca las sensaciones de paz durante una estancia en el santuario de Aralar en el momento en que por Europa se extiende la guerra. Realiza la defensa del paisaje tradicional no urbanizado ni industrializado: “¿Dónde hallar, en la Gipuzkoa de hoy, el paisaje de cierta extensión que no esté poluído - entiéndase que en cuanto a la estética- por un tubo de chimenea de fábrica, por un puente metálico, por una boca de túnel, por una caseta de transformador eléctrico, por una línea de postes de telégrafo?”.

Lo mismo ocurre con *Yabanerías* (14-III-1915), crítica feroz publicada en día de elecciones a diputados provinciales. Contra los que procedentes de fuera del País no tienen escrúpulos para mediante la adulación al lugar y costumbres en que se encuentre, conseguir la prosperidad material y luego el poder político. Distingue a los que se instalan en un pueblo de mayoría católica que se inscriben en cofradías de católicos y besan la mano del cura con tal de llegar a ser alcaldes o concejales. Otros, que llegan a un pueblo “progresivo”, predicán el racionalismo y el anticlericalismo con tal de llegar al poder. En lo que coinciden las dos clases de yabanas es en el odio al aldeano y en su antivasquismo visceral. Estos personajes aparecen retratados en toda su crudeza en *Landibar*.

7. MUSICA Y ARTE POPULAR

Eleizalde era un gran aficionado a la música y un buen pianista. Desde el comienzo de su carrera periodística destaca el papel de la música como elemento que contribuye al resurgimiento de la nacionalidad vasca. *Nacionalidad y Arte* (28-IX-1913) es el artículo que marca el planteamiento nacionalista de la música. Ante la conveniencia de averiguar si el arte puede tener un fin patriótico y una nacionalidad, o si debe ser universal, no limitado por fronteras ni circunscrito a razas, concluye que debe fomentarse el arte puramente patrio, porque el arte universal no resulta de la destrucción de los artes nacionales, sino del conjunto de todos ellos, de la misma forma que el progreso de la humanidad no se obtiene de la destrucción de las nacionalidades, sino del desarrollo armónico de todas ellas.

A esta conclusión llega tras una velada musical en que junto a otros nacionalistas interpreta obras de Mozart, Beethoven, Chopin, Mendelssohn, Txaikowsky y Schumann. Afirma que las polonesas y mazurcas de Chopin son, a la par que artísticamente bellas, profundamente patriotas. Otros ejemplos se encuentran en Grieg, Txaikowsky o en Azkue.

En *De música nacional* (7-VI-1914) comenta la publicación del segundo cuaderno de los *Preludios vascos* del P. Donostia.

Tras criticar la contaminación italiana en la armonización de las melodías vascas para resaltar el comienzo del renacimiento musical vasco con Azkue desde 1901, compara los *Preludios* del P. Donostia con las *Lyrische Stücke* del noruego Grieg y las *Novelletten* de R. Schumann. Los analiza someramente y finaliza con el deseo de que componga obras sinfónicas pero “esperamos que sabrá huir, como de la peste, del wagnerismo, principio y funda-

mento de toda la decadencia musical contemporánea, raíz y origen de las deplorables puerilidades y de los retorcidos bizantinismos en que se absorbe el pobre arte actual... y, además de esto, funestísimo escollo donde naufragan y perecen muchos y buenos autores que daban mejores esperanzas". "Nadie discute el talento de Wagner, y hasta se concede que fue un genio; pero es y debe ser un caso aislado (sin llegar a considerarlo como "El caso Wagner", según Nietzsche), sin trascendencia ninguna en el arte; porque Wagner es, por todos conceptos, inimitable".

En *De arte patrio* (9-VIII-1914) se refiere a *Euzkel-Eresiak* del P. Donostia y a *Euzkel-Abestijak* de la Juventud Vasca de Bilbao. Realiza una introducción en la que reconoce el valor de la gran música creada en las grandes sinfonías que parecen "altaneras" en comparación con la "sobriedad" del arte popular. Pero se muestra partidario de la música "que brota anónimamente, del alma del pueblo" poniendo a Schumann como ejemplo y como autoridad. En este sentido alaba *Euzkel-Eresiak* del P. Donostia, ocho canciones de origen navarro, labortano y zuberotarra que ha armonizado el P. Donostia sin despojar a la melodía de su típico carácter, "de su sabor vasco" y comparándolas a los lieder de Mendelsshon. Alaba también la incorporación a estas melodías de textos literarios nuevos en sustitución de otros anteriores más pobres.

Por último reseña la publicación de *Euzkel-Abestijak* por la Juventud Vasca de Bilbao, recopilación de 23 canciones vascas.

Con motivo de la publicación del tercer cuaderno de los *Preludios Vascos* del P. Donostia, Eleizalde vuelve a escribir un artículo, *De arte patrio* (18-IV-1915) en el que alaba a "nuestro Grieg nacional que ha vuelto a darnos una producción de su exquisito arte". Eleizalde espera que los Preludios "contribuyan de un modo decisivo a afirmar, ante el concurso de los pueblos cultos, nuestra nacionalidad musical".

Eleizalde ataca a los alemanes cuya "hiper-Germania unificada de hoy sólo ha producido, en música, las ignominias de la neurosis post-wagneriana" y ve en el resurgimiento musical vasco un presagio del "integral renacimiento de la primogénita de las nacionalidades europeas".

Describe cada una de las cinco composiciones, la primera de las cuales le había sido dedicada por el autor. Se trata de una descripción literaria del contenido argumental de cada una de las melodías, con la exaltación de la relación entre los temas tratados y su inserción entre las costumbres vascas: "En suma, el Padre José Antonio ha enfocado con insuperable precisión, y ha revelado con su envidiable habilidad técnica, estos "interiores" y "exteriores" vascos".

Por último, reseña las conferencias del P. Donostia en la Filarmónica de Bilbao el 30 de abril y 1 de mayo de 1916, organizadas por la Juventud Vasca de Bilbao.

Afirma que tras la lengua, la música nacional popular contribuye decisivamente a definir la nacionalidad y es el P. Donostia uno de sus elementos básicos al haber recogido en los más remotos rincones de la geografía vasca las canciones populares y tradicionales. De ahí surgen sus Preludios Vascos y los varios cuadernos de *Eresiak*.

También alaba la composición *Oñazez* como perfecto modelo de canción amorosa vasca y las canciones de cuna, entre ellas la titulada *Seask'aldean*, inspirada en una melodía navarra. Comenta por último el cuaderno "Eguberri-Abestiak" del P. Donostia.

8. OTROS TEMAS

Además de los reseñados, Eleizalde trató muchos otros temas en sus artículos en el diario *Euzkadi*.

Firmó varios artículos sobre aspectos religiosos, en todos ellos de acuerdo con una religión ortodoxa que en muchas ocasiones iba unida al carácter euskaldún. Contra quienes acusaban a la Iglesia de regresión y en consecuencia al nacionalismo, Eleizalde defiende la garantía de progreso social que supone la Iglesia y muestra que las zonas menos religiosas son las menos euskaldunes y las más atrasadas.

El 13-VII-1913 critica a los republicanos, que habían atacado la cruz del Gorbea. Afirma que los conceptos de Libertad, Igualdad y Fraternidad sólo tienen sentido dentro del cristianismo.

En este contexto se ve obligado a explicar la mala fama que ha tenido Euskal Herria en asuntos de brujería. En un tono irónico, sugiere que las ideas heréticas e incluso los protagonistas de las mismas han sido personajes ajenos al País Vasco, que ha sido perseguido sin ser el verdadero culpable (10-VIII-1913).

Un tema de actualidad en la época de Eleizalde era el problema del alcoholismo, al que identifica junto con la inmigración como una de las plagas que impiden la restauración de la nación vasca. Propone combatirlo como problema social, moral y religioso al tiempo que aplaude la aprobación de la Ley seca americana (*Euzkadi*, 3-IV-1919).

Son escasos los artículos de divulgación científica, generalmente centrados en asuntos astronómicos o matemáticos (22-III-1923). Eleizalde cree que su verdadero destino es dedicarse al trabajo que realce el sentido moral positivo del nacionalismo vasco y no a la divulgación científica: "Los valores sociales -que al fin son valores morales- deben preponerse sin pugna ninguna a los predominantemente intelectuales" (19-III-1916).

Más numerosos son los artículos dedicados a polemizar sobre problemas políticos del momento, de lucha partidaria, en los que brilla como defensor del nacionalismo frente a los ataques carlistas, socialistas o conservadores.

En definitiva, la obra periodística de Eleizalde le convierte en uno de los principales intelectuales orgánicos del nacionalismo vasco de preguerra que además de participar en los intensos debates y polémicas sobre el futuro táctico del nacionalismo, divulgó con éxito la situación de todas las nacionalidades europeas semejantes a la vasca en los momentos trágicos de la Primera Guerra Mundial.

La obra literaria de Luis de Eleizalde y su relación con Eusko Ikaskuntza

José Javier **G**ranja **P**ascual

1. LOS ANTECEDENTES

1.1. BIOGRAFICOS

Luis de Eleizalde Breñosa (“Azkain”, “Iturraín”, “Aitzerreka”, “Axe”) fue uno de los hombres más cultos que en el comienzo de este siglo contribuyeron a la recuperación de la personalidad vasca en sus facetas lingüística, política, literaria, educativa y euskaldunizadora. Conocedor de las últimas teorías matemáticas, astronómicas y científicas en general, pianista notable, lector de filósofos clásicos (Aristóteles, Platón) y modernos (Kant, Marx, Hegel...), políglota, de carácter recto y de no buen humor, muy religioso y al mismo tiempo amante del euskera, sin embargo escribió más en castellano que en su lengua nativa, no tanto por la influencia que sobre él ejerció Bilbao -villa que admiraba y situaba como cabeza de Euskadi- según decía Luis Michelena, sino por la necesidad de que la propaganda euskerizadora y nacionalista llegase a un público más amplio.

Nació el 9 de junio de 1878 en Bergara (Gipuzkoa). En su villa natal cursó los primeros estudios y la Segunda enseñanza (1887-1891) que acabó en Zaragoza, donde estudió en su instituto desde 1891 a 1894.

La inexistencia de facultades universitarias en el País le obligó, como a tantos en su época, a continuar sus estudios universitarios primero en la Facultad de Ciencias de Zaragoza (1895-1898) y luego en la de Madrid hasta licenciarse en Ciencias en 1899, siguiendo entre otros, cursos de Astronomía y Física matemática. Su título por la Universidad de Madrid obtenido el 27 de junio de 1899 es el de Licenciado en Ciencias Físico-Matemáticas.

En la villa madrileña asistía Eleizalde, junto con otros estudiantes vascos, a los estrenos en el teatro de la Zarzuela, observando las actitudes de un público al que criticaba por sus reacciones “en plena progresistada becerril y barullera”. También asistían al *Novedades* donde conocieron al director y compositor Cleto de Zabala, con el que Eleizalde trabó amistad. Precisamente Cleto de Zabala creó por entonces el *Euzko Abendaren Ereserkia* armonizando un tema de la Espatadantza vizcaína. Los primeros en cantar el himno fueron los estudiantes vascos en Madrid, al igual que había ocurrido años antes con el *Gernikako arbola* en el Café de San Luis. El *Euzko Abendaren Ereserkia* fue cantado en el Centro Vasco que existía por entonces en la calle de la Cruz.

Muy influido por la música nacionalista, Grieg o Chopin se convertían en sus autores favoritos, al igual que Wagner o las sinfonías de Beethoven. En esta línea Resurrección María de Azkue sería tratado como el autor del renacimiento musical vasco. Unido por una gran amistad al P. Jose Antonio Donostia -"nuestro Grieg nacional"-, éste le dedicó algunos de sus *Preludios Vascos* para piano (1915).

También estudió en la Escuela de Ingenieros Industriales de Madrid entre 1902 y 1905. En esta primera época como escritor dominan los intereses científicos sobre los demás. Así publica en 1904 los *Apuntes para una teoría de las figuras circulares*, de carácter matemático y escribe sus *Elementos de Astronomía descriptiva* (manuscrito) junto con una serie de artículos sobre el sistema solar, las estrellas, movimientos de los planetas, etc.

La época de sus estudios madrileños la recordaría en "Nuestros veinte años" (*Hermes*, 1917) donde confiesa que "nuestros veinte años eran ya nacionalistas, de un nacionalismo ingenuo y sentimental que nos hace sonreír -pero no nos sonroja- al cabo de estos otros veinte".

Entusiasta carlista en su mocedad, según Julio de Urquijo (*RIEV*, 1923), abrazó más tarde las ideas de Sabino Arana, lo que contribuyó a que se mostrase más interesado por los problemas prácticos del euskera que por la lingüística vasca. Así por ejemplo, la publicación en 1913 de la *Morfología de la conjugación vasca sintética* buscaba más que la investigación lingüística favorecer el uso literario del euskera para así contribuir a su subsistencia.

Nacionalista sentimental desde su juventud, según confiesa él mismo por el recuerdo de la impresión recibida en la niñez con los relatos escuchados a viejos guerrilleros carlistas y el recuerdo de las lecturas de Walter Scott, cuyos relatos "contribuían a envolver nuestro incipiente nacionalismo en ciertos tonos románticos que, a los veinte años, tenían su encanto y su poesía". De esta forma soñaba "con la vida agitada, azarosa, ocunda y épica del "partidario" que, carabina en bandolera salta y trisca por los peñascos con la agilidad de un gamo, burla ingeniosamente la vigilancia del enemigo, sorprende las aldeas, bebe el vino del cura, baila con la hija del alcalde, huye acosado por una ventana, desvalija los convoyes del Gobierno, rinde y desarma los pequeños destacamentos, castiga a los traidores, perdona a los vencidos y deja consignadas sus páginas personales en el folk-lore y vive eternamente en la poesía popular" (*Nuestros veinte años*).

El 30 de mayo de 1905 es nombrado catedrático de instituto. En 1906 entra en el instituto de Vitoria como catedrático de Matemáticas, nada más salir de la cárcel por sus actividades nacionalistas. Pedro Gárate, también bergarés, era el segundo profesor de Matemáticas del instituto. Es el mismo año en que ha conocido a su mujer, Leona de Urrutia en Mundaka y con la que se casa tres meses más tarde, en octubre de 1906. Poco después, en 1909 sería licenciado del Ejército del que había quedado redimido tras el pago de una cantidad en metálico.

Director de la revista *Euzkadi*, incorporada a la ortodoxia nacionalista, también colaboraba con la *RIEV*, hasta que disgustado por la aparición del artículo "Un bautizo" (*RIEV*, 1910) firmado con el seudónimo "Uchin de Mendaur" (Arturo Campión) y que atacaba los criterios etimológicos y los neologismos del sistema aranista, rompió su relación con Julio de Urquijo, al sentirse Luis de Eleizalde aludido en el artículo cuyo tema sería objeto de discusión entre los dos lingüistas vascos poco tiempo después. Urquijo había defendido la utilización de "eli-

za” frente al neologismo propuesto por Eleizalde “txadon”. Cuando Urquijo le dijo: “Cuando Vd. firme “Txadonalde tar Koldobika” yo aceptaré “txadon”, le sentó tan mal a Eleizalde que rompieron sus relaciones (*E.G.I.P.V., Literatura*, Vol.II).

Entre los días 12 y 13 de agosto de 1912 sucede la galerna que provoca la muerte de varios pescadores bermeanos. Eleizalde, impresionado, recoge relatos de los naufragos supervivientes que luego trasladará a su novela *Landibar*.

El 24 de octubre de 1912 se dirige a los miembros del *Cercle d’ Etudes euskariennes* de Bayona, a los que anima en su labor al tiempo que ingresa como miembro correspondiente.

Continúa ligado al Partido Nacionalista Vasco y es en la década de 1910 a 1920 cuando su actividad es mayor y sus publicaciones más importantes, tanto en sus campañas periodísticas como en los estudios lingüísticos o en la creación literaria: *Raza, Lengua y Nación vascas*, 1911; *Morfología de la conjugación vasca sintética*, 1913; *Países y Razas*, 1914; *Landibar*, 1918; *Metodología para la restauración del euzkera*; *El problema de la enseñanza en el País Vasco*; artículos en *Hermes*, *Euzkadi* (revista y periódico), *La Baskonia*, *RIEV*, *Bizkaitarra*, etc...

Atacado por el periódico carlista *El Correo del Norte* en 1912, que se burlaba de la ascendencia foránea de Eleizalde por parte materna, contesta en *Bizkaitarra* afirmando que su abuelo materno llegó al País Vasco en el ejército de don Carlos para defender los fueros, y que en lugar de fijarse en esas tonterías, los carlistas deberían dedicarse a los estudios filológicos y lingüísticos, como él.

El ayuntamiento de Bergara reconoce muy pronto los méritos de Eleizalde: el 28 de junio de 1915 acuerda que “D. Luis de Eleizalde es natural de Bergara, donde es conocido de todos, que con sus valiosos escritos publicados en pro del euzkera y tanto enaltece a su pueblo, y felicitarle especialmente por dicho manifiesto”. Se refería el ayuntamiento a la obra de reconstrucción patronímica y toponímica que había emprendido Eleizalde y a la que acuerda contribuir con la suma de 100 pts.

En 1918 toma parte importante en el Congreso de Oñate, Primer Congreso de Estudios Vascos, participando muy activamente tanto en la fundación de Eusko Ikaskuntza como en la posterior de Euskaltzaindia donde es académico fundador junto con Arturo Campión, Julio de Urquijo y Resurrección María de Azkue, comenzando rápidamente su trabajo en pro de la unificación del euskera y proponiendo la fijación del domicilio social de la Academia en Bilbao.

Ligado a la Comunión Tradicionalista Vasca, de la que es ferviente defensor frente a las tendencias aberrianas, profesionalmente siguió ejerciendo su cátedra de Matemáticas en el instituto de Vitoria hasta que en colaboración con la Junta de Instrucción Pública creada por la Diputación de Vizcaya pasa a formar parte importante de ésta como impulsor de las Escuelas de barriada de las que es nombrado inspector en mayo de 1919. Traslada su domicilio al chalet Gainzuri en Iralabarri (Bilbao). A partir del 9 de enero de 1920 queda cesado por excedencia voluntaria en la cátedra vitoriana.

Colabora en la creación de textos vascos para las escuelas: *Euskal Zenbakistia* (Aritmética) y *Euskeraz irakurtzeko irakaspidea* (Silabario).

De salud endeble, el 12 de junio de 1920 escribe a Angel de Apraiz desde Bilbao y por primera vez conoce la enfermedad que ya no le abandonaría hasta su muerte. Al disculparse

por no poder asistir a la Junta de la Sociedad de Estudios Vascos, afirma que padece una "bronconeumonía adornada con infección intestinal". Según testimonios familiares esta enfermedad se presentó en las fechas en que la Diputación de Vizcaya había enviado a Luis de Eleizalde a Madrid con el fin de conseguir en el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes la organización de una moderna Escuela de Náutica para Bilbao, razón por la cual Eleizalde permaneció un mes en Madrid. Pese al informe favorable al Consejo Superior de Enseñanza, presidido por el profesor D. Miguel Vegas, catedrático de Geometría Analítica y del que Eleizalde había sido profesor auxiliar en su cátedra, la negativa de Alfonso XIII al proyecto fue decisiva, al parecer influido por la presencia de Luis de Eleizalde al frente del mismo.

Esta negativa causó en Eleizalde una gran impresión que unida al agotamiento de las gestiones provocó una bronconeumonía precursora de su enfermedad posterior.

En 1921 participa como jurado del certamen teatral vasco y manifiesta su preferencia por la literatura nórdica, en especial obras como *Los guerreros* de Ibsen. Ya no pide para el País Vasco grandes creaciones en lengua nativa, sino meras adaptaciones de obras extranjeras que puedan consolidar el euskera también como lengua teatral.

Entre 1920 y 1921 sufre tres operaciones realizadas por el doctor Jesús Arrese. Con la mejoría que experimenta tras la operación de abril de 1921 renueva su propósito de continuar los trabajos de toponimia, pero una recaída le lleva de nuevo al sanatorio de donde sale el 24 de junio "después de sufrir una especie de carnicería. Todo se dará por bien empleado si consigo curarme completamente y reanudar mis ordinarias tareas". No lo conseguiría, aunque todavía reclamará la ayuda de la Sociedad de Estudios Vascos con el fin de proseguir la publicación de textos escolares euskéricos para su utilización en las escuelas de barriada. En julio de 1921 es operado en Hamburgo y tratado con "radium", en una de las primeras aplicaciones contra el cáncer de este elemento.

Ya desahuciado por los médicos y mostrando una vez más su arraigada fe católica, acudió a Lourdes en 1922. Finalmente fallecía en Bilbao el 24 de julio de 1923.

1.2. POLITICOS

Luis María Ignacio José Ramón Eleizalde, que este era el nombre completo del autor, había nacido en el número 3 de Goenkalea a las 12 del mediodía. Era hijo de Luis María de Eleizalde, natural de la Universidad de Régil (Gipuzkoa), catedrático de Filosofía, y de María Belén Breñosa, natural de Arechavaleta del R. Valle de Léniz (Gipuzkoa). Sus abuelos paternos eran Ignacio Vicente Eleizalde de Azpeitia y Josefa Clara Izaguirre, de Régil. Los abuelos maternos eran Rafael Breñosa, de Córdoba y Emilia Tejada de Meanx (Francia), aunque en otras partidas se la hace proceder de la localidad de Presle en el Departamento de Tours (Francia). Nacionalista desde que conoció las ideas de Sabino Arana, como otros muchos había pasado por unos primeros años carlistas, sin duda influido por su abuelo materno que había llegado al País Vasco en el ejército de don Carlos para defender los fueros.

Desde el radicalismo de su opción nacionalista en 1903, Eleizalde evoluciona progresivamente hacia actitudes más moderadas, con el prestigio que le otorgaba haber militado en las filas de la ortodoxia sabiniana.

En 1907 es elegido primer presidente del Centro Vasco de Vitoria, aunque posteriormente renunció al cargo. También llegó a ser elegido presidente del EBB en 1912 aunque no llegó a ocupar el puesto.

En sus años de estancia vitoriana se presentó en varias ocasiones a las elecciones. Así en las municipales de 12 de noviembre de 1911 se presenta consiguiendo el mayor número de votos entre los diez candidatos nacionalistas, con 103 votos, aunque sin obtener concejaldía. Tras las elecciones se constituye el primer Araba Buru Batzar del que Eleizalde formó parte (17-XII-1911).

En las elecciones a diputados de marzo de 1913 es de nuevo el candidato de la C.N.V. En la campaña electoral, *El Jaimista* publicó lo siguiente: "Aseguran como cierto que un candidato que se presenta como regional amenaza con suspender por Junio a los hijos de quienes le nieguen el voto en las próximas elecciones". Meses más tarde el director del periódico, Claudio Gregorio García, fue condenado a tres meses de arresto y una multa de 125 pts. por delito de injurias contra Luis de Eleizalde que le había demandado. En estas elecciones Eleizalde obtuvo 898 votos frente a los alrededor de cuatro mil de los candidatos vencedores.

En 1914, el Centro Vasco de Vitoria organizó un ciclo de conferencias sobre cultura vasca y Eleizalde habló sobre "El nacionalismo en los diversos países de Europa" disertando sobre la situación en Alemania, Austria, Bélgica e Irlanda. Para entonces es evidente su moderación cuando critica los excesos de los nacionalistas irlandeses y se declara partidario del sistema autonómico que defiende en *Euzkadi* desde 1913, participando posteriormente en la campaña de 1917 en pro del Estatuto.

En 1915 correspondía renovar la jefatura del ABB. Luis Arana intentó colocar a uno de sus partidarios en ese momento, pero se impuso la línea moderada de Eleizalde que favoreció a Belaustegigoitia para el cargo.

En febrero de 1918, en plena era de Dato, los partidos contrarios a este candidato (jaimistas, integristas, mauristas, Defensa Social y C.N.V.) se reunieron para proclamar un candidato que se le opusiera en las elecciones. Fue nombrado Eleizalde y aceptado por integristas, mauristas, Defensa Social y la mayor parte de los Jaimistas, en pleno auge autonomista. Sin embargo una parte de los jaimistas se volvió atrás del acuerdo y proclamaron otro candidato, por lo que Eleizalde se retiró.

Por el contrario, en Vizcaya, las elecciones legislativas de 1918 refrendan el triunfo del nacionalismo moderado y los diputados y senadores nacionalistas copan los votos vizcaínos con la única excepción del socialista Indalecio Prieto. Las voces independentistas tienen que callar hasta que los sucesivos fracasos electorales a partir de 1920 favorecen la aparición de la escisión aberriana separatista.

Desde la publicación de "Nuestros veinte años" en *Hermes* (junio de 1917), Luis de Eleizalde rechaza abiertamente el nacionalismo separatista: "Consideraba que la función del nacionalismo era preparar la sociedad vasca, esencialmente en el plano cultural, para reasumir una existencia política propia. Poner por delante la reivindicación política, y más aún si ésta era la independencia, resultaba peligroso y contraproducente" (p. 371).

El 10 de marzo de 1918 se crea la Juventud Vasca de Gasteiz y Eleizalde es nombrado presidente honorario.

Se presenta por última vez a las elecciones a diputados a Cortes que tienen lugar el 1 de junio de 1919, cuando ya había decidido su traslado a Bilbao. Se presentó por Vitoria, pero quedó muy lejos con sus 1.205 votos de los 3.922 del sempiterno Dato.

Ya en Bilbao protagoniza un enfrentamiento con el aberriano Manuel de Eguileor "Ikasle", quien replicaba al artículo "Nacionalismo vasco e independencia vasca" publicado en *Euzkadi* el 21 de abril de 1920. Para Eleizalde había que denunciar la existencia de un sector minoritario de la Comunidad Nacionalista partidario de la independencia, asegurando que la opción independentista ni siquiera formaba parte de la ideología nacionalista básica y era un tema sometido a la libre opinión, como defendía que el nacionalismo era un acto de voluntaria adhesión a la existencia nacional de Euskadi, sin necesidad de sujetarse a un ideario que sí era defendido por Eguileor, resumido en el lema sabiniano JEL. Dado que Eguileor formaba parte del E.B.B, este organismo decretó la supresión de la polémica y la reafirmación de la posición de Eleizalde en el sentido de que el objetivo de la Comunidad era la derogación de la ley de 25 de octubre de 1839 y no la independencia (8-V-1920). Tal formulación repetida al año siguiente a raíz de un artículo similar de Engracio de Aranzadi sería el detonante de la ruptura aberriana en 1921, apoyada desde la línea oficial de la Comunidad por Eleizalde.

Los artículos que regularmente publicó en el diario *Euzkadi* desde su fundación, encierran su interpretación de la evolución política del nacionalismo vasco en la segunda década del siglo XX. Participó activamente en todas las polémicas de partido escribiendo sus artículos bajo diferentes seudónimos: Iturain, Azkain, Axe, Aitzerreka.

Eleizalde, junto con Engracio de Aranzadi "Kizkitza", es uno de los herederos del pensamiento sabiniano que no ciñéndose a la línea ortodoxa de José de Arriandiaga "Joala" o Fray Evangelista de Ibero, a partir de 1903 superan el ideario independentista intransigente sin que abjuren de los principios nacionalistas. Firmeza en los contenidos doctrinales y flexibilidad en los procedimientos será la regla de oro que guíe la doctrina política de Eleizalde.

La raza y la lengua serán elementos que se antepongan al independentismo. Este es sustituido progresivamente por una reivindicación del autogobierno que suponía la abolición de la Ley de 25 de octubre de 1839. Al mismo tiempo la vinculación a los principios católicos es progresiva hasta llegar a formar la Comunidad Nacionalista Vasca enfrentada al liberalismo vasco y a los partidos estatales.

Eleizalde evoluciona desde el radicalismo de su juventud hasta la defensa de un nacionalismo autonomista preocupado más por conseguir la recuperación del euskera y de la cultura vasca: "La lengua propia es más signo de nacionalidad que la misma independencia, más que la posesión del Estado propio" ("*Las Nacionalidades*" en *Países y Razas*, 1914).

La formulación del pensamiento político de Luis de Eleizalde en *Países y Razas* (1914) pasa por la defensa de la Nación vasca constituida en un solo Estado cuya unidad nace de la antropología, etnografía, lingüística, el derecho natural y la historia.

Reclama el derecho a formar una nación independiente que decida por sí misma la instauración de una monarquía o república propia. El régimen de unificación política de Euzkadi será el que dé mayores garantías de pervivencia a la nación vasca. Será preciso proclamar la Constitución Nacional Vasca o Euzko-Legea que supere los fuerismos de cada territorio vasco. Cree que el proceso de unificación exige una Euskadi unificada como último punto en el proceso que comenzó con las federaciones de merindades y con las hermandades.

Ataca a las derechas españolas por no haber sabido comprender la importancia del reconocimiento de las nacionalidades y acusar a los nacionalistas de izquierdistas. Se defiende contra esta acusación alegando que atendiendo a su labor social de restauración y fo-

mento de las características propias, atendiendo también a la influencia evidentemente moralizadora que esta labor ejerce sobre Euskadi, no se puede negar al Nacionalismo un carácter profundamente conservador y tradicionalista.

Con *Países y Razas* pretende dar a conocer diversos ejemplos de nacionalidades europeas que han conseguido independizarse y explica los métodos de renacimiento que han utilizado, siempre resaltando los métodos no revolucionarios en lo que era un antecedente de las autonomías.

La base documental de Eleizalde para la elaboración de este libro fue muy amplia y podemos rastrearla, además de por los libros citados en su trabajo, por los que figuran en una agenda, entre los que sobresalen:

- *Histoire de la Libre Belgique clandestine*, par Istoricos (P. Goemaere).
- *Le droit des langues et la liberté des peuples* par le marquis de l'Estourbeillon (Prud'homme).
- *Les cannes de l'effondrement de l'Autriche-Hongrie*, de R.Krnansky.
- *Separation de la Transcaucasie et de la Russie*, de Tserchelli.
- *Le developpement linguistique en Norvege depuis 1814*.

En la segunda década del siglo Eleizalde actúa defendiendo un nacionalismo posibilista y ortodoxo al mismo tiempo, en la línea de lo que defenderá Compañía Nacionalista Vasca desde 1916 y que favorecerá sus éxitos electorales de 1917 tras de los que se decidirá solicitar de Madrid la autonomía para el País Vasco. Este hecho provocará el progresivo distanciamiento entre la Compañía y la más radical Juventud Vasca que va a suponer en 1921 la expulsión de los aberrianos, en contra de los cuales toma partido Eleizalde, y la nueva fundación del Partido Nacionalista Vasco.

En sus últimos años de vida, Eleizalde defendió un nacionalismo no separatista, no dogmático y que pudiese ser eficaz en el marco político español. La función del nacionalismo debía ser preparar la sociedad vasca en el plano cultural para conseguir una personalidad política propia.

1.3. RELIGIOSOS

Uno de los elementos que forman parte inherente de la personalidad vasca, desde el punto de vista de Eleizalde, es el religioso. Era un hombre profundamente religioso. En 1917 publicó *Gurutza deunaren Bidea*. En la revista Euskadi fue traduciendo el Kempis, siendo el primer traductor que en lugar de "imitazioa" o "imitazionea" utilizó la palabra "Antz-bidea" en su *Kistoren Antz-bidea* del que se conserva el manuscrito original. Incluso disertó ante la Juventud Vasca de Bilbao en dos conferencias con el título "Fundamentos racionales de nuestra fe" y "La Iglesia y el progreso de la humanidad" pronunciadas el 14 y 15 de febrero de 1915.

En la primera conferencia trató de demostrar por qué los vascos debían ser teístas, cristianos, católicos y fundamentar la doctrina político-social en la doctrina religiosa. Para llegar a la restauración nacional se debía resolver antes la cuestión social, lo que no era en el fondo más que una cuestión moral que a su vez se resolvía en una cuestión religiosa.

Cuando Eleizalde se pregunta por el origen del mundo y la procedencia del hombre, busca respuestas en la filosofía, astronomía, ciencias exactas, etc... pero al final rechaza todas las teorías panteístas, materialistas y positivistas para demostrar que existe una causa primera y una inteligencia suprema ordenadora de todas las cosas. Aunque en la doctrina cristiana perduren dificultades al existir algunos aspectos inaccesibles a la razón humana, es mucho mayor el número de respuestas que da al hombre que cualquiera de las otras religiones.

Cuando trata de explicar la superioridad del cristianismo a través del progreso humano cree que este último conduce a Dios. Rechaza los criterios racionalistas y alaba el cristianismo que ha forjado la familia, base de la sociedad, y colabora al progreso material de los pueblos refrenando el afán de lucro, proclamando la dignidad del trabajo y favoreciendo la vida familiar.

Una ley santa, una visión mística y una doctrina intelectual son los tres elementos puestos por el cristianismo al servicio del pueblo a través de la familia, verdadero motor de la sociedad cristiana.

La identificación inmediata entre nacionalismo y religión llegará hasta la defensa de la pureza de la raza y la integridad católica como elementos constitutivos e identificadores de la nacionalidad vasca: "Nosotros queremos servir lealmente a Dios y a nuestra Patria, siendo católicos romanos y vascos patriotas. Rechazamos por igual el cristianismo español y el exotismo antivasquista. Ni Iglesia nacional, ni Patria eclesiástica. Queremos Iglesia Católica y Patria Vasca" (*Las Nacionalidades*, 1914).

Así como defiende la independencia vasca política, defiende la religiosa con respecto a las autoridades católicas españolas, pues considera a los obispos españoles enemigos de la nación vasca y defiende el directo acercamiento a Roma.

El clero nativo se encontraba en situación de opresión y servidumbre con respecto a las autoridades centrales y como ejemplo afirma que durante mucho tiempo una de las condiciones requeridas para ocupar el obispado de Gasteiz era el desconocimiento del euskera.

Religión y nacionalismo están sujetos a multitud de acciones y reacciones mutuas, porque para Eleizalde allí donde se elaboran las emociones religiosas se incuban los sentimientos nacionales. En consecuencia la defensa de la Patria Vasca y de la Religión católica son para Eleizalde distintas caras de una misma moneda.

1.4. LITERARIOS

La primera publicación literaria que conocemos de Luis de Eleizalde es una poesía *Uda Berriyaren Agertzean* (1894) publicada en *Euskal-Eria*.

Junto a algunas otras composiciones de corte religioso de menor importancia, el verdadero valor como literato lo adquiere este escritor por su novela *Landibar*, primera y única que publicó en castellano en 1918.

Para P. Lhande, la novela de Eleizalde recuerda *Pequeñeces* del P. Coloma y se inserta dentro de la novela de tipo regionalista, prolija en detalles y excesivamente descriptiva. La obra describe bien los paisajes y tipos autóctonos vascos, presenta caracteres psicológicos diferentes y está orientada a ganar adeptos para el nacionalismo, atacando las costumbres y

tipos españoles y alabando todo lo vasco. En muchos aspectos autobiográficos, según reconocía el mismo Eleizalde, demuestra más exactitud que imaginación, como correspondería a la mente matemática de su autor.

Publicada en plena época de sintonía entre Eleizalde y la Comunidad Nacionalista Vasca, la presentación antitética de tipos vascos y españoles cae con frecuencia en situaciones demagógicas que hay que insertar en la contribución de un intelectual orgánico del nacionalismo, de la misma forma que veinte años antes Arturo Campión había realizado este mismo papel con su novela *Blancos y Negros* (1898) de asunto y tratamiento muy parecidos.

A diferencia de la primera época nacionalista, básicamente rural en el tratamiento de algunos temas, ahora se presenta la integración que el nacionalismo iba realizando tras la muerte de Sabino de Arana entre lo rural y lo industrial, hasta el punto de que el protagonista de la novela es un joven ingeniero, Miguel Gaztanbide, tan amante del paisaje vasco como de su trabajo en una fábrica de vidrio, después de haber recibido una formación profesional en el extranjero.

En uno de los más significativos capítulos de la novela, el tercero, expone con detalle las diferencias entre vascos y españoles a través de las observaciones sobre la celebración de la Semana Santa madrileña en la época en que estudiaba en esa ciudad. Frente a las ascéticas costumbres vascas presenta la irreligiosidad del pueblo madrileño, critica los bailes de barrio, los mítines libertarios, la prensa, en definitiva opone fogosas descripciones de la inmoralidad española frente a la ensoñación romántica de las aspiraciones vascas.

Considera con igual bondad al propietario rural como protector de sus aldeanos que al capitalista, aunque critique la orientación más españolista de este último, perteneciente al partido conservador.

El bizkaitarrismo emergente a través de diferentes episodios se impone en las elecciones a pesar de la oposición del clero no nacionalista y de los poderes económicos conservadores que maniobran caciquilmente hasta llegar al asesinato del viejo Ramón de Goigaztelu, prototipo de anciano vasco conservador de las costumbres ascentrales y cuya muerte supone el hecho decisivo por el que los nacionalistas llegan al poder tras la conversión a sus ideas del *jauntxo*, ahora dedicado a restaurar la nacionalidad vasca tras un monólogo en que reprobaba el comportamiento de los terratenientes vascos, olvidados del pueblo.

Para finalizar con la unión de los dos elementos, rural y capitalista industrial, el protagonista se casará con la hija de don César, el propietario de la fábrica de vidrio, ahora militante en lo que sería en la realidad la asociación *Emakume Abertzale Batza*.

La temprana muerte de Eleizalde impidió al movimiento nacionalista contar con un autor significativo dentro de las letras en castellano. No obstante, su contribución como intelectual orgánico al servicio del nacionalismo fue notable tanto en su labor periodística como literaria.

1.5. ACADEMICOS

El Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate en 1918 constituyó el foro más propicio para la próxima creación de Euskaltzaindia, cuya necesidad pareció a todos evidente. El peso de la discusión se produjo en la sección de Lengua que dentro de la Sociedad de Estudios Vascos presidía Luis de Eleizalde.

El diputado vizcaíno Cosme de Elgezabal había pedido el 3 de septiembre que se fundara la Academia de la Lengua Vasca en la forma que él había propuesto a la Diputación de Vizcaya y ésta había aceptado, proponiendo la idea a las restantes diputaciones. Entre tanto se decidía la fundación de un “Organismo de Investigación y Tutela del Euzkera” dividido en dos secciones:

a) Sección de investigaciones, cuyo objeto era el estudio de todos los problemas de lingüística euskérica en todas sus ramas.

b) Labor práctica, cuyo objeto sería la tutela y restauración del idioma en todos los órdenes sociales: publicaciones, ayuda a los establecimientos docentes que implantan la enseñanza euskérica, oficina de traducciones, consultorio de Corporaciones, etc...

Puesta a discusión la propuesta, el 5 de septiembre Eleizalde se preocupó por demostrar que no debían existir divergencias entre la propuesta del Congreso y las que ya habían hecho las diputaciones y sí la intención de que el organismo propuesto por el Congreso fuese aceptado por las Diputaciones. Se acordó por unanimidad la creación de una entidad sin que todavía se hubiese propuesto nombre definitivo.

Desde el comienzo se advirtió la dificultad de llevar a cabo el estudio teórico de la Lengua y la promoción de su uso por la amplitud del empeño. Cosme Elgezabal propuso que el estudio teórico lo realizase la sección de Lengua de la Sociedad de Estudios Vascos y la labor práctica fuese obra de la Academia. Eleizalde se muestra partidario de abarcar las dos facetas. El se considera un hombre más práctico que teórico y por lo tanto más interesado en la línea b).

Ante las propuestas de imitar en su constitución a las ya conocidas academias de la Lengua de Madrid o París, Eleizalde afirma que la futura entidad no debería llamarse Academia “pues no podemos en manera alguna confundir el carácter y funcionamiento, la organización y la naturaleza misma de esta entidad que hemos creado con análogas cosas de las Academias española y francesa”, que se orientaban hacia la parte práctica a partir de una extensa colección de obras literarias y un gran uso de la lengua que sin embargo no existía en Euskera.

Ante la dificultad de llegar a un acuerdo sobre la organización de la futura Academia se acordó formar una comisión encargada de ello con los diputados Miguel de Urreta por Gipuzkoa y Cosme de Elgezabal por Bizkaia, junto con Resurrección María de Azkue, Raimundo Olabide, Luis de Eleizalde, J. L. de Biziola y Domingo de Aguirre.

Eleizalde se encargó de redactar la circular que había de enviarse a las diputaciones para presentarles el proyecto elaborado por la sección de Lengua del Congreso de Oñate sobre la creación de Euskaltzaindia. En este escrito se aboga por “la conservación, el fomento, la depuración y la difusión” del euskera, problema que parecía “el primero y preferente entre cuantos sobre nuestro pueblo gravitan”. “Falto casi completamente de literatura, no entregado aún plenamente a la instrucción popular, relegado todavía casi de un modo exclusivo al iliterato uso popular por una parte, a las especulativas investigaciones de gabinete por otro lado, el idioma vasco necesita salvar la enorme distancia que separa la pura especulación del uso meramente vulgar, colmar el abismo que se abre entre estos dos tan distintos órdenes del conocimiento, dejar de ser puramente un curioso fenómeno lingüístico y restaurarse en la debida categoría del primero y más importante nexo social de la gens vasca cuya tradicional y propia habla es”.

Finalmente se acordó aprobar como proyecto básico el presentado por el jesuita Olabide, desestimando el de Federico Belaustegigoitia y el firmado por "Aran-Mendi". Al proyecto aprobado, Eleizalde realizó una serie de observaciones, proponiendo a Azkue, Campi3n y Urquijo para la secci3n filol3gica. Se dividía la Academia en dos secciones: filol3gica y tutelar, la primera encargada del estudio cientifico de la Lengua y la segunda de conservar, difundir y purificar la lengua así como de fomentar la literatura.

Ultimados los estatutos de la nueva Academia ya a finales de 1918, sin embargo no se constituiría la comisi3n fundadora hasta el 21 de septiembre de 1919. Reunidos Azkue, Campi3n, Eleizalde y Urquijo, procedieron a elegir a los restantes académicos numerarios junto con Carmelo de Echegaray en representaci3n de la *RIEV*, Pierre Broussain de *Eskualduna*, Domingo de Aguirre de *Euskal-Esnalea*, Dámaso de Inza por *Irugarrengo Prantziskorarra*, Cirilo de Arzubiaga por *Jaungoiko-Zale* y *Jesusen Biotzaren Deya*, Toribio Alzaga por *Euskal-Erria* y Gregorio de Múgica por *Euskalerraren-Alde*.

Leídos los estatutos y la aprobaci3n que de la Academia habían ya realizado las cuatro diputaciones, se eligió a ocho académicos numerarios: Domingo de Aguirre, Juan Bautista de Egusquiza, Pierre Broussain, Abbé Adema, Ramón Inzagaray, José de Aguerre, Raimundo de Olabide y Pierre Lhande.

El 5 de octubre de 1919 se reunieron los doce académicos excepto el Abate Adema que había renunciado a su nombramiento y fue sustituido por el Abate Landerreche de Espelette. Se eligió como Presidente a Azkue, tesorero a Aguerre, Julio de Urquijo como Bibliotecario y Eleizalde como Secretario. A propuesta de este último se fijó el domicilio social de la Academia en Bilbao.

A pesar del escaso tiempo que pudo dedicar Eleizalde a los trabajos académicos, debido a su temprana enfermedad, tomó parte en las discusiones sobre ortografía vasca y tras la aprobaci3n por Euskaltzaindia de los acuerdos sobre la materia fue el encargado de proponer a la Sociedad de Estudios Vascos que todos sus escritos fuesen redactados de acuerdo con dichas normas. Como secretario de Euskaltzaindia y presidente de la secci3n de Lengua de Eusko Ikaskuntza, Eleizalde mantiene el trabajo de colaboraci3n entre ambas instituciones que irían separándose progresivamente.

1.6. EL EUSKERA

Si existe un elemento que defina la personalidad vasca de Luis de Eleizalde es su amor al euskera junto con la generosidad en el trabajo para conseguir su revitalizaci3n.

Entendía que la escuela debía ser garante de la conservaci3n de la lengua a pesar de todas las dificultades políticas que para ello aparecían, pero Eleizalde veía con claridad que con la p3rdida de la lengua el pueblo perdía el instrumento que conservaba la raza. Raza y lengua aparecen íntimamente unidas en Eleizalde siguiendo las ideas nacionalistas más ortodoxas.

Desde el punto de vista moral, para Eleizalde, la p3rdida del idioma suponía la degradaci3n del pueblo y su condena al utilitarismo y materialismo de la sociedad industrial, a la acci3n disolvente de las ciudades por la que él creía inevitable tendencia a copiar lo peor de las costumbres que imponía la nueva lengua. Incluso resalta la ausencia de lenguaje blasfemo en el idioma propio, frente al castellano, así como el mayor índice de criminalidad en las zonas erderizadas porque lo moral regía lo material.

Como Arturo Campión, creía ver en el paisaje árido del sur del País la consecuencia de la retirada del idioma propio, lo que había provocado el irredentismo del paisaje.

Estas y otras ideas las explica en *Raza, Lengua y Nación vascas* (1911) uniéndose a las tesis aranistas que situaban el aspecto racial por encima de la lengua y frente a las ideas de otros vasquistas, como Arturo Campión, cuyo principal motivo de preocupación era la lengua. Sin embargo constatamos una evolución en las tesis de Eleizalde, paralela a la evolución nacionalista, de forma que progresivamente se iba imponiendo el idioma propio como principal signo de nacionalidad: "Si el grado de personalidad de un idioma y de la nacionalidad que lo posee se ha de medir por el grado de diferenciación que ese idioma presenta con relación a todas las lenguas vecinas, bien podemos afirmar que no hay en toda Europa una nacionalidad tan claramente definida como la nacionalidad baska" (1916).

Alaba a los erdelunes que se esfuerzan en poseer la lengua vasca al tiempo que denigra a los euskaldunes que olvidan y desprecian su propia lengua. Como solución para la salvación del euskera cree que sólo el impulso patriota nacionalista será capaz de purificar la lengua de erderismos y de formar progresivamente una verdadera lengua literaria. En este proyecto la escuela vasca desarrollaría el papel fundamental y los euskaltzales debían cumplir los siguientes preceptos:

EUSKELTZALE ZINTSUBAREN AGINTZAK

Lenbizikoa.- Euzkera, beste edozein ele edo izkera baño geyago maite-izan.

Bigarrena.- Euzkeraz beti egiteko berazko asmo bizkorra arttu.

Irugarrena.- Euzkerari dagokoten egipen eta eginkizunak aldeztu, al-dan bezela.

Laugarrena.- Gure enda edo erriyaren ele edo izkera bakarria Euzkera dala gogaldu (goguan erabilli.)

Boskarrena.- Euzkera erailtzen iñor ez utzi.

Seigarrena.- Euzkera ez nastu.

Zazpigarrena.- Euzkerarentzat errdel-itzik ez lapurtu.

Zortzigarrena.- Errdaldunen aitziañan, aldiya danean, Euzkera aldeztu, edo Euzkeraren alde-egin.

Bederatzigarrena.- Esakun naiz itz loikorrik Euzkerara ez ekarri. Euzkeraren garbitasun orbangabea iraun-erazo.

Amarregarrena.- Euzkeraren ondoan, beste eleren bekaitzik ez izan: guzirik maitagarriyena gure auxe da-ta.

Darrain eran laburtu dagizkike onek agintzok:

Euzkeraz egin, Euzkera iraun-erazo,garbitu ta zabaldu,

(*Euskal Eснаlea* , 1908,I,pág.170)

No deja de observar Eleizalde que han sido las clases dominantes en el País las que han abandonado primero el euskera, hasta llegar a identificar la lengua con la clase inferior y su abandono como signo elitista. Así el euskera era utilizado sólo por el pueblo más inculto y como lengua para hablar a los niños y a las criadas.

Ante este panorama Eleizalde se dirige a los hombres de profesiones liberales, euskaldunes de lengua materna, que se han visto obligados a utilizar el castellano en sus estudios pero ahora deben volver al euskera. También pide la enseñanza en lengua materna en todos los niveles para los niños euskaldunes.

Por otro lado, el clero debe ser un elemento vasquizador decisivo que se debe tener en cuenta por su necesidad de llegar al corazón euskaldún para lo que es necesario hablarle en su lengua propia.

Puesto que quienes han abandonado el euskera han sido las clases altas, en la restauración social del euskera debe esperarse todo del clero y de estas clases, principalmente de los hombres dedicados a profesiones liberales. Está convencido de que si las clases altas utilizan el idioma es segura la rehabilitación del euskera, porque las clases bajas se enorgullecerán de hablarlo.

1.6.1. La unificación

En el I Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate en 1918 interviene Luis de Eleizalde con una ponencia sobre “Metodología para la restauración del euskera” en la que su apuesta por la unificación no deja lugar a dudas.

Frente al criterio expuesto por Sabino Arana en sus *Lecciones de Ortografía del Euskera Bizkaino* en favor de “un solo Euskera Guipuzkoano, un solo Euskera Nabarro, un solo Euskera Bizkaino, etc., viniendo a realizarse en la esfera lingüística la fórmula que en la política tiene tantos y tan decididos partidarios, la variedad en la unidad”, Luis de Eleizalde cree que la literatura euskaldún sólo será posible por medio del euskera unificado.

Eleizalde observa que los dialectos se han mantenido por la falta de una literatura tradicional escrita y por el fraccionamiento político en que durante toda su historia ha vivido la nación vasca. Se impone resolver la unificación en su aspecto dialectal, fonético y ortográfico para lo cual sería necesaria la creación de una Academia al modo de la croata y seguir el ejemplo de acción difusora popular del idioma emprendido por la Liga gaélica irlandesa.

Eleizalde cree que si se consigue uniformar la fonética será fácil llegar a la unificación del léxico. Para ello se debería aplicar una fonética general a todos los dialectos, reduciendo las múltiples transcripciones dialectales. Por ejemplo, las palatalizaciones sólo tendrán sentido cuando de ellas se derive diferente significado semántico, no cuando se trate de meras influencias fónicas sin ningún contenido. Eleizalde siguió fielmente el sistema fónico y ortográfico aranista.

La unificación ortográfica se realizaría no buscando grafemas para todos los sonidos diferentes existentes en euskera, como proponían los más radicales, sino utilizando una vía intermedia pues es inaplicable transcribir un sonido por un signo en todas las ocasiones.

La unificación dialectal era necesaria para el uso escrito de la lengua. Frente a quienes opinaban que era mejor esperar a que se impusiese el dialecto más culto, con mejores obras literarias, Eleizalde proponía una rápida unificación por la urgencia que impedía esperar a que naciese un Dante, un Shakespeare o un Homero que impusiese un dialecto literario.

Los escritores euskaldunes debían ser los artífices de la elección de un dialecto literario, convencidos de que el euskera sólo perviviría con la condición necesaria aunque no suficien-

te de elevarse a la categoría de idioma literario. Aunque observaba que los idiomas literarios en origen eran algo artificiales, al cabo del tiempo llegaban a naturalizarse en las clases más cultas de la sociedad. Estaba en manos de los escritores la posibilidad de emplear voces y giros comunes a todos los “euzkelgis” y no aferrarse a las respectivas variedades dialectales.

En caso necesario la formación de palabras se realizaría a partir de la derivación posible por el gran número de sufijos de que dispone el euskera. En todo caso los neologismos solo se aceptarían para designar nuevos elementos o realidades científicas que no se encontrasen reflejados en los textos antiguos. Siempre que existiesen palabras en voces o textos populares sería preferible su utilización a la creación de neologismos.

1.6.2. La morfología verbal

El mayor empeño de Luis de Eleizalde en materia lingüística lo constituye su constante afán por recuperar las formas verbales simples que parecían haberse perdido en la evolución de la lengua.

Influido por su profesión de matemático realizó una reconstrucción de las formas verbales que creía habían existido en tiempos antiguos y debían volver a utilizarse siguiendo criterios de purismo gramatical sabiniano. En efecto, *Morfología de la conjugación vasca sintética* (“La conjugación sintética guipuzkoana en el tratamiento cortés”) publicado en Bilbao en 1913, es el mejor libro escrito dentro de la escuela aranista. Ya Isaka López-Mendizabal, en su reseña de la obra, decía que Eleizalde había llevado a cabo una paciente y erudita investigación para reconstituir las innumerables piezas que forman la conjugación sintética. Para López-Mendizabal el examen de la conjugación transitiva e intransitiva estaba hecho de modo “magistralísimo” y la claridad de la obra hacía recordar al maestro Arana-Goiri, “del cual es brillante discípulo el Sr. Eleizalde”.

También Julio de Urquijo consideraba la *Morfología* como el mejor trabajo salido de los discípulos de Arana-Goiri e incluso superior a los estudios de éste. Sin embargo criticaba el insuficiente estudio de las fuentes documentales y la ignorancia de las hipótesis modernas. Esto se reflejaba en la inexistencia de citas de autores extranjeros que habían estudiado el verbo y la ignorancia de las obras de Dechepare, Leizarraga y Axular, autores que habían cultivado la conjugación sintética.

Encerrar la conjugación sintética en estrechas reglas gramaticales unido a la escasez de ejemplos de autores antiguos que las confirmasen era el principal defecto observado por Julio de Urquijo.

Lo que había pretendido Eleizalde con la publicación de su libro era un doble objetivo:

- 1) Exponer la conjugación simple o sintética de acuerdo a un método sencillo que facilitase el estudio del principiante.
- 2) Restaurar la conjugación sintética levantándola del decaimiento a que había llegado.

La aspiración fundamental era reducir el complejo número de tiempos, formas y flexiones de las 18 conjugaciones que solía darse a los verbos transitivos por medio de la percepción de las pocas leyes generales que regían la declinación verbal.

De esta forma la conjugación sintética transitiva se reducía a 5 modos (Indicativo, Imperativo, Subjuntivo, Condicional y Potencial) y 12 tiempos verbales de los que había dos fundamentales a partir de los cuales se derivaban todos los demás: el presente de indicativo y el tiempo hipotético o tiempo X. Todos los demás no constituían más que modificaciones afijativas de estos dos.

En conclusión, los elementos constitutivos de una flexión transitiva sintética podían ser principales (sujeto, núcleo radical y los regímenes directo e indirecto) y secundarios (los afijos de derivación).

La conjugación sintética intransitiva presentaba también 5 modos y 12 tiempos verbales de los que todos los demás se derivaban: el presente de indicativo y otro tiempo hipotético que llamaba tiempo Y. Todos los demás tiempos se derivaban por afijación de estos dos.

El sistema propuesto por Eleizalde pretendía restaurar el uso de la conjugación sintética mucho más allá de lo que el uso antiguo conocido en los textos podía presumir. La conjugación sintética se reducía a muy pocos verbos, pero por los textos antiguos que se conocían se deducía que en tiempos pasados hubo verbos que se conjugaban sintéticamente y en época moderna ya no admitían otra conjugación que la compuesta. No obstante, de esto no se puede deducir que ni siquiera en aquellos textos predominase la conjugación simple sobre la compuesta y sólo el afán por el purismo lexical aranista explica que pudiera creerse, como dice Villasante, que “la lengua es algo que (no) se puede manipular y gobernar a su antojo. Una evolución colectiva e inconsciente como la que la lengua ha experimentado en este campo de la conjugación, es claro que obedece a causas profundas, y es claro que tal evolución se impone y sigue su marcha sin que las voluntades individuales puedan hacer nada para impedirla y mucho menos para volver la lengua a estadios pretéritos” (Villasante, 1977, p. 333).

En realidad, llevado del atractivo matemático que presentaba la reconstrucción de la conjugación sintética, Eleizalde no advirtió, como demostró más tarde René Lafon, que el verbo vasco se ha transformado desde la época antigua acercándose al tipo de conjugación de las lenguas romances, debido también a la mayor facilidad de uso que presentan las formas compuestas sobre las simples.

El intento de Eleizalde para construir un método que sustentase las flexiones verbales en unos paradigmas que sirviesen para uso de euskerólogos y literatos en euskera, así como la pretensión de divulgar unos parámetros de la conjugación sintética, fue costoso y recibió las alabanzas de los aranistas y las críticas de los contrarios desde su inicio. Ya en 1908, cuando Eleizalde publica sus “Notas acerca de las flexiones verbales del grupo G” en *RIEV*, Julien Vinson le acusa de desconocer los escritos sobre el verbo vasco de Luis Luciano Bonaparte, Schuchardt y él mismo. En la contestación Eleizalde reconoce que sus maestros habían sido Lardizabal, Arana-Goiri, Arturo Campión y Van Eys.

1.6.3. Los estudios de toponimia

Luis de Eleizalde realiza en 1915 un llamamiento a las Corporaciones y particulares con el fin de recolectar y estudiar las voces toponímicas y patronímicas vascas, a iniciativa de la Sociedad “Estudios Vascos” de Bilbao que se proponía llevar adelante la campaña facilitando instrucciones y papeletas para realizar el trabajo.

El trabajo de recogida de voces toponímicas, dirigido por el escritor bergarés, es el primero que con tan grande extensión se realiza en el País Vasco. Los colaboradores debían seguir unas elementales instrucciones para rellenar las hojas-boletines que interesaba recoger con el fin de clasificar las voces. Se pedían explicaciones aclaratorias de la voz, indicando la posible etimología, la descripción del lugar, el pueblo en que se había recogido, etc... Las palabras se clasificaban por campos semánticos: montes, caseríos, ríos, puentes, caminos, etc...

Finalmente, Eleizalde redactó unas *Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas* con el fin de facilitar el trabajo de los colaboradores y dar a conocer nociones elementales de toponimia.

Julio de Urquijo criticó este sistema por creer que la recolección de voces hecha por personas sin preparación contendría numerosos errores, sobre todo si además de recoger los topónimos se dejase el estudio etimológico de los mismos en manos inexpertas.

El resultado de esta iniciativa fue la publicación en la *Revista Internacional de los Estudios Vascos* de las "Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas" desde 1922 hasta 1936.

1.6.4. El vascoiberismo

Eleizalde siempre defendió que el euskera había evolucionado poco por lo que cuando al estudiar los documentos iberos transcritos por Hubner en Berlín en 1893 en su *Monumenta linguae Ibericae* observó que no se parecían en nada al euskera, concluyó que ibero y euskera debían ser lenguas diferentes.

Tras criticar las teorías vascoiberistas de Guillermo de Humboldt y Astarloa, llega a las siguientes conclusiones:

1. En la época ibérica, se hablaban en la Península, no una sola lengua, sino tres categorías de idiomas, que hasta en sus caracteres gráficos eran entre sí distintos.
2. Esa diversidad de lenguas es testimonio fidedigno de diversidad de razas, confirmando, por consiguiente, el valor meramente geográfico del nombre ibero.
3. No hay, hoy por hoy, fundamento científico alguno para sostener que en ninguna época se haya hablado el idioma vasco en toda la Península, ni por consiguiente que todo el territorio peninsular haya sido poblado por la raza vasca.
4. Finalmente, decir que vascos e iberos es sinónimo, es decir una cosa que carece de sentido, puesto que los iberos, como raza, no han existido nunca.

Tanto por la inconsistencia de la teoría de los índices cefálicos que cimentaba la demostración antropológica del vascoiberismo, como por la falta de solidez de los argumentos históricos y lingüísticos, concluía Eleizalde que el vascoiberismo no tenía más consistencia como hipótesis que cualquier otra fabulación.

1.6.5 La escuela euskaldún

Debido a su vinculación profesional a la enseñanza fue permanente el interés de Eleizalde por la escuela. "El problema de la enseñanza en el País Vasco" es el título de la conferencia que pronuncia en 1918 en el Primer Congreso de Estudios Vascos.

Acusa a los vascos de tener muy poco interés por la educación y la instrucción de su pueblo hasta llegar al abandono y negligencia que han propiciado la decadencia política y social del País Vasco. No obstante cree que ha llegado el momento de promover soluciones para lo cual es partidario de organizarse en asociaciones que siguiendo el modelo checo se hagan cargo de la creación de escuelas euskaldunes. Anticipándose al movimiento en favor de las ikastolas de postguerra, afirma que este es “el único camino que veo, hoy por hoy, camino penoso, difícil, lleno de sacrificios; pero con todo ello, el único camino practicable. Creo indispensable que lo emprendamos resueltamente”.

La enseñanza en la lengua materna es la única posible para Eleizalde quien ve en ella el instrumento que habla inmediatamente a la inteligencia y al sentimiento, que se graba sin esfuerzo en la memoria.

Los ejemplos irlandés, polaco y checo deben ser guía del movimiento escolar vasco. El clero debe prestar su colaboración congregando pequeños grupos de niños campesinos y dándoles los primeros rudimentos de la instrucción, enseñándoles a leer y a escribir en euskera para iniciarlos en la numeración y en las cuatro reglas elementales.

Los ataques a la pedagogía impuesta por la escuela estatal son constantes. Se le reprocha el desprecio por el idioma nativo, el odio que provocan los castigos a quienes no consiguen dominar el castellano por lo que “no será extraño, sino muy natural, que el odio y la rebelión se extiendan también sobre esa instrucción que se le trata de imponer con tan brutales y antipedagógicos procedimientos”.

Ya en *La lucha por el idioma propio* (16 y 17 de marzo de 1918) había atacado el sistema de enseñanza que calificaba de antivasco. Se quejaba de la ley que prohibía la utilización del euskera en la Segunda Enseñanza, lo que colocaba a los euskaldunes en inferiores condiciones al tener que responder en una lengua desconcida. En cuanto a la enseñanza primaria expresaba las mismas quejas al observar en muchos pueblos que el único habitante que no conocía el euskera era el maestro: “de ahí el gran número de analfabetos, de ahí el horror a la lectura, de ahí la lastimosa situación de nuestros niños euzkeldunes que piden pan intelectual y no reciben más que un pedrusco pedagógico”. Ataca en definitiva una escuela donde no se enseña la historia propia, ni el euskera, ni las canciones populares y para colmo se impone la odiosa práctica del anillo ante lo cual el niño siente una retracción instintiva hacia la escuela oficial que practica una pedagogía absurda, irracional y despótica en el País Vasco.

Tras defender que la enseñanza primaria debe ser euskaldún, porque solamente así será provechosa y útil, propone conseguir de los poderes públicos el derecho a que el pueblo euskaldún sea instruido en su propio idioma pues toda acción euskerizadora que no comience por la escuela es inútil.

Después de afirmar que el euskera debe ser el único medio de enseñanza para los euskaldunes y materia de estudio para los erdaldunes, se muestra convencido por experiencia propia del valor de la enseñanza euskérica como medio excelente para desarrollar las facultades analíticas del alumno, incluso al mismo nivel que las matemáticas.

1.6.5.1. Los textos escolares

El primer reglamento de las Escuelas de barriada exigía la enseñanza de la lectura y la escritura del euskera en el grado elemental y de la gramática vasca en el superior, además

del estudio de la Historia y Geografía del País Vasco. El afán euskaldunizador requería la creación de textos escolares para estas materias.

En *La lucha por el idioma propio*, conferencia pronunciada el 16 y 17 de marzo de 1918, Eleizalde observa la urgente necesidad de contar con libros escritos en euskera para su utilización en la enseñanza primaria. Llama a todos los escritores euskaldunes para que preparen textos, adapten métodos y formen maestros. Cree necesario componer silabarios, textos elementales de Aritmética, editar tratados de cosas en euskera y en definitiva, obras literarias que son necesarias para que el euskera adquiera el carácter de lengua culta.

Los primeros textos vascos para uso de las Escuelas de barriada se publicaron en 1921 y sufrieron de inmediato el ataque de la Junta de Instrucción y de la prensa no nacionalista, por lo que fueron retirados acusados de contener conceptos políticos nacionalistas. Se trataba de textos de Historia, Geografía, Aritmética, Lectura, Urbanidad e Higiene rural, además de un catecismo y un silabario.

Eleizalde había escrito el libro de Aritmética: *Euskal-Zenbakistia*, Lenengo ikaste malarako, en dialecto vizcaíno. Es dudoso que realizase el silabario *Euskeraz irakurtzeko irakaspi-dea*.

Eusko Ikaskuntza continuaría la publicación de libros en su Comisión de Enseñanza Primaria, en la que también colaboró Eleizalde, y a través de la cual consiguió eludir las dificultades que se le presentaban en la diputación vizcaína: *Txomin-ikastle*, *Umearen Laguna*, *Martin Txilibitu*, *Xabierto*, etc...

Los libros que se pretendían para las Escuelas de barriada debían ser originales y adaptados a la realidad vasca. Aunque los originales podían estar escritos en cualquier dialecto, serían traducidos al vizcaíno de acuerdo con la ortografía de Sabino Arana.

Cuando en 1922 se prohibió la utilización de textos vascos, Eleizalde tuvo que ver cómo eran quemados aquellos libros y sustituidos por otros en castellano.

1.6.5.2. Las escuelas de barriada

El 9 de diciembre de 1919 la Diputación Provincial de Vizcaya toma en consideración la moción que había propuesto Juan Gallano el 26 de noviembre, por la cual se instaba entre otras actividades de fomento cultural, la creación de 50 escuelas de barriada. Tras el acuerdo Luis de Eleizalde, junto a Eduardo de Landeta y los diputados Gallano y Aransolo, comenzaban los primeros trabajos para acabar con el abandono de la escuela rural y el alto índice de analfabetismo provocado por la escuela monolingüe y el aislamiento de los núcleos rurales. Era una consecuencia directa del movimiento autonómico de los años anteriores que perseguía la creación de una escuela nueva y euskaldún. El empuje que el triunfo nacionalista en las elecciones provinciales de 1917 había supuesto para las obras educativas se plasaba en la reivindicación oficial de la escuela euskaldún para erradicar el analfabetismo: "Todos sabéis que en la parte rural de Vizcaya hay una masa muy importante de población joven que no conoce el castellano, que habla simplemente el euskera; a esa juventud se le enseñan las primeras letras en castellano. Y resulta que como no entienden lo que se les enseña, salen de las escuelas sin saber leer ni escribir, es decir, que han perdido el tiempo. Es preciso que a esta parte de nuestra población se le enseñe en euskera" (Ramón de la Sota, 4-V-1917).

Este año se creó la Junta de Cultura de la Diputación y la Junta de Instrucción Pública, que estudiaría la mejor solución para la enseñanza primaria llegando a la conclusión de que en las zonas en que dominase el euskera se debía dar una instrucción euskérica amplia y donde dominase el castellano se debía enseñar el euskera, su lectura, escritura y cantos. Tras el nuevo empuje que supuso el Congreso de Oñate de 1918, en 1920 se acometió la creación de las escuelas siendo nombrado inspector de las mismas Luis de Eleizalde quien junto a Eduardo Landeta y Juan Gallano seleccionó a los maestros necesarios con el requisito de dominar el euskera para aspirar a plazas en que se consideraba necesario su conocimiento.

La ocupación de su plaza como único inspector desde 1919 y el giro que en la orientación euskaldún de las Escuelas de barriada supondría el triunfo de la Liga Monárquica en 1919, iba a obligar a Eleizalde a controlar una organización de escuelas muy diferente a la propuesta en el bienio nacionalista.

Eduardo de Landeta reconocía años más tarde el papel de Eleizalde como creador de una organización de escuelas de carácter nacionalista y euskaldún a pesar de los ataques que había sufrido por parte de la Liga: "Sigue dándose el ejemplo escandaloso de que dirija el negociado de enseñanza o mejor de propaganda bizkaitarra en las escuelas un fanático peligroso, a quien colocó allí para retribuir sus servicios de partido la mayoría nacionalista" (*El Pueblo Vasco*, 15-IX-1922).

Todo ello tuvo como consecuencia que el 11 de octubre de 1921 se modificase el plan de estudios de forma que se eliminó la enseñanza en euskera y el estudio de la gramática vasca.

Fue Luis de Eleizalde, como inspector, el encargado obligado a comunicar el nuevo plan a los maestros con la imposición de la enseñanza obligatoria de la Lengua y Gramática castellana en todas las escuelas. Había sido elegido inspector de enseñanza de las Escuelas de barriada de la Diputación en mayo de 1919. Nombrado asesor de la Junta de Instrucción Pública su misión consistía en informar y asesorar a esta Junta así como inspeccionar las escuelas y orientar al personal docente. Desde el principio sus informes fueron atendidos por la Junta que creía haber encontrado la persona idónea para dirigir sus planes de enseñanza y orientar a los maestros en las nuevas técnicas pedagógicas. Al mismo tiempo Eleizalde podría aplicar las ideas que con respecto a la enseñanza había expuesto en sus conferencias, artículos de prensa y el Congreso de Oñate. De esta forma favoreció la enseñanza bilingüe y la creación de una escuela vasca para el pueblo vasco, diferente a la uniformización que promovía el modelo de escuela estatal en el que los ayuntamientos habían perdido la facultad de nombrar a los maestros que convenían para la mejor enseñanza de los niños cuya lengua materna era el euskera.

2. LA OBRA LITERARIA DE LUIS DE ELEIZALDE

Sorprende al lector de Landibar que una novela tan bien construida sea la única muestra literaria de consistencia de su autor. Y que aparezca ya en edad madura del mismo, en 1918, cuando había cumplido los 40 años. Quizás encontremos la explicación si acudimos al fin utilitarista de la novela, alejada de la concepción del arte por el arte y puesta como medio al servicio de una ideología nacionalista muy concreta. Seguramente su autor no se había pro-

puesto antes perseguir grandes objetivos literarios y por ello con posterioridad tampoco volvió a incidir en el campo literario, aunque su temprana enfermedad y muerte pudieron impedir nuevos intentos literarios que tras el éxito obtenido por el primero no habría que descartar.

No obstante, al plantearnos un estudio de la obra literaria de Luis de Eleizalde tenemos que centrarnos en Landibar puesto que las poesías de tipo religioso o patriótico que había publicado con anterioridad carecen de interés. Así por ejemplo las aparecidas en *Euzkadi* (1912, IX, pp. 286-287) “Arantzazu ko Ama Garbijari abestiak”, el “Agure eroa” (*Euzkadi*, 1915, XII, 352) o “CXXXVI Ererija. Eri oratubaren negara” (*Euzkadi*, 1910, VII, pp.389-390).

Mucho más precoz y sorprendente es la aparición en *Euskal-Erria* (1894) de la primera publicación de Luis de Eleizalde; una poesía en euskera sin mayores méritos que el presentarse en este idioma:

UDA BERRIYAREN AGERTZEAN
(Oyarbide-ko,A.,nere lengusu maitea-ri)

Choriyak asi dira
chit alai kantatzen;
Basoa ta zelaiyak
Berriro loratzen.
Edurra mendiyetan
Asi da urtutzen...
!A zer alaitasuna
Onek dun ematen!
Euzkiya da laster
Asiko berotzen
Eta mendi illunak
Osoro argitzen.
Baso-loreen usaiya
Asi da somatzen
¡Zer poza uda-berriyak
Duben beti ekartzen!
!Bedeinkatu dezagun
Jainkoaren Izena!
Berak beti egiten du
Guretzat onena.
Egin dezagun beti
Esaten diguna
T´artuko degu sari
Eskeintzen dubena

2.1. LA RECEPCION DE LANDIBAR

Landibar, subtitulada “Cuadros novelescos del País Vasco”, editada en Gasteiz en la Tipografía de Fuertes y Marquínez en 1918 responde al manuscrito original del autor fechado entre febrero y octubre de 1917.

Es una novela que responde a una tesis previa, el resurgimiento del nacionalismo y los enemigos que se le enfrentan, y estos elementos se recogen ya en la portada de la novela en la que se dibujan:

Primer plano de una casa-torre vasca y un árbol.

Segundo plano con chimeneas y pabellones modernos de fábrica

Tercer plano con fondo de montes.

En la base de estos planos aparece un escudo que recoge varios de las provincias vascas.

El lema que presenta la primera página, JAGI TA ABIL no deja lugar a dudas. Figura como en otras publicaciones de Eleizalde - *Países y Razas*- junto a un grabado que representa el milagro de Lázaro realizado por Jesucristo. La simbología que sugiere es evidente: así como Jesucristo curó enfermos y resucitó muertos, el nacionalismo debe resucitar a la nación vasca.

No es de extrañar que con esta sucesión de claves, y al margen de su notable valor como relato, tuviese un amplio eco como novela regionalista que sigue el modelo de *Pequeñeces* del P. Coloma pero con una tesis y objetivos políticos al servicio del nacionalismo. Así no es de extrañar que "Kizkitza" saludase la aparición de la novela en *Euzkadi* (1-VI-1918) diciendo que "Landibar no es una novela, es la historia viva del Nacionalismo vasco", escrita con un estilo "vigoroso, chispeante y nervioso" en sus personajes, descripciones, escenas, diálogos, etc...

Frente a esta opinión, la de I. Solaura en *La Gaceta del Norte* representa el descubrimiento de la parte más negativa de la novela: "La apología del nacionalismo es la piedra angular de estos cuadros, y como todo aparece supeditado a tal propósito, mientras este se engrandece en las páginas de *Landibar* y adquiere proporciones colosales, lo demás queda como secundario y meramente episódico". En sus cuadros se delata "un gran psicólogo y un concienzudo observador". Se ha valido del amor para ensalzar la bondad de la raza vasca y del odio para manifestar la maldad de los antivascos. Pero corre el riesgo de acentuar excesivamente el tratamiento de buenos y malos y restar credibilidad a su tesis, o conseguir efectos contrarios a los propuestos.

La crítica más extensa realizada tras la publicación de la novela es la firmada en el diario *Euzkadi* por Jon que aparece en tres números consecutivos. Se trata de una crítica en que se analiza poco y se describe mucho la novela, aunque no faltan afirmaciones concluyentes. Así, tras alabar el vigor en las descripciones y el respeto en el tratamiento del amor, dice de su autor que "es hombre de realidades, de inteligencia clara: de ahí su lenguaje preciso, enérgico y conciso". "Predomina en él la razón sobre la imaginación: es un lógico mejor que un artista". También constata un elemento racial dominante en la novela: "Aversión rara a los españoles, cuya inferioridad es debida, según Eleizalde, a su sangre judía, a su semitismo".

Tras definir la novela como "agresiva y violenta, verdadera y profunda", la alaba porque presenta todos los factores de desnacionalización padecidos por Euskadi: influencia de la ciudad, políticas exóticas, caciquismo, presión oficial, masas castellanas, clero, desarraigamiento, inconsistencia nacional, etc... Contra todos estos factores el elemento que puede actuar y vencer es el nacionalismo.

En un momento de auge nacionalista en el que la ideología se reforzaba con la Literatura -cuentos de Kirikiño, poesías de Aizkibel, conferencias del P. Donostia, próxima aparición de "Pizkundia", etc...- la obra de Eleizalde forma parte de esta ofensiva cultural de raíz política y así no es de extrañar la gran acogida entre los nacionalistas.

En el libro "hay armas para convertir al nacionalismo a muchos vascos", le escribe Tomás el 2 de junio de 1918. El jesuita Raimundo de Olabide cree que la novela será "sutarako ala biotzerakoa da-ta". Manuel de Irujo en carta del 4 de junio de 1918 comenta que "el propagar el nacionalismo por medio de la novela una idea feliz que hará que llegue aun a quienes por frívolos no son capaces de pensar en él".

Son varios los comentarios que ven en *Landibar* un paralelismo con la novela que veinte años antes había publicado Arturo Campión *Blancos y Negros*, de asunto y objetivos muy similares a los de la obra de Eleizalde. Sin embargo, la capacidad narrativa de Campión es superior a la de Eleizalde, aunque este último supere al escritor navarro en la intensidad de su objetivo y la fuerza de sus convicciones.

En una de las críticas que aparecen en el diario *Euzkadi*, firmada por "El solitario de Mendizorrotz", afirma que el autor de *Landibar* es comparable a Campión y Sienkiewicz e incluso en algunos momentos recuerda a Huysmans: "Hay trozos y trazos tan realistas que son fotografías". Este crítico alaba en especial la sátira de Eleizalde hacia los predicadores y organizaciones de caridad que favorecen lo exótico en detrimento de los valores autóctonos.

El P. Donostia escribe una carta desde Lekaroz el 31 de mayo de 1918. Dice que la novela le recuerda a Campión aunque con una diferencia. En Campión, "alguna vez, además del patriota, se ve al escritor, que se deleita en su obra. Vd. oculta, procura que jamás llegue a dominar el escritor al patriota". Por último le anima a publicar más cuadros novelescos que atraigan jóvenes al nacionalismo, esperando que la publicación de *Landibar* choque como la de *Pequeñeces* del P. Coloma. Ensalza el realismo con que Eleizalde presenta a los personajes nacionalistas Miguel y Dorkaitz que "conocemos todos".

También recuerda el paralelismo de Eleizalde con Campión, Manuel de Aranzadi e Irujo, quien en carta fechada en Pamplona el 4 de junio de 1918 afirma que "las novelas de Campión han hecho a mi juicio, más nacionalistas que sus discursos políticos y conferencias. Me figuro que *Landibar* dará a V. algún disgusto". "*Landibar* vibra y siente y hará vibrar y sentir con intensidad. Yo no sé si mi obra hará nuevos nacionalistas, pero sí creo que a los que ya son les grabará sus ideas y sentimientos a cincel".

Arturo Campión en carta de 11 de junio de 1918 encuentra en *Landibar* "bella forma literaria, íntimo sentimiento de la naturaleza baska, férvido patriotismo, exacto estudio de caracteres, gran interés, a pesar de la sencillez del argumento -lo cual solo los maestros logran-, toques de ternura, sensibilidad, dura e implacable corrección de los defectos y errores de la sociedad baska, heroica sinceridad que rasga, con peligro propio, la tupida malla de los convencionalismos tan amparada de quienes de ella sacan algún provecho particular o de bandera..."

Más parcos en sus contestaciones al envío de la novela que había realizado Luis de Eleizalde son Gerhard Baehr (Legazpia, 27 de junio de 1920), Ixaka López de Mendizabal (4 de junio de 1918), Emiliano de Arriaga (28 de junio de 1918) o Julio de Urquijo (s/d).

Para Pierre Lhande (*RIEV*, 1919, X, pp.190-193) la primera novela de Eleizalde está cargada de detalles accesorios y puede considerarse en exceso descriptiva. Observa una obra orientada a ganar adeptos para el nacionalismo mediante el procedimiento de atacar las costumbres españolas y alabar lo autóctono vasco. Describe bien los paisajes y personas y presenta los caracteres psicológicos diferentes. Según P. Lhande el arte descriptivo es vigoroso y delicado, obtenido a partir de una variada documentación, exacta y minuciosa. Es una obra de exactitud más que de imaginación y a través de ella descubrimos una mente matemática en el joven novelista.

2.2. LA TRAMA

La casi seguridad de que quien lea este artículo no habrá leído la obra sobre la que trata, me obliga a un breve resumen de la trama novelística para una correcta comprensión de los aspectos que se van a analizar. La obra consta de 20 capítulos relacionados entre sí, excepto el XIII, verdadera estampa trágica marinera que no guarda una relación directa con la trama novelística de la obra.

En el primer capítulo aparece el protagonista Miguel Gaztanbide, joven ingeniero, que contempla el paisaje vasco en una visita al salto de Olatz-ereka, a fin de calcular su caudal por encargo de una compañía vasco-escocesa de vidrio instalada en Landibar. En el descenso se encuentra con el venerable anciano Ramón, que recoge leña y es el prototipo racial de vasco encarnador de los ideales patrios. Por el camino, éste le cuenta los avatares familiares de su hijo Fermín, casado con una neska descastada que añora la ciudad. No es comprensible que Juli de Erdoiztaberea pretenda regir una taberna salvo que haya sido atacada de fiebre semítica. Y a los 15 días de dar a luz al chiquito Iñaki va a Madrid de nodriza, donde permanece dos años.

El capítulo segundo presenta la infancia y juventud de Miguel Gaztanbide y Esterenalde, de origen navarro, del Baztán. Es hijo de un padre farmacéutico y viudo tempranamente, don José Gil de Gaztanbide. El caso es que nuestro protagonista pierde a su madre a los 7 años y a su padre a los 13. En este momento su hermana Aurelia de 18 años es pretendida por un acaudalado navarro, Joaquín Elo. Aurelia descarta otros posibles pretendientes por no ser vascos, por jugadores, por fatuos, etc... y casa muy pronto con Joaquín, que se convertirá en protector de Miguel.

Miguel, tras seguir estudios en un colegio de religiosos enclavado en su valle natal, se traslada a Madrid para seguir tres cursos en la Facultad de Ciencias que darían paso a la especialización de ingeniero.

El capítulo tercero expone con detalle algunas observaciones en que ve una mayor diferencia entre vascos y madrileños (o españoles por extensión). Relata la S. Santa madrileña, llena de elementos que demuestran la irreligión del pueblo, en contraste con las ascéticas costumbres vascas en estas mismas fechas. Critica los bailes de barrio, los mítines libertarios, la prensa al servicio del pueblo, las miserias del circo, el baile de la Bombilla con fogosas y moralistas descripciones que contrastan con la ensoñación romántica de la que puede llegar a ser su esposa en el futuro.

Acabada la carrera el 4 de junio, a punto de cumplir los 24 años vuelve a su pueblo, Landibar, y César de Aldagan, empresario y capitalista le llama para que se encargue en el

futuro de dirigir una nueva fábrica de vidrio. Para ello le ofrece formarse durante dos años en Francia y Alemania, lo que acepta.

En el capítulo IV se describen minuciosamente los barrios de Landibar y la distribución de su población, así como la tertulia en el café de Patxi Mendia y en la que intervienen Miguel Gaztanbide, el médico Eugenio Azkue, el arquitecto Indalecio Legorburu y el abogado Teodoro Zumeldi, así como en ocasiones Don Panchito, el cubano.

A glosar la vida de Enrique Agerre-Murua, señor de Dorkaitz, viajero y protector de sus aldeanos inquilinos, se dedica el capítulo V, mientras que en el sexto se describen las reuniones del casino, de la Semana Catequística, se prepara el ambiente de enfrentamiento entre el nacionalismo que avanza y los partidos españolistas.

En el capítulo VII comienzan los preparativos de los partidos para las elecciones de marzo. El partido liberal-conservador se ve amenazado por los bizkaitarras, ante lo que proponen a Miguel Gaztanbide la cabecera de lista para así combatir el bizkaitarrismo emergente.

El capítulo VIII transcurre en el batzoki, donde Miguel Gaztanbide es informado de los propósitos de don César, lo que le coloca en una difícil situación, ante la casi seguridad de que una negativa a la petición supondría el despido del trabajo, además del posible rechazo a una futura boda entre Miguel y Emilia Aldagan.

A través de la crítica a los sermones que explicaba un cura en la novena de la Inmaculada, aparece la crítica al clero españolista, que servía a los intereses de quienes le contrataban para atacar el nacionalismo. También se muestra la existencia de una logia masónica en Landibar y se explican diferentes aspectos de las ceremonias masonas. Mientras esto ocurre en el noveno capítulo, en el décimo aparece el juez Ruygómez, furibundo antinacionalista perseguidor de bizkaitarras, para lo que había sido trasladado a Landibar. Desdeñado por el cacique César Aldagan, sin embargo establecía procesos por los motivos más insospechados. Había procesado a unos muchachos de Iztaure acusados de ultrajes a la nación española por haber pisoteado una lata de pimientos riojanos. Fueron condenados a 2 años, 4 meses y 1 día. En el capítulo XI crece la tensión entre los bizkaitarras católicos y la defensa por el clero de la doctrina españolista. Se presenta la muerte y entierro de "Chavito", un baratillero al que los miembros del Casino quieren convertir en modelo de laicismo, pero a última hora se arrepiente y se confiesa.

En el capítulo XII, César le ofrece a Miguel el primer puesto en la lista liberal conservadora. Este lo rechaza y se produce un diálogo entre los dos muy interesante, en el que Gaztanbide explica las ideas nacionalistas que le mueven.

Sin mayor conexión con el hilo argumental de la trama, el capítulo XIII nos presenta una estampa marinera que recoge la tragedia vivida en Iztaure, pueblo pesquero, causada por una enorme galerna que acaba con la vida de varios marineros. También se recogen en este capítulo opiniones en torno a Sabino Arana. Se trasladan aquí los trágicos sucesos del lunes 12 y martes 13 de agosto de 1912 vividos en las costas vizcaínas por los pescadores bermeanos que habían salido el sábado 10 de madrugada y que sorprendidos por una enorme galerna sufrieron numerosas víctimas. Eleizalde recoge periodísticamente el testimonio de algunos testigos que sobreviven a aquella tragedia.

El capítulo XIV comienza con la lucha por captar votos en las elecciones. Se utilizan todo tipo de presiones, incluso en la Iglesia, que traslada a los presbíteros más cercanos al nacionalismo. También se suspendía a alcaldes sospechosos de simpatías nacionalistas. En medio tiene lugar el episodio de la excursión organizada por el Ateneo de Estudios Sociales a Izarzelai, provocando un conflicto con los aldeanos, que luego será utilizado por la prensa para acosar a los nacionalistas. Son los primeros signos de violencia que se consumarán más adelante.

El capítulo XV continúa la lucha por la captación de votos y Enrique de Agere-Murua ofrece su voto y el de sus inquilinos a la causa nacionalista. Se narran episodios de la campaña electoral, como el recibimiento contrario que ofreció un pueblo carlista, con el toque del *Oriamendi* y la negativa a ceder locales para celebrar mítines. Algunos lectores de la novela identificaban este pueblo con Durango, mientras que para otros se trataría de Gernika.

En el capítulo XVI continúa la lucha por la captación de votos. La tensión aumenta hasta el punto que Miguel abandona la fábrica y al tiempo reconoce que está enamorado de Emilia, en medio de una fuerte crisis personal que es quizás el único momento en que se desarrolla la psicología de un personaje en toda la novela, puesto que en todo momento se relatan muchos sucesos, pero sin introducirse en los personajes.

El capítulo XVII presenta el día de las votaciones. Se muestran los agentes caciquiles enviados desde la ciudad para controlar las votaciones e incluso aparecen los casos de “bolilleo”, consistente en que algunas personas se presentasen a votar suplantando la personalidad de otras y su papeleta fuese aceptada. El suceso central es la rotura de la urna del colegio de Izarzelai, cuyas votaciones estaban siendo contrarias al cacique liberal-conservador. El viejo Ramón de Goigaztelu, presidente de la mesa electoral, es asesinado y la urna rota.

Miguel es detenido en el capítulo XVIII y se repite la votación en Izarzelai. El triunfo llega para los nacionalistas con el decidido apoyo del señor de Dorkaitz, ahora ya en el bando nacionalista y dedicado a restaurar la nacionalidad vasca, tras un monólogo extenso en que reprobaba el comportamiento propio y el de la nobleza terrateniente vasca, olvidada del pueblo.

La novela acaba con dos capítulos epistolares que contienen tres cartas de Emilia Aldagan a María Solaure, confiando su amor por Miguel y su próximo compromiso. Finalizada la acción externa con el triunfo nacionalista en las elecciones, acaba la novela con la solución interna a la relación Emilia-Miguel. La primera carta está fechada el 9 de junio. Emilia recuerda su educación en un colegio inglés, ocho años atrás, cuando tenía 14 de edad, el rechazo a diversos pretendientes y el proceso de acercamiento a Miguel.

La segunda carta es de 10 de junio y en ella se relata la confesión por parte de Emilia a su padre de las relaciones con Miguel.

La última carta lleva fecha de 18 de junio. Relata la última fase de las relaciones entre Emilia y Miguel, desde la salida de este de la fábrica hasta el compromiso amoroso final.

2.3. EL TIEMPO DE LA OBRA

La novela abarca desde el final de agosto hasta la carta de 18 de junio, aunque con abundantes vueltas atrás en el recuerdo y en el tiempo, sobre todo en los capítulos II y III. El capítulo II cuenta la vida de Miguel desde su nacimiento, pero es el capítulo III donde relata

sus experiencias en Madrid como estudiante hasta el 4 de junio, a punto de cumplir los 24 años. Después de dos años en el extranjero y otros tres en la fábrica aprendiendo a dirigirla hasta el momento en que comienza el relato. El protagonista puede tener 29 ó 30 años . Excepto estos capítulos (II y III) todo el desarrollo de la novela es cronológico.

2.4. LAS DESCRIPCIONES

2.4.1. Los montes y el mar

El elemento literario que mejor domina Eleizalde es el descriptivo. Siempre en un tono tradicional, el comienzo de la novela está marcado por la localización de un paisaje con montes de fondo, siempre unidos a una función ideológica que identifica el monte vasco con las esencias del sentimiento nacionalista en relación con antiguas historias o leyendas: “al poniente, la mole sombría de Urrozkain, cuyas cavernas y lagunas subterráneas - habitación de amilamias, según las consejas populares-, contribuían a acentuar la impresión de trágico y de lúgubre que daba en su aspecto la adusta montaña. Detrás de ella se veía, en más claro matiz, la serie de picos cónicos que forman la sierra de Oyaneta teatro de cruentos y reiterados combates en nuestra hirviente Edad Media” (p.5).

“A mano derecha se extendía todo el laberinto de montes del Goyerri guipuzkoano que sin violencia se hubiera comparado con el oleaje loco de una tempestad paleontológica, petrificado de golpe , cuajado en un instante por el gesto poderoso de un taumaturgo en delirio” (p.7).

En todo momento es constante la atribución al paisaje montaños de las características esenciales del pueblo vasco: “guardaba una convicción intuitiva profundísima: la de que sin montes poblados y frondosos, los vascos no podían vivir”(p.12). De esta forma el viejo Ramón está convencido del próximo final del país por la desaparición o transformación exótica de estos montes y así se lo dice a Miguel: “Usted es joven y verá lo que yo por suerte no podré ni podría ver. Estos montes vascos talados, arrasados, convertidos en eriales. Ese día vendrá , y será el último de la vieja *Euzkel-Eria*” (p.11). Al tiempo se compara esta evolución con la situación de Castilla donde existen leguas y leguas sin árboles: “Antes de mucho se verá aquí la misma desolación” (p.12).

Cuando los estudiantes vascos que habitan en Madrid quieren recordar estos montes se dirigen a las afueras de la ciudad para ver al fondo “el paisaje montaños del Guadarrama, no obstante que esta sierra, que es de otra formación geológica, nada tiene que ver con los montes vascos. Pero a veces solía tener nieve, y no la sucia, enlodada y negra que algunos días se veía en Madrid -sats-elurra, nieve de estiércol, que decían ellos-, sino blanquísima e impoluida, como la de Gorbea, la de Aizkorri o la de Aralar” (p.47).

Al tratarse de una novela del interior y no de la costa, salvo en el capítulo XIII, Eleizalde apenas cuenta con elementos descriptivos marinos. Solamente realiza una descripción del mar conforme lo ve desde el tren que va acercándose hacia el puerto: “Desde aquellas alturas, las aguas parecían casi inmóviles, como grandes estratos de pizarra gris azulada, surcados aquí y allí por fantásticas estrías, por caprichosas quebrajas; pero todo el borde costero aparecía guarnecido de ancha faja blanquísima de espuma, claro indicio de un oleaje demencial que batía las costas” (p.232).

Quizás la descripción más perfecta de toda la novela es la que realiza de un atardecer del mes de agosto con la fina percepción de los diversos colores: “El cielo, hacia el Poniente, presentaba vistosísimos celajes de un rojo tan luminoso que parecía de oro, fundido con imposibles carmines, con fantásticas púrpuras. Estos tonos rojos iban poco a poco degradándose, oscureciéndose, pasando a cinabrios, a encendidas sangres, a rutilantes ocre, y acababan por tocarse con el azul ceniciento de unas ligeras nubes, cuyos bordes solamente conservaban algo de la brillantez que minutos antes se admiraba en toda la masa. Estas nubes flotaban sobre un fondo de cielo clarísimo, como de un verde levemente teñido de azul, y muy diluido” (p.20).

Por el contrario, aparecen algunas descripciones que retardan la acción y no aportan nada a la trama novelística. Así ocurre en la desafortunada y aburrida descripción que realiza Miguel de las cartas que recibe César Aldagan: “Las había de todos los tamaños; de todas las apariencias: grandes, con membretes azules en relieve, con sellos de estafetas oficiales, Congreso, Senado o Ministerios; otras de sobres de color agarbanzado, con sellos de lacre rojo o gris perla, luciendo heráldicos emblemas; otras de tamaño comercial, de sobres azulados o amarillos, con membretes impresos o litografiados de casas industriales y mercantiles; otras, finalmente, de carácter más personal, sin ningún signo exterior, en sobres completamente blancos o ribeteados de negro por algún luto, de tamaños muy diferentes. También los destinos de estas cartas y las recepciones que obtenían eran muy distintas. Algunas de ellas, sin ser siquiera abiertas, sin merecer más que una mirada al sobre, eran despedazadas y arrojadas al gran cesto cilíndrico que don César tenía a su izquierda; otras recibían una notita al pie de la firma y eran distribuidas en dos sujeta-papeles que correspondían probablemente a los dos distintos servicios de administración y técnica,...”, y continúa la descripción.

2.4.2. La historia, la leyenda y el paisaje

Unidos en un magma confuso se presentan los elementos históricos, legendarios y paisajísticos unidos siempre para conseguir la evocación de un paisaje depositario de la historia, la tradición y las esencias del pueblo vasco.

2.4.2.1. Historia

Fijó los ojos Miguel Gaztanbide “en la neblina grisácea cuyo aspecto tomaban, a aquella hora, los altos y lejanos montes de *Urdulegi*, ya en tierra bizkaina. También acechaban aquí a Miguel recuerdos históricos desagradables, y de fecha aún reciente. Porque aquellos montes de Urdulegi habían sido testigos y teatro de un combate porfiado y sangriento entre un cuerpo de ejército alfonso y la división bizkaina del ejército carlista, en los últimos momentos de la guerra poco antes de la desbandada general que dejó el País Vasco entregado, sin defensa ni condiciones, a la merced del gobierno de Madrid” (p.6).

2.4.2.2. Leyendas

a) De guerra.

Surge a raíz de oír un canto popular:

“Oyaneta ´n bai, bai!
Izan genduan yai”

“La historia proyectaba un haz de luz sobre este oscuro rincón del folklore vasco. Se trataba, sencillamente, de cierto canto triunfal, de una energía semisalvaje, compuesto allá en el siglo XIV por los Gebarenas para rememorar la célebre emboscada por ellos tendida en Oyaneta, a sus eternos rivales los Igor-Areztis, y en la cual perecieron el jefe de este clan, con sus seis hijos, y cosa de ochenta o noventa secuaces” (p.6).

b) Mitológicas.

Miguel nos relata la leyenda que le contó el viejo carbonero Txandon una tarde de tempestad en su “etxola” mientras se refugiaban de la tormenta: “Maiteder era una bellísima joven, blanca como la nieve, rubia como el sol, que existió en aquellos parajes “en tiempo de los gentiles”(…). Amábanla dos hermanos gemelos, Garden y Urden, que ocultaban su amor por no contristarse mutuamente (...). Por fin , la joven decidió confiar a la suerte el cuidado de su elección. “Seré de quien me reciba” gritó precipitándose de lo alto de la roca. Corrieron los dos hermanos a recibirla, con los brazos abiertos. Durante el salto, la hermosa Maiteder fue convertida en cascada; los dos gemelos se transformaron en las rocas casi iguales que la reciben en su caída. La desolada madre que acudió lamentándose de la suerte de sus hijos fue metamorfoseada en el espeso y blando musgo, salpicado de plata, que envuelve amorosamente las rocas filiales” (pp.8-9).

c) Akelarres.

“Allá bailan las *amilamias* las noches de plenilunio, arrojando flores silvestres a los manantiales que allí mismo nacen; allí se oye el silbido del *basayaun* y perciben a veces su perfil los pastores, en las mañanas de niebla” (p.8).

En suma, el paisaje recoge elementos fantásticos que sólo una interpretación genuina rural vasca puede desvelar, convirtiéndose así paisaje y leyenda en un todo que forma parte de las esencias nacionales.

2.4.3. El ruralismo

Desde mediados del siglo XIX se va forjando un estereotipo rural vasco según el cual el caserío y el aldeano representan una suma de virtudes que muy pronto pasarán a formar parte de la ideología nacionalista. Con frecuencia se olvidan los problemas de supervivencia por los que había pasado el medio rural vasco en el siglo XVIII como resultado del desarrollo de la división social del trabajo y el auge de una economía mercantil unido a la pérdida frecuente de la propiedad: “En el juego de simplificaciones a que procederán las ideologías políticas vascas de fines del XIX ,la función central desempeñada por la familia en el caserío será transformada en símbolo de moralidad, mientras que la coherencia de las formas culturales agrarias, capaces de coexistir por espacio de un siglo -según las estimaciones de Caro, hasta la última posguerra- con los modos de vida urbanos e industriales, sirve de base a un nuevo proceso de extrapolación ideológica, en que la coherencia aludida del modo rural se presenta como orden natural, estable, exento de conflictos, susceptible de proyectarse como referente crítico ante los enfrentamientos y la degradación que en todos los niveles (económico, político, moral, cultural) acompaña a la revolución industrial” (Elorza, 1978:169).

Frente a esta realidad histórica, Eleizalde quiere preservar la Arcadia vasca: “Voy creyendo, Mary, que el país de toda Europa occidental menos castigado por el cosmopolitismo, el más natural, el más original y verdadero, es todavía nuestro País Vasco” (p.364).

Esta visión explica la crítica que se dirige a Juli de Erdoiztaberea, nodriza vasca que abandona a su hijo Iñaki para alimentar a otro niño en Madrid, a donde acude instigada por su propio deseo y las llamadas de Epifanía de Lubaigan, otra criada, Atanildo el médico maqueto de Landibar y don Ceferino, el cura de Santa Cruz de Izarzelai que es criticado por Miguel al favorecer la emigración de jóvenes vascas que indefectiblemente se veían abocadas a su perdición en el medio urbano.

La elaboración literaria que realiza Luis de Eleizalde del medio rural vasco se hace desde la ciudad, como lo había hecho Arturo Campión, y ello conlleva una visión idealizada del medio que poco se corresponde con la realidad del mismo, pero encuentra su explicación en el origen urbano del nacionalismo para el que “el lugar central del mundo rural en la vida del País Vasco ha ido cediendo paso a una visión sublimada de aquél, con una doble función ideológica de reserva moral, e incluso simbólica, de la nacionalidad, y de polo positivo del eje cuya negatividad ha de corresponder a las nuevas relaciones conflictivas surgidas en las áreas en proceso de transformación industrial y demográfica. Los contornos reales del problema se acaban por difuminar ante la imagen idealizada del habitante del caserío” (Elorza, 1978:172).

Así pues el ruralismo, base de la ideología nacionalista, es un telón de fondo sobre el que se reflejan los conflictos existentes entre la nueva sociedad industrial y la antigua rural, muchas veces con los inmigrantes como elemento sobre el que recaen las acusaciones de distorsión de la realidad vasca anterior.

2.4.3.1. La ciudad de Landibar

Landibar representa en sí misma el dualismo que es constante en toda la novela. Aparece descrita en el capítulo IV como una ciudad a la que se llega por una nueva Gran Vía o Kaleberri “ostentosa y cursi” donde se encuentran los servicios oficiales y las mejores residencias seguida de la antigua calle principal o Kalenagosi del viejo Landibar, que hoy divide dos partes de la población: Goyalde, barrio de labradores y tenderos, así como familias linajudas de larga tradición en Landibar y la parte nueva llamada Bekalde que desciende hacia el río Legarda, barrio de obreros, talleres, bazares y familias inmigrantes que han llegado con la industrialización.

Goyalde es el barrio antiguo de Landibar en el que se encuentra el batzoki. Sus gentes son graves, tradicionalistas, circunspectas, poco locuaces, muy dadas a la iglesia, desdeñosas de lo moderno. Son los auténticos landibarreses y entre sus calles solía pasear Miguel a la hora de vísperas, en un ambiente solitario, arcaico, clerical, triste, descubriendo alguna vieja sentada en su portal rezando el rosario, que le recordaba tiempos medievales en espera de oírse interpelar en un euskera medieval.

Bekalde es el barrio bajo, bullicioso, fabril, cuyas casas no tienen blasones, cuyas calles siempre están animadas por chiquillos, mujeres que hablan de balcón a balcón, navarros de habla castellana, ribereños, y cafés frecuentados por la clase obrera, con un socialista Centro de sociedades obreras.

Los obreros vascos de Landibar son nacionalistas y en su mayoría asisten al batzoki de Goyalde. Los obreros inmigrantes o yabanas acuden al Círculo católico si quieren agradar a sus señores o al Centro de sociedades obreras y a una pequeña agrupación de ácratas que publican un papel llamado “Páginas libertarias”, condenado por el Obispo de la diócesis.

El germen del enfrentamiento, presente en esta dualidad, da vida a la trama novelística y pretende confirmar con los hechos la tesis defendida por el protagonista: "En todo somos no solo distintos, sino opuestos, no solo opuestos sino incompatibles (...) En nuestro País, las aldeas son mejores que las villas, y éstas mejores que las capitales" (p.46).

Desde estos presupuestos, "el último baluarte de nuestra nacionalidad, que son los carseríos, desaparecerá entonces, sumergido por los aluviones de un industrialismo frenético, continuamente atizado por la sed de enriquecerse pronto y mucho" (p.12).

2.4.3.2. La ciudad de Madrid

El capítulo III de la novela, de indudable corte autobiográfico como nos lo demuestra el paralelismo de su contenido con el de otro artículo del autor, "Nuestros veinte años", contiene las más acerbas críticas al paradigma del antivasquismo que constituye la ciudad de Madrid y los madrileños y por extensión, España y los españoles.

El estudiante vasco, condenado a viajar a Madrid debido a la inexistencia de la universidad vasca, ya en el viaje demuestra su carácter diferente: "Miguel observaba ya que estos estudiantes y en general los no vascos, iban a Madrid locos de contento, como al lugar de las supremas delicias, como quien no deja nada detrás de sí (...). Los vascos, no. Aún los más accesibles de ellos a los fáciles placeres que Madrid brinda (...) no conseguían dejar la tierra patria sin un gran sentimiento de tristeza, sin una honda pena que se disimulaba como se podía" (pp. 39-40).

De esta forma la vida de estudiante en Madrid se hacía en un medio hostil en el que no faltaba la crítica hacia la ciudad en sí, hacia sus habitantes y hacia sus costumbres.

a) Crítica de la ciudad.

"Todo le parecía, en la corte española, detestable: el pavimento de las calles erizadas de pedernales; la policía urbana, fastuosamente ausente; el clima desabrido y mortífero, glacial y sahariano; la alimentación malsana y carísima; la edificación, aparatosa o decrepita; el politiquero, pueril y hediondo; la flamencomanía, retorcida e imbécil; la grosería desbordante y letrinaría; la perversión de las imaginaciones llevada hasta punto tal, que no había vocablo español, aun el de recta significación más inocente, que no tuviese su sentido asotérico obscuro" (p.41).

b) Crítica de los madrileños.

"Su ignorancia profunda de las cosas más elementales contrastando con su ridícula suficiencia para discutirlo todo, echánlo a barato; su escepticismo de pueblo decrepito que no cree en Dios ni en el diablo, pero admite la fe en el maleficio de la culebra y del paraguas abierto, y en el conjuro del lagarto y del jorobado; su materialismo radical, el seco utilitarismo de su "¡qué se me da a mí!"; la depravación profunda revelada por el "¡anda, que se ...jorobe!" tan frecuentemente oído y en distintas ocasiones, que comenzaba Miguel a creer que la frasecilla obscena y perversa era como un leit-motiv obligado, como una máxima nacional, como un aforismo indiscutible de aquellas gentes para quienes todo sacrificio generoso es "hacer el primo" y todo abnegado idealista es un panoli" (pp.41-42).

c) Crítica de la Semana Santa madrileña.

El protagonista de Landibar critica y describe con rechazo la Semana Santa madrileña, con indecorosa exhibición de niñas tocadas de mantillas blancas y grandes peinetas de teja"

o la romería de la "Cara de Dios" el Viernes Santo, con "silbidos, gritos, maldiciones y blasfemias" y donde "las chulas ostentosamente envueltas en mantones de flecos y las mujerzuelas de mala vida, con la cara pintada y ajadas flores en la cabeza, buscaban el contacto impuro con los hombres y lo provocaban de mil maneras", en medio de "un rumor continuo de conversaciones obscenas, salpicadas de blasfemias, aderezadas con burlas sacrílegas", etc...

4.3.3. El baile

Los ataques dirigidos por Sabino Arana contra las fiestas que supusiesen mezcla de lo autóctono con lo foráneo, y en particular contra los bailes, fueron constantes en su obra y perduraron durante mucho tiempo en la ideología nacionalista que veía en ellos la pérdida de los valores vascos al mezclarse con los inmigrantes, al tiempo que el castellano se imponía como la lengua dominante en este tipo de fiestas urbanas. Eleizalde no desaprovecha la ocasión que la novela le permite para introducir este elemento que critica tanto en Landibar como en Madrid.

Landibar: "Dieron las tres campanadas que anunciaban el comienzo del Rosario, y al mismo tiempo, una banda de música rompió a marcar un bajo pasodoble de lo más español del género. Era jueves, y un Ayuntamiento "progresivo" había dispuesto que en tal día de la semana hubiese sesión de música municipal en el paseo de la Alameda, y el bailoteo consiguiente. Apenas sonó el primer chin-chin del pasodoble chulesco, se deshicieron las cadenas de brazos que formaban las largas filas de las muchachas, y éstas corrieron, dando gritos de alegría, hacia donde la música canallesca las llamaba(...). Y poco a poco surgían, muy arrimadas a las paredes, sombras masculinas, y se deslizaban como fantasmas por las calles que desembocaban en la Alameda, cuyos puntos estratégicos, así por la oscuridad como por otras circunstancias, eran sabiamente ocupados por estos individuos, que del baile popular de Landibar sacaban mayor satisfacción de ciertas viles pasiones de lo que muchos y muchas se figuraban" (pp. 22-23).

En otras ocasiones critica la celebración del baile por la proximidad de la plaza a la iglesia y el escándalo y protesta que por este hecho presenta el vecindario de Goyalde.

No es menor la diatriba contra el baile que se celebraba en los locales madrileños de "La Bombilla" y en especial contra las mujeres que participaban en él:

"La concurrencia femenina de la Bombilla solía ser tan numerosa como abigarrada: chulillas de los barrios bajos que en sus caras pálidas, largas narices y ojos y pelo negrísimo presentaban todos los signos de la estirpe judaica, que es ciertamente la suya; mozelas apenas entradas en la pubertad, y ya con los estigmas físicos de los vicios que abren el paso a la tuberculosis, a la epilepsia, a las neuropatías; chalequeras y costurerillas cuyos ojos líbricos, llenos de resplandores nacarados, no bajaban ante ninguna mirada masculina, cuyas manos impuras habían recolectado ya todas las flores de perversión, todas las cosechas del vicio; histéricas y ninfómanas de treinta a cuarenta años, complicadas de un sentimentalismo gelatinoso, que sufrían estrabismos y convulsiones y se retorcián sollozando, en cuanto un hombre las estrechaba entre sus brazos" (p.50).

2.5. LOS RETRATOS

Más aún que por sus descripciones, *Landibar* es abundante en personajes que forman una galería completa de tipos conseguidos todos ellos por lo que dicen y por lo que hacen

más que por la penetración psicológica de Eleizalde, rasgo este último que se acentúa en las mujeres. Podríamos decir que el estilo de Eleizalde en cuanto al retrato de personajes se parece bastante al de Pío Baroja.

Los protagonistas de la acción se encuentran limitados por su pertenencia a uno de los bandos que se enfrentan y las características que presentan siempre corresponden a lo que de cada una de las partes se espera. Podemos decir que desde el comienzo de la acción el comportamiento de los personajes es previsible, tal es el control que sobre el desarrollo de la trama ejerce su autor.

2.5.1. Miguel Gaztanbide

El héroe novelesco es Miguel Gaztanbide y Esterrenalde, originario del Baztán, hijo de un farmacéutico que queda viudo cuando Miguel tiene tan sólo 7 años. A los 13 pierde a su padre. Gracias a la buena boda de su hermana, Miguel no carecerá de recursos para poder seguir sus estudios primero en un colegio religioso de su valle natal y a los 17 años en la Facultad de Ciencias de Madrid, donde adquirirá el título de ingeniero industrial el 4 de junio a punto de cumplir los 24 años. Tras los tres años de comunes en la Facultad se decide por la ingeniería industrial en un rasgo de nacionalismo para poder conseguir un trabajo con "independencia respecto del Estado" y la posibilidad de establecerse en alguna de las villas industriales de su país natal.

Las aptitudes del joven Miguel le definen muy pronto como un patriota íntegro e inteligente: "La suave disciplina de los Padres aprovechó a Miguel, cuyo espíritu en el fondo era voluntarioso e inquieto, aunque sensible y generoso. Mostró desde luego una inteligencia clarísima y una universalidad de aptitudes que maravillaba a los excelentes religiosos. El latín le atrajo muchísimo, luego las Matemáticas, después las ciencias naturales; solamente por la literatura española mostró una aversión invencible, sin excluir de ella la clásica" (p.31).

Tras el autobiográfico capítulo III en que narra las experiencias vividas en su etapa estudiantil madrileña se adivinan los elementos autobiográficos de Luis de Eleizalde, también obligado a estudiar en Madrid. El protagonista de la novela, al igual que Eleizalde, era ya un firme patriota desde su época estudiantil: "Porque hay que advertir que Miguel Gaztanbide era ya un firme patriota vasco. Había ya hecho solitarias y sentimentales peregrinaciones a las ruinas veneradas del castillo de Amayur, última fortaleza nabarra que se rindió a las tropas españolas, y había rezado, con lágrimas en los ojos, por el eterno reposo de los nabarrros muertos por la Independencia patria. En su época de Colegio, la lectura de los pocos números de los periódicos nacionalistas de Bizcaya y de Gipuzkoa a que la casualidad hacía caer en sus manos le llenaba de un entusiasmo que no ponía ningún empeño en disimular" (p.37).

Con esta reserva moral y política consigue preservar su integridad a pesar de su estancia en Madrid: "Había conseguido mantener su integridad moral, a fuerza de vigilarse cuidadosamente, a fuerza de encarnizarse en el trabajo, que es un buen exorcismo de ciertas obsesiones, a fuerza de refrigerarse el alma con los recuerdos del valle natal, de su padre, de sus hermanos, de los consejos de don Felipe" (p.51).

Tras la consecución de un trabajo como había pensado, Miguel se compromete en la vida política del bando nacionalista, lo que está a punto de costarle su puesto en la empresa,

aunque al final se verá recompensado con la mano de la hija del empresario como futura esposa, tras resistir la prueba que le supone el ofrecimiento del cacique para abandonar la política nacionalista:

“¿La diputación a Cortes, la vida política en Madrid, los altos puestos del Estado no le atraen a usted?

No, señor. Todo lo que yo quiero está aquí, en este País, como también todo lo que para mí da significación a la vida, lo que levanta el espíritu. Allá no tengo nada, no quiero tener nada.

Eso es antiespañolismo radical” (p. 220).

Incluso Eleizalde presenta como positivo el carácter antijudío de Miguel ya que para la ideología nacionalista el judío no era más que un antecedente del español y además había crucificado a Jesucristo:

“Usted me dijo una vez, ugazaba, que había una raza desperdigada por el mundo y que se distinguía de todas por su odio a la tierra y a las labores de la tierra.

Sí, por cierto, Ramón: los Beni-Israel, nuestra viva antítesis... cuando los vascos éramos verdaderamente vascos. Esa raza ha dejado mucha semilla entre los españoles” (pp.13-14)

Dominando la acción, incluso por encima del héroe novelesco, se encuentra la dicotomía constante vasco-antivasco representada en numerosos tipos y acciones.

2.5.2. Los agrupamientos de personajes

La múltiple variedad de personajes creados por Eleizalde se agrupan en torno a tres tertulias:

a) El café de Patxi, lugar de tertulia de los nacionalistas en la que participan el médico Eugenio Azkue, el arquitecto Indalecio Legórburu y el abogado Teodoro Zumeldi, junto con el ingeniero Miguel Gaztanbide y a veces el nagusi Enrique de Agere-Murua. Fácilmente se observa una tipología de personajes de un nivel intelectual y económico muy alejado de los presupuestos nacionalistas ruralistas que teóricamente defienden por medio de su ideología.

b) Los componentes del Casino “Armonía y Unión Landibarresas”, que son también integrantes de una logia masónica en la que Lesmes Etxaran es Venerable y Pancho Ipiñaga es Hermano Orador, el primero con grado 30 y el segundo Rosa Cruz. Desde esta logia se plantean los ataques al bizkaitarrismo completando la tertulia una serie de personajes ajenos al país como el médico, el indiano y el maestro, agentes de intrusión del exotismo extranjero. En este casino se reunían también Don Lesmes, don Alejandro, don Panchito, don Trifón, etc... “era algo más que un campo de lizas “científicas” y gramaticales, algo más que un dormitorio de siestas indianas; colaborábase allí estrechamente con el caciquismo en la sorda lucha entablada contra el partido nacionalista” (p.77) También partían de allí denuncias contra vascos por delitos contra España y que siempre eran condenados a 2 años, 4 meses y 1 día.

c) La tertulia de mujeres formada en torno a las obras sociales y en la que participaban las mujeres de los dos grupos anteriores. Así, junto a doña Teotiste, la esposa del médico leonés Atanagildo Suárez Pelón se encuentra Maritxu Solaure de Legórburu, la esposa del arquitecto y compañera del colegio irlandés de Cork de Emilia Aldagan, la futura esposa de Mi-

guel Gaztanbide. Las mujeres establecen "sus movidas tertulias, a modo de pequeños congresos y no mucho más inútiles que ellos" (p.232).

El grupo de mujeres manifiesta en su seno el enfrentamiento político, aunque sus ocupaciones fundamentales son las obras sociales. Así por ejemplo César Aldagan manifiesta que "no es asunto de conversación para mujeres, porque se trata de cosas de política" (p.224) o "Tenéis la lógica de la incoherencia las mujeres" (p.226).

2.5.2.1. Personajes vasquistas

Los representantes más importantes, además del protagonista, son dos: el venerable anciano Ramón y el nagusi Enrique.

Ramón de Goizgaztelu es el prototipo de virtudes raciales tal como nos lo describe Miguel: "percibió la firme silueta y el varonil continente de un anciano baseritar que, mientras hacía un hato de ramas menudas, le sonreía con la mayor afabilidad, mostrando sanos y recios dientes en una boca de labios delgados y finos. La nariz larga, recta, de ventanas estrechas, y los ojos grises y perspicaces, pero llenos de hombría de bien, daban, en la cara de forma de V, característica de la raza vasca, la impresión de un hombre inteligente, firme y leal".

En el encuentro entre Miguel y Ramón, éste le comenta que va para 500 años que habitan el caserío de Iturrieta y que hace unos días, quitando unas ramas de yedra había descubierto las armas de la familia. Por ello a Miguel le parece que "la fisonomía del aldeano se iluminaba singularmente, como si en ella se reflejase la noble, sencilla y alta espiritualidad de las innumerables generaciones de ascendientes, de asabas que habían regado con su sudor aquellas tierras de Iturrieta" (p. 14).

Resalta Eleizalde el carácter euskaldún de Ramón, lengua que implica unas características raciales concretas: "El vasco "euzkeldun" habla siempre con moderación, con una corteza natural que por lo visto lleva consigo el idioma que usa; porque la blasfemia letritaria y la obscenidad del lenguaje groserísimo entran con el idioma castellano. Por eso, el vasco que pierde su idioma propio es casi siempre un caso de degradación moral, de agroseramiento del espíritu" (p.46). No es la única ocasión en que Eleizalde contrapone los dichos oportunos y la "mica salis" de los vascos a la oratoria ampulosa y la palabrería enfática que hace las delicias del público español.

Joaquín Elo, el esposo navarro de la hermana de Miguel, es otro prototipo de virtudes: "El buen Joaquín poseía uno de esos corazones de oro, no raros de encontrar en la vieja y nobilísima Nabara, cuya única ansia consiste en topar con el objeto digno de recibir las oleadas de cariño que pugnan por derramarse a borbotones" (p.29).

Frente al prototipo de hombre rural apegado al caserío encarnado en Ramón, Enrique de Dorkaitz constituye la representación de la antigua nobleza rural vasca que ha desaparecido.

Enrique de Agere-Murua, señor de Dorkaitz, es el representante de la antigua nobleza local, soltero, viajero, hombre juicioso que se convierte al nacionalismo, preocupado por las necesidades de sus inquilinos, educado en un colegio de jesuitas en Inglaterra, que es invitado a cacerías en Escocia, extravagante hasta hacerse en su mansión con la momia de una

princesa egipcia, que rebaja la renta del caserío a los inquilinos pobres y que sufraga los gastos del mejor médico para salvar la vida de un niño.

Hasta tal punto resalta Eleizalde la nobleza vasca que se produce la curiosa circunstancia de que la nobleza vasca da origen a una familia noble británica. Enrique afirma que en Inglaterra había conocido a una familia Highcastle cuyo fundador había sido un Goigaztelu del siglo XVI, compañero de Sir Francis Drake en sus luchas contra los españoles, el cual había sido recibido en la nobleza británica con el apellido Highcastle, y así lo demostraba la aparición en su escudo nobiliario del lobo en guardia al pie del roble que figuraba en los escudos de los Goigaztelu (pp.96-97).

La torre de Dorkaitz significa "difícil" o "inaccesible". Situada en la parte de Goyalde era la residencia habitual de los Agere-Murua. El padre de Enrique había tomado parte activa en el levantamiento carlista de 1872. Convencido del fracaso de la campaña abandonó el carlismo: "Ya no aspiro más que a alistarme en el partido vasquista o nacionalista vasco" cuya formación "él preveía". Pero pasaban los años, continuaba la afrenta de 1876 y el esperado resurgimiento nacional no llegaba. El nagusi de Dorkaitz, cada vez más desalentado y entristecido, se encerró en su torre, con sus libros favoritos de Literatura e Historia.

Su hijo Enrique se había educado en un colegio de jesuitas ingleses en Stonyhurst. Había viajado por todo el mundo y tomado "parte muy activa en una de las más sangrientas revueltas de los sinn-feiners de Dublín" (p.89) por lo que tenía prohibida su estancia en Inglaterra.

Tras el asesinato de su pariente e inquilino Ramón a manos de Txomin Kirten, impulsado este por los yabanas enemigos del nacionalismo, el nagusi de Dorkaitz reconoce sus orígenes y se manifiesta nacionalista: "no debían ustedes haber olvidado que yo soy un Agere-Murua, vasco de linaje y natural de Landibar. ¿Cómo había de soportar que una turba de advenedizos de la más baja estofa, hijos y nietos de los esclavos de todas las razas, manumitidos ayer mismo, vengan a atropellarnos en nuestra misma casa a los descendientes de cien generaciones de hombres libérrimos, entre los cuales jamás se conoció servidumbre?" (pp. 329-330).

La importancia que atribuye Eleizalde al personaje Enrique tiene su fundamento en los siguientes principios:

a) "La nobleza y el clero, los dos puntales básicos de toda nacionalidad!" (p.335).

Entiende que la nobleza es modelo para quienes se miran en ella y si se consigue convertir al credo nacionalista a estas personas, serán ejemplo a seguir por el resto del pueblo.

b) Al tiempo que se reconoce el importante papel que puede desarrollar, se critica su pasividad ante los problemas de la nación vasca, lo que les puede concitar el olvido por parte del pueblo: "Tenemos lo que merecemos. No hemos hecho absolutamente nada por la nación vasca: justo es que la nación vasca nos retribuya con este absoluto olvido" (p.334).

c) El terrateniente vasco se autocritica por haber olvidado al pueblo y adquirido costumbres que le alejan de sus raíces: "se ha convertido en raqueta del tennis, en látigo de jockey, en pochette de maestro de baile" (p.335).

La importancia del noble rural vasco no le viene dada por su clase sino por ser esencia de la tradición y virtudes más acendradas en el pueblo. Así se explica que critique duramen-

te a los nobles españoles que pretenden casar con muchachas vascas: “ese triple memo en campo de gules, ese niño bonito e inútil, el condesito de Torreverde” (p.333). En realidad no hay ninguna diferencia entre las actividades ociosas del noble español y las que ha desarrollado el señor de Dorkaitz, pero el tratamiento es muy diferente por cuanto este último reconoce en sí mismo la libertad de su pueblo: “yo, vasco, no soy vasallo de ningún rey; yo nagosi de Dorkaitz, no soy servidor de nadie. Yo soy de un pueblo y de una raza que eran ya inmemoriales en Europa antes de que los Borbones soñaran siquiera con asomarse a la historia” (p.333). Se critica que otros señores vascos se hayan convertido en nobleza española “mezclándose cada vez más con las doce tribus, contaminándose de todas las lacras semíticas” (p.334).

El interés de Eleizalde por ganarse para la causa nacionalista a los terratenientes vascos es evidente, despreciando a los empresarios que habían obtenido títulos de nobleza por sus éxitos en la industria. Es una vez más el enfrentamiento entre ruralismo y progreso industrial en el que el conservador nacionalismo se decanta por el primero, siendo así que los dirigentes nacionalistas del momento no procedían de la burguesía rural sino de la urbana.

El recurso a la nostalgia que se produce con la desaparición de la linajuda estirpe de los Dorkaitz se agrava con la decisión de la hermana de Enrique de renunciar a todos los nobles españoles que reclamaban su mano para vestir los hábitos: “Margarita era una preciosa muchacha, alta, blanca, de hermosos ojos azules y un aire de distinción que hacía pensar en las princesas de leyenda, agraciadas desde la cuna por las hadas con profusión de toda clase de dones” (p.84).

2.5.2.2. Personajes antivascos

Constituyen el polo opuesto. Al entrar en confrontación con los personajes hasta ahora descritos adquieren vida propia como elemento desvasquizador al que hay que oponerse activamente. El maniqueísmo de Eleizalde construye unos personajes adornados de todo tipo de virtudes -los vasquistas-, que encuentran el referente opuesto en los personajes antivascos de doble origen: español o vasco.

2.5.2.2.1. De origen español

Entre los retratos mejor conseguidos, aunque excesivamente exagerados en sus características, debemos destacar al gobernador provincial Artemio Pérez-Cigüeña:

“Un sinvergüenza desorejado, que se reía de todo, que no pensaba más que en amontonar recias talegas procedentes del juego de la “higiene”, de los más inconfesables de los ingresos”, que había disipado su hacienda “en la complicada flora de vicios que cría el incomparable vivero madrileño” (p.126). La total falta de ética política, su habla exageradamente dialectal andaluza, su debilidad por las mujeres, su desprecio del país, etc... son las cualidades que adornan una figura deplorable.

Si la crítica a la representación del poder ejecutivo es dura, no lo es menos la que se realiza del judicial, representado en Landibar por el juez Fabriciano Ruygómez de la Encina. El capítulo X de la novela está dedicado a este juez, modelo de hombre repelente y extraño al país, miserable y al servicio del poderoso inmisericorde contra los nacionalistas y al tiempo

falso católico. Se narra su origen social, muy humilde y de procedencia pasiega, sus estudios y su servilismo para conseguir promocionar en su carrera a pesar de las evidentes injusticias que comete. Su sentimiento de odio creciente hacia todo lo vasco al sentirse rechazado no solo por el pueblo sino también por el cacique César Aldagan, para quien es un funcionario más y, en fin, su odio y el de su mujer hacia todo lo vasco sustanciado en el episodio de la represión de la lata de pimientos y en el del folleto de propaganda nacionalista para los niños Agaka, a cuyo autor en pleno invierno y a pesar de su enfermedad, hace detener en contra de los humanitarios consejos del oficial de la fuerza pública, con el resultado de la muerte del patriota por tuberculosis pulmonar.

El juez de Landibar, que se emplea contra los bizkaitarras y se olvida de los criminales, afirmaba que no había que fiarse “de ninguno que se apellide Charrigurri o Carriberri u otro de esos nombres vascuences: llevan el separatismo y la rebelión en la masa de su mala sangre. ¡Ah, si todos los jueces de estas provincias fuesen como yo!...” (p.p.176-177). Es un hombre de carácter servil y mediocre que basa toda su carrera en la sumisión hacia los superiores.

Según dice él mismo, había sido enviado a Landibar para constituirse en brazo de hierro contra los bizkaitarras y en uno de los procesos más disparatados había procesado a unos muchachos de Izturre acusados de ultrajes a la nación española por haber pisoteado una lata de pimientos riojanos. Por este hecho había impuesto una condena de 2 años, 4 meses y 1 día.

En otro proceso se acusaba a dos pescadores de Izturre de gritar en un tumulto “¡Mueran España!”, cuando la realidad era que agentes provocadores habían sido quienes habían emitido los gritos para detener a los pescadores inocentes.

En definitiva, el juez representa la mano represora del poder sobre las bondades innatas del pueblo vasco.

Particularmente desagradable resulta el retrato del actuario Macario: “Tenía el actuario aspecto de chalán enriquecido y nada limpio: iba siempre embozado en una bufandilla grisienta que despedía complejos olores, y no se la quitaba ni para comer. De las envolturas de esa sórdida prenda surgía la mitad superior de una facies socrática que inspiraba una repugnancia expansiva, una aversión segura e invencible. Debajo de una calva de herpético, mate y casposa, unos largos mechones grises, ásperos y sucios, pasaban por encima de la bufanda a buscar el contacto con el cuello de un chaquetón cuyo olor primitivo jamás pudo averiguarse: un indescifrable palimpsesto de suciedad” (p.178).

No está tan bien conseguido el retrato del maestro, agente desvasquizador por excelencia: Glicerio Pedrajales, anticlerical y corresponsal ocasional del diario *El Imparcial* que se encargaba de tergiversar los hechos al servicio de la propaganda antivasca. Había sido estudiante de cura. Nacido en la provincia de Palencia, sus creencias comprendían dos únicos principios: la metempsicosis y la tabla de multiplicar. Eleizalde no denuncia la actitud contra el euskera que se desarrolla en las escuelas, como años antes había hecho Arturo Campión en su novela *Blancos y Negros*.

Otro de los personajes destacados en su lucha contra todo lo vasco es Bernabé (“Txikerdi”), el administrador de las fincas de Dorkaitz. Es un hombre marrullero, que roba a los baserritarras y se aprovecha de la confianza que en él deposita Enrique Agere-Murua. Es el “factotum” electoral de César Aldagan y de los caciques. Conocía al dedillo todo el distrito

electoral y llevaba y traía las instrucciones y las órdenes entre el alto directorio caciquil y los círculos subalternos de la acción inmediata, tales como el casino de los indianos. Era maestro “de competencia unánimemente reconocida en el arte de cazar votos por la compra, la amenaza, el cohecho o el engaño” (p.252). La ambición del administrador es denostada con elementos antisemíticos: “Para este cínico utilitario, emparentado espiritualmente con todas las tribus de Israel, el único objeto de la vida humana consistía en acaudalar como fuese, la mayor cantidad posible de dinero, divinidad única a la que se dirigían todos los fervores, todas las postulaciones de su adoración y culto” (p.252).

2.5.2.2.2. De origen vasco.

Los personajes vascos descastados son criticados duramente en la novela de Eleizalde. El principal es Juli de Erdoiztaberea nuera del venerable Ramón, que destroza su familia al corromperse con el contacto de la ciudad de Madrid, adonde acude como nodriza. Se fugará con un obrero inmigrante del caserío familiar por no soportar ya el medio rural vasco: “Ese aspecto de la nuera de Ramón distaba mucho de ser el de una aldeana. La rápida mirada que Miguel dirigió a la recién llegada le descubrió una hermosa mujer, alta y bien formada, en pelo, con un escotito cuadrado, vestida al uso de una costurera de la ciudad, sin pizca de la sencillez de tocado que aún llevan las aldeanas vascas para sus labores domésticas. Venía algo encendida de rostro. El aire con que ella se adelantó hacia los hombres tenía muy poco o nada de la encogida modestia que la mujer vasca, aldeana o ruana, presenta siempre ante un hombre desconocido o poco tratado. Por el contrario, había bastante de exhibición y un poco de desenvoltura en el continente que la Juli adoptaba para presentarse ante el señorito joven y fino a quien había de servir en aquel momento” (p. 19).

El otro personaje descastado es el “majadero” Txomin Kirten, “borracho, holgazán, pendenciero y ratero” antes de acudir al servicio militar, y después “notablemente cultivado en los pecados capitales, ampliamente adelantado en todos los vicios anteriores y suficientemente iniciado en otros nuevos” (p.76). Txomin se convierte en el ejecutor pagado de la muerte del viejo Ramón y despreciado por todos.

2.5.2.2.3. El capitalista.

Merece capítulo especial la presentación en la novela del cacique capitalista César Aldagan, propietario de la empresa más importante del pueblo y representante político del poder central conservador. Sin embargo, Eleizalde no le trata con desprecio, sino con mesura, quizás porque al final se va a convertir en el suegro de Miguel y porque permite el triunfo nacionalista al no participar de las trapacerías políticas de sus compañeros de partido. Además es el prototipo de hombre que se hace a sí mismo y lucha por sus intereses que benefician al pueblo y también a él mismo: “Se encontró con un hombre como de cincuenta a sesenta años, de buena estatura, muy moreno, cuya barba estaba ya bastante encanecida, vestido con gran sencillez, como un oficinista cualquiera. La frente alta y aun altanera, surcada de diversas arrugas, y los ojos vivísimos y muy escrutadores, bajo espesas cejas, daban gran relieve personal a una fisonomía en la que se leían claramente estas dos fuerzas: inteligencia y voluntad. El conjunto no era repulsivo, ni mucho menos, y Miguel comenzaba a pensar que el férreo cacique en cuya presencia estaba, podía ser, en suma, en ciertos momentos, el más tratable de los hombres” (p.56).

Este rico propietario de fábricas, cacique del partido liberal-conservador y presidente de su comité provincial, practicante religioso, hijo de sus obras, se aparta de la línea oficial de su partido al preocuparse más de defender el Concierto económico y con ello la descentralización administrativa. Inteligente, cuando Miguel se niega a figurar en las listas del partido liberal-conservador no le echa de su fábrica porque ello podría favorecer la creación de una imagen de mártir, perjudicial a largo plazo para sus intereses.

La imagen paternal del cacique va aumentando a medida que avanza la novela hasta bendecir el amor entre su hija y el joven vasco al que juzga “exaltado pero leal, terco pero honrado. A un hombre que es así, leal y honrado, le perdono yo muchas cosas por eso mismo, porque es un hombre de verdad, porque no se parece en nada a las bandadas de gorilas con pretensiones, vestidos de pantalón y americana, o de levita y sombrero de copa, que nos acosan por todas partes”(p.360).

2.5.2.2.4. El predicador.

El capítulo IX de la novela constituye la denuncia por parte de Eleizalde del papel desarrollado por los clérigos en la represión del euskera. Para ello se vale de la figura de un predicador contratado por los elementos antivasquistas de Landibar para predicar la novena de la Inmaculada: “era un predicador fogoso, prosopopéyico, retumbante y huero. Suplía la corteidad de su ciencia, la exigüidad de su doctrina con inflamados apóstrofes, con fantasías oratorias tan flatulentas como el viento, con borbotones de triviales imágenes, con una especie de melopea palabrera que hacía sonreír de lástima a las personas de un poco de criterio. Su especialidad eran las imprecaciones en el estilo semítico” (p.158). Este era Malaquías Menéndez-Grillo, predicador español fustigado duramente por Eleizalde quien a pesar de su religiosidad identifica al predicador por su carácter antivasquista y no critica el aspecto religioso de su función. En efecto, este cura contratado ataca al nacionalismo hablando de doctrinas perversas, diabólicas, propagadas por hombres sin conciencia; pide execración y baldón eterno para esas tendencias, horrible “carcoma intelectual y moral”, que “oscurecen las inteligencias y corrompen los corazones”. Les acusa de proceder de las logias masónicas, estableciendo una comparación entre la Inmaculada que oprime con el pie a la serpiente infernal y las ideas separatistas.

La crítica al predicador sirve a Eleizalde para reforzar la crítica al catolicismo español insensible a los deseos nacionalistas, tan diferente al clero irlandés que patrocina la lucha por la liberación nacional, según se encarga de explicar el señor de Dorkaitz. Se defiende la tesis de la unión católica de Euskadi con Roma, prescindiendo de la incompreensión de la iglesia española. Como fondo se reflejan las disputas entre la Santa Sede y el Estado español, presionando este último para conseguir de la primera la condena del nacionalismo.

Nunca la condena de la jerarquía católica supone el abandono de unas férreas creencias religiosas: “¿Y quién ha pensado jamás en decir que el partido nacionalista desprecia al pueblo, cuando después de Dios solo cuenta con él para levantar la Patria vasca?” (p.310). Ello no le impide decir en la novela que “lo bochornoso, lo que subleva, es ver a vascos, del clero secular y del regular, vistan sobrepelliz, roquete o escapulario, ciñan fajín, cordón o correa, hacer el Grillo desde el púlpito, perturbando la conciencia de la gente sencilla, insultándonos a los nacionalistas casi personalmente, con una acrimonia sulfúrica, rabiosa” (p.167).

Las acusaciones contra el clero se dirigen incluso contra la usura que entre ellos domina al “señalar con tristeza el desencanto, la tremenda desilusión de los seglares, creyentes al encontrarse con curas negociantes que no saben hablar más que de las acciones del Banco Español del Río de la Plata, de los dividendos de las navieras, de las minas de cinco duros, cuando no de las comilonas de langosta con domecq” (p.335).

La crítica se extiende a las maniobras políticas con las que la jerarquía colabora con el poder a fin de perjudicar al nacionalismo. Se denuncia que poco antes de las elecciones se traslada a los sacerdotes sospechosos de afinidades nacionalistas y sus vacantes son cubiertas por otros presbíteros secuaces del carlismo y por lo tanto enemigos de la nacionalidad vasca. Los confesores decían que negarían la absolución a los nacionalistas; otros recorrían los caseríos en busca de votos para los caciques, se proscribían las letras de canciones vascas y se sustituían por otras que contenían estrofas encomiásticas de la nación española, al tiempo que los sermones se explicaban en castellano.

Tampoco pasa desapercibida la crítica contra la negativa de la Iglesia a inscribir con nombres vascos en los registros parroquiales, “negando el sacramento del Bautismo a los pobres niñitos, en tierra vasca, cuando los misioneros vascos van a China, a las Indias, al último rincón del mundo, en busca de niños a quienes bautizar!” (p.254).

2.6. LA LUCHA POLITICA PARTIDARIA

El dualismo constante que observamos en toda la obra tiene uno de sus reflejos más claros en la lucha política partidaria entre nacionalistas y liberales-conservadores.

Los liberales poseían la mayoría en el distrito de Landibar-Iztaurre con 3 enviados a la Diputación, pero corrían el peligro de perder su mayoría ante el auge creciente de los bizkaitarras, que contaban con los aldeanos propietarios, los pescadores y obreros de Landibar, además de la colaboración secreta de parte del clero.

El nacionalismo había comenzado a prender entre los aldeanos, algunos obreros y los pescadores de Iztaurre. Ello lleva a los tertulianos del casino a tomar medidas: “Sabemos todos que el cáncer bizkaitarra se va extendiendo cada vez más, sobre todo en el elemento popular, y que es urgente que todos los patriotas y todos los hombres progresivos nos unamos para rechazar la ola de barbarie oscurantista y regresiva que se nos echa encima” (p.106).

2.6.1. La corrupción electoral

El amplio tratamiento que se da en la novela a la campaña electoral y a las votaciones pone de manifiesto la corrupción imperante en el sistema electoral que Eleizalde se propone denunciar. En el capítulo XVII se relata la jornada electoral, con las tensiones entre los partidarios de las diferentes opciones políticas, los agentes electorales enviados por los caciques desde las ciudades, las trampas en las votaciones (por ej. el bolilleo, método que consistía en dar un nombre falso en la votación, sustituyendo así a otra persona), la rotura de urnas cuando se adivinaba un fracaso en un colegio electoral, la compra de votos, etc... En definitiva, corrupción que es difícil impedir porque como dice un obrero vasco “nosotros no tenemos derecho a nada. Nos piden, por el jornal, nuestro trabajo y nuestro sudor: está bien; lo damos sin regatear. Luego nos piden el voto contra nuestras propias ideas, cosa que a mí

me parece ya demasiado; pero les cedemos también, porque en casa hay una mujer y chiquillos a quienes hay que dar pan" (p. 290).

En otros niveles la corrupción se aplica de manera diferente. Por ejemplo, entre los jóvenes de las clases media y alta se producían "unas mudanzas de ideas, unos cambios de casa política que ya, por lo frecuentes, no llamaban la atención de nadie. Antiguos bizkaitarras se convertían de pronto en liberales progresistas, de la fracción fulanista o menganista; carlistas y republicanos se mudaban de repente en liberales-conservadores de este o el otro grupito, y siempre había algún móvil ,muy poco confesable, que determinaba estos cambios de posición: una alcaldía en ciernes, un empleo en perspectiva, un acta de diputado, un proyecto de hacer la corte a esta o la otra rica heredera... (p. 130).

Los nacionalistas se presentan como el partido que lucha contra esta situación y por ello se engrandece la figura de Miguel cuando renuncia a formar parte del grupo liberal español. Sus amigos resaltan las bajezas de la política española y le advierten de "la serie de abdicaciones, de transacciones con la conciencia que te costará alcanzar ese brillante porvenir. Te conozco, y creo que el ambiente de la política española no es para tí. En él, o revientas de asco a los dos meses , o... (p.144).

2.6.2. Los liberales conservadores

Son presentados por Eleizalde despreciativamente: "Un areópago de catarros crónicos que se pasaban el mayor tiempo de la sesión hablando de sus achaques, de sus reumas, de sus diabetes, consultándose mutuamente acerca de sus enfermedades, recomendándose específicos y regímenes higiénicos, discutiendo la virtud de las aguas medicinales, regalándose pastillitas de goma, profiriendo insípidos discursos, seniles máximas, centenarias frases" (p.125).

La identificación entre liberal-conservador-centralismo-españolismo es directa y en varias ocasiones se presenta al gobierno central como fuente de injusticias del cual el país no puede esperar nada positivo: "La acción de las autoridades, especialmente de las que nos envían desde aquí, es casi siempre destructora, impelente hacia el mal" (p.46).

No faltan las referencias indirectas a personajes reales de la política española, como cuando se identifica la figura de Pello Konkor "llamado así por su deformidad congénita, un pobre hombre medio imbécil, pantalla visible, decían, de cierto alto personaje de la política española" (p.10).

Una de las pocas ocasiones en que Eleizalde utiliza la ironía en la novela se produce cuando describe la Gran Vía de Landibar: "Esta fila de casas de plebeyo fasto, de lujo enfático y costoso, ha sido bautizada por un Ayuntamiento amante de las luces y de los largos rótulos con el nombre de "Gran Vía del Excmo. e Ilmo. Señor don Wenceslao Hernangonzález de la Chamarasca", en homenaje a uno de los más aventajados yernos de la política española, prohombre insigne del partido liberal-baldomerista fracción melgarista, grupo blanco-marquesista, fundador y jefe indiscutido del sub-grupo chamarasquista" (p.62), que había sido diputado a Cortes por el distrito de Landibar-Iztaurre.

Hasta la irrupción del nacionalismo el gobernador solo se había preocupado de azucar a los carlistas cuando se movían demasiado los republicanos y en aflojar las riendas de estos cuando aquellos levantaban la voz.

2.6.3. Los nacionalistas

Ya presentados como los héroes de la novela, llenos de dignidad y virtudes frente al polo opuesto representado por sus enemigos españolistas: “De tal manera queremos nosotros levantar el País Vasco, fomentar su riqueza, cultivar su espíritu, dignificar su alma y elevarlo en una palabra al rango de los pueblos más dignos y más cultos, que si todos los países del Estado español consiguieron realizar lo que para el nuestro intentamos nosotros, ese Estado se elevaría de golpe al nivel de los más florecientes. Pero no se hará nada. Solamente dos pueblos peninsulares, dos nacionalidades del Estado, que son Cataluña y Euzkadi están en ese camino” (p.221).

En la novela no puede faltar la introducción de un elemento débilmente novelesco para resaltar laudatoriamente la figura de Sabino Arana:

“Aquel era un verdadero hombre, el difunto don Sabino. Mire usted -agregó dirigiéndose especialmente a Zumeldi- en el vapor tengo, en la cámara, el retrato de él, debajo del Santo Cristo.

Todos los días le rezo un Padrenuestro a él, a él, no por él. ¡Por él!... A, zeru goyenetan yagok, arayu gorrija!” (p.244).

Son las palabras de Kurtzio, patrón y marinero, amigo de Sabino Arana que bautizó su vapor, el **Unai-Deuna**. “Mucho solía venir él a Itzaurre, sobre todo por el verano. En el Batzoki solía estar sentado largas horas entre nosotros, hablando con todos. También creo que le gustaba más hablar con los pescadores que con los señoritos. Nos solía decir cosas grandes, de las que ponen el corazón en hervor” (p.245).

A continuación relata el bautizo del vapor **Unai-Deuna**: “el vapor se había construido aquellos días, y un domingo lo íbamos a bendecir. Vino don Sabino al Batzoki cuando estábamos tomando café para ir todos a la bendición. Le invité para venir con nosotros, y dijo que sí, que con mucho gusto.” ¿Le pondrá usted nombre euzkérico, Kurtzio?” me preguntó. Yo entonces le dije: “Don Sabino, si usted quiere ser el padrino del barco, el nombre que usted diga se le pondrá, y nada más”. El dijo entonces: “Hoy es el domingo del Buen Pastor, y ese es el nombre que se le debe poner: **Unai-Deuna**”. Así se le puso, y así se llamará mientras Kurtzio esté a popa, gobernando con el timón” (p.245).

2.6.4. El carlismo

La novela contempla la progresiva implantación del nacionalismo a cuenta del carlismo. Esta evolución adquiere cuerpo a través del desengaño de Fernando de Agere-Murua, padre de Enrique, quien en 1872 había prestado sus armas y hacienda a la causa carlista. Al final ve que había representado una comedia en provecho del partido liberal-conservador español y del alfonsinismo.

Abandonó el carlismo y se acendró más su vasquismo para reparar los daños causados a la Patria vasca. Esperó a alistarse en el partido vasquista o nacionalista vasco cuya formación preveía, pero no aparecía.

Cuando surge el nacionalismo, sus votos los debe captar entre los anteriores carlistas consciente de que los mejores nacionalistas de hoy son los que ayer eran carlistas. Por aquello de que no hay peor cuña que la que procede de la misma madera, “no hay para el

nacionalismo vasco peor enemigo que el carlismo. Hacen, para nosotros, el mismo oficio que los judíos para los primeros cristianos, que procedían de ellos" (p.285).

No obstante, la aspiración de los nacionalistas es la confluencia con los carlistas: "La yabanería ha infiltrado a nuestros hermanos separados el odio a nosotros, la aversión al vasquismo, la servil sumisión al caciquismo conservador, la indecente matonería de los requetés y otras cosas detestables (...). Cuando el carlismo vasco, si sobrevive a ella, sacuda esa opresión yabana, tenga usted por seguro que ellos y nosotros llegaremos a coincidir en muchos puntos importantes" (pp.285-286).

2.6.5. Los inmigrantes

Representan en todos los casos la fuerza del trabajo exótica que pervierte las costumbres ancestrales de los vascos, con todas las características negativas que a una persona se le puedan atribuir: "Pareció a Miguel que este hombre, que tenía el aspecto de un obrero maqueto...(...)...Debe de ser el obrero madrileño o andaluz que se nos ha descolgado por aquí días pasados, poderosamente recomendado por las señoras de la Semana catequística y los señores de la Asociación de católicos (...) ¿Quién le habrá prestado la escopeta? Suya seguramente que no es. Esas gentes no suelen traer artículos de sport. Una manta, una sartén, lo puesto y ...gracias". (pp.20-21).

El episodio del capítulo XIV, en el que una excursión organizada por el Ateneo de Estudios Sociales a Izarzelai provoca un conflicto con los aldeanos, ofendidos por el desprecio que el grupo de excursionistas inmigrantes realiza de todo lo vasco, es el antecedente de la violencia que se desatará con posterioridad.

En otras ocasiones es el cumplimiento del servicio militar de los jóvenes vascos el elemento que los desvasquiza. Así ocurre con Fermín, el hijo del venerable Ramón: "Un poco estropeado ya me lo volvieron del dichoso cuartel, donde parece que se hacen grandes holgazanes. También dos o tres veces que se descuidó con palabras feas, en español, de esas que dicen en la calle los barquilleros, y los pasiegos cuando vienen, cuévano a la espalda, a los caseríos. Pero la Mañazi, su madre, ya le puso la cara goibel y yo le dije que en nuestro hogar de Iturrieta jamás se habían oído esa lengua ni esas palabras" (p.12).

De esta forma el servicio militar se convierte en un medio en el que pierde su carácter el joven vasco y regresa transformado a su hogar, convirtiéndose así en un agente desvasquizado similar a los inmigrantes.

2.7. OTROS RECURSOS LITERARIOS

No son muchos ni variados los recursos literarios que utiliza Eleizalde en su novela. Aunque la literatura del autor bergarés es sólida en cuanto a su construcción, desconoce los recursos modernos y se apega al estilo tradicional, como ya hemos comprobado en las descripciones, retratos, grupos de personajes, acciones, etc.

a) Autor omnisciente

En bastantes ocasiones se muestra el autor omnisciente, dominador de sus personajes. Por ejemplo cuando en el viaje hacia Madrid para comenzar sus estudios universitarios suben al tren los estudiantes santanderinos y asturianos en Venta de Baños, presumen de en-

gañar a sus padres y sacarles más dinero para sus golfadas. Dice entonces el autor: "Si Miguel hubiera tenido entonces veinte años más, hubiera pensado con tristeza en los sacrificios dolorosos, en las privaciones de todas clases que a las familias costarían aquellos cientos de pesetas, destinadas por los vicios de los nenes a sostener a las pelanduscas de la golfería madrileña" (p.39).

Es el autor quien conoce lo que Miguel pensaría si tuviese 20 años más. No obstante, la presentación de los pensamientos de los personajes en estilo directo demuestra el desconocimiento del autor del estilo indirecto libre:

"Don César, a quien no había escapado los avances del juez, pensaba para su capote:

-¿Qué querrá el juez ese? ¿Qué se le trate de igual a igual, que le reciba en mi casa y le visite con mi hija en la suya?... ¡Vamos, hombre! ¡Como si no conociéramos a la gente de su pelaje y las confianzas que se toma con el menor pretexto!" (p.187).

Conociendo Eleizalde lo que piensa Don César, autor omnisciente, sin embargo no es capaz de reflejarlo en estilo indirecto libre.

b) Cartas

Aunque conocido como recurso literario, la introducción de cartas que realiza para explicar el final de la novela y la trama amorosa, secundaria en toda la obra, es más original. Hasta la mitad de la novela no aparecen referencias a la trama amorosa entre Emilia Aldagan y Miguel. Prácticamente tienen poca importancia los sucesos de esta trama, excepto la autoexclusión de Miguel de la fábrica quien tras una reflexión llega a darse cuenta del verdadero motivo de su acción: llamar la atención de Emilia. La novela discurre por otros cauces dramáticos y solo al final de la misma se coloca la carta de Emilia a su amiga María Solaure comunicándole desde Londres el descubrimiento de sus sentimientos hacia Miguel y la conformidad de su padre. Se relatan así sucesos paralelos a los que han ocurrido en el cuerpo de la novela, con visión retrospectiva de Emilia explicando las fases por las que han pasado sus sentimientos hacia Miguel y su progresivo enamoramiento.

c) Referencias literarias

Son abundantes en la obra de Eleizalde. En particular las referidas a Shakespeare. Sin duda conocía y admiraba al autor sajón como lo demuestra con citas de *La Tempestad* o referencias a *Hamlet*: "El enterrador, que era hombre serio y hasta fúnebre-debemos declararlo así en honor a la verdad, aunque nos dolamos de quebrantar en este punto la arraigada tradición shaksperiana-...", haciendo alusión al famoso entierro de Ofelia. Incluso Emilia Aldagan, la hija del cacique liberal-conservador de Landibar lee a Shakespeare en inglés y así lo dice Eleizalde al final del capítulo XII al hablar de la comedia *Much ado about nothing*: "Todo aquel día se lo pasó Emilia con los ojos fijos en los versos de Shakespeare, y el pensamiento muy ausente de ellos" (p.228).

d) Referencias lingüísticas

Luis de Eleizalde no olvida su papel como gramático y lingüista y en la novela describe las peculiaridades del habla costera: "en la vertiente marítima dominan las inflexiones guturales, el vocalismo es más ambiguo, menos diáfano que tierra adentro, y las contracciones se llevan, en el idioma popular, hasta el último límite, desfigurando totalmente la estructura de las voces vascas para un oído que no esté muy habituado a percibir las" (p.231).

e) Nombres significativos

La utilización de nombres significativos es uno de los aspectos que más llaman la atención en la lectura de la novela. Son tanto nombres de pueblos como de personas que tienen significado por sí solos y demuestran una cierta capacidad de ironía por parte del autor:

Nombres de pueblos: Valdecigarras; Sotillo del Fraile; Enramadarrecia; Villacolinches; Majadaparda.

Nombres de personas: Atanagildo Suárez Pelón, leonés de nacimiento, morisco de raza; Ramiro Segundo Aguiluchos y Fuentelajara; Wenceslao Hernangonzález de la Chamarasca; Artemio Pérez-Cigüeña; Glicerio Pedrajales; Malaquías Menéndez-Grillo; Fabriciano Ruygómez de la Encina; Macario Giménez Sarmiento; Trifilino Tordajos, de origen burgalés y secretario del ayuntamiento. Tiburcio Villarejos, el listero de la "Vasco-Escocesa"; Conde del Real Estornudo; Marqués de las Siete Plumas, etc...

f) Introducción de leyendas

En algunas ocasiones se introducen leyendas y visiones fantásticas premonitorias de lo que va a suceder, como en el episodio del naufragio: "Una aldeana del barrio de Arizpe me ha contado que se había visto esta mañana un grupo de aparecidos, ocho o nueve, subiendo muy despacio la calzada de la ermita de la Cruz. Uno iba como guiando, y se oía un rumor de voces muy lejanas, como si rezasen el rosario" (p.240).

g) Relatos interpolados

Aunque la novela tiene unidad en la acción, el capítulo XIII se presenta como un relato en sí mismo y de hecho así apareció en la revista *Hermes* con anterioridad a la publicación de la novela. No tiene apenas relación con la trama argumental, toda ella desarrollada en un pueblo del interior, por lo que este episodio marítimo representa el interés personal de Eleizalde por narrar los hechos reales acaecidos en la costa vasca entre el lunes 12 y el martes 13 de agosto de 1912, en el que parte de la flota bermeana fue sorprendida por una violenta galerna. En el archivo de Eleizalde se conservan testimonios directos recogidos por el autor de aquellos sucesos, mediante entrevistas a diversos marineros supervivientes. Es uno de los capítulos en los que la vena literaria de Eleizalde se muestra más acertada con una vigorosa descripción de la angustia de quienes esperan en los muelles la llegada de las embarcaciones.

h) Textos periodísticos

Las noticias aparecidas en *El Imparcial* sobre los sucesos acaecidos en la excursión de los inmigrantes, se reflejan en estilo periodístico, transcribiendo la noticia en los términos en que la había ofrecido el periódico.

i) Otros textos

También se inserta en la trama un "saluda" del juez de Landibar a Enrique de Agere-Murua.

En definitiva, podemos hablar de una variedad de recursos utilizados que sirven para romper la monotonía de una novela larga y estilo tradicional narrativo y descriptivo que demuestra un buen dominio del hecho literario por parte de su autor, aunque la intencionalidad política de la novela haga que se resienta la credibilidad de los caracteres.

Landibar se explica tras el acceso a la Diputación de Bizkaia de los nacionalistas en 1917 como consecuencia del auge económico favorecido por la I Guerra Mundial. La población rural se ve beneficiada con altos ingresos como consecuencia de la demanda de sus productos. Sin embargo esta prosperidad que animaba la idea del acceso a la propiedad de muchos baserritarras, se ve truncada con la elevación de los precios de la tierra y la posterior crisis que comienza en los años 20. En pocos años se pasa de la sublimación del campesino que puede acceder a la propiedad a la ruina que le impide satisfacer las rentas anuales. Paralelamente la Arcadia feliz se convierte en el problemático mundo rural que Eleizalde muestra en su novela. Hasta que en 1932, con la publicación de *La casa solar vasca* de Engracio de Aranzadi, el arquetipo rural vasco idealizado que se sublimado.

3. LUIS DE ELEIZALDE Y LA SOCIEDAD DE ESTUDIOS VASCOS

Luis de Eleizalde pasa a formar parte de la Sociedad de Estudios Vascos desde su creación. En el Primer Congreso de Estudios Vascos es nombrado delegado para integrarse en la Junta Permanente de la Sociedad. Participa en la comisión encargada de facilitar la designación de cargos y queda elegido vocal de la Junta Permanente y delegado de la sección tercera de Lengua. Figura desde entonces como socio fundador, en su calidad de participante en el Primer Congreso de Estudios Vascos, y protector con la cantidad de 250 pts.

El 4 de enero de 1919 envía un telegrama desde Vitoria disculpando su asistencia a la reunión en San Sebastián de la Junta Permanente.

En la Junta celebrada los días 2 y 3 de marzo de 1919 tomó parte muy activa. Se encargó de la traducción al euskera vizcaíno de la circular en que se difundían los fines de la S.E.V. tras resolver las dudas que presentaba Gregorio de Mújica sobre las traducciones de dicha circular, dadas las variedades dialectales existentes.

También se acordó nombrar a la Junta de Cultura Vasca de la Diputación de Vizcaya como comisión delegada de la S.E.V. Eleizalde se encargó de redactar la circular que había de enviarse a las diputaciones para presentarles el proyecto elaborado por la sección de Lengua del Congreso de Oñate sobre la creación de Euskaltzaindia.

En este escrito aboga por “la conservación, el fomento, la depuración y la difusión” del euskera, problema que parecía “el primero y preferente entre cuantos sobre nuestro pueblo gravitan”. “Falto casi completamente de literatura, no entregado aún plenamente a la instrucción popular, relegado todavía casi de un modo exclusivo al iliterato uso popular por una parte, a las especulativas investigaciones de gabinete por otro lado, el idioma vasco necesita salvar la enorme distancia que separa la pura especulación del uso meramente vulgar, colmar el abismo que se abre entre estos dos tan distintos órdenes del conocimiento, dejar de ser puramente un curioso fenómeno lingüístico y restaurarse en la debida categoría del primero y más importante nexos social de la gens vasca cuya tradicional y propia habla es”.

Directamente relacionado con la salvaguarda del euskera aparece la labor de Eleizalde como promotor de la creación de libros de lectura en lengua vasca. En la Junta Permanente de 27 y 28 de junio de 1919 manifiesta que está preparando una cartilla o silabario para niños euskaldunes que se proponía terminar inmediatamente. Junto con otros socios (Claudio

Armendáriz, Enrique de Eguren y A. Apraiz) se le encarga redactar los estatutos de la futura universidad vasca. Se acuerda preparar la publicación del material toponímico que procede de la extinguida entidad "Estudios Vascos" se hallaba en poder de la S.E.V. Se decide editar *Indíces Toponímicos* bajo la dirección de Luis de Eleizalde que se ofrece para tal labor.

Luis de Eleizalde junto con Arturo Campión, R.M.de Azkue y Julio Urquijo formó parte de la cuaterna fundadora de Euskaltzaindia.. Eleizalde fue nombrado Secretario y encargado de elaborar el reglamento de la Academia. Esto sucedía el 21 de septiembre de 1919. Tomó parte en las discusiones sobre ortografía vasca y tras la aprobación por Euskaltzaindia de los acuerdos sobre la materia, Luis de Eleizalde propuso a la S.E.V. que todos sus escritos fuesen redactados de acuerdo con las nuevas normas ortográficas, proposición aceptada unánimemente.

El 29 de abril de 1920, Eleizalde envía a Angel de Apraiz seis ejemplares del silabario euskérico publicado por la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Vizcaya: *Euskeraz irakurtzeko irakaspidea*, realizado a instancias de la Sociedad de Estudios Vascos.

El 12 de junio de 1920 escribe a Angel de Apraiz desde Bilbao. Afirma llevar 11 días de cama y todavía no le dicen los médicos nada de levantarse. Por eso no acude y disculpa su asistencia a la Junta Permanente de 19 de junio de 1920. Afirma que según los médicos padece una "bronconeumonía adornada con infección intestinal". Comenzaban los problemas que habían de conducirle a una temprana muerte.

Se preparaba el 2.º Congreso de Estudios Vascos en Pamplona para el verano de 1920 y en la reunión de la sección de Lengua celebrada en ese congreso, Eleizalde volvió a salir reelegido como representante de dicha sección ante la Junta Permanente. Su enfermedad le impidió asistir al II Congreso con el tema que había previsto: "El problema de la enseñanza primaria en las regiones del País donde sólo se conoce la lengua vasca. Soluciones ¿En qué grado debe comenzar la enseñanza de la lengua castellana?", junto con "Institutos. Organización posible de sus enseñanzas en el País Vasco".

Para entonces, la creación de las Escuelas de barriada implicaba nuevas necesidades como por ejemplo la necesidad de libros de texto. Junto con Eduardo Landeta, se acordó en septiembre de 1920 que Eleizalde gestionase la creación de libros de Historia de cada una de las "regiones vascas". Otros encargos los realizó con José de Madinabeitia, como la protesta formulada por no permitirse al Ayuntamiento de Aránzazu (Vizcaya) exigir el conocimiento del euskera para la provisión de una plaza de médico, o el encargo de extender la acción de las conferencias de divulgación de la S.E.V. mediante procedimientos mecánicos de reproducción de las mismas.

El interés por la toponimia le lleva a finales de 1920 a solicitar de E.I. toda la documentación que se tenía recogida para trabajar en los Índices Toponímicos. También creía necesaria para la S.E.V. disponer de un órgano de expresión bajo la forma de revista científica. Para dar forma a esta idea se constituyó una comisión con Eleizalde, Julián Elorza y Angel de Apraiz para que se pusiese de acuerdo con Julio de Urquijo y que como se sabe consiguió que la *R.I.E.V.* pasase a ser el órgano de difusión científica de la Sociedad desde 1922: en efecto, el 1 de febrero de 1921 Julio de Urquijo contestaba desde Portugal al ofrecimiento del 21 de enero realizado finalmente por Gallano, Landeta y Eleizalde en nombre de la S.E.V. para que la *R.I.E.V.* se convierta en su revista científica, dando todo tipo de facilidades, ofreciendo in-

cluso la retirada de la *R.I.E.V.* si la *S.E.V.* quisiera publicar una revista propia, aunque favorable a seguir ostentando la dirección de la revista y dar cabida a colaboradores de la *S.E.V.* Eleizalde mantuvo frecuente correspondencia con el director y propietario de la Revista, en la que colaboró hasta que se produjo el enfrentamiento con Julio de Urquijo.

En la Junta de 19 de marzo de 1921 presentó los modelos y circulares que había preparado para la recogida de voces toponímicas que había publicado la extinguida entidad "Estudios Vascos" y que pretendía reeditarse la *S.E.V.* al tiempo que se proponía aprovechar a los socios para nombrar colaboradores que se encargasen, como delegados de la *S.E.V.*, de llevar adelante la recogida de voces. Sobre este asunto escribe a Angel de Apraiz el 5 de mayo: "Adjunto las pruebas de carpeta y boletín, con algunas correcciones. Están bien las formas de ambas composiciones. La idea de enviar una carpeta a cada uno es felicísima y no dejará de dar resultados. Mucho me equivocaré si no sobreviene gran demanda de boletines. Yo he agotado ya todo el material de toponimia que traje la última vez, de suerte que, si no le sirve de molestia, puede usted traerme más material cuando venga usted por aquí, la próxima semana".

Otro de los problemas de la época que propuso Eleizalde fuese objeto de intervención por la *S.E.V.* era el del alcoholismo. Solicitó que las secciones de Medicina y Ciencias Sociales estudiaran el problema en el País Vasco y realizaran una campaña de sensibilización sobre el problema, para lo que se proponía informar al clero por medio de comunicaciones de los Obispos, a los médicos a través de sus colegios y a los maestros a través de los inspectores de enseñanza.

La *S.E.V.* favoreció certámenes teatrales en los que se premiasen obras en euskera. En septiembre de 1921 se designó un jurado para el primer certamen de obras euskéricas que estuvo formado por P. Lhande, Gregorio de Mújica, Arturo Campión, Carmelo de Echegaray y Luis de Eleizalde. Lo que pensaba sobre este certamen nuestro autor, se lo comunicaba a Angel de Apraiz en una carta escrita el 15 de abril de 1921: "A mí me ha gustado siempre mucho la literatura del Norte, en especial las obras del género de "Los guerreros" de Ibsen, por ejemplo. Ahora, que también creo que sería lo mejor hacer "adaptaciones" de obras extranjeras más bien que meras traducciones. Eso de las adaptaciones está muy admitido en todas las literaturas, y especialmente en las incipientes, como la nuestra"(A.S.E.V., Esk.Sorta).

En la Junta de 3 de febrero de 1922 se le encargó, junto con Eduardo Landeta, visitar la Escuela Vasca de Tolosa para informar a la Junta sobre su funcionamiento. Meses después informaba que dicha escuela poseía las mejores condiciones de orientación pedagógica y personal, pero con deficiencias de locales y medios, a remediar lo cual no podía contribuir la Sociedad.

En relación con la enseñanza, Eleizalde continuaba con su preocupación de crear libros de texto euskéricos y en su interés por dotar a las Escuelas de barriada de textos vascos le escribía a Angel de Apraiz: "gracias a Dios, los señores de la ponencia de las escuelas de barriada han caído por fin en la cuenta de que no hay escuela posible sin libros, diga lo que diga Juan Jacobo Rousseau. Quiere esto decir, que regularmente me veré metido en componer toda una serie de libros escolares en euskera, y eso quedará ahí, aunque yo deje el cargo" como inspector de dichas escuelas" (15-IV-1921).

Sin embargo, este optimismo se veía truncado poco después y las orientaciones políticas de la Diputación, lejos de los fervores nacionalistas de años anteriores, impedían la creación de los necesarios textos vascos. Así se lo explica a Angel de Apraiz: “quisiera hablar con usted para ver la procedencia de plantear ahí la cuestión de los textos euskéricos para la enseñanza primaria. En esta Junta (se refiere a la Junta de Instrucción Pública de la Diputación de Vizcaya) so pretexto de la campaña que comienzan a hacer los maestros “nacionales” contra las escuelas de barriada, hacen oídos de mercader a las reiteradas peticiones de dichos textos que dirigen las maestras. Por lo que creo que una serie de textos patrocinados y publicados por E.I., como no habían de dar cabida a sospechas de ningún género, nos sacarían de este atolladero probablemente buscado y voluntario” (30-VI-1921. A.S.E.V. Irak.). Son los términos en los que había incidido una semana antes:

Sr.D. Angel de Apraiz
Bilbao 24 de Junio de 1921.

Mi querido amigo y compañero:

Recibí su grata en el sanatorio, de donde he salido esta tarde, después de sufrir una especie de carnicería. Todo se dará por bien empleado, si consigo curarme completamente y reanudar mis ordinarias tareas. No sé si podré asistir a la próxima sesión y no ciertamente por falta de deseo. El asunto de los libros de texto es el siguiente: ahora que están ya funcionando bastantes escuelas de barriada, es preciso dotarlas de todo el material de enseñanza necesario, y en primer término de textos euskéricos, sin los cuales comprenderá usted que la enseñanza en este idioma ha de ser nula. Pero por una parte los maestros “nacionales”(?), y por otra los elementos políticos interesados en el fracaso de esta enseñanza (utilizando hábilmente un lamentable incidente ocasionado por algunos “ultras” del nacionalismo) han promovido una obstinada campaña contra los textos euskéricos en general de manera que los diputados no-nacionalistas de esta Junta de Instrucción, sienten miedo o lo simulan, que casi es peor. Es el caso que por el momento, y a pesar de todos mis esfuerzos, no solamente no hay posibilidad de editar los textos necesarios, sino que tampoco la hay para reeditar los que ya existen y se usan(entre ellos, y por típico ejemplo, la elemental Aritmética que compuse yo el año pasado). En estas circunstancias, pensaba yo si Eusko-Ikaskuntza, con la autoridad y la neutralidad que todo el mundo le reconoce ya, no podría patrocinar la edición de una serie completa de textos euskéricos de enseñanza primaria que estarían ya al abrigo de toda sospecha. Landeta no está al tanto de este asunto, porque ha sido indignamente echado de la J. de I.P. (ya se figurará usted el por qué), y además, no le he visto nunca muy aficionado a textos de ninguna clase, porque está lleno de prejuicios anti-librescos, respecto de la enseñanza primaria, en lo cual creo que está equivocado. De todas maneras como yo no le he visto hace mucho tiempo, no he podido hablar con él de estas cosas. No estaría de más que usted cambiase impresiones con él acerca de este asunto si le parece. En fin, en manos de usted deajo la cosa, porque por el momento no puedo hacer más.

Afectuosos recuerdos a todos los compañeros y cuanto quiera de su afmo. amigo, q.l.e.l.m.,

Luis de Eleizalde

Es el comienzo del proceso por el cual la S.E.V. va a tomar las riendas de la creación de libros de texto. Tan solo un mes más tarde Angel de Apraiz comunica la decisión de la S.E.V. sobre el asunto:

30 de Julio de 1921
Sr. Dn. Luis de Eleizalde

Mi querido compañero y amigo: Adjuntas enviamos a V. algunas papeletas de Toponimia que vamos recibiendo. Supongo habrá hablado V. con algunos de los compañeros de esa acerca de lo tratado en la última Junta Permanente. La edición de obras euskéricas de texto tropieza con la consecuencia de las dificultades de ahí. Sin embargo con el Premio Julián Elorza para una Historia vasca como libro de lectura infantil, podremos abrir muy buen camino al asunto. También tenemos en nuestro poder el original de un libro de lectura de Urabayen, hecho con toda la cultura y orientaciones pedagógicas de que aquél es capaz: me dicen que la traducción de este libro por Zinkunegui se ha presentado al Concurso de la Academia con motivo de lo de Durango.

¿Qué tal esa salud? Mucho deseo y espero que se halle V. tan fuerte como necesitamos para todas nuestras cosas. Con cariñosos saludos de todos, mande siempre a su muy aftmo.

Angel de Apraiz

El tercer Congreso de Estudios Vascos celebrado en Gernika en 1922 constituyó la última contribución de Eleizalde a la S.E.V. Junto con Eduardo Landeta quedó encargado de elaborar el programa de Lengua y Enseñanza. Los temas referentes a Lengua fueron aprobados por Euskaltzaindia y versaban sobre fonética, semántica, toponomástica, el verbo sintético, neologismos, enseñanza en y del euskera, el diccionario euskérico, el euskera y el Estado. Con este motivo, en el primer trimestre de 1922, se establecieron contactos con Menéndez Pidal, Uhlenbeck, H. Schuchardt, Saroihandy, Tomás Navarro Tomás, Henry Gavel, Arturo Campión, Georges Lacombe, etc...

Junto con Arturo Campión y Julio de Urquijo formó la mesa que presidía los trabajos de la sección de Lengua del Tercer Congreso y con los mismos recibiría el encargo de la Sociedad de proponer el profesorado necesario para las cátedras de Euskera en el Seminario y en el Instituto de Segunda Enseñanza de Pamplona, aunque ya su enfermedad le impide colaborar:

12 de Octubre de 1922
Sr. Dn. Luis de Eleizalde

Querido amigo: Mucho he sentido la indisposición de Vd. de que me da cuenta en su telefonema. Transmití éste a la reunión celebrada ayer de la ponencia para las cátedras de Pamplona con el Comité y dada la urgencia del caso y de completa conformidad con los Sres. Campión y Urquijo se acordó comunicar a la Diputación de

Navarra lo que se contiene en el adjunto oficio, según copia que remito a Vd. cumpliendo otro acuerdo de la reunión, al mismo tiempo que envía a la Diputación de Navarra el texto original. Creo que parecerá a Vd. bien la solución del caso.

Deseando su pronto y total restablecimiento y con saludos de estos compañeros, sabe Vd. lo es suyo affmo. y. s. s. q. e. s. m.

Asunto importante de los tratados en este Congreso fue la posible constitución de la universidad vasca. Ya en la Junta de 20 de diciembre de 1921, Eleizalde había expuesto un proyecto escrito que le había sido entregado por varios estudiantes con el deseo de que Eusko Ikaskuntza asociase a los alumnos vascos de centros de enseñanza situados fuera del País. La S.E.V. recogió el proyecto y creó la figura del socio alumno, con la idea de favorecer la asociación de estudiantes que provocase la creación de la Universidad Vasca.

El último año de la vida de Luis de Eleizalde estuvo marcado por su enfermedad, que le impedía asistir a las reuniones de la S.E.V. Su último esfuerzo lo realizó colaborando en el congreso de Gernika y a través de las consultas que le formulan desde la Sociedad podemos observar su trabajo en varios campos dentro de la misma:

10 de Junio de 1922
Sr. Dn. Luis de Eleizalde
BILBAO

Querido amigo y compañero: Acabamos de recibir su carta de ayer remitida a Arocena y que coincide exactamente en lo que respecta al asunto de Sir Alfred T. Davies con las impresiones que cambió ayer nuestro Comité y que esperaba confirmar cerca de Vdes. Una vez confirmadas ya en la carta de V., he escrito al Sr. Davies comunicándole exactamente los puntos que V. me transmite. A Orueta le gustó extraordinariamente la proposición del reparto previo de la conferencia.

Transmito también al Sr. Montaner lo que V. me dice de ese servicio de Montes, respecto al mapa. Montaner se quedó muy consternado en vista del oficio que nos ha dirigido la Academia en 2 de Junio, diciendo que por ahora habrá de circunscribirse la misma a la transcripción euskérica de los nombres más conocidos dejando para más adelante los demás. Ya sé que está V. enterado de esto, pero opina V. que debe llevarse el mapa a Guernica con los nombres tal como figuran en los demás mapas, sobre todo si pudieran después corregirse, cosa que ha de decirnos el Sr. Montaner; o que éste se limite por ahora a poner los nombres que Vdes. le manden, con lo que dice que el mapa resultará sin vida? Yo no soy quien para decidir esta duda y para no comprometer nada animo solamente al Sr. Montaner a que disponga para Guernica el dibujo lo más correctamente posible (para lo cual veo también las dificultades que hay) y que vaya poniendo los nombres que Vdes. le envíen.

En vista de la carta de V. de 26 de Mayo a nuestro Presidente y de la respuesta de éste, acordó el Comité, a reserva de que lo apruebe don Julián que ahora está fuera pero que lo aprobará seguramente, que la próxima Junta se celebre en Bilbao y el domingo 2 de Julio, procurando atender con esta fecha a las indicaciones de Ma-

dinabeitia y Landeta. Nos ha parecido que lo natural será celebrar la sesión en la Diputación de Vizcaya, ya que tanto las celebradas aquí como en Vitoria se hicieron en los Palacios correspondientes. También dijo Orueta que el Sr. Jáuregui Presidente de esa había indicado con anterioridad que para estas sesiones plenarios le parecería bien se acudiese a ese Palacio de Vizcaya. Pero de todas suertes esperamos para hacer la convocatoria que V. consulte tal punto con ese Sr. Presidente y nos comunique su respuesta, para la que también habrá menor inconveniente al ser festivo el día de la Junta y en el que por tanto estarán esos locales más libres.

Se trató también en el Comité de la cuestión de las Oficinas de la Sociedad en Bilbao. Efectivamente la Oficina de aquí no se puede abandonar apenas más días que los que dure el Congreso, dado el gran número de asuntos pendientes, de cartas y visitas que todos los días llegan y de las ediciones que tenemos en curso. Pero yo sí podré ir a esa para antes de nuestra próxima Junta estar ahí todo el tiempo que sea necesario y organizar una pequeña oficina en los locales de la Academia como Vdes. dicen y con alguna persona que ahí podemos escoger además de algún otro de los de esta Oficina que podrá desplazarse algunos días. Esa oficina nos convenirá especialmente para recoger las inscripciones para el Congreso tanto ahí como después en Guernica y para lo demás que Vdes. dispongan, mientras que Arocena seguirá llevando los asuntos ordinarios de la Sociedad sin perjuicio de ir a Guernica también, montar allí nuestro puesto de publicaciones, etc. Hemos recibido y aceptado un ofrecimiento de la Casa Remington para proporcionarnos las máquinas de escribir que hagan falta para el Congreso y con las que deseamos organizar una buena Oficina de prensa. También tendremos que tratar de la cuestión de alojamientos y de tantas otras cosas que ahí resolveremos de palabra.

En nuestra próxima Junta habrá que aprobar ya el programa del Congreso tal como lo hemos de imprimir y que voy preparando. También he preparado con don Telesforo, en una porción de largas sesiones, una ponencia sobre las bases de estatuto de la Universidad Vasca y que ahora en Madrid, donde tengo que pasar unos días ultimaré con Zaragüeta, consultándolo también con Miral y después con Eguren y Vdes, para que así la Sociedad lleve a Guernica ya formada su idea de la Universidad y pueda ser propuesta a la discusión y aprobación por la mesa correspondiente.

Esperando su respuesta, principalmente en lo que respecta a la celebración de la Junta en esa Diputación y que antes de fin de mes podré encontrarme entre Vdes., queda siempre suyo aftmo.

P.s. Voy a escribir a Dn. Eduardo de Landeta sobre otros asuntos de su sección.

En este congreso Eleizalde estaba encargado de mostrar la exposición sobre las Escuelas de barriada al rey Alfonso XIII quien en palabras familiares “mostró una actitud de frialdad glacial” hacia el bergarés. Este hecho y los sucesos producidos con motivo de la petición de una universidad vasca provocaron la indisposición de Eleizalde que esa misma noche regresó a Bilbao con un fuerte agravamiento en su enfermedad.

También las consultas de tipo directamente político en su relación con las minorías nacionales le fueron realizadas desde la Sociedad, sin duda por el conocimiento de estos asuntos que Eleizalde había demostrado en Raza, Lengua y Nación Vascas (1911). En particular preocupaba la situación checoslovaca:

28 de Setiembre de 1922

Sr. Dn. Luis de Eleizalde
BILBAO

Querido amigo y compañero: Al ultimar las cosas pendientes del Congreso de Guernica, recuerdo que el Sr. Beascoechea dibujó los dos mapas que aparecieron en nuestro programa-guía del Congreso y como sabe V. que la norma de la Sociedad es que sus trabajos sean retribuidos, me dirijo a V. para que como amigo de dicho señor nuestro consocio, averigüe y nos diga del modo que le parezca más discreto, la cantidad o obsequio que debiéramos enviarle.

Hemos recibido una factura de la imprenta de Emeterio Verdes que importa 45 pesetas por 25.000 fichas en papel entregadas a Vd. Suponemos será corriente dicha factura por haber sido destinadas dichas fichas a la labor de toponimia que tiene encomendada a V. la Sociedad; y por tanto, si V. no nos dice nada en contrario, satisfaremos dicha factura oportunamente. ¿No habrá olvidado V. la petición de informe procedente de Checoslovaquia y que a V. le encomendamos? Sé por don Julián que está V. enterado del revuelo que ello ha armado. Yo sospecho si los elementos oficiales demostrarán una vez más su perspicacia en esta actitud, pues es posible que lo que el Estado Checoslovaco desee sea un fundamento más enterado de estas cosas y verá lo que se debe hacer.

Suyo aftmo.

Eleizalde conocía bien el plan que había presentado el presidente Masaryck de Checoslovaquia al Parlamento para la creación en Praga de una Universidad Checa y otra Germana.

José de Madinabeitia y Ortiz de Zárate, médico de Oñate y presidente de la sección de Medicina, fue el socialista de más renombre que formó parte de la S.E.V. Muere el 2 de enero de 1923. Luis de Eleizalde, que fallecería el 24 de julio de ese mismo año le escribe una religiosa, emotiva y premonitoria carta el 31 de diciembre de 1922 que reproducimos :

Sr. D. José de Madinabeitia

Muy querido amigo. Ahí van unas líneas de cama a cama.

Me han dicho (pregunto por usted siempre que puedo saber algo) que está usted algo peor. También yo voy ablandándome cada vez más; de modo que por el momento vamos en pleno sincronismo.

Póngase usted entera y confiadamente en manos de Dios. Una gran paz le envolverá y leecerá a usted como una madre a su hijito. Lo digo por experiencia.

Le abraza su más que nunca afecto amigo que espera encontrarle allá.

Luis de Eleizalde

31 Dobre.1922

A raíz del fallecimiento de Luis de Eleizalde, la S.E.V. celebra una misa en Donostia y envía el pésame a su viuda, Dª Leona de Urrutia:

“En sesión celebrada por el Comité Ejecutivo de esta Sociedad ha sido acordado comunicar a la familia de nuestro querido compañero de Junta don Luis de Eleizalde (q.e.p.d.), cuyo fallecimiento constituye pérdida tan irreparable para el País Vasco, el más sentido pésame y celebrar en sufragio de su alma una Misa el próximo viernes día 3, a las nueve y media de la mañana en la Residencia de los PP. Jesuitas de esta Ciudad, acto para el que se invitará por medio de la prensa a todos nuestros Socios y demás personas que tanta admiración y cariño han sentido por el muerto inolvidable.

Dios guarde a V. muchos años.

San Sebastián, 28 de julio de 1923

Por la Sociedad de Estudios Vascos

El Presidente

El Secretario General

Sra. D^{ña}. Leona de Urrutia, Vda. de Eleizalde

Julio de Urquijo le sustituye al frente de la Sección de Lengua y S. Altube publica una nota necrológica en el B.S.E.V., n.º19,3.º trimestre de 1923,pp.10-12:

“Alemaniara azkenengo egin eban joataldijan zan. Ango mediku ospatsuenetari-ko batzuk, orok dakigunez, soñ-ebagiketa izugarritzko mingarrija egin eutsoen, bere gaixo zitala zustraiz osatu ta ayenatzen zan ikusteko. Konorterik galdu-erazo barik egin bear izan eutsoen ebagiketa mingarriji; zentzuna argi ta iratzaririk ebalá. Sartu ei-eutsoen ba medikuok galtzaidu bizizko euren lantzeta zorrotzok sauri minberatuan zear, barruko azurrik minkorrenak puntiaz zikitu artegiño; ta gure Eleizalde, zirkiñik egiketa, ayenetxo bat jaurti barik, gelditu ixilik zet-zala ikusirik ikaratu ta arritu ziran medikuok; eta euren arritasun ori erakusten eutsoela, itandu eutsoen: “Gudari gogoren bat zara zu, noski”. Eleizalde aundijak, bere min izugarritzkoai agin artean eutsiten eutsela onetara erantzun eban. “Ez naz gudarija, euskotarra naz”. (p.II).

Debido a la muerte de Eleizalde, el trabajo sobre toponimia se interrumpe hasta que años más tarde (30-VI-1927) su viuda entrega todo el material recogido a la S.E.V., así como los últimos trabajos del autor sobre la materia. En ese momento, a propuesta de Eduardo de Landeta se acuerda rendir un homenaje póstumo en Bergara. Este homenaje se celebró el 7 de septiembre de 1930 dentro de los actos del Día del Euskera organizados por Euskaltzale-

ak en el V Congreso de Estudios Vascos. Durante el mismo leyeron discursos laudatorios Eugenio Aranzadi, Bonifacio de Echegaray, presidente de la Federación de Acción Popular Euskerista, el hijo de Luis de Eleizalde, el alcalde de Bergara y el presidente de la S.E.V. Elorza. Durante el homenaje se procedió a colocar una placa en la casa natal de Eleizalde en el nº3 de Goenkalea: "En esta casa nació D. Luis de Eleizalde. A su esfuerzo constante por la cultura del País, dedica este recuerdo la Sociedad de Estudios Vascos". La asistencia de los más importantes representantes de la cultura vasca realizaba el acto. Julián de Elorza, Julio de Urquijo, Enrique de Eguren, Eduardo de Landeta, Manuel Chalbaud, Angel de Apraiz, etc...

En la J.P. de 21-XII-1934, Justo Gárate pide a la Sociedad de Estudios Vascos que se solicite una bibliografía completa de Luis de Eleizalde que podría ser elaborada por su hijo. No llegó a realizarse. Es la última referencia que encontramos de la fecunda relación entre Luis de Eleizalde y la Sociedad de Estudios Vascos - Eusko Ikaskuntza.

Luis de Eleizalde: aproximación bio-bibliográfica

Elías **A**mezaga **U**rlezaga

Nacido en Bergara (Gipuzkoa) en 1878 y muerto en Bilbao en 1923. Matemático, licenciado en Ciencias, profesor del Instituto de Vitoria, jefe de enseñanza de la Diputación, fundador y director de las Escuelas de Barriada, director del Euzkadi, miembro de la Academia de la Lengua Vasca. Fundador del periódico alavés Arabarra en 1912. Tradujo el Kempis al euskara. “La primera de las ideas conductoras de Eleizalde, un gran espíritu religioso, una profunda fe católica”. “Era el espíritu preparado más a la moderna de cuantos en el nacionalismo han militado o militan” (Barazar, Euzkadi, 19-VIII-1923). “El amor patrio que anidaba en el noble corazón de nuestro amado y llorado Eleizalde, era de lo más puro, generoso y desinteresado que cabe dentro de nuestra mísera condición humana”. Así se expresan los que lloraron su pérdida, poniendo de relieve su praxis fulminante. No sueña. Eleizalde es la realidad misma del momento en que se vive, sin futuros rosáceos ni pretéritos arcádicos. Aranzadi, sin embargo, se atreve a pronosticar que su influencia crecerá con el tiempo: “A medida que pase el tiempo y vaya borrándose de la memoria de los que le trataron el recuerdo de su modestia, sencillez e ingenuidad desconcertantes, cualidades que a los ojos superficiales ocultaban la fortaleza y excelcitud de su genio; a medida que vaya quedando libre de todo prejuicio su figura, con la prueba única, inequívoca de sus obras, a fin de justipreciar lo que valía Eleizalde, irá agigantándose su personalidad intelectual”. (Euzkadi, 24-VII-1924). Utiliza Eleizalde numerosos seudónimos, Azkain, Axe, Iturain, Sigma, Matxin, K., Luis de Azkain, E.‘tar K., Koldobika, A la hora de señalar su obra las dificultades se acumulan por haber desaparecido revistas en las que colaborara, por hacerlo anónimamente en muchas ocasiones. En la 2ª época de Arabarra en 1918, del que se conocen 19 números, redacta una columna sin firma según lo señala Odón Apraiz y su serial de iniciación euskérica. En la reaparición de 1922 también figuran artículos euskéricos que pudieran ser de nuestro autor. Para el cuarto Arabarra Eleizalde había muerto.

1. LIBROS Y FOLLETOS

Otoyak euzkaraz, bizkaieraz, folleto, Bilbao, 1908.

Gurutza Deunaren bidea. Portu-Mauricio‘tar Lonarta deunak idatzi ebaneran lez Euzkerlatu dau, bizkayeraz..., Bilbao, 1910.

El nacionalismo vasco y los orígenes de la raza vascongada, Bilbao, 1911.

Raza, lengua y nación vasca, Bilbao, 1911.

Eleizalde, L: *Elenetxu, eta umien lenengozko jaunartza*. Bilbao. Euzko-Deya'ren argital-gintzea. Grijelmo'ren alargun eta semien irarkolea. Euzkeltzale bazkuna. 1912. 32 pp.

Morfología de la conjugación vasca sintética, Bilbao, 1913.

Países y razas. Las aspiraciones nacionalistas en diversos pueblos, Bilbao, 1914.

Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, Bilbao, 1916.

Nacionalismo vasco y regionalismo hispano, Iruña, 1916.

Landíbar, cuadros novelescos del País Vasco, Bilbao, 1918.

Cuatro conferencias, Bilbao, 1918.

Biblioteca de cultura nacional, Bilbao, 1918.

La lucha por el idioma propio, Bilbao, 1919.

Eleizalde, L: *Metodología para la restauración del euzkera*. I Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. Bilbao. 1919-1920. pp. 428-439.

Una barriada vizcaina y una escuela, Bilbao, 1922.

2. COLECTIVOS

El idioma basko, en "Los baskos en la Nación Argentina", 1816-1916, Buenos Aires, año 1916, págs. 43-46.

Metodología para la restauración del euskera, I Congreso de Estudios Vascos, año 1919, págs. 428-439.

El problema de la enseñanza en el País Vasco, I Congreso de Estudios Vascos, año 1919, págs. 865-879.

3. ARTICULOS

ABERRI.

Órgano del Partido Nacionalista Vasco. Bilbao.

Arana-Goiri'tar Sabin'en urteroko gomutapena, año 1906, nº 29.

Arana'tar Sabin, extraordinario, año 1906, nº 30.

Arana-Goiri, año 1907, nº 61.

El iniciador, nº 80.

ABERRI.

Órgano de las Juventudes Vascas. Bilbao.

Recordando una hoja. Intereses de Bilbao, año 1918, nº 1.

El nacionalismo y la ciudad, nº 3.

Cuartillas, nº 4.

La mejor ofrenda, nº 5.

No lo olvidemos, nº 10.

Conferencias de Don L. de E., nº 61.

Una singularidad, nº 74.

Orientaciones, año 1919, nº 1.

Comentando a Sabin, nº 37.

ARABARRA

1ª época. Periódico del Partido Nacionalista Vasco. Vitoria.

Tocando el violón, 13-III-1912 (K.).

Dos morales, 7-IX (K.).

Arantzazu'ko Ama Garbijari Abestijak, 2-X (Eleizalde'tarr Koldobika).

La Gaceta de... la China?, 22-III-1913 (Luis de Eleizalde).

Países y razas. Irlanda y su clero, 14-VI (Axe).

Países y razas, 17-VII (Axe).

Aldijona, 23-VIII (Axe).

1ª época. Periódico del Partido Nacionalista Vasco. Vitoria.

Sabino Arana-Goiri (sin firma).

Nuestros presos, nº 4 (Redacción).

El gran diario nacionalista, (E.G.).

El patriotismo en América, (E.G.).

Araba'ren Zaindori Deunari, nº 21.

Parásitos políticos, 1912, nº 14 (Iturria).

La pobre Gaceta, nº 15 (K.).

Del día, nº 15 (Axe).

Nacionalismo, fuerismo, regionalismo (sin firma).

2ª época. Periódico del Partido Nacionalista Vasco. Vitoria.

Bibliografía, 26-X-1918 (L. de E.).

Orbelak eta Kaisaralak, 9-XI (Matxin).

Urteurren aberrikoya, 23-XI (Matxin).

Aste bitik bira, 7-XII (Matxin).

¿Una nueva región vasca en la Península?, 21-XII (L. de E.).

Gezurr ta zitalkeri ugariak, 18-I-1919 (Matxin).

Ziñopaen odola, aberrtzaletasun-azia, 1-II (Matxin).

Aste bitik bira, 15-II (Matxin).

Abesti aberrkoyak. Lehen eta orain, 1-III (E. 'tarr K.).

Elementos de nacionalidad, 1-III (L. de E.).

Aste bitik bira, 15-III (Matxin).

Aste bitik bira, 29-III (Matxin).

Aste bitik bira, 10-V (Matxin).

Carta abierta, 7-VI.

Discurso en su homenaje, año 1919, nº 15.

3ª época. Periódico del Partido Nacionalista Vasco. Vitoria.

Abesti aberrkoyak, 10-VI-1922 (E. 'tarr K.).

Arantzazu'ko Ama Garbijari Abestijak, 26-VIII-1922 (Eleizalde'tarr Koldobika).

BIZKAITARRA

Primer periódico del nacionalismo vasco. Bilbao.

El árbol de Gernika. Carta abierta al Sr. Arriandiaga, año 1909, nº 10.

Raza, lengua, nación, año 1911, nº 140.

Los nombres euzkéricos, años 1911-1912, serial.

Ez dagigun iñoz be aztu!, año 1912.

Los nombres euskéricos. 1974

EUSKAL-ERRIA

Revista bascongada. San Sebastián.

Uda berriyaren agertzean, poesía, en bascuence guipuzcoano, año 1894, nº 30, 435.

Toponimia y patronimia vascas, nº 73, 369.

De patronimia y toponimia vascas, nº 73, 27-30 y 275-6; nº 74, 309

La lucha por el idioma propio. Euskal Erria. 1918. LXXVIII. 264-272

EUSKAL ESNALEA

Revista de la sección de lingüística y literatura vasca de Euskalerrriaren Alde. San Sebastián.

Sobre la traducción al euskera de la palabra gente, año 1908, tomo I, págs. 96-97.

Euzkeltzale zintsubaren agintzak, año 1908, tomo I, pág. 170.

Las cosas en su punto, año 1909, tomo II, pág. 7-9.

Eleizalde, L.: *Kristo'ren Antz-bidea*. Euskal Eснаlea. 1909. II. 142-143.

Notas para el estudio de la sufijación euzkérica, año 1909, tomo II, pág. 71-77.

Deun eta onetsi, año 1909, tomo II, págs. 78-79.

II-obijetarako euzkel-idazkunak (Bizkai-ta Gipuzko-eraz), año 1909, tomo II, págs. 192-193.

EUZKADI

Revista trimestral de Ciencias, Bellas Artes y Letras. Bilbao.

De arte, año 1901, tomo I, págs. 56-68.

Eleizalde, L.: *Apuntes de Filología comparada*. Importancia de su estudio para la solución del problema filosófico-histórico de la unidad de la especie humana. Rev. Euzkadi. 1901. I. 259-277.

Notas sobre la patria y apellidos de San Francisco Xavier, año 1901, tomo II, págs. 222-226 y 227-236.

Apuntes de filología comparada, año 1901, tomo III, págs. 195-277.

Breves notas acerca del euskera de Bergara, año 1905, tomo II, págs. 65-74.

Acerca de una supuesta irregularidad del verbo euskérico, año 1905, tomo II, págs. 162-168; tomo II, págs. 306-312.

Arana poeta. Catálogo completo de la poesía de Arana, año 1905, tomo IV, págs. 351-360.

Eleizalde, L.: *Notas acerca de la influencia del euskera sobre el latín y recíprocamente*. Rev. Euzkadi. 1906. III. 2-5.

Notas acerca del euskera, segunda época, año 1906, tomo V, págs. 2-5.

Nuevos apuntes acerca de las conjugaciones euzkéricas simples, año 1906, tomo III, págs. 205-213; tomo III, págs. 279-293.

Kristo'ren Antz-bidea, año 1907, tomo IV, págs. 171-172; 1908 tomo V, págs. 333-334 y 405-408; año 1912, tomo X, págs. 378-379; año 1913, tomo 10, págs. 53-56. Manual de conversación castellano-euskera, año 1908, tomo V, págs. 437-438.

Notas acerca de las flexiones del grupo G., año 1908, tomo V, págs. 17-30.

Notas suplementarias al estudio de la conjugación euzkérica del grupo A, año 1908, tomo V, págs. 239-245.

Revisión del verbo "egoki", año 1909, tomo VI, págs. 57-62.

Notas acerca de las flexiones del grupo G., año 1909, tomo XVIII, págs. 159-172.

El renacimiento céltico, año 1910, tomo I, págs. 3-18.

Notas euzkeragráficas, año 1910, tomo VIII págs. 301-307; año 1911, tomo 8, págs. 311-314.

CXXXVI Ererija. Erri oratubaren negarra. (poesía). Rev. Euzkadi. 1910. VII. 389-390.

Irakurkizun laburrak, año 1910, tomo 7, págs. 475-6; año 1911, tomo 8, págs. 77-79.

2. Apéndice a la conjugación G., año 1910, tomo 7, págs. 115-116.

La luz invisible, año 1910, tomo 2, págs. 143-144.

Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis, 1910, tomo VII, págs. 179-194, 253-260, 323-333, 403-418; año 1911, tomo IX, págs. 83-98; año 1912, págs. 99-114, 179-194; año 1913, tomo XI, págs. 2-16, 402-411; año 1914, tomo IX, págs. 2-7, 90-97.

Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis. Rev. Euzkadi. 1911. pp. 83-98.

Zubiya deritzan R.H. Benson'en idazti ederretik artuba, año 1911, tomo 8, págs. 131-135.

Eleizalde, L: *Raza. Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vasxongada". Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 243-276

Eleizalde, L: *Raza, Lengua y nación vasca*. A propósito de unos artículos publicados en "El Debate" de Madrid, por el Sr. D. Fernando de Antón del Olmet bajo el título "El Nacionalismo Vasco y los orígenes de la raza vascongada". Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 323-339.

Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 3-19.

Eleizalde, L: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis*. Rev. Euzkadi. 1911. VIII. 403-419.

Relato del naufragio del 12-13 agosto hecho por los pescadores de Bermeo, año 1912, tomo II, pág. 221.

Eleizalde, L: *Arantzazu'ko Ama Garbijari abestijak*. (poesía). Rev. Euzkadi. 1912. IX. 286-287.

Eleizalde, L: *De conjugación sintética*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 345-350.

Eleizalde, L: *De onomástica vasca. Eneko, Iñigo, Ignacio*. Rev. Euzkadi. 1912. IX. 315-316.

Sobre un proyecto de unificación de la grafía euzkérica. A los miembros del Cercle d'Etudes Euzkariennes de Bayona, año 1913, tomo 10, págs. 152-156.

Euskal-iztiya, de J.M. Lertxundi, año 1913, tomo 10, págs. 394-396.

De conjugación sintética. Rev. Euzkadi. 1913. X. 366-371.

De conjugación sintética. Rev. Euzkadi. 1913. X. 379-389.

Eleizalde L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1913. X. 436-445.

Retazos lexicográficos, año 1914, tomo 11, págs. 8-14.

Eleizalde L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 29-35.

Por lo que valga, año 1914, tomo 11, págs. 98-101.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Enero-Jun). XI. 102-112.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 120-125.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 149-158.

La conjugación baska de Anigarai, año 1914, tomo 11, págs. 185-189.

Garaikunde. Abestiak. Arerioa ausi-ortekoa, poesía, año 1914, tomo 11, págs. 214-215.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 228-233.

Eleizalde, L: *Berrogeikaro deunerako irakurkizun egokia. ¿Garbai nagosia zer da?* Rev. Euzkadi. 1914. XI. 260-263.

Eleizalde, L: *Halidon-Murua (Halidon-Hill). Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia*. Rev. Euzkadi. 1914. (Jul-Dic). XI. 281-287.

Zaldi baltza, año 1914, tomo 11, págs. 317-322.

El nacionalismo en los diversos países de Europa, año 1915, tomo 8, págs. 55-64.

De algunos apellidos euzkéricos. Rev. Euzkadi. 1915. X. 162-166.

Halidon-Murua (Halidon-Hill) Walter Scott eritzan Eskotelandia'ko idazlerik bikaiñenaren antzerkia, año 1913, tomo X, págs. 436-445; tomo XI, págs. 102-112; año 1914, tomo XI, págs. 29-35, 120-125, 139-158, 228-233, 281-287.

Agure eroa (poesía). Rev. Euzkadi. 1915. XII. 352.

EUZKADI

Diario del Partido Nacionalista Vasco. Bilbao.

Conciencia nacional, 15-II-1913.

Voluntad, 24-II.

Liturgia y arte, 1, 16-III; 2, 18-III; 3, 20-III.

Progreso vasquista, 8-IV.

Países y razas. La raza eslava, 17 y 20-IV.

- Países y razas. El Renacimiento literario txeco, 7 y 17-V.
Irlanda y su clero, 28-V y 1-VI.
El Renacimiento croata, 8, 16 y 22-VI.
Países y razas, 29-VI.
Inconsciencia, 13-VII.
Alemania y los polacos, 20-VII.
Las actuales orientaciones de los polacos, 27-VII.
Aurrerantz, 3-VIII.
Sorgin-gayak (De brujas), 10-VIII.
Países y razas, 17-VIII.
Peor que la revolucion, la iniquidad, 23-IX.
Nacionalidad y arte, 28-IX.
Cosas del día, 30-IX.
Finlandia, 5-X.
Países y razas, 19-X.
Irlanda gaélica, 21-X.
Finlandia por su autonomía, 3-XI.
Países y razas, 16-XI.
Los polacos de Galitzia, 23-XI.
El sitio de Pamplona, 23-XI.
Los obstáculos al renacimiento gaélico, 7-XII.
Política patria. Al margen de una carta, 10 y 11-XII.
Nuestra atomización, 28-XII.
Así hablaba Zaratrusta, 6-I-1914.
Las tribus albanesas, 11-I.
Los fenianos, 25-I.
Completamente de acuerdo, 3-II.
La lucha escolar en Polonia, 15-II.
La mancomunidad vasca para la Universidad vasca, 22-II.
Algunas ideas acerca de la Universidad Vasca, 15-III.
Un día de elecciones, 22-III.

Polonia por su nacionalidad, 29-III.

Los grandes patriotas, 12-IV.

Escuelas vascas, 3-V.

Mirentxu, 13-V.

Scouting, 31-V.

De música nacional, 7-VI.

Serbija, 2-VIII.

De arte patrio, 9-VIII.

¿Qué hará Polonia?, 14-VIII.

Germanismo inexplicable, 16-VIII.

Paz en la guerra, 13-IX.

Roberto Hugo Bensor, 26-X.

Belgien über Alles!, 1-XI.

Lituania, 8-XI.

Opresión preacomoscovita sobre Lituania, 15-XI.

Nacionalismo lituano, 22-XI.

La nacionalidad vasca, 13-XII.

Una obra noble, 28-XII.

El renacimiento literario finés, 3-I-1915.

La epopeya finesa, 10-I.

Rumania, 17-I.

Rumanos contra magyares, 23-I.

Dijo un carlista, 7-II.

Fundamentos racionales de nuestra fe, conferencia. La Iglesia y el progreso de la humanidad. La nacionalidad vasca como razón del nacionalismo vasco. Raza vasca, estudio antropológico. El euskera.

Las instituciones vascas 7-II.

¿La causa germana es causa de Dios?, 14-II.

Halidon-Mum, versión escénica de Walter Scott, folletón, 1914.

Cuentas fallidas y cuestiones que resurgen, 2-III-1915.

Capítulo de amenidades, 5-III.

Yabanerías, 14-III.

- ¿La guerra pudo haber sido evitada?, 21-III.
La clave, 11-IV.
De Arte patrio, 18-IV.
El caso de Bélgica, 25-IV.
Trascendental labor en favor del euskara, 26-IV.
Contraofensiva, 2-I-1916.
La obra del carlismo, 16-I.
El mito tradicionalista, 23-I.
El idioma vasco, 6-II.
El caso de Bermeo, 2-III.
El valor pedagógico de la enseñanza del euskera, 5-III.
Valores intelectuales y valores morales, 19-III.
Hacia la civilización, 5-IV.
Renacimiento polaco en Siberia, 16-IV.
Conferencias musicales, 30-IV.
Conferencias sobre la música popular vasca, 1-V.
Sinn Fein. Actualidad irlandesa, 10-V.
Habilidades germanófilas, 19-V.
Elementos de nacionalismo, 30-V.
De cultura patria, 19-X.
Cuestión vital, 12-XI.
Orreaga, 19-XI.
La bandera patria, 4-XII.
Patriótica fortaleza, 24-XII.
Rasputine, 6-I-1917.
El momento presente de Salónica, 13-I.
La idea de patria según Brunetière, 5 y 19-II; 13-III.
La doctrina francesa, 5-III.
Manterola: nacionalismo y separatismo. Burdo sofisma, 4-VI.
El Ulster vasco, 22-VII.
El nacionalismo catalán, 12-VIII y 27-VIII.

Detrás, el separatismo, 23-IX.
Visión de un pueblo vasco, 7-X.
Arlequinadas barojanas, 14-X.
La Universidad Vasca. Una modesta opinión, 21-X.
Rusia, 29-XI.
Los eslovenos, 8-III-1918.
Moravios y eslovacos, 15-III.
Conferencia por el idioma propio, 17 y 18-III.
La nacionalidad magyar, 11-IV.
La nacionalidad magyar y el estado húngaro, 28-IV.
Unas páginas de Landívar, 30-V.
Ideología del nacionalismo vasco, 7-VII.
Discurso en Vitoria, 22-VII.
Magyares contra germanos, 30-IX.
Kossuth, 14-X.
Naciones pequeñas, 29-X.
La nueva Euskadiana de Campión, 8-XII.
París. Los cañones alemanes, 6-I-1919.
Sinn-Fein, 12-I.
El primer signo de nacionalidad, 26-I.
La conferencia de la Paz, 3-II.
Kossuth, 7-I.
Dos gravísimos males: la emigración y el alcoholismo, 8-III.
El alcoholismo, 3-IV.
Poetas y profetas, 20-IV.
Discurso electoral, 1-VI.
Labor de reconstrucción, 1-XII.
Otros puntos de vista, 12-XII.
De estos días, 24-XII.
Contrastes, 20-II-1920.
Sveta Rossia, 27-II.

- Nuestra onomástica, 14-III.
Acción nacionalista, 23-III.
Democracia y servicio militar, 3-IV.
Nacionalismo vasco e independencia vasca, 21-IV.
Albores de nuevo régimen, 7-VII.
Países y razas, 14-VIII.
Nacionalismo y geografía, 15-IX.
Un programa para la juventud vasca, 23-IX.
Sinn-Fein, Nacionalismo y Ulster, 14-XI.
El cielo estrellado, 1-I-1921.
El alcoholismo. Los malos ejemplos, 1-II.
La evolución estelar, 13-II.
La batalla al alcoholismo, 14-II.
Notas y comentarios, 4 y 17-III.
Más notas, 28-VI.
La cuestión del día, 12-VII.
Prosigue el mismo tema, 13-VII.
Para terminar, 14-VII.
Comentando lo visto, 8-VIII.
Carta, 30-VIII.
Es la falta de escuelas, 20-X.
Cosas que vienen, 9-XI.
Nacionalismo y cultura, 29-XI.
Etapas del nacionalismo, conferencia, 4-XII.
El problema vital, 18-XII.
Hacia nuestra Universidad, 7-I-1922.
Varia, 27-VIII; 3 y 24-IX.
Arana Goiri, 25-XI.
Temas candentes, 26-I-1923.
Las causas generales, 28-I.
Gaur "Axe"-k Dan Itza, 10-II.

Paréntesis, 14-II.

Sobre el mismo tema, 20-II.

El individualismo lingüístico, 3-III.

Entre Euclides y Einsten, 23-III.

Lingüística, 1-XI.

GIPUZKOARRA

Semanario nacionalista. San Sebastián.

Solidaridad euzkadiana, año 1907, nº 2.

Gipuzkoarr bi izketan, nº 3.

Zabala, nº 4.

Solidaridad euzkadiana, nº 6.

Gazi-gezak. Euzkadi aldeztu dagizun, serial, nº 8.

Solidaridad euzkadiana, nº 10.

Ad majorem Ignatii gloriam, nº 11.

Una pequeña observación a Joala, nº 15.

Gipuzkoarr bi izketan, nº 18 y 20.

Opalberrik oneria, nº 21.

Afirmaciones nacionalistas, nº 23.

Acerca de un folleto. El pueblo vasco por don José Orueta, serial, año 1908, nºs 32, 33, 35, 36, 37, 38 y 39.

Coces contra el agujón. A los euzkadianos, nº 46.

Los vascos y el socialismo, nº 53.

Los carlistas de Zumarraga. Magister dixit..., nº 56.

Noticia bibliográfica, nº 73.

El nacionalismo vasco según el señor Gascue, serial, año 1909, nºs 78, 79, 80 y 82.

Inconsecuencias del señor Gascue, nº 84.

Cabos sueltos, nº 88.

Gipuzkoa'ko jeltzalez, nº 95.

Después de la lucha, nº 96.

Gorrentzat deya, nº 100.

La Santidad y el patriotismo, serial, nºs 101, 102.

- En respuesta al señor Santos y Vall, nº 105.
Asabea, ospea ta gurea, nº 107.
El reino de Satanás, nº 110.
Addenda, nº 111.
Lo de Euskal-Esnalea, nº 112.
Noticia bibliográfica, nº 113.
Por lo que valga, nº 115.
El nacionalismo ante el baile agarrado, serial, íd. Mikel Deuna, nº 119.
El asunto Ferrer, nº 123 (Axe).
Iraslea, nº 125.
Nobleza de nuestros impugnadores, nº 129.
La revista Euzkadi y el señor Zabala, año 1910, nº 140.
Impresiones de un viajero, nº 140 (L. 'tar K.).
Ex-nacionalista Gazteri, nº 140.
¿Que no entiende?, nº 146.
Euskal-Pizkundeatzaz, nº 150.
Lourdes'era zerk garaman, nº 159.
Las fiestas automovilistas del verano, nº 162.
Por qué hemos ido, nº 164.
Los pseudo vasquistas, nº 166.
Para terminar, nº 168.
Arana-Goiri'tar Sabin'ari gipuzkoar abertzaliak, nº 169.
Lourdes'ko gogapenak (Larraitz).
Eragozpenak. Raza, lengua y nación vasca, serial. Fragmentos, año 1911, nº 208 (Larraitz).
Entzun degu, nº 212 (Larraitz).
Mikel Deunari, nº 213 (Larraitz).
No se falte a la verdad, nº 213.
Egin, egin, año 1912, nº 245.

HERMES

Revista del País Vasco. Bilbao.

- Nuestros veinte años, año 1917, nº 6.
El "Unai" Deuna, año 1917, nºs 9 y 10, septiembre-octubre; nºs 11 y 12, noviembre-diciembre.

Las nacionalidades, año 1919, nºs 45, 48-49.

Arana Goiri, año 1919, nºs 51 y 52, noviembre.

Toponomástica vasca, año 1921, mayo.

LA BASKONIA

Revista ilustrada Euskaro-Americana. Buenos Aires.

La música vasca, año 1899, nº 222.

Nombres baskos, año 1910, nº 595.

Nombres baskos, nº 598.

Otra cuestión, nº 599.

Al Sr. Urquijo, nº 601.

Nombres baskos y el "Folklore", nº 604.

¡Vaya con Dios!, nº 605.

LA GACETA DEL NORTE

Diario católico. Bilbao.

La Expulsión de los jesuitas de Bergara en 1767, 8, 13 y 26-IX y 1-X-1905.

De euzkeralogía, 11-I-1906.

LA PATRIA

Periódico semanal, órgano del Partido Nacionalista Vasco. Bilbao.

Las tres tendencias, año 1901, nº 5 (Iturrain).

La gran ganga, nº 6.

Neskaldija, nº 7.

Pozgarri bat, poesía, nº 7.

Boer y boerófilos, nº 10.

Los pescadores, año 1902, nº 11.

Cosas de ellos, nºs 13 y 14.

Sueltos, nº 18.

Monopolios, nº 20.

El eterno error, nº 21.

Amezaga, Elías

Por Arriaga. Por Euzkadi, nº 26.

Munguía, nº 27.

Unos y otros, nº 28.

Más sobre los fueritos, nº 44.

Sabios como adoquines, nº 46.

El deber, nº 48.

El Partido Nacionalista Vasco, año 1903, nº 69.

LA TARDE

Diario independiente, órgano oficioso del Partido Nacionalista Vasco y Acción Nacionalista Vasca. Bilbao.

En pro del euskera, 28-IV-1915.

Toponimia y patronimia vascas, 7-X.

La lucha por el idioma propio, año 1918, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 28.

NAPARTARRA

Órgano del Partido Nacionalista Vasco en Navarra. Pamplona.

Ejemplo a imitar, año 1911, nº 4.

Nacionalismo, jingoismo y xenofobia, año 1919, nº 36.

Trozos de Eleizalde, nº 51.

PATRIA

Periódico semanal. Bilbao.

El carlismo en Euzkeria, año 1903, nº 14.

Arana-Goiri, nº 22.

Descanse en paz, nº 23.

La crítica carlista del nacionalismo, año 1904, nº 32.

Que conste, nº 35.

Quién paga los vidrios rotos, nº 38.

Nueva Euzkeria, nº 39.

Nacionalismo y autonomismo, nº 45.

Addenda y corrigenda al folleto del señor Gazkue, nº 52.

“Bartek” el victorioso, nº 53.

Addenda, nº 55.

El Correo de Guipúzcoa, nº 63.

¡Baduleques!, nº 65.

A propósito, nº 69.

En el aniversario, nº 70.

¡Oh, el brillante!, nº 72.

La Liga Foral Autonomista, nº 73.

RIEV

Revista Internacional de los Estudios Vascos. San Sebastián.

Notas acerca del léxico y de las flexiones simples del P. Mendiburu en su obra *Otoitz gayak*, año 1907, nº I, págs. 67-73, 210-212, 464-468.

Notas del artículo *Les études basques de 1901 à 1906*, de M. Vinson, nº I, págs. 183-184.

Notas acerca de las flexiones del Grupo G, año 1908, nº II, págs. 340-351.

Del verbo euskérico (Respuesta al señor Vinson), nº II, págs. 611-613.

Listas alfabéticas de voces toponímicas vascas, año 1923, nº XIII, págs. 113-128, 420-438, 493-509; 1923 nº XIV, págs. 128-144, 315-328, 442-456, 558-571; 1927 nº XVIII, págs. 625-633; 1928 nº XIX, págs. 77-87, 381-392, 614-626; 1929 nº XX, págs. 24-35, 218-226; 1930 nº XXI, págs. 178-201, 518-546; 1931 nº XXII, págs. 288-303; 1932 nº XXIII, págs. 408-437; 1933 nº XXIV, págs. 283-303, 387-404; 1934 nº XXV, págs. 418-429; 1936 nº XXVII, págs. 163-172.

Notas, *La caída de vocales iniciales en las voces toponímicas*, año 1920, nº XIII, págs. 439-444.

4. VARIA

Olerkija'k, de S. de Arana. Eleizalde'tar K.'ren itz-aurre.

Prólogo a contestación a Mella, Bilbao, 1907.

Un año más, Aberrija, 1908, 1.

Urteurrenean Gipuzkoarra, Euskalduna, 1908, 72.

Nuestro problema fundamental: la cultura, conferencia, San Sebastián, 1922.

Eleizalde, L: *Arantzazu'ko Andre Maria'ri abestiak*. (poesía). Arantzazu. 1922. II. 287-288.

5. REFERENCIAS A SU PERSONA Y OBRA

A.: E.'tar Koldobika, Euskal Esnalea, 1923, nº 139.

ABERTZALE: E.'tar Koldobika'ren eriotza, Euskal Esnalea, 1923, nº 139.

ACHICA-ALLENDE, A.: E., íntimo, Euzkadi, 14-XI-1930 y 19-XII./ E. musicómano, Euzkadi, 23-XI-1933./ E. íntimo, Euzkadi (revista) 7, 149.

ALMELA NOVAS, Francesc: E., Patria Nova (Valencia), 1923, agosto.

ALTUBE, Seber: E.'tar Koldobika'ren erijotza, EID, 1923, nº 19, 10-12.

AMEZAGA, Elías: Nómina de Euskal Erría, Reimpresión de Euskal Erría, Bilbao, 1975./ Los vascos que escribieron en castellano, Bilbao, 1977, I; 1981, II; 1993, IV, 218-230./ Autores Vascos, Bilbao, 1988, III, 36-37, 210-212./ Euskadi: al cruce de tres culturas, Bilbao, 1989./ Sabin, Bilbao, 1995./ L. de E. (I), El Periódico de Álava, 29-IX-1997./ L. de E., hitos de su historia (II), El Periódico de Álava, 8-X.

ANTON DE OLMET, Fernando: *Los vascos o euscaros. (Contestación a Eleizalde, L: Raza, Lengua y nación vascas)*. en su Himnos Iberos. Madrid. 1915. pp. 218-238.

APRAIZ, Odón: Don L.E., El Heraldo Alavés, 27-VIII-1923./ L.E., Euskaltzaindiaren VIII./ Biltzarren amaiera, Euskera, 1978, 2, 875-8.

ARRIEN, Gregorio: La generación del exilio, Bilbao, 1983, 49-51./ La larga lucha por la Escuela Vasca, Deia, 29-V-1983.

ARTOLA, Miguel: Partidos y programas políticos, Madrid, 1974.

AZNAR, Manuel: Del Renacimiento Vasco, L. de E., Euzkadi, 10-II-1915.

BARAIBAR, Carlos: Maestro y discípulos, Euzkadi, 19-VIII-1923.

BARAZAR (Jesús María de Leizaola): Don L. de E., Euzkadi, 29-VIII-1923.

BINGEN: E. il da, Euzkadi, 29-VII-1923.

CAMINO, Iñigo: Nacionalistas, Bilbao, 1985.

CAMPION, Arturo: Raza, lengua y nación vascas, por don L. de E., RIEV, 1912, VI, 247-261.

EGILEOR, Manu: Axe... ta ekaitz, Aberri, 1921, 37.

ELORZA, Antonio: Ideologías del nacionalismo vasco, San Sebastián, 1978, 342.

ELORZA, J.: Palabras sobre E., Euzkadi, 10-IX-1930.

ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: La Sociedad de Estudios Vascos, San Sebastián, 1983, 18, 28, 38, 40-1, 60, 64, 75, 94, 97, 135-6, 151-4, 165, 176, 187-9, 194, 199, 206, 217, 228, 241, 245, 247-8.

FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: País Vasco: Pluralismo y nacionalidad, Madrid, 1984.

GAMARRA, Antonio: En defensa de la libertad y del patrimonio del pueblo vasco, Euzkadi, 1978, núm. 100, 20-23.

GARATE, Justo: Don L. de E., RIEV, 1986, 11, junio./ Don L. de E., en Homenaje a J. Caro Baroja, San Sebastián, 1986, 713-18. / Don L. de E., BIAEV, 1987, 148, 24-29./

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 100-104.

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 153-157.

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 170-174.

GARATE, J: *Toponimia euskérica. Complemento a la toponomástica vasca de Don Luis de Eleizalde*. Euskal Esnalea. 1930. XX. 235.

IBARZABAL, Eugenio de: Manuel de Irujo, Zarauz, 1977.

IKASLE: Don L. de E., Aberri, 26-VII-1923.

IREZOLA, R.: E., Euzkadi, 4-VII-1926.

IRIART, José de: Crítica del libro País. Euskalerrriaren Alde, 1915. V. 15.

JEMEIN, Ceferino: Con la firma vale más, Aberri, 1921, 23.

JOV-EK: E., K.: Sacrificio, Euzkadi, 25-VII-1923. Ante Regeral y E., Euzkadi, 5-VIII-1923.

K.: Sacrificio, El Heraldo Alavés, 25-VII-1923.

KISKITZA (Engracio Aranzadi): Landíbar, Euzkadi, 1-VI-1918./ K., sabio y niño, *id.*, 27-VII./ E. perseverante, *id.*/ L. de E., *id.*, 29-VII-1923./ L. de E., *id.*, 24-VII-1924./ Ereintza: Siembra del nacionalismo vasco, San Sebastián, 1980; 2º ed.

LATORRE, E.: En San Julián, Euzkadi, 29-VII-1929.

LATZ: E. y San Julián, Euzkadi, 29-VII-1923.

LAZURTEGUI, J.: A la memoria de don L. de E., La Tarde, 28-VII-1923.

LEONARDO: L. en Bermeo, Euzkadi, 16-IV-1934./ E. por JEL, Euzkadi, 14-I-1935.

LOYARTE, Adrián: Recuerda L. Mª de E., Euskal Erria, 1914. 72, 546.

M.P. de A.: L.M.E., La Baskonia, 1902, nº 303.

MANTEROLA, Valentín: Ante el cadáver de L. de E., Euzkadi, 26-VII-1923.

MENDEZ DE LA TORRE, A: *La nueva escuela primaria en el País Vasco*. Primer Congreso de Estudios Vascos. Bilbaína de Artes Gráficas. 1919-1920. pp. 920-938.

MICHELENA, L.: *Historia de la literatura vasca*. Minotauro. Madrid. 1960.

MICHELENA, Koldo: Mitxelena Jaunaren hitzen laburpena Eleizaldez, Euskera, 1971, 16, 73-6.

MÚJICA, G: *Crónica general del I CEV*. Primer Congreso de Estudios Vascos. 1919-1920. pp. 9-33.

PABLO, Santiago de-SANZ LEGARISTI, Kepa: El primer nacionalismo en Alava, Muga, 1986, núm. 52, 66-75.

REDACCION DE ABERRI: E. 'tar K. il da, 1923, nº 50.

SAN SEBASTIAN, Koldo: L. de E., Euzkadi, 1985, núms. 203 y 204.

SARASOLA, I: *Historia Social de la Literatura Vasca*. Akal. Madrid. 1982. pp. 183.

SOLITARIO DE MENDIZORROTZ: Landívar, en un convento, Euzkadi, 5-VI-1918./ Al margen de Landívar, Euzkadi, 8 y 11-VI-1918.

TORREALDAY, Juan Mari: Euskal idazleak, gaur, Oñati, 1977, 90, 101, 154, 186, 333, 443, 457.

UGALDE, Martín de: Historia de Euskadi, Barcelona, 1984, VI, 36.

UN TRADICIONALISTA ALAVES: E., el de Gazteiz, Euzkadi, 5-VIII-1923.

UNO: La torre de Babel, Aberri, 1921, 23.

URQUIJO, Julio de: L. de E., RIEV, 1923, XIV, 395-97.

URQUIJO, J: *A propósito de mi conferencia*. RIEV. 1912. VI. 246.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Luis de Eleizalde. Morfología de la Conjugación Vasca Sintética. RIEV. 1914-1917. VIII. 174-175.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Conjugación sintética del Verbo Vasco comenzado por consonante por el R. P. Soloeta Dima. RIEV 1914-1917. VIII. 176.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas, compuestas y publicadas por la sociedad "Estudios Vascos". Bilbao. 1916. Jesús Alvarez, Impresor. RIEV. 1918. IX. 242.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Luis de Eleizalde. Cuatro conferencias. Prólogo del autor. Publicaciones de Editorial Vasca Euzko-Argitaldaria y Luis de Eleizalde. La lucha por el idioma propio. Bilbao. 1919. RIEV. 1920. XI. 70-71.

URQUIJO, J: *Bibliografía*. Indicaciones sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas. Bilbao. 1916. RIEV. 1919. X. 132.

UZTURRE: Izan dira gurean aldakuntza!, Euzkadi, 1979, núm. 141, 21.

VARIOS: Enc. Gral. II. del País Vasco, 1979, X, 335-6.

VARIOS: Literatura, San Sebastián, 1970, II, 280-283.

VILLAR PONTE, A.: Carta de patriotas gallegos, Euzkadi, 9-VIII-1923.

VILLASANTE, Luis: Historia de la literatura vasca, Bilbao, 1961, 36, 70.

VINSON, J: Le verbe basque. RIEV. 1908. II. 474-475.

VINSON, J: Observations Grammaticales. RIEV. 1908. II. 795-798.

XX: Amor propio y amor patrio, Euzkadi, 2-VIII-1923.

XX: Biografía, Euzkadi, 16-VI-1934.

- XX: Conferencias de D. L. de E., Aberri, 1918, 61.
- XX: D. L. de E., Arabarra (3ª época), 2-XII-1922.
- XX: Después de la muerte de E., Euzkadi, 1-VIII-1923.
- XX: Don L. de E., Euzkadi, 9-IX-1930.
- XX: Don L. de E., La Tarde, 24-VI-1923.
- XX: Don L. de E., La Tarde, 25-VII-1923.
- XX: E. 'tar Koldobika, Alderdi, 1947, núm. 7, 14.
- XX: E. euskarólogo, Euzkadi, 31-VII-1923.
- XX: E. y Euzkadi, 27-VII-1923.
- XX: El entierro de E., Aberri, 29-VII-1923.
- XX: El entierro de L. de E., Aberri, 26-VII-1923.
- XX: L.E., Euzkadi, 4-VII-1925.
- XX: Testimonio de pésame, Euzkadi, 1-VIII-1923.
- XX: Una carta de Don L.E., La Voz de Guipúzcoa, 4-VII-1925.
- ZABALA, José Antonio: Centenario de un ilustre alderkide: L. de E., Euzkadi, 1978, núm. 79./ Vergareses ilustres, L. de E., Ariz Ondo, 1980, núm. 5, 66-7.
- ZUBIKARAI, A. E., Deia, 9-VI-1979. E'tar Koldobika, Deia, 10-VI-1981.
- ZUMUARREGI, G. de: E., El Pueblo Vasco, 26-VII-1923.